

ΝΙΚΟΣ ΧΡ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ

Ο ΚΑΤΗΦΟΡΟΣ

Μια ενδοσκόπηση του αλτρωτικού αγώνα της Κύπρου

Λευκωσία, 2024

Ο Νίκος Χρ. Χαραλάμπους κατάγεται από τα Πάνω Λεύκαρα της Κύπρου. Γεννήθηκε στις 20.3.1939. Σπούδασε νομικά στα Πανεπιστήμια Αθηνών και Λονδίνου. Εργάστηκε στη Νομική Υπηρεσία της Κυπριακής Δημοκρατίας ως Δικηγόρος της Δημοκρατίας και ως Ανώτερος Δικηγόρος της Δημοκρατίας.

Το 1991 διορίστηκε από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Γιώργο Βασιλείου, με ομόφωνη έγκριση της Βουλής των Αντιπροσώπων, στο αξίωμα του Επιτρόπου Διοικήσεως (Ombudsman). Η θητεία του ανανεώθηκε από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Γλαύκο Κληρίδη το 1997. Το 1998 διορίστηκε στο αξίωμα του Βοηθού Γενικού Εισαγγελέα από το οποίο παραιτήθηκε το 2000.

Συνέγραψε τα πιο κάτω βιβλία πάνω σε θέματα δημοσίου δικαίου:

1. Η κανονιστική εξουσία του Υπουργικού Συμβουλίου.
2. Διακριτική εξουσία και δημόσια διοίκηση.
3. Η δράση και ο έλεγχος της δημόσιας διοίκησης.
4. Εγχειρίδιο Κυπριακού Διοικητικού Δικαίου.

Επίσης, δημοσίευσε μελέτες και άρθρα πάνω σε νομικά, κοινωνικά και πολιτικά θέματα.

Στα τελευταία χρόνια, επιδόθηκε σε μελέτες πάνω σε θέματα Ιστορίας. Οι μελέτες αυτές τον οδήγησαν στη συγγραφή των βιβλίων του: «Αναζητώντας την Αυτογνωσία», «Η Γένεση» και «Αρχαίοι Πολιτισμοί στην Ανατολική Μεσόγειο», καθώς και του παρόντος.

ΝΙΚΟΣ ΧΡ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ

Ο ΚΑΤΗΦΟΡΟΣ

*Μια ενδοσκόπηση του αλυτρωτικού αγώνα της
Κύπρου*

*Αφιερώνεται στα αγαπημένα μου εγγόνια και στα
παιδιά όλου του κόσμου, με την ευχή να ζήσουν σ'
ένα πιο όμορφο, δίκαιο και ηθικό κόσμο.*

Λευκωσία, 2024

*Θερμά ευχαριστώ τον αγαπητό μου Κώστα Βενιζέλο,
εκλεκτό δημοσιογράφο και διακεκριμένο ιστορικό
αναλυτή, τόσο για την τιμή που μου έκανε να προλογίσει
το βιβλίο, όσο και για τις πολύτιμες παρατηρήσεις και
υποδείξεις του.*

ISBN 978-9963-8045-9-7

ΕΚΤΥΠΩΣΗ:

Ο πίνακας του Εξωφύλλου

Ο πίνακας του Εξωφύλλου είναι έργο της ζωγράφου Δέσπως Φρειδερίκου. Της εκφράζω, προς τούτο, τις θερμές μου ευχαριστίες.

Ο πίνακας, μέρος μιας σειράς πινάκων της κ. Φρειδερίκου που απεικονίζουν την κυπριακή ιστορία, αναφέρεται στην περίοδο της ανεξαρτησίας της Κύπρου.

Τα μηνύματα που θέλει να στείλει η ζωγράφος με τον πίνακά της, αποτυπώνονται εύγλωττα και γλαφυρά στο μέρος του βιβλίου της «Το Κομψό Αντρικό Κουστούμι», που αναφέρεται στη συγκεκριμένη περίοδο: «Τα σίδερα της σκλαβιάς πρέπει τώρα να απομακρυνθούν! Πρέπει τώρα να αρχίσει ένας νέος τρόπος ζωής, που κανένας μας δεν είχε ζήσει πιο πριν. Τα κουτσορευμένα φτερά μας πρέπει να ξαναφουτρώσουν [...] Όπου και αν κοιτάξεις γύρο σου τα πάντα έχουν επιχρυσωθεί πολύ βιαστικά και τα πάντα λάμπουν. Λάμπουν απ' έξω, χωρίς κανένας να μπορεί να δει τις διαβρώσεις και τις ρωγμές που άρχισαν να δημιουργούν τα καταραμένα τρωκτικά ...».

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	<u>Σελίδα</u>
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	1
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	
Α. ΟΜΗΡΟΣ ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ.....	5
Β. ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ.....	6
Γ. ΑΓΓΛΟΚΡΑΤΙΑ.....	17
ΚΕΦ.Ι: Η «ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ» ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ	
Α. ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΟ ΕΘΝΟΥΣ.	25
Β. Η ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ ΧΩΡΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	28
Γ. ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΩΝ	38
Δ. ΤΟ «ΚΙΝΗΜΑ» ΤΟΥ 1931	45
Ε. Η «ΔΙΑΣΚΕΠΤΙΚΗ», Η ΧΑΜΕΝΗ ΕΥΚΑΙΡΙΑ	
(1) Η διάσπαση Δεξιάς και Αριστεράς	54
(2) Η σύγκληση της «Διασκεπτικής Συνέλευσης» ...	56
(3) Οι εργασίες της Διασκεπτικής Συνέλευσης	60
(4) Η μεταστροφή του ΑΚΕΛ προς την Ένωση	67
(5) Καταληκτικά συμπεράσματα	70

ΚΕΦ.ΙΙ: Η ΑΔΙΕΞΟΔΗ ΠΟΡΕΙΑ

Α. Η «ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ»

(1) Το Δημοψήφισμα του 1950	73
(2) Η επιλογή του χρόνου	75
Β. Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	77
Γ. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	86
Δ. ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΣΤΟΝ ΟΗΕ	88
Ε. Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΗΣ ΕΟΚΑ	95
ΣΤ. Η ΤΡΙΜΕΡΗΣ ΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ ..	100
Ζ. ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΧΑΡΝΤΙΓΚ	106

ΚΕΦ. ΙΙΙ: Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΤΟ ΠΡΟΣΚΗΝΙΟ.

Η ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΗ ΣΤΟ ΤΡΑΠΕΖΙ

Α.ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΡΑΝΤΚΛΙΦ	113
Β. ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΚ ΜΙΛΛΑΝ	117
Γ. ΟΙ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΖΥΡΙΧΗΣ ΚΑΙ ΛΟΝΔΙΝΟΥ...	121

ΚΕΦ. ΙV: Η ΚΑΤΑΦΡΟΝΗΜΕΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Α. Η ΓΕΝΕΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ	133
Β. ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ	138
Γ. Η ΑΠΟΥΣΙΑ «ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΟΥ» ΙΔΕΩΔΟΥΣ ..	142

ΚΕΦ. V: Η ΥΠΟΤΡΟΠΗ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ

Α. Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ	153
-----------------------------------	------------

Β. ΤΑ «13» ΣΗΜΕΙΑ	155
Γ. Ο «ΑΚΡΙΤΑΣ»	165
Δ. ΤΑ ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ	171
Ε. Η ΠΕΝΤΑΜΕΡΗΣ ΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ ΤΟ 1964	177
ΣΤ. Η ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΗΣ	181

ΚΕΦ. VI: ΑΠΟ ΤΟ ΑΝΕΦΙΚΤΟ ΣΤΟ ΕΦΙΚΤΟ

Α. Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ	183
Β. ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΑΤΣΕΣΟΝ	191
Γ. ΣΧΕΔΙΑ ΠΡΑΞΟΚΟΠΗΜΑΤΙΚΗΣ «ΕΝΩΣΗΣ» .	194
Δ. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ «ΕΦΙΚΤΟΥ»	199

ΚΕΦ. VII: Η ΚΑΤΟΛΙΣΘΗΣΗ.

Α. ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ	203
Β. Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ	212
Γ. Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΕΓΓΥΗΣΕΩΣ	220
Δ. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΗΠΑ ΚΑΙ CIA	222
Ε. ΟΙ ΔΙΑΣΚΕΨΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΕΥΗΣ	238
ΣΤ. ΟΙ «ΦΑΚΕΛΟΙ» ΚΑΙ Η «ΚΑΘΑΡΣΗ»	248

ΚΕΦ. VIII: ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΑΓΙΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Α. ΟΙ «ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΥΨΗΛΟΥ ΕΠΙΠΕΔΟΥ»	253
Β. ΤΟ ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΒΡΕΤΑΝΟΚΑΝΑΔΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ	257
Γ. ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΓΚΟΥΕΓΙΑΡ. Η «Τ.Δ.Β.Κ.»	259
Δ. Η «ΔΕΣΜΗ ΙΔΕΩΝ» ΓΚΑΛΙ	267
Ε. ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΝ	
(1) Από το Σχέδιο Ανάν Ι στο Σχέδιο Ανάν ΙΙΙ	272
(2) Το νέο σκηνικό	279
(3) Από το Burgenstock στα δημοψηφίσματα	287
(4) Αξιολόγηση του Σχεδίου	291
(5) Η διαχείριση του «Όχι»	304
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	309

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Η ιστορία της Κύπρου, σημαδεύεται από μακράς διάρκειας κατοχής από διάφορους κατακτητές και η πορεία του νησιού και του λαού του περνά μέσα από συμπληγάδες. Λέγεται ότι «ευθύνη» για όλα αυτά έχει η γεωγραφική θέση και η διαχρονική γεωπολιτική σημασίας του νησιού. Το Κυπριακό, το οποίο ενίοτε αναφέρουμε πως μας έχει «κουράσει», μας απογοητεύει, είναι ένα ζήτημα το οποίο κουβαλούμε στα βιώματά μας, στην καθημερινότητά μας. Είναι πρωτίστως το ζήτημα που συνδέεται με την επιβίωσή μας. Είναι ένα θέμα που μας απασχολεί με τον έναν ή τον άλλο τρόπο.

Την μακρά πορεία του Κυπριακού, ακόμη και πριν εμφανιστεί με τη σημερινή του μορφή εξετάζει στο βιβλίο αυτό « *Ο ΚΑΤΗΦΟΡΟΣ Μια ενδοσκόπηση του αλυτρωτικού αγώνα της Κύπρου*», ο Νίκος Χρ. Χαραλάμπους.

Έγκριτος και πολύπειρος νομικός, διανοούμενος, στοχαστής, άνθρωπος με ανοικτούς ορίζοντες, χωρίς δογματισμούς, ο Νίκος Χρ. Χαραλάμπους επιχειρεί όχι μόνο να καταγράψει την ιστορία (αυτό το πράττει τεκμηριωμένα), αλλά και να την ερμηνεύσει. Γιατί η ιστορία, μια σύνθεση γεγονότων, για να μπορεί να παρουσιαστεί στο σημερινό γίγνεσθαι χρειάζεται να τύχει ερμηνείας. Χρειάζεται να υπάρχει ιεράρχηση και ανάδειξη του σημαντικού. Χωρίς να κρύβονται αλήθειες κάτω από το χαλί. Κι αυτό κάνει ο Νίκος Χρ. Χαραλάμπους.

Χωρίς τα στεγανά, που καθορίζουν μια ιστορική πραγματικότητα, ραμμένη κομμένη στην εκάστοτε καθεστηκία τάξη, ο Νίκος Χρ. Χαραλάμπους στο βιβλίο του βρίσκεται μερικές φορές και στην απέναντι όχθη από την πεπατημένη.

Έχοντας το προνόμιο να διαβάσω το χειρόγραφο, οφείλω να αναφέρω ότι στάθηκα σε κάποια σημεία, που εκ των πραγμάτων είχαν πολύ πιο έντονο ενδιαφέρον από τα υπόλοιπα. Γιατί όσοι ασχολούνται συστηματικά με την ιστορία, αλλά και οι υπόλοιποι

προφανώς και έχουν κάποιες απορίες, κενά. Ενδεχομένως και λανθασμένες αντιλήψεις, εικόνες για μια σειρά ζητήματα.

Προκύπτει πως η Κύπρος, κομμάτι του περιφερειακού ελληνισμού, έκπαλαι «έτρεχε» στην κυριολεξία από πίσω τον μητροπολιτικό ελληνισμό για να ενωθεί με τον εθνικό κορμό. Οι ελληνικές κυβερνήσεις εξαρτημένες από τους Αμερικανούς και τους Βρετανούς δεν το ήθελαν τούτο. Προφανώς θεωρούσαν με μια τέτοια κίνηση, Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, από τη στιγμή που οι δυτικοί σύμμαχοι δεν το ήθελαν, θα προκαλούσε αντιδράσεις. Κάποιες από τις δυνάμεις αυτές θα αντιδρούσαν. Ως εκ τούτου προτιμούσαν να κρατούν αποστάσεις από τα αιτήματα των Ελλήνων της Κύπρου.

Οι ελληνικές κυβερνήσεις φάνηκαν να ασφυκτιούν από την πίεση των Ελλήνων της Κύπρου. Προτιμούσαν να τα έχουν καλά με την Αγγλία και «όλα θα έρχονταν μόνα τους», όπως περίπου υποδείκνυε ο Ελευθέριος Βενιζέλος.

Ο Νίκος Χρ. Χαραλάμπους απαντά και σε ένα ζήτημα, που τέθηκε πολλές φορές στη δημόσια σφαίρα. Κάποιοι υποστηρίζουν πως ομοσπονδία ήταν και το Σύνταγμα του '60 και πως δεν θα πρέπει να υπάρχουν ενστάσεις για τα όσα συζητούνται σήμερα, παραπέμποντας στη Διζωνική Δικοινοτική Ομοσπονδία (ΔΔΟ).

Σύμφωνα με τον συγγραφέα «δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι το δημιουργηθέν με βάση τις Συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου κράτος ήταν ομοσπονδιακό. Σύμφωνα με το Σύνταγμα, δεν υφίσταντο αυτόνομες ή αυτοδιοικούμενες περιοχές. Η κρατική εξουσία ασκείτο από τα όργανα της Δημοκρατίας πάνω σε ολόκληρο το έδαφός της. Ούτε μπορεί να υποστηριχθεί ότι το δημιουργηθέν κράτος αποτελεί είδος συνεταιρισμού μεταξύ της Ελληνοκυπριακής Κοινότητας και της Τουρκοκυπριακής Κοινότητας. Η Τουρκική πλευρά επανειλημμένα πρόβαλε τον ισχυρισμό ότι η Κυπριακή Δημοκρατία λειτουργεί συνεταιρικά μεταξύ της Ελληνικής και της Τουρκικής κοινότητας. Τέτοιο ισχυρισμό πρόβαλε και στις προτάσεις της προς το Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών ημερ. 13 Απριλίου 1978. Η έννοια του “συνεταιρικού κράτους”,

με την έννοια συνεταιρισμού μεταξύ δυο κοινοτικών ομάδων, είναι άγνωστη στο δημόσιο δίκαιο. Θα μπορούσαμε να μιλούμε περί συνεταιρισμού μεταξύ των τριών εγγυητριών δυνάμεων, της Μεγάλης Βρετανίας, της Ελλάδας και της Τουρκίας, αν η κρατική κυριαρχία στη νήσο ασκείτο από τις τρεις αυτές χώρες, όπως πρόβλεπε για το μέλλον το σχέδιο Macmillan. Επίσης, μπορούμε να μιλούμε για “συνεταιρισμό” δυο κρατών που συνενώνονται μεταξύ τους σε μια ομοσπονδία ή συνομοσπονδία. Τούτο θα προκύψει στην Κύπρο αν, πριν από οποιαδήποτε λύση που θα συμφωνηθεί, αναγνωριστεί η λεγόμενη “Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου”. Εντούτοις, δεν μπορεί να παραγνωριστεί, πως ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του εγκαθιδρυθέντος το 1960 κυπριακού κράτους ήταν η εν πολλοίς αναγωγή των δύο εθνικών κοινοτήτων σε κρατικούς θεσμούς».

Η τεκμηριωμένη αυτή αναφορά δεν δίνει μόνο απαντήσεις, αλλά κατά την άποψη μου διαλύει και μύθους που συντηρούνται από όσους θεωρούν πως πρέπει η ελληνική πλευρά πρέπει να προσαρμοστεί στο τουρκικό αφήγημα. Οτι πρέπει να γίνει αποδεκτό γιατί αυτό ίσχυε και με τη δημιουργία του κράτος, της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Ένα άλλο ερώτημα, που απαντάται είναι κατά πόσο η Τουρκία νομιμοποιείτο να εισβάλει στην Κύπρο. Αυτό που λέγεται από τουρκικής πλευράς ως αφήγημα και το υιοθετούν και διάφοροι τρίτοι, ότι η Άγκυρα είχε δικαίωμα στρατιωτικής επέμβασης δεν ισχύει.

Ο Νίκος Χρ. Χαραλάμπους σημειώνει ότι «η πρόνοια του Άρθρου IV της Συνθήκης, ερμηνευόμενη με βάση την επιταγή του προαναφερθέντος Άρθρου 103 του Καταστατικού Χάρτη, δεν επιτρέπει στρατιωτική επέμβαση και άσκηση ένοπλης βίας. Σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ, η προσφυγή στην ένοπλη βία δικαιολογείται μόνο σε δύο περιπτώσεις, αυτές που προβλέπονται στα Άρθρα του 42 και 51 του Κεφαλαίου 7. Στο μεν Άρθρο 42, προβλέπεται ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας νομιμοποιείται «να προβεί, από αέρος, διά θαλάσσης ή από ξηράς σε τέτοιου είδους ενέργεια, προκειμένου να προστατεύσει ή να

αποκαταστήσει την ειρήνη και την ασφάλεια». Πέραν τούτου, η Τουρκία παραβίασε τη Συνθήκη γιατί, όπως καταφάνηκε περίτρανα, η επέμβασή της δεν απέβλεπε στην «αποκατάσταση του καθεστώτος που δημιουργήθηκε» με βάση τη Συνθήκη, αλλά στη διχοτόμηση. Επίσης, η ένοπλη επέμβαση της Τουρκίας του 1974, με πρόσχημα άσκηση δικαιωμάτων με βάση τη Συνθήκη Εγγυήσεως, που κατέληξε στην παράνομη κατοχή κυπριακού εδάφους συνιστά «επιδρομή», σύμφωνα με τον ορισμό που έδωσε στον όρο αυτό η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ με την Απόφασή της 2330/67 στις 11/12/1967 [...] Είναι προφανές πως τα όσα εκτίθενται πιο πάνω, δεν αφήνουν καμιά αμφιβολία ότι η Τουρκία, εισβάλλουσα στην Κύπρο το 1974, παραβίασε τόσο τη Συνθήκη Εγγυήσεως όσο και θεμελιώδεις αρχές του διεθνούς δικαίου».

Αλλά τίθεται και μια άλλη σημαντική παράμετρος από τον συγγραφέα: Έχει καταφανεί ότι, γενικά, ένα σύστημα «εγγυήσεων», με οποιαδήποτε επιγραφή, αντιστρατεύεται αυτές τις θεμελιώδεις αρχές του διεθνούς δικαίου, που κατοχυρώνονται από τον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ. Δυστυχώς, όμως, όπως επανειλημμένα σημείωσε ο συγγραφέας, δεν είναι οι διεθνολόγοι που ερμηνεύουν το διεθνές δίκαιο και τις Διεθνείς Συνθήκες αλλά οι ισχυροί. Ειδικά, στην περίπτωση της Κύπρου, το διεθνές δίκαιο έχει προ πολλού παραμεριστεί, ηττημένο από τη δύναμη της τουρκικής βουλιμίας και τις στρατηγικές ανάγκες των ισχυρών συμμάχων της Τουρκίας στη περιοχή μας.

Πολύς θόρυβος έγινε και γίνεται για τη δήθεν μεταστροφή της πολιτικής των Τούρκων στη λύση «δυο κρατών». Και μάλιστα από κάποιους φορτώνεται αυτή η «αλλαγή πολιτικής» στη στάση και την εν γένει συμπεριφορά της ελληνικής πλευράς. Είναι, όμως, μεταστροφή; Είναι αλλαγή πολιτικής; Σύμφωνα με τον συγγραφέα, όταν οι Τούρκοι αναφέρονται σε «λύση δυο κρατών», δεν εννοούν, απλά, απόσχιση του κατεχόμενου μέρους από την Κυπριακή Δημοκρατία, την ύπαρξη της οποίας δεν αναγνωρίζουν. Οι Τούρκοι διαχρονικά επιδιώκουν την κατάργηση της Κυπριακής Δημοκρατίας και την υποκατάστασή της από δύο ισόβαθμες

κρατικές οντότητες. Με άλλα λόγια, την υποβάθμιση της διεθνώς αναγνωρισμένης Κυπριακής Δημοκρατίας και την αναβάθμιση της «Τουρκικής Δημοκρατίας Βορείου Κύπρου». Θέλουν, προς το παρόν, να έχουν μιας μορφής επικυριαρχία και στο ελληνοκυπριακό κράτος, με το σύστημα των εγγυήσεων.

Είναι πεποίθηση του Νίκου Χρ. Χαραλάμπους ότι η Τουρκία δεν επιδιώκει μια γνήσια λύση δυο κρατών, που θα ανατρέψει τα μακροχρόνια σχέδιά της για κατάκτηση ολόκληρης της Κύπρου. Επιδιώκει λύση δύο κρατών που θα της δίδει το δικαίωμα να «κηδεμονεύει» και το ελληνοκυπριακό κράτος, μέχρις ότου το κατακτήσει.

Η κριτική που ασκεί στους διαχειριστές του Κυπριακού, δεν αφήνει κανένα περιθώριο αμφιβολίας πως έγιναν λάθη. Έγιναν λανθασμένες εκτιμήσεις. Δεν αφήνει κανέναν από τους διαχειριστές στο απυρόβλητο. Ούτε αυτούς που πολιτικά βρίσκεται πιο κοντά. Το πράττει τεκμηριωμένα και ανεπηρέαστα. Κι αυτό οφείλουμε να του το αναγνωρίσουμε. Ακόμη κι εάν κανείς διαφωνεί μαζί του.

Γράφει επί τούτου:

«Ούτε το σχέδιο Ανάν είναι το σχέδιο που αναγνώριζε για πρώτη φορά τα δεδομένα της εισβολής. Οι αδυσώπητες πραγματικότητες της τούρκικης εισβολής, αναγνωρίστηκαν κατά τρόπον πανηγυρικό στην πρώτη «Συμφωνία Υψηλού Επιπέδου» στις 12/2/1977, όπου έγινε ο μέγας συμβιβασμός και ο Μακάριος δέχτηκε τη λύση της δικοινοτικής ομοσπονδίας. Δέχτηκε και τη «διζωνική» ομοσπονδία, αφού δέχτηκε να συζητηθεί «το έδαφος το οποίο θα είναι υπό τη διοίκηση της κάθε κοινότητας» («The territory under the administration of each community»). Δηλαδή, έγινε αποδεκτό ότι οι δύο κοινότητες πρέπει να ζήσουν σε δύο διαφορετικές ζώνες, έχοντας, μάλιστα, η κάθε μια πλειοψηφία επί του εδάφους που θα ελέγχει. Όπως αναλύεται στο σχετικό μέρος του παρόντος Κεφαλαίου, η ελληνοκυπριακή ηγεσία αποδέχθηκε τη λύση ομοσπονδίας, χωρίς να προηγηθεί οποιαδήποτε σοβαρή επιστημονική μελέτη για την έννοια και το περιεχόμενο αυτής της

μορφής διακυβέρνησης και χωρίς αντίληψη των αναπόφευκτων συνεπακόλουθων που ενείχε η αποδοχή μιας τέτοιας λύσης.»

Ο Νίκος Χρ. Χαραλάμπους φθάνει και στο διά ταύτα. Απαραίτητο για μια ιστορική, πολιτική και επιστημονική κατάθεση. Το τι μέλλει γενέσθαι είναι και το πλέον κρίσιμο.

«Δεν είναι αργά για χάραξη μιας νέας εθνικής στρατηγικής, που θα επιδιώξει μια νέα διαπραγματευτική βάση, με σκοπό την εξεύρεση της καλύτερης δυνατής ρεαλιστικής λύσης. Μιας λύσης, που θα είναι βιώσιμη και θα διασφαλίζει την εθνική και φυσική επιβίωση του κυπριακού ελληνισμού. Διαθέτουμε ένα ισχυρό νομικό οπλοστάσιο-το οποίο δεν αξιοποιήσαμε και το αφήσαμε να «σκουριάσει»-για να προβάλουμε προς τα έξω, την ουσία του προβλήματός μας, με μια επιθετική διπλωματία προς όλες τις κατευθύνσεις, εγκαταλείποντας τον ρόλο του «καλού παιδιού», για να μην δυσανεσθηθεί ο διεθνής παράγοντας.»

Και στα πλαίσια αυτά απαντά και σε φοβικά σύνδρομα, που κυριαρχούν στο πολιτικό σύστημα.

«Προβάλλεται ο ισχυρισμός-και είναι ευλογοφανής-ότι, αν εγκαταλείψουμε τη γραμμή της ΔΔΟ, θα έλθουμε αντιμέτωποι με τον διεθνή παράγοντα (ΟΗΕ και ΕΕ), που θεωρεί αυτή τη λύση ως τη μόνη εφικτή και βιώσιμη. Πώς, όμως, αναμένονταν από τον διεθνή παράγοντα διαφορετική προσέγγιση, όταν η εκάστοτε ηγεσία μας, για λόγους αυτοδικαίωσης, δεν έσπευσε να τον πείσει ότι το κράτος που θα προκύψει από μια τέτοια λύση, εκτός από το ότι θα είναι αντιδημοκρατικό και ρατσιστικό, δεν θα μπορεί να λειτουργήσει; Θα είναι ένα θνησιγενές κρατικό μόρφωμα και θα διαλυθεί εις τα εξ ων συνετέθη, δημιουργώντας ένα νέο Κυπριακό πρόβλημα.

»Με την εισήγησή μου, για χάραξη νέας εθνικής στρατηγικής, δεν εννοώ ανέφικτους και επικίνδυνους δονκιχωτισμούς. Ο γράφων επανειλημμένα υποστήριξε στην αρθρογραφία του ότι δεν είναι, ανέφικτη η εξεύρεση μιας βιώσιμης λύσης που θα αποτρέψει την πλήρη πραγμάτωση των τουρκικών σχεδιασμών και θα

διασφαλίζει, πρώτιστα, τη συνέχιση της ΚΔ για την εθνική και φυσική επιβίωση του κυπριακού ελληνισμού. Τούτο, όμως, προϋποθέτει την ύπαρξη ηγεσίας που να έχει την αναγκαία πολιτική διορατικότητα και την ικανότητα να διακρίνει ανάμεσα στο εφικτό και το επιθυμητό.»

Στον Νίκο Χαραλάμπους, είτε συμφωνεί κανείς μαζί του είτε όχι, του αναγνωρίζεις το γεγονός ότι όσα καταγράφει είναι αποτέλεσμα ενδελεχούς μελέτης και ιστορικής και επιστημονικής τεκμηρίωσης. Γι αυτό και καθιστά το βιβλίο αυτό ένα χρήσιμο εγχειρίδιο πολιτικής, ιστορικής και νομικής επιστήμης.

Κώστας Βενιζέλος,

Δημοσιογράφος, Διδάκτορας Επικοινωνίας.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όπως αναγράφεται και στο Εξώφυλλο, με το παρόν βιβλίο, επιχειρείται μια ενδοσκόπηση του αλυτρωτικού αγώνα της Κύπρου, ενός αγώνα που είχε καταστροφική πορεία και τραγική κατάληξη.

Σκοπός του βιβλίου είναι να μεταδώσει στους καλοπροαίρετους αναγνώστες το απαύγασμα των πολυετών μελετών μου, βασισμένων σε αξιόπιστες πρωτογενείς, κατά το πλείστον, πηγές, που περιέχονται στα έργα αξιόλογων ιστορικών ερευνητών. Έχω συναίσθηση των δυσκολιών του εγχειρήματος. Τα όσα γράφονται, στις σελίδες που ακολουθούν, είναι πολύ δύσκολο, σχεδόν αδύνατο, να μεταπέισουν τους αφοσιωμένους στα είδωλα και τους προσηλωμένους στα σύμβολα. Και, αυτοί, είναι πολλοί.

Η διαπίστωση της ιστορικής αλήθειας είναι έργο της επιστημονικής έρευνας και είναι τεράστιο. Η ιστορία, που διαμορφώνεται από την ανάμιξη μύθων και ιστορικών γεγονότων και που είναι βαθιά χαραγμένη στη συνείδηση του λαού, έρχεται πολλές φορές σε αντιπαράθεση με την ιστορία που γράφεται από την επιστήμη.

Δεν μου διαφεύγει η βασική αρχή, που διέπει μια ιστορική έρευνα, πως ποτέ δεν πρέπει να κάνουμε το λάθος να «διαβάζουμε την Ιστορία με τα γυαλιά του σήμερα». Άλλες ήταν οι γεωπολιτικές συγκυρίες στην εποχή που εκτυλίσσονταν τα υπό κρίση ιστορικά γεγονότα και άλλες οι σημερινές. Εκ των υστέρων, όταν ξέρει κανείς τι έγινε, είναι εύκολο να κάμει κριτική και να πει ότι ο χειρισμός του Κυπριακού στην τάδε περίπτωση έπρεπε να είναι τούτος και στην τάδε περίπτωση έπρεπε να είναι αυτός. Γι' αυτό, πρέπει να είμαστε φειδωλοί σε, εκ των υστέρων, μομφές και επικρίσεις. Όμως, υπάρχουν αντικειμενικά κριτήρια με βάση τα οποία μπορούν να διατυπωθούν έγκυρες αξιολογήσεις για μια πολιτική ενέργεια του παρελθόντος. Σε ένα πολιτικό θέμα, υπάρχουν μερικοί παράμετροι που είναι εμφανείς σε ένα διορατικό και οξυδερκή πολιτικό ηγέτη.

Το βιβλίο αρχίζει με την Εισαγωγή, ακολουθούν οκτώ Κεφάλαια και τελειώνει με το Επίμετρο.

Στην Εισαγωγή, προϋδεάζεται ο αναγνώστης στο πώς η Κύπρος υπήρξε, από αρχαιοτάτων χρόνων, όμηρος της Γεωγραφίας και γίνεται μια σύντομη αναφορά στις περιόδους της Τουρκοκρατίας και της Αγγλοκρατίας

Τα οκτώ Κεφάλαια, που αποτελούν το κυρίως κείμενο, μπορούν να θεωρηθούν ως συνιστώντα μια σύνοψη της νεότερης πολιτικής ιστορίας της Κύπρου.

Στα πρώτα τρία Κεφάλαια, γίνεται εκτενής αναφορά στον αλυτρωτικό αγώνα του Κυπριακού Ελληνισμού. Το εθνικό κίνημα του κυπριακού ελληνισμού είχε, από την αρχή, όλα τα χαρακτηριστικά της ανένδοτης στάσης για την ένωση με την Ελλάδα. Αναλύονται τα διάφορα Σχέδια, που υπέβαλε η αποικιακή Κυβέρνηση, όπως η πρόταση για αυτοκυβέρνηση που έγινε το 1948 στα πλαίσια της «Διασκεπτικής», η πρόταση Χάρντινγκ, το Σχέδιο Ράντκλιφ και το Σχέδιο Μακμίλλαν. Επίσης, επιχειρείται μια ανάλυση των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου.

Τα επόμενα τρία Κεφάλαια, αναφέρονται στα όσα διαδραματίστηκαν μετά το 1960, όταν η Κύπρος απόκτησε την ανεξαρτησία της, έστω και κολοβωμένη, στην οποία δεν πίστευαν οι ηγεσίες και των δυο κοινοτήτων. Σημειώνεται η έλλειψη ενός «ενωτικού πολιτειακού ιδεώδους», που θα οδηγούσε τις δυο κοινότητες στην επιδίωξη κοινών στόχων, χωρίς να χάσουν τις συλλογικές τους εθνικές ταυτότητες. Ειδική αναφορά γίνεται στο «Σχέδιο Ακρίτας», στους σχεδιασμούς των Τουρκοκυπρίων για τη διχοτόμηση και στα «13 Σημεία», που οδήγησαν στην κατάρρευση των θεμελίων πάνω στα οποία οικοδομήθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία. Ακολουθεί η αναφορά στα Σχέδια για επιβολή διπλής ένωσης, που κατέληξαν στο πραξικόπημα και την εισβολή της Τουρκίας.

Στο 7ο Κεφάλαιο, που έχει τίτλο «Η Κατολίσθηση», γίνεται αναφορά, μεταξύ άλλων, στο Πραξικόπημα, στην Εισβολή και στον ρόλο των ΗΠΑ.

Στο 8ο Κεφάλαιο γίνεται εκτενής αναφορά στο Σχέδιο Ανάν και παρατίθεται νομική και πολιτική επιχειρηματολογία για να καταδείξει ότι η αποδοχή του Σχεδίου , όπως και όποια λύση διζωνικής δικαιοδικής ομοσπονδίας, θα ήταν καταστροφική για τον κυπριακό ελλητισμό. Θα οδηγούσε στην κατάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας και τη διαδοχή της από ένα θνησιγενές δυσλειτουργικό κρατικό μόρφωμα, το οποίο θα συγκροτήσουν τα δυο «συνιστώντα» κράτη. Τέτοια λύση θα ικανοποιήσει τους επεκτατικούς σχεδιασμούς της Τουρκίας και θα μας οδηγήσει στον εθνικό αυτοχειρισμό.

Στο Επίμετρο επιχειρείται μια εκτενής αξιολόγηση των σχετικών ιστορικών γεγονότων και μια σε βάθος ανάλυση των αιτίων και αιτιατών της τραγικής κατάληξης του αλυτρωτικού αγώνα της Κύπρου.

Νίκος Χρ. Χαραλάμπους

Λευκωσία, 2024.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α. ΟΜΗΡΟΣ ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

Η Κύπρος υπήρξε, από αρχαιότατων χρόνων, η «πύλη» της Ανατολής. Η Κύπρος ήταν πάντα το μήλο της έριδος για τις Δυνάμεις που ήθελαν να κυριαρχήσουν στην περιοχή. Η γεωγραφική της θέση ενέπνευσε, στα τέλη του 19ου μ.Χ. αιώνα, την ακόλουθη φράση στον Γερμανό γεωγράφο Hirschfeld: «Όποιο κράτος επιθυμεί να γίνει και να παραμείνει μια Μεγάλη Δύναμη στην Ανατολή, πρέπει να κρατά την Κύπρο στα χέρια του». Η αλήθεια αυτή επιβεβαιώνεται από την ιστορία της Κύπρου στις τρεις τελευταίες χιλιετηρίδες.

Όταν εξελληνίζεται η Κύπρος, βρίσκονται σε ανάπτυξη, στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, μια σειρά από ισχυρά κράτη, που ανταγωνίζονται το ένα το άλλο ποιο, είτε απευθείας είτε μέσω φερέφωνών του, θα επιτύχει να έχει τον πολιτικό έλεγχο της περιοχής και να μετατρέψει τους τοπικούς ηγεμόνες των μικρών κρατών, που ουσιαστικά ήταν πόλεις-κράτη ως προ την έκταση και τη δομή τους, σε υποτελείς του. Μπορούμε να πούμε ότι τότε πρωτοεμφανίστηκε ο ιμπεριαλισμός ο οποίος έμελλε, στους αιώνες που ακολούθησαν, να εδραιωθεί και να εξαπλωθεί σε όλες της ηπείρους της υφηλίου και να επιφέρει τόσα δεινά στην ανθρωπότητα.¹

Θύμα αυτής της διαχρονικής κατάστασης πραγμάτων, έμελλε να είναι και η Κύπρος. Μια σειρά κυριάρχων πάτησαν το πόδι τους στην Κύπρο, αρχής γενομένης από τους Ασσυρίους, περί το 709 π.Χ. Ακολούθησαν οι Αιγύπτιοι, οι Πέρσες, η Μακεδονική Αυτοκρατορία υπό τον Μέγα Αλέξανδρο, οι εκ των διαδόχων της Πτολεμαίοι, οι Ρωμαίοι, οι Βυζαντινοί, οι Φράγκοι, οι Ενετοί, οι Οθωμανοί και οι Βρετανοί.

---

¹ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Αρχαίοι Πολιτισμοί στην Ανατολική Μεσόγειο*, σ. 131.

Ανασκοπώντας την πολυκύμαντη ιστορία της Κύπρου όλα αυτά τα χρόνια της ξένης κυριαρχίας, διαπιστώνουμε πως το «νησί της Αφροδίτης» υπήρξε αυτό που έχει χιλιοειπωθεί: όμηρος της Γεωγραφίας. Στάθηκε, πάντα, στη μεθόριο ανάμεσα σε ξένες επιδράσεις και στη δική του ζωή. Ο γεωγραφικός παράγοντας έπαιξε και παίζει σημαντικό ρόλο στην κυπριακή ιστορική πορεία.

Για σκοπούς πληρέστερης κατανόησης του θέματος της καταστροφικής πορείας του αλυτρωτικού αγώνα της Κύπρου, με το οποίο καταπιάνεται το παρόν βιβλίο, κρίνεται σκόπιμο όπως επιχειρηθεί μια συνοπτική αναφορά στις περιόδους της Τουρκοκρατίας και της Αγγλοκρατίας.

B. ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

Όταν το 1571 η Κύπρος αποσπάστηκε από την ενετική κυριαρχία και αποτέλεσε τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι Κύπριοι συμμερίστηκαν την τύχη εκείνων των Ελλήνων που ζούσαν, ήδη, κάτω από την οθωμανική κυριαρχία.

Μεγάλος αριθμός εποίκων μεταφέρθηκαν από την Κεντρική Ανατολία για να εγκατασταθούν στην ύπαιθρο της Κύπρου. Αλλαξοπιστίες από το χριστιανισμό στον ισλαμισμό, οι οποίες, σε αρκετές περιπτώσεις, ήταν μόνο φαινομενικές («κρυπτοχριστιανοί», «λινόμπάπακοι»), ενίσχυσαν το νέο, τουρκικό στοιχείο του πληθυσμού. Μ' όλο τούτο, οι Έλληνες αποτελούσαν την πλειοψηφία των κατοίκων. Το 1881 ήταν περίπου το 75%.

Ο τρόπος διοίκησης της νήσου ήταν σύμφωνος με το σύστημα που ίσχυε για τα κατακτημένα εδάφη. Το λατινικό σύστημα δουλοπαροικίας εξαλείφθηκε και η γη, που προηγουμένως ανήκε στους Ενετούς ευγενείς, μεταβιβάστηκε στο Οθωμανικό καθεστώς.

Τα προηγούμενα προνόμια της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας όχι μόνο επανήλθαν σε βάρος των Λατίνων Καθολικών και η περιουσία της επανήλθε σ' αυτήν, αλλά και αυξήθηκαν. Η ενίσχυση της θέσης της ελληνορθόδοξης Εκκλησίας και η παροχή ορισμένων δικαιωμάτων αυτοδιοίκησης στους «ραγιάδες», στο πλαίσιο του συστήματος του μιλετιού (millet), συνιστούν χαρακτηριστικά γνωρίσματα αυτής της περιόδου. Μέσα σε αυτό το

πλέγμα των σχέσεων της με την οθωμανική διοίκηση, η Κυπριακής κυπριακή Εκκλησία, παρά τα όσα σκάνδαλα, τις όσες ίντριγκες και παραλείψεις της, συνέβαλε, σε μεγάλο βαθμό, στη διατήρηση της εθνικοθρησκευτικής και πολιτισμικής ταυτότητας των Ελλήνων της Κύπρου.

Παρενθετικά, θα πρέπει να αναφερθεί ότι κατά τη διάρκεια της Φραγκοκρατίας και της Ενετοκρατίας, οι σχέσεις της Εκκλησίας της Κύπρου με τις άλλες Ορθόδοξες Εκκλησίες είχαν διακοπεί λόγω της υποταγής της στην παπική εξουσία.² Όταν η Κύπρος κατακτήθηκε από τους Οθωμανούς, με πρωτοβουλία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, συνήλθε το 1572 στη Κωνσταντινούπολη ευρεία Σύνοδος των Ορθοδόξων Εκκλησιών στην οποία, αφού αποκαταστάθηκαν οι σχέσεις της Εκκλησίας της Κύπρου με τις άλλες Ορθόδοξες Εκκλησίες, αποφασίστηκε η εκλογή ως Αρχιεπισκόπου Κύπρου του Πρωτοσύγκελλου της Μεγάλης Εκκλησίας (Οικουμενικού Πατριαρχείου) Τιμόθεου.³

Όταν η Κύπρος ήταν τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο Αρχιεπίσκοπος ήταν αρχηγός του «μιλετιού» (millet) των Χριστιανών της νήσου. Τότε ο Αρχιεπίσκοπος ήταν αξιωματούχος της Αυτοκρατορίας (μιλλέτ-πασιή) και υπόλογος στην Υψηλή Πύλη.

Μέσα στα πλαίσια που καθόριζαν τις σχέσεις Κυπριακής Εκκλησίας με την Οθωμανική Κυβέρνηση, ήταν και η πρακτική όπως, μετά την εκλογή Αρχιεπισκόπων και Επισκόπων, εκδίδονταν σουλτανικά βεράτια, προς τον σκοπό αναγνώρισης και επικύρωσής

---

² Θεόδωρος Παπαδόπουλος, *Η Εκκλησία της Κύπρου κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Δ', Ενετοκρατία, σ. 543 και επόμενα.

³ Ανδρέας Μιτσίδης, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας, Ιστορία της Κύπρου*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Στ, Τουρκοκρατία, σ. 524.

της. Χωρίς τα βεράτια αυτά, δεν μπορούσαν οι Αρχιεπίσκοποι και οι Επίσκοποι να αναλάβουν τα καθήκοντά τους.

Το περιεχόμενο των σουλτανικών βερατίων ήταν παρόμοιο με εκείνων, τα οποία παραχωρούνταν στους Αρχιερείς του Οικονομικού Πατριαρχείου και των άλλων Πατριαρχείων της Ανατολής στις περιοχές που τελούσαν υπό την οθωμανική κυριαρχία. Στα βεράτια καθορίζονταν, με λεπτομέρειες, όλα τα δικαιώματα, τα προνόμια και οι υποχρεώσεις των Αρχιερέων, τόσο σε σχέση με την οθωμανική κυβέρνηση όσο και σε σχέση με τους χριστιανούς της διοικητικής τους περιφέρειας. Ειδικότερα, μεταξύ άλλων, πρόβλεπαν τα ακόλουθα σε σχέση με την εκπλήρωση των υποχρεώσεων των Αρχιερέων προς την οθωμανική κυβέρνηση: (α) Νομιμοφροσύνη προς το κράτος, τόσο από τους ίδιους όσο και από τους ανήκοντες στο millet τους χριστιανούς. (β) Είσπραξη και καταβολή στο αυτοκρατορικό θησαυροφυλάκιο των φόρων των υπ' αυτών χριστιανών. (γ) Υποχρέωση των κρατικών υπαλλήλων, πολιτικών, δικαστικών και στρατιωτικών, όπως διευκολύνουν τον Αρχιερέα και τους ανθρώπους του στην είσπραξη των φόρων και, γενικά, στην άσκηση των αρμοδιοτήτων τους. Επίσης, τα βεράτια πρόβλεπαν ρητά την υποχρέωση των χριστιανών, λαϊκών και κληρικών, όπως, μετά την έκδοση του βερατίου, αναγνωρίζουν τον Αρχιεπίσκοπο ή Μητροπολίτη της περιφέρειάς τους ως τον αρχηγό τους και να πειθαρχούν στις δικαστικές αποφάσεις τους, κυρίως, επί ζητημάτων οικογενειακού δικαίου.⁴

Με βάση τις μελέτες των σχετικών αρχείων που έγιναν, η πρώτη επικύρωση, με σουλτανικό βεράτιο, εκλογής Αρχιεπισκόπου Κύπρου ήταν αυτή του Βενιαμίν το 1600, σε αντικατάσταση του

---

⁴ Ανδρέας Μιτσίδης, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας, Ιστορία της Κύπρου*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Στ, Τουρκοκρατία, σσ. 804-806

παυθέντος Αθανασίου. Δεν αποκλείεται να έγινε το ίδιο και με τις εκλογές των Αρχιεπισκόπων που προηγήθηκαν.⁵

Επίσης, οι οθωμανικές αρχές είχαν την εξουσία όπως, με έκδοση βερατίου να διατάζουν την παύση, την εκτέλεση ή την εξορία Αρχιερέα.

Κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα, παρατηρούμε την παύση και εξορία του Αρχιεπισκόπου Σιλβέστρου και του Μητροπολίτη Κιτίου Ιωαννίκιου για τις οποίες αξίζει να γίνει ιδιαίτερη αναφορά. Κατά ή περί το έτος 1730, ο Αρχιεπίσκοπος και οι άλλοι Αρχιερείς της Κύπρου, οι Μητροπολίτες Πάφου Ιωακείμ, Κιτίου Ιωαννίκιος και Κυρηνείας Νικηφόρος, μετέβησαν στην Κωνσταντινούπολη για να προβούν σε παραστάσεις στην Οθωμανική Κυβέρνηση για να ελαττωθούν οι δυσβάστακτοι φόροι που είχαν επιβληθεί. Η αποστολή είχε τραγική κατάληξη. Η Υψηλή Πύλη εξόρισε τον Αρχιεπίσκοπο και τον Μητροπολίτη Κιτίου, ενώ οι Μητροπολίτες Πάφου και Κυρηνείας γλύτωσαν και επέστρεψαν στην Κύπρο. Φαίνεται, με βάση σχετικές αναφορές του τότε Οικουμενικού Πατριάρχη Παΐσιου, οι δυο αυτοί Μητροπολίτες δεν ήταν αμέτοχοι ραδιουργιών και συκοφαντιών που οδήγησαν στην απόφαση της εξορίας. Με ενέργειες του Οικουμενικού Πατριαρχείου, η Υψηλή Πύλη ανακάλεσε την απόφασή της και επέτρεψε στον Αρχιεπίσκοπο και τον Μητροπολίτη Κιτίου να επιστρέψουν το 1732 στην Κύπρο και να αναλάβουν τα καθήκοντά τους. Οι Μητροπολίτες Πάφου και Κυρηνείας καθαιρέθηκαν από τη Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Φαίνεται ότι, αργότερα, όταν Αρχιεπίσκοπος Κύπρου ήταν ο Φιλόθεος, συγχωρέθηκαν και ανακατέλαβαν τους θρόνους τους.⁶

---

⁵ Ανδρέας Μιτσίδης, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας, Ιστορία της Κύπρου*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Στ, Τουρκοκρατία, σ. 544.

⁶ Ο.π., σσ. 616-620.

Επίσης, σημειώνεται η παύση του Αρχιεπισκόπου Φιλόθεου ο οποίος, μετά την παύση του, μεταφέρθηκε σιδηροδέσμιος από την Κωνσταντινούπολη στην Κύπρο και ρίχθηκε στις φυλακές (1744), η παύση και εξορία του Αρχιεπισκόπου Παΐσιου (1761) και, τέλος, η παύση και εξορία του Αρχιεπισκόπου Χρύσανθου η οποία έλαβε χώρα δυο φορές.⁷ Η πρώτη φορά έγινε το 1783 ενώ αυτός μετέβαινε, μαζί με τους άλλους τρεις Αρχιερείς, στην Κωνσταντινούπολη για να καταγγείλουν την κακοδιοίκηση της Κύπρου από τον διοικητή της Χατζή Μπακκή. Ο τελευταίος, τους διέβαλε στην Υψηλή Πύλη και την έπεισε να προβεί, με τη συνέργεια του Οικουμενικού Πατριάρχη Γαβριήλ, στην παύση τους και την αντικατάστασή τους. Τον Χρύσανθο αντικατέστησε ο Ηγούμενος της Μονής Μαχαιρά Ιωαννίκιος.⁸ Στη συνέχεια, όμως, η Υψηλή Πύλη, πείστηκε για την αθωότητα του Χρύσανθου και των άλλων παυθέντων Αρχιερέων και τους αποκατάστησε στις θέσεις τους.⁹

Το 1804 εκδηλώθηκε μια στάση του τουρκικού πληθυσμού της Λευκωσίας και των περιχώρων κατά του Αρχιεπισκόπου Χρυσάνθου και του Διερμηνέα Χατζηγεωργάκη Κορνεσίου. Τα αίτια της στάσης, που οδήγησαν στον αποκεφαλισμό στην Κωνσταντινούπολη το Διερμηνέα Χατζηγεωργάκη Κορνεσίου το 1809, ήταν: (α) Η έλλειψη του σίτου λόγω υπερβολικής εξαγωγής των σιτηρών, με σκοπό την κερδοσκοπία. Αίτιος θεωρήθηκε ο Δραγουμάνος και οι δικοί του άνθρωποι. (β) Η αύξηση της φορολογίας, που αποδόθηκε, επίσης, στον Δραγουμάνο και στους ανθρώπους που χρησιμοποιούσε για την είσπραξή της. Φαίνεται ότι στις ενέργειες του Δραγομάνου αντιτάχθηκε ο Χρύσανθος και,

---

⁷ Ανδρέας Μιτσίδης, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας, Ιστορία της Κύπρου*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Στ, Τουρκοκρατία, σ. 678.

⁸ Ο.π., σ. 656.

⁹ Ο.π., σ.659.

μάλιστα, έντονα, αλλά δεν εισακούστηκε.¹⁰ Ένα έτος μετά τον θάνατο του Χατζηγεωργάκη Κορνεσίου, το 1810, οι αντίπαλοι του Χρυσάνθου, με επικεφαλής τον Οικονόμο της Αρχιεπισκοπής Κυπριανό, πέτυχαν την έκδοση σουλτανικού βερατίου, που διέτασσε την παύση, για δεύτερη φορά του Αρχιεπισκόπου Χρυσάνθου και την εξορία αυτού και του ανεψιού του Μητροπολίτη Κιτίου Χρυσάνθου. Τον Χρυσάνθο διαδέχθηκε, με σουλτανικό βεράτιο, ο Κυπριανός, για το μαρτυρικό τέλος του οποίου γίνεται αναφορά αμέσως πιο κάτω.¹¹

Τα χρόνια, στο πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα, σηματοδεύτηκαν με την εκτέλεση του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού και των Μητροπολιτών Πάφου, Κιτίου και Κυρηνείας (1821), την παύση του Αρχιεπισκόπου Ιωακείμ (1824), την παύση και εξορία του Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού (1827) και την παύση του Αρχιεπισκόπου Παναρέτου (1840).¹² Στις ενέργειες αυτές της Υψηλής Πύλης συνέβαλαν σημαντικά και οι ίντριγκες των διαφόρων φατριών μεταξύ των Ελλήνων Χριστιανών της Κύπρου, που άλλες πρόσκεινταν στον εκάστοτε Αρχιεπίσκοπο και άλλες τον αντιπολιτεύονταν. Τέτοια ήταν η περίπτωση της παύσης του Παναρέτου και της αντικατάστασής του από τον Ιωαννίκιο το 1840.¹³

Για την εκτέλεση του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού, κρίνεται σκόπιμο να γίνει μια, έστω και συνοπτική, αναφορά στα γεγονότα που προηγήθηκαν και, γενικά, στις συνθήκες κάτω από τις οποίες διαδραματίστηκαν τα τραγικά γεγονότα του Ιουλίου του 1821. Από

---

¹⁰ Ανδρέας Μιτσίδης, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας, Ιστορία της Κύπρου*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Στ, Τουρκοκρατία, σ. 672.

¹¹ Ο.π., σ. 674.

¹² Ο.π., σσ. 802, 803.

¹³ Ο.π., σ. 751

τα όσα θα εκτεθούν πιο κάτω προκύπτει, χωρίς καμιά αμφιβολία, ότι κατά τον ουσιώδη χρόνο στην Κύπρο δεν υπήρξε οποιαδήποτε στασιαστική ενέργεια ή απόπειρα υποκίνησης τέτοιας ενέργειας, ώστε να δικαιολογούνται οι βαναυσότητες και αγριότητες που διαπράχθηκαν από μέρους των τουρκικών αρχών.

Είναι γεγονός ότι ο Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός και άλλοι πρόκριτοι μνήθηκαν στη Φιλική Εταιρεία, όταν εκπρόσωποί της τον επισκέφθηκαν το 1818. Όμως, η συνεισφορά τους στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα περιορίστηκε σε χρηματική βοήθεια. Ο Κυπριανός είχε, ευθύς εξ αρχής, καταστήσει σαφές ότι οι συνθήκες στην Κύπρο δεν επέτρεπαν οποιαδήποτε επαναστατική κίνηση των Ελληνοκυπρίων και, τούτο, έγινε κατανοητό από τη Φιλική Εταιρεία.

Μετά την έναρξη της ελληνικής επανάστασης και τον απαγχονισμό του Οικουμενικού Πατριάρχη Γρηγορίου που ακολούθησε, ο τότε διοικητής της Κύπρου Κουτσιούκ Μεχμέτ προσπαθούσε να βρει κάποια αφορμή για να έχουν την τύχη του Γρηγορίου η εκκλησιαστική ηγεσία και άλλοι εκκλησιαστικοί και λαϊκοί παράγοντες της Κύπρου. Αφορμή έδωσε μια απερίσκεπτη ενέργεια στην οποία προέβη ο κύπριος Αρχιμανδρίτης Θεόφιλος Θησεύς, ανειμιάς του Κυπριανού, που ήλθε με εμπορικό πλοίο στη Λάρνακα τον Απρίλιο του 1821 και διένειμε επαναστατικές προκηρύξεις. Ο Κουτσιούκ Μεχμέτ απευθύνθηκε στην Υψηλή Πύλη και ζήτησε την αποστολή στρατιωτικών ενισχύσεων και την άδεια σφαγής των Αρχιερέων και προκρίτων της Κύπρου. Το πρώτο αίτημα ικανοποιήθηκε. Για το δεύτερο αίτημα, η Οθωμανική Κυβέρνηση δεν πείστηκε ότι υπήρχαν επαρκή στοιχεία που να δικαιολογούν μια τέτοια ενέργεια. Όμως, διατάχθηκε όπως εφαρμοστεί και στην Κύπρο η απόφαση για γενικό αφοπλισμό των Ελλήνων. Παρά το ότι ο αφοπλισμός των Ελληνοκυπρίων έγινε χωρίς καμιά αντίσταση και παρά το ότι ο Αρχιεπίσκοπος, εκτελώντας προσταγή του Κουτσιούκ Μεχμέτ, εξέδωσε εγκύκλιο προς το ποίμνιό του και το καλούσε σε ησυχία, ο Κουτσιούκ

Μεχμέτ επανήλθε στο παλαιό του αίτημα και υπέβαλε προς την Υψηλή Πύλη ονομαστικό κατάλογο εκκλησιαστικών και λαϊκών προκρίτων, των οποίων ζητούσε την εκτέλεση γιατί, όπως ανέφερε, «ο αποπλισμός σε τίποτε δεν ωφελεί, ενόσω μένουν στη ζωή οι αναφερόμενοι στον κατάλογο, που είναι πλούσιοι και ισχυροί και έχουν πολλές σχέσεις στην Ευρώπη και στις ναυτικές νήσους και, έτσι, μπορούν να πάρουν εύκολα προμήθειες όπλων και εφοδίων ...». Ο κατάλογος περιλάμβανε 74 ονόματα, μεταξύ των οποίων ήταν τα ονόματα του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού, των Μητροπολιτών Πάφου Χρύσανθο, Κιτίου Μελέτιο και Κυρηναίας Λαυρέντιο, των Ηγουμένων και άλλων επισήμων κληρικών και λαϊκών της Κύπρου. Ο Σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ ο Γαζής ενέκρινε αμέσως το αίτημα και τον κατάλογο. Ακολούθησε στις 9 Ιουλίου 1821 ο αποκεφαλισμός του Αρχιεπισκόπου και των τριών Μητροπολιτών. Τις επόμενες ημέρες διαπράχθηκε η εκτέλεση και των υπολοίπων του καταλόγου. Τις διαπραχθείσες σφαγές επισφράγισαν οι λεηλασίες, οι αρπαγές και οι δημεύσεις των περιουσιών και ο εξανδραποδισμός των γυναικών και των τέκνων των θυμάτων.¹⁴

Κατά το δεύτερο, όμως, ήμισυ του 19ου αιώνα δεν έλαβε χώρα παύση Αρχιεπισκόπου. Αντίθετα, τρεις από τους Αρχιεπισκόπους των χρόνων αυτών, ο Ιωαννίκιος (1846), ο Κύριλλος (1849) και ο Σωφρόνιος (1867, 1868), παρασημοφορήθηκαν από την οθωμανική κυβέρνηση. Αξίζουν ιδιαίτερης αναφοράς οι παρασημοφορίες του Σωφρονίου, ο οποίος υπήρξε ο τελευταίος Αρχιεπίσκοπος της περιόδου της οθωμανικής κατοχής της Κύπρου. Η πρώτη παρασημοφορία έγινε στις 28/3/1867 όταν ο Σουλτάνος Αβδούλ Αζίζ απένειμε στον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο το παράσημο *Megidiye* τρίτης τάξης με την αιτιολογία ότι «είναι εκ των πιστών

---

¹⁴ Ανδρέας Μιτσιδής, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας, Ιστορία της Κύπρου*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Στ, Τουρκοκρατία, σσ. 710-719.

υπηκόων της κραταιάς βασιλείας» του. Ο ίδιος Σουλτάνος απένειμε στον Σωφρόνιο στις 15/7/1868 και το παράσημο *Megidiye* δεύτερης τάξης με την αιτιολογία ότι «είναι εκ των συνετών, περιουσιών και πιστών υπηκόων του υψηλού (του) κράτους».¹⁵

Παρά την ύπαρξη κάποιας μορφής αυτοδιοίκησης των χριστιανών της Κύπρου όσον αφορά την άσκηση της θρησκείας τους, δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι, κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας, υπήρξαν πάμπολλες εκδηλώσεις βαρβαρότητας των ξένων κατακτητών. Παρατηρήθηκε, με άλλα λόγια, συχνά το χάσμα ανάμεσα στο οθωμανικό διοικητικό σύστημα στην ιδεατή του σύλληψη και στη σφραγισμένη από αυθαιρεσία και διαφθορά πραγματικότητα.

Μια βασική αιτία της εκμετάλλευσης και της διαφθοράς ήταν η επιβολή δυσβάστακτων φόρων και η πρακτική να ενοικιάζεται η είσπραξή τους. Το αυξανόμενο βάρος των παροχών και φόρων, που οφειλόταν, κατά μέγα μέρος, στο σύστημα τούτο, προκάλούσε κοινωνική εξαθλίωση. Είναι, εν προκειμένω, αρκετά διαφωτιστικό το περιεχόμενο της επιστολής που έστειλε τον Οκτώβριο του 1587 ο Αρχιεπίσκοπος Τιμόθεος, ο πρώτος Αρχιεπίσκοπος Κύπρου μετά την κατάληψη της Κύπρου από τους Οθωμανούς, στον Βασιλέα της Ισπανίας Φίλιππο. Στην επιστολή διεκτραγωδεύεται η άθλια κατάσταση στην οποία βρίσκονταν οι χριστιανοί κάτοικοι της Κύπρου και απευθύνεται έκκληση προς τον Ισπανό βασιλέα για απελευθέρωση της Κύπρου. Ειδικότερα, στην επιστολή γίνεται αναφορά «για επανειλημμένα κρούσματα αυθαιρεσίας των οργάνων του κατακτητή. Με απληστία επιχειρείται αφαίρεση των περιουσιών των χριστιανών κατοίκων. Παραβιάζονται οικίες αυτών και γίνονται κάθε είδους ατιμίες σε βάρος συζύγων και θυγατέρων. Δυο φορές μέχρι τώρα ληστεύτηκαν ναοί και μοναστηριακά

---

¹⁵ Ανδρέας Μιτσίδης, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας, Ιστορία της Κύπρου*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Στ, Τουρκοκρατία, σσ. 786, 787.

ιδρύματα. Επιβλήθηκαν πολλοί και βαρείς φόροι, των οποίων η είσπραξη επιδιώκεται με συστηματικές διώξεις, απειλές και βασανιστήρια, πράγμα που οδηγεί πολλούς σε εξισλαμισμό. Αποσπώνται τέλος από τις κυπριακές οικογένειες τα αρσενικά παιδιά για να πλαισιώνουν τα γενιτσαρικά τάγματα». ¹⁶

Ήδη, από το 1572 οι Οθωμανοί επιβάλλουν στην Κύπρο ένα φορολογικό σύστημα με διάφορες μορφές εισφορών. Μεταξύ αυτών ήταν το *oshur*, γνωστότερο ως «δεκάτη», που αντιστοιχούσε σε φόρο ανάλογο με το μέγεθος της παραγωγής. Άλλο είδος φόρου ήταν το *djizya*, κοινώς αποκαλούμενο «χαράτσι» (*kharadj*) που επιβαλλόταν σε όλους τους μη μουσουλμάνους υπηκόους και θεωρείτο ως φόρος υποτελείας.¹⁷ Στα μέρη που τελούσαν υπό οθωμανική κυριαρχία, οι μη μουσουλμάνοι υπήκοοι υπόκειντο σε διαφορετικό καθεστώς. Όμως, τύγχαναν διαφορετικής μεταχείρισης οι λεγόμενοι «λαοί των Γραφών», που ήταν οι Χριστιανοί και Εβραίοι. Οι λαοί των Γραφών, υπό την προϋπόθεση ότι αποδέχονταν την Ισλαμική κυριαρχία, επωφελούνταν ενός ειδικού καθεστώτος φιλίας και προστασίας (*dhimma*). Όμως, οι λαοί των Γραφών, οι *dhimmi*, υποχρεούνταν να καταβάλλουν, όπως και οι άλλοι μη μουσουλμάνοι, το «χαράτσι» (*kharadj*).¹⁸

Το 1855 καταργείται το χαράτσι. Όμως, αντικαθίσταται, στην ουσία, με ένα άλλο φόρο, το *edel-i askeri* τον οποίο υποχρεούνται να καταβάλουν όσοι από τους μη μουσουλμάνους υπηκόους, ηλικίας 29 ως 60 ετών, επιλέξουν να ασκήσουν το δικαίωμα να

---

¹⁶ Ανδρέας Μιτσίδης, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας, Ιστορία της Κύπρου*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Στ, Τουρκοκρατία, σ. 527

¹⁷ Gilles Grivaud, *Δίκαιο-Οικονομία, Ιστορία της Κύπρου*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Στ, Τουρκοκρατία, σσ. 331, 332.

¹⁸ Ο.π., σ. 278.

απαλλαγούν από τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις. Εξαιρούνται όσοι ανήκουν στον κλήρο.¹⁹

Αναφορικά με τους τρόπου είσπραξης των φόρων, διακρίνουμε τους φόρους και τις εισφορές που περισυλλέγονται από τον sipahi, τον κάτοχο του τιμαρίου, στα πλαίσια των δικαιωμάτων και υποχρεώσεών του, τα τέλη που εισπράττονταν απευθείας από τις φορολογικές υπηρεσίες και τους φόρους που η είσπραξή τους εκμισθώνονταν. Μεταξύ των φόρων που εκμισθώνονταν ήταν και το djizya, που άνοιξε τον δρόμο για κερδοσκοπίες σε βάρος των ραγιάδων.²⁰

Το σύστημα της εκμίσθωσης φόρων πήρε, με τον καιρό, για να αντιμετωπιστεί η οικονομική κρίση, μεγάλες διαστάσεις και ονομαζόταν mukata'a. Η εκχώρηση γινόταν σε δημόσιο πλειστηριασμό και η εκμίσθωση παραχωρείτο στον πλειοδότη, για περιορισμένο χρονικό διάστημα, συνήθως, που κυμαινόταν μεταξύ ενός και τριών ετών. Κατά τον 18ο αιώνα, την εκμίσθωση αναλαμβάνει πρόσωπο διορισμένο από τον Μεγάλο Βεζίρη, τον muhassil. Η εκμίσθωση των φόρων γίνεται αντικείμενο μεγάλης κλίμακας κερδοσκοπίας από μέρους αξιωματούχων της οθωμανικής κυβέρνησης και σε βάρος των φορολογουμένων. Επίσης, τον 18ο αιώνα η εκμίσθωση γίνεται πάνω σε ετήσια βάση.²¹

Όπως αναφέρθηκε, μεταξύ των αρμοδιοτήτων των Αρχιερέων της Κύπρου, ως ηγετών του χριστιανικού millet της Κύπρου, ήταν και η είσπραξη και καταβολή στο αυτοκρατορικό θησαυροφυλάκιο των φόρων των υπ' αυτών χριστιανών. Για την άσκηση αυτής της αρμοδιότητάς της, η Εκκλησία της Κύπρου είχε το δικαίωμα να καταφεύγει στο σύστημα του maktu. Με βάση το σύστημα αυτό,

---

¹⁹ Gilles Grivaud, *Δίκαιο-Οικονομία, Ιστορία της Κύπρου*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Στ, Τουρκοκρατία, σ.351.

²⁰ Ο.π., σσ. 343-345.

²¹ Ο.π., σσ. 346-348.

οριζόταν για όλη την κοινότητα ένα προσυμφωνημένο, μεταξύ του δημοσίου και εκπροσώπων του millet, συνολικό ποσό που είχαν υποχρέωση οι τελευταίοι να εισπράξουν.²²

Το σύστημα εκμίσθωσης φόρων καταργείται το 1856, μετά τον πόλεμο της Κριμαίας, με σχετικό Διάταγμα, γνωστό ως khutt-i humayun.²³

Γ. ΑΓΓΛΟΚΡΑΤΙΑ

Η παραχώρηση της Κύπρου στη Μεγάλη Βρετανία από την Οθωμανική Αυτοκρατορία είναι στενά συνυφασμένη με το λεγόμενο «Ανατολικό Ζήτημα» και, ειδικότερα, το συναγωνισμό των Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης να εξασφαλίσουν, για τον εαυτό τους, στρατηγικά και οικονομικά οφέλη στη περιοχή του «Μεγάλου Ασθενούς» της Ευρώπης που ήταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Η Μεγάλη Βρετανία εποφθαλμιούσε για αρκετό καιρό την Κύπρο. Ο τότε Βρετανός πρωθυπουργός Βενιαμίν Ντισραέλι, μετέπειτα Λόρδος Μπήκωνσφιλτ, χαρακτήρισε σ' ένα μυθιστόρημά του, το *Tancred*, που εξέδωσε το 1847, την Κύπρο ως «το κλειδί της Δυτικής Ασίας» και γι' αυτό θα πρέπει η Αγγλία να την καταλάβει.

Η ευκαιρία που περίμενε η Μεγάλη Βρετανία να πάρει την Κύπρο δόθηκε το 1878, όταν, μετά από ένα νικηφόρο για τη Ρωσία ρωσο-τουρκικό πόλεμο, υπογράφηκε η ταπεινωτική, για την Τουρκία, Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου. Η Μεγάλη Βρετανία, ανησυχώντας μπροστά στο ρωσικό επεκτατισμό και τον κίνδυνο που διέτρεχαν τα ζωτικά της συμφέροντα στην περιοχή, ανάγκασε τη Ρωσία, με την απειλή αγγλο-αυστριακής επέμβασης, να δεχθεί να λάβει μέρος στη Διάσκεψη του Βερολίνου για την τροποποίηση της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου. Τούτο έγινε με τη Συνθήκη του Βερολίνου που

---

²² Gilles Grivaud, *Δίκαιο-Οικονομία, Ιστορία της Κύπρου*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Στ, Τουρκοκρατία, σσ. 345, 346.

²³ Ο.π., σ. 285.

υπογράφηκε στις 13 Ιουλίου 1878. Κατά τη διάρκεια της Διάσκεψης του Βερολίνου υπογράφηκε στις 4 Ιουνίου 1878 μια ξεχωριστή «Συνθήκη Αμυντικής Συμμαχία μεταξύ Μεγάλης Βρετανίας και Τουρκίας σχετικά με τις ασιατικές επαρχίες της Τουρκίας». Η Συνθήκη κρατήθηκε μυστική ως τις 8 Ιουλίου 1878.

Οι βασικές διατάξεις της Συνθήκη προνοούσαν τα ακόλουθα:

Αν η Ρωσία αποπειραθεί στο μέλλον να κατακτήσει οποιοδήποτε περαιτέρω έδαφος της Τουρκίας στην Ασία, η Μεγάλη Βρετανία αναλαμβάνει να βοηθήσει στρατιωτικά την Τουρκία στην προάσπισή τους. Σε αντάλλαγμα, η Τουρκία υπόσχεται στη Μεγάλη Βρετανία να θεσπίσει τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις, που θα συμφωνηθούν αργότερα από τις δυο Δυνάμεις, για την προστασία των Χριστιανών και άλλων υπηκόων της.

Για να βοηθηθεί η Μεγάλη Βρετανία στο να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για την εκτέλεση των υποχρεώσεών της, η Τουρκία, περαιτέρω, συγκατατίθεται να παραχωρήσει την κατοχή και διοίκηση της νήσου Κύπρου στη Μεγάλη Βρετανία.

Ένας άλλος από τους βασικούς όρους της Συνθήκης πρόβλεπε πως, σε περίπτωση που η Ρωσία θα επέστρεφε στην Τουρκία τις περιοχές Βατούμ, Αρδαχάν, Καρς και άλλες περιοχές, που κατέλαβε κατά τον τελευταίο πόλεμο, η ισχύς της Συνθήκης θα τερματιζόταν και η Μεγάλη Βρετανία θα επέστρεφε την Κύπρο στην Τουρκία.

Περαιτέρω, με βάση τη Συνθήκη, η Μεγάλη Βρετανία θα πλήρωνε κάθε χρόνο στην Υψηλή Πύλη ένα ποσό (tribute) που υπολογίστηκε σε £92,800. Το ποσό αυτό, το οποίο πλήρωναν οι Κύπριοι φορολογούμενοι, οι Βρετανοί δεν το κατέβαλλαν ολόκληρο στην Τουρκία. Μεγάλο μέρος του χρησιμοποιείτο για εξυπηρέτηση του οθωμανικού χρέους του 1855. Ήταν ένα δυσβάστακτο «χαράτσι» για τους Κυπρίους, για το οποίο αντέδρασαν όλα τα εκλεγμένα μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου, Έλληνες και Τούρκοι.²⁴ Αξίζει να αναφερθεί ότι, σύμφωνα με ένα υπόμνημα του Κυβερνήτη σερ Ρόναλντ Στορρς

---

²⁴ G. S. Georghallides, *Cyprus and the governorship of Sir Ronald Storrs*, σσ. 35-37.

προς το Υπουργείο Αποικιών το 1927, οι Κύπριοι κατέβαλαν στα πρώτα 47 χρόνια το ποσό των £2,642,648, που αντιστοιχεί πάνω από £10 για κάθε μέλος του πληθυσμού της Κύπρου της εποχής εκείνης.²⁵

Τον Ιούλιο του 1878 έφθασε στην Κύπρο ο πρώτος Βρετανός Ύπατος Αρμοστής Sir Garnet Wolseley. Στη Λευκωσία τού επιφυλάχθηκε θερμή υποδοχή. Οι Ελληνοκύπριοι τον υποδέχθηκαν με την κρυφή ελπίδα ότι η Μεγάλη Βρετανία θα επαναλάβει αυτό που έκανε με τις Ιονίες Νήσους, ώστε και η Κύπρος να ενωθεί με την Ελλάδα. Μεταξύ εκείνων που τον προσφώνησαν ήταν και ο Αρχιεπίσκοπος Σωφρόνιος ο οποίος στην ομιλία του, αφού διεκτραγώδησε την όχι ευχάριστη πνευματική και υλική κατάσταση που επικρατούσε στην Κύπρο, εξέφρασε τη βεβαιότητα ότι νέα περίοδος στην ιστορία της νήσου θα ανέτελλε με τη λήξη της τουρκικής κατοχής και βεβαίωσε πως ο φιλήσυχος και ευάγωγος κυπριακός λαός, «χωρίς να αρνηθεί την καταγωγή και τους πόθους αυτού», θα συνεργαζόταν με τη νέα Κυβέρνησή του, την Αγγλική, βαδίζοντας πάνω «εις την οδό την ευθεία, εις την οδό δηλονότι της αληθείας, του καθήκοντος και της ελευθερίας». Καμιά ρητή αναφορά δεν έγινε στο αίτημα της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα.²⁶

Φαίνεται ότι τα πρώτα μέτρα που έλαβε η αγγλική διοίκηση της Κύπρου επηρέασαν δυσμενώς τα οικονομικά συμφέροντα της Εκκλησίας της Κύπρου και διάφορα προνόμια που είχε κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κατοχής. Τούτο, προκάλεσε την αντίδραση της υπό τον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο εκκλησιαστικής ηγεσίας με την αποστολή στις 16/2/1879 υπομνήματος προς τον Βρετανό Ύπατο Αρμοστή. Το υπόμνημα, αφού αναφερόταν στο «τέως καθεστώς μέχρι της αγγλικής κατοχής» όσον αφορά τους θρησκευτικούς αρχηγούς, εξηγούσε όλες τις ενέργειες των

---

²⁵ G. S. Georghallides, *Cyprus and the governorship of Sir Ronald Storrs*, σσ. 43-55.

²⁶ Ανδρέας Μιτσίδης, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας, Ιστορία της Κύπρου*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Στ, Τουρκοκρατία, σ. 792.

αγγλικών αρχών που καθιστούσαν «προβληματική την συντήρησιν των εκκλησιαστικών ημών καθιδρυμάτων, αδύνατον δε και την ύπαρξιν των υπό τούτων συντηρουμένων κατά μέγα μέρος Σχολείων μας».²⁷

Παράλληλα, οι Ελληνοκύπριοι, με τηλεγραφήματα και υπομνήματα προς την τοπική κυβέρνηση και προς το Λονδίνο, ζητούσαν αντιπροσωπευτική εκπροσώπηση στο Νομοθετικό Συμβούλιο, αλλά και την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Το 1881 ο τότε Βρετανός πρωθυπουργός Γκλάστον απάντησε στα αιτήματα για ένωση, μέσω του Υπατου Αρμοστή, ότι τέτοια αιτήματα δεν μπορούν να συζητηθούν, γιατί η Κύπρος εξακολουθεί να είναι μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και κατέχεται από τη Βρετανία δυνάμει Συνθήκης με την Υψηλή Πύλη. Αξίζει να σημειωθεί ότι την εποχή εκείνη ο πληθυσμός της νήσου ήταν 186,084 εκ των οποίων οι 136,629 ήταν Έλληνες, οι 46,389 Τούρκοι και οι υπόλοιποι άλλων εθνικοτήτων.²⁸

Στη συνέχεια, όταν άρχισε να λειτουργεί, με τη νέα του μορφή, το Νομοθετικό Συμβούλιο, η εκκλησιαστική ηγεσία αποφάσισε να ανακινήσει, ως πρωταρχικό της αίτημα, την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Τον Μάιο του 1889 αναχώρησε για το Λονδίνο πολυμελής πρεσβεία υπό τον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο για να υποβάλει υπόμνημα προς την Αγγλική Κυβέρνηση, με αιτήματα που αφορούσαν τόσο το εθνικό θέμα όσο και τις οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν στο νησί. Τα αιτήματα των Κυπρίων δεν βρήκαν ανταπόκριση.²⁹ Επίσης, το 1895 στάλθηκε προς την Αγγλική Κυβέρνηση άλλο υπόμνημα στο οποίο τονιζόταν και πάλιν, ότι «ο ελληνικός λαός, ο αποτελών τα τέσσερα πέμπτα του όλου πληθυσμού της νήσου, από άκρου εις άκρον εξέπεμψε φωνήν,

---

²⁷ Ανδρέας Μιτσίδης, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας, Ιστορία της Κύπρου*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Στ, Τουρκοκρατία, σ. 793.

²⁸ Doros Alastos, *Cyprus in History*, σ. 321.

²⁹ Ανδρέας Μιτσίδης, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας, Ιστορία της Κύπρου*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Στ, Τουρκοκρατία, σ. 798.

ότι ένα και μόνο έχει πόθον, την μετά της μητρός αυτού Ελλάδος ένωσιν».³⁰

Η πολιτειακή ιστορία της Κύπρου κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας μπορεί να διαιρεθεί σε τρεις περιόδους: Την περίοδο από το 1878 μέχρι τον Νοέμβριο του 1914 όταν η Κύπρος ήταν υπό βρετανική διοίκηση αλλά εξακολουθούσε να αποτελεί μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, την περίοδο από τον Νοέμβριο του 1914 όταν η Κύπρος προσαρτήθηκε στη Βρετανία μέχρι τον Μάρτιο του 1925 που έγινε Αποικία του Στέμματος και την περίοδο από τον Μάρτιο του 1925 μέχρι τις 16 Αυγούστου 1960 που η Κύπρος απέκτησε την ανεξαρτησία της.

Η διοίκηση της Κύπρου κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας ήταν απολυταρχική. Ο Βρετανός Ύπατος Αρμοστής (High Commissioner), ο οποίος από το 1925 είχε τον τίτλο του Κυβερνήτη (Governor), είχε την απεριόριστη δύναμη επιβολής της θέλησης του. Οι Διοικητές (Commissioners), που διοικούσαν τις έξι κύριες επαρχίες του νησιού, και οι άλλοι ανώτεροι αξιωματούχοι ήταν, εκτός από πολύ ελάχιστες εξαιρέσεις, πάντα Βρετανοί. Όμως, σε κοινοτικό επίπεδο ίσχυε, σε μεγάλο μέτρο, η αρχή της αυτοδιοίκησης, υπό την εποπτεία, φυσικά, του Διοικητή της σχετικής επαρχίας.

Ένα Νομοθετικό Συμβούλιο και ένα Εκτελεστικό Συμβούλιο πλαισίωναν τον Ύπατο Αρμοστή/ Κυβερνήτη. Το Εκτελεστικό Συμβούλιο ήταν ένα καθαρά συμβουλευτικό όργανο. Αντίθετα η συναίνεση του Νομοθετικού Συμβουλίου ήταν, σε πρώτη όψη, νομοτυπικά απαραίτητη για την άσκηση της νομοθετικής και δημοσιονομικής λειτουργίας (προϋπολογισμός) από τον Ύπατο Αρμοστή/ Κυβερνήτη. Ο τελευταίος είχε, ωστόσο, τη δυνατότητα, σε περίπτωση απόρριψης ενός νομοσχεδίου από το Νομοθετικό Συμβούλιο, να αγνοήσει το τελευταίο και να προκαλέσει, με την έκδοση «διατάγματος εν συμβουλίω» (order in council), τη θέσπιση

---

³⁰ Ανδρέας Μιτσίδης, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας, Ιστορία της Κύπρου*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Στ, Τουρκοκρατία, σ. 796.

της νομοθεσίας, παρακάμπτοντας τη συγκατάθεση του λεγόμενου Νομοθετικού Συμβουλίου. Περίπτωση απόρριψης νομοσχεδίου ήταν απίθανη, αφού, το Νομοθετικό Συμβούλιο ήταν με τέτοιο τρόπο συντεθειμένο, ώστε κατά κανόνα ήταν εξασφαλισμένη η πλειοψηφία υπέρ των νομοσχεδίων της αποικιακής διοίκησης.

Με «διάταγμα εν συμβουλίω» (order in council) ημερομηνίας 14/9/1878 ιδρύθηκε ένα ad hoc Νομοθετικό Συμβούλιο (Legislative Council) που αποτελείτο από μέχρι οκτώ μέλη «για να συμβουλευεί τον Ύπατο Αρμοστή σχετικά με τη θέσπιση νόμων, όταν κρίνεται τούτο αναγκαίο από καιρού εις καιρό». Όλα τα μέλη διορίζονταν από τον Ύπατο Αρμοστή.

Το 1882, «με διάταγμα εν συμβουλίω» ημερομηνίας 30/11/1882 άλλαξε η δομή και η σύνθεση του Νομοθετικού Συμβουλίου. Τώρα μετείχαν σ' αυτό έξι διορισμένα «επίσημα μέλη», που ήταν αποικιακοί υπάλληλοι και δώδεκα εκλεγμένοι εκπρόσωποι του λαού, τρεις «Μωαμεθανοί» και εννέα «μη Μωαμεθανοί» κάτοικοι της νήσου. Θα πρέπει εδώ, παρενθετικά, να αναφερθεί ότι η Βρετανική Διοίκηση χώριζε, μέχρι και το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, τους κατοίκους του νησιού με κριτήριο τη θρησκεία και όχι την εθνικότητα. Του Συμβουλίου προήδρευε ο Ύπατος Αρμοστής ο οποίος είχε, σε περίπτωση ισοψηφίας, τη «νικώσα» ψήφο (casting vote). Επίσης, στο Στέμμα επιφυλάχθηκε η εξουσία να νομοθετεί με «διατάγματα εν συμβουλίω». Δικαίωμα ψήφου είχαν όλοι οι Κύπριοι άρρενες κάτοικοι του νησιού άνω των 21 ετών που πλήρωναν *verghi* φόρους.

Με την ανακήρυξη της Κύπρου σε «αποικία του στέμματος» το 1925, ο αριθμός των εκλεγμένων μελών αυξήθηκε σε δεκαπέντε, από τα οποία δώδεκα ήταν Ελληνοκύπριοι, και των μη εκλεγμένων σε εννέα. Από άποψη ποσοστών, ο συσχετισμός των δυνάμεων έμεινε ο ίδιος.

Επειδή οι εκπρόσωποι των Τουρκοκυπρίων σχεδόν πάντα συμφωνούσαν στην ψηφοφορία με τα «επίσημα μέλη», δηλαδή με τους Βρετανούς δημόσιους λειτουργούς και επειδή σε περίπτωση ισοψηφίας αποφάσιζε ο Ύπατος Αρμοστής/ Κυβερνήτης, ήταν, ούτως ειπείν, εκ των προτέρων δεδομένη η καταψήφιση των θέσεων των Ελληνοκυπρίων στο Νομοθετικό Συμβούλιο, μολονότι αυτοί εκπροσωπούσαν την πλειοψηφία του πληθυσμού του νησιού.

Όμως, όπως παρατηρεί και ο Πασχάλης Κιτρομηλίδης, με το Νομοθετικό Συμβούλιο «ο κυπριακός λαός αποκτούσε, αν και σε πολύ περιορισμένο βαθμό, την πρώτη εμπειρία της αντιπροσωπευτικής διακυβερνήσεως».³¹ Αλλά, λόγω τόσο της ανεπάρκειας του θεσμού όσο και του ποιού των ηγετών και των δυο κοινοτήτων, το Νομοθετικό Συμβούλιο έδινε, κατά κανόνα, την εικόνα μιας «λέσχης συζητήσεων». Έλειπε «κάθε ουσιαστική συμβολή στη διακυβέρνηση του τόπου».³²

Ουσιαστικά, ο κυπριακός λαός δεν εκπροσωπείτο στο Νομοθετικό Συμβούλιο. Τούτο, δεν ήταν μόνο απόρροια του ούτως ειπείν διακοσμητικού χαρακτήρα του Νομοθετικού Συμβουλίου. Ήταν αποτέλεσμα και του γεγονότος, πως τα πλατιά λαϊκά στρώματα, προπαντός οι αγρότες, για λόγους κοινωνικοοικονομικούς, ουσιαστικά δεν συμμετείχαν στις διεργασίες σχηματισμού της πολιτικής γνώμης. Για το λόγο αυτό, όπως παρατηρεί ο ιστορικός Δώρος Άλαστος, στα πενήντα χρόνια της ζωής του το Νομοθετικό Συμβούλιο δεν έδειξε ενδιαφέρον για τα σοβαρά προβλήματα που ταλάνιζαν τους αγρότες και τους εργάτες, όπως η άγρια εκμετάλλευση που υφίσταντο από τους τοκογλύφους.³³ Δεν πρέπει να εκπλήσσει κανένα το ότι ριζοσπαστικά μέτρα για ανακούφιση του δυσπραγούντος αγροτικού πληθυσμού πάρθηκαν μετά την κατάργηση του Νομοθετικού Συμβουλίου το 1931, στον καιρό της κακόφημης «παλμεροκρατίας». Ως παράδειγμα, αναφέρεται η προσπάθεια για ρύθμιση των αγροτικών χρεών που άρχισε το 1934 και κατέληξε στη θέσπιση το 1940 του περί Ανακουφίσεως των Γεωργών Χρεωστών Νόμου.³⁴ Δεν ασχολήθηκαν με τέτοια προβλήματα τα μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου, αφού τα ελληνικά μέλη προέρχονταν κυρίως από τις τάξεις των εμπόρων,

---

³¹ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Ο Υπόδουλος Ελληνισμός από το 1881 έως το 1913, Κύπρος*, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους της Εκδοτική Αθηνών, Τόμος ΙΔ, σελ. 388.

³² Παύλος Ν. Τζερμιιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος Ι, σ. 183.

³³ Doros Alastos, *Cyprus in History*, σ. 323.

³⁴ Κυριάκος Μ. Αγκαστινιώτης, *Ο Συνεργατισμός, Γέννησις και Ανάπτυξις του εν Κύπρω*, Λευκωσία 1965, σ. 67.

των τοκιστών και των επαγγελματιών και του τουρκικά από την παλιά φεουδαλική τάξη.³⁵ Όπως, σημειώνει και ο Ronald Storrs, που ήταν Κυβερνήτης της Κύπρου στα χρόνια 1926-1932, την ελληνοκυπριακή αντιπροσωπεία στο Νομοθετικό Συμβούλιο την αποτελούσαν οκτώ δικηγόροι, ένας κτηματίας, ένας επίσκοπος, ένας έμπορος και ένας και μόνος αγρότης.³⁶

Όπως καταφαίνεται από τα όσα καταγράφονται στις σελίδες που ακολουθούν, η Γεωγραφία φάνηκε πολύ σκληρή στην Κύπρο καθ' όλη τη διάρκεια της Αγγλοκρατίας.

---

³⁵ Doros Alastos, *Cyprus in History*, σ. 323.

³⁶ Ronald Storrs, *Orientalisms*, σ. 554.

ΚΕΦ.Ι: Η «ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ»

Α. ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΟ ΕΘΝΟΥΣ

Το μικρό κρατίδιο, που προέκυψε από τη Διάσκεψη του Λονδίνου το 1830, ήταν πολύ κατώτερο των οραμάτων του «Έθνους». Το νεαρό κράτος θα χρειαστεί τον εθνικισμό, ακριβέστερα τον «ελληνικό εθνικισμό» για να υπηρετήσει ζωτικές του ανάγκες, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό.

Στο εσωτερικό, ο εθνικισμός ήταν απαραίτητος για την ενίσχυση και νομιμοποίηση της εξουσίας του κράτους. Έπρεπε να αφομοιωθούν μαζί με τους «Γραικούς» στο νέο εθνικό κράμα του «Έλληνα» αρκετοί «Ρωμιοί», όπως Αρβανίτες, Βλάχοι, Σλαβομακεδόνες.

Προς τα έξω, επιστρατεύθηκε ο εθνικισμός για την απελευθέρωση των αλυτρώτων και την εδαφική επέκταση. Ο εθνικισμός θα εμβολιασθεί με το ιδεολόγημα της «Μεγάλης Ιδέας». Το Βυζάντιο θα γίνει η μεγάλη γέφυρα που ενώνει το σύγχρονο ελληνισμό με τον αρχαίο και, έτσι, η Ελλάδα θα δώσει στον εαυτό της τον νόμιμο τίτλο να διεκδικήσει τα εδάφη, που είχε το Βυζάντιο, βασικά, από την ετοιμόρροπη Οθωμανική Αυτοκρατορία.³⁷

Η Μεγάλη Ιδέα, υπήρξε το κυρίαρχο ιδεολόγημα του ελληνικού εθνικισμού και το παραδοσιακό δόγμα της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας, που την οδήγησε σε θριάμβους και σε καταστροφές.

Τα εδαφικά όρια του νέου κράτους επεκτάθηκαν με την προσάρτηση των Ιονίων Νήσων το 1864 και της Θεσσαλίας το 1881. Οι επιδέξιοι χειρισμοί και η πολιτική οξυδέρκεια και διορατικότητα του Ελευθερίου Βενιζέλου στους δυο Βαλκανικούς Πολέμους τα έτη 1912 και 1913, οδήγησαν στο διπλασιασμό, σχεδόν, της εδαφικής επικράτειας και του πληθυσμού της Ελλάδας.

---

³⁷ Γ. Β. Δερτιλής, *Αεί παίδες απαίδευτοι*, Εκδόσεις Καστανιώτη, σ. 22.

Η λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου το 1918, βρήκε την Ελλάδα να είναι στο πλευρό των νικηφόρων συμμαχικών δυνάμεων της Αντάντ και να αποκομίζει τα οφέλη της συνεισφοράς της στην αντιμετώπιση της Γερμανίας και των συμμάχων της, μεταξύ των οποίων ήταν και η Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Με τη Συνθήκη του Νεϊγί, στις 14 Νοεμβρίου 1919, η Βουλγαρία έχανε την κυριαρχία της στη Δυτική Θράκη (ως τον ποταμό Έβρο). Ακολούθησε η Συνθήκη των Σεβρών την 20ή Αυγούστου 1920. Σύμφωνα με τη Συνθήκη των Σεβρών, η Δυτική Θράκη περιήλθε σε ελληνική διοίκηση. Το ίδιο έγινε και με την Ανατολική Θράκη, πλην της Κωνσταντινούπολης. Στην ίδια συνθήκη η Οθωμανική Αυτοκρατορία αναγνώριζε την πλήρη ελληνική κυριαρχία στα νησιά του Αιγαίου, στην Ίμβρο και στην Τένεδο και στα Δωδεκάνησα, πλην της Ρόδου την οποία κατείχαν οι Ιταλοί. Τελευταίο και σημαντικότερο, στην Ελλάδα ανετίθετο η προσωρινή διοίκηση της εημερούσας Σμύρνης και της ενδοχώρας της, οι κάτοικοι της οποίας θα καλούνταν, μετά το πέρας μιας πενταετίας, να ψηφίσουν υπέρ ή κατά της οριστικής προσάρτησης στα εδάφη του ελληνικού κράτους. Την εποχή εκείνη, υπολογίζεται ότι στη Σμύρνη των 270.000 κατοίκων ζούσαν και δραστηριοποιούνταν 140.000 Έλληνες, 80.000 Τούρκοι, 12.000 Αρμένιοι, 20.000 Εβραίοι και 15.000 Ευρωπαίοι. Το ελληνικό στοιχείο εημερούσε καθώς διαχειριζόταν, σε ένα μεγάλο μέρος, το εμπόριο και την οικονομία της περιοχής.³⁸

Προηγήθηκε η «εντολή» των συμμαχικών Δυνάμεων της Αντάντ για κατάληψη της Σμύρνης. Όλα άρχισαν στις 6 Μαΐου 1919, όταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος, πρωθυπουργός τότε της Ελλάδας, έλαβε στο Παρίσι όπου βρισκόταν, από τον Λόυδ Τζωρτζ, πρωθυπουργό τότε της Μεγάλης Βρετανίας και ένα από την ισχυρή Τριανδρία της νικηφόρου Αντάντ (Κλεμανσώ, Λόυδ Τζωρτζ και Ουίλσον) την «εντολή» των συμμάχων της Ελλάδας για κατάληψη της Σμύρνης.³⁹

---

³⁸ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Αναζητώντας την Αυτογνωσία*, Τόμος Α', σ. 202.

³⁹ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Απόφαση για την Επέκταση της Ελληνικής Κυριαρχίας στην Μικρά Ασία*, Εκδόσεις Ίκαρος 2009.

Στις 15 Μαΐου 1919 μια ελληνική μεραρχία αποβιβαζόταν στη Σμύρνη, όπου έγινε ενθουσιωδώς δεκτή. Έτσι, τόσο γρήγορα άρχισε η μεγαλύτερη περιπέτεια της νεότερης Ελλάδας.⁴⁰

Φαίνεται, τώρα, ξεκάθαρο ότι σκοπός ήταν η απόσπαση εδάφους και επέκταση σε αυτό της ελληνικής κυριαρχίας, όπως συνέβη στην Ήπειρο, τη Μακεδονία και τη Θράκη μετά τον Α΄ και τον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο, για την ολοκλήρωση της Μεγάλης Ιδέας. Αυτό υποστηρίζεται από έγκριτους Ιστορικούς, μεταξύ των οποίων και ο ακαδημαϊκός Κωνσταντίνος Σβολόπουλος στο βιβλίο του, που κυκλοφόρησε του 2009 υπό την αιγίδα του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος» με τίτλο: *Η Απόφαση για την Επέκταση της Ελληνικής Κυριαρχίας στη Μικρά Ασία*.⁴¹ Τον Βενιζέλο τον απασχολούσαν τα ανθρώπινα δικαιώματα των Ελλήνων χριστιανών της Μικράς Ασίας, αλλά δεν έκρυβε την πεποίθησή του ότι αυτά θα διασφαλιζόνταν μόνο με την επέκταση της ελληνικής κυριαρχίας. Για τον Βενιζέλο η κατάληψη της Σμύρνης και της Μικράς Ασίας ήταν η κορύφωση της Μεγάλης Ιδέας, για τη δημιουργία της Ελλάδας «των πέντε Θαλασσών και των δύο Ηπείρων»!

Το τραγικό τέλος της «εθνικής περιπέτειας» στη Μικρά Ασία, συντελέστηκε τον Αύγουστο του 1922. Αυτό που ακολούθησε, η Μικρασιατική Καταστροφή, αποτελεί μια από τις πιο θλιβερές σελίδες της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας. Οδήγησε δύο εκατομμύρια Ελλήνων της Μικράς Ασίας στη σφαγή και στην προσφυγιά. Αυτή ήταν η κατάληξη της Μικρασιατικής εκστρατείας, μιας εκστρατείας που ήταν, εκ των προτέρων, καταδικασμένη να μη επιτύχει του στόχους της, με βάση τις τότε δεδομένες συνθήκες. Με την αποβίβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη και την κατοχή της, μετατράπηκε η επανάσταση του Κεμάλ Ατατούρκ κατά του Σουλτάνου σε απελευθερωτικό κίνημα. Για να αντιμετωπιστεί αυτό το κίνημα και να διατηρηθεί η κατοχή

---

⁴⁰ Αντώνης Καρκαγιάννης, *Οι μεγάλες ευθύνες του Ελευθερίου Βενιζέλου στη Μικρασιατική Καταστροφή*, στην «Καθημερινή» των Αθηνών, ημερ.26/4/2009.

⁴¹ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Απόφαση για την Επέκταση της Ελληνικής Κυριαρχίας στη Μικρά Ασία*, Εκδόσεις Ίκαρος 2009.

της Σμύρνης και της ενδοχώρας της, χρειαζόταν στην περιοχή στρατός διπλάσιος σε αριθμό από αυτόν που αριθμούσε ο στρατός της Ελλάδας.

Με τη Μικρασιατική Καταστροφή, καταστρέφεται το κυρίαρχο ιδεολόγημα του ελληνικού εθνικισμού, η Μεγάλη Ιδέα. Έκτοτε, ο Ελληνισμός, το ελληνικό κράτος, δεν θα έχει εδαφικές διεκδικήσεις και θα περιοριστεί στη σημερινή εδαφική επικράτειά του, όπως αυτή καθορίστηκε με τη Συνθήκη της Λωζάνης στις 24 Ιουλίου 1923, με μόνη εξαίρεση τις περιπτώσεις των Δωδεκανήσων και της Κύπρου. Στην πρώτη περίπτωση, ο Ελληνισμός πέτυχε. Πέτυχε την προσάρτηση των Δωδεκανήσων και του Καστελόριζου με τη Συνθήκη των Παρισίων στις 10/2/1947. Στη δεύτερη περίπτωση, απέτυχε.

B. Η ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ ΧΩΡΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Όταν απελευθερώθηκε η Ελλάδα και άρχισε να μεταδίδεται το μήνυμα της «Μεγάλης Ιδέας» για την υπαγωγή των απανταχού υποδούλων Ελλήνων στα εδαφικά όρια του νέου ελληνικού κράτους, το μήνυμα αυτό έφτασε και στην Κύπρο, κυρίως στους κόλπους της εκκλησιαστικής ηγεσίας των Ελληνοκυπρίων. Το 1828 ο αρχιεπίσκοπος Πανάρετος απηύθυνε έκκληση προς τον Ιωάννη Καποδίστρια να συμπεριλάβει την Κύπρο στην υπό ίδρυση ελληνική πολιτεία.⁴²

Το εθνικό κίνημα του κυπριακού ελληνισμού είχε από την αρχή όλα τα χαρακτηριστικά της ανένδοτης στάσης για την ένωση με την Ελλάδα. Πρωταρχικός φορέας του πνεύματος του αλυτρωτισμού στην Κύπρο ήταν η εκκλησιαστική ηγεσία, λόγω της ηγετικής θέσης που της εξασφάλιζε η «εθναρχική» της ιδιότητα την οποία θεώρησε ότι εξακολουθούσε να έχει και μετά το τέλος της Τουρκοκρατίας και παρά τη αντικατάσταση του οθωμανικού συστήματος του μιλετιού (millet) από την αγγλική διοικητική τάξη. Τα περί «εθναρχικής» ιδιότητας των εκκλησιαστικών ηγετών επιχειρήματα, που βασίζονται σε σουλτανικά «βεράτια», μπορούν

---

⁴² Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Ο Υπόδουλος Ελληνισμός, Κύπρος*, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους της Εκδοτική Αθηνών, Τόμος ΙΓ', σ. 445.

να ευσταθήσουν για την περίοδο που η Κύπρος ήταν τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ο Αρχιεπίσκοπος ήταν αρχηγός του «μιλετιού» (millet) των Χριστιανών της νήσου. Τότε ο Αρχιεπίσκοπος ήταν αξιωματούχος της Αυτοκρατορίας (μιλλέτ-πασί) και υπόλογος στην Υψηλή Πύλη. Αυτά τα επιχειρήματα είναι εντελώς ανυπόστατα και στερούνται σοβαρότητας, αναφορικά με την περίοδο που η Κύπρος έπαυσε να είναι τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και, οπωσδήποτε, δεν έχουν θέση μετά που η Κύπρος απέκτησε την ανεξαρτησία της.

Μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα, που η εκκλησιαστική ηγεσία συντηρούσε και κατηύθυνε, η ιδεολογία αυτή του αλυτρωτισμού διοχετεύθηκε και εξαπλώθηκε στον ελληνοκυπριακό πληθυσμό.

Όπως αναφέρθηκε και θα αναλυθεί πιο κάτω, αυτός ο ενωτικός πόθος των ελληνοκυπρίων δεν έβρισκε θετική ανταπόκριση μέχρι την έναρξη του ένοπλου αγώνα του 1955-1959 από μέρους της «μητρός πατρίδος», η οποία είχε άλλες προτεραιότητες στην επιδίωξη της «αλυτρωτικής» της πολιτικής. Αυτές τις προτεραιότητες δεν τις σεβάστηκε η ηγεσία των Ελληνοκυπρίων. Αρκούμαι εδώ να αναφέρω το πιο κάτω ηχηρό μήνυμα του Ελευθερίου Βενιζέλου από το βήμα της Βουλής των Ελλήνων προς του Έλληνας της Κύπρου και των Δωδεκανήσων: «Έχομεν μάλιστα δικαίωμα, από τους Έλληνας το γένος κατοίκους αυτών, να ζητήσωμεν να είναι ολιγώτερον εγωϊσταί. Οφείλουν να πεισθούν ότι επιζητούντες να διαταράξουν τας φιλικάς και αρμονικάς σχέσεις της Ελλάδος προς την Μεγάλην Βρετανίαν και την Ιταλίαν με την παράλογον ελπίδα, ότι θα υποβοηθήσουν ούτω την πραγματοποίησιν των εθνικών των πόθων, τούτους μεν ουδέ κατά κεραίαν θα προαγάγουν, ηδύναντο όμως να προκαλέσουν συμφοράν δια την Ελλάδα με την οποίαν ζητούν να ταυτίσουν την τύχην των».⁴³

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο όλες οι διεκδικήσεις της Ελλάδας συγκεντρώνονταν σε ελληνικά εδάφη που κατείχε η ηττημένη Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης ο Ελευθέριος Βενιζέλος έθεσε θέμα Βορείου Ηπείρου, Θράκης,

---

⁴³ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Η πολιτική διάσταση της εξέγερσης του 1931*, στην εφημερίδα «Ο Φιλελεύθερος» ημερ. 19, 20 και 21 Οκτωβρίου 1989.

νησιών, Κωνσταντινούπολης και Μικράς Ασίας. Για να επιτύχει τους στόχους του, βασιζόταν στην Αγγλία, που τη θεωρούσε ως «τον ισχυρό και εκ παραδόσεως σύμμαχον».

Το πρόβλημα της εθνικής αποκατάστασης της Κύπρου ο Βενιζέλος το έβλεπε να λύνεται μέσα στα πλαίσια της ελληνοαγγλικής φιλίας κατά το πρότυπο του Επτανησιακού. Είχε την πεποίθηση ότι η εθνική λύτρωση της Κύπρου θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο ύστερα από σταδιακές συνταγματικές εξελίξεις, που θα οδηγούσαν, με τον καιρό, στην αυτοδιάθεση και, τελικά, στην ένωση. Εξ άλλου, οι διεθνείς συνθήκες άλλαξαν ριζικά από τότε που παρουσιάστηκε η «ευκαιρία» του 1915, όταν προσφέρθηκε η Κύπρος στην Ελλάδα με αντάλλαγμα να βγει η τελευταία στον πόλεμο με το μέρος της Αντάντ.

Ο Βενιζέλος δεν ήθελε να διακινδυνεύσει τη βρετανική συμπαράσταση στις ελληνικές διεκδικήσεις των εδαφών της καταρρεύσασας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που η προσάρτησή τους στην Ελλάδα, όχι μόνο δε θα παράβλαπτε τα βρετανικά συμφέροντα, αλλά και θα τα εξυπηρετούσε.

Έτσι, όταν κυπριακή αντιπροσωπεία με επικεφαλής τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο τον επισκέφθηκε στο Παρίσι στις 30/12/1918, για να τον πείσει να θέσει το Κυπριακό ζήτημα στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης, ο Βενιζέλος συμβούλευσε τους Κυπρίους να αξιώσουν την εθνική τους αποκατάσταση μόνο από την Αγγλία και να προσέξουν να μη θιγεί η αγγλική ευαισθησία. Επίσης, εξέφρασε την αισιοδοξία ότι το κυπριακό ζήτημα «λίαν συντόμως θα είναι λελυμένον».⁴⁴ Την αισιοδοξία του ο Βενιζέλος την στήριζε στις προσπάθειες του Λόιντ Τζωρτζ που τελικά, όμως, απέτυχαν γιατί συνάντησαν την οξεία αντίδραση των συντηρητικών συναδέλφων του στην κυβέρνηση, με πρωταγωνιστή το λόρδο Κέρσον.⁴⁵ Παρά τις προσπάθειες του Βενιζέλου, η κυπριακή αντιπροσωπεία, που στην πλειοψηφία της ήταν «Κωνσταντινική», έμεινε αμετακίνητη στις θέσεις της. Τούτο, ανάγκασε το Βενιζέλο να της απευθύνει

---

⁴⁴ Γιάννης Π. Πικρός, *Ο Βενιζέλος και το Κυπριακό*, Αθήνα 1980, σ. 31.

⁴⁵ G.S.Geordhallides, *Political and Administrative History of Cyprus*, Λευκωσία 1979, σσ. 108 -111.

επιστολή .στην οποία κατέληγε: «Τη στιγμή που η Βρετανία πρόσφερε το νησί στην Ελλάδα, οι αντιπρόσωποι της Κύπρου δεν κινήθηκαν διόλου, γι' αυτό και σήμερα δε θα έπρεπε να εμφανίζονται τόσο αδιάλλακτοι στις συμβουλές του Εθνικού Κέντρου».⁴⁶

Η στρατηγική σημασία της Κύπρου συνδέθηκε στενά με την περιφρούρηση των στρατηγικών συμφερόντων των Μεγάλων στην περιοχή. Ενδιαφέρον για την Κύπρο απέκτησε και η Γαλλία στην οποία είχε παραχωρηθεί «εντολή» για τη Συρία, το Λίβανο, την Παλαιστίνη και τη Μεσοποταμία. Σύμφωνα με τις Συμφωνίες Σάικς-Πικό τον Μάιο του 1916 και, αργότερα, με το άρθρο 4 της Γαλλοβρετανικής Συνθήκης της 23/12/1920, η Βρετανική Κυβέρνηση αναλάμβανε την υποχρέωση να μην αποξενώσει την Κύπρο χωρίς την προηγούμενη συγκατάθεση της Γαλλικής Κυβέρνησης και τούτο «λόγω της γεωγραφικής και στρατηγικής θέσης της νήσου Κύπρου έξωθεν του κόλπου της Αλεξανδρέττας».⁴⁷

Η Μικρασιατική καταστροφή δημιούργησε τεράστια προβλήματα στη μητροπολιτική Ελλάδα, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Στο εσωτερικό, ολόκληρο το κράτος ήταν στρατευμένο στο καταπιεστικό πρόβλημα της αποκατάστασης των προσφύγων. Παράλληλα, ο λαός συνταρασσόταν από τον εθνικό διχασμό λόγω του καθεστωτικού, που οξύνθηκε μετά από την περίφημη «δίκη των έξι». Στο εξωτερικό όλη η προσπάθεια επικεντρώθηκε στην κατοχύρωση των εθνικών συνόρων και κυρίως των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου και της Δυτικής Θράκης, πράγμα που τελικά επιτεύχθηκε με τη Συνθήκη της Λωζάνης χάρη στη διπλωματική δεξιοτεχνία του Ελευθερίου Βενιζέλου και στην αγγλική βοήθεια.

Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και την αποτυχία της ελληνικής πολιτικής της Μεγάλης Ιδέας, παρατηρήθηκε στους κόλπους του κυπριακού ελληνισμού, τα χρόνια 1925-1929, μια, σε

---

⁴⁶ G.S.Geordhallides, *Political and Administrative History of Cyprus*, Λευκωσία 1979, σ.124.

⁴⁷ Πανατζής Τερλεξής, *Διπλωματία και πολιτική του κυπριακού, ανατομία ενός λάθους*, Έκδοση Β', σ. 72. Γιάννης Π. Πικρός, *Ο Βενιζέλος και το Κυπριακό*. Αθήναι 1980, σ. 51.

σύγκριση με το παρελθόν, μείωση της έντασης του ενωτικού αιτήματος. Ήταν μια ατμόσφαιρα, την οποία ο Αλέξης Κύρου έβλεπε σαν «χαλάρωσιν της εν τη νήσω εθνικής κινήσεως».⁴⁸

Για το ζήτημα της Κύπρου, η πολιτική του Βενιζέλου παρέμεινε η ίδια. Εξακολουθούσε να πιστεύει ότι Κύπριοι έπρεπε να επιδιώξουν την παραχώρηση ευρύτερων ελευθεριών μέχρις ότου έλθει το πλήρωμα του χρόνου. Σε έγγραφο του στον τότε Πρόξενο της Ελλάδας στην Κύπρο Αλέξη Κύρου ημερομηνίας 13/8/1931 αναφέρει: «Η παραχώρησις ευρύτερων πολιτικών ελευθεριών θα έπρεπε να γίνη ευχαρίστως δεκτή από κάθε Κύπριον πατριώτη. Δεν βλέπω ποίαν χρησιμότητα δύναται να έχη η εμμονή εις την σημερινήν αδιαλλαξίαν και μάλιστα η έντασις αυτής, εις απάντησιν παραχωρήσεων, αι οποίαι επιτρέπουν να προσδοκώμεν βελτιώσιν της παρουσίας καταστάσεως Κατά τους χρόνους των Κρητικών αγώνων, εδοκίμασα πολλάκις τα αποτελέσματα της στείρας αντιδράσεως, ην ενεθάρρυνεν τότε η πολιτική της ελευθέρας Ελλάδος και επιθυμώ να αποτραπή η επανάληψις των παλαιών σφαλμάτων. Η αποδοχή και η άσκησις των τυχόν παρασχεθησομένων νέων ελευθεριών και η διεκδίκησις δια νομίμων μέσων ευρυτέρων τοιούτων, μου φαίνεται η μόνη ενδεικνυομένη δια την Κύπρον οδός. Πρέπει να εγκαταλειφθεί η αντίληψις ότι είναι δυνατόν το βάρος της Κυπριακής δυνάμεως να φέρη αποτελέσματα, (εντούτοις) αν επιδιωχθώσι με λογικότερα μέσα, θα ωριμάσουν αφ' εαυτών όταν έλθη το πλήρωμα του χρόνου».⁴⁹

Όμως, ο κυπριακής καταγωγής, νεαρός τότε, Πρόξενος της Ελλάδας Αλέξης Κύρου αγνόησε τις συμβουλές του Βενιζέλου. Ο Κύρου, όπως τούτο προκύπτει από υπομνήματα που έστειλε κατά καιρούς στην Ελληνική Κυβέρνηση, φοβόταν ότι οι συνταγματικές μεταρρυθμίσεις, θα οδηγούσαν στον «αφελληνισμό» των κυπρίων.

---

⁴⁸ Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος Ι, σ. 194.

⁴⁹ Πανταζής Τερλεξής, *Διπλωματία και πολιτική του κυπριακού, ανατομία ενός λάθους*, Έκδοση Β', σσ. 75-76.

Δυστυχώς για την Κύπρο, οι τότε ηγέτες της, στη μεγάλη τους πλειοψηφία, δεν μπορούσαν να αντιληφθούν την οξυδέρκεια και διορατικότητα του Βενιζέλου. Ήταν τόσο μικρό το πολιτικό τους ανάστημα. Βαρύτατη για τούτο ευθύνη φέρει ο Κύρου που με τις ενέργειες του υπόσκαπτε την πολιτική των προϊσταμένων του.

Ο Βενιζέλος σε μια χειρόγραφη επιστολή του προς τον υπουργό του των Εξωτερικών Ανδρέα Μιχαλακόπουλο ημερομηνίας 23 Οκτωβρίου 1931, το πλήρες κείμενο της οποίας έχω παραθέσει σε άρθρο μου στην εφημερίδα *Ο Φιλελεύθερος*, αναφέρεται στον Κύρου και γράφει: «Φοβούμαι άλλωστε, μήπως ο εν Κύπρω αντιπρόσωπός μας, αντί να ενεργήσει συμφώνως προς τας κυβερνητικές αντιλήψεις προς πρόληψιν της εκτραχύνσεως των πραγμάτων, είτε ηυνόησε μάλλον αυτήν, είτε τουλάχιστον έδειξε χλιαρότητα, και ίσως οι εν Κύπρω σπρώχνουν τα πράγματα χωρίς να γνωρίζουν ακριβώς τας αντιλήψεις μας». Τελικά, ο Κύρου ανακλήθηκε από την Κύπρο. Στην ίδια επιστολή του ο Βενιζέλος αναφέρεται και στην πολιτική που ακολουθούσε η ελληνοκυπριακή ηγεσία την οποία χαρακτηρίζει ανόητη. Πιο συγκεκριμένα, γράφει: «Προχθές εδέχθην την επίσκεψιν του κ. Λουΐζου ο οποίος με εβεβαίωσεν ότι ο κ. Λανίτης, ο οποίος ήτο εδώ προ 20 ακόμη ημερών, επέστρεψεν εις Κύπρον και άφησεν σαφώς να νοηθή ότι η εξώθησις των πραγμάτων, υπέρ της οποίας από πολλού αγωνίζεται, τυγχάνει και της προσωπικής μου επιδοκιμασίας. Τον κ. Λανίτη εδέχθην πραγματικώς και τον εκράτησα εις το πρόγευμα, ακριβώς δια να προσπαθήσω να του υποδείξω, ότι η πολιτική την οποία υποστηρίζει είναι ανόητος».⁵⁰

Την εποχή που ξέσπασε το «κίνημα» του 1931 στην Κύπρο οι πολιτικοί διαιρούνταν βασικά σε δυο στρατόπεδα. Στους διαλλακτικούς, που ακολουθώντας τις συμβουλές του Βενιζέλου, επιζητούσαν τη συνεργασία με τη Βρετανική Διοίκηση και στους ριζοσπάστες, που επεδίωκαν την άμεση ένωση. Στις εκλογές του 1925, για ανάδειξη μελών του Νομοθετικού Συμβουλίου, επικράτησαν οι πρώτοι, ενώ στις εκλογές του 1930 επικράτησαν οι

---

⁵⁰ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Η πολιτική διάσταση της εξέγερσης του 1931*, στην εφημερίδα «Ο Φιλελεύθερος» ημερ. 19, 20 και 21 Οκτωβρίου 1989.

δεύτεροι. Οι διαλλακτικοί επεδίωκαν τη θέσπιση ενός φιλελεύθερου Συντάγματος, χωρίς να εγκαταλείπουν το αίτημα για ένωση. Μεταξύ των διαλλακτικών ήταν και ο Νικόδημος Μυλωνάς, Μητροπολίτης Κιτίου και βουλευτής της περιφέρειας Λευκάρων. Η Ιστορία έμελλε να παίξει για τον άνθρωπο αυτόν ένα τραγικό παιχνίδι και να τον φέρει πρωταγωνιστή της «εξέγερσης» του 1931. Μερικά από αυτά τα νέα πρόσωπα που επικράτησαν στις εκλογές του 1925 ήταν: Γεώργιος Χατζηπαύλου που νίκησε τον Νεοπτόλεμο Πασχάλη στη περιφέρεια Μόρφου-Λεύκας, Χριστόδουλος Φιερός που νίκησε τον Δημοσθένη Σεβέρη στην περιφέρεια Κερύνειας, Παναγιώτης Κακογιάννης που νίκησε τον Ευγένιο Ζήνων στην περιφέρεια Λεμεσού και Στέλιος Παυλίδης, γαμπρός του Θεοφάνη Θεοδότου, που νίκησε τον Νεόφυτο Νικολαΐδη στην περιφέρεια Πάφου. Η μεγάλη έκπληξη των εκλογών του 1925 ήταν η ήττα του Θεοφάνη Θεοδότου από τον «Επταδικό» Χατζηευτύχιο Χατζηπροκόπη στην περιφέρεια Ορεινής.

Των εκλογών του 1925, προηγήθηκε η «πολιτική της αποχής» η οποία χαραχθηκε μετά το άκαρπο τέλος των δυο υπό τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο αποστολών στο Λονδίνο. Πρωτεργάτης της «πολιτικής της αποχής» ήταν ο άλλοτε μετριοπαθής πολιτικός Πασχάλης Κωνσταντινίδης. Η πιο εντυπωσιακή εκδήλωση αυτής της πολιτικής ήταν η ομαδική παραίτηση των ελληνικών αιρετών μελών του Νομοθετικού Συμβουλίου στις 8 Δεκεμβρίου του 1920. Μετά από αυτό, τη διεξαγωγή του ενωτικού αγώνα την ανέλαβε εξ ολοκλήρου η «Πολιτική Οργάνωσις Κύπρου», η οποία συστάθηκε το Δεκέμβριο του 1921, με όργανό της το «Εθνικό Συμβούλιο». Το Εθνικό Συμβούλιο αποτελείτο από 46 μέλη: Το Αρχιεπίσκοπο, ως πρόεδρο, τους 3 Επισκόπους και τον Ηγούμενο Κύκκου ως ex officio μέλη, ένα εκπρόσωπο των εκπαιδευτικών που υπηρετούσαν στη δημοτική και μέση εκπαίδευση και 40 μέλη, εκλεγόμενα έμμεσα δια εκλεκτόρων από όλα τα μέρη της νήσου.

Πρέπει να αναφερθεί ότι υπήρξαν αρκετοί από τους Ελληνοκυπρίους πολιτευτές που αμφισβητούσαν την ορθότητα της «πολιτικής της αποχής». Μεταξύ αυτών ήταν ο δήμαρχος Λευκωσίας Αχιλλέας Λιασίδης, ο δικηγόρος από τη Λεμεσό Ευέλθων Πιτσιλλίδης, ο δικηγόρος από τη Λευκωσία Γεώργιος

Χατζηπαύλου και ο Γιάννης Σ. Οικονομίδης, δικηγόρος και διανοούμενος από την Καρπασία.⁵¹

Στις εκλογές που προκηρύχθηκαν για πλήρωση των εννέα εδρών, που είχαν κενωθεί ύστερα από την παραίτηση των ελληνικών αιρετών μελών, τα ηγετικά στελέχη της ελληνοκυπριακής ηγεσίας που ανήκαν στην «Πολιτική Οργάνωση Κύπρου», αποφάσισαν να απόσχουν. Όμως, οι Βρετανοί αποικιοκράτες κατόρθωσαν και πλήρωσαν τις κενωθείσες έδρες. Αρχικά, πληρώθηκαν οι δυο από τις τρεις κενές έδρες της περιφέρειας Λευκωσίας-Κυρηνείας, τις οποίες κατέλαβαν στις 3 Νοεμβρίου 1922, χωρίς ανθυποψηφίους, δυο Μαρωνίτες κληρικοί, οι Μιχαήλ Τσιρίλλης και Ιωσήφ Μιχαήλ Τριανταφυλίδης. Τις υπόλοιπες επτά έδρες κατάλαβαν οι ακόλουθοι, οι αποκαλούμενοι «Επταδικοί»: Τις τρεις έδρες της περιφέρειας Λάρνακας-Αμμοχώστου κατέλαβαν στις 28 Δεκεμβρίου 1922, χωρίς ανθυποψηφίους, ο Οδυσσέας Ευρυβιάδης (γνωστός ως «Wideson») από τη Λάρνακα, ο Μιχαήλ Τιγγιρίδης από τα Λεύκαρα και ο Ιωάννης Φωτιάδης από τον Άγιο Θεόδωρο Καρπασίας. Ύστερα από εκλογές, που διεξήχθησαν τον Ιανουάριο του 1923, εξελέγησαν για την περιφέρεια Λευκωσίας-Κυρηνείας ο Χατζηευτύχιος Χατζηπροκόπη, από τη Δευτερά και για την περιφέρεια Λεμεσού-Πάφου ο Ηλίας Ηλιάδης, από τα Πολεμίδα, ο Λάμπρος Χριστοδούλου από τον Άγιο Αθανάσιο και ο Χατζηστυλλής Χατζηγιώργη από τη Λόφου.

Υπήρχε και η δυναμική πλευρά των φανατικών ενωτικών, που αντιπροσωπευόταν από την «Εθνικήν Ριζοσπαστικήν Ένωσιν Κύπρου» (ΕΡΕΚ). Αρχικά, η ΕΡΕΚ, ιδρύθηκε, αρχές του 1930, ως μυστική συνωμοτική οργάνωση, κατά το πρότυπο της Φιλικής Εταιρείας. Αυτός ο οποίος συνέλαβε την ιδέα της ίδρυσης της οργάνωσης ήταν ο Γεώργιος Καραγιάννης, Διευθυντής του Δημοτικού Σχολείου Κυρηνείας. Πρόγραμμα δράσης της οργάνωσης αυτής ήταν η πολιτική εξάρθρωση με τις παραιτήσεις

---

⁵¹ G. S. Georghallides, *A Political and Administrative History of Cyprus, 1918 - 1926*, σσ. 199-200.

βουλευτών και την άρνηση για υποβολή υποψηφιοτήτων σε βουλευτικές εκλογές.⁵²

Αργότερα, το 1931, η Ε.Ρ.Ε.Κ. παρουσιάστηκε σαν φανερό κόμμα και στις 18 του Οκτώβρη του 1931 κυκλοφόρησε προκήρυξη που περιείχε τις προγραμματικές της αρχές. Την προκήρυξη υπέγραψαν 21 πρόσωπα. Μεταξύ αυτών, ήταν οι Ανδρέας Χ. Γαβρηλίδης, Δικηγόρος, Βαρώσια, Αντώνης Η. Γεωργιάδης, Ιατρός, Γιαλούσα, Θεόκλητος Σοφοκλέους, Γυμνασιάρχης, Κυρήνεια, Θεοφάνης Τσαγγαρίδης, Έμπορος, Λευκωσία, Κώστας Πικής, Έμπορος, Λευκωσία, Λεύκιος Ζήνων, Δικηγόρος, Λεμεσός, Ξενοφών Κουμπαρίδης, Καθηγητής, Ευρύχου, Στέλιος Κλυτίδης, Δικηγόρος, Λευκωσία, Πολύκαρπος Ιωαννίδης, Γραμματέας, Κυρήνεια, Σάββας Λοϊζίδης, Δικηγόρος, Κυρήνεια και Αλέξανδρος Δημητρίου, Έμπορος, Βαρώσια.

Σύμφωνα με την προκήρυξη, τα μέλη της ΕΡΕΚ. «1) Τάσσουν ως σκοπόν των την μετά φανατισμού επιδίωξιν της μετά του ελληνικού πολιτειακού συνόλου ενώσεως της Κύπρου. [...] 4) Αποκρούουν απολύτως [...] κάθε συνεργασία μετά της ξένης κυβερνήσεως εν τη νομοθετική, τη εκτελεστική και τη διοικητική εξουσία και υπό το παρόν και υφ' οιονδήποτε εις το μέλλον τυχόν δοθησόμενον εις την Κύπρο πολίτευμα. [...] 5) Θα θεωρούν ως εχθρόν της πατρίδος πάντα εκ των Ελλήνων κατοίκων της νήσου, του οποίου η συμπεριφορά αντίκειται, ή οπωσδήποτε χαλαρώνει τον εθνικόν αγώνα, όστις έχει ένα σκοπόν, την ένωσιν και μόνον την ένωσιν [...] 7) Θα υποστηρίζουν όσον τοις είναι δυνατόν τα προϊόντα της Κυπριακής γης, βιομηχανίας και χειροτεχνίας»⁵³ Ως επίσημο εκφραστικό της όργανο, προαναγγέλθηκε η εφημερίδα *Αδιάλλακτος* που θα άρχιζε να εκδίδεται στις 24 Οκτωβρίου, 1931. Έμελλε όμως να μην εκδοθεί ποτέ γιατί την πρόλαβε η εξέγερση και τα γεγονότα που επακολούθησαν.

Στις αρχές του 1930 ιδρύθηκε η «Εθνική Οργάνωσις Κύπρου», ως διάδοχος μιας άλλης Οργάνωσης με την επωνυμία «Πολιτική Οργάνωσις Κύπρου». Η Οργάνωση τάχθηκε να έχει ευρεία

---

⁵² Γιάννης Π. Πικρός, *Ο Βενιζέλος και το Κυπριακό*, Αθήνα 1980, σ. 81.

⁵³ Σάββας Λοϊζίδης, *Ατυχη Κύπρος*, Εκδόσεις Μπεργάδη, 1980, σσ. 29-31.

αντιπροσωπευτικότητα. Η συνέλευση των αντιπροσώπων της αποτελείτο από τριανταεπτά μέλη, ως ακολούθως:

(α) Τον Αρχιεπίσκοπο, τους Μητροπολίτες Πάφου, Κιτίου και Κυρηνείας, τον Ηγούμενο Κύκκου και ένα ηγούμενο ή προϊστάμενο Μονής εκλεγόμενο από τους ηγούμενους ή τους προϊστάμενους των εν ενεργεία Μονών της νήσου

(β) Τους στο Νομοθετικό εν ενεργεία Έλληνες βουλευτές.

(γ) Δεκαοκτώ μέλη, τρία από κάθε επαρχία, που θα ορίζονταν από τους πιο πάνω αναφερόμενους στο (α) και (β).

(δ) Ένα αντιπρόσωπο των πολιτικών εφημερίδων της νήσου.

Γραμματέας της Εθνικής Οργάνωσης ήταν ο δραστήριος νεαρός δικηγόρος Αχιλλέας Κ. Αιμιλιανίδης. Αρκεί να αναφερθεί ότι δημιουργήθηκαν ανά την Κύπρο 50 Εθνικές Λέσχες Νεολαίας και ότι συστάθηκε γραφείο της Οργάνωσης στο Λονδίνο με υπεύθυνο τον Ζήνωνα Ρωσσίδη.⁵⁴ Όμως, οι έριδες μέσα στους κόλπους της Οργάνωσης επέφεραν μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα την ουσιαστική της διάλυση.

Παράλληλα, στους κόλπους της εκκλησιαστικής ηγεσίας κυριαρχούσαν οι προσωπικές έριδες και αντεγκλήσεις που εξωτερικεύονταν ως «διαφωνίες ως προς τους πολιτικούς στόχους» ή λάμβαναν τον μανδύα δογματικών αντιπαραθέσεων με αιχμές περί «αιρετικής συμπεριφοράς», περί «ελευθεροεκτονισμού» κ.λπ.⁵⁵

Πίσω από αυτή τη διαμάχη, υποκρύπτονταν και οι προσωπικές φιλοδοξίες του Μητροπολίτη Κιτίου Νικοδήμου και του Μητροπολίτη Κυρηνείας Μακαρίου για διαδοχή του γηραιού Αρχιεπισκόπου Κύριλλου.

---

⁵⁴ G.S.Geordhallides, *Political and Administrative History of Cyprus*, Λευκωσία 1979. σ. 592.

⁵⁵ Γιάννης Π. Πικρός, *Ο Βενιζέλος και το Κυπριακό*, Αθήνα 1980, σ. 79.

Τον Μητροπολίτη Κυρηναίας Μακάριο, τον μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Β΄, πλαισίωσαν οι αδιάλλακτοι «ριζοσπάστες», με πρωτοστατούντες τον Σάββα Λοϊζίδη και τον Πολύκαρπο Ιωαννίδη, που έβαλλαν όχι μόνο κατά των μετριοπαθών «διαλλακτικών» αλλά και ακόμη των «αδιάλλακτων» μελών του Νομοθετικού Συμβουλίου από τους οποίους ζητούσαν να παραιτηθούν. Ο Σάββας Λοϊζίδης σε άρθρο του στην εφημερίδα *Λαϊκή Δύναμις* ημερ. 6/2/1931 περιέγραψε τον «ριζοσπάστη» ως «τον άνθρωπο που καταδικάζει οποιαδήποτε συνεργασία με την κυβέρνηση, καταδικάζει την παρουσία οποιουδήποτε Έλληνα στο ούτω καλούμενο Νομοθετικό Συμβούλιο και αρνείται να συμβιβαστεί κάτω από οποιουδήποτε όρους μέχρι την επίτευξη του τελικού στόχου που είναι η απελευθέρωση της νήσου».⁵⁶

Γ. ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΩΝ

Η μορφή που πήρε το ελληνοκυπριακό κίνημα, εμφορούμενο από το ιδεολόγημα του αλυτρωτισμού, απέκλειε κάθε σκέψη για συμμαχία Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων σ' ένα κοινό αντιαποικιακό αγώνα κατά των Βρετανών.

Είναι πολλοί στην Ελλάδα και στην Κύπρο που υποστηρίζουν ότι η πολιτική αντιπαλότητα, που δημιουργήθηκε μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων της Κύπρου, ήταν το αποτέλεσμα της Βρετανικής πολιτικής η οποία επιστράτευσε την αποικιακή αρχή του «διαίρει και βασίλευε». Πρόκειται για μια άποψη που δεν ευσταθεί απόλυτα. Η πολιτική αντιπαλότητα μεταξύ των δυο κοινοτήτων και, κυρίως, η αντίθεση του τουρκοκυπριακού στοιχείου στην ιδέα της «Ενώσεως» ήταν παλιά, από τα πρώτα χρόνια της βρετανικής κατοχής. Τη δημιουργήσε, όπως καταφαίνεται πιο κάτω, ο εθνικισμός των ηγεσιών των δυο κοινοτήτων και, ασφαλώς, η πολιτική της αγγλικής διοίκησης στην Κύπρο την ευνοούσε, την υπέθαλπε και την εκμεταλλεύτηκε.

Είναι γεγονός ότι οι μεταξύ τους κοινωνικές σχέσεις, κυρίως μεταξύ των λαϊκών στρωμάτων, ήταν αρμονικές. Μοιράζονταν την

---

⁵⁶ G.S.Geordhallides, *Political and Administrative History of Cyprus*, Λευκωσία 1979. σ. 594.

κοινή τους ανέχεια και δυστυχία. Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι είχαν, πριν από την έξαρση του εθνικισμού και στις δυο πλευρές και παρά τις εθνοθηρησκευτικές και άλλες διαφορές τους, αρκετά κοινά γνωρίσματα. Κοινά γνωρίσματα, που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια της μακροχρόνιας συμβίωσης τους. Όποιος έχει μελετήσει την κυπριακή ιστορία, γνωρίζει, πως οι δυο κοινότητες, ιδιαίτερα οι εργαζόμενοι, έχουν και παράδοση κοινών αγώνων. Θυμίζω ενδεικτικά την κοινή συνδικαλιστική αντίσταση κατά της απάνθρωπης εκμετάλλευσης στα μεταλλεία. Υπήρχαν διαφορές μεταξύ τους ως προς τη θρησκεία και τη γλώσσα. Υπήρχαν, επίσης, και πολιτιστικές διαφορές. Όμως, αυτές οι διαφορές δεν ήταν ικανές, από μόνες τους, να οδηγήσουν σε πολιτική σύγκρουση των δυο κοινοτήτων, αν δεν υπήρχε ο εθνικός φανατισμός, ο οποίος αναπτύχθηκε από τις ηγεσίες τους.

Θα πρέπει, παρενθετικά, να αναφερθεί ότι στα πρώτα χρόνια της βρετανικής κατοχής της Κύπρου και μέσα στα πλαίσια του Νομοθετικού Συμβουλίου υπήρχε συνεργασία μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων σε θέματα που αφορούσαν την εσωτερική διακυβέρνηση του τόπου.

Όμως, από τα πρώτα χρόνια της Βρετανικής κατοχής υπήρχε η δυσπιστία μεταξύ των δυο κοινοτήτων σε θέματα που άπτονταν του πολιτειακού καθεστώτος της Κύπρου. Χαρακτηριστικός είναι ο τρόπος με τον οποίο οι Τουρκοκύπριοι αντέδρασαν στις συνταγματικές ρυθμίσεις του 1882. Θεώρησαν ότι το σχέδιο «για αντιπροσωπευτική εκπροσώπηση είναι, από κάθε άποψη, επιζήμιο για τα δικαιώματά μας και καταστροφικό για την ασφάλεια, που τώρα απολαμβάνουμε [...] και, αν επιβληθεί, θα μας αναγκάσει όλους να εγκαταλείψουμε τη νήσο για κάποιο άλλο μέρος».⁵⁷

Οπωσδήποτε, οι ανησυχίες των Τουρκοκυπρίων ήταν όχι μόνο υπερβολικές αλλά και ανεδαφικές, αφού μια συνεργασία των Τουρκοκυπρίων μελών με τα διορισμένα επίσημα μέλη, σε συνδυασμό με τη νικώσα ψήφο του Υπατου Αρμοστή, εξουδετέρωνε την αριθμητική υπεροχή των Ελληνοκυπρίων μελών. Όμως, η πιο πάνω αντίδραση των Τουρκοκυπρίων είναι ενδεικτική της δυσπιστίας και καχυποψίας που έτρεφαν από τότε προς του

---

⁵⁷ Doros Alastos, *Cyprus in History*, σ. 322.

Ελληνοκύπριους. Στη δημιουργία αυτού του κλίματος της δυσπιστίας και καχυποψίας συνέβαλαν, όπως θα αναπτυχθεί πιο κάτω, οι εθνικιστικές εξάρσεις των Ελληνοκυπρίων ηγετών με επικεφαλής την εκκλησιαστική ηγεσία, σε συνδυασμό με τις εχθρικές σχέσεις που υπήρχαν τότε μεταξύ του Ελληνικού κράτους, που αγωνιζόταν για την επέκταση των συνόρων του και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Το χάσμα της διάσπασης και της δυσπιστίας των Τουρκοκυπρίων προς τους Ελληνοκυπρίους το διεύρυνε ο έντονος εθνικιστικός φανατισμός των νέων Ελληνοκυπρίων ηγετών που εμφανίστηκαν στην κυπριακή πολιτική σκηνή μόλις ανέτειλε ο 20ος αιώνας. Στις εκλογές του 1901 παρατηρείται μια ανανέωση της πολιτικής ηγεσίας των Ελληνοκυπρίων με την είσοδο στο Νομοθετικό Συμβούλιο νεαρών δικηγόρων που σπούδασαν στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και που οραματίζονταν την άμεση ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Αυτοί οι νέοι πολιτικοί, που εκτόπισαν την παλαιά φρουρά των «μετριοπαθών», ήταν οι Θεοφάνης Θεοδότου, ανεψιός του Αρχιεπισκόπου Σωφρονίου, Ιωάννης Οικονομίδης, ανεψιός του τέως Μητροπολίτη Κιτίου Κυπριανού, Χριστόδουλος Σώζος, Ν. Κλ. Λανίτης κ. ά. Αυτός ο εθνικισμός μεταφέρθηκε αναπόφευκτα και στο Νομοθετικό Συμβούλιο. Από αυτό το έντονο αλυτρωτικό πνεύμα, εμφορείτο η πλειοψηφία της ηγεσίας των Ελληνοκυπρίων σε όλα τα χρόνια που ακολούθησαν, μέχρι το άδοξο τέλος του Νομοθετικού Συμβουλίου το 1931. Μόνο ένα μικρό διάλειμμα υπήρξε. Στις εκλογές του Οκτωβρίου του 1925 επικράτησαν οι θεωρούμενοι ως «διαλλακτικοί», οι οποίοι, χωρίς να εγκαταλείπουν το αίτημα της Ένωσης, πίστευαν ότι θα έπρεπε να αγωνιστούν για περισσότερες ελευθερίες και διεύρυνση των εξουσιών του Νομοθετικού Συμβουλίου, με τη συνεργασία και των Τουρκοκυπρίων.

Στη διασάλευση των σχέσεων των δυο κοινοτήτων συνέβαλε και η εμφάνιση στο πολιτικό προσκήνιο νέων ηγετών των Τουρκοκυπρίων, που τους εκπροσωπούσαν στο Νομοθετικό Συμβούλιο, επί κεφαλής των οποίων ήταν ο Τούρκος Αντιπρόσωπος του Ενκαφ, Mussa Irfan. Ο Irfan από το 1913, που εκλέγηκε στο Νομοθετικό Συμβούλιο, πρωτοστατούσε στην πολιτική πόλωση μεταξύ των δυο κοινοτήτων και τη συμπόρευση των τουρκοκυπριακών αιρετών

μελών με τα διορισμένα επίσημα μέλη.⁵⁸ Έκτοτε, πολιτική των Τουρκοκυπρίων ηγετών ήταν στενή συνεργασία με τη βρετανική διοίκηση και η διατήρηση του status quo. Δεν έλειψαν όμως και οι από μέρους Τουρκοκυπρίων ηγετών εθνικιστικές εξάρσεις. Τον Δεκέμβριο του 1922 ο Dr. Eyübu, αιρετό μέλος του Νομοθετικού Συμβουλίου, ενθουσιασμένος προφανώς από τη νίκη του Τουρκικού στρατού κατά του Ελληνικού στην Μικρά Ασία, έστειλε στον Κυβερνήτη αίτημα υπογραμμένο από αριθμό εκπροσώπων κοινοτήτων και χωριών, με το οποίο ζητούσε την επιστροφή της Κύπρου στην Τουρκία ή τουλάχιστον την επιστροφή στην κατάσταση του 1878.⁵⁹

Το Enkaf, το οποίο κατά τη βρετανική κατοχή ήταν ο πιο σημαντικός Τουρκικός κοινοτικό Οργανισμός στην Κύπρο, είχε αρμοδιότητα τη διοίκηση και εποπτεία των Μουσουλμανικών ευαγών ιδρυμάτων. Έπαιζε, επίσης, ιθύνοντα ρόλο στα εκπαιδευτικά θέματα των Τουρκοκυπρίων. Η βρετανική διοίκηση ανέθεσε τη διεύθυνσή του σε ένα Τούρκο Αντιπρόσωπο, κάτοικο Κύπρου, που όριζε η Τουρκική κυβέρνηση και διορίζε ο Ύπατος Αρμοστής και σε ένα Βρετανό Αντιπρόσωπο, που ήταν συνήθως ανώτερος λειτουργός της βρετανικής διοίκησης. Μέσον του Τούρκου Αντιπροσώπου, η βρετανική διοίκηση ασκούσε σημαντική επιρροή στην τουρκοκυπριακή κοινότητα, ιδίως κατά την περίοδο που τη θέση αυτή κατείχε ο İrfan στα έτη 1904-1925 και ο διάδοχός του Munir.

Σε μερικές περιπτώσεις αυτή η ένταση μεταξύ των δυο κοινοτήτων πήρε τη μορφή βίαιης και αιματηρής σύγκρουσης. Χαρακτηριστικά είναι τα αιματηρά επεισόδια τα οποία έλαβαν χώρα τον Μάιο του 1912. Στις 24 Μαΐου, ημέρα της Αυτοκρατορίας, μαθητές του Παγκυπρίου Γυμνασίου πήγαν εκδρομή στη Μονή του Χρυσοστόμου και από εκεί πεζή στο Βουφαβέντο. Στην επιστροφή τους πέρασαν από το χωριό Χαμίτ Μάντρες όπου βρέθηκαν αντιμέτωποι μιας ομάδας Τούρκων που έφεραν ρόπαλα, δρεπάνια και μαχαίρια. Οι Τούρκοι επιτέθηκαν στους μαθητές και τραυμάτισαν μερικούς μαθητές και καθηγητές που τους συνόδευαν. Οι Τούρκοι, στις επόμενες μέρες, εξακολούθησαν να επιτίθενται σε κάθε Έλληνα που

---

⁵⁸ G. S. Georghallides, *A Political and Administrative History of Cyprus*, 1918 - 1926, σ. 75.

⁵⁹ Ο.π., σ. 409.

περνούσε από τις συνοικίες τους. Στις 27 Μαΐου, ημέρα του Κατακλυσμού, έλαβαν χώρα στη Λεμεσό αιματηρά επεισόδια, που στοίχισαν τη ζωή σε τέσσερις Ελληνοκυπρίους και δυο Τουρκοκυπρίους. Επίσης, τραυματίστηκαν περί τα 60 άτομα.⁶⁰

Όπως έχει αναφερθεί, ενώ οι προσωπικές σχέσεις μεταξύ των κατοίκων των δυο κοινοτήτων ήταν καλές στις πρώτες δεκαετίες της Αγγλοκρατίας, στο πολιτικό τομέα και, κυρίως, σε θέματα που αφορούσαν την αλλαγή του αποικιακού καθεστώτος, υπήρχε πάντα μια αμοιβαία δυσπιστία. Η δυσπιστία και ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο κοινοτήτων καταφαίνεται στις εργασίες του Νομοθετικού Συμβουλίου. Τα τουρκικά μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου απέρριπταν εκ συστήματος κάθε συνταγματική πρόταση που αποσκοπούσε στην παραμικρότερη έστω μεταβολή της φύσης και της σύνθεσης του Εκτελεστικού Συμβουλίου και του Νομοθετικού Συμβουλίου. Γενικά αντιτίθεντο σε κάθε απόπειρα διασαλεύσεως του υπάρχοντος καθεστώτος.

Στις 3 Ιουνίου 1928 τα εκλεγμένα τουρκικά μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου, απέστειλαν υπόμνημα στον υπουργό Αποικιών στο οποίο, αφού εξέφραζαν τα συγχαρητήρια τους στο Βασιλέα για τα γενέθλιά του, διαμαρτύρονταν για το υπόμνημα των ελληνοκυπρίων στο οποίο ζητούσαν την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Στο υπόμνημά τους οι τρεις Τουρκοκύπριοι βουλευτές ανέφεραν ότι οι Τουρκοκύπριοι αντιτίθενται σε κάθε πολιτική αλλαγή στην Κύπρο, αφού η παρούσα μορφή διακυβέρνησης τους προσφέρει ένα «οχύρωμα ενάντια στη φυλετική και εθνική καταπίεση».⁶¹

Σε ένα υπόμνημα που υπέβαλαν οι Ελληνοκύπριοι στις 20/7/1929 στον υπουργό Αποικιών, μέσον του Κυβερνήτη, χαρακτήριζαν άδικη την Αγγλο-Τουρκική Συνθήκη του 1878 στην οποία «ο κυπριακός λαός έγινε αντικείμενο μιας αναίσχυντης αγοραπωλησίας» και ζητούσαν την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, επικαλούμενοι το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των λαών το οποίο η Αγγλία και οι σύμμαχοί της διακήρυσσαν κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου.

---

⁶⁰ Αχιλλέας Λυμπουρίδης, *Μελέτες για την Αγγλοκρατία στην Κύπρο*, σσ.110 - 111.

⁶¹ G. S. Georghallides, *Cyprus and the governorship of Sir Roland Storrs*, Nicosia 1985, σ. 87.

Στη συνέχεια, στο υπόμνημα αναφερόταν ότι, αν η Βρετανία εξακολουθούσε να αρνείται την παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα, οι Ελληνοκύπριοι ζητούσαν την παροχή φιλελεύθερου Συντάγματος στο οποίο να προβλέπεται, μεταξύ άλλων: Οι αντιπρόσωποι του λαού στο Νομοθετικό Συμβούλιο να έχουν εξουσία να νομοθετούν αναφορικά με οποιοδήποτε εσωτερικό θέμα, εκτός από θέματα που επηρεάζουν το γενικό συμφέρον της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Το Νομοθετικό Συμβούλιο να αποτελείται μόνο από εκλεγμένα μέλη και τα δυο μέρη, που συνιστούν τον πληθυσμό της Κύπρου, δηλαδή οι Έλληνες και οι Τούρκοι, να εκπροσωπούνται ανάλογα με τον αριθμό τους. Στο Εκτελεστικό Συμβούλιο την πλειοψηφία να την αποτελούν μέλη που θα ορίζει το Νομοθετικό Συμβούλιο. Τα επίσημα μέλη να είναι μόνο τρία, ο Αποικιακός Γραμματέας, ο Γενικός Εισαγγελέας και ο Αρχιταμίας. Οι αποφάσεις του Εκτελεστικού Συμβουλίου να είναι δεσμευτικές για τον Κυβερνήτη.

Μαζί με το ελληνικό υπόμνημα, ο κυβερνήτης Στορρς έσπευσε να αποστείλει στον υπουργό Αποικιών και τρία άλλα υπομνήματα. Το πρώτο, ήταν από τα τρία αιρετά τουρκοκυπριακά μέλη στο Νομοθετικό Συμβούλιο, το δεύτερο από εκπροσώπους των μειονοτήτων των Λατίνων και των Μαρωνιτών και το τρίτο από τον Αρχιεπίσκοπο των Αρμενίων. Και τα τρία υπομνήματα είχαν ένα κοινό παρονομαστή: Εξέφραζαν τη σφοδρή αντίθεση και των τριών μειονοτήτων στην ένωση ή σε οποιασδήποτε μορφής αυτονομία. Στο υπόμνημα του Αρχιεπισκόπου των Αρμενίων εκφραζόταν, μάλιστα, ο φόβος ότι οποιοσδήποτε ισχυρότερος έλεγχος των Ελλήνων θα αποδειχθεί «εντελώς αφόρητος» (*absolutely intolerable*) για τις μειονότητες.⁶²

Οι αντιδράσεις των ηγετών της τουρκικής μειονότητας, στην περίοδο 1945-1950, ήταν αντίστοιχες προς τις ενωτικές εκδηλώσεις των Ελληνοκυπρίων. Οργάνωναν συγκεντρώσεις και δημοσίευαν ψηφίσματα ή έστελναν αντιπροσωπείες στην Άγκυρα κάθε φορά που η Εθναρχία προέβαινε σε διαβήματα ή εκδηλώσεις. Είναι γεγονός ότι,

---

⁶² Doros Alastos, *Cyprus in History*, σ. 326. G. S. Georghallides, *Cyprus and the governorship of Sir Roland Storrs*, Nicosia 1985, σσ. 224-230.

αν εξαιρέσουμε ορισμένα μεμονωμένα επεισόδια, στην αρχή η αντίδραση των Τουρκοκυπρίων στις ελληνικές ενωτικές εκδηλώσεις ήταν ήπια. Με τον καιρό, η συνεχώς επιτεινόμενη δράση των Ελληνοκυπρίων, που αποσκοπούσε στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, ανάγκασε τους Τουρκοκυπρίους να οργανωθούν καλύτερα για πολιτική και, ενδεχομένως, αντιστασιακή δράση. Το πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση αυτή έγινε το 1945, όταν συνεστήθη μια πολιτική οργάνωση που έφερε το όνομα « Σύνδεσμος Τουρκικής Μειοψηφίας της Νήσου Κύπρου », γνωστή ως ΚΑΤΑΚ. Η πολιτική αυτή οργάνωση ανασχηματίστηκε αργότερα και εμφανίστηκε με τον τίτλο « Λαϊκό, Εθνικό Κόμμα Τουρκοκυπρίων », γνωστή ως ΚΜΤΜΡ. Αργότερα, ακολουθώντας τις νέες εξελίξεις, πήρε το όνομα «Η Κύπρος είναι Τουρκική », γνωστή ως ΣΚΤΡ. Αυτές ακριβώς οι μεταλλαγές του τίτλου καθρεφτίζουν πιστά τα διάφορα στάδια, που πέρασαν τα πολιτικά αιτήματα της τουρκικής κοινότητας. Όταν η δράση της ΕΟΚΑ εντάθηκε, οι Τουρκοκύπριοι δημιούργησαν τη δική τους «αντιστασιακή» οργάνωση VOLKAN που, αργότερα (τέλος του 1957), πήρε το όνομα ΤΜΤ (Οργάνωση Τουρκικής Αμύνης) με σύνθημα «διχοτόμηση ή θάνατος».

Η στάση των Τουρκοκυπρίων έναντι του αιτήματος για Ένωση εκδηλώθηκε κατά τον πιο σαφή τρόπο κατά τη διάρκεια των εργασιών της «Διασκεπτικής Συνέλευσης» στην περίοδο 1947-1948, που συγκλήθηκε για να εξετάσει τις συνταγματικές προτάσεις αυτοκυβέρνησης που υπέβαλε η Βρετανική αποικιακή κυβέρνηση. Για το θέμα, ο αναγνώστης παραπέμπεται πιο κάτω. Αρκεί, εδώ, να αναφερθεί ότι οι Τουρκοκύπριοι, που έλαβαν μέρος στη Διασκεπτική, δεν απέκρυψαν τη δυσπιστία τους προς τους Ελληνοκύπριους και αντέδρασαν στις θέσεις των Ελληνοκυπρίων για ευρύτερη αυτονομία.

Παράλληλα, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται η αξιοποίηση, από μέρους της βρετανικής διοίκησης, της αντιπαλότητας και εχθρότητας, που χαρακτήριζαν τις σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων της Κύπρου. Όπως θα αναλυθεί σε σχετικά Κεφάλαια, όταν άρχισε η διεθνοποίηση του Κυπριακού στη δεκαετία του '50, η βρετανική κυβέρνηση, αξιοποιώντας τις εχθρικές σχέσεις μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων της Κύπρου, καθιέρωσε τη πολιτική της διχοτόμησης της Κύπρου, αφού πρώτα κατάφερε να «νομιμοποιήσει» την Τουρκία, στην Τρι-

μερή Διάσκεψη του Λονδίνου, ως παράγοντα στη λύση του Κυπριακού, πράγμα που τη βοηθούσε στην επιδίωξή της να μετατρέψει ένα αποικιακό πρόβλημα σε διμερές ελληνοτουρκικό ζήτημα κι έτσι να εξουδετερώσει την αξίωση αυτοδιάθεσης της πλειονότητας του κυπριακού πληθυσμού.

Δ. ΤΟ «ΚΙΝΗΜΑ» ΤΟΥ 1931

Το 1931 ήταν μια πολύ δύσκολη χρονιά για την Κύπρο. Η παγκόσμια οικονομική κρίση που είχε αρχίσει από το 1929, μαζί με μία ανομβρία, που συνεχιζόταν για πέντε χρόνια, μαστίζε ανελέητα τους κατοίκους του νησιού. Ανακούφιση ανάμενε ο λαός. Αντί αυτού, αντίκρισε τους αποικιοκράτες να καταθέτουν στο Νομοθετικό Συμβούλιο νομοσχέδιο για νέο Τελωνειακό Δασμολόγιο, που προνοούσε για βαρύτερους φόρους και νέους τελωνειακούς δασμούς σε είδη πρώτης ανάγκης. Και αυτό, για να καλυφθεί η ανισοσκέλεια του κρατικού προϋπολογισμού.

Το νομοσχέδιο, με τίτλο «The Customs and Excise Bill», συζητήθηκε στη συνεδρία του Νομοθετικού Συμβουλίου της 28ης Απριλίου 1931. Από τα 12 ελληνικά αιρετά μέλη, παρόντα ήταν 11. Μια έδρα ήταν κενή ύστερα από την ακύρωση της εκλογής του Αντωνίου Τριανταφυλλίδη στην περιφέρεια Μόρφου-Λεύκας. Η εκλογή ακυρώθηκε ύστερα από ένσταση στο δικαστήριο του Γεωργίου Χατζηπαύλου ο οποίος επικαλέστηκε καλπονοθεία. Στην επαναληπτική εκλογή εκλέγηκε ο Χατζηπαύλου. Για τον ίδιο λόγο, ακυρώθηκε και η εκλογή του Χριστόδουλου Γαλατόπουλου στη Πάφο, που είχε ανθυποψήφιο τον Ηγούμενο Κύκκου Κλεόπα. Στην επαναληπτική εκλογή, που πραγματοποιήθηκε πριν από τη συνεδρία της 28/4/1931, επανεκλέγηκε ο Γαλατόπουλος. Από τα τουρκικά αιρετά μέλη, απουσίαζε με άδεια ο τότε νεαρός δικηγόρος Μεχμέτ Ζεκιά, ο μετέπειτα Πρόεδρος του Ανωτάτου Δικαστηρίου, που εκλέγηκε στις εκλογές του 1930. Τα υπόλοιπα δυο τουρκικά αιρετά μέλη ήταν απόντα κατά τη λήψη της απόφασης.

Το νομοσχέδιο καταψηφίστηκε με 11 αρνητικές ψήφους, των ελληνικών αιρετών μελών. Υπήρξαν 9 θετικές ψήφοι των διορισμένων επισήμων μελών. Τα δυο τουρκικά αιρετά μέλη μη συμφωνούντα, προφανώς, με το νομοσχέδιο, απουσίαζαν κατά τη ψηφοφορία. Όπως αναφέρει ο Storrs, σε σχετική αναφορά του

στον υπουργό Αποικιών, το νομοσχέδιο δεν ψηφίστηκε διότι τα δυο τουρκικά αιρετά μέλη «δεν παραβρέθηκαν στη συνεδρία κατά τη δεύτερη ανάγνωσή του. Το ένα, ο Nejati bey προτίμησε να παραστεί σε ένα Τουρκικό θέατρο παρά σε βραδινή συνεδρία του Συμβουλίου και το άλλο μέλος, αντιλαμβανόμενο ότι η ψήφος του δεν θα είχε καμιά αξία, απουσίασε επίσης». Αυτό είναι ιστορικά σωστό και βγαίνει από τα πρακτικά της πιο πάνω συνεδρίας του Συμβουλίου.⁶³ Ως εκ τούτου, λανθασμένα ο Storrs γράφει τα ακόλουθα στα *Απομνημονεύματά (Orientations)* του, μη αποκρύπτοντας την οργή του για τον Τούρκο βουλευτή Nejati: «Κατά την ψηφοφορία ένας μικρός Τούρκος, ο δέκατος τρίτος Έλληνα που στα χέρια του ο φιλελευθερισμός του 1880 είχε εναποθέσει την αποφασιστική ψήφο για την Αποικία, ψήφισε με τους πατροπαράδοτους εχθρούς της φυλής του».⁶⁴ Επίσης, λανθασμένα ο Πλουτής Σέρβας γράφει ότι «τα πράγματα, για πρώτη φορά στην ιστορία του Νομοθετικού Συμβουλίου, ήλθαν ανάποδα. Ανάτρεψαν τη βεβαιότητα. Γιατί ένας τούρκος βουλευτής, ο γιατρός Έγιούμπ, συναισθανόμενος την ευθύνη του απέναντι στην κοινότητα του, (πού το ίδιο με την ελληνική υπόφερε), ψήφισε μαζί με τους Έλληνες συνάδελφους του».⁶⁵ Το ίδιο λάθος κάνει και ο Αλέξης Κύρου, βασισθείς προφανώς στο βιβλίο του Storrs.⁶⁶

Η Βρετανική κυβέρνηση αντέδρασε στην πιο πάνω απόφαση του Νομοθετικού Συμβουλίου με έκδοση «διατάγματος εν συμβουλίω» (order in council) το οποίο δημοσιεύθηκε στην Επίσημη Εφημερίδα της Κυβέρνησης στις 9 Σεπτεμβρίου 1931. Μετά το «διάταγμα εν συμβουλίω», τα ελληνικά μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου είχαν στις 12 Σεπτεμβρίου 1931 μυστική συνάντηση στο χωριό Σαϊτάς, για να αποφασίσουν την στάση που θα ακολουθούσαν.

---

⁶³ G.S.Geordhallides, *Political and Administrative History of Cyprus*, Λευκωσία 1979. σ. 574. Πέτρος Στυλιανού, *Το Κίνημα του Οκτώβρη του 1931 στην Κύπρο*, σ. 41.

⁶⁴ Ronald Storrs, *Orientations*, σ. 590.

⁶⁵ Πλουτής Σέρβας, *Κυπριακό, Ευθύνες*, σσ. 83-84.

⁶⁶ Αλέξης Κύρου, *Όνειρα και πραγματικότης, Χρόνια Διπλωματικής Ζωής*, σ.97.

Αποφάσισαν, καταρχήν, να ακολουθηθεί πολιτική ανυπακοής, να μην πληρώνονται φόροι και να μπούκοτάρονται τα αγγλικά προϊόντα.

Η πιο πάνω απόφαση έπρεπε να επικυρωθεί από την «Εθνικήν Οργάνωσιν Κύπρου» (Οργάνωση). Η τελευταία συνήλθε στις 3,10,11 και 17 Οκτωβρίου 1931 αλλά δεν μπόρεσε να καταλήξει σε οποιαδήποτε απόφαση. Οι διαφωνίες ήταν τόσο βαθιές, που κατέληξαν σε παραιτήσεις πολλών μελών, μεταξύ των οποίων, του Μητροπολίτη Κυρηναίας Μακαρίου. Ο ουσιαστικός ηγέτης της Οργάνωσης Μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος, βαλλόταν όχι μόνο από την πλευρά των «ριζοσπαστών» του Κυρηναίας, αλλά και από τον πολιτικό του αντίπαλο στο Νομοθετικό Συμβούλιο Γεώργιο Χατζηπαύλου ο οποίος κατόρθωσε, στο μεταξύ, να κερδίσει, κατά την αναπληρωματική εκλογή, την έδρα που κενώθηκε μετά την ακύρωση της εκλογής του Αντωνίου Τριανταφυλλίδη. Επίσης, και μερίδα του τύπου στρεφόταν εναντίον του. Ο Νικόδημος έβλεπε να κλονίζεται το κύρος του ως του ηγέτη των Ελληνοκυπρίων αλλά και το πολιτικό του μέλλον. Όλα αυτά, έσπρωξαν τον Νικόδημο να αντιδράσει με τον τρόπο που περιγράφεται πιο κάτω.

Στη τελευταία συνεδρία της Οργάνωσης, στις 17 Οκτωβρίου, ο Μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος Μυλωνάς ανέγνωσε στα μέλη της Οργάνωσης, που ήταν παρόντα, το Διάγγελμα που είχε ετοιμάσει. Την προτεραία, στις 16 Οκτωβρίου, έδωσε στον επ' αδελφή γαμπρό του Δημήτριο Θεοχάρη, εκδότη της εφημερίδας *Νέα Ισότης*, αντίγραφο του Διαγγέλματος που θα έθετε για συζήτηση στη συνεδρία της Οργάνωσης την επομένη, με την οδηγία να δημοσιευθεί μόνο ύστερα από εντολή του Νικοδήμου.

Το Διάγγελμα ήταν επαναστατικού περιεχομένου και αποτελείτο από δυο μέρη. Το πρώτο μέρος απευθυνόταν στην κυβέρνηση και καταδίκασε τον τρόπο που διακυβερνάται η Κύπρος και το δεύτερο απευθυνόταν προς τους Ελληνοκυπρίους και τους καλούσε να παραμερίσουν τις διαφορές τους και να αντισταθούν στη Βρετανική κυριαρχία. Συγκεκριμένα, έγραφε, μεταξύ άλλων: «Να υψώσωμεν υπό το φως της ημέρας την σημαίαν της Ενώσεως και μέσα στις καμίνους των συνεχών προσπαθειών συσπειρωμένοι γύρω της, ομονοούντες και λησμονούντες τας διχονοίας με πάσαν

θυσίαν και με παν μέσον να επιδιώξωμεν την εθνικήν μας λύτρωσιν δια της μετά της Μητρός Ελλάδος Ενώσεώς μας». ⁶⁷

Τα μέλη επιφυλάχθησαν να απαντήσουν και η συνεδρία αναβλήθηκε για τις 24 Οκτωβρίου. Όμως, την επομένη, στις 18 Οκτωβρίου, ο Νικόδημος δημοσίευσε το Διάγγελμα του και ταυτόχρονα υπέβαλε την παραίτησή του από το Νομοθετικό Συμβούλιο.

Στις επόμενες ημέρες, ακολούθησε η παραίτηση και των υπολοίπων ελληνικών αιρετών μελών του Νομοθετικού Συμβουλίου. Στην αρχή, παραιτήθηκαν οι Ν. Κλ. Λανίτης, Φ. Κυριακίδης και Γ. Αραδιπιώτης. Οι υπόλοιποι οκτώ αρνήθηκαν, αρχικά, να τους ακολουθήσουν. Σε ανακοινωθέν, που εξέδωσαν στις 20 Οκτωβρίου, ανέφεραν, μεταξύ άλλων: «Εκπληκτον το σώμα των Ελλήνων βουλευτών εκ της μονομερούς και κρυφίας παραιτήσεως του αγίου Κιτίου, συνελθόν [...] απεφάσισεν όπως επί του παρόντος μη χαρακτηρίση δεόντως την παράδοξον στάσιν του αγίου Κιτίου, παλινωδήσαντος κρυφίως την τελευταίαν στιγμήν, торπιλλίσαντος την ενότητα του σώματος των Ελλήνων βουλευτών και μηδενίσαντος δια της μονομερούς του πράξεως και του τρόπου καθ' ον την επετέλεσε, την σημασίαν και την βαρύτητα μιας ομαδικής παραιτήσεως με πρόγραμμα Παγκύπριον και καθωρισμένον, και δι' εγγράφου πολύ ριζοσπαστικωτέρου και επαναστατικωτέρου από το ιδικόν του, φέροντος τας υπογραφάς ουχί μόνον ολοκλήρου του βουλευτικού σώματος, αλλά και αυτού του Εθνάρχου. Απεφάσισεν επίσης όπως προ των δολίων ενεργειών, κύκλων καταχθονίων, οίτινες παρέσυραν ατυχώς και τινας Κυπρίους καλής πίστεως όπως παραμείνη επί των μαρτυρικών και ασφυκτικών του επάλξεων, επί των οποίων το έταξε ο λαός, παρεμποδίζον αν μη τι άλλο, την επανάληψιν της τραγικής ιστορίας της επταδικής περιόδου, ήτις εκηλίδωσεν την ιστορίαν της Νήσου μας...». ⁶⁸ Τα οκτώ μέλη που υπέγραψαν το ανακοινωθέν ήταν οι Στ. Σταυρινάκης, Θ. Θεοδότου, Γ. Χατζηπαύλου, Μ. Σιακαλλής, Δ.

---

⁶⁷ Πέτρος Στυλιανού, *Το Κίνημα του Οκτώβρη του 1931 στην Κύπρο*, σ. 53.

⁶⁸ Ο.π., σελ. 55

Σεβέρης, Κ. Π. Ρωσσίδης, Χρ. Γαλατόπουλος και Χαρ. Νικολαΐδης. Τελικά, υπέβαλαν και αυτοί τις παραιτήσεις τους.

Την ημέρα που δημοσιεύθηκε το Διάγγελμά του, ο Νικόδημος εκφώνησε στην Λάρνακα επαναστατικό λόγο. Στις 20 Οκτωβρίου, σε μια μεγάλη συγκέντρωση στη Λεμεσό, κάλεσε το λαό να αγωνιστεί για την ελευθερία του. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας χιλιάδες λαού γέμισαν τους δρόμους της Λευκωσίας. Η «εξέγερση» άρχισε. Το πρώτο σοβαρό επεισόδιο ήταν ο εμπρησμός του Κυβερνείου, του σημερινού Προεδρικού Μεγάρου. Ακολούθησε ο εμπρησμός της κατοικίας του Διοικητή της Λεμεσού και μερικών κυβερνητικών γραφείων.

Σ' αυτή τη «μισερή ανταρσία», οι πρωταγωνιστές ενεργούσαν σε μεγάλο βαθμό ασυντόνιστα και κάτω από την πίεση των γεγονότων. Η «εξέγερση» δεν διέθετε ούτε αξιόλογη μαζική οργάνωση, ούτε καλομελετημένο σχέδιο ή σαφή στόχο. Επιπλέον ενεργούσε χωρίς την υποστήριξη ή, καλύτερα, ενάντια στη θέληση της κυβέρνησης της «μητέρας-πατρίδας». Ο Νικόδημος Μυλωνάς χρησιμοποιούσε επαναστατική γλώσσα, αν και έλειπαν τόσο η οργάνωση όσο και τα μέσα για μian επανάσταση. Λέγεται πως ο μητροπολίτης Νικόδημος, ο θαρραλέος, αλλά ρομαντικός «αντάρτης» του 1931, έκανε κατόπιν αυτοκριτικές σκέψεις.⁶⁹

Την εποχή εκείνη, έκανε την εμφάνισή του στην πολιτική σκηνή της Κύπρου το Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου (ΚΚΚ). Ιδρύθηκε το 1926. Εκφραστικό του όργανο ήταν ο *Νέος Άνθρωπος*. Το πολιτικό πρόγραμμα του ΚΚΚ επικεντρώθηκε από την ίδρυσή του, κατά κύριο λόγο, στα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα που απασχολούσαν την εργατική τάξη και το αίτημα της ένωσης δεν ήταν ενταγμένο στο πολιτικό του πρόγραμμα. Ήταν ένα κόμμα απόλυτα προσκολλημένο και καθοδηγούμενο από την Κομιντέρν. Τούτο, και, κυριότερο, η θέση του, που εκφράστηκε στο Συνέδριό του το 1926 υπέρ της δημιουργίας μιας εργατο-αγροτικής Δημοκρατίας η οποία θα εντασσόταν στη Βαλκανική Σοβιετική

---

⁶⁹ Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος Ι, σελ. 200.

Ομοσπονδία, είχε ως αποτέλεσμα, η συνθηματολογία του να μην βρει απήχηση στην ευρύτερη μάζα των Ελληνοκυπρίων.⁷⁰

Οι κομμουνιστές της Κύπρου, δεν συμμετείχαν στο κίνημα. Σύμφωνα με τον Πλουτή Σέρβα, το κομμουνιστικό κίνημα «όχι μόνο δεν είχε πάρει μέρος (στο κίνημα του 1931), αλλά και έντονα το καταδίκασε σαν εκδήλωση της εκκλησίας και των μεγαλομπουρζουάδων, σε αντίθεση με τα πραγματικά συμφέροντα της εργατιάς και των εργαζομένων». Όταν το θέμα εξετάστηκε, στο τέλος του 1931, σε ειδική συνεδρία της Κομιντέρν στη Μόσχα, καταδικάστηκε η στάση που τήρησε η ηγεσία του ΚΚΚ και κατηγορήθηκε ότι έδρασε «ως σύμμαχος στο στρατόπεδο των ιμπεριαλιστών». Ο γενικός γραμματέας του κόμματος Χαράλαμπος Βατυλιώτης καθαιρέθηκε από το αξίωμά του και παρέμεινε στη Ρωσία, όπου εργαζόταν σαν γεωπόνος. Το ίδιο έγινε και με τον άλλο εξόριστο, τον Κώστα Σκελέα, που στάλθηκε στη Μαριόπολη, δουλεύοντας σαν τυπογράφος.⁷¹ Κατά τον Πέτρο Στυλιανού, το ΚΚΚ, μ' όλο που δεν είχε άμεση εμπλοκή στα γεγονότα του 1931, είχε αναπτύξει έντονη δραστηριότητα κατά της αποικιακής κυβέρνησης και δεν πήρε θέση εναντίον του «κινήματος», εξ ου πλήρωσε και αυτό το τίμημα στα μέτρα που πήρε η αποικιακή διοίκηση.⁷²

Για τα όσα έλαβαν χώρα κατά την «εξεγερση» του 1931, δεν επιτρέπεται να παραγνωρίσουμε τη μεγάλη ευθύνη για τα συμβάντα της αποικιακής δύναμης. Το έναυσμα, για τα όσα έλαβαν χώρα, το έδωσε η ανάληψη και σκληρή βρετανική στάση.

Επίσης, θα πρέπει να σημειωθεί ότι, αν και οι εξεγερμένοι ήταν άοπλοι (στις συγκρούσεις έριχναν, προπαντός νεαροί, πέτρες κατά των αστυνομικών και των στρατιωτών), οι αποικιοκράτες αντέδρασαν με δυσανάλογη βία.

---

⁷⁰ Πλουτής Σέρβας, *Κυπριακό, Ευθύνες*, σ.117. Κωνσταντίνα Π. Κωνσταντίνου, *Ο αντίκτυπος του Ελληνικού Εμφυλίου στην Κύπρο*, σ.35.

⁷¹ Πλουτής Σέρβας, *Κυπριακό, Ευθύνες*, σσ. 117, 118.

⁷² Πέτρος Στυλιανού, *Το Κίνημα του Οκτώβρη του 1931 στην Κύπρο*, σ. 256.

Κατά τις ταραχές, έχασαν τη ζωή τους έξι (σύμφωνα με άλλες πηγές οχτώ ή και δεκαπέντε) Ελληνοκύπριοι. Μεταξύ αυτών που φονεύθηκαν ήταν ο δεκαεφτάχρονος μαθητής Ονούφριος Κληρίδης και ο Λοΐζος Λοϊζίδης, αδελφός των Σάββα και Σωκράτη Λοϊζίδη. Πολλοί αστυνομικοί και Ελληνοκύπριοι τραυματίστηκαν. Πάνω από 2.000 πρόσωπα συνελήφθησαν ή/και καταδικάστηκαν ή εκτοπίστηκαν. Εξορίστηκαν οι μητροπολίτες Κιτίου Νικόδημος και Κυρήνειας Μακάριος, ο αρχιμανδρίτης Διονύσιος Κυκκώτης, δυο παραιτηθέντες βουλευτές, οι Γεώργιος Χατζηπαύλου και Θεοφάνης Θεοδότου, ο Πρόεδρος του σωματείου Ελλήνων Εθελοντών Θεοφάνης Τσαγγαρίδης, ο Οδοντίατρος Θεόδωρος Κολοκασίδης, ο Δικηγόρος Σάββας Λοϊζίδης και δυο κομμουνιστές ηγέτες, ο Χαράλαμπος Βατυλιώτης (Βάτης), που ήταν ο γ.γ. του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου (ΚΚΚ) και ο Κώστας Χριστοδουλίδης (Σκελέας). Οι εξόριστοι μεταφέρθηκαν αρχικά στην Αγγλία. Ο Νικόδημος Μυλωνάς μετέβη στα Ιεροσόλυμα και εκεί πέθανε το 1937 από κύρωση του ύπατος. Ο Μακάριος έζησε στην Ελλάδα και επέστρεψε στην Κύπρο το Δεκέμβριο του 1946, όταν άρθηκε το διάταγμα εξορίας αυτού και των επιζώντων εξορίστων. Εκλέγηκε Αρχιεπίσκοπος, ως Μακάριος Β΄. Ο Διονύσιος Κυκκώτης απεβίωσε στην Αλεξάνδρεια, αφού έγινε επίσκοπος του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας. Ο Γεώργιος Χατζηπαύλου παρέμεινε στην Αγγλία και επέστρεψε στην Κύπρο όπου απεβίωσε σε βαθύ γήρας. Οι Θ. Τσαγγαρίδης και Θ. Κολοκασίδης μετέβησαν το 1933 στην Αθήνα, όπου παρέμειναν μέχρι του θανάτου τους. Στην Αθήνα έζησε και ο Σάββας Λοϊζίδης ο οποίος το 1956 διετέλεσε βουλευτής του κόμματος Ε.Ρ.Ε. του Κωνσταντίνου Καραμανλή.⁷³ Οι δυο κομμουνιστές ηγέτες πέθαναν, όπως αναφέρθηκε, στη Ρωσία.

Την καταστολή της εξέγερσης ακολούθησαν θεσμικά μέτρα, τα οποία διασφάλισαν τη δικτατορική άσκηση της κυβερνητικής εξουσίας. Το Νομοθετικό Συμβούλιο και άλλα αιρετά σώματα, όπως δημοτικά και κοινοτικά συμβούλια, καταργήθηκαν αμέσως μετά την καταστολή του κινήματος. Γενική λογοκρισία επιβλήθηκε στον Τύπο και την προσωπική αλληλογραφία. Απαγορεύθηκε η διδασκαλία της ελληνικής ιστορίας. Κάθε συγκέντρωση πέραν των

---

⁷³ Σάββας Λοϊζίδης, *Ατυχη Κύπρος*, Εκδόσεις Μπεργάδη, 1980, σσ. 45-50.

πέντε ατόμων, εκτός από τον εκκλησιασμό και τις άλλες ιεροτελεστίες, θεωρούνταν παράνομη.

Τι έσπρωξε τον Νικόδημο να ενεργήσει με τον τρόπο που ενήργησε; Κατά τη γνώμη μου, η απάντηση στο ερώτημα θα πρέπει να αναζητηθεί στο «ενδοελληνοκυπριακό» κλίμα της εποχής εκείνης. Στον ανταγωνισμό μεταξύ των εκκλησιαστικών και πολιτικών ηγετών στο ποιος θα πλειοδοτήσει περισσότερο από τον άλλο σε πατριωτισμό. Ποιος θα προσελκύσει περισσότερο τον λαό. Τούτο, έσπρωξε τον Νικόδημο, παρακούοντας τις συμβουλές του Ελευθερίου Βενιζέλου, που εκτιμούσε και αγαπούσε, να προβαδίσει των αντιπάλων του και να προλάβει τους ριζοσπάστες της ΕΡΕΚ, νομίζοντας ότι με τις ενέργειές του θα περισώσει το κύρος του και θα διασφαλίσει το πολιτικό του μέλλον.

Λίγες μέρες μετά την εξέγερση, κατά τη διάρκεια συζήτησης στη Βουλή των Ελλήνων στις 18 Νοεμβρίου 1931, ο Βενιζέλος αναφερόμενος στην «εξέγερση» των Ελλήνων της Κύπρου τον προηγούμενο μήνα και στην απόφασή του να αντισταθεί στις πιέσεις της Κυπριακής ηγεσίας, ανέφερε τα εξής:

«Ο ακοίμητος Εθνικός πόθος των Ελλήνων της Κύπρου, μη συγκρατηθείς από τους πολιτικούς άνδρας της μεγαλονήσου, ως ώφειλεν, εντός των ορίων των νομίμων εκδηλώσεων, ήγαγεν εις παρεκτροπάς, αι οποίαι δεν είναι προωρισμένοι προφανώς να εξυπηρετήσουν τον επίδιωκόμενον σκοπόν. Η εν Κύπρω κίνησις ήτο φυσικόν να έχει βαθυτάτην και συμπαθεστάτην απήχησιν εις την ψυχήν ολοκλήρου του Ελληνικού Έθνους. Κατά των εκδηλώσεων δε της συμπαθείας ταύτης κανείς δεν θα είχε να αντείπη, εφ' όσον, ιδίως, από σοβαρά όργανα του Αγγλικού Τύπου, ετέθη υπό αμφισβήτησαν, όχι απλώς η ειλικρίνεια των εθνικών αισθημάτων των Ελλήνων της Κύπρου, άλλα και η ανταπόκρισις την οποίαν τα αισθήματα ταύτα ευρίσκουν γενικώς εις την Ελληνικήν ψυχήν. Ατυχώς αι εκδηλώσεις της συμπαθείας ταύτης δεν ετηρήθησαν εντός του προσήκοντος μέτρου [...].

»Αλλ' επιλαμβάνομαι της ευκαιρίας ταύτης διά να δηλώσω επισημότερον ποία είναι η αντίληψις της παρούσης Κυβερνήσεως, εν σχέσει προς τας εθνικάς διεκδικήσεις όχι μόνον των Κυπρίων αλλά και των Δωδεκανησιωτών. Όσον βαθεία και αν είναι η απήχησις που ευρίσκουν εις την Έλληνικήν ψυχήν οι εθνικοί πόθοι

των Ελλήνων κατοίκων των νήσων τούτων, είναι αδύνατον το Ελληνικόν Κράτος να αναλάβη την υποστήριξιν της πραγματοποιήσεως αυτών, ή να ανεχθή όπως το έδαφος του χρησιμοποιείται προς οργάνωσιν συστηματικής αντιδράσεως κατά της ησυχίας των νήσων τούτων.

»Ζωτικά, ζωτικώτατα συμφέροντα της Ελλάδος επιβάλλουν εις αυτήν να διατηρή σχέσεις αδιατάρακτου φιλίας και προς την Μεγάλην Βρεταννίαν και προς την γείτονα μας μεγάλην Μεσογειακήν δύναμιν, Ιταλίαν. Είναι αδύνατον η φιλία αύτη να μείνη αδιατάρακτος, εάν το Ελληνικόν Κράτος υπέθαλπτεν ή υπεβοήθει την επιδίωξιν των εθνικών πόθων των κατοίκων των νήσων τούτων. Έχομεν μάλιστα δικαίωμα, από τους Έλληνας το γένος κατοίκους αυτών, να ζητήσωμεν να είναι ολιγότερον εγωϊσταί. Οφείλουν να πεισθούν ότι επιζητούντες να διαταράξουν τας φιλικάς και αρμονικάς σχέσεις της Ελλάδος προς την Μεγάλην Βρεταννίαν και την Ιταλίαν με την παράλογον ελπίδα, ότι θα υποβοηθήσουν ούτω την πραγματοποίησιν των εθνικών των πόθων, τούτους μεν ουδέ κατά κεραίαν θα προαγάγουν, ηδύναντο όμως να προκαλέσουν συμφοράν δια την Ελλάδα με την οποίαν ζητούν να ταυτίσουν την τύχην των. Αισθάνομαι ότι έχω καθήκον, απευθυνόμενος προς τους ομογενείς κατοίκους των νήσων τούτων, να τους βεβαιώσω ότι, εφ' όσον αι Μεγάλαι Δυνάμεις, εις την κυριαρχίαν των οποίων υπόκεινται σήμερον, νομίζουν ότι ουσιώδη συμφέροντά των επιβάλλουν την συνέχισιν της επ' αυτών κυριαρχίας των, καμία δύναμις δεν ημπορεί να κλονίση αυτάς. Μόνον εις περίπτωσιν, καθ' ην η Μεγάλη Βρεταννία θα επείθετο ότι η Κύπρος ουδαμώς της είναι χρήσιμος, ή ότι την χρησιμότητα που ημπορεί να έχη δύναται να της ασφάλιση η παρακράτησις μικρού μόνον τμήματος αυτής θα ηδύναντο να υπάρξη πιθανότης να εισακούση τας εθνικάς ευχάς των Κυπρίων, υπό την προϋπόθεσιν ότι αι σχέσεις του πληθυσμού προς την κυρίαρχον δύναμιν να απεκαθίσταντο τόσον ομαλαί, ώστε να μη ημπορή να υποτεθή ότι η τελευταία αύτη υπέκυψεν εις βίαν».⁷⁴

---

⁷⁴ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Η πολιτική διάσταση της εξέγερσης του 1931*, στην εφημερίδα «Ο Φιλελεύθερος» ημερ. 19, 20 και 21 Οκτωβρίου 1989.

Είναι καλό, τα πιο πάνω μεγαλόπνοα και προφητικά λόγια του Βενιζέλου να τα διαβάσουν με ιδιαίτερη προσοχή, δυο και τρεις φορές, όσοι ασχολούνται με την ιστορία του Κυπριακού. Δυστυχώς, οι πιο πάνω σωστές παραινέσεις του Βενιζέλου που στηρίζονταν σε μια σωστή αντίληψη της «δυναμικής» των συμφερόντων των Δυνάμεων που έλεγχαν την περιοχή, δεν λήφθηκαν διόλου υπόψη, όχι μόνο τότε αλλά και στο μέλλον, από μια, επιεικέστατα, ανεπαρκή ηγεσία των Ελληνοκυπρίων. Ενεργούσε τότε και συνέχισε να ενεργεί και στο μέλλον με απερισκεψία και προχειρότητα, αγνοώντας το βασικό κανόνα ότι ο καθορισμός μιας πολιτικής υπαγορεύεται από τις δυνατότητες που υπάρχουν, λόγω των διεθνών συνθηκών μιας δεδομένης στιγμής. Πέραν τούτου, ενήργησε τότε, όπως σωστά επεσήμανε ο Βενιζέλος με ένα πνεύμα εγωκεντρικού και αντεθνικού τοπικισμού, προσπαθώντας να επιβάλει στην «μητέρα πατρίδα» με την οποία ήθελε να ενώσει την Κύπρο τον καθορισμό των εθνικών προτεραιοτήτων. Με τον ίδιο τρόπο ενήργησε η ηγεσία των Ελληνοκυπρίων κατά τη δεκαετία του '50.

Η εξέγερση του 1931 έκλεισε για πολλά χρόνια το δρόμο για μια ευλύγιστη και καλομελετημένη στρατηγική και τακτική στον αγώνα κατά της αποικιοκρατίας

Ε. Η «ΔΙΑΣΚΕΠΤΙΚΗ», Η ΧΑΜΕΝΗ ΕΥΚΑΙΡΙΑ

(1) Η διάσπαση Δεξιάς και Αριστεράς

Μετά τη λήξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, ο πόθος των Ελληνοκυπρίων για ένωση αναζωπυρώθηκε. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, μετά τη νικηφόρο για τους συμμάχους κατάληξή του, βρήκε του Ελληνοκύπριους, μετά από την αλλαγή της στάσης του ΑΚΕΛ το 1941, ενωμένους στον στόχο για εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης των λαών και στην Κύπρο, όπως είχε διακηρυχθεί στον Χάρτη του Ατλαντικού, που υπογράφηκε στις 14/8/1941 από τον πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών Franklin Roosevelt και τον Βρετανό πρωθυπουργό Winston Churchill.

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι, όταν ξέσπασε ο Πόλεμος το 1939, υπήρχε μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και Γερμανίας το σύμφωνο

Μολότοφ-Ρίμπεντροπ και η στάση της κυπριακής Αριστεράς δια του ΚΚΚ, ακολουθώντας τη θέση των άλλων κομμουνιστικών κομμάτων, ήταν ότι ο Πόλεμος είχε ιμπεριαλιστικά κίνητρα. Ύστερα από τη γερμανική επίθεση, τον Ιούνιο του 1941, κατά της Σοβιετικής Ένωσης, η κυπριακή Αριστερά, υπό την καθοδήγηση πλέον του ΑΚΕΛ, πραγματοποίησε στροφή σε σχέση με τον Πόλεμο και το εθνικό θέμα. Το ΑΚΕΛ, που ιδρύθηκε τον Απρίλιο του 1941, επεδίωξε να απαλλαγεί από τη βαριά κληρονομιά που του είχε αφήσει το ΚΚΚ και τον Μάρτιο του 1942 υιοθέτησε και επίσημα το σύνθημα για την ένωση της Κύπρου με μια δημοκρατική Ελλάδα.⁷⁵ Κατά τον Κυβερνήτη της Κύπρου, το ΑΚΕΛ υιοθετούσε το σύνθημα της ένωσης καθ' υπόδειξη του ΕΑΜ και της Σοβιετικής Ένωσης, που αντιμετώπιζαν το σύνθημα ως ένα χρήσιμο προπαγανδιστικό εργαλείο το οποίο θα υπόσκαπτε την ελληνοβρετανική φιλία και συνεργασία. Την ίδια άποψη είχε και η κυπριακή Δεξιά, που θεωρούσε πως το ΑΚΕΛ δεν ήταν παρά ένα φερέφωνο της ελληνικής Αριστεράς, που ύβριζε την ελληνική κυβέρνηση για τη μη προώθηση του κυπριακού ζητήματος, και πως η δυναμική ενωτική διεκδίκηση δεν ήταν παρά ένα προπαγανδιστικό τέχνασμα.⁷⁶

Μεταξύ των δυο παρατάξεων, υπήρχε ένα βαθύ ιδεολογικό ρήγμα. Το ξέσπασμα του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα, μετά τα «Δεκεμβριανά» του 1944 και οι εξελίξεις, που ακολούθησαν, επέδρασαν καταλυτικά στη διαμόρφωση της πολιτικής συμπεριφοράς των κυπριακών πολιτικών παρατάξεων και διεύρυναν το χάσμα μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς.

Αμέσως, μετά τα «Δεκεμβριανά», η Κεντρική Επιτροπή του ΑΚΕΛ συνήλθε σε έκτακτη συνεδρία, για να μελετήσει την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα. Διακήρυξε ότι το ΑΚΕΛ ήταν και θα παρέμενε πάντοτε στο πλευρό του αδελφού ελληνικού λαού στον αγώνα του για ελευθερία και γι' αυτό και τασσόταν ανεπιφύλακτα στο πλευρό του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ». Κατάγγειλε τη «δολοφονική επίθεση της ραλλικής αστυνομίας» κατά των

---

⁷⁵ Κωνσταντίνα Π. Κωνσταντίνου, *Ο αντίκτυπος του Ελληνικού Εμφυλίου στην Κύπρο*, σ. 51.

⁷⁶ Ο.π., σσ. 170, 171.

Ελληνίδων και Ελλήνων και κατάληγε ότι «η πολιτική κρίση στην Ελλάδα ουδόλως επηρέαζε τις δεδηλωμένες απόψεις του για την ανάγκη επίτευξης της εθνικής ενότητας στην Κύπρο που θα οδηγούσε στην ευόδωση των προσπαθειών των Κυπρίων για εθνική αποκατάσταση». Επίσης, το ΑΚΕΛ κυκλοφόρησε προκήρυξη με την οποία καταδικαζόταν η παρεμβατική πολιτική των Βρετανών στα εσωτερικά της Ελλάδας, καθώς κι η πολιτική στάση του ΚΕΚ, που υποστήριζε τις ενέργειές τους. Η προκήρυξη κατέληγε: «Κύπριοι, για 66 χρόνια κατοχής γνωρίζετε καλά την έννοια του βρετανικού ιμπεριαλισμού στη χώρα μας. Είμαστε σίγουροι ότι θα σταθείτε δίπλα στον αδελφικό ελληνικό λαό κατά της ελληνικής πλουτοκρατίας και της αγγλικής παρέμβασης. Δεν πρέπει παρά να υποστηρίζουμε αυτούς που πολεμούν και να λέμε: κάτω η αγγλική παρέμβαση στην Ελλάδα, κάτω οι προδότες του κυπριακού λαού, ζήτω το ΕΑΜ, ζήτω ο ελληνικός λαός, οι ηγέτες του αγώνα για ελευθερία, ζήτω η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα».⁷⁷

Η συμπίεση του ΑΚΕΛ με το ΕΑΜ και τον ΕΛΑΣ, δεν άφηνε οποιαδήποτε περιθώρια συνεργασίας μεταξύ των δυο ιδεολογικών παρατάξεων για μια από κοινού προώθηση των εθνικών επιδιώξεων των Ελληνοκυπρίων. Το χάσμα διευρύνθηκε ακόμη περισσότερο λόγω της στάσης του ΚΚΕ στο «μακεδονικό» ζήτημα. Κατά τη σύνοδο της 5ης ολομέλειας του ΚΚΕ, τον Ιανουάριο του 1949, υπό την ηγεσία του Νίκου Ζαχαριάδη, επαναδιατυπώθηκε η «πλατφόρμα» του 1924 για «εθνική αποκατάσταση του μακεδονικού λαού», δηλαδή, για τη δημιουργία μιας ανεξάρτητης και ενιαίας Μακεδονίας, που θα πραγματοποιείτο με την απόσχιση της Ελληνικής Μακεδονίας από την Ελλάδα.⁷⁸

(2) Η σύγκληση της «Διασκεπτικής Συνέλευσης»

Όταν έληξε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, οι Βρετανοί αποικιοκράτες, ενώ αποκλείουν κάθε συζήτηση για ένωση, αποφασίζουν να προσφέρουν στους Κυπρίους αυτοκυβέρνηση. Στις 5 Απριλίου 1947 ο τότε Κυβερνήτης της Κύπρου Λόρδος Γούνστερ, με

---

⁷⁷ Κωνσταντίνα Π. Κωνσταντίνου, *Ο αντίκτυπος του Ελληνικού Εμφυλίου στην Κύπρο*, σσ. 92-94

⁷⁸ Ο.π., σσ. 147, 148.

διάγγελμά του, καλεί τους Κυπρίους να συνεργαστούν σ' ένα «φιλελεύθερο αποικιακό σύνταγμα» και συγκαλεί, για το σκοπό αυτό, «Διασκεπτική Συνέλευση». Η πρόσκληση απευθυνόταν σε εκπροσώπους των Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων.

Η σύγκληση της Διασκεπτικής από τον Κυβερνήτη της Κύπρου, συνέπεσε χρονικά με την έξαρση των πολιτικών παθών στην Ελλάδα, που διοχετεύθηκε και στην Κύπρο, για την οποία έγινε λόγος αμέσως πιο πάνω.

Στην Κύπρο, τότε, υπήρχαν δυο πολιτικά στρατόπεδα: Η «Εθνικόφρων Παράταξις», που στηριζόταν στο «Κυπριακό Εθνικό Κόμμα» (ΚΕΚ), που ιδρύθηκε τον Ιούνιο του 1943, και την «Παναγροτικήν Ένωσιν Κύπρου» (ΠΕΚ), και η «Παράταξις Εθνικής Συνεργασίας» (ΠΕΣ), που τη συνέθεταν το ΑΚΕΛ και ο ΕΑΣ (Εθνικός Απελευθερωτικός Συνασπισμός). Επικεφαλής του ΕΑΣ ήταν ο τότε δήμαρχος Λευκωσίας Ιωάννης Κληρίδης. Στην ΠΕΣ μετείχαν και οι συνεργαζόμενοι με το ΑΚΕΛ δήμαρχοι και άλλες προσωπικότητες από την τάξη των Κυπρίων διανοουμένων.

Στην ηγεσία της Κυπριακής Εκκλησίας ήταν τότε ο Λεόντιος, ο οποίος ήταν άνθρωπος μετριοπαθής και προοδευτικός. Ο Λεόντιος, που ανήλθε στον αρχιεπισκοπικό θρόνο στις 20/6/1947 με την υποστήριξη της Αριστεράς, δεν ήταν αρεστός στη Δεξιά, η οποία υποστήριξε τον μητροπολίτη Σιναίου Πορφύριο. Η Δεξιά, τον κατηγορούσε για την ανοχή που είχε επιδείξει έναντι της κομμουνιστικής ιδεολογίας. Ο αιφνίδιος θάνατός του, στις 26/7/1947, δημιουργεί νέες καταστάσεις. Τοποτηρητής αναλαμβάνει ο Μητροπολίτης Κυρηναίας Μακάριος, ο μετέπειτα αρχιεπίσκοπος Μακάριος Β', που εκλέχτηκε με τις ψήφους της Δεξιάς. Η Αριστερά υποστήριξε τον μητροπολίτη Δέρκων Ιωακείμ. Ο Μακάριος Β', μετά την εκλογή του, που ολοκληρώθηκε στις 24/12/1947, ακολουθούσε σκληρή αντικομμουνιστική πολιτική και ανένδοτη ενωτική γραμμή μέσω των συμβούλων του, οι οποίοι ασκούσαν σ' αυτόν μεγάλη επιρροή, λόγω του γήρατος και της ασθένειάς του.⁷⁹

---

⁷⁹ Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια*, σ. 25.

Εκείνο που θα προκαλούσε κατάπληξη σε ένα τρίτο παρατηρητή, που δεν είναι επαρκώς ενημερωμένος με τα πολιτικά δρώμενα της εποχής εκείνης στην Κύπρο, ήταν η ενεργή ανάμειξη του κομμουνιστικού ΑΚΕΛ στις εκλογές-αρχιεπισκοπικές και μητροπολιτικές- για ανάδειξη της εκκλησιαστικής ηγεσίας της Κύπρου. Σύμφωνα με την άποψη της Δεξιάς, η οποία φαίνεται ευλογοφανής, το ενδιαφέρον που επεδείκνυε η Αριστερά εντασσόταν στην προσπάθειά της να ποδηγετήσει την εκκλησιαστική ηγεσία, για να μην είναι αυτή επικεφαλής του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Αλλά, και οι εξτρεμιστές κομμουνιστές, οι εντασσόμενοι στον χώρο της τροτσκιστικής Αριστεράς, κατηγορούσαν την ηγεσία του ΑΚΕΛ για τη συμμετοχή του στις εκκλησιαστικές εκλογές. Η εφημερίδα *Εργάτης*, το εκφραστικό τους όργανο, της απηύθυνε στις 23/2/1948 τα πιο κάτω: «Σεις, τί πιστεύετε; Τις θρησκείες ή τους Θεούς ή στις υλιστικές θεωρίες του Μαρξ και του Λένιν που πιστεύουμε εμείς; Δεν μπορείτε να κοροϊδεύετε τις μάζες με το να λέτε πως είσαστε Μαρξιστές Λενινιστές και από την άλλη να πιστεύετε στις θρησκείες και να μαλλιοτραβιέστε με τους πιστούς για το ποιος παπάς θα κάτσει στο θρόνο. Ξεκαθαρίστε τις θέσεις σας». Επίσης, η ίδια εφημερίδα σε άρθρο της στις 2/2/1948 καλούσε τους εργατές να μείνουν μακριά από τους «παπαδίστικους καβγάδες».⁸⁰

Στην πρόσκληση του Λόρδου Γουίνστερ ανταποκρίθηκαν από ελληνοκυπριακής πλευράς το ΑΚΕΛ, οι συνεργαζόμενοι με αυτό δήμαρχοι και άλλοι, που αναφέρονται πιο κάτω. Την απόφαση, για αποδοχή της πρόσκλησης, έλαβε το 5ο Παγκύπριο Συνέδριο του ΑΚΕΛ, που συνήλθε τον Σεπτέμβριο του 1947. Στο Συνέδριο, ο τότε γενικός γραμματέας της Κεντρικής Επιτροπής Φιφής Ιωάννου εισηγήθηκε τη συμμετοχή στη Διασκεπτική, βασιζόμενος στη διαπίστωση πως η επίτευξη της ένωσης ήταν ένα απομακρυσμένο ενδεχόμενο, εξαιτίας, κυρίως, της αδράνειας των ελληνικών κυβερνήσεων, αλλά και της εξάρτησης της Βρετανίας από τον «αμερικανικό ιμπεριαλισμό». Ενδιαφέρουσα ήταν η εισήγηση του Χριστοφή Οικονομίδα (Νούση) στην οποία έθετε το ζήτημα της συμμετοχής του ΑΚΕΛ στη Διασκεπτική στο πλαίσιο των

---

⁸⁰ Κωνσταντίνα Π. Κωνσταντίνου, *Ο αντίκτυπος του Ελληνικού Εμφυλίου στην Κύπρο*, σ. 224.

αντικειμενικών συνθηκών της περιόδου. Αφού εξέφρασε την άποψη ότι ο αγώνας για την ένωση δεν ήταν, τη δεδομένη στιγμή, εφικτός, υποστήριξε πως, με ένα σύνταγμα πλήρους αυτοκυβέρνησης, η παράταξη, σε περίπτωση επικράτησής της στις βουλευτικές εκλογές που θα ακολουθούσαν, θα είχε τη δυνατότητα να εφαρμόσει την πολιτική της πρόταση για την εσωτερική ανάπτυξη του τόπου.⁸¹

Ο Φιφής Ιωάννου, σε βιβλίο του, που εκδόθηκε πολύ αργότερα, ανέφερε πως το κόμμα οδηγήθηκε να υιοθετήσει τη γραμμή της αυτοκυβέρνησης, γιατί «γινόταν ολοένα και πιο σαφές ότι ο κυπριακός λαός δεν μπορούσε πια να αναμένει την πλήρη εθνική του απελευθέρωση, την ένωσή του με την Ελλάδα, είτε με ειρηνικές διεθνείς διαδικασίες είτε με τη χρήση της δικής του βίας, βάζοντάς τα ένοπλα με την αυτοκρατορία». Δεν επρόκειτο για αλλαγή στην πολιτική, αλλά στη στρατηγική. «Με την αυτοκυβέρνηση το λαϊκό κίνημα θα αποκτούσε και ένα δεύτερο βάθρο αγώνος-την κοινοβουλευτική δραστηριοποίηση-για να ενισχυθεί η πάλη για το άνοιγμα του δρόμου προς την Ένωση».⁸²

Επίσης, είναι αξιοσημείωτο και το πιο κάτω απόσπασμα από την ομιλία του Δημάρχου Λάρνακας Λύσου Σανταμά στη συνεδρίαση της Διασκεπτικής στις 20 Μαΐου 1948: «Τα 5/6 αυτής της νήσου είναι ελληνικής καταγωγής. Έλληνες την γλώσσα, την θρησκεία. [...] Ως τέτοιος ο λαός μας δεν θα μπορούσε παρά να αξιολογήσει την ένωσή του με την μητέρα Ελλάδα. Ουδείς Κύπριος είναι δυνατόν να εγκαταλείψει αυτήν την αξίωσιν και κανείς δεν έχει το δικαίωμα να αμφιβάλλει ότι δεν θα παύσουμε να εργαζόμεθα δια την πραγματοποίησιν του εθνικού μας πόθου. Μέχρις ότου, όμως, επιτευχθεί τούτο, έχομεν την γνώμην ότι δεν είναι ορθόν ούτε δίκαιον να αφήσουμε αυτήν την νήσον να κυβερνάται με το παρόν

---

⁸¹ Κωνσταντίνα Π. Κωνσταντίνου, *Ο αντίκτυπος του Ελληνικού Εμφυλίου στην Κύπρο*, σσ. 178, 179.

⁸² Φιφής Ιωάννου, *Έτσι άρχισε το Κυπριακό. Στα χνάρια μιας δεκαετίας (1940-1950). Σχέσεις ΑΚΕΛ-ΚΚΕ στα χρόνια του εμφυλίου*, Αθήνα 2005, σ. 252.

σύστημα. Δι' αυτόν τον λόγον αποφασίσαμεν να μετάσχωμεν της Διασκεπτικής».⁸³

Η Δεξιά, καθοδηγούμενη από την αδιάλλακτη γραμμή που χάραξε η νέα ηγεσία της κυπριακής Εκκλησίας, απέρριπτε οποιαδήποτε συνεργασία με τη βρετανική διοίκηση. Θεωρούσε ότι η ελληνική κυβέρνηση, αφού θα ξεκαθάριζε την εσωτερική κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα με την πάταξη της «εθνοκτόνου ανταρσίας», θα εργαζόταν για την αίσια λύση του αγώνα για την ένωση. Αλλά, και ο Λεόντιος, σε διάγγελμά του, μετά από σύσταση του Προξένου της Ελλάδας, διακήρυττε το σύνθημα «ένωσις και μόνο ένωσις» και παρότρυνε τους αποδέκτες των προσκλήσεων για τη συμμετοχή τους στη Διασκεπτική να μην τις αποδεχθούν.⁸⁴ Η ηγεσία της Εκκλησίας και της Δεξιάς πίστευαν πως, με την αποδοχή των συνταγματικών αυτών προτάσεων, θα καθίστατο πιο νόμιμη και πιο μόνιμη η αποικιακή διοίκηση της Κύπρου».⁸⁵ Η ελληνική κυβέρνηση δεν ευνοούσε τη συμμετοχή στη Διασκεπτική, ούτε και οποιαδήποτε σύμπραξη με το ΑΚΕΛ στις προσπάθειες επίλυσης του εθνικού ζητήματος.

(3) Οι εργασίες της Διασκεπτικής Συνέλευσης

Στη Διασκεπτική μετείχαν, από ελληνοκυπριακής πλευράς, έντεκα πρόσωπα. Επτά εκπρόσωποι της Αριστεράς που ήταν οι πέντε δήμαρχοι των τεσσάρων πόλεων και της Μόρφου Ιωάννης Κληρίδης, Πλουτής Σέρβας, Αδάμος Αδάμαντος, Λύσος Σανταμάς και Πολύκαρπος Νικολόπουλος, οι Ανδρέας Ζιαρτίδης και Ανδρέας Φάντης, εκ μέρους της ΠΕΟ, και οι δικηγόροι Γεώργιος

---

⁸³ Άριστος Κάτσης, *Η Διασκεπτική συνέλευση και η στάση των τουρκοκυπρίων*, στην εφημερίδα «Ο Φιλελεύθερος», ημερ. 8/2/1986.

⁸⁴ Φιφής Ιωάννου, *Έτσι άρχισε το Κυπριακό. Στα χρόνια μιας δεκαετίας (1940-1950). Σχέσεις ΑΚΕΛ-ΚΚΕ στα χρόνια του εμφυλίου*, Αθήνα 2005, σσ. 269-271.

⁸⁵ Παύλος Ν. Τζερμιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος Ι, σ. 207.

Αραδιπιώτης και Μισέλ Χούρης, ο έμπορος Σωκράτης Ευαγγελίδης και ο Παναγιώτης Χατζημιχαήλ από το Βασίλι της Αμμοχώστου.⁸⁶

Πρόεδρος της Διασκεπτικής Συνέλευσης διορίστηκε ο αρχιδικαστής της Κύπρου σερ Έντουαρτ Τζάκσον. Στην πρώτη συνεδρίαση της Διασκεπτικής Συνέλευσης, που έγινε στις 1 Νοεμβρίου 1947, ο κυβερνήτης της Κύπρου, στην προσφώνησή του, καθόρισε τα βασικά σημεία του Συντάγματος που η βρετανική κυβέρνηση είχε υπόψη της να προσφέρει στην Κύπρο.

Μια εβδομάδα μετά την πρώτη συνεδρία, τα ελληνικά μέλη, που συμμετείχαν στη Διασκεπτική, δημοσίευσαν Διακήρυξη στην οποία κατηγορούνταν όσοι αρνήθηκαν να συμμετάσχουν, γιατί, με τη στάση τους, ενίσχυναν το υπάρχον καθεστώς και, παράλληλα, υπογραμμιζόταν πως η συμμετοχή τους στη Διασκεπτική θα τους παρείχε την ευκαιρία να διεκδικήσουν «ένα πλήρες δημοκρατικό σύστημα αυτοκυβέρνησης, που θα οδηγούσε στην ευμάρεια, την οικονομική ανόρθωση, το κοινωνικό ξεσκλάβωμα και σε τελικό στάδιο στον τερματισμό της αποικιακής εξουσίας και την εθνική αποκατάσταση». Στη Διακήρυξη γινόταν αναφορά και στην «προδοτική πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων» στο κυπριακό ζήτημα.⁸⁷

Κατά τη συνεδρία της 7ης Νοεμβρίου 1947, ο Πρόεδρος της Συνέλευσης κατάθεσε προς τα μέλη της ένα περίγραμμα των συνταγματικών προτάσεων της Βρετανικής κυβέρνησης. Επειδή προέκυψαν διαφωνίες ως προς του όρους εντολής της Συνέλευσης, στη συνεδρίαση της 18ης Νοεμβρίου 1947 αποφασίστηκε όπως οι εργασίες της αναβληθούν επ' αόριστο και, στο μεταξύ, υποβληθεί στον υπουργό Αποικιών Υπόμνημα των 7 μελών της Αριστεράς για να επεξηγήσει τους όρους εντολής της Συνέλευσης. Η άποψη των μελών της Αριστεράς, επικεφαλής της οποίας ήταν ο Ιωάννης Κληρίδης, ήταν ότι η Συνέλευση είχε την αρμοδιότητα να

---

⁸⁶ Πλουτής Σέρβας, *Κυπριακό, Ευθύνες*, σσ. 128, 129.

⁸⁷ Κωνσταντίνα Π. Κωνσταντίνου, *Ο αντίκτυπος του Ελληνικού Εμφυλίου στην Κύπρο*, σ. 181.

προχωρήσει στον καταρτισμό Συντάγματος «πλήρους αυτοκυβέρνησης».

Στην απάντησή του, ο υπουργός Αποικιών, αφού απορρίπτει τις προτάσεις των 7 μελών της Αριστεράς για πλήρη αυτοκυβέρνηση, περιγράφει τα πλαίσια του Συντάγματος, μέσα στα οποία μπορεί να κινηθεί η Διασκεπτική Συνέλευση. Τα πλαίσια, που καθορίζονται στο έγγραφο, ταυτίζονται, σε γενικές γραμμές, με το περίγραμμα του Προέδρου της Συνέλευσης που κατάθεσε στις 7/11/1947 και το συμπληρώνουν. Κρίνεται ορθό όπως παρατεθούν, πιο κάτω, τα κύρια σημεία του εγγράφου του υπουργού Αποικιών.⁸⁸

Σύνθεση και εξουσίες του Νομοθετικού Σώματος:

Θα συσταθεί Νομοθετικό Σώμα το οποίο θα εκλέγεται από τους άρρενες βρετανούς υπηκόους της Κύπρου, ηλικίας 21 ετών και άνω, που διαμένουν στην Αποικία. Μπορεί να δοθεί δικαίωμα ψήφου και σε μη βρετανούς υπηκόους, που θα έχουν μόνιμη διαμονή στην Αποικία για μια χρονική περίοδο, που μπορεί να είναι 5 έτη, όπως ίσχυε και προ του 1931. Εναπόκειται στη Συνέλευση να αποφασίσει κατά πόσο το δικαίωμα ψήφου θα δοθεί και στις γυναίκες. Εκλογές θα διεξάγονται κατά τακτικά χρονικά διαστήματα τεσσάρων ή πέντε ετών. (Παράγραφοι 6, 7 και 8).

Για τους σκοπούς των εκλογών, η Αποικία θα διαιρεθεί σε εκλογικές περιφέρειες. Λόγω της εις την Κύπρο παρουσίας της σημαντικής Τουρκικής μειοψηφούσης κοινότητας με τη δική της θρησκεία, γλώσσα και έθιμα, κρίνεται ορθό όπως, στο παρόν στάδιο, θα ήταν αναγκαίο να διατηρηθεί η αρχή, που ίσχυε και στο προηγούμενο Σύνταγμα, όπως η Τουρκική κοινότητα εκλέγει τους δικούς της αντιπροσώπους στο Νομοθετικό Σώμα. Για τον σκοπό αυτό, θα καθοριστούν τουρκικές κοινοτικές εκλογικές περιφέρειες και οι Τούρκοι εκλογείς θα εγγραφούν σε τουρκικό εκλογικό κατάλογο. Για την αντιπροσώπευση, γενικά, του πληθυσμού, οι εκλογείς θα εγγράφονται σε ένα γενικό εκλογικό κατάλογο, που θα καταρτίζεται για κάθε εκλογική περιφέρεια. Ένα πρόσωπο, το οποίο έχει τα προσόντα να εγγραφεί ως Τούρκος εκλογέας, έχει το

---

⁸⁸ Το πλήρες κείμενο του εγγράφου των προτάσεων παρατίθεται στο βιβλίο: Πλουτής Σέρβας, *Κυπριακό, Ευθύνες*, Παράρτημα Γ', σσ. 403-412.

δικαίωμα να προτιμήσει να εγγραφεί στον γενικό εκλογικό κατάλογο μιας εκλογικής περιφέρειας, αντί στον κοινοτικό. (Παράγραφος 9).

Θα πρέπει να υπάρχει καθαρή και ουσιαστική πλειοψηφία αιρετών μελών στο Νομοθετικό Σώμα, και μόνο ένας κατώτατος αριθμός επισήμων μελών, των οποίων η παρουσία είναι απαραίτητη για τη διεξαγωγή των εργασιών του, πρέπει να είναι μέλη του. (Παράγραφος 10).

Προτείνεται όπως υπάρχουν 22 αιρετά μέλη. 18 μέλη θα εκλέγονται από τον γενικό εκλογικό κατάλογο και 4 μέλη από τον τουρκικό κοινοτικό κατάλογο. Θα μπορεί η Συνέλευση να αλλάξει τον αριθμό των αιρετών μελών, αυξάνοντας ή μειώνοντάς τον, νοουμένου ότι ο αριθμός των εδρών που θα καταλαμβάνονται από την εκλογή με βάση τον τουρκικό κοινοτικό εκλογικό κατάλογο, θα είναι ανάλογος με την αριθμητική δύναμη της Τουρκικής κοινότητας της νήσου. (Παράγραφοι 11 και 12).

Θα πρέπει να γίνει πρόνοια όπως ένας μικρός αριθμός αξιωματούχων παρακάθονται ως επίσημα μέλη του Νομοθετικού Σώματος, για να διασφαλίζεται, αφενός η δέουσα ενημέρωση του Σώματος επί εκτελεστική φύσεως θεμάτων και επί της πολιτικής της Κυβέρνησης και, αφετέρου η δυνατότητα των αιρετών μελών, ως εκπροσώπων του λαού, να καθιστούν τις απόψεις τους γνωστές προς τους ανώτατους αξιωματούχους απευθείας, κατά τη διεξαγωγή ελευθέρων συζητήσεων. Η ανάγκη αυτή θα ικανοποιηθεί, αν τα τέσσερα επίσημα μέλη είναι ο Αποικιακός Γραμματέας, ο Γενικός Εισαγγελέας, ο Αρχιταμίας και ο Αρχιελεγκτής. (Παράγραφος 13).

Πρόεδρος του Νομοθετικού Σώματος δεν θα ήταν ο Κυβερνήτης, αλλά πρόσωπο διορισμένο από αυτόν. Αφήνετο ανοικτό, για να αποφασίσει η Συνέλευση, αν ο Πρόεδρος θα είχε τη νικώσα ψήφο σε περίπτωση ισοψηφίας. (Παράγραφος 14).

Το Σύνταγμα θα πρέπει να προνοεί ότι το Νομοθετικό Σώμα δεν δύναται να συζητεί το εντός της Βρετανικής Κοινοπολιτείας καθεστώσ της Κύπρου. Με την πιο πάνω επιφύλαξη, το Σώμα θα έχει εξουσία να νομοθετεί επί οποιουδήποτε θέματος, τηρουμένων, όμως, των πιο κάτω περιορισμών: Θα πρέπει να λαμβάνεται η προηγούμενη συγκατάθεση του Κυβερνήτη, δια του Προέδρου του

Σώματος, πριν από την κατάθεση οποιασδήποτε πρότασης Νόμου η οποία είναι χρηματικής φύσης ή, κατά την κρίση του Κυβερνήτη, επηρεάζει την άμυνα, τις εξωτερικές υποθέσεις ή τα ειδικά συμφέροντα των μειονοτήτων ή αποβλέπει στην τροποποίηση του Συντάγματος. Επίσης, το Σύνταγμα θα παρείχε στον Κυβερνήτη την επιφυλαγμένη νομοθετική εξουσία να θεωρεί ως εγκριθέν Νομοσχέδιο που απορρίφθηκε η ψηφίστηκε σε Νόμο μετά από τροπολογίες, αν φρονεί ότι τούτο είναι επωφελές για τη δημόσια τάξη, την καλή πίστη ή την χρηστή διοίκηση. Πρόσθετα, ο Κυβερνήτης θα είχε το δικαίωμα της αναπομπής Νόμου που ψήφισε το Νομοθετικό Σώμα, με τις συστάσεις του για τροποποιήσεις. (Παράγραφοι 16-19).

Εκτελεστικό Συμβούλιο:

Η εκτελεστική εξουσία θα παραμείνει στα χέρια του Κυβερνήτη, ο οποίος θα συνεχίσει να βοηθήται από ένα Εκτελεστικό Συμβούλιο το οποίο θα διορίζει ο ίδιος. Το Εκτελεστικό Συμβούλιο θα είναι ένα συμβουλευτικό σώμα και οι συμβουλές του δεν θα δεσμεύουν τον Κυβερνήτη. Όμως, ο Κυβερνήτης είναι υποχρεωμένος να πληροφορεί τον υπουργό Αποικιών για οποιαδήποτε περίπτωση κατά την οποία αυτός ενήργησε αντίθετα προς τη συμβουλή του Εκτελεστικού. Το Εκτελεστικό Συμβούλιο θα παραμείνει ως σώμα αποτελούμενο, σχεδόν καθ' ολοκληρία, από επίσημα μέλη. Όμως, για σκοπούς καλύτερου συντονισμού των ενεργειών Νομοθετικού Σώματος και Εκτελεστικού Συμβουλίου, προτείνεται όπως ορισμένα από τα αιρετά μέλη του Νομοθετικού Σώματος διορίζονται ως μέλη του Εκτελεστικού Συμβουλίου. Ο ακριβής αριθμός των μελών του Εκτελεστικού Συμβουλίου δεν θα καθορίζεται στο Σύνταγμα. Όμως, θα αποτελείται από τα τέσσερα επίσημα μέλη του Νομοθετικού Σώματος, από αιρετά μέλη του Νομοθετικού Σώματος, για τα οποία έγινε μνεία πιο πάνω, και από άλλους επισήμους, όπως ήθελε ορίσει από καιρού εις καιρόν η Κυβέρνηση δια του υπουργού Αποικιών. Πρόθεση της Κυβέρνησης είναι όπως, αρχικά, διορισθούν τέσσερα μη επίσημα μέλη, που θα είναι μέλη του Νομοθετικού Σώματος, από τα οποία τα τρία θα είναι Ελληνικά μέλη, εκλεγόμενα από το πλειοψηφούν στο Νομοθετικό Συμβούλιο κόμμα και το τέταρτο, Τουρκικό μέλος του. (Παράγραφοι 25-29).

Μετά τη λήψη της απάντησης του Υπουργού Αποικιών, ο οποίος απέρριψε την άποψη της Αριστεράς, ο Πρόεδρος της Συνέλευσης Τζάκσον συγκάλεσε νέα συνεδρίαση της Διασκεπτικής στις 20 Μαΐου 1948, που συνεχίστηκε και την επόμενη. Στη τελευταία συνεδρίαση, ο Πρόεδρος έθεσε σε ψηφοφορία το Σύνταγμα που πρόσφερε η βρετανική κυβέρνηση. Η πρόταση εγκρίθηκε με 11 ψήφους υπέρ και 7 κατά. Υπέρ ψήφισαν οι 7 Τουρκοκύπριοι, 2 Ελληνοκύπριοι ανεξάρτητοι, 1 Μαρωνίτης και ο Άγγλος Πρόεδρος της Διασκεπτικής. Κατά, ψήφισαν οι 7 εκπρόσωποι της Αριστεράς οι οποίοι, ύστερα από τη ψηφοφορία, αποχώρησαν από τις εργασίες της Διασκεπτικής. Η Διασκεπτική Συνέλευση διαλύθηκε επίσημα στις 12 Αυγούστου 1948 με σχετική δήλωση του Κυβερνήτη.⁸⁹

Της αποχώρηση των αριστερών μελών από τη Διασκεπτική, προηγήθηκε συνεδρία της Κεντρικής Επιτροπής (ΚΕ) του ΑΚΕΛ κατά την οποία αποφασίστηκε, κατά πλειοψηφία 12 έναντι 5, η αποχώρηση. Εκείνο που βάρυνε στη λήψη της απόφασης, ήταν, βασικά, η πρόνοια στις συνταγματικές προτάσεις ότι θα απαγορευόταν στο εξής η οποιαδήποτε συζήτηση για ένωση και, κατά δεύτερο λόγο, το ότι, με τις συνταγματικές προτάσεις, δεν παρέχόταν πλήρης αυτοκυβέρνηση. Στους πέντε που διαφώνησαν περιλαμβανόταν και ο Πλουτής Σέρβας ο οποίος, σχολιάζοντας την απόφαση για αποχώρηση, έγραψε στο βιβλίο του για «το δικαίωμα των κυπριακών πολιτικών κομμάτων, ως εκπροσώπων του λαού, να επαναφέρουν επί τάπητος το εθνικό θέμα, όποτε θα νόμιζαν καλό. [...] Αυτές έπρεπε να ήταν οι σκέψεις του ΑΚΕΛ, που εκείνη την εποχή ήταν το πιο μαζικό και το πιο ρωμαλέο κόμμα. Όμως, επικράτησε η θολότητα, η λιποψυχία μπροστά στα μέλη της Εθναρχίας και οι συμβουλές του Μεγάλου Αρχηγού. Και η ακελική ηγεσία στράφηκε ενάντια στη Διασκεπτική. Εξόπλισε την ερμαφρόδιτη δεξιά ...».⁹⁰ Αλλά, και ο Ανδρέας Ζιαρτίδης, που ήταν μεταξύ εκείνων των μελών της Διασκεπτικής που τάχθηκαν υπέρ της αποχώρησης, κάνοντας αυτοκριτική στο βιβλίο του για την αποχώρηση τότε του ΑΚΕΛ από τη Διασκεπτική, αναφέρει τα ακόλουθα: «... Οι παράγοντες που φύγαμε δηλαδή είναι δύο. Οι

⁸⁹ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Αναζητώντας την Αυτογνωσία*, Τόμος II, σσ. 66, 67.

⁹⁰ Πλουτής Σέρβας, *Κυπριακό, Ευθύνες*, σσ. 139, 140.

κακές προτάσεις και το βάρος της επίθεσης που υφιστάμεθα από τη δεξιά. Υπολογίσαμε δηλαδή ότι κάτω από το βάρος αυτής της επίθεσης θα χάναμε επιρροή. Εκ των υστέρων λέω ότι ούτε οι κακές προτάσεις της Αγγλίας ούτε το βάρος της δημαγωγίας της Δεξιάς δικαιολογούσαν την εγκατάλειψη της διασκεπτικής από εμάς».⁹¹

Θα πρέπει εδώ να αναφερθεί ότι οι Τουρκοκύπριοι που έλαβαν μέρος στη Διασκεπτική αντέδρασαν έντονα στις θέσεις των Ελληνοκυπρίων για ευρύτερη αυτονομία. Είναι χαρακτηριστικά τα πιο κάτω αποσπάσματα από τις ομιλίες Τουρκοκυπρίων που έκαναν στις 20 Μαΐου 1948:

Χασάν Σιασμάς (Γραμματέας των Τουρκοκυπριακών Συντεχνιών):
«Αυτό το σύνταγμα που προχωρεί προς την αυτοκυβέρνηση έχει συνταχθεί με τόσο χαλαρό τρόπο ώστε θα είναι αδύνατο να προστατεύσει τα τουρκικά συμφέροντα. Για παράδειγμα, η πρόνοια με τίτλο «αριθμός αιρετών μελών» είναι επικίνδυνη για τους Τούρκους. Ωστόσο η υπόσχεση της Βρετανικής Κυβέρνησης – στην οποία έχουμε εμπιστοσύνη-ότι θα προστατεύσει τα συμφέροντα των Τούρκων είναι παρηγοριά για μας. [...] Θα αγωνιστούμε να μην παραμείνουμε κάτω από ελληνική καταπίεση. [...] Επιθυμούμε την διατήρηση καλών σχέσεων μετά των Ελλήνων, αλλά ζητούμε, όπως αυτές βασίζονται επί ίσων όρων. [...] Αν η Βρετανική Κυβέρνηση συμφωνεί να εγκαταλείψει τη νήσο, τότε ας την επιστρέψει στον παλαιό κύριόν της, την εθνική μας εστία, την Τουρκία».

Ιρφάμ Χουσεϊν (εκπρόσωπος της Τουρκικής Αγροτικής Ένωσης):
«Φαίνεται ότι οι Έλληνες συνάδελφοί μας είναι θυμωμένοι διότι δεν θέλουμε την αυτονομία. [...] Δεν είναι εμάς που πρέπει να κατηγορούν ότι ευθυνόμαστε για την έλλειψη εμπιστοσύνης προς αυτούς γιατί δεν μας έχουν εμπνεύσει αυτήν την εμπιστοσύνη. [...] Αν δεν ανάγκαζαν την κυβέρνηση του 1931 να καταργήσει το Νομοθετικό Συμβούλιο, τώρα το προτεινόμενο Σύνταγμα θα ήταν προχωρημένο σε πολιτικούς όρους ...».

---

⁹¹ Πανίκος Παιονίδης, *Ανδρέας Ζιαρτίδης, Χωρίς φόβο και πάθος*, Λευκωσία 1995, σ. 60.

Τέλος, ο Ραούφ Ντενκτάς, αφού συμφώνησε με τις βρετανικές προτάσεις και είπε ότι οι Τούρκοι αντιπρόσωποι έχουν στόχο «τη διασφάλιση νόμων για την τουρκική μειονότητα», είπε και τα ακόλουθα: «Εμείς οι Τούρκοι είμαστε ευχαριστημένοι που ζούμε κάτω από τη Βρετανική διακυβέρνηση για 70 χρόνια. [...] Οι Έλληνες συνάδελφοί μου μιλούν για "ξένη διακυβέρνηση". Αν, με τη λέξη "ξένος", εννοούν εμάς, οι Τούρκοι θα ήθελαν να τους υπενθυμίσουν ότι δεν είμαστε ξένοι, αλλά μάλλον έχουμε περισσότερα δικαιώματα από αυτούς σ' αυτό το νησί...».⁹²

Εξετάζοντας προσεκτικά τις πιο πάνω δηλώσεις, διαπιστώνουμε την αμετάθετη στάση των Τουρκοκυπρίων στο Κυπριακό. Και τότε και τώρα δεν δέχονται για την Κύπρο την αρχή της πλειοψηφίας και ζητούν οι σχέσεις τους με τους Ελληνοκυπρίους να είναι «επί ίσων όρων». Επίσης, και τότε προβαλλόταν η έλλειψη εμπιστοσύνης προς τους Ελληνοκυπρίους.

Παρά τις πιο πάνω αντιρρήσεις τους, οι Τουρκοκύπριοι εκπρόσωποι ψήφισαν υπέρ των συνταγματικών προτάσεων.

(4) Η μεταστροφή του ΑΚΕΛ προς την Ένωση

Στις 20 Οκτωβρίου 1948, αποστολή του ΑΚΕΛ από τους Φιφή Ιωάννου και Ανδρέα Ζιαρτίδη μετέβηκε στην Ελλάδα και συνάντησε στο βουνό την υπό το Νίκο Ζαχαριάδη ηγεσία του ΚΚΕ, για να λάβει τη συμβουλή της σχετικά με την ορθότητα της πολιτικής γραμμής «αυτοκυβέρνηση-ένωση» που ακολουθούσε τότε το ΑΚΕΛ. Η συμβουλή, που πήρε και την οποία η ηγεσία του ΑΚΕΛ ακολούθησε, ήταν ότι η γραμμή αυτή «εξέφραζε τάση συμβιβασμού με τον αποικισμό» και ότι το αίτημα έπρεπε να είναι για «αυτοδιάθεση-ένωση».⁹³ Πιο συγκεκριμένα και σύμφωνα με τον Ανδρέα Ζιαρτίδη, ο Ζαχαριάδης είπε στην αποστολή του ΑΚΕΛ ότι «δεν γίνεται εμείς να πολεμούμε με το όπλο ενάντια στην

---

⁹² Τα αποσπάσματα που παρατίθενται είναι από την «Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου» με επιμέλεια Π. Παπαδημήτρη, που δημοσίευσε ο Άριστος Κάτσης σε άρθρο του στην εφημερίδα «Ο Φιλελεύθερος», ημερ. 8/2/1986, με τίτλο: *Η Διασκεπτική συνέλευση και η στάση των τουρκοκυπρίων*.

⁹³ Ανδρέας Ζιαρτίδης, *Η Διασκεπτική*, στην εφημερίδα «Ο Φιλελεύθερος» ημερ. 15/3/1987.

αντίδραση και το Βρετανικό ιμπεριαλισμό και σεις στην Κύπρο να συνεργάζεστε με τους Βρετανούς για Σύνταγμα. Η τακτική σας πρέπει να αλλάξει. Πρέπει να αγωνιστείτε για την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Εμείς είμαστε βέβαιοι για τη νίκη μας και όταν νικήσουμε θα είναι η λύση του προβλήματος σας!». Στη συνέχεια, η αποστολή πήγε στο Βουκουρέστι για να πάρει και τις απόψεις της Κομινφορμ, αλλά, τούτο, δεν έγινε κατορθωτό. Ο Ανδρέας Ζιαρτίδης είδε στην Αγγλία τον Χάρρι Πόλιτ του Κ.Κ. Αγγλίας ο οποίος χαρακτήρισε τις απόψεις Ζαχαριάδη ανοησίες.⁹⁴

Μετά την αποτυχία της Διασκεπτικής, το ΑΚΕΛ εγκατέλειψε τη γραμμή της αυτοκυβέρνησης, ως πρώτο στάδιο προς την ένωση, και στράφηκε προς τη γραμμή της ένωσης. Η νέα πολιτική του ΑΚΕΛ λήφθηκε από την ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής (ΚΕ) που συνεδρίασε σε τέσσερις συνεδρίες από 15 Ιανουαρίου έως 5 Μαρτίου, 1949 και έγινε γνωστή με ανακοίνωση της ΚΕ του κόμματος, ημερομηνίας 8/3/1949. Όμως, φαίνεται ότι η απόφαση, για αλλαγή γραμμής, λήφθηκε προηγουμένως και προτού επιστρέψουν οι Φιφής Ιωάννου και Ανδρέας Ζιαρτίδης από την αποστολή τους στο εξωτερικό. Κατά τον Ανδρέα Ζιαρτίδη, η αλλαγή της πολιτικής του ΑΚΕΛ βασίστηκε στην έκθεση που ετοίμασε ο Φιφής Ιωάννου η οποία υιοθετούσε τις προαναφερθείσες απόψεις του Ν. Ζαχαριάδη.⁹⁵ Ακολούθησε η παραίτηση της ΚΕ και η σύσταση μιας επταμελούς Προσωρινής Επιτροπής Καθοδήγησης, με επικεφαλής τον Εζεκία Παπαϊωάννου, που θα ηγείτο του κόμματος μέχρι το επόμενο Συνέδριο, που πραγματοποιήθηκε στις 27-28/8/1949 και εξέλεξε ως νέο γενικό γραμματέα της ΚΕ τον Εζεκία Παπαϊωάννου. Στο μεταξύ, διακόπηκαν οι σχέσεις του κόμματος με τον Ιωάννη Κληρίδη, τον

---

⁹⁴ Πανίκος Παιονίδης, *Ανδρέας Ζιαρτίδης, Χωρίς φόβο και πάθος*, Λευκωσία 1995, σ. 64.

⁹⁵ Ο.π., σ. 65. Φιφής Ιωάννου, *Έτσι άρχισε το Κυπριακό. Στα χνάρια μιας δεκαετίας (1940-1950). Σχέσεις ΑΚΕΛ-ΚΚΕ στα χρόνια του εμφυλίου*, Αθήνα 2005, σσ. 351, 352.

άλλοτε ηγέτη του ΕΑΣ και Δήμαρχο Λευκωσίας, ο οποίος ήταν αντίθετος με την εγκατάλειψη της γραμμής της αυτοκυβέρνησης.⁹⁶

Η στροφή αυτή της Κυπριακής Αριστεράς χρειάζεται μια ιδιαίτερη διερεύνηση. Από πρώτη άποψη, αυτή η αλλαγή ήταν φανερά οξύμωρη και ανακόλουθη αφού, στην Ελλάδα ο κομμουνισμός είχε οριστικά συντριβεί, μόλις πριν λίγο, και το ΑΚΕΛ εμφανιζόταν, έξαφνα, ο υπέρμαχος για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα των «μοναρχοφασιστών». Σ' όλο το διάστημα του εμφυλίου, 1946-1949, ο αριστερός κυπριακός τύπος και οι διάφορες κομμουνιστικές οργανώσεις εξυμνούσαν τούς θριάμβους του «Δημοκρατικού Στρατού» υπό την ηγεσία του Μάρκου Βαφειάδη.

Από τακτική όμως άποψη, η στροφή αυτή του ΑΚΕΛ ήταν εξαιρετικά ωφέλιμη για την αριστερή παράταξη. Η νέα αυτή ενωτική θέση του ΑΚΕΛ θα το ενίσχυε εσωτερικά. Θα ανακτούσε το έδαφος που είχε χάσει επειδή είχε λάβει θέση υπέρ μιας περιόδου αυτοκυβερνήσεως, ενώ η εθνικόφρων παράταξη είχε ως σύνθημα το «ένωσις και μόνον ένωσις», που έβρισκε απήχηση στο ευρύ στρώμα του λαού. Στις δημομαρξιακές εκλογές του 1949, το ΑΚΕΛ δεν μπόρεσε να διατηρήσει παρά μόνο τα τρία Δημαρχεία Λεμεσού, Λάρνακας, Αμμοχώστου. Στις 18 Μαρτίου του 1949, ο Πλουτής Ζέρβας παραδεχόταν σε άρθρο του, δημοσιευμένο στον *Νέο Δημοκράτη*, ότι είχαν γίνει τρομερά λάθη και ότι δεν ήταν δυνατόν να γίνουν συμβιβασμοί με τον ιμπεριαλισμό. Ως συνέπεια τούτου, θα έπρεπε και το ΑΚΕΛ, τώρα, να κηρυχθεί υπέρ της άμεσης Ένωσης. Η νέα αυτή θέση θα απάλλασσε την κυπριακή αριστερά από την κατηγορία της προδοσίας. Το ΑΚΕΛ, δεν άλλαζε μόνο θέση αρχής, αλλά πρότεινε και τρόπο επιδίωξης της «Ενώσεως» με την υποβολή υπομνήματος στον ΟΗΕ. Δηλαδή, πρότεινε την άμεση «διεθνοποίηση» του ζητήματος. Επίσης, η στροφή του ΑΚΕΛ απέβλεπε και στο να θέσει την «μοναρχοφασιστική» κυβέρνηση της Αθήνας στο δίλημμα ή να έλθει σε σύγκρουση με την Αγγλία

---

⁹⁶ Κωνσταντίνα Π. Κωνσταντίνου, *Ο αντίκτυπος του Ελληνικού Εμφυλίου στην Κύπρο*, σ. 301

και με τους «ιμπεριαλιστές» συμμάχους της ή να αδιαφορήσει με κίνδυνο να κατηγορηθεί για εθνική μειοδοσία.⁹⁷

(5) Καταληκτικά συμπεράσματα

Τα όσα αναφέρονται πιο πάνω, συνηγορούν στην άποψη ότι η απόρριψη των βρετανικών συνταγματικών προτάσεων του 1948 υπήρξε μια χαμένη ευκαιρία, ίσως η μοναδική.

Δυστυχώς, από την ηγεσία των Ελληνοκυπρίων, την «Εθναρχούσα Εκκλησία», ο επιδιωκόμενος στόχος της ένωσης αντιμετωπίστηκε στενόκαρδα και δεν δόθηκε η πρέπουσα σημασία στο καίριο θέμα της ειρηνικής συμβίωσης των δυο κοινοτήτων. Ο στόχος της συνεργασίας, μπορεί να ήταν δυσκατόρθωτος αλλά όχι ακατόρθωτος, κυρίως μέσα στα πλαίσια μιας αυτοκυβερνώμενης Κύπρου με βάση τις συνταγματικές προτάσεις του 1948, αν γίνονταν αυτές αποδεκτές.

Επρόκειτο για ένα αποικιακό Σύνταγμα περιορισμένης αυτοκυβέρνησης, παρόμοιο με αυτά που εφαρμόστηκε σε άλλες βρετανικές αποικίες, οι οποίες, σταδιακά, απέκτησαν την πλήρη ανεξαρτησία τους. Θα μπορούσε, αν μετείχε και η Δεξιά στη Διασκεπτική, να τύχει, με διαπραγματεύσεις, περαιτέρω βελτίωσης. Η αναμενόμενη αποχή της Δεξιάς από τις εκλογές που θα ακολουθούσαν, σε περίπτωση εφαρμογής των των συνταγματικών προτάσεων, επέδρασε αποφασιστικά στην αρνητική στάση που τήρησε η Βρετανική Κυβέρνηση έναντι των αιτημάτων της Αριστεράς.

Όμως, παρά τα μειονεκτήματά του, το σχέδιο, που προτάθηκε από μέρους της αποικιακής κυβέρνησης και που έμεινε γνωστό ως το «Σύνταγμα Γούνινστερ», είχε αρκετά θετικά στοιχεία. Πρόβλεπε ότι θα σχηματιζόταν ένα Νομοθετικό Σώμα με 4 διοριζόμενα και 22 εκλεγόμενα μέλη. Από τα εκλεγόμενα μέλη, τα 18 θα αντιπροσώπευαν τους Ελληνοκυπρίους και τα 4 τους Τουρκοκυπρίους. Για πρώτη και μοναδική φορά οριζόταν ρητά ότι η σύνθεση του Νομοθετικού Συμβουλίου θα ήταν σύμφωνη με τα δημογραφικά δεδομένα.

---

⁹⁷ Άγγελος Βλάχος, Δέκα Χρόνια Κυπριακού, σελ. 17.

Η αυτοκυβέρνηση ήταν ένα φυσιολογικό στάδιο προς την αυτοδιάθεση. Σύμφωνα με τον Νίκο Κρανιδιώτη, το σχέδιο Συντάγματος, που προτάθηκε το Μάιο του 1948, θα μπορούσε να τύχει, με διαπραγματεύσεις, περαιτέρω βελτίωσης και να οδηγήσει σταδιακά, όπως και στις άλλες βρετανικές αποικίες, στην πλήρη ανεξαρτησία.⁹⁸

Δυστυχώς, η ηγεσία των Ελληνοκυπρίων, με προεξάρχοντες τους «εθνικόφρονες», συνέβαλε με την τότε στάση της στη μη υλοποίηση του αιτήματος αυτοκυβέρνησης. Οι οπαδοί της έπαλξης «ένωσις και μόνο ένωσις» έβλεπαν την αυτοκυβέρνηση όχι σαν μια ενδεχόμενη ενδιάμεση βαθμίδα προς την ανεξαρτησία και / ή την αυτοδιάθεση, αλλά σαν διαιώνιση της αποικιοκρατίας. Οι αριστεροί, που κάποτε μιλούσαν για αυτονομία ή αυτοκυβέρνηση, στράφηκαν, ακριβώς κατά το κρίσιμο στάδιο της εξέλιξης του αγώνα, στην ενωτική γραμμή. Όταν, μετά τη δράση της ΕΟΚΑ, επανήλθαν σχέδια λύσης στη βάση της αυτοκυβέρνησης, τα σχέδια αυτά, όπως θα φανεί στις σελίδες που ακολουθούν, είχαν το σπέρμα της διχοτόμησης και κάθε άλλο παρά οδηγούσαν στην αυτοδιάθεση.

Θα πρέπει εδώ να παρατηρήσουμε ότι ή Τουρκία της δεκαετίας του 1940, δεν ήταν δυνατό να συγκριθεί με την Τουρκία της δεκαετίας του 1950. Όταν τα Δωδεκάνησα παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα, η Τουρκία δεν αντέδρασε. Η εδαφική ακεραιότητα και ή εθνική ασφάλεια της Τουρκίας απειλούνταν από τη Σοβιετική Ένωση. Η Σοβιετική Ένωση είχε εγείρει εδαφικές αξιώσεις για περιοχές της ανατολικής Τουρκίας και απαιτούσε αναθεώρηση του συστήματος ελέγχου των Στενών. Άλλωστε, εφόσον η Τουρκία δεν είχε, κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ταχθεί με τούς Συμμάχους, δεν είχε το πολιτικό και ηθικό σθένος να αντιταχθεί στην παραχώρηση μιας σωστής αυτοκυβέρνησης στην Κύπρο. Τότε, πρωταρχική σκέψη της Τουρκίας, όπως και της Ελλάδας ήταν η ένταξή τους στο ΝΑΤΟ. Οι Ατλαντικοί Σύμμαχοι δεν έδειχναν μεγάλη προθυμία να τις δεχθούν. Χρειάστηκε πολύμηνη διαπραγμάτευση για να υπογραφεί η οριστική εισδοχή της Ελλάδας και της Τουρκίας στην Ατλαντική Συμμαχία στις 18 Φεβρουαρίου 1952. Από τις αρχές της

---

⁹⁸ Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια, Κύπρος 1950 – 1960*, σ. 26.

δεκαετίας του 1950, όμως, ή Τουρκία, με τη συμμετοχή της στον πόλεμο της Κορέας, στο ΝΑΤΟ και στο Σύμφωνο της Βαγδάτης, αποτέλεσε αποφασιστικό παράγοντα στο γενικότερο αμυντικό σύστημα της Δύσης στην Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή. Έκτοτε, καμία Δυτική πρωτεύουσα δεν μπορούσε να αγνοήσει τις αντιρρήσεις της Τουρκίας, σχετικά με κάθε σοβαρή διατάραξη του status quo στην περιοχή.⁹⁹

---

⁹⁹ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Αναζητώντας την Αυτογνωσία*, Τόμος ΙΙ, σ. 72.

ΚΕΦ.ΙΙ: Η ΑΔΙΕΞΟΔΗ ΠΟΡΕΙΑ

Α. Η «ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ»

(1) Το Δημοψήφισμα του 1950

Μπορεί να λεχθεί ότι η ιστορία του «Κυπριακού» αρχίζει με το Δημοψήφισμα στις 15/1/1950 και παίρνει δυναμική μορφή με την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ.

Τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος, στο οποίο θα διαδηλωνόταν το αίτημα του Κυπριακού λαού για ένωση με την Ελλάδα, ανέλαβε η Εθναρχία, δηλαδή η Εκκλησία της Κύπρου, η οποία, προηγουμένως, απέκρουσε τις προτάσεις του ΑΚΕΛ για συνεργασία και διεθνή προβολή του Κυπριακού.

Προηγήθηκε επιστολή του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Β΄ προς τον Κυβερνήτη Σερ Άντριου Ράιτ με την οποία ζητούσε να αναλάβει η Κυπριακή Κυβέρνηση τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος. Μόνο σε περίπτωση αρνητικής απάντησης θα αναλάμβανε η Εθναρχία να το οργανώσει.

Όπως ήταν φυσικό, ο Κυβερνήτης απάντησε αρνητικά, άλλα χωρίς να το απαγορεύσει και, έτσι, η Εθναρχία οργάνωσε το δημοψήφισμα που πήρε μορφή συλλογής υπογραφών, από τις 15 Ιανουαρίου μέχρι της 22ας Ιανουαρίου 1950. Κάθε πρόσωπο, που συμμετείχε στο δημοψήφισμα, υπέγραφε σε τέσσερα ξεχωριστά έντυπα, τα οποία αποτέλεσαν τα τέσσερα, εκ πολλών Τόμων αποτελούμενα, αντίγραφα του δημοψηφίσματος. Προηγήθηκε έντονη προετοιμασία και η Εκκλησία της Κύπρου είχε εκδώσει Εγκύκλιο, δίνοντας οδηγίες στους ενοριακούς ιερείς να εποπτεύσουν το δημοψήφισμα. Το αποτέλεσμα ήταν θριαμβευτικό.

Εγγεγραμμένοι: 224.747. Ψηφίσαντες: 215.108. Υπέρ: 215.108. Δηλαδή το 96% των εγγεγραμμένων.¹⁰⁰

Το δημοψήφισμα της 15ης Ιανουαρίου 1950 ήταν η πρώτη προσπάθεια για να οδηγηθεί το Κυπριακό προς την «διεθνοποίηση». Παράλληλα, το δημοψήφισμα του Ιανουαρίου του 1950 αποτέλεσε σημαντικό σταθμό στις σχέσεις των δυο κοινοτήτων. Ενέτεινε το αίσθημα ανασφάλειας στους Τουρκοκύπριους. Έτσι, διευκολύνθηκε η ένταση του τουρκοκυπριακού εθνικισμού, ο οποίος, υποκινημένος και βοηθημένος από την Άγκυρα και τους Βρετανούς, κατέστη παράγοντας αντίπραξης κατά του ελληνοκυπριακού ενωτικού κινήματος. Οι μεμονωμένες περιπτώσεις Τουρκοκυπρίων, που ψήφισαν στο δημοψήφισμα και τις οποίες προβάλλουν μερικοί, ουδόλως αναιρούν τις πιο πάνω διαπιστώσεις.

Λίγους μήνες μετά το δημοψήφισμα, στις 28 Ιουνίου 1950, ο Μακάριος Β΄ πέθανε. Νέος Αρχιεπίσκοπος Κύπρου αναδείχθηκε στις 16 Οκτωβρίου 1950 ο Μητροπολίτης Κιτίου Μακάριος, ως Μακάριος Γ΄. Ο νέος «Εθνάρχης» ήταν μόλις 37 ετών. Προηγουμένως, είχε αναπτύξει δραστηριότητα για την προώθηση του αιτήματος της Ένωσης από την θέση του Διευθυντή του Εθναρχικού Γραφείου, που ο προκάτοχός του τον είχε διορίσει, και από την οποία είχε παίξει σημαντικό ρόλο για την οργάνωση του Δημοψηφίσματος της 15ης Ιανουαρίου 1950.

Παρά τις επανειλημμένες βολιδοσκοπήσεις, πίεςεις και καταγγελίες από μέρους του ΑΚΕΛ, η Εθναρχία απέκρουσε κάθε πρόταση συνεργασίας με τους Κυπρίους κομμουνιστές. Η επίμονη άρνηση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου κατέληξε στην πρόκληση έντονης αντίδρασης του ΑΚΕΛ και του Κ.Κ.Ε. Το πρώτο, με την εφημερίδα του *Νέος Δημοκράτης*, το δεύτερο, με τον λαθραίο ραδιοσταθμό *Η Φωνή της Ελλάδας*, εξαπέλυαν, κάθε τόσο, επιθέσεις εναντίον της Εθναρχίας, αποκαλώντας τα μέλη της δούλους των «μοναρχοφασιστών» της Αθήνας. Ειδικότερα, έκαναν επιθέσεις εναντίον του Αρχιεπισκόπου τον όποιον αποκαλούσαν

---

¹⁰⁰ Νίκος Χρ. Χαράλαμπος, *Αναζητώντας την Αυτογνωσία*, Τόμος II, σ. 78.

«κυματοθραύστη του εθνικού αγώνα». Ο Αρχιεπίσκοπος αγνόησε κάθε πρόταση της Αριστεράς που έμεινε, έτσι, απομονωμένη σ' όλο το διάστημα 1950-1959.¹⁰¹

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος στράφηκε προς την Ελληνική Κυβέρνηση, πιέζοντάς τη να φέρει το ζήτημα της Κύπρου στον Ο.Η.Ε. Ισχυρός σύμμαχος του Μακαρίου αποδείχθηκε ο εθνικός υπερθεματισμός στον οποίο επιδόθηκε ένα μεγάλο μέρος του Τύπου. Περισσότερο, η εθνοκαπηλία των Ελλήνων πολιτικών. Τα χρόνια 1950-52 ήταν περίοδος μεγάλης πολιτικής αστάθειας στην Ελλάδα και η παράταξη της δεξιάς εκμεταλλευόταν το Κυπριακό κατηγορώντας την παράταξη του Κέντρου, που κυβερνούσε, ότι η πολιτική της στο Κυπριακό ήταν ενδοτική και μειοδοτική. Αλλά, όταν ο Στρατάρχης Παπάγος νίκησε στις εκλογές του 1952, οι ηττημένοι αντίπαλοι του, του Κέντρου, διατύπωναν εναντίον του την ίδια κατηγορία. Την Κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα διαδέχθηκαν, μέχρι του 1952 τρεις Κυβερνήσεις Σ. Βενιζέλου και μια πάλι υπό τον Ν. Πλαστήρα. Κατά τα δυο αυτά χρόνια, καθώς και κατά τον πρώτο χρόνο της Κυβέρνησης Παπάγου, ο Μακάριος δεν κατόρθωσε να επιτύχει από καμιά από τις Κυβερνήσεις τη διεθνοποίηση του Κυπριακού.¹⁰² Χρειάστηκαν, για τον Αρχιεπίσκοπο, τέσσερα χρόνια προσπάθειας για να επιτύχει τη μοιραία, όπως αποδείχθηκε, διεθνοποίηση του Κυπριακού.

(2) Η επιλογή του χρόνου

Επανειλημμένα έχει διατυπωθεί, από πολλές πλευρές, η άποψη, ότι η επιλογή του χρόνου για την έναρξη του Κυπριακού αγώνα, για την ένωση, υπήρξε ατυχής.

Στην Ελλάδα, ο εμφύλιος πόλεμος είχε μόλις τελειώσει, αφήνοντας πίσω του μια ερειπωμένη Ελλάδα. Η Ελλάδα βρισκόταν, την εποχή εκείνη, σε σχέση άμεσης εξάρτησης από τον δυτικό κόσμο. Οι Κυβερνήσεις, που με τη βοήθεια των συμμάχων και κυρίως των Αμερικανών, επιβλήθηκαν και κυβέρνησαν τον τόπο μετά την απελευθέρωση, στηρίζονταν αρχικά στον Αγγλικό και Αμερικανικό

---

¹⁰¹ Αγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σ. 42.

¹⁰² Ο.π., σ. 43.

παράγοντα και, στη συνέχεια, αποκλειστικά στον Αμερικανικό, ο οποίος είχε υπεισέλθει, μετά το δόγμα Τρούμαν, όχι μόνο στην οικονομία αλλά και στη διοίκηση και το στρατό και επηρέαζε και διαμόρφωνε καταστάσεις, σύμφωνα με τις δικές του επιδιώξεις και τα δικά του συμφέροντα.

Αλλά και οι διεθνείς συγκυρίες κάθε άλλο παρά προδιάγραφαν ευνοϊκή πορεία στον Κυπριακό απελευθερωτικό αγώνα.

Ο στρατηγικός χώρος της Κύπρου, ιδιαίτερα μετά την υπογραφή του Ατλαντικού Συμφώνου (4 Απριλίου 1949) και τη δημιουργία του ΝΑΤΟ, άρχισε να αποκτά ξεχωριστή σημασία. Η Κύπρος θεωρήθηκε τότε σαν ένα από τα ζωτικά στρατηγικά σημεία για την υπεράσπιση των συμφερόντων των Δυτικών χωρών στον χώρο της Μέσης Ανατολής. Έτσι, από το 1951 η Κύπρος αρχίζει να μεταβάλλεται συστηματικά σε πολεμική βάση.

Τη στρατηγική σημασία της Κύπρου, για τα συμφέροντα των Δυτικών χωρών, επαύξησαν η αγγλοπερσική κρίση του Ιουνίου του 1951, με την κρατικοποίηση της αγγλοϊρανικής εταιρείας πετρελαίων, η αποκήρυξη στις 16 Οκτωβρίου 1951 από την Αίγυπτο της αγγλοαιγυπτιακής συνθήκης του 1936, και, κυρίως, η εθνικοποίηση στις 26 Ιουλίου 1956 της Διώρυγας του Σουέζ. Μετά την εθνικοποίηση της διώρυγας του Σουέζ, σημαντικές Βρετανικές στρατιωτικές, αεροπορικές και ναυτικές δυνάμεις μεταφέρονται τότε στην Κύπρο.

Περαιτέρω, υπογράφεται, στις 24 Φεβρουαρίου 1955, από τη Μεγάλη Βρετανία, την Τουρκία, το Πακιστάν το Ιράκ και το Ιράν, το Σύμφωνο της Βαγδάτης. Έτσι, μέσα στο κύκλωμα αυτών των συμφωνιών και συμφερόντων, η στρατηγική θέση της Τουρκίας απόβαινε συνεχώς ισχυρότερη. Οι εταίροι της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας απέβλεπαν στην Τουρκία ως τον προμαχώνα για την αστυνόμευση της Μέσης Ανατολής και την υπεράσπιση του Δυτικού κόσμου έναντι της Σοβιετικής Ένωσης, και σαν το προπύργιο για τον έλεγχο των πετρελαιοπηγών.¹⁰³

Όμως, ο Μακάριος Γ', πού είχε ήδη αντικαταστήσει, και ουσιαστικά και τυπικά, το γηραιό προκάτοχό του, Μακάριο Β',

---

¹⁰³ Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια, Κύπρος, 1950 – 1960*, σσ. 176-179.

δεν κατανόησε σωστά την πιο πάνω πραγματικότητα. Ήταν φυσικό ο κυπριακός και ο ελληνικός λαός να θαυμάζουν σαν είδωλο το νέο Εθνάρχη για την απροσμάχητη αγωνιστικότητά του για άμεση ένωση με την Ελλάδα και τον έντονο πατριωτισμό του. Όμως, όταν αυτός ο πόθος και η αγωνιστικότητα δεν βρίσκουν την ανταπόκριση της πλευράς με την οποία επιδιώκεται να γίνει η ένωση και προσκρούουν στην «αδυσώπητη γεωγραφία», τότε ο πόθος μετατρέπεται σε χίμαιρα και η αγωνιστικότητα σε φιάσκο.

Β. Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Μέχρι το 1950, η Τουρκική Κυβέρνηση δεν είχε εκδηλώσει επισήμως ενδιαφέρον για την Κύπρο παρ' όλο ότι και στην Τουρκία και στην Κύπρο είχαν σημειωθεί αντιδράσεις της τουρκικής κοινής γνώμης σε κάθε ανακίνηση του ζητήματος από την Εθναρχία ή από το ΑΚΕΛ. Και τούτο, γιατί η επίσημη τουρκική θέση ήταν ότι η Αγγλία δεν προτίθετο να εγκαταλείψει την Κύπρο.

Ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών Necmeddin Sadak, δήλωνε στους δημοσιογράφους, στις 17 Δεκεμβρίου 1949 ότι «... δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι η Αγγλία έχει την πρόθεση να μεταβιβάσει την κυριαρχία επί της Κύπρου σε άλλο κράτος...». ¹⁰⁴ Όταν το θέμα του ενωτικού δημοψηφίσματος, που διεξήχθη στην Κύπρο τον Ιανουάριο του 1950, συζητήθηκε στην τουρκική Εθνοσυνέλευση, ο Necmeddin Sadak, απαντώντας σε σχετική επερώτηση, τοποθετήθηκε ως ακολούθως: «Δεν υπάρχει ζήτημα που να ονομάζεται Κυπριακό. [...] Και δεν τίθεται ζήτημα Κυπριακού διότι η Κύπρος βρίσκεται υπό την κυριαρχία και τη διακυβέρνηση της Αγγλίας. Γνωρίζουμε ότι η Αγγλία δεν έχει την παραμικρή διάθεση να μεταβιβάσει το νησί σε κάποιο άλλο κράτος. Έχουμε πλήρη επίγνωση του γεγονότος αυτού ...». ¹⁰⁵

Τα ίδια σχεδόν επανέλαβε και ο διάδοχός του Mehmet Fuat Köprülü, που ανέλαβε μετά τη νίκη του Δημοκρατικού Κόμματος του Menderes στις εκλογές της 14/5/1950. Σε δήλωση, που έκαμε στις 21/4/1951, ανέφερε τα ακόλουθα: Είναι απολύτως φυσικό να μας

¹⁰⁴ Αγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σσ. 24-27.

¹⁰⁵ Γεώργιος Αγγελετόπουλος, *Η Hürriyet και η Πολιτική της Τουρκίας στο Κυπριακό (1948-1955)*, Εκδόσεις Ρίζες, σ. 67.

ενδιαφέρει στενά η κατάσταση της Κύπρου, εξαιτίας της γεωγραφικής σημασίας που έχει για τη χώρα μας, του γεγονότος ότι οι εκεί ομογενείς μας συγκροτούν μια σημαντική μάζα, καθώς και των ιστορικών δεσμών μας. Δεν βλέπουμε κάποιο λόγο να μεταβληθεί η σημερινή νομική κατάσταση του νησιού. Εάν, όμως, τεθεί με σοβαρό τρόπο θέμα οποιασδήποτε μεταβολής της κατάστασης αυτής, τότε δεν θα επιτρέψουμε να συμβεί χωρίς εμάς και κατά τρόπο ενάντιο στα δικαιώματά μας, τα οποία θα έχουμε τότε τη δυνατότητα να θέσουμε. Από την άποψη αυτή, οι εκεί ομογενείς μας πρέπει να είναι ήσυχoi ...». Η δήλωση του Kōrgülü, που έγινε την περίοδο που η Τουρκία διεκδικούσε την ένταξή της στο ΝΑΤΟ, απέβλεπε, μεταξύ άλλων, στο να μη θίξει τη Βρετανία και να μη διαταράξει τις ελληνοτουρκικές φιλικές σχέσεις.¹⁰⁶

Όμως, στη δήλωση του τούρκου υπουργού αντέδρασε ο τότε πρωθυπουργός της Ελλάδας Σοφοκλής Βενιζέλος θεωρώντας την, με δήλωσή του στις 25/4/1951, ότι «αντιτίθεται πλήρως στις συμφωνίες και στα αρχές των ελευθέρων εθνών».¹⁰⁷ Σημειωτέον ότι προηγήθηκε η δήλωση του ιδίου στις 15/2/1951 ότι η Ελλάδα είχε επανειλημμένα στο παρελθόν θέσει θέμα Κύπρου και, παρόλο που δεν εκδίδει ανακοίνωση, συνεχίζει να την υποστηρίζει διότι η Ένωσις αποτελεί διακαή πόθο όχι μόνο του κυπριακού, αλλά και του ελληνικού λαού».¹⁰⁸

Στα τέλη Ιανουαρίου του 1952, ο Σοφοκλής Βενιζέλος, ως υπουργός Εξωτερικών της κυβέρνησης Πλαστήρα, επισκέφθηκε την Τουρκία. Κατά τις συζητήσεις που είχε με την τουρκική κυβέρνηση, δεν φαίνεται να συζητήθηκε το Κυπριακό. Μάλιστα, σε δηλώσεις του, κατά την επιστροφή του στην Αθήνα, ανέφερε και τα ακόλουθα: «Οι φιλικές σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας είναι τόσο στενές που σύντομα μπορούμε να πούμε ότι οι δυο χώρες αποτελούν μια και μοναδική χώρα».¹⁰⁹ Το Κυπριακό δεν συζητήθηκε

---

¹⁰⁶ Γεώργιος Αγγελετόπουλος, *Η Hürriyet και η Πολιτική της Τουρκίας στο Κυπριακό (1948-1955)*, Εκδόσεις Ρίζες, σσ. 79, 80.

¹⁰⁷ Ο. π., σ. 82.

¹⁰⁸ Ο. π., σ. 75.

¹⁰⁹ Ο. π., σ. 89.

ούτε και κατά την επίσκεψη του πρωθυπουργού της Τουρκίας Adnan Menderes στην Αθήνα τον Απρίλιο του 1952.¹¹⁰ Είναι προφανές ότι οι δυο, πλέον, σύμμαχοι στο ΝΑΤΟ, ενεργούντες πιθανό καθ' υπόδειξη των ΗΠΑ, δεν ήθελαν να αποτελέσει το Κυπριακό αιτία διατάραξης των μεταξύ τους σχέσεων.

Όταν ανέλαβε ως πρωθυπουργός της Ελλάδας ο Αλέξανδρος Παπάγος, μετά τη νίκη του στις εκλογές της 16/11/1952, στις προγραμματικές του δηλώσεις στη Βουλή σημείωσε την αφοσίωση της κυβέρνησής του στην ελληνοτουρκική φιλία που στηριζόταν επί «ακλόνητων θεμελίων».¹¹¹ Τον Ιούνιο του 1953 ο Παπάγος πραγματοποίησε επίσημη επίσκεψη στην Τουρκία. Και πάλιν το Κυπριακό δεν συζητήθηκε. Ο Παπάγος σε δηλώσεις του, αφού μίλησε για την «ακλόνητη» ελληνοτουρκική φιλία που ήταν «αναγκαία για τη διατήρηση της ειρήνης», αναφέρθηκε στον Ατατούρκ τον οποίο χαρακτήρισε «μεγάλο άνθρωπο και μεγάλο μεταρρυθμιστή» με τον οποίο ο ίδιος είχε συναντηθεί το 1938. Τότε, ο Ατατούρκ του είχε αναφέρει ότι «η τουρκοελληνική φιλία είναι γάμος από έρωτα, ενώ τα άλλα Σύμφωνα είναι γάμος από λογική».¹¹² Σχετική, εν προκειμένω, είναι η δήλωση που έκανε ο τούρκος υπουργός Εξωτερικών Kõrçulü στην Εθνοσυνέλευση στις 2/4/1954: «Στις διεξαχθείσες συναντήσεις με του κρατικούς αξιωματούχους της φίλης και συμμάχου Ελλάδας, ουδεμία συζήτηση ή διαπραγματεύση έλαβε χώρα σχετικά με την Κύπρο. Ο λόγος είναι το γεγονός ότι η Τουρκία είναι της άποψης πως δεν υφίσταται ζήτημα που να ονομάζεται Κυπριακό, καθώς και δεν είναι αρμόζον να διεξάγονται διμερείς συζητήσεις με την Ελλάδα για το συγκεκριμένο νησί, εφόσον η Κύπρος ανήκει ακόμη στην Τουρκία. Σε περίπτωση που μια των ημερών η Κύπρος αποτελέσει αντικείμενο διαπραγματεύσεων με την Αγγλία, η ύπαρξη μιας σημαντικής τουρκικής μειονότητας στο νησί θα καταστήσει φυσικά αναγκαίο να έχουμε και εμείς δικαίωμα λόγου.

---

¹¹⁰ Γεώργιος Αγγελετόπουλος, *Η Hürriyet και η Πολιτική της Τουρκίας στο Κυπριακό (1948-1955)*, Εκδόσεις Ρίζες, σ. 94.

¹¹¹ Ο.π., σ.111.

¹¹² Ο.π., σ.122.

Ως προς τα υπόλοιπα, δεν είμαστε της άποψης να υπάρξει κάποια μεταβολή στο σημερινό καθεστώς του εν λόγω νησιού».¹¹³

Στο διάστημα αυτό, ο τουρκικός τύπος, με προεξάρχουσα την εφημερίδα *Hürriyet* (*Χουρριέτ*), με μια πρωτοφανή εμπρηστική αρθρογραφία, κατέβαλε εντατική προσπάθεια στο να «αφυπνίσει» την κοινή γνώμη και να πιέσει την κυβέρνηση να αλλάξει τη στάση της, ώστε να αναδειχθεί το θέμα της Κύπρου «εθνικό ζήτημα» για την Τουρκία. Η αρθρογραφία της *Χουρριέτ*, με γλώσσα υποτιμητική και, πολλές φορές, υβριστική για τους Έλληνες και τον Μακάριο, είχε ως πυρήνα της τα πιο κάτω: Η Κύπρος ανήκει στην Τουρκία και ουδέποτε ιστορικά ανήκε στην Ελλάδα. Έχει παραχωρηθεί «προσωρινά» στη Βρετανία. Σε περίπτωση, όμως, που τεθεί θέμα μεταβολής του καθεστώτος της, τότε αυτή θα πρέπει να επιστραφεί στον γνήσιο ιδιοκτήτη της, την Τουρκία, στην οποία ανήκει κατά ιστορική παράδοση και στρατηγική αναγκαιότητα. Το πληθυσμιακό κριτήριο δεν πρέπει να λαμβάνεται υπόψη. Οι «ρωμιοί» που ζουν στην Κύπρο αποτελούν μια μικρή μειοψηφία, αν συγκριθούν με τα είκοσι εκατομμύρια των Τούρκων της ενδοχώρας. Η τουρκική μειονότητα στην Κύπρο ήταν πλειονότητα μέχρι την παράδοση του νησιού στους Βρετανούς, όταν οι ρωμιοί με δόλιο τρόπο κατάφεραν να την ανατρέψουν. Δεν θεωρούσε υπαρκτή την τουρκοελληνική φιλία.

Μετά την προαναφερθείσα δήλωση του Βενιζέλου της 21/4/1951, η εφημερίδα, αφού χαρακτήρισε τη δήλωση του Köprülü πολύ χλιαρή, έγραψε και τα ακόλουθα: «... Έχουμε τόσους λογαριασμούς και τόσα ζητήματα να τακτοποιήσουμε με τους Έλληνες που είναι ανόητο να φλυαρούμε περί τουρκοελληνικής φιλίας πριν τα εξετάσουμε. Πρώτα, πρέπει να διευθετήσουμε οριστικά αυτό το θέμα της Κύπρου. Και, μάλιστα, κατά τέτοιο τρόπο, ώστε η λέξη Κύπρος να σβηστεί από όλα τα ελληνικά λεξικά και να κατανοήσουν όλες οι ελληνικές γενιές ότι πλέον τέτοιο

---

¹¹³ Γεώργιος Αγγελετόπουλος, *Η Hürriyet και η Πολιτική της Τουρκίας στο Κυπριακό (1948-1955)*, Εκδόσεις Ρίζες, σσ. 184, 185.

ζήτημα δεν μπορεί να εγερθεί».¹¹⁴ Επίσης, καυτηρίασε και τη στάση της κυβέρνησης να μη συζητήσει το Κυπριακό κατά τις προαναφερθείσες επίσημες συναντήσεις της με την ελληνική, τονίζοντας ότι: «...χωρίς διευθέτηση του κυπριακού ζητήματος, χωρίς να το κοιμίσουμε ακόμη και με ένεση, φιλία μεταξύ Τούρκων και Ελλήνων δεν μπορεί να θεμελιωθεί ...».¹¹⁵

Εντούτοις, μόλις η Ελλάδα άρχισε να προβάλλει το θέμα, ως θέμα ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα και ως μια ελληνο-αγγλική διαφορά, που θα μπορούσε να λυθεί με διμερείς διαπραγματεύσεις, η Τουρκία άρχισε να εμπλέκεται στο θέμα, διαψεύδοντας τον Παπάγο ότι το τουρκικό ενδιαφέρον για την Κύπρο ουδέποτε θα αποτελούσε σημαντικό εμπόδιο στα ελληνικά σχέδια. Η αξίωση της Ελλάδος να προσαρτησει την Κύπρο ήταν αδύνατο να αποκλείσει, με οποιοδήποτε νομικό επιχείρημα και με οποιαδήποτε ερμηνεία της Συνθήκης της Λωζάνης, την Τουρκία να καταστεί αποφασιστικός παράγων στη διευθέτηση του μέλλοντος μιας πρώην οθωμανικής κτήσης. Η διεθνοποίηση, ιδιαίτερα, του Κυπριακού και η ανάμιξη του ΟΗΕ, διευκόλυνε υπέρμετρα την παρέμβαση της επίσημης Τουρκίας στο θέμα.

Όταν, τον Απρίλιο του 1954, η Ελληνική Κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι θα έφερνε το θέμα στα Ηνωμένα Έθνη, η Τουρκία αποφάσισε να πάρει δημόσια θέση στο Κυπριακό. Το 1954 π.χ. ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών Mehmet Fuat Köprülü είχε δηλώσει, πως η Κύπρος πρέπει να «επανέλθει» στην Τουρκία, γιατί αποτελεί «γεωγραφική επέκταση» της. Ο ίδιος, απαντώντας στο ερώτημα Τούρκου βουλευτού, έδωσε την ακόλουθη έγγραφη απάντηση: «Το Κυπριακόν δεν εθίγει ποτέ εις τας συζητήσεις μεθ' Ελλήνων πολιτικών, δεδομένου ότι η νήσος είναι Αγγλική κτήσις και θα ήτο ανάρμοστον να συζητήσωμεν το θέμα μετά της Ελλάδος. Κυπριακόν ζήτημα δεν υφίσταται δια την Τουρκίαν, αλλ' εάν έλθη μίαν ήμέραν όπου η τύχη τής Κύπρου θα καταστή θέμα συζητήσεως

---

¹¹⁴ Γεώργιος Αγγελετόπουλος, *Η Hürriyet και η Πολιτική της Τουρκίας στο Κυπριακό (1948-1955)*, Εκδόσεις Ρίζες, σ. 82.

¹¹⁵ Ο.π.. σ. 103.

μετά της Μ. Βρετανίας, φυσικά η ύπαρξις εν τη νήσω σημαντικής τουρκικής μειονότητας θα παρέσχε εις την Τουρκίαν το δικαίωμα, ίνα είπη τον λόγον της. Η Τουρκική Κυβέρνησις, πάντως, δεν νομίζει ότι μεταβολή του σημερινού καθεστώτος της νήσου είναι επιθυμητή». ¹¹⁶

Ο ισχυρισμός ότι η Βρετανία παρακίνησε το Τουρκικό ενδιαφέρον δεν είναι ιστορικά βάσιμος. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το Λονδίνο έδωσε μεγάλη βαρύτητα στο εκδηλωθέν ενδιαφέρον της Τουρκίας, γιατί, τούτο, το βοηθούσε στην επιδίωξή του να μετατρέψει ένα αποικιακό πρόβλημα σε διμερές ελληνοτουρκικό ζήτημα και, έτσι, να εξουδετερώσει την αξίωση αυτοδιάθεσης της πλειονότητας του κυπριακού πληθυσμού. Αυτή η πολιτική της Βρετανίας διευκολύνθηκε από τους χειρισμούς της ελληνοκυπριακής ηγεσίας, η οποία δεν τόνισε αρκετά και έγκαιρα τον αντιαποικιοκρατικό χαρακτήρα του αγώνα και δεν έκανε καμιά προσπάθεια να έχει συμμαχητές σ' αυτόν όλους τους Ελληνοκύπριους, Δεξιούς και Αριστερούς. Ο Γλαύκος Κληρίδης στο έργο του *Η κατάθεσή μου*, διαπιστώνει, εκ των υστέρων, τα ακόλουθα: «Η υπόθεση της Κύπρου θα ήταν ευκολότερο να προωθηθεί, αν είχε εξ αρχής ακολουθήσει τον γενικό αντιαποικιακό αγώνα που είχαν ξεκινήσει όλες οι άλλες αποικίες.[...] Αν η Κύπρος ακολουθούσε τη διαδικασία αποαποικισμού, θα είχε προχωρήσει από το αποικιακό καθεστώς στην πλήρη αδέσμευτή ανεξαρτησία, η οποία θα περιλάμβανε το δικαίωμα αυτοδιάθεσης, που είναι εγγενές σε κάθε κυρίαρχο κράτος. Ατυχώς η εθναρχική ηγεσία δεν μπόρεσε να αντιληφθεί, ότι στην περίπτωση της Κύπρου ο δρόμος της αυτοδιάθεσης περνούσε από την ανεξαρτησία και στιγμάτισε μια τέτοια πολιτική σαν προδοσία μιας ιερής υπόθεσης». ¹¹⁷

Όμως, θα συνιστούσε μεγάλο λάθος αν, λόγω των όσων αναφέρονται πιο πάνω, παράβλεπε ή υποβάθμιζε κάποιος το τουρκικό ενδιαφέρον για την Κύπρο. Ήδη, όπως προαναφέρθηκε, το 1954 ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών Mehmet Fuat Köprülü είχε δηλώσει, πως η Κύπρος πρέπει να «επανεέλθει» στην Τουρκία,

---

¹¹⁶ Πανταζής Τερλεξής, *Διπλωματία και πολιτική του κυπριακού, ανατομία ενός λάθους*, Αθήναι, 1971, σσ. 142-143.

¹¹⁷ Γλαύκος Κληρίδης, *Η κατάθεσή μου*, Τόμος Α, σ. 349.

γιατί αποτελεί «γεωγραφική επέκταση» της. Και ο Τουρκοκύπριος ηγέτης Ραούφ Ντενκτάς θα πει αργότερα, πως «φυσικά» η Τουρκία έχει στρατηγικά συμφέροντα στην Κύπρο και πως, γι' αυτό, η Αγκυρα δεν θ' άφηνε το νησί στην Ελλάδα «κι αν ακόμη δεν υπήρχε η τουρκοκυπριακή κοινότητα».¹¹⁸

Πιο αποκαλυπτικός για τη διαχρονική πολιτική της Τουρκίας, ήταν ο τότε Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας Φατίν Ζορλού στην Τριμερή Διάσκεψη του Λονδίνου το 1955: «Η σημασία της Κύπρου για την Τουρκία δεν προκύπτει από μια μόνο αιτία. Είναι μια αναγκαιότητα που προέρχεται από ιστορικές επιταγές, τη γεωγραφία, την οικονομία και τη στρατιωτική στρατηγική, από το δικαίωμα ύπαρξης και ασφάλειας που είναι το πιο ιερό δικαίωμα κάθε κράτους. [...] Κατά τις ιστορικές μεταβολές που γνώρισε η Κύπρος, ένα ήταν πάντα το κοινό στοιχείο: ο δεσμός μεταξύ της Κύπρου και της ηπειρωτικής Μικράς Ασίας. Αυτός που κατέχει την Μικρά Ασία πρέπει, για λόγους γεωγραφικούς και στρατηγικούς, να κατέχει επίσης και την Κύπρο, διότι η Κύπρος φυλάσσει τα νότια της Μικράς Ασίας». Επίσης, στην Τριμερή, ένα σημαντικό στοιχείο που ερχόταν να προστεθεί στα ήδη γνωστά ήταν η δήλωση του Ζορλού ότι κάθε τροποποίηση του διεθνούς καθεστώτος της Κύπρου θα ισοδυναμούσε με μια απόπειρα τροποποίησης της Συνθήκης της Λωζάνης, όποτε η Τουρκία θα είχε το δικαίωμα να διατυπώσει ορισμένα αιτήματα. Ο Ζορλού υπονοούσε σαφώς την Δυτική Θράκη, τα νησιά τού Αιγαίου και τα Δωδεκάνησα.

Στις 16 Νοεμβρίου 1956 ο πρωθυπουργός Μεντερές κάλεσε τον καθηγητή Νιχάτ Ερήμ και του ζήτησε να αναλάβει τη θέση Ειδικού Συμβούλου για το Κυπριακό με κεντρική κατεύθυνση, αν οι Άγγλοι επρόκειτο να φύγουν από την Κύπρο και δεν την απέδιδαν στην Τουρκία, η Κύπρος να διχοτομηθεί. Ο Ερήμ στις δυο εκθέσεις του που υπέβαλε στην τουρκική κυβέρνηση, αναφέρεται στη Συνθήκη της Λωζάνης, με τις διατάξεις της οποίας, σύμφωνα με τον ίδιο, «έχουν κλείσει οι δρόμοι για τους νομικούς ισχυρισμούς της Τουρκίας» και θεωρεί ότι είναι αδιανόητη οποιαδήποτε τροποποίηση της χωρίς τη συγκατάθεση όλων των

---

¹¹⁸ Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος Ι, σ. 240.

ενδιαφερομένων. Παρατηρεί, ωστόσο, ότι η Συνθήκη της Λωζάνης εγκαθιστούσε πολιτική και στρατηγική ισορροπία στην περιοχή, ότι πιθανή απόδοση της Κύπρου στην Ελλάδα θα προκαλούσε διασάλευση αυτής της ισορροπίας και ότι, όπως ανέπτυξε ο Τούρκος πρωθυπουργός στο Βρετανό πρέσβη, μπροστά σε μια τέτοια εξέλιξη, «θα πρέπει να λάβουν χώρα διμερείς διαπραγματεύσεις με την Ελλάδα προς συζήτηση όλων των θεμάτων, που αφορούν τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Το αίτημα μας αυτό», συνεχίζει, «έχει αναπτυχθεί στους Άγγλους και τους Αμερικανούς κατά τρόπο περισσότερο ευκρινή: τους έχουμε δηλαδή καταστήσει ενήμερους ότι πρόκειται να ληφθούν ανά χείρας τα θέματα της Δυτικής Θράκης, του Πατριαρχείου, των Ελλήνων της Πόλης και ορισμένων νήσων του Αιγαίου. Αυτό, κρίνεται πολύ εποικοδομητικό. Το καλύτερο όπλο μας απέναντι των Ελλήνων είναι αυτά τα θέματα».

Ο Ερμή εισηγείται όπως, με βάση την αρχή της αυτοδιάθεσης, προωθηθεί η διχοτόμηση, γιατί το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης πρέπει να παραχωρηθεί και στους Έλληνες και στους Τούρκους της Κύπρου. Θεωρεί ότι η ελληνική πλειοψηφία είναι περιστασιακή και ότι υπήρξαν περίοδοι κατά τις οποίες οι Τούρκοι αποτελούσαν πλειοψηφία στην Κύπρο. Υποστηρίζει ότι η πλειονότητα και η μειονότητα στην Κύπρο αποτελούν δυο ξεχωριστές ολότητες, που δεν μπορούν να κληθούν σε κοινό δημοψήφισμα για το μέλλον της Κύπρου. Συγκεκριμένα, αναφέρει: «Στην Κύπρο ζουν, η μια εντός της άλλης, δυο διαφορετικές κοινότητες, δυο διάφορες ολότητες, δυο ενότητες. Όταν θα γίνει μια κανονική διχοτόμηση, εκάστη των δυο αυτών διακεκριμένων κοινοτήτων πιθανότατα θα προτιμήσει την κυριαρχία του κράτους το οποίο θεωρεί ως μητέρα-πατρίδα της. Δηλαδή, τόσο η ελληνική όσο και η τουρκική κοινότητα θα κάμουν ελευθέρα χρήση του δικαιώματος της αυτοδιαθέσεως τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο δεν θα τεθεί αναγκαστικά κάτω από την κυριαρχία ενός κράτους η μια μειονότητα, η οποία αποτελεί πλήρως μια ξεχωριστή ολότητα και το οποίο κράτος αρμόζει σ' αυτή, μόνο και μόνο γιατί τούτο αποτελεί τη βούληση της πλειοψηφίας [...] Ο Βενιζέλος, στη Διάσκεψη της Λωζάνης, είχε απορρίψει την πρόταση της Τουρκίας περί διενέργειας δημοψηφίσματος στη Δυτική Θράκη, με το πρόσχημα ότι η εν λόγω περιοχή δεν είναι

ομογενής αλλά ετερογενής, δηλαδή ο πληθυσμός της είναι μικτός. Η Κύπρος από της απόψεως αυτής μοιάζει με τη Δυτική Θράκη».¹¹⁹

Μετά την Δήλωση του Λέννοξ Μπόιντ στη Βουλή των Κοινοτήτων στις 19ης Δεκεμβρίου 1956, η Άγκυρα άρχισε να προβάλλει όχι μόνο σαν σύνθημα, αλλά και σαν πολιτική επιδίωξη τη Διχοτόμηση. Την επομένη της Δήλωσης του Λέννοξ Μπόιντ, ο Τούρκος πρωθυπουργός δήλωνε ότι αποδεχόταν την βρετανική δήλωση που περιλάμβανε σημεία από τα οποία εκκινώντας «μπορούμε να εξασφαλίσουμε την τελική ρύθμιση του Κυπριακού».¹²⁰

Ταυτόχρονα, στην Κύπρο η τουρκική μειονότητα είχε αρχίσει να οργανώνει καλύτερα μια οργάνωση, κατά τον τύπο της ΕΟΚΑ, και την μετονόμασε από ΒΟΛΚΑΝ σε ΤΜΤ. Στις αρχές του Ιουνίου του 1958 έλαβαν χώρα οργανωμένες βιαιοπραγίες τουρκοκυπριακού όχλου εναντίον των Ελληνοκυπρίων. Έναυσμα αποτέλεσε μια σκηνοθετημένη από Τούρκους έκρηξη βόμβας το βράδυ της 7ης Ιουνίου στα Γραφεία της Υπηρεσίας Τύπου του Γεν. Προξενείου της Τουρκίας στη Λευκωσία, κατά το πρότυπο της σκηνοθεσίας που έγινε στις 6 Σεπτεμβρίου 1955 στο Τουρκικό Γεν. Προξενείο Θεσσαλονίκης. Λίγη ώρα μετά την έκρηξη, καλά προετοιμασμένοι νεαροί Τουρκοκύπριοι ξεχύθηκαν στο ελληνικό τμήμα της Λευκωσίας και πυρπόλησαν και λεηλάτησαν ελληνικά μαγαζιά και κατακρεούργησαν δυο Ελληνοκύπριους. Οι ταραχές εξακολούθησαν στις 8, 9, 10 και 12 Ιουνίου. Στο τουρκικό χωριό Κιόνελλι δολοφονήθηκαν τέσσερις Ελληνοκύπριοι. Όλες αυτές οι οργανωμένες βιαιοπραγίες απέβλεπαν στο να δείξουν ότι η ειρηνική συμβίωση Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων ήταν αδύνατη και μόνο η διχοτόμηση ήταν η εφικτή λύση.

Η Ελλάδα δεν έκανε καμιά αξιόλογη προσπάθεια να έλθει σε επαφή και να συνεννοηθεί με την Τουρκία. Η υποτίμηση του τουρκικού και του τουρκοκυπριακού παράγοντα αποτέλεσε αργότερα ένα αγαπητό θέμα πολλών ελλαδικών και

---

¹¹⁹ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σσ. 30, 31.

¹²⁰ Ο.π., σ. 38

ελληνοκυπριακών δημοσιευμάτων για το Κυπριακό. Όμως, η επίγνωση αυτή ήρθε «κατόπιν εορτής». Στα κρίσιμα χρόνια, κυριαρχούσε στην ελλαδική και ελληνοκυπριακή πλευρά η σφαλερή γνώμη, ότι δεν υπήρχε πραγματικό τουρκικό ενδιαφέρον για την Κύπρο ή ότι η παρέμβαση της Άγκυρας στο Κυπριακό οφειλόταν αποκλειστικά και μόνο στην αγγλική υποκίνηση. Χαρακτηριστικό για εκείνη τη σφαλερή γνώμη ήταν, για παράδειγμα, το γεγονός, πως ο Παπάγος, κατά την επίσκεψη του Τούρκου προέδρου Τζελάλ Μπαγιάρ (Celal Bayar) στην Ελλάδα στα τέλη Νοεμβρίου του 1952, απέφυγε επίτηδες να του μιλήσει για το Κυπριακό. Δεν ήθελε, είπε, «να ανοίξει την όρεξη των Τούρκων».¹²¹ Η κυβέρνηση Παπάγου είχε ψευδαισθήσεις και σχετικά με τη στάση της Ουάσιγκτον.

Γ. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Η Ελληνική Κυβέρνηση, που είχε απόλυτη συνείδηση της διεθνούς θέσης της Ελλάδας, δεν ενέδιδε στο αίτημα της Εθναρχίας για διεθνοποίηση του Κυπριακού ζητήματος.

Την κυπριακή αντιπροσωπεία που είχε συσταθεί, με επικεφαλής τον Μητροπολίτη Κυρηνείας Κυπριανό, για να παραδώσει τους τόμους του Δημοψηφίσματος, υποδέχτηκε με ενθουσιασμό η Αθήνα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στον «Παρνασσό», και ιδιαίτερα στο Στάδιο. Όμως, ο πρωθυπουργός Πλαστήρας δεν τη δέχτηκε καν. Τους τόμους του Δημοψηφίσματος, τους παράλαβε ανεπίσημα, στο γραφείο του, ο Πρόεδρος της Βουλής Δ. Γόντικας. Και όταν στην Αθήνα είχε αρχίσει να εγείρεται η κατακραυγή, αναγκάστηκε να δεχτεί, *πάλιν ανεπίσημα*, την αντιπροσωπεία ο βασιλιάς Παύλος.

Σύμφωνα με ένα έγγραφο, ημερομηνίας 20/6/1950, του ελληνικού προξενείου της Ελλάδας στη Λευκωσία, ο Γεώργιος Παπανδρέου έλεγε στο δήμαρχο της Λευκωσίας Θεμιστοκλή Δέρβη, με τον όποιο συνδεόταν φιλικά, τα πιο κάτω: «Η Ελλάς αναπνέει σήμερα με δύο πνεύμονας, τον μεν αγγλικόν τον δε αμερικανικόν και δι' αυτό δεν ημπορεί, λόγω του Κυπριακού, να κινδυνεύσει να πάθει

---

¹²¹ Παύλος Ν. Τζερμιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος Ι, σ. 274.

από ασφυξίαν». Σαφέστατος ήταν επίσης και ο στρατηγός Πλαστήρας, όταν, λίγο καιρό μετά την άρνηση του να δεχτεί την κυπριακή αντιπροσωπεία, δήλωσε στον Μακάριο : «Άκουσε, Μακαριότατε, αν ήρχεσο εις την πτωχικήν μου καλύβην και μου ζητούσες να πάω να πολεμήσω διά την Κύπρον, θα το έκαμνα ευχαρίστως διότι είμαι στρατιώτης. Άλλα έρχεσαι εις το Γραφειον του πρωθυπουργού της Ελλάδος και μου ζητάς να κάψω την Ελλάδα, χωρίς να ημπορώ να βοηθήσω την Κύπρο. Κάθισε, λοιπόν, ήσυχα».¹²² Ο Σοφοκλής Βενιζέλος αποκάλυψε, κατά τη συζήτηση για το Κυπριακό στην ελληνική Βουλή, στις 25 Απρίλη 1956, τα ακόλουθα: «Δεν διστάζω να ομολογήσω ότι το 1951, ως Πρόεδρος της Κυβερνήσεως, ηρνήθην να προσφύγω εις τα Ηνωμένα Έθνη. Κατά το 1952, κατόπιν ισχυράς πιέσεως του Εθνάρχου Μακαρίου ηρνήθην και πάλιν την προσφυγήν και ο Μακάριος, τότε, μέσα εις το γραφείον μου εις το υπουργείον των Εξωτερικών, μου είπε “θα σας καταγγείλω εις τον ελληνικόν λαόν, ότι αρνείσθε να κάμετε την προσφυγήν εις τα Ηνωμένα Έθνη”. Του απήντησα ότι “ημπορείτε να κάμετε ότι θέλετε. Να με καταγγείλετε όπου θέλετε, αλλά δεν πρόκειται σεις να διευθύνετε την εξωτερική πολιτική της Ελλάδος”».¹²³

Οι Ελληνικές κυβερνήσεις είχαν ένα επιπρόσθετο καί σοβαρότατο λόγο να θέλουν να αποφύγουν μια ελληνο-αγγλική διαφορά. Η Ατλαντική Συμμαχία είχε ιδρυθεί το 1949 και η Ελλάδα είχε μια κυρία επιδίωξη, να ενταχθεί στο ΝΑΤΟ. Η δημιουργία Κυπριακού ζητήματος θα ήταν σοβαρότατο εμπόδιο στην επιδίωξη αυτή, ζωτική για την Ελλάδα, η οποία μόλις είχε βγει από τον εμφύλιο πόλεμο και αναζητούσε τρόπο να εξασφαλίσει μόνιμα τα βόρεια σύνορά της. Χρειάσθηκε πολύμηνη διαπραγμάτευση για να υπογραφεί η οριστική εισδοχή της Ελλάδος και της Τουρκίας στην Ατλαντική Συμμαχία στις 18 Φεβρουαρίου 1952.

Επίσης, στο διάστημα αυτό, η προσπάθεια της ελληνικής διπλωματίας απορροφήθηκε και από μια άλλη επιδίωξη. Τη δημιουργία βαλκανικής συνεργασίας με εταίρους την Τουρκία και τη Γιουγκοσλαβία. Το τελευταίο επιτεύχθηκε με την υπογραφή

---

¹²² Πλουτής Σέρβας, *Κυπριακό, Ευθύνες*, Εκδόσεις Γραμμή, σσ. 152-153.

¹²³ Ο.π., σσ. 155-156.

Συμφώνου Φιλίας και Συνεργασίας μεταξύ Ελλάδος, Γιουγκοσλαβίας, Τουρκίας, στις 28 Φεβρουαρίου 1953 στην Άγκυρα. Άμεσος σκοπός του Συμφώνου ήταν ο συντονισμός της άμυνας των τριών χωρών.¹²⁴

Εξοργισμένος ο Μακάριος μπροστά στην αρνητική στάση της ελληνικής κυβέρνησης, κάποια στιγμή, στα 1951, απείλησε ότι θα παρακαλέσει τη συριακή κυβέρνηση να αναλάβει πρωτοβουλία για να φέρει το κυπριακό θέμα στον ΟΗΕ.¹²⁵

Όταν εντατικοποιήθηκε ο αγώνας για την ένωση μετά το Δημοψήφισμα του 1950, οι Ελληνοκύπριοι είχαν την ολόψυχη συμπαράσταση του ελληνικού λαού, αλλά όχι την δεδηλωμένη υποστήριξη των ελληνικών κυβερνήσεων.

Αλλά, και μετά το 1954, όταν η επίσημη Ελλάδα αποφάσισε, κάτω από τη πίεση της κοινής γνώμης, να προωθήσει τη διεθνοποίηση του Κυπριακού με προσφυγές στα Ηνωμένα Έθνη, οι κυβερνήσεις της Αθήνας, που ήταν ενταγμένες στο δυτικό στρατόπεδο, ουσιαστικά, χειρίζονταν το θέμα με κάποια δειλία και η ανησυχία τους ήταν στο να μη διαταραχθούν «υπέρμετρα» οι σχέσεις τους με την Αγγλία και τους άλλους συμμάχους. Κατά τούτο, ο ελληνοκυπριακός αλυτρωτισμός ήταν ένας αλυτρωτισμός χωρίς τη συγκατάθεση της «μητέρας Ελλάδας», κάποτε μάλιστα και εναντίον της θέλησης της τελευταίας.

Δ. ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΣΤΟΝ ΟΗΕ

Το αίτημα προς την ελληνική κυβέρνηση για προσφυγή στα Ηνωμένα Έθνη τέθηκε από τον Μακάριο τον Μάρτιο του 1951. Το αίτημα δεν βρήκε ανταπόκριση από μέρους της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας. Σε ιδιαίτερη συνάντηση του πρωθυπουργού με τους αρχηγούς των κομμάτων που εκπροσωπούσαν στη Βουλή, αποφασίστηκε όπως, προς το παρόν, συνεχιστούν οι προσπάθειες λύσης του Κυπριακού στα πλαίσια της ελληνοβρετανικής φιλίας.¹²⁶

---

¹²⁴ Άγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σ. 44.

¹²⁵ Πλουτής Σέρβας, *Κυπριακό, Ευθύνες*, Εκδόσεις Γραμμή, σ. 154.

¹²⁶ Σάββας Λοϊζίδης, *Άτυχη Κύπρος*, σ. 76.

Μετά από τέσσερα χρόνια, κάτω από την πίεση της Ελληνοκυπριακής ηγεσίας και της Ελληνικής κοινής γνώμης, η Ελληνική κυβέρνηση αναγκάστηκε να καταθέσει την πρώτη προσφυγή στον Ο.Η.Ε. Παρά το ότι πολιτική της κυβέρνησης Παπάγου ήταν να διευθετηθεί το ζήτημα της Κύπρου μέσω διμερών διαπραγματεύσεων με την αγγλική κυβέρνηση, όταν οι προσπάθειές της απέβησαν ατελέσφορες, αυτή οδηγήθηκε, τελικά, στην απόφαση να παραπεμφθεί το θέμα στα Ηνωμένα Έθνη τον Σεπτέμβριο του 1954. Η σχετική απόφαση λήφθηκε στις 20/4/1954.

Σε τούτο, συνέβαλε και η απρεπής συμπεριφορά που επέδειξε ο Ήντεν προς το πρόσωπο του Παπάγου, κατά την επίσκεψή του στην Ελλάδα τον Δεκέμβριο του 1953. Κατά τη συνάντηση που είχε με τον Παπάγο, όχι μόνο αρνήθηκε να έχει οποιαδήποτε συζήτηση για το θέμα της Κύπρου, αλλά και έστρεψε και τα νώτα του προς τον Έλληνα πρωθυπουργό όταν ο τελευταίος επιχείρησε να του θέσει το θέμα. Της συμπεριφοράς αυτής του Ήντεν, ακολούθησε η πιο κάτω δήλωση του υφυπουργού Αποικιών Horkinson, το περιβόητο «ουδέποτε του Χόπκινσον», στις 28/7/1954 ενώπιον της της Βουλής των Κοινοτήτων: «Υπήρξαν πάντοτε η αντίληψη και η συμφωνία ότι, εντός της Κοινοπολιτείας, υφίστανται ορισμένες περιοχές, οι οποίες, λόγω των ιδιαζουσών συνθηκών τους, δεν μπορούν να αναμένουν ότι θα είναι ποτέ δυνατό να καταστούν πλήρως ανεξάρτητες».¹²⁷

Η προσφυγή στον ΟΗΕ δεν βρήκε σύμφωνη μερίδα σημαντικών ελληνοκυπριακών προσωπικοτήτων, μεταξύ των οποίων και ο Ιωάννης Κληρίδης. Σε συνέντευξή του στον ανταποκριτή της *Χουριέτ* στην Κύπρο, που δημοσιεύθηκε στις 22/9/1954, υποστήριξε ότι είχε διαχωρίσει τη θέση του από τους ενωτικούς μετά που είχαν απορρίψει τη βρετανική πρόταση του 1947 για αυτοκυβέρνηση και πρόσθεσε πως «δεν υπάρχει τίποτα πιο φυσιολογικό για έναν Ελληνοκύπριο από τον να ζητεί την Ένωση με την Ελλάδα και για ένα Τουρκοκύπριο την Ένωση με την Τουρκία, όμως το ζήτημα δεν είναι συναισθηματικό, αλλά πολιτικό». Εκτιμώντας ότι «στις υφιστάμενες διεθνείς συνθήκες»

---

¹²⁷ Πανταζής Τερλεξής, *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού, ανατομία ενός λάθους*, σελ.125.

η Αγγλία δεν θα έδινε την Κύπρο στην Ελλάδα, χαρακτήρισε την «επιδίωξη ανέφικτων στόχων» στην πολιτική όχι μόνο «λανθασμένη, αλλά τρόπον τινά έγκλημα, καθαρή χρεωκοπία».¹²⁸

Κατά την περίοδο 1954-1958, η ελληνική κυβέρνηση προσέφυγε πέντε φορές στον ΟΗΕ για το Κυπριακό.

Της πρώτης προσφυγής στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ το 1954, δεν προηγήθηκε σοβαρή προπαρασκευή και η απαιτούμενη επιμέλεια στη σύνταξη του εγγράφου της. Η κυβέρνηση Παπάγου, εν πολλοίς, αυτοσχεδίαζε και δεν είχε προετοιμάσει την προσφυγή μεθοδικά. Η προσφυγή της Αθήνας στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ εμφάνιζε μια βαριά αδυναμία. Το σχετικό έγγραφο της 16ης Αυγούστου 1954, που φέρει την υπογραφή του Παπάγου, εμφανίζει το Κυπριακό ως αγγλοελληνική διαφορά, παρά ως καθαρώς ζήτημα αυτοδιάθεσης ενός αποικιακού λαού, παρά το ότι, από νομικής πλευράς, το θέμα παρουσιάστηκε ως θέμα αυτοδιάθεσης και βασίστηκε στα άρθρα 1, 10 και 14 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ. Όπως, σχετικά, παρατηρεί και ο Πανταζής Τερλεξής, «στο ελληνικό αυτό έγγραφο, η λέξη “ένωση” και φράσεις όπως “η Κύπρος ανήκει στον Ελληνικό κόσμο”, “η Κύπρος είναι νήσος ελληνική” και ο Κυπριακός λαός “διεκδικεί την ένωσίν του μετά την Ελλάδα”, εμφανίζονται στο κείμενο τουλάχιστο δέκα φορές, ενώ ο όρος “αυτοδιάθεση” αναφέρεται μόνο στον τίτλο».¹²⁹ Αυτό το εκμεταλλεύτηκε δεόντως ο εκπρόσωπος της Βρετανίας ο οποίος ισχυρίστηκε πως η διένεξη αφορούσε τη μεταβίβαση της κυριαρχίας της Κύπρου από ένα κράτος-μέλος του Ο.Η.Ε. σ’ ένα άλλο. Περαιτέρω, ο ισχυρίστηκε ότι η νήσος δεν αποτέλεσε ποτέ μέρος του νεοελληνικού κράτους και ότι η Τουρκία είχε νόμιμο συμφέρον στην υπόθεση.¹³⁰

---

¹²⁸ Γεώργιος Αγγελετόπουλος, *Η Hürriyet και η Πολιτική της Τουρκίας στο Κυπριακό (1948-1955)*, Εκδόσεις Ρίζες, σσ. 210, 211.

¹²⁹ Πανταζής Τερλεξής, *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού, ανατομία ενός λάθους*, σ. 162. Σάββας Λοϊζίδης, *Άτυχη Κύπρος*, σ.115.

¹³⁰ Παύλος Ν. Τζερμιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος Ι, σ. 279.

Όταν στις συζητήσεις που έγιναν στις επόμενες Συνόδους η ελληνική διπλωματία προσπάθησε να αλλάξει τακτική, ήδη ήταν πολύ αργά. Είναι αρκετά χαρακτηριστικά τα όσα είπε στη Βουλή στις 29/11/1956 ο Ευάγγελος Αβέρωφ ο οποίος, ως υπουργός Εξωτερικών, υποστήριξε την τρίτη προσφυγή: «... εις τα Ηνωμένα Έθνη εδόθη κατά το 1954 έμφασις εις την ένωσιν της Κύπρου μετά της Ελλάδος και ουχί εις την αυτοδιάθεσιν της Κύπρου. Τούτο προεκάλεσεν την κατηγορίαν την οποίαν συναντήσαμεν και εφέτος εις τα Ηνωμένα Έθνη, ότι η Ελλάς δεν αποβλέπει εις την εφαρμογήν των καταστατικών αρχών των Ηνωμένων Εθνών, αλλά εις την διατεχνασμάτων προσάρτησιν εδαφών».¹³¹

Κατά τις συζητήσεις που έλαβαν χώρα, έγινε αναφορά και στη Συνθήκη της Λωζάνης. Κατά τον Έλληνα αντιπρόσωπο Στ. Στεφανόπουλο, η Τουρκία, με βάση το άρθρο 16, παραιτήθηκε από κάθε τίτλο επί όλων εκείνων των εδαφών και των νήσων επί των οποίων δεν αναγνωρίστηκε η κυριαρχία της από τη Συνθήκη. Μεταξύ των νήσων αυτών περιλαμβάνεται και η Κύπρος, της οποίας η προσάρτηση στην Αγγλία αναγνωρίστηκε κατηγορηματικά στο άρθρο 20. Ο Άγγλος αντιπρόσωπος Σέλγουιν Λόιντ αντέκρουσε την επιχειρηματολογία του Στεφανόπουλου και υποστήριξε ότι στην περίπτωση της Κύπρου, η Συνθήκη της Λωζάνης καθόρισε το νομικό καθεστώς της Κύπρου. Η συζήτηση για το μέλλον της Κύπρου θα αποτελούσε προσπάθεια τροποποίησής της, κάτι που θα συνιστούσε παραβίασή της. Κατά την τουρκική αντιπροσωπεία, η Συνθήκη της Λωζάνης, η οποία καθόρισε τα σύνορα Τουρκίας και Ελλάδας, είχε επιβάλει μια ισορροπία στην περιοχή. Προς τον σκοπό αυτό, η τουρκική περιοχή της Δυτικής Θράκης, με πληθυσμό στη μεγάλη του πλειονότητα τουρκικό, δόθηκε στην Ελλάδα. Η Συνέλευση θα αγνοούσε όλους εκείνους του γενικότερους παράγοντες και τα στοιχεία, που λαμβάνονται υπόψη κατά τη σύναψη μιας διεθνούς σύμβασης, αν θα αναφερόταν σε ένα μόνο άρθρο μεμονωμένα, στο άρθρο που

---

¹³¹ Σάββας Λοϊζίδης, *Ατυχη Κύπρος*, σ.176.

αναφέρεται στην αναγνώριση από την Τουρκία της προσάρτησης της Κύπρου από την Αγγλία.¹³²

Η Γενική Συνέλευση, με απόφασή της ημερ. 15/12/1954, απέρριψε την προσφυγή, «θεωρούσα ότι, προς το παρόν, δεν φαίνεται σκόπιμο να υιοθετήσει μια λύση επί του Κυπριακού. Αποφασίζει να μην ασχοληθεί περισσότερο με το θέμα της εφαρμογής υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών της Αρχής των ίσων δικαιωμάτων και της αυτοδιαθέσεως των λαών στον πληθυσμό της Κύπρου».

Η κατά το επόμενο έτος 1955 προσπάθεια της ελληνικής κυβέρνησης να φέρει εκ νέου το Κυπριακό στα Ηνωμένα Έθνη υπήρξε ατυχής. Δεν κατόρθωσε καν να εγγραφεί το Κυπριακό στην Ημερησία Διάταξη της 9ης Γενικής Συνέλευσης.

Η τελευταία προθεσμία για εγγραφή του θέματος στην ημερήσια διάταξη της Γενικής Συνέλευσης ήταν η 22α Αυγούστου 1955. Η ελληνική κυβέρνηση υποσχέθηκε στον Μακάριο ότι θα κατέθετε την προσφυγή τις 20 Αυγούστου αν η Τριμελής δεν είχε θετικά αποτελέσματα ή αν δεν είχε αρχίσει.¹³³ Τελικά, η προσφυγή απορρίφθηκε με απόφαση της Γενικής Επιτροπής που επικυρώθηκε από τη Γενική Συνέλευση στις 24/9/1955, παρά τις προσδοκίες της ελληνικής πλευράς που θεωρούσε ότι η εγγραφή του ζητήματος στην ημερησία διάταξη της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ δεν θα παρουσίαζε δυσκολίες. Η ελληνική πλευρά δεν είχε υπολογίσει την αρνητική μεταστροφή των Ηνωμένων Πολιτειών των οποίων η Βρετανία ζήτησε έντονα και πιεστικά την υποστήριξη.¹³⁴ Οι ΗΠΑ έβλεπαν και εξακολουθήσαν για χρόνια να βλέπουν το Κυπριακό απλά σαν θέμα που διατάραζε τις ατλαντικές σχέσεις και, ως εκ τούτου, θεωρούσαν σκόπιμη μια ελληνοτουρκική συνεννόηση.

---

¹³² Πανταζής Τερλεξής, *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού, ανατομία ενός λάθους*, σσ. 170-173

¹³³ Αγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σ.116.

¹³⁴ Ο.π. σ. 122.

Μετά το ναυάγιο των συνομιλιών Μακαρίου-Χάρντινγκ, την εξορία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου στις Σεϋχέλλες και την απόρριψη του σχεδίου Ράντκλιφ, η Ελλάδα έστρεψε ξανά όλη την προσοχή και δραστηριότητά της στα Ηνωμένα Έθνη στα οποία υπέβαλε νέα προσφυγή.

Η Γενική Συνέλευση, κατά τη διάρκεια της 11ης Συνόδου, συζήτησε την τρίτη ελληνική προσφυγή σε συνδυασμό με την αγγλική, που είχε τον τίτλο: «Η ενίσχυση της τρομοκρατίας στην Κύπρο από την Ελλάδα». Η συζήτηση της προσφυγής άρχισε στις 18 Φεβρουαρίου 1957 και διήρκησε έως την 22α, όταν η ελληνική αντιπροσωπεία, για να αποφύγει δυσμενή σχέδια αποφάσεων, ιδίως αυτό της Ταϊλάνδης που ήταν εμπνευσμένο από τις ΗΠΑ, απέσυρε το δικό της σχέδιο και πέτυχε την παρέμβαση του Ινδού υπουργού Άμυνας Κρίσνα Μένον, που είχε τεράστιο κύρος στους κύκλους των Ηνωμένων Εθνών.

Στις 26/2/1957 η Γενική Συνέλευση υιοθέτησε την απόφαση 1013 (XI) στην οποία, υιοθετώντας την πρόταση του Κρίσνα Μένον, «εκφράζει τη σοβαρότατη επιθυμία της όπως εξευρεθεί ειρηνική, δημοκρατική και δίκαιη λύση, σύμφωνα με τους σκοπούς του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και την ελπίδα ότι θα επαναληφθούν οι διαπραγματεύσεις και θα αχθούν σε αίσιο πέρας». Η ελληνική πλευρά θεώρησε ότι με την απόφαση αναγνωριζόταν το δικαίωμα αυτοδιάθεσης και καλούνταν Ελλάδα και Αγγλία να διαπραγματευθούν, ώστε οι Κύπριοι να αποφασίσουν για το μέλλον τους. Για την Αγγλία, τίποτε δεν είχε αλλάξει. Όπως δήλωσε ο Λόρδος Χιουμ στη Βουλή των Λόρδων «πρωταρχικό μας καθήκον είναι να διασφαλίσουμε τον σεβασμό της τάξης και του νόμου στην Κύπρο και δεν θα μεταβάλουμε τη στάση μας ούτε κατά ένα ιώτα».¹³⁵

Τον Δεκέμβριο του 1957, η Γενική Συνέλευση, κατά την 12η Σύνοδο, συζήτησε και πάλιν το θέμα, για τέταρτη φορά, αλλά στις 12/12/1957 δεν υιοθέτησε οποιαδήποτε οριστική απόφαση. Το ελληνικό σχέδιο απόφασης δεν υιοθετήθηκε ως απόφαση της

---

¹³⁵ Άγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σσ.180, 181.

Γενικής Συνέλευσης επειδή δεν έλαβε την απαιτούμενη πλειοψηφία των δυο τρίτων.

Την πέμπτη και τελευταία φορά, η Γενική Συνέλευση, κατά τη 13η Σύνοδο, υιοθέτησε στις 5/12/1958 απόφαση η οποία, στην πραγματικότητα, αποτελούσε επανάληψη της απόφασης της 26/2/1957.

Έτσι, το 1958, μετά από τεσσάρων χρόνων σκληρής διπλωματικής μάχης, δημόσια και παρασκηνιακά, στις αίθουσες και στους διαδρόμους του ΟΗΕ, το Κυπριακό εγκαταλείφθηκε ουσιαστικά, με την πιο πάνω αόριστη ευχή.

Η αδυναμία της ελληνικής διπλωματίας να επιτύχει, στις πιο πάνω πέντε περιπτώσεις, ευμενή απόφαση, οφείλεται, όχι μόνο στον ανεπαρκή τρόπο παρουσίασης της φύσης του θέματος, ως θέματος ελευθερίας και αυτοδιάθεσης ενός λαού που τελούσε υπό αποικιακό ζυγό, αλλά, περισσότερο, σε λόγους που αφορούσαν τον χαρακτήρα του Διεθνούς Οργανισμού, τον οποίο δεν μπόρεσαν να κατανοήσουν η ελληνοκυπριακή και η ελλαδική ηγεσία. Υπερτιμήθηκε και παρανοήθηκε ο ρόλος του. Ο ΟΗΕ δεν ήταν ένα «Ανώτατο Διεθνές Δικαστήριο», όπως το αποκάλεσε ο Θεμιστοκλής Τσάτσος ή ένας «Διεθνής Άρειος Πάγος», όπως τον περιέγραψε ο Σοφοκλής Βενιζέλος. Πρόκειται για ένα καθαρά πολιτικό οργανισμό όπου τα κράτη-μέλη αυτού κανονίζουν τη στάση τους με βάση τα συμφέροντά τους και οι αντιπρόσωποί τους, που συζητούν και, τελικά, ψηφίζουν, δεν ψηφίζουν με βάση τις εντυπώσεις της στιγμής, αλλά μόνο σύμφωνα με τις οδηγίες που λαμβάνουν από τις κυβερνήσεις τους.

Ειδικότερα, η ευθύνη που βαρύνει την ελληνική διπλωματία, σχετικά με τον χειρισμό του ζητήματος, τουλάχιστο στα αρχικά στάδια, είναι ότι, αντί να αντιληφθεί έγκαιρα τις δυσκολίες που θα αντιμετώπιζε το θέμα, ως εκ της φύσεώς του, στον ΟΗΕ και να κατευθύνει τις προσπάθειές της στην επίτευξη μιας συμφωνημένης λύσης, επέμενε στα αρχικά της σχέδια, παρουσιάζοντας τις αποτυχημένες εκβάσεις των προσφυγών ως διπλωματικές νίκες. Έτσι, μετά την αποτυχία της πρώτης προσφυγής και την απόφαση της Γενικής Συνέλευσης της 15/12/1954, ο πρωθυπουργός Αλέξανδρος Παπάγος δήλωνε στη Βουλή στις 7/2/1955 ότι η απόφαση αυτή πρέπει να θεωρηθεί «ως ένας ευοίωνος ιστορικός

σταθμός δια την επίλυση του Κυπριακού ζητήματος». Την ίδια ημέρα ο Στέφανος Στεφανόπουλος, υπουργός Εξωτερικών, δήλωνε ότι «δια της ψηφισθείσης αποφάσεως, το Κυπριακό εξήλθε από την αφάνεια εις την οποία μέχρι τούδε ευρίσκετο και κατέστη εφεξής, ουχί πλέον εσωτερικόν αλλά και διεθνές ζήτημα».¹³⁶ Πιο χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Γρηγορίου Κασιμάτη, υπουργού άνευ χαρτοφυλακίου στην κυβέρνηση Κωνσταντίνου Καραμανλή, στις 22/1/1957 στη Νέα Υόρκη, με την οποία έστειλλε το πιο κάτω μήνυμα αισιοδοξίας για την έκβαση της τρίτης προσφυγής: «... ελπίζουμε, κατόπιν της επιδεικνυομένης πλήρους κατανοήσεως υπό του Προέδρου κ. Αϊζενχάουερ και του κ. Ντάλλες, το αίτημα των Κυπρίων να συγκεντρώση τα 9/10 των ψήφων. Αλλά και χωρίς τας Ηνωμένας Πολιτείας ημπορούμε να νικήσωμεν, διότι τόσον είναι μεγάλη η απήχησις του δικαίου των Κυπρίων εις τα Ηνωμένα Έθνη και τόσον σαφές έγινε πλέον, ότι το Κυπριακόν αποτελεί μέρος του προβλήματος της Μέσης Ανατολής, από την οποίαν η Αγγλία δια της στάσεώς της απάκλεισεν εαυτήν. Ημείς οι ίδιοι, πρέπει, όμως, να πιστεύωμεν εις τας δυνατότητάς μας και να δώσωμεν πλήρη και καθολικήν μάχην» Το γεγονός, ότι σε λίγες μέρες, η ελληνική αντιπροσωπεία θα απέσυρε την τελευταία στιγμή το σχέδιο αποφασής της, που κινδύνευε να καταψηφιστεί και ότι θα υποστήριζε το Ινδικό σχέδιο, δικαιολογήθηκε από τον Κασιμάτη ότι οφειλόταν σε μια απρόβλεπτη «εμπλοκή».¹³⁷

Ε. Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΗΣ ΕΟΚΑ

Μέσα σ' αυτό το κλίμα, που περιεγράφηκε πιο πάνω, άρχισε ο ένοπλος αγώνας της ΕΟΚΑ (Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών). Ο Γεώργιος Γρίβας είχε σκέψεις για ένοπλο αγώνα στην Κύπρο κατά των Βρετανών από το 1948. Τις σκέψεις του αυτές τις κοινοποίησε στον Αχιλλέα Κύρου, ιδιοκτήτη της εφημερίδας «Εστία» και αργότερα, το 1950, στον Στρατηγό Γ.

---

¹³⁶ Πανταζής Τερλεξής, *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού, ανατομία ενός λάθους*, σ. 210.

¹³⁷ Ο.π., σ. 212.

Κοσμά, Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Στρατού (ΓΕΣ).¹³⁸ Την ίδια σκέψη για ένοπλο αγώνα είχαν και ο πρώην υπουργός Στρατιωτικών Γεώργιος Στράτος μαζί με τους αδελφούς Σάββα και Σωκράτη Λοϊζίδη, οι οποίοι, κατά τον Μάιο του 1951, ύστερα και από συνεννόηση με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ', πρότειναν στον Γεώργιο Γρίβα να αναλάβει τη διεξαγωγή του. Ο τελευταίος αποδέχθηκε την πρόταση. Για την προπαρασκευή του αγώνα συγκροτήθηκε «Μυστική Επιτροπή». Τα μέλη της «Μυστικής Επιτροπής», τα οποία και έδωσαν σχετικό όρκο στις 7 Μαρτίου 1953, ήταν, εκτός από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ', τον Γ. Στράτο, τον Γεώργιο Γρίβα και τους Σάββα και Σωκράτη Λοϊζίδη, ο Στρατηγός Ν. Παπαδόπουλος, ο Καθηγητής της Θεολογίας Γεράσιμος Κονιδάρης, ο Καθηγητής της Νομικής Δημήτριος Βεζανής, Πρόεδρος του «Εθνικιστικού Συνδέσμου» με δυο στελέχη του, τους Ηλ. Τσαττόμοιρο και Δ. Σταυρόπουλο, ο Δικηγόρος Αντώνιος Αυγίκος και ο τέως ανώτερος αξιωματικός μυστικών υπηρεσιών και στενός συνεργάτης του Γ. Στράτου κατά την κατοχή Ηλίας Αλεξόπουλος. Για τη μορφή και τη φύση, που θα είχε ο αγώνας, υπήρχε στην αρχή διάσταση απόψεων. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος υποστήριζε ότι ο αγώνας θα έπρεπε να ήταν περιορισμένος, με πράξεις σαμποτάζ και με αποφυγή όσον το δυνατό αιματοχυσίας. Ο Γρίβας υποστήριζε ότι ο αγώνας έπρεπε να διεξαχθεί με ευάριθμες αντάρτικες ομάδες σε συνδυασμό με ομάδες δολιοφθορών. Επικράτησε η άποψη του Γρίβα για να γίνει αφενός εντονότερα αισθητή η αποφασιστικότητα των Κυπρίων από τους Βρετανούς και αφετέρου περισσότερο εντυπωσιακή στη διεθνή κοινή γνώμη.¹³⁹

Ούτε λόγος θα μπορούσε να γίνει για συμμετοχή των Αριστερών στον ένοπλο αγώνα. Μια τέτοια σκέψη ήταν εντελώς αδιανόητη για τα μέλη της «Μυστικής Επιτροπής», αν ληφθεί υπόψη το

---

¹³⁸ Στρατηγός Γεώργιος Γρίβας-Διγενής, *Απομνημονεύματα*, Αθήναι 1961, σσ.14, 15.

¹³⁹ Σάββας Λοϊζίδης, *Άτυχη Κύπρος*, Εκδόσεις Μπεργάδη 1980, σσ. 100, 101. Στρατηγός Γεώργιος Γρίβας-Διγενής, *Απομνημονεύματα*, Αθήναι 1961, σσ. 18, 19.

ιδεολογικό υπόβαθρο των μελών της και οι συγκυρίες της τότε εποχής.

Και αν υπήρχε έστω και μια αμυδρή πιθανότητα μελλοντικής συμμετοχής των Αριστερών στον αγώνα, αυτή εξανεμίστηκε από τον άστοχο τρόπο αντίδρασής τους, όταν άρχισε ο αγώνας της ΕΟΚΑ στις 1 Απριλίου 1955. Με ανακοινώσεις τους το ΑΚΕΛ και η ΠΕΟ αποκαλούσαν τους αγωνιστές της ΕΟΚΑ «τραμπούκους», «βαρελότους» και «ψευτοδιγενήδες». Το εκφραστικό όργανο του ΑΚΕΛ, ο «Νέος Δημοκράτης», έγραφε τα ακόλουθα στις 6 Απριλίου 1955: «Δεν υπάρχει καμιά ανάγκη να κρυβόμαστε στο σκοτάδι της νύκτας και για να ρίχνουμε δυναμίτες και εκρηκτικές ύλες. Με αυτό δεν κατορθώνουμε τίποτε άλλο παρά να οπλίζουμε το χέρι του ξένου κυριάρχου για να μας κτυπήσει πιο αποτελεσματικά».¹⁴⁰ Επίσης, ο γενικός γραμματέας του ΚΚΕ, με ομιλία του στις 24 Απριλίου 1955 στον παράνομο ραδιοσταθμό «Φωνή της Ελεύθερης Ελλάδας», αποκάλυψε και την ταυτότητα του Αρχηγού της ΕΟΚΑ «Διγενή».¹⁴¹

Η στάση της ηγεσίας του ΑΚΕΛ βασίστηκε σε λενινιστικές δογματικές θέσεις αναφορικά με την ακολουθητέα τακτική σε πολιτικούς αγώνες. Θεωρήθηκε ο αγώνας της ΕΟΚΑ ως τακτική τρομοκρατίας, που δεν είχε τη μορφή μαζικού απελευθερωτικού αγώνα. Ο Λένιν είχε καταδικάσει την τρομοκρατία ως μέθοδο επιδίωξης πολιτικού σκοπού. Οι ηγέτες της Αριστεράς υποτίμησαν τις δυνατότητες που είχε η οργάνωση της ΕΟΚΑ και θεωρούσαν ότι οι Άγγλοι θα κατέστειλαν αυτό το κίνημα σύντομα και εύκολα.

Αργότερα, τον Μάρτιο του 1957, η Κεντρική Επιτροπή (ΚΕ) του ΑΚΕΛ, κάνοντας αυτοκριτική, αναθεώρησε την τότε στάση της έναντι του αγώνα της ΕΟΚΑ. Στη σχετική απόφαση, αναφέρονται και τα ακόλουθα: «Ταυτόχρονα η ΚΕ υπογραμμίζει ανοικτά ότι στη στάση μας έναντι της ΕΟΚΑ διαπράξαμε μια σειρά λάθη, μερικά από τα οποία αρκετά σοβαρά. Πρώτα-πρώτα από την αρχή υποτιμήσαμε σοβαρά το κίνημα της ΕΟΚΑ, θεωρώντας το σαν κίνημα μερικών δεκάδων φανατικών της δεξιάς, προορισμένο να

¹⁴⁰ Στρατηγός Γεώργιος Γρίβας-Διγενής, *Απομνημονεύματα*, Αθήναι 1961, σ. 50.

¹⁴¹ Άγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σ. 86.

σβήσει σε μερικούς μήνες και δεν μπορέσαμε να παρακολουθήσουμε τις προετοιμασίες που γίνονταν πάνω από τρία χρόνια. Δεύτερο η ανακοίνωση του Πολιτικού Γραφείου του Απρίλη του 1955 ήταν μια πολύ βιαστική και αψυχολόγητη ενέργεια που πρόδιδε σύγχυση και έλλειψη ψυχραιμίας και με τον τρόπο που έπιανε το ζήτημα θεωρητικολογώντας για ατομική τρομοκρατία με αποσπάσματα από τον Λένιν, δεν βοηθούσε καθόλου τις μάζες να δουν σωστά για ποιους λόγους το κόμμα μας διαφωνούσε με την τακτική του ένοπλου αγώνα. Τρίτο οι χαρακτηρισμοί που σε ανακοινώσεις και σε άρθρα μας δώσαμε στην ΕΟΚΑ και στους αγωνιστές της, αποκαλώντας τους «Ψευτοδιγενήδες», «τραμπούκους», «βαρελότους», «τρακαστρούκες» κ.λπ., ήταν προκλητικοί και σεχταριστικοί και ενώ δεν εξυπηρετούσαν καθόλου την εθνική μας υπόθεση και την ενότητα του λαού, οπλίσαμε την ΕΟΚΑ και τον μοναρχοφασισμό στην επίθεσή τους ενάντια στο κόμμα και το Λαϊκό κίνημα και έριχναν νερό στο μύλο της διάσπασης και του κινδύνου εμφυλίου σπαραγμού».¹⁴²

Ο Ανδρέας Ζιαρτίδης, τότε γενικός γραμματέας της ΠΕΟ, στο βιβλίο του Πανίκου Παιονίδη, ενώ εξακολουθεί να θεωρεί ότι ο ένοπλος αγώνας ήταν μια λανθασμένη τακτική, κρίνει λανθασμένη τη στάση που τήρησε τον Απρίλιο του 1955 το ΑΚΕΛ για τους λόγους που αναφέρονται στην απόφαση του 1957 και τονίζει τα ακόλουθα: «Εμείς εκάναμε το λάθος να δικαιολογήσουμε τη θέση μας στηριγμένοι σε δογματικές, λενινιστικές θέσεις για την ατομική τρομοκρατία κλπ., ενώ είχαμε μπροστά μας τις αντικειμενικές συνθήκες μέσα στις οποίες εκαλείτο ο λαός μας να αγωνιστεί. Είχαμε συγκεκριμένα τον γεωγραφικό παράγοντα, Δεν είμαστε η Αλγερία με την απέραντη έκταση. [...] Είχαμε τον παράγοντα του πληθυσμού. [...] Είχαμε τον παράγοντα των δυο κοινοτήτων. Η μια κοινότητα, η τουρκοκυπριακή, ήταν ολοφάνερο ότι διαφωνούσε με τον στόχο, τον ορθό στόχο της Ένωσης [...] και ήταν βέβαιο ότι θα αντιδρούσε. Είχαμε μπροστά μας και παραδείγματα άλλων χωρών που απόκτησαν την ανεξαρτησία τους με πολιτικούς αγώνες και όχι με ένοπλο αγώνα. [...] Αντί να χρησιμοποιήσουμε αυτά τα επιχειρήματα, των αντικειμενικών και υποκειμενικών συνθηκών

¹⁴² Στρατηγός Γεώργιος Γρίβας-Διγενής, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 1961, σ. 51.

που δεν ευνοούσαν τον ένοπλο αγώνα, αρπαχτήκαμε από κάποιες δογματικές Λενινιστικές θέσεις, τις οποίες ο λαός δεν εκατάλαβε».¹⁴³

Κανένας δεν μπορεί να αμφισβητήσει τον ηρωισμό των μαχητών της ΕΟΚΑ και, κυρίως, αυτών που έπεσαν ένδοξα στο πεδίο της μάχης, όπως του Γρηγόρη Αυξεντίου και του Κυριάκου Μάτση ή αυτών που αντιμετώπισαν με θάρρος την αγχόνη, όπως του Ευαγόρα Παλληκαρίδη και του Ιάκωβου Πατάτσου.

Όμως, ο αγώνας είχε και τα μελανά του στίγματα από τα οποία κινδύνεψε να επισκιαστεί η αγνότητά του. Θα αναφερθώ πρώτα στις εκτελέσεις των λεγόμενων «προδοτών». Δυστυχώς, έγιναν στο θέμα αυτό ολέθρια λάθη με την τιμωρία ανθρώπων οι οποίοι, όπως αποδείχθηκε, σε τίποτε δεν έφταιζαν αλλά έπεσαν θύματα διαβολών και συκοφαντιών. Σ' αυτή την κατηγορία, πρέπει να περιληφθούν και ορισμένοι φόντοι Αριστερών. Το ότι οι Αριστεροί δεν μετείχαν στον αγώνα, είτε διότι δεν συμφωνούσαν με αυτόν είτε διότι δεν τους ήθελε ο Γρίβας, δεν σημαίνει ότι όλοι τους ήταν προδότες ή έστω εχθροί του αγώνα.¹⁴⁴

Στους Ελληνοκυπρίους, τους οποίους «εκτελούσε» η ΕΟΚΑ κατά διαταγή του Γρίβα, συγκαταλέγονταν αδιαμφισβήτητα και αρκετοί καταδότες. Όπως δείχνουν ορισμένα μέρη των Απομνημονευμάτων του, ο αρχηγός της ΕΟΚΑ θεωρούσε, ότι είχε το «δικαίωμα» να κρίνει «με αποφασιστικότητα», ποιος διέπραξε προδοσία και τι έπρεπε να συμβεί μ' αυτόν. Θύματα αυτής της «αποφασιστικότητας» υπήρξαν ασφαλώς αρκετοί αθώοι Ελληνοκύπριοι, οι οποίοι π.χ. εξαιτίας προσωπικών διαφορών χαρακτηρίστηκαν προδότες. Δεν είναι τυχαίο, πως μεταξύ των ανθρώπων, που έχασαν τη ζωή τους λόγω των δραστηριοτήτων της ΕΟΚΑ, το ποσοστό των Ελληνοκυπρίων ήταν φοβερά μεγάλο.

Πέραν τούτου, διαπράχθηκαν και εγκλήματα σε βάρος αόπλων και μάλιστα γυναικών, που προκάλεσαν γενικό αποτροπιασμό.

---

¹⁴³ Πανίκος Παιονίδης, *Ανδρέας Ζιαρτίδης, Χωρίς φόβο και πάθος*, Λευκωσία 1995, σσ. 76, 77.

¹⁴⁴ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσα, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών*, Τόμος Α', σ. 237.

Ενδεικτικά, αναφέρεται το ακόλουθο περιστατικό: Στις απογευματινές ώρες της 3ης Οκτωβρίου 1958 στην Αμμόχωστο πυροβολήθηκαν επανειλημμένα, «εν μέση οδώ», δυο Αγγλίδες, σύζυγοι Άγγλων στρατιωτικών. Η πρώτη σκοτώθηκε επί τόπου, η άλλη καταδιώχθηκε και σοβαρά τραυματισμένη διακομίστηκε στο νοσοκομείο σε κακή κατάσταση. Το επεισόδιο, που είχε δυσμενή αντίκτυπο τόσο στην Αγγλία όσο και διεθνώς, προκάλεσε την αντίδραση του τότε Έλληνα Υπουργού των Εξωτερικών Ευάγγελου Αβέρωφ και του Μακαρίου. Ο τελευταίος σε σημείωμά του προς το Γρίβα στις 6 Οκτωβρίου 1958, που υπέγραψε με το ψευδώνυμο «Σ. Χάρης», του έγραφε μεταξύ άλλων: «Ο φόνος Αγγλίδος εις Αμμόχωστον είχε πολύ κακήν απήχησιν. Αν η οργάνωσις νομίζει, ότι πρέπει να στραφή και εναντίον Αγγλίδων γυναικών, πρέπει προηγουμένως να καταστήσει τούτο γνωστόν δια προκηρύξεώς της».¹⁴⁵

Τα απάνθρωπα βασανιστήρια στα οποία υπέβαλλαν οι Βρετανοί κατακτητές τους αγωνιστές της Ε.Ο.Κ.Α. δεν δικαιολογούσαν με κανένα τρόπο πράξεις όπως οι πιο πάνω.

ΣΤ. Η ΤΡΙΜΕΡΗΣ ΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ

Η αγγλική Κυβέρνηση προσκάλεσε, στις 30 Ιουνίου 1955, την Ελλάδα και την Τουρκία να συνέλθουν σε Τριμερή Διάσκεψη, στο Λονδίνο.

Η φρασεολογία της πρόσκλησης, που έστειλαν οι Άγγλοι στην ελληνική και την τουρκική Κυβέρνηση ήταν εξαιρετικά προσεγμένη. Προσκαλούσε τα δύο κράτη, Ελλάδα και Τουρκία, για να συζητήσουν «δια θέματα πολιτικής και αμύνης της Ανατολικής Μεσογείου, περιλαμβανομένης και της Κύπρου». Η μνεία της Κύπρου, κατά τρόπο συντακτικά παρεμπίπτοντα, είχε σκοπό να σώσει τα προσχήματα για την βρετανική κοινή γνώμη. Ακόμα πιο προσεγμένες ήταν οι δηλώσεις του Άγγλου πρωθυπουργού Σερ Άντονι Ήντεν στη Βουλή των Κοινοτήτων, όταν μίλησε για την πρωτοβουλία αυτή της κυβέρνησής του. Ο Άγγλος Πρωθυπουργός δήλωσε: « Η πρόθεσή μας είναι να μην υπάρξει καθορισμένη ημερήσια διάταξη και οι συζητήσεις να περιλαμβάνουν, ευρύτατα,

---

¹⁴⁵ Νίκος Κρασιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια, Κύπρος 1950-1960*, σ. 348.

όλα τα προβλήματα αυτά, χωρίς να δεσμεύεται προκαταβολικά κανένα από τα ενδιαφερόμενα μέρη».¹⁴⁶

Ο Άγγελος Βλάχος αναφέρει ότι ένας από τους πιο διακεκριμένους Άγγλους δημοσιογράφους εμπιστεύθηκε στον τότε Έλληνα Πρέσβη στο Λονδίνο Δημήτρη Μπίτσιο ότι, όταν είχε ρωτήσει τον υφυπουργό Εξωτερικών Κιρκπάτρικ γιατί η Αγγλία είχε συγκαλέσει την Τριμερή, αφού υπήρχε βάσιμος φόβος να ορθωθούν η μία εναντίον της άλλης, η Ελλάδα και η Τουρκία, ο Κιρκπάτρικ του είχε αποκριθεί: «Αυτός ήταν, ακριβώς, ο σκοπός».¹⁴⁷ Σχετικά με το θέμα αυτό είναι πολύ ενδιαφέροντα τα όσα έγραψε αργότερα ο Ήντεν: «Εμείς ξέραμε πόσο ευρύ ήταν το χάσμα μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων, αλλά ο κόσμος δεν το ήξερε. Πολλοί πίστευαν ότι οι δυσκολίες προήρχοντο από ένα πεπαλαιωμένο Βρετανικό αποικιοκρατισμό. Με το να προκαλέσουμε ένα ακριβή προσδιορισμό των διαφορών αυτών, ελπίζαμε ότι θα καταδεικνυόταν η αληθινή φύση του προβλήματος. Τότε θα μπορούσαμε να παρουσιάσουμε λεπτομερείς προτάσεις για τη μελλοντική του διευθέτηση».¹⁴⁸

Η Άγκυρα ήταν φυσικό να αισθανθεί μεγάλη ικανοποίηση αφού η πρόσκληση στην Τριμερή, ήταν, καθ' εαυτή, αναγνώριση τίτλου για την συμμετοχή της στη λύση του Κυπριακού. Η Τουρκική Κυβέρνηση δέχτηκε αμέσως, στις 2 Ιουλίου, την πρόσκληση.

Η είδηση της βρετανικής πρόσκλησης έπεσε σαν κεραυνός στην Αθήνα και, απρόβλεπτη όπως ήταν, έφερε σύγχυση στην κυβέρνηση, ιδίως το ότι στις συζητήσεις στη Διάσκεψη θα λάμβανε μέρος και η Τουρκία. Όταν έγινε η προφορική διακοίνωση της πρόσκλησης από τον Άγγλο πρεσβευτή στην Αθήνα στις 29/6/1955, ο Παπάγος ήταν σοβαρά ασθενής, ουσιαστικά ετοιμοθάνατος. Ο εκ των αντιπροέδρων της κυβέρνησης Στέφανος Στεφανόπουλος, υπουργός Εξωτερικών, απουσίαζε στο Στρασβούργο στη σύνοδο του ΝΑΤΟ. Χρέη πρωθυπουργού ασκούσε, ουσιαστικά, την ώρα

---

¹⁴⁶ Άγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σσ. 101, 102.

¹⁴⁷ Ο. π., σ. 103.

¹⁴⁸ Anthony Eden, *Full Circle*, 1960, σ. 447.

εκείνη ο άλλος αντιπρόεδρος, ο υπουργός Εθνικής Αμύνης Παναγιώτης Κανελλόπουλος. Ο Κανελλόπουλος αντίκρισε θετικά τη βρετανική πρόσκληση, θεωρώντας ότι αυτή άνοιγε νέες προοπτικές στο Κυπριακό και συνιστούσε, κατά κάποιο τρόπο και, άσχετα από την έκβαση των συνομιλιών, αναγνώριση από μέρους της Βρετανίας ότι «το θέμα είναι αντικείμενο διεθνούς συζητήσεως μεταξύ Αγγλίας, Ελλάδος, έστω και Τουρκίας».¹⁴⁹

Ο Μακάριος δεν συμεριζόταν τη θέση του Κανελλόπουλου. Θεωρούσε ότι η σύγκλιση της διάσκεψης αποτελούσε παγίδα για να εισαγάγει τον τουρκικό παράγοντα στο πρόβλημα. Επίσης, ο Μακάριος θεωρούσε απαράδεκτο να συζητηθεί το μέλλον της Κύπρου, χωρίς τη συμμετοχή των Κυπρίων. Προς τούτο, έστειλε επιστολή, ημερ. 1/7/1955, στον Αντιπρόεδρο της Ελληνικής Κυβέρνησης Παναγιώτη Κανελλόπουλο στην οποία χαρακτήριζε την πρόσκληση «επικίνδυνον ελιγμόν εις βάρος την Κυπριακής υποθέσεως» και εισηγείτο «να γίνει εγκαίρως-κατά τα συμφωνηθέντα-η κατάθεσις της προσφυγής εις τα Ηνωμένα Έθνη».

Τελικά, η Ελληνική Κυβέρνηση αποδέχθηκε, παρά τις αντιρρήσεις του Μακαρίου, την πρόσκληση.

Η έναρξη των εργασιών της Τριμερούς άρχισαν στις 29 Αυγούστου 1955 αντί στις 29 Ιουλίου και, στο διάστημα αυτό, η ελληνική κυβέρνηση είχε καταθέσει την προσφυγή.

Οι οιωνοί ήσαν κάκιστοι για την Τριμερή. Οι θέσεις των τριών Κυβερνήσεων ήταν, εκ προοιμίου, τόσο ασυμβίβαστες, ώστε η άμεση αποτυχία της Διάσκεψης ήταν βέβαιη.

Στην Τριμερή Διάσκεψη, ο τότε Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας Φατίν Ζορλού είπε τα εξής αξιοσημείωτα: «Η σημασία της Κύπρου για την Τουρκία δεν προκύπτει από μια μόνο αιτία. Είναι μια αναγκαιότητα που προέρχεται από ιστορικές επιταγές, τη γεωγραφία, την οικονομία και τη στρατιωτική στρατηγική, από το δικαίωμα ύπαρξης και ασφάλειας που είναι το πιο ιερό δικαίωμα

---

¹⁴⁹ Πανατζής Τερλεξής, *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού, ανατομία ενός λάθους*, σ.221.

κάθε κράτους. [...] Κατά τις ιστορικές μεταβολές που γνώρισε η Κύπρος, ένα ήταν πάντα το κοινό στοιχείο: ο δεσμός μεταξύ της Κύπρου και της ηπειρωτικής Μικράς Ασίας. Αυτός που κατέχει την Μικρά Ασία πρέπει για λόγους γεωγραφικούς και στρατηγικούς να κατέχει επίσης και την Κύπρο, διότι η Κύπρος φυλάσσει τα νώτα της Μικράς Ασίας». Επίσης στην Τριμερή, ένα σημαντικό στοιχείο που ερχόταν να προστεθεί στα ήδη γνωστά ήταν η δήλωση του Ζορλού ότι κάθε τροποποίηση του διεθνούς καθεστώτος της Κύπρου θα ισοδυναμούσε με μια απόπειρα τροποποίησης της Συνθήκης της Λωζάνης, όποτε η Τουρκία θα είχε το δικαίωμα να διατυπώσει ορισμένα αιτήματα. Ο Ζορλού υπονοούσε σαφώς την Δυτική Θράκη, τα νησιά του Αιγαίου και τα Δωδεκάνησα.

Στις 6 Σεπτεμβρίου ο Μακμίλλαν παρουσίασε ένα σχέδιο που προέβλεπε αυτοκυβέρνηση της Κύπρου με βάση ένα Σύνταγμα. Για αυτοδιάθεση δεν γινόταν κανείς λόγος. Αντίθετα, στη Διάσκεψη ο Μακμίλλαν απερίφραστα είπε τα ακόλουθα: «Δεν δεχόμεθα καν την άποψη ότι η αρχή της αυτοδιαθέσεως έχει διεθνή εφαρμογή. Νομίζουμε ότι πρέπει να γίνουν εξαιρέσεις εξ αιτίας των γεωγραφικών, πολιτιστικών, ιστορικών, στρατηγικών και άλλων λόγων».¹⁵⁰ Πρότεινε τη δημιουργία μιας Βουλής, που θα συγκροτείτο στα πρότυπα του Νομοθετικού Συμβουλίου που λειτουργούσε προ του 1931 και μιας κυβέρνησης με περιορισμένες εκτελεστικές εξουσίες. Μέσα, όμως, από τις βρετανικές προτάσεις, όπως διατυπώθηκαν από τον Μακμίλλαν στην Τριμερή, υπήρχαν και τα σπέρματα της πολιτικής για τριμερή συγκυριαρχία επί της Κύπρου από τη Βρετανία, την Ελλάδα και την Τουρκία. Σε τούτο απέβλεπε η πρόταση για την εγκαθίδρυση τριμερούς επιτροπής, η οποία θα συνεδρίαζε στο Λονδίνο για να επιλαμβάνεται των διαφόρων εξελίξεων αναφορικά με τη συνταγματική και οικονομική πρόοδο στην Κύπρο. Ήταν αυτό που, όταν αργότερα ο Μακμίλλαν έγινε πρωθυπουργός, ολοκληρώθηκε, πήρε τη συγκεκριμένη του μορφή και περιεχόμενο και ενσωματώθηκε στο κατοπινό, γνωστό Σχέδιο Μακμίλλαν, που προνοούσε και την παρουσία Έλληνα και Τούρκου αντιπροσώπου στην Κύπρο για να «διαμοιράζονται» την εξουσία με τους Βρετανούς. Έτσι, στην

---

¹⁵⁰ Πανταζής Τερλεξής, *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού, ανατομία ενός λάθους* σ. 224.

Τριμερή του Λονδίνου δεν προωθήθηκε μόνο η θέση για άμεσο τουρκικό ενδιαφέρον στην Κύπρο. Η Βρετανία προσπάθησε να εισαγάγει και τον παράγοντα του «συνεταιρισμού», έστω και αν τότε η όλη κίνηση, από βρετανικής πλευράς, παρουσίαζε μάλλον χαλαρότητα.¹⁵¹

Αξίζει, συναφώς, να αναφερθεί ότι μετά την υποβολή των αγγλικών προτάσεων και το επακολούθησαν ναυάγιο της Τριμερούς, δημοσιεύθηκε ένα άρθρο στο έγκυρο περιοδικό *Economist* στις 24/9/1955. Το περιοδικό, αφού ανέλυε τους λόγους για τους οποίους ούτε ένωση ούτε διχοτόμηση ήταν δυνατές, πρότεινε ως μια τρίτη λύση «ένα είδος συγκυριαρχίας (condominium) η οποία, εξασφαλίζοντας τη βρετανική κυριαρχία, θα αναγνώριζε την Ελλάδα και την Τουρκία ως εταίρους, όχι μόνο για θέματα ασφάλειας της νήσου, αλλά και για την πολιτική διοίκησή της ...».¹⁵²

Στην τελευταία συνεδρίαση της Διάσκεψης στις 7 Σεπτεμβρίου 1955, ο Στεφανόπουλος και η Ελληνική αντιπροσωπεία προσήλθαν στη συνεδρία χωρίς να γνωρίζουν για τους βανδαλισμούς που διέπραξαν οι Τούρκοι την προηγούμενη ημέρα στην Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη, παρά το ότι παραδόθηκε στον Στεφανόπουλο, μαζί με άλλα έγγραφα, τηλεγράφημα του Κανελλόπουλου που τον πληροφορούσε σχετικά.¹⁵³ Έτσι, στη συνεδρία ο Στεφανόπουλος δεν έθιξε την τουρκική βαρβαρότητα. Αντίθετα, όταν ο Ζορλού παρουσίασε την τουρκική εκδοχή για τις ταραχές και τους βανδαλισμούς και επέρριπτε την ευθύνη στην ελληνική πλευρά, ο Στεφανόπουλος εξέφρασε εκ μέρους της ελληνικής κυβέρνησης τη θλίψη του για τα γεγονότα όπως τα εξέθεσε ο Ζορλού.

Η ερμηνεία που δόθηκε αργότερα ήταν ότι το τηλεγράφημα που στάλθηκε από τον Κανελλόπουλο στο Στεφανόπουλο για τα

---

¹⁵¹ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σ. 23.

¹⁵² Αγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σ. 123.

¹⁵³ Πανατζής Τερλεξής, *Διπλωματία και πολιτική του κυπριακού, ανατομία ενός λάθους*, σσ. 228, 229.

γεγονότα και την έκρηξη στη Θεσσαλονίκη που προηγήθηκε, έφτασε αργά στο Λονδίνο, για λόγους γραφειοκρατίας περιλήφθηκε μέσα σε τόσα άλλα τηλεγραφήματα «ανοικτό» και όχι «εμπιστευτικό», και, ενώ το κρατούσε ο Στεφανόπουλος, δεν το πρόσεξε και, έτσι, δεν το είχε διαβάσει πριν προσέλθει στη Διάσκεψη. Το διάβασε αργότερα. Η Διάσκεψη, όμως, τέλειωσε και έγινε ό,τι έγινε σ' αυτή.¹⁵⁴

Τις ανθελληνικές ταραχές προκάλεσε η Τουρκική Κυβέρνηση. Στις 5 Σεπτεμβρίου 1955 το βράδυ ένα φυσίγγιο δυναμίτιδας έσκασε στον περίβολο του τουρκικού Γενικού Προξενείου Θεσσαλονίκης. Όταν, πέντε χρόνια αργότερα, η Τουρκική Στρατιωτική Δικαιοσύνη δίκασε τον Τζελάλ Μπαγιάρ, τον Αντνάν Μεντερές και τον Φατίν Ζορλού και τους καταδίκασε σε θάνατο, μια από τις κατηγορίες ήταν και η οργάνωση της προκλητικής αυτής ενεργείας. Με την πρόφαση αυτή, της ρίψης της δυναμίτιδας, ξέσπασαν, τη νύχτα της 5ης προς την 6η Σεπτεμβρίου, ανθελληνικές ταραχές, άριστα οργανωμένες από τις τουρκικές αρχές, στην Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη. Οι ταραχές αυτές, ήταν τρομακτικές σε βιαιότητα και έκταση. Η αγανάκτηση της ελληνικής κοινής γνώμης ήταν μεγάλη. Αλλά η ελληνική κοινή γνώμη αγανάκτησε περισσότερο με τη στάση των Ηνωμένων Πολιτειών όταν ο Υπουργός των Εξωτερικών Φόστερ Ντάλλες έστειλε ένα ταυτόσημο μήνυμα «ανησυχίας» και στον Μεντερές και στον Παπάγο, δηλαδή και στον δήμιο και στο θύμα.¹⁵⁵

Αναφορικά με τις υποβληθείσες αγγλικές προτάσεις, ο Στεφανόπουλος αρνήθηκε να πάρει θέση χωρίς να έχει, προηγουμένως, οδηγίες από την Κυβέρνηση του. Ο Ζορλού ζήτησε και έλαβε από την αγγλική πλευρά τις διαβεβαιώσεις ότι η Μεγάλη Βρετανία α) δεν θα εγκαταλείψει την κυριαρχία της Κύπρου και β) δεν θα αναγνωρίσει την αρχή της αυτοδιάθεσης. Αλλά, παρά τις διαβεβαιώσεις αυτές, η τουρκική πλευρά απέρριψε τις προτάσεις του Μακμίλλαν στην συνεδρίαση της 7ης Σεπτεμβρίου. Η ελληνική

---

¹⁵⁴ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σ. 23.

¹⁵⁵ Άγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σσ. 120, 121.

τυπική άρνηση ανακοινώθηκε μόνο στις 17 Σεπτεμβρίου, αλλά, από τις 6 Σεπτεμβρίου, η Τριμελής είχε κιόλας ναυαγήσει.¹⁵⁶

Μετά την κατάρρευση της Τριμερούς, ακολούθησε στις 24/9/1955 η απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ να επικυρώσει την απόφαση της Γενικής Επιτροπής να μην εγγράψει την προσφυγή της Ελλάδας στην ημερήσια διάταξη.

ΣΤ. ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΧΑΡΝΤΙΓΚ

Μετά το τέλος της Τριμερούς Διάσκεψης του Λονδίνου, η Βρετανική κυβέρνηση διόρισε, στις 25 Σεπτεμβρίου 1955, το στρατάρχη σερ Τζων Χάρντινγκ, Αρχηγό του Αυτοκρατορικού Γενικού Επιτελείου, Κυβερνήτη της Κύπρου. Ο Βρετανός στρατάρχης ερχόταν με εντολή και πρόγραμμα να διαλύσει την ΕΟΚΑ και, ταυτόχρονα, να έλθει σε επαφή με την κυπριακή ηγεσία για να επιδιώξει την εισαγωγή συνταγματικών μεταρρυθμίσεων.

Όταν ανέλαβε Κυβερνήτης της Κύπρου, ο Σερ Τζων Χάρντινγκ, επεδίωξε να έλθει σε διαπραγματεύσεις με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο για μια διευθέτηση που θα απέβλεπε στην παροχή αυτοκυβέρνησης.

Η πρώτη συνάντηση μεταξύ Μακαρίου και Χάρντινγκ έγινε στις 4/10/1955, μια μέρα μετά την άφιξη του Στρατάρχη στην Κύπρο. Η συνάντηση αυτή αποτέλεσε την αρχή μιας διαπραγμάτευσης των δυο ανδρών, που κράτησε πέντε περίπου μήνες, έως τις 5/3/1956 και είχε ως αποτέλεσμα, μετά το ναυάγιό της, στην εξορία του Μακαρίου.

Κατά την πρώτη συνάντηση, που έλαβε χώρα στο ξενοδοχείο «Λήδρα Πάλας», ο Μακάριος παρέδωσε στον Κυβερνήτη ένα σημείωμα, που περιείχε τις προτάσεις του για επίλυση του Κυπριακού, που μπορούν να συνοψιστούν στα πιο κάτω σημεία: (α) Η Βρετανική κυβέρνηση να αναγνωρίσει το δικαίωμα αυτοδιάθεσης του Κυπριακού λαού, σαν βάση για λύση του ζητήματος. (β) Η κυπριακή ηγεσία, αμέσως μετά την αναγνώριση της αυτοδιάθεσης, να συνεργαστεί με τη Βρετανική κυβέρνηση για την εκπόνηση και άμεση εφαρμογή συντάγματος αυτοκυβέρνησης,

---

¹⁵⁶ Άγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σ. 120.

που θα λειτουργούσε κατά την μεταβατική περίοδο μέχρι την άσκηση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης. (γ) Ο χρόνος εφαρμογής της αρχής της αυτοδιάθεσης να αποτελέσει αντικείμενο διαπραγματεύσεων μεταξύ της Βρετανικής Κυβέρνησης και των αιρετών αντιπροσώπων του Κυπριακού λαού, όταν το σύνταγμα θα έχει τεθεί σε ισχύ.¹⁵⁷

Κατά τη δεύτερη συνάντηση στις 7 Οκτωβρίου ο Χάρντινγκ, αφού συμβουλευθήκε το Λονδίνο, απέρριψε τις προτάσεις του Μακαρίου και επέμεινε επί των προτάσεων που παρουσίασε ο Άγγλος πρωθυπουργός κατά τη διάρκεια της Τριμερούς Διάσκεψης του Λονδίνου στις 6/9/1955.

Στις 11 Οκτωβρίου ακολούθησε μια τρίτη συνάντηση στην οποία και οι δυο πλευρές επέμεναν στις θέσεις τους. Η βασική διαφωνία φαινόταν να είναι η άρνηση της Αγγλικής κυβέρνησης να αναγνωρίσει την αρχή της αυτοδιάθεσης.

Μετά τη συνάντηση της 11ης Οκτωβρίου οι συνομιλητές διέκοψαν τις επαφές τους, ενώ η ΕΟΚΑ εξακολουθούσε να αναπτύσσει τη δράση της. Η αγγλική πλευρά άρχισε να αναζητεί μια «φόρμουλα» η οποία να επιτρέπει στον Αρχιεπίσκοπο να δεχθεί να συνεργασθεί με τον Κυβερνήτη για την «αυτοκυβέρνηση». Η φόρμουλα αυτή, θα έπρεπε να ήταν κατά τέτοιο τρόπο διατυπωμένη, που να βοηθάει όλες τις πλευρές: Την αγγλική πλευρά, που δεν είχε ακόμη αυτοαποδεσμευθεί από το «ουδέποτε» του Χόπκινσον, την ελληνική πλευρά, που ήταν δεσμευμένη από το λεκτικό της προσφυγής της στα Ην. Έθνη που βασιζόταν στην αρχή της αυτοδιαθέσεως και τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, που ήταν ακόμη περισσότερο αυτοδεσμευμένος με τον όρκο της Φανερωμένης και τις αλληπάλληλες δηλώσεις του.

Η βρετανική κυβέρνηση χρησιμοποίησε την περίφημη «φόρμουλα» της διπλής άρνησης. Συγκεκριμένα, δήλωνε πως «δεν είναι η θέση της Κυβέρνησης της Αυτής Μεγαλειότητας, ότι η αρχή της αυτοδιάθεσης δεν μπορεί να εφαρμοστεί ποτέ στην Κύπρο».

---

¹⁵⁷ Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια, Κύπρος 1950-1960*, σ. 113.

Ωστόσο, η βρετανική πλευρά εξαρτούσε μian ενδεχόμενη μελλοντική εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης, ακόμα και στην τελευταία διατύπωση της «φόρμουλας» που διαμόρφωσε, από γενικά διατυπωμένους και, έτσι, επιδεκτικούς πολλών ερμηνειών όρους. Ειδικότερα, εξαρτάτο η εφαρμογή της αυτοδιάθεσης από τη συμβατότητά της με τα στρατηγικά συμφέροντα της Μεγάλης Βρετανίας και των συμμάχων της και θα λαμβάνονταν υπόψη οι υφιστάμενες συμμαχίες και η αποδεδειγμένη ικανότητα της αυτοδιάθεσης να διασφαλίσει τα συμφέροντα όλων των τμημάτων της κοινότητας.¹⁵⁸

Σχετικά με τη διατύπωση της «φόρμουλας» ο τότε υπουργός Εξωτερικών Σπύρος Θεοτόκης είχε, αρχές Δεκεμβρίου, συναντήσει τον Μακ Μίλαν στο Παρίσι με ευκαιρία μια σύνοδο του NATO. Για τη συνάντηση αυτή η Εθναρχία, σε σχετικό Υπόμνημά της, κατηγορήσε, αργότερα, τον Σ. Θεοτόκη, επικαλούμενη έγγραφο του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών, ότι δεν ζήτησε τροποποίηση της φόρμουλας, αλλά, απλά, ζητούσε να καταστεί αυτή περισσότερο «εύληπτος, ουχί από ημάς, οίτινες αντιλαμβανόμεθα και την θέσιν της Βρετανικής Κυβερνήσεως και τα δεδομένα της διεθνούς καταστάσεως και δη τα στρατηγικά συμφέροντα της Δύσεως, αλλά από τους ίδιους τους Κυπρίους, οίτινες θα εκαλούντο να αποδεχθούν την Βρετανική προσφορά.[...]Ημείς αντιλαμβανόμεθα την προτεινομένην Βρετανικήν διατύπωσιν, ιδία δε την προτεραιότητα των προβαλλομένων στρατηγικών συμφερόντων, αλλ' οι Κύπριοι ίσως να μην αντιληφθούν και να νομίσουν ότι η Τουρκία θα είχε ένα είδος βέτο εν προκειμένω».¹⁵⁹ Οι κατηγορίες που προσήψε η Εθναρχία εναντίον του Σ. Θεοτόκη στο προαναφερθέν Υπόμνημά της, οδήγησαν στην παραίτησή του.¹⁶⁰

---

¹⁵⁸ Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος Ι, σσ. 332, 333. Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια, Κύπρος 1950-1960*, σ. 134.

¹⁵⁹ Αγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σσ. 152 - 154.

¹⁶⁰ Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια, Κύπρος 1950-1960*, σ. 140.

Την «φόρμουλα» ανακοίνωσε στον Μακάριο ο Χάρντινγκ σε συνάντησή τους στις 21/11/1955. Ο Μακάριος απέρριψε την πρόταση, αναφέροντας στον Κυβερνήτη: «δεν μπορώ να αποδεχθώ ότι οποιοσδήποτε συνθήκες ή άλλες υποχρεώσεις της Μεγάλης Βρετανίας είναι δυνατό να επηρεάσουν, με οποιοδήποτε τρόπο, την εφαρμογή του αναφαίρετου δικαιώματος αυτοδιαθέσεως του κυπριακού λαού». Ο Χάρντινγκ, καταφανώς ταραγμένος, αποχώρησε, αφού χαιρέτησε ψυχρά τον Μακάριο και ψελλίζοντας: «λυπούμαι, λυπούμαι γι' αυτό που κάνετε».¹⁶¹

Οι συνομιλίες επανελήφθησαν στις 9/1/1956. Κατά την πέμπτη αυτή συνάντηση, ο Κυβερνήτης, αφού πρότεινε μια κάπως βελτιωμένη «φόρμουλα», σε σύγκριση με αυτή της 21ης Νοεμβρίου, έθεσε υπόψη του Μακαρίου τις αγγλικές προτάσεις για αυτοκυβέρνηση.

Οι Άγγλοι πρόσφεραν ένα αποικιοκρατικό Σύνταγμα βασισμένο, όπως οι ίδιοι ισχυρίζονταν, σε «ευρεία αυτοκυβέρνηση» («a wide measure of self-government»). Με τον όρο «wide measure of self-government», οι Βρετανοί εννοούσαν κυρίως την ύπαρξη ενός κοινοβουλίου με αιρετή πλειοψηφία. Αλλά δεν ήταν διατεθειμένοι να συζητήσουν ορισμένα συγκεκριμένα αιτήματα του Μακαρίου, που θα προσέδιδαν στο Σύνταγμα πραγματικά δημοκρατικό και φιλελεύθερο χαρακτήρα και να του δώσουν τις αντίστοιχες διαβεβαιώσεις. Ιδιαίτερα, αρνήθηκαν οι Βρετανοί να ανταποκριθούν στην επιθυμία του Μακαρίου για συγκρότηση του κοινοβουλίου με βάση τα δημογραφικά δεδομένα.

Οι συνθήκες, που επικρατούσαν το 1956, δεν ήταν αυτές του 1948. Η Τουρκία είχε γίνει, πλέον, μέρος του ζητήματος, αξιοποιώντας τον γεωστρατηγικό της ρόλο στην περιοχή.

Ο Μακάριος, με επιστολή του ημερομηνίας 2 Φεβρουαρίου 1956, ζήτησε διευκρινίσεις από τον Κυβερνήτη, ιδιαίτερα όσον αφορά το περιεχόμενο και τη μορφή του μεταβατικού Συντάγματος. Μεταξύ άλλων, ζήτησε όπως «διασαφηνισθώσιν, ει δυνατόν συγχρόνως προς την ανωτέρω Δήλωσίν, αι κάτωθι γενικά γραμμαί αυτού: 1. Απασαι αι νομοθετικάί, εκτελεστικάί καί δικαστικάί εξουσίαι, πλην

---

¹⁶¹ Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια, Κύπρος 1950-1960*, σ. 135.

των ρητώς εξαιρουμένων, θα πηγάζουν εκ του Κυπριακού λαού και θα εξασκούνται υπό τούτου, δια των αιρετών αντιπροσώπων και των λοιπών οργάνων των [...] 4. Η εν τη Βουλή εκπροσώπησις θα είναι ανάλογος προς την σύνθεσιν τού πληθυσμού. Κατά τα άλλα η ισότης των πολιτών θα είναι απόλυτος και όλοι θα δύνανται να διορίζωνται εις οιανδήποτε δημοσίαν θέσιν ...».¹⁶²

Ο Κυβερνήτης με απαντητική επιστολή του, ημερομηνίας 14 Φεβρουαρίου 1956, διευκρίνισε ότι με το νέο Σύνταγμα την εκτελεστική εξουσία, εκτός από τις Εξωτερικές υποθέσεις, την Άμυνα και τη Δημόσια Ασφάλεια, θα είχαν υπεύθυνοι Κύπριοι Υπουργοί. Κύπριος Πρωθυπουργός θα εκλεγόταν από τη Βουλή, η οποία θα αναδεικνυόταν με αιρετή πλειοψηφία. Τα υπουργικά χαρτοφυλάκια θα κατανέμονταν από τον Πρωθυπουργό. Το Σύνταγμα θα προνοούσε και Τουρκική αντιπροσώπευση στο Υπουργικό Συμβούλιο. Τα άλλα σημεία της επιστολής του Μακαρίου ο Χάρντινγκ τα αντιπαρήρχετο, χωρίς να δίδει οποιαδήποτε απάντηση, αναφέροντας ότι «η μορφή οιαδήποτε συντάγματος δέον να προέλθη εκ διεξοδικών συζητήσεων μετ' αντιπροσώπων όλων των κοινοτήτων...» και ότι «η Κυβέρνησις της Αυτής Μεγαλειότητος δεν δύναται να αναλάβη δεσμεύσεις περί της θέσεως των διαφόρων κοινοτήτων εντός του συντάγματος, προτού λάβωσι χώραν συζητήσεις, κατά τας οποίας αντιπρόσωποι των εν λόγω κοινοτήτων ήθελον εκφράσει τας απόψεις των».¹⁶³

Παρά την κάποια πρόοδο των διαπραγματεύσεων που συνεχίστηκαν, ο Μακάριος δεν έμεινε ικανοποιημένος από τη φράση του Κυβερνήτη, ότι το Σύνταγμα θα προνοούσε για Βουλή με «αιρετή πλειοψηφία». Δίσταζε, επίσης, να δεχθεί ένα Σύνταγμα, όπου η εσωτερική ασφάλεια θα έμενε στα χέρια τού Κυβερνήτη επ' αόριστο. Επιπρόσθετα, ο Αρχιεπίσκοπος δεν ήθελε η εφαρμογή της αυτοδιάθεσης, να εξαρτάται από τα στρατηγικά συμφέροντα και τις συμμαχικές υποχρεώσεις της Μεγάλης Βρετανίας. Γι' αυτό, με νέα επιστολή του προς τον Κυβερνήτη, ημερομηνίας 25 Φεβρουαρίου 1956, ζητούσε περαιτέρω διευκρινίσεις, με την ελπίδα ότι θα μπορούσε να βελτιώσει ακόμη περισσότερο τις προτάσεις του

¹⁶² Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια, Κύπρος 1950-1960*, σσ. 159-162.

¹⁶³ Ο.π., σ. 164.

Στρατάρχη Χάρντινγκ και να φθάσει σε κάποια συμφωνία. Στην επιστολή του ο Μακάριος παρατηρούσε ότι στην επιστολή του Κυβερνήτη «α. Δεν καθίσταται σαφές, ότι πάσαι αι εξουσίαι, εκτελεστικάι-πλην των ρητώς επιφυλασσομένων εις τον Κυβερνήτην εις τούς τομείς Αμύνης και Εξωτερικών-, νομοθετικάι και δικαστικάι πηγάζουν εκ του λαού και ενασκούνται αποκλειστικώς υπό τούτου δια των αιρετών αντιπροσώπων του και των λοιπών συνταγματικών οργάνων του. β. Δεν διασαφηνίζεται, ότι η εν τη Βουλή εκπροσώπησις θα είναι ανάλογος προς την σύνθεσιν του πληθυσμού, γ. Δεν παρέχεται διαβεβαίωσις, ότι η έγκρισις του Κυβερνήτου ως προς το πρόσωπον του Πρωθυπουργού θα είναι όλως τυπική».¹⁶⁴

Ακολούθησαν οι συνομιλίες του Μακαρίου με τον Λέννοξ Μπόιντ κατά τις οποίες ο τελευταίος επέμεινε στα όσα ο Κυβερνήτης ανέφερε στις πιο πάνω επιστολές του. Το ναυάγιο των συνομιλιών επήλθε στις 29 Φεβρουαρίου 1956 και ακολούθησε η εξορία του Μακαρίου στο Νησί Μαχέ των Σεϋχελλών.

Για τον Παύλο Ν. Τζερμιά, είναι ακατανόητο το γιατί η βρετανική κυβέρνηση δεν έδειξε επαρκή διαλλακτικότητα, λ.χ. στο θέμα της σύνθεσης της αιρετής πλειοψηφίας του κυπριακού κοινοβουλίου.¹⁶⁵ Την απάντηση θα την βρούμε στα όσα διαμείφθηκαν στην Τριμερή Διάσκεψη. Σύμφωνα με τον Δημήτρη Μπίτσιο, ο υπουργός Αποικιών Λέννοξ Μπόιντ, που ήταν στην Κύπρο αρχές Μαρτίου 1956 για να συνεχίσει αυτοπροσώπως τις διαπραγματεύσεις, αποκάλυψε ότι η Αγγλία είχε υποσχεθεί στους Τούρκους ότι θα αντιπροσωπεύονταν στο μελλοντικό κοινοβούλιο «επί ίσοις όροις» με τους Έλληνες.¹⁶⁶

Από τα πιο πάνω καταφαίνεται ότι οι προτάσεις Harding δεν ήταν μια χαμένη ευκαιρία, όπως υποστηρίζουν αρκετοί. Οι υποστηρικτές της θέσης της χαμένης ευκαιρίας διευκολύνονται, βέβαια, από το

---

¹⁶⁴ Νίκος Κρασιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια, Κύπρος 1950-1960*, σ. 167.

¹⁶⁵ Παύλος Ν. Τζερμιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος Ι, σ. 337.

¹⁶⁶ Δημήτρης Μπίτσιο, *Κρίσιμες Ώρες*, σσ. 34-35.

γεγονός πως, εκ των υστέρων, κρίνει κανείς πάντα εκ του ασφαλούς και σοφότερα.

ΚΕΦ. ΙΙΙ: Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΤΟ ΠΡΟΣΚΗΝΙΟ.

Η ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΗ ΣΤΟ ΤΑΠΕΖΙ

Α. ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΡΑΝΤΚΛΙΦ. Η «ΔΙΠΛΗ ΑΥΤΟΔΙΑΘΕΣΗ»

Με την κατάρρευση των συνομιλιών και την εξορία του Μακάριου, η βρετανική κυβέρνηση άρχισε να προωθεί την πολιτική της η οποία απέβλεπε είτε σε συνεργασία Ελλήνων και Τούρκων με τους Βρετανούς για τον έλεγχο της νήσου είτε στη διχοτόμησή της. Ο Ήντεν στα Απομνημονεύματά του είναι αρκετά αποκαλυπτικός: «Οι Έλληνες και οι Τούρκοι μπορούσαν να συνεργασθούν με τους Βρετανούς για τον έλεγχο της νήσου ή η νήσος θα διχοτομείτο. Η πρώτη πορεία προτάθηκε σε δυο περιπτώσεις. Η διχοτόμηση είχε επίσης τους υποστηρικτές της, ιδιαίτερα στην Τουρκία, και το Δεκέμβριο (1956) συμφωνήσαμε ότι έπρεπε να περιληφθεί μεταξύ των τελικών σχεδίων λύσης».¹⁶⁷ Σε ένα άλλο σημείο των Απομνημονευμάτων, αναφέρεται στις αγγλο-τουρκικές σχέσεις ως ακολούθως: «Θεωρούσα τη συμμαχία μας με την Τουρκία ως τον ακρογωνιαίο λίθο της πολιτικής μας σ' αυτή τη γωνιά της γης».¹⁶⁸

Ο Βρετανός πρωθυπουργός Ήντεν, αναπτύσσοντας τη νέα πολιτική της κυβέρνησής του, δήλωνε στη Βουλή των Κοινοτήτων στις 14/3/1956, λίγες μέρες μετά την εξορία του Μακαρίου, τα ακόλουθα: «... ποτέ δεν ήμουν της γνώμης, ούτε και τώρα πιστεύω, ότι η Κύπρος αποτελεί μια Αγγλο-Ελληνική διαφορά, ή ότι θα μπορούσε ποτέ να βρεθεί λύση επ' αυτής της βάσεως. Όποιος αγνοεί αυτό, είναι σαν να αγνοεί το χάρτη. Θα ήταν εξ ίσου εκτός πραγματικότητας να προσπαθήσουμε να αποδείξουμε στην

---

¹⁶⁷ Anthony Eden, *Full Circle*, σ. 415.

¹⁶⁸ Ο.π., σ.462.

Τουρκία ποια στάση να υιοθετήσει για μια νήσο που κείται όχι μακρύτερα από τις ακτές της από ό,τι η νήσος Μαν από τις δικές μας. [...] Οι υποχρεώσεις μας προς το ΝΑΤΟ, την Τριμερή Διακοίνωση του 1950, το Σύμφωνο της Βαγδάτης, ή οποιασδήποτε άλλης συμφωνίας στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και του Περσικού Κόλπου, ή οπουδήποτε αλλού, δεν θα ήταν δυνατό να εκπληρωθούν ταχέως και αποφασιστικώς σήμερα, εκτός εάν έχουμε εξασφαλίσει την ανεμπόδιστη χρήση των βάσεων και των εγκαταστάσεων που βρίσκονται στην Κύπρο ...».¹⁶⁹

Το Σχέδιο Radcliffe, το οποίο επιδόθηκε στον Έλληνα πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή στις 14 Δεκεμβρίου 1956, δεν συνιστούσε υπόδειγμα φιλελεύθερου και δημοκρατικού συντάγματος. Προνοούσε ένα δυαδικό σύστημα εξουσίας βασισμένο στις αρμοδιότητες του κυβερνήτη αφενός (εξωτερική πολιτική, άμυνα και εσωτερική ασφάλεια) και σε αρμοδιότητες αυτοκυβέρνησης του Νομοθετικού Σώματος, αφετέρου. Εκτός αυτού, το Σχέδιο Radcliffe περιείχε μερικές «ιδέες» τις οποίες θα δούμε αργότερα ενσωματωμένες στις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου. Ενδεικτικά, πρόβλεπε ένα τριμελές Ανώτατο Δικαστήριο (μη Κύπριος πρόεδρος, ένας Ελληνοκύπριος και ένας Τουρκοκύπριος), ένα «Tribunal of Guarantees» (θεσμός κάπως ανάλογος προς το γαλλικό «Conseil d'Etat» και το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο που πρόβλεπαν οι Συμφωνίες Ζυρίχης – Λονδίνου) με αντίστοιχη συγκρότηση και ρυθμίσεις για την προστασία της τουρκικής μειονότητας.

Επίσης, το Σχέδιο Radcliffe περιείχε δύο αξιοπρόσεκτες πρόνοιες. Η μια πρόβλεπε ότι στην τριακονταεξαμελή νομοθετική συνέλευση θα είχαν την απόλυτη πλειοψηφία οι Ελληνοκύπριοι (24 Ελληνοκύπριοι, 6 Τουρκοκύπριοι και 6 οριζόμενα από τον κυβερνήτη μέλη). Τούτο μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελούσε μια πρόοδο σε σχέση με τις προτάσεις Harding. Η άλλη, απέρριπτε τον εδαφικό χωρισμό των δύο κοινοτήτων.¹⁷⁰ Όμως, αυτή η τελευταία

---

¹⁶⁹ Πανταζής Τερλεξής, *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού, ανατομία ενός λάθους*, σ. 264.

¹⁷⁰ Παύλος Ν. Τζερμιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος Ι, σσ. 338, 339.

πρόνοια θα πρέπει να διαβαστεί σε συνδυασμό με τη δήλωση του Λέννοξ Μπόιντ για «διπλή αυτοδιάθεση», που παρατίθεται πιο κάτω.

Για να παρουσιάσει το σχέδιο Ράντκλιφ, η Αγγλική Κυβέρνηση, μετέβη στις 13 Δεκεμβρίου 1956, ο Λέννοξ Μπόιντ στην Αθήνα και στην Άγκυρα. Έμεινε μόνο δυο μέρες σε κάθε μια από τις δυο πρωτεύουσες. Στην Αθήνα ο Λέννοξ Μπόιντ συναντήθηκε με τον υπουργό Εξωτερικών και με τον Πρωθυπουργό με τους οποίους είχε μακρές συνομιλίες, που χαρακτηρίστηκαν «φιλικές», αλλά δεν κατέληξαν σε τίποτε το ουσιαστικό

Στις 19 Δεκεμβρίου 1956, ο Άγγλος υπουργός Αποικιών παρουσίασε το Σχέδιο Ράντκλιφ στη Βουλή των Κοινοτήτων προσθέτοντας ότι η Αγγλική Κυβέρνηση θα ήταν πρόθυμη να ακούσει τη γνώμη της Ελληνικής Κυβέρνησης και της Τουρκικής Κυβέρνησης και των Κυπρίων. Απεκάλυψε επίσης ότι δύο εκπρόσωποι της Αγγλικής Κυβερνήσεως (ο ένας ήταν ο πρώην Γενικός Εισαγγελέας της Κύπρου Κρίτων Τορναρίτης) βρίσκονταν καθ' οδόν προς τις Σεϋχέλλες για να εγχειρίσουν το σχέδιο Ράντκλιφ στον Αρχιεπίσκοπο.

Αλλά ο Λέννοξ Μπόιντ έκανε και την περίφημη δήλωση της «διπλής αυτοδιάθεσης», δηλαδή της κατ' ουσία διχοτόμησης της Κύπρου σαν μιας από τις μελλοντικές λύσεις. Η δήλωση του Άγγλου Υπουργού Αποικιών ήταν η ακόλουθη: «Πάσα άσκησης της αυτοδιαθέσεως θα πρέπει να γίνει κατά τρόπον τοιούτον ώστε η τουρκική κοινότης να έχη, κατά τον αυτόν βαθμόν ον και οι Έλληνες θα έχουν, την ελευθερίαν να αποφασίση μόνη της περί του μέλλοντος καθεστώτος της. Με άλλους λόγους η Κυβέρνησις της Α. Μ. αναγνωρίζει ότι η άσκησης της αυτοδιαθέσεως προκειμένου περί πληθυσμού τόσον αναμίκτου πρέπει να περιλαμβάνη και την διχοτόμησιν μεταξύ των ενδεχομένων λύσεων».¹⁷¹ Ο υπουργός, απαντώντας σε ερωτήσεις, διευκρίνισε ότι αν ένα πρώτο δημοψήφισμα απέβαινε ευνοϊκό για την αλλαγή κυριαρχίας, έπρεπε

---

¹⁷¹ Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος Ι, σ. 340.

να επακολουθήσει δεύτερο δημοψήφισμα για να εκδηλώσει τη θέλησή της και η τουρκική κοινότητα.

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι οι συνταγματικές προτάσεις Ράντκλιφ ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες με τη δήλωση του Λέννοξ Μπόιντ της 19ης Δεκεμβρίου 1956. Ο τότε πρωθυπουργός της Ελλάδας Κωνσταντίνος Καραμανλής κατά τη διάρκεια συζήτησης στη Βουλή των Ελλήνων στις 27 Φεβρουαρίου 1959 αποκάλυψε την ακόλουθη στιχομυθία η οποία διαμείφθηκε μεταξύ αυτού και του Λέννοξ Μπόιντ κατά την προαναφερθείσα συνάντησή τους στην Αθήνα, δυο μέρες πριν την εξαγγελία των προτάσεων:

«Κ. Καραμανλής: Το Σύνταγμα το οποίο προσκομίζετε, αποτελεί το σύνολον της λύσεως ή μέρος της λύσεως;

Λέννοξ-Μπόιντ: Τι εννοείτε;

Κ. Καραμανλής: Τι θα γίνη, προκειμένου περί της αυτοδιαθέσεως;

Λέννοξ-Μπόιντ: Η Αγγλική Κυβέρνηση, το Σύνταγμα αυτό το συνδέει με την δήλωσιν την οποίαν πρόκειται να κάμει εντός δυο ημερών εις την Αγγλικήν Βουλήν».

Με βάση τα πιο πάνω, ο Κ. Καραμανλής ανέφερε τα ακόλουθα ενώπιον της Βουλής: «Συνεπώς, ήτο αυτονόητον ότι η δήλωσις εκείνη θα ίσχυεν δια το μέλλον. Το Σύνταγμα λοιπόν, συνεδέετο με την δήλωσιν αυτήν. Θα έπρεπε επομένως ή αμφοτέρα να αποδεχθώμεν ή αμφοτέρα να τα αποκρούσωμεν». Στη συνέχεια, ο Κ. Καραμανλής πληροφόρησε τη Βουλή ότι η τουρκική πλευρά θα απέρριπτε το Σύνταγμα Ράντκλιφ αν δεν δινόταν η διαβεβαίωση της Αγγλικής Κυβέρνησης ότι θα έκανε τη δήλωση για την αυτοδιάθεση.¹⁷²

Η ελλαδική κι η ελληνοκυπριακή πλευρά δεν αποδέχθηκαν τις προτάσεις. Η Άγκυρα εμφανίστηκε, αντίθετα, έτοιμη να συζητήσει τις προτάσεις του Λονδίνου, παρακινούμενη, βέβαια, προπαντός από δηλώσεις του Lennox-Boyd, που άφηναν ανοιχτό το ενδεχόμενο διχοτόμησης της Κύπρου. Την επομένη της δήλωσης του Λέννοξ Μπόιντ, ο Τούρκος πρωθυπουργός δήλωνε ότι

---

¹⁷² Πανταζής Τερλεξής, *Διπλωματία και πολιτική του κυπριακού, Ανατομία ενός λάθους*, Έκδοση Β', σσ. 271, 272.

αποδεχόταν την βρετανική δήλωση που περιλάμβανε σημεία από τα οποία εκκινώντας «μπορούμε να εξασφαλίσουμε την τελική ρύθμιση του Κυπριακού». Αποδοχή της διχοτόμησης έλεγε στις 28 Δεκεμβρίου 1956, αποτελούσε τη μεγαλύτερη θυσία για την Τουρκία. Πρόσθετε, όμως: «Εκεί στην Κύπρο κρίνουμε αναγκαίο να έχουμε οπωσδήποτε ένα τμήμα ξηράς που να αποτελεί φύλακα και επόπτη της ασφάλειας των 25 εκατομμυρίων, να υπάρχει δηλαδή ένα φυλάκιο μας». Και στις 18 Ιανουαρίου 1957 δήλωνε στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση: «Φτάνει εκεί στην Κύπρο να υπάρχει ένα κομμάτι στρατιωτικού και αστυνομικού φυλακίου και να κυματίζει πάνω του η σημαία μας. Οι εκεί τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις να μπορούν να ελέγχουν τα πέραν των συνόρων γεγονότα».¹⁷³

Τα όσα εκτίθενται πιο πάνω, δεν αφήνουν καμιά αμφιβολία ότι υπήρχε άμεση σχέση μεταξύ του σχεδίου Συντάγματος του Radcliffe και της τοποθέτησης του Lennox-Boyd για τη διπλή αυτοδιάθεση και τη διχοτόμηση.

B. ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΚ ΜΙΛΛΑΝ

Υπάρχουν πολλές ασάφειες για την προέλευση της ιδέας της διχοτόμησης. Υπάρχει ο ισχυρισμός ότι η ιδέα ρίχθηκε σε μια συνομιλία του Έλληνα υπουργού Εξωτερικών Αβέρωφ με τον πρέσβη της Τουρκίας στην Αθήνα Settar Iksel στις 6 Οκτωβρίου 1956.¹⁷⁴ Η αναζήτηση του πνευματικού πατέρα ή των πνευματικών πατέρων της ιδέας της διχοτόμησης δεν έχει ωστόσο πολύ νόημα. Εκείνο που έχει σημασία, είναι ότι η ιδέα της διχοτόμησης υπήρξε η πολιτική την οποία ακολούθησαν το Λονδίνο και η Άγκυρα από τα τέλη του 1956. Αναστάλθηκε η πολιτική τους κατά την περίοδο 1960-1963 και συνεχίστηκε, με πρωτοστάτη τις ΗΠΑ, μετά την κατάρρευση πολιτειακού καθεστώτος των συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου.

---

¹⁷³ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σ. 38

¹⁷⁴ Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος Ι, σ. 340.

Στις 10 Ιανουαρίου 1957 ο Ήντεν υπέβαλλε την παραίτησή του και τη θέση του πήρε ο Χάρολντ Μακμίλαν. Ο νέος πρωθυπουργός, από την αρχή της πρωθυπουργίας του, αναλαμβάνει πρωταγωνιστικό ρόλο στην προσπάθεια επιβολής μιας διχοτομικής λύσης στο πρόβλημα της Κύπρου. Φαίνεται ότι στη νέα βρετανική πολιτική εκείνο που προέχει είναι η διατήρηση κυριαρχίας σε μια περιοχή του νησιού όπου θα ήταν εγκατεστημένες στρατιωτικές βάσεις. Ο Μακμίλαν, στα Απομνημονεύματά του, γράφει ότι, λίγες μέρες μετά την ανάληψη των πρωθυπουργικών καθηκόντων του, έστειλε σχετικά μηνύματα και είχε προσωπική επαφή και επικοινωνία με τους υπουργούς Εξωτερικών, Αποικιών και Άμυνας για μια, όπως γράφει, «διευθέτηση με βάση τη γραμμή της διχοτόμησης». Ιδιαίτερα, από τον υπουργό Άμυνας ζητούσε τη διεξαγωγή επείγουσας έρευνας για τις βρετανικές στρατιωτικές ανάγκες στην περιοχή και, συγκεκριμένα, κατά πόσο η στρατιωτική βάση στην Κύπρο μπορούσε να ξεχωρίσει από το υπόλοιπο έδαφος, χωρίς μεγάλη δυσκολία, και να υπάρχει αποτελεσματική υπεράσπιση της.¹⁷⁵

Στην Κύπρο, όπως αναφέρθηκε, άρχισε στα μέσα του 1958 να δραστηριοποιείται η τουρκοκυπριακή οργάνωση ΤΜΤ και να κινητοποιεί οργανωμένες βιαιοπραγίες τουρκοκυπριακού όχλου εναντίον των Ελληνοκυπρίων.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα, παρουσιάστηκε το περίφημο Σχέδιο Μακμίλαν. Ο Άγγλος πρωθυπουργός έστειλε, εμπιστευτικά, το Σχέδιο του στον Έλληνα και στον Τούρκο Πρωθυπουργό, καθώς και στον Γεν. Γραμματέα του ΝΑΤΟ Σπάακ. Η ολομέλεια του ΝΑΤΟ έλαβε γνώση του Σχεδίου στις 16 Ιουνίου 1958.

Η επίσημη παρουσίαση έλαβε χώρα στο βρετανικό Κοινοβούλιο στις 19 Ιουνίου 1958 από τον ίδιο τον Βρετανό πρωθυπουργό.

Η βασική αρχή του Σχεδίου Μακμίλαν ήταν ο «συνεταιρισμός». Οι βασικές του πρόνοιες ήταν:

---

¹⁷⁵ Harold Macmillan, *Riding the Storm*, σσ. 224-225.

- Η Ελλάδα και η Τουρκία θα διόριζαν, η κάθε μια, ένα «αντιπρόσωπο» ο οποίος θα βοηθούσε τον Άγγλο Κυβερνήτη στο έργο του. Οι Κύπριοι θα μπορούσαν να έχουν διπλή υπηκοότητα, βρετανική και ελληνική ή βρετανική και τουρκική. Η κάθε κοινότητα θα είχε δικό της νομοθετικό σώμα για θέματα που θα αφορούσαν την ίδια την κοινότητα.

- Η άμυνα και η εξωτερική πολιτική θα ήταν της αποκλειστικής αρμοδιότητας του Κυβερνήτη, που θα ενεργούσε, αφού θα διαβουλευόταν με τους αντιπροσώπους της Ελλάδος και της Τουρκίας.

- Η εσωτερική διοίκηση θα ήταν της αρμοδιότητας Συμβουλίου εννέα μελών με Πρόεδρο τον Κυβερνήτη. Θα συμμετείχαν οι αντιπρόσωποι της Ελλάδος και της Τουρκίας και έξι αντιπρόσωποι των Κυπρίων, τέσσερις Έλληνες και δύο Τούρκοι.

- Οι αντιπρόσωποι της Ελλάδος και της Τουρκίας θα είχαν το δικαίωμα να ζητήσουν την παραπομπή σε αμερόληπτο δικαστήριο, οποιουδήποτε νομοθετικού μέτρου που θα θεωρούσαν στρεφόμενο εναντίον της κοινότητας τους.

- Το διεθνές καθεστώς της Κύπρου θα έμενε αμετάβλητο για μια 7ετία. Τίποτε δεν προβλεπόταν για την τύχη της Κύπρου μετά την επταετία.

Όταν το Σχέδιο Μακμίλαν δημοσιεύθηκε, γενική ήταν η απελπισία και η κατάθλιψη τόσο στην Αθήνα όσο και στη Λευκωσία. Εθναρχία, ΕΟΚΑ, Δήμαρχοι των μεγάλων πόλεων εκδήλωσαν εντονότατα τη ζοηρή τους αγανάκτησή. Ευθύς αμέσως, ο Αρχιεπίσκοπος δήλωσε απερίφραστα την αντίθεση του στο νέο σχέδιο.

Οι Τούρκοι, αντιθέτως, δέχτηκαν το Σχέδιο Μακμίλαν με συγκρατημένες εκδηλώσεις, για να μη φανερώσουν τη βαθύτατη ικανοποίησή τους και, ίσως γι' αυτό, ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών Ζορλού έκανε ένα πονηρό ελιγμό. Προσποιήθηκε ότι δεν ήταν διόλου ευχαριστημένος από το Σχέδιο επειδή δεν πρόβλεπε τη διχοτόμηση και το απέρριψε καταρχήν. Αλλά το Σχέδιο ήταν καθαρά διχοτομικό και η εφημερίδα «Τάιμς»,

σχολιάζοντάς το, έγραφε ότι εγκαθιστούσε ένα σύστημα «μη εδαφικής διχοτόμησης».

Ένα άλλο στοιχείο, που αξίζει να σημειωθεί, ήταν ότι οι Εργατικοί δέχτηκαν το Σχέδιο Μακμίλαν. Εξατμιζόταν, έτσι, και η αμυδρή ελπίδα ότι μια αλλαγή Κυβέρνησης στην Αγγλία ήταν δυνατόν να φέρει και αλλαγή της αγγλικής πολιτικής.¹⁷⁶

Οι έντονες αντιδράσεις της ελληνικής κυβέρνησης και η ανησυχία για ενδεχόμενη αποχώρηση της Ελλάδας από το ΝΑΤΟ, οδήγησαν σε πρωτοβουλία εκ μέρους του γενικού γραμματέα της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας, Πολ-Ανρί Σπάακ τον Σεπτέμβριο του 1958 για τη σύγκληση πενταμερούς διάσκεψης για διαβουλεύσεις. Εντούτοις, η εν λόγω προσπάθεια δεν καρποφόρησε.

Ενώσω οι πιο πάνω εξελίξεις σε διεθνές επίπεδο λάμβαναν χώρα, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, θορυβημένος από το ενδεχόμενο της μονομερούς επιβολής του βρετανικού πλαισίου λύσης, πραγματοποίησε, για πρώτη φορά, δημόσια στροφή προς τη λύση της ανεξαρτησίας, μέσω σχετικής συνέντευξης που παραχώρησε στην αντιπρόεδρο του βρετανικού Εργατικού Κόμματος, Barbara Castle στις 22 Σεπτεμβρίου 1958. Παρά την απουσία πρότερης συνεννόησης με τον Αρχιεπίσκοπο, η κυβέρνηση Καραμανλή δήλωσε ότι ήταν διατεθειμένη να στηρίξει τη νέα προσέγγιση του Μακαρίου. Η κυβέρνηση της Βρετανίας απέρριψε την εισήγηση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου και διακήρυξε την πρόθεσή της να προχωρήσει στη μονομερή επιβολή στην αποικία μιας σειράς προνοιών του Σχεδίου Μακμίλαν.

Το σχέδιο άρχισε να υλοποιείται Το Σεπτέμβριο του 1958 αναγγέλθηκε ο διορισμός του γενικού προξένου της Τουρκίας στην Κύπρο Buran Ishin στη θέση του Τούρκου αντιπροσώπου. Στην Ουάσιγκτον το σχέδιο Macmillan είχε γίνει δεκτό θετικά.

Δεν μπορεί να λεχθεί με σιγουριά, πως θα εξελίσσονταν τα πράγματα, αν το Λονδίνο είχε, με συνεργασία της Άγκυρας,

---

¹⁷⁶ Αγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σσ. 218-220.

πραγματοποιήσει το σχέδιο Macmillan. Η κυβέρνηση της Αθήνας και ο Μακάριος κατέχονταν από το φόβο, ότι η ρύθμιση αυτή θα οδηγούσε στη διχοτόμηση. Δεν ήταν αδικαιολόγητος ο φόβος αυτός.

Γ. ΟΙ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΖΥΡΙΧΗΣ ΚΑΙ ΛΟΝΔΙΝΟΥ

Η πρώτη επαφή μεταξύ Ελλάδας και Κύπρου, που οδήγησε στις Συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου, έγινε στην έδρα του ΟΗΕ, μέσα στα πλαίσια της συζήτησης της τελευταίας ελληνικής προσφυγής. Μόλις τελείωσε η συνεδρίαση της Πολιτικής Επιτροπής, στις 4/12/1958, συναντήθηκαν σ' ένα διάδρομο του κτιρίου του ΟΗΕ, ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών Αβέρωφ-Τοσίτσας και ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών Ζορλού. Μεταξύ των δυο ανδρών έγινε η εξής στιχομυθία, σύμφωνα με τον Άγγελο Βλάχο: Ο Αβέρωφ παρατήρησε στον Ζορλού ότι «είναι λυπηρό να διαπιστώνει κάνεις ότι οι δυο χώρες μας περιορίζονται στο να κάμουν “μικρή” και όχι “μεγάλη” πολιτική, ενώ έχουν ν' αντιμετωπίσουν μεγάλους κοινούς κινδύνους». «Αν δεχθείτε ότι στην Κύπρο υπάρχουν δύο κοινότητες μπορούμε να συνεννοηθούμε» είπε ο Ζορλού. «Αν δεχθείτε ότι το 20% δεν μπορεί να διοικεί το 80% μπορούμε να συνεννοηθούμε» είπε ο Αβέρωφ-Τοσίτσας. Ο Ζορλού εξέφρασε την άποψη ότι αν η Ελλάδα ήθελε να λάβει υπόψη τις ανάγκες ασφαλείας της Τουρκίας και τα δικαιώματα της τουρκοκυπριακής κοινότητας, τότε θα ήταν δυνατόν να αρχίσει ένας διάλογος. Πρόσθεσε ότι όταν υποστήριζε τη διχοτόμηση δεν εννοούσε, αναγκαστικά, εδαφική διχοτόμηση, αλλά και ομοσπονδιακή λύση. Πρότεινε στον Αβέρωφ-Τοσίτσα να συναντηθούν και ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών το δέχθηκε αμέσως.¹⁷⁷

Η πρώτη αυτή επαφή έγινε εν αγνοία των Άγγλων. Στις 6/12/1958 έγινε η πρώτη μακρά συνάντηση Αβέρωφ-Ζορλού, ενώ, την προηγούμενη, ψηφίστηκε από τη Γενική Συνέλευση παμφηφεί η απόφαση 1287 (XII) που εξέφραζε την ευχή «να εξακολουθήσουν τα μέρη τις προσπάθειές τους για να εξεύρουν μια ειρηνική, δημοκρατική και δίκαιη λύση». Η συνάντηση Αβέρωφ-Ζορλού της 6ης Δεκεμβρίου σήμανε και την αρχή της χαλάρωσης της

---

¹⁷⁷ Άγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σ. 237.

έντασης στις σχέσεις μεταξύ Αθήνας και Άγκυρας. Ο Ζορλού, καθώς αποκαλύφθηκε στη δίκη του, το 1961, έδωσε τηλεφωνική εντολή το βράδυ της 5/12/1958 να εμφανίσει ο τουρκικός τύπος την απόφαση του ΟΗΕ με μετριοπάθεια και χωρίς θριαμβευτικούς τίτλους.

Στις 18 Δεκεμβρίου με ευκαιρία μια Σύνοδο του Συμβουλίου του NATO στο Παρίσι πληροφορήθηκαν οι Βρετανοί για τις διαπραγματεύσεις. Ο Μακμίλαν αποφάσισε να μην αναμιχθεί στην διαπραγμάτευση, δεχόμενος την αρχή μιας ανεξάρτητης Κύπρου υπό τον όρο να διατηρήσει η Αγγλία στρατιωτικές βάσεις με κυριαρχικά δικαιώματα. Έτσι, η εφαρμογή του σχεδίου Μακμίλαν ματαιωνόταν οριστικά.

Σε τι οφειλόταν η κάμψη της τουρκικής αδιαλλαξίας, ώστε να δεχτεί εγκατάλειψη του πολύ ευνοϊκού γι' αυτήν Σχεδίου Μακμίλαν; Κατά τον Άγγελο Βλάχου, σε δύο κυρίως παράγοντες: Στις 14 Ιουλίου 1958 είχε ανατραπεί, με αιματηρό κίνημα από φιλοσοβιετικά στοιχεία, η βασιλεία στο Ιράκ. Τούτο σήμαινε όχι μόνο την κατάρρευση του Συμφώνου της Βαγδάτης αλλά και την πρόοδο της σοβιετικής διεισδύσεως στη Μέση Ανατολή. Η Τουρκία δεν είχε πια τον ρόλο του κρίκου μεταξύ του NATO και του Συμφώνου της Βαγδάτης και κινδύνευε να βρεθεί απομονωμένη στην περιοχή. Ο δεύτερος παράγων ήταν η πολύ κακή οικονομική κατάσταση της Τουρκίας όπου ο πληθωρισμός είχε λάβει πολύ μεγάλες διαστάσεις, πράγμα που καθιστούσε πιο ευαίσθητη την κυβέρνηση της Άγκυρας στις αμερικανικές πιέσεις.¹⁷⁸

Οι ελληνοτουρκικές διαπραγματεύσεις συνεχίστηκαν μυστικά τον Ιανουάριο του 1959, με κύριο σύνδεσμο τον Έλληνα Πρέσβη στην Άγκυρα Γ. Πεσμαζόγλου. Και τα δύο μέρη θεώρησαν ότι οι απόψεις τους είχαν προσεγγίσει αρκετά, ώστε να μπορεί αποφασισθεί μια συνάντηση Πρωθυπουργών. Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε η συνάντηση των Πρωθυπουργών Ελλάδας και Τουρκίας στη Ζυρίχη. Η διαπραγμάτευση στη Ζυρίχη, καθαρά ελληνοτουρκική, άρχισε στις 5 Φεβρουαρίου και διήρκεσε ως στις 11 Φεβρουαρίου 1959. Η

---

¹⁷⁸ Άγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σ. 238.

διαπραγμάτευση ήταν εξαιρετικά δύσκολη και σκληρή και, προς στιγμή, διαφάνηκε ο κίνδυνος αποτυχίας της.

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος ενημερώθηκε από τον Αβέρωφ για τα όσα είχαν, καταρχήν, συμφωνηθεί. Η ενημέρωση έλαβε χώρα στην κατοικία του Πρωθυπουργού στις 29 Ιανουαρίου 1959 στην οποία ήταν παρόντες ο Πρωθυπουργός, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, Ο Αβέρωφ, ο Μητροπολίτης Κιτίου Άνθιμος και ο Διευθυντής του Υπουργείου Εξωτερικών Άγγελος Βλάχος, ο οποίος και συνέταξε πρακτικό της συνάντησης.¹⁷⁹ Ο Μακάριος απέρριψε κάθε σκέψη για τουρκική βάση. Εξέφρασε επιφυλάξεις για το ποσοστό των δημοσίων υπαλλήλων Ελλήνων και Τούρκων του μέλλοντος ανεξαρτήτου κυπριακού κράτους (Έλληνες 70%, Τούρκοι 30%) επειδή το θεωρούσε άδικο. Παραδόξως και παρά την επιμονή του Αβέρωφ να μην γίνει δεκτό το τουρκικό αίτημα για χωριστούς δήμους, ο Αρχιεπίσκοπος και ο Μητροπολίτης Κιτίου ζήτησαν επίμονα να δημιουργηθούν χωριστοί δήμοι, ελληνικοί και τουρκοί, στις πέντε κυριότερες πόλεις. Επιχείρημα τους ήταν ότι αν οι δήμοι ήταν κοινοί, τότε οι Ελληνοκύπριοι θα υφίσταντο μεγάλη οικονομική επιβάρυνση προς όφελος των Τουρκοκυπρίων.¹⁸⁰ Σύμφωνα με τον Αβέρωφ, «οι δυο ιεράρχαι προσέθεσαν εις ταύτα ότι το θέμα δεν ήτο κεφαλαιώδους σημασίας, και ότι άλλωστε η ελληνική πλευρά δεν ηδύνατο να εμπλακή εις ευθύνas εφ' όσον ενεργή πάντοτε ως εντολοδόχος των Κυπρίων. Εις το σημείο αυτό, παρενέβη ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεως και επεβεβαίωσε ότι πράγματι η Ελληνική Κυβέρνησις ενεργεί ως εντολοδόχος των Κυπρίων και ότι αι κυπριακά απόψεις θα ελαμβάνοντο υπ' όψιν κατά την οριστικήν διαπραγμάτευσιν του θέματος των δήμων».¹⁸¹ Όπως θα αναφερθεί πιο κάτω, το ζήτημα

---

¹⁷⁹ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Τόμος Β', σσ. 168-176..

¹⁸⁰ Άγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σ. 240.

¹⁸¹ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Τόμος Β', σ. 172.

των χωριστών δήμων υπήρξε, τρία χρόνια αργότερα, η κυρία αιτία να ανατιναχθεί το οικοδόμημα των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου..

Ακολούθησε η Διάσκεψη του Λονδίνου στην οποία έλαβαν μέρος, εκτός από την Μεγάλη Βρεταννία, την Ελλάδα και την Τουρκία, και οι ηγέτες των δυο κοινοτήτων της Κύπρου, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος και ο Δρ. Φ. Κιουτσούκ. Ο Μακάριος κάλεσε για να τον συμβουλευθούν 35 προσωπικότητες από την Κύπρο. Η Διάσκεψη του Λονδίνου, που διάρκεσε τρεις ημέρες, από τις 17 ως τις 19 Φεβρουαρίου 1959, κατέληξε στην υπογραφή των συμφωνιών. Ο Μακάριος υπέγραψε μετά από πολλούς δισταγμούς τις συμφωνίες.

Πολλά γράφτηκαν για τη στάση και συμπεριφορά του Μακαρίου κατά τη διάρκεια της Διάσκεψης του Λονδίνου.

Ο Μακάριος άρχισε να εκφράζει νέες απόψεις για τις συμφωνίες της Ζυρίχης κάποια στιγμή μεταξύ της 11ης Φεβρουαρίου, που ενημερώθηκε πλήρως από τον Καραμανλή και εξέφρασε δημόσια και ιδιωτικά την ικανοποίηση του για τη συμφωνία, και της 15ης Φεβρουαρίου, που έφθασε στο Λονδίνο για να υπογράψει.

Την επομένη της άφιξής του στο Λονδίνο, στις 16 Φεβρουαρίου, δήλωσε στον Αβέρωφ, που είχε φθάσει και αυτός στο Λονδίνο για την τελετή υπογραφής των συμφωνιών, ότι είχε κρίση συνείδησης και πως προτιμά να παραιτηθεί παρά να δεχθεί να υπογράψει τις συμφωνίες. Την ίδια ημέρα ο Αβέρωφ πληροφορεί τηλεφωνικά τον Καραμανλή από το Λονδίνο για την αλλαγή στη στάση του Μακαρίου.

Το απόγευμα της 17ης Φεβρουαρίου, ο Καραμανλής φθάνει στο Λονδίνο, πηγαίνει κατευθείαν στην ελληνική πρεσβεία και συναντά το Μακάριο, τον επίσκοπο Κιτίου Άνθιμο, που αντικαθιστούσε το Μακάριο κατά την απουσία του από την Κύπρο, τον ηγούμενο της Μονής Κύκκου, και το δήμαρχο της Λευκωσίας Θεμιστοκλή Δέρβη. Ο Καραμανλής κάνει κατευθείαν στο Μακάριο την εξής ερώτηση: «Πώς είναι δυνατόν να έχετε αντιρρήσεις στις συμφωνίες τώρα, όταν έχετε πλήρως ενημερωθεί και συμφωνήσει κι όταν δέχεστε την πρόσκληση του Βρετανού πρωθυπουργού για συνδιάσκεψη στο Λονδίνο προς υπογραφή των συμφωνιών, γνωρίζοντας μάλιστα ότι όσα συμφωνήθηκαν στη Ζυρίχη δεν πρόκειται να ξανασυζητηθούν;» Ο επίσκοπος Κιτίου, ο ηγούμενος

Κύκκου κι ο δήμαρχος Λευκωσίας γυρίζουν και κοιτάνε το Μακάριο με έκπληξη και το μόνο που μπορούν να πουν είναι: «Είναι σωστά αυτά που λέει ο Πρωθυπουργός;» «Ναι», απαντά ο Μακάριος, «αλλά έχω κρίση συνείδησης και δεν μπορώ να δεχθώ την παραπέρα ευθύνη». Ψυχρά ο Καραμανλής δηλώνει: «Άσχετα με το τι θα κάνει ο Μακάριος, εγώ θα πάρω μέρος στη συνδιάσκεψη για να μη γελοιοποιηθεί η Ελλάδα. Απ' αυτή τη στιγμή όμως η κυπριακή πολιτική της κυβέρνησης μου τερματίζεται. Αν ο Μακάριος θέλει να συνεχίσει, πρέπει να ψάξει αλλού για υποστήριξη». Και φανερά θυμωμένος φεύγει από την πρεσβεία.¹⁸² Το απόγευμα της ίδιας μέρας ο Μακάριος εξέφρασε στον επίσκοπο Κιτίου Ανθιμο, στον ηγούμενο της μονής Κύκκου Χρυσόστομο και στο δήμαρχο Λευκωσίας Δρ. Δέρβη την πρόθεση του να παραιτηθεί από το αξίωμα του. Τότε ο ηγούμενος Κύκκου του είπε ξηρά: «Να παραιτηθείς».¹⁸³

Στις 17, στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου, ο Μακάριος προσπάθησε να αναδιαπραγματευθεί ορισμένους από τους βασικότερους όρους των συμφωνιών, προκαλώντας τις εναντίον του σφοδρές επικρίσεις όχι μόνο του Macmillan και του Menderes (Μεντερές), αλλά και του Καραμανλή. Αργά τη νύχτα της 18ης πληροφόρησε τον Καραμανλή ότι είχε αποφασίσει να υπογράψει τις συμφωνίες.

Στις 19, αφού υπέγραψε τις συμφωνίες, σε δεξίωση που παρέθεσε ο Καραμανλής, του είπε, χαμογελώντας αινιγματικά: «Κύριε Πρόεδρε, φανταστήκατε ποτέ ότι δεν θα υπέγραφα; Τότε, γιατί μας τα κάματε όλα αυτά; Ρώτησε ο Καραμανλής. Είχα τους λόγους μου, απάντησε ο Μακάριος».¹⁸⁴ Ποιοι ήταν οι πραγματικοί λόγοι αυτής της συμπεριφοράς του Μακαρίου, προσπαθούν να ανιχνεύσουν οι πολιτικοί αναλυτές.

---

¹⁸² Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Τόμος Β', σ. 209.

¹⁸³ Ο.π., σ. 208.

¹⁸⁴ Ο. π., σ. 213. Άγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σσ. 248, 249.

Ο Γλαύκος Κληρίδης, που ήταν μεταξύ αυτών που προσκάλεσε ο Μακάριος στο Λονδίνο για να εκφράσουν τις απόψεις του και να τον συμβουλευθούν και είχε την ευκαιρία να γνωρίσει από πολύ κοντά τα γεγονότα, γράφει τα ακόλουθα στο βιβλίο του σχετικά με τη στάση του Μακαρίου: «Το συμπέρασμα μου είναι πως ούτε μια στιγμή ο Μακάριος δεν είχε πρόθεση να οδηγήσει σε ναυάγιο τις συμφωνίες αρνούμενος να υπογράψει. Θα ήταν όμως εντελώς εκτός χαρακτήρος γι' αυτόν να μην προσπαθήσει με σκληρές διαπραγματεύσεις να επιφέρει βελτιώσεις στις συμφωνίες. Πράγματι, θα είχε κρίση συνείδησης αν δεν προσπαθούσε. Η παράλειψη του να προσπαθήσει θα ισοδυναμούσε στο νου του με παράλειψη καθήκοντος απέναντι στον κυπριακό λαό. Είχε εμπιστοσύνη στις διαπραγματευτικές του ικανότητες. Μπορούσε να φθάσει μέχρι το απροχώρητο σχεδόν και να επιμένει με ψυχραιμία έως ότου συγκατατεθεί η άλλη πλευρά. Στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου ο Μακάριος χρησιμοποίησε αυτή την τεχνική. Έφθασε στο σημείο να μπλοφάρει ότι δε θα υπέγραφε τις συμφωνίες, αν δε γινόντουσαν δεκτές οι τροποποιήσεις που ζητούσε. Ήξερε ότι αν οι άλλες πλευρές παρέμεναν αμετακίνητες στις θέσεις τους και ξεσκέπαζαν την μπλόφα του, ήταν υποχρεωμένος να υπογράψει. Και έτσι, ακριβώς, παίχθηκε το παιχνίδι στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου. Τα άλλα μέρη επέμειναν στις θέσεις τους, η μπλόφα του απέτυχε και δεν είχε άλλη λύση από το να βάλει την υπογραφή του στις συμφωνίες. Μερικοί αναλυτές πιστεύουν ότι ο αρχιεπίσκοπος πράγματι είχε διαμορφώσει νέες απόψεις εξαιτίας των αυστηρών επικρίσεων κατά των συμφωνιών από την ελληνική αντιπολίτευση και τον ελληνικό τύπο, εξαιτίας πληροφοριών ότι η αντίδραση του κυπριακού λαού δεν ήταν ευνοϊκή και επειδή ο Γρίβας δεν είχε δεσμευθεί. Τίποτα, όμως, από αυτά δεν είχε μεταβληθεί μεταξύ της 15ης και της 18ης Φεβρουαρίου που αποφάσισε, τελικά, να υπογράψει, εκτός από τη διαπίστωση ότι οι τρεις πρωθυπουργοί επέμειναν ανυποχώρητα στις θέσεις τους, δηλαδή ή υπογράφουμε ή η συνδιάσκεψη τερματίζεται σαν τραγική αποτυχία και η ευθύνη γι' αυτό το φοβερό φιάσκο θα είναι δική σου».¹⁸⁵

Αναφορικά με τους ισχυρισμούς που είχαν διατυπωθεί ότι ο η Ελληνική Κυβέρνηση πίεσε το Μακάριο να υπογράψει, παρά τη

---

¹⁸⁵ Γλαύκος Κληρίδης, *Η Κατάθεσή μου*, Τόμος Α', σ. 84.

θέλησή του, τις συμφωνίες, ο αρχιεπίσκοπος έκανε στις 21 Μαΐου την εξής δήλωση: «Υπέγραψα την Συμφωνία του Λονδίνου εν πλήρει συνειδήσει των ευθυνών μου έναντι του κυπριακού λαού. Τυχόν ναυάγιον της επί του Κυπριακού Διασκέψεως του Λονδίνου εκ της αρνήσεως υπογραφής θα είχε καταστρεπτικές συνεπείας διά το μέλλον της Κύπρου. Προ της υπογραφής εδήλωσα εις τους εκ Κύπρου κληθέντας συμβούλους μου ότι δεν επεθύμουν να συμμερισθούν την ευθύνην, εις την υπογραφήν της Συμφωνίας, αλλ' ότι ανελάμβανα μόνος πλήρη και ακεραίαν την ευθύνην, παραμένοντος αδεσμεύτου του κυπριακού λαού, μόνου κυριάρχου να δεχθή ή απόρριψη την υπογραφείσαν συμφωνίαν. Επειδή ελέχθη ότι υπέγραψα κατόπιν “ισχυράς πίεσεως” εκ μέρους της ελληνικής κυβερνήσεως δηλώ ότι ουδεμία δύναμις εν των κόσμω ήτο δυνατόν να με εξαναγκάση να υπογράψω την Συμφωνίαν εάν είστευα ότι αυτή ήτο αντίθετος προς το συμφέρον του κυπριακού λαού. Εις την αίθουσαν της Διασκέψεως ηγωνίσθην μέχρι της τελευταίας στιγμής διά να επιτύχω καλύτερους όρους εις την προταθείσαν συμφωνίαν. Τελικώς, όμως, άρνησις υπογραφής, επαναλαμβάνω και πάλιν, θα επισώρευε πολλά δεινά επί του κυπριακού λαού. Ως προς την ελληνικήν κυβέρνησιν πιστεύω ειλικρινώς ότι αυτή κατέβαλε πάσαν προσπάθειαν και επέτυχεν ό,τι ηδύνατο να επιτευχθεί υπό τας δεδομένας συνθήκας. Το γεγονός ότι ο Έλλην πρωθυπουργός και ο υπουργός των Εξωτερικών επέσυραν την προσοχήν μας επί των συνεπειών εκ της αρνήσεως υπογραφής της συμφωνίας δεν απετέλει πίεσιν εκ μέρους των αλλά καθήκον. Έθεσα την υπογραφήν μου εις την Συμφωνίαν του Λονδίνου, δεν μετανοώ, δεν υπαναχωρώ, δεν την αποσύρω.»¹⁸⁶

Η Στέλλα Σουλιώτη έχει διαφορετική εκτίμηση και υποστηρίζει ότι ο Μακάριος, επειδή «ήταν ο μόνος που θα έφερε την απόλυτη ευθύνη και ήταν αυτός που προσωπικά θα ήταν υπόλογος έναντι του κυπριακού λαού, που θα θεωρούσε μια μη ικανοποιητική συμφωνία ως προδοσία των αγώνων και των θυσιών του», [...] θα ήταν αφύσικο και αντίθετο με τον χαρακτήρα του να μην είχε στη σκέψη του και τη μη υπογραφή των συμφωνιών».¹⁸⁷

---

¹⁸⁶ Γλαύκος Κληρίδης, *Η Κατάθεσή μου*, Τόμος Α', 86- 87.

¹⁸⁷ Stella Soulioti, *Fettered Independence*, Τόμος Ι, σσ. 97, 98.

Ο Μακάριος δήλωνε αργότερα στο Robert Stephens: «Ήμουν βέβαιος ότι αν δεν υπέγραφα τη Συμφωνία μπορούσε να γίνει διχοτόμηση. Η Κύπρος θα μοιραζόταν ως αποικία και δεν θα ήμασταν σε θέση να εγείρουμε το θέμα πάλιν. Το λιγότερο κακό ήταν να υπογράψω».¹⁸⁸

Οι Έλληνες πολιτικοί ηγέτες της αντιπολίτευσης, δεν μπόρεσαν να αντισταθούν στον πειρασμό να χρησιμοποιήσουν, για μια ακόμη φορά, το κυπριακό πρόβλημα για εσωτερική πολιτική κατανάλωση. Είδαν τις συμφωνίες, σαν ευκαιρία και μέσο να πλήξουν την κυβέρνηση Καραμανλή. Έτσι, στις 23 Φεβρουαρίου η αντιπολίτευση έθεσε θέμα εμπιστοσύνης προς την κυβέρνηση και έχασε. Κατά τη διάρκεια της συζήτησης, ειπώθηκε από τους ηγέτες της αντιπολίτευσης ότι ο συμβιβασμός ισοδυναμούσε με ελληνική ήττα και τουρκική νίκη. Ο Σοφοκλής Βενιζέλος, αρχηγός του κόμματος των Φιλελευθέρων στην Ελλάδα, έφτασε στο σημείο να διακηρύξει από το βήμα της Βουλής ότι αν το κόμμα του έπαιρνε την εξουσία θα εργαζόταν για την ακύρωση των συνθηκών, μια θέση με την οποία ο Γεώργιος Παπανδρέου διαφωνούσε, αν και επέκρινε κι αυτός με οξύτητα τις συμφωνίες. Λίγα χρόνια αργότερα, ο Σοφοκλής Βενιζέλος, ως υπουργός Εξωτερικών, επέκρινε την πολιτική του Μακαρίου να προχωρήσει στην προσπάθεια τροποποίησης των συνθηκών, και του υπεδείκνυε αυστηρή προσήλωση στο γράμμα των συμφωνιών.

Στην Κύπρο, μερικοί ηγέτες, οι οποίοι ήσαν παρόντες στο Λονδίνο και συνιστούσαν θερμά στο Μακάριο να υπογράψει τις συμφωνίες, όταν ο Μακάριος ανακοίνωσε τα ονόματα της πρώτης μεταβατικής κυβέρνησης, στην οποία δεν τους περιέλαβε, ενώθηκαν για να τον αντιμετωπίσουν στις εκλογές και χαρακτήρισαν τις συμφωνίες προδοσία και τον Μακάριο «επίορκο». Μεταξύ αυτών και ο τότε δήμαρχος Λευκωσίας Θεμιστοκλής Δέρβης.

Η ελληνοτουρκική συνδιαλλαγή η οποία οδήγησε τελικά στη δημιουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας, μπορεί να αποδοθεί στους εξής παράγοντες: Λόγω των εξελίξεων, η Αθήνα επιθυμούσε

---

¹⁸⁸ Robert Stephens, *Cyprus: A place of arms*, σ.166.

«σχεδόν με απελπισία» τον τερματισμό της σύγκρουσης. Η κυβέρνηση της Άγκυρας, πάλι, αντιμετώπιζε, στο διπλωματικό πεδίο, στην εσωτερική πολιτική και στην οικονομία δυσκολίες. Η διάλυση του συμφώνου της Βαγδάτης εξαιτίας της ιρακινής επανάστασης της 14ης Ιουλίου 1958 έπαιξε εδώ όχι ασήμαντο ρόλο. Η Τουρκία βρισκόταν σε ασθενή θέση. Η Άγκυρα ήταν, γι' αυτό, διατεθειμένη να ακολουθήσει τη σύσταση των συμμάχων της (ιδιαίτερα των ΗΠΑ) και να φανεί λιγότερο αδιάλλακτη στο Κυπριακό.¹⁸⁹

Στην Άγκυρα, οι Συμφωνίες έγιναν ευμενώς αποδεκτές. Με επίσημη ανακοίνωση, γινόταν η διαπίστωση και τονιζόταν ότι, με τις Συμφωνίες, οι στόχοι της τουρκικής πολιτικής και διπλωματίας είχαν πραγματοποιηθεί. Όπως τους διέγραφε η τουρκική ανακοίνωση, οι στόχοι αυτοί ήταν:

- η μη προσάρτηση της Κύπρου από οποιοδήποτε ξένο κράτος, ο αποκλεισμός δηλαδή της ένωσης της νήσου με την Ελλάδα,
- η αναγνώριση της μεγάλης σημασίας της Κύπρου για την ασφάλεια της Τουρκίας,
- η εξασφάλιση της άμυνας της Κύπρου και η συμμετοχή της Τουρκίας στην άμυνα αυτή,
- η ανανέωση της φιλίας και συνεργασίας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας χάριν των ζωτικών συμφερόντων των δυο χωρών,
- η ενίσχυση της προσφοράς τους στα πλαίσια των ήδη υφισταμένων συμφωνιών,
- η αλληλεγγύη του NATO.

Όταν το θέμα συζητείτο στη Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση, ιδιαίτερος τόνος και σημασία δόθηκε, κυρίως, σε δυο σημεία, που ικανοποιούσαν, σύμφωνα με τα όσα λέχθηκαν, τις βασικές διεκδικήσεις της τουρκικής πολιτικής και τις απαιτήσεις της τουρκικής διπλωματίας: την τουρκική στρατιωτική παρουσία στην Κύπρο και το δικαίωμα επέμβασης της Τουρκίας σε περίπτωση παραβίασης των Συνθηκών που υπογράφηκαν. Ο Τούρκος

---

¹⁸⁹ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Αναζητώντας την Αυτογνωσία*, Τόμος II, σ. 114.

υπουργός των εξωτερικών Ζορλού, αναλύοντας τις τουρκικές θέσεις, υπογράμμισε ότι αν παραβιαστεί το Σύνταγμα, τα 26 εκατομμύρια της Τουρκίας θα είναι έτοιμα να επέμβουν. «Η Ελλάδα», έλεγε, «απέχει από τη νήσο 600 μίλια και η Τουρκία 40 [...] Σε περίπτωση παραβίασης του Συντάγματος, ποιος θα μπορέσει να επέμβει πιο γρήγορα στη νήσο;...».¹⁹⁰

Αξίζει, στο σημείο αυτό, να γίνει αναφορά σε μια μυστική συμφωνία μεταξύ Καραμανλή και Μεντερές, για την οποία έγινε πολύς θόρυβος. Πρόκειται για τα «κείμενα συμφωνιών κυρίων συναφθεισών μεταξύ των Καραμανλή και Μεντερές» στις 11/2/1959, που άρχιζαν με τα ακόλουθα:

«1. Η Ελλάς και η Τουρκία θα υποστηρίξουν την είσοδο της Δημοκρατίας της Κύπρου εις το ΝΑΤΟ. Η εγκατάστασις βάσεων του ΝΑΤΟ εις την νήσον, ως και η σύνθεσις αυτών, εξαρτάται εκ της συμφωνίας των δύο κυβερνήσεων.

2. Συνεφωνήθη μεταξύ των δυο Πρωθυπουργών ότι θα παρέμβουν παρά τω Προέδρω και Αντιπροέδρω της Δημοκρατίας της Κύπρου, αντιστοίχως, επί τω σκοπώ όπως τεθούν εκτός νόμου το κομμουνιστικόν κόμμα και η κομμουνιστική δράσις».¹⁹¹

Το τέλος του 1959 η Επίσημη Επιτροπή για την Κύπρο (Cyprus Official Committee) του Λονδίνου άρχισε να συζητεί το θέμα της ένταξης της Κύπρου στο ΝΑΤΟ και ζήτησε τις απόψεις των αρχηγών των Επιτελείων. Με βάση τα πρακτικά των συνεδριάσεων που έλαβαν χώρα, η επιτροπή των αρχηγών των Επιτελείων κατέληξε στο συμπέρασμα πως: «Η Κύπρος δεν έχει τίποτα περισσότερο να προσφέρει, αφού η Ελλάδα και η Τουρκία ήδη προσφέρουν στο ΝΑΤΟ». Επίσης, οι στρατιωτικοί επιτελείς εξέφραζαν το φόβο τους από το βέτο που θα είχε η Κύπρος αν γινόταν μέλος και ανέφεραν πως Βρετανία, Ελλάδα και Τουρκία θα μπορούσαν να «επιβλέπουν» τα συμφέροντα του ΝΑΤΟ στην

---

¹⁹⁰ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σσ. 59-60.

¹⁹¹ Νίκος Κρασιδάκης, *Δύσκολα χρόνια, Κύπρος, 1950-1960*, σ. 546.

Κύπρο. Τέλος, τόνιζαν τον κύριο λόγο για τον οποίο αντιδρούσαν στην ένταξη της Κύπρου στο ΝΑΤΟ, με τα πιο κάτω λόγια: «Οι κίνδυνοι ασφάλειας που θα επιφέρει η προσχώρηση της Κύπρου στα σχέδια του ΝΑΤΟ, ιδιαίτερα όσον αφορά την ισχυρή δύναμη του ΑΚΕΛ στην Κύπρο, θα είναι δύσκολο να ξεπεραστούν».¹⁹²

Αναφορικά με το μέρος της απόφασης «να τεθούν εκτός νόμου το κομμουνιστικόν κόμμα και η κομμουνιστική δράσις», φαίνεται ότι η υλοποίησή του δεν πραγματοποιήθηκε γιατί οι Βρετανοί δέχτηκαν τη θέση του Μακαρίου και προχώρησαν στη νομιμοποίηση του ΑΚΕΛ. Οι Βρετανοί αποφάσισαν να νομιμοποιήσουν το ΑΚΕΛ με την υπόσχεση που τους είχε δώσει ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος ότι κατ' αυτόν τον τρόπον οι Ακελιστές θα ήταν λιγότερο επικίνδυνοι και θα μπορούσε να τους ελέγχει καλύτερα. Έτσι σοφίστηκαν τότε (οι Βρετανοί) να πουν στους Τούρκους (Ζορλού) ότι το ΑΚΕΛ δεν είναι καθ' εαυτό κομμουνιστικό κόμμα και ότι το ΚΚΚ είχε προγραφεί το 1933 και παρέμενε προγραμμαμένο. Επομένως, δεν παραβιάζονταν οι «Συμφωνίες Κυρίων».¹⁹³

---

¹⁹² Φανούλας Αργυρού, Ανδρέα Παπακωνσταντίνου, *η Κύπρος στο σφυρί*, σ. 51.

¹⁹³ Ο.π., σ. 34. Βλέπε, επίσης, Άριστου Κάτση, σε σχετική Έρευνά του που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Ο Φιλελεύθερος», ημερ. 10/9/2023.

ΚΕΦ. IV: Η ΚΑΤΑΦΡΟΝΗΜΕΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

A. Η ΓΕΝΕΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Τα μεσάνυχτα της 15ης προς τη 16η Αυγούστου του 1960 γεννήθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία ως «ανεξάρτητο και κυρίαρχο» κράτος, Τότε υπογράφηκε το Σύνταγμα, η Συνθήκη Εγκαθιδρύσεως, η Συνθήκη Εγγυήσεως και η Συνθήκη Στρατιωτικής Συμμαχίας από τον τότε Κυβερνήτη της αποικίας της Κύπρου Sir Hugh Foot, τον Γενικό Πρόξενο της Ελλάδας Γεώργιο Χριστόπουλο, τον Γενικό Πρόξενο της Τουρκίας Turrel, τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο και τον Δρ. Φαζίλ Κουτσιούκ. Οι δυο τελευταίοι υπέγραψαν τα πιο πάνω κείμενα υπό την ιδιότητά τους ως Προέδρου και Αντιπροέδρου, αντίστοιχα, της Κυπριακής Δημοκρατίας. Παρά το ότι εξελέγησαν πριν από την έναρξη της ισχύος του Συντάγματος, θεωρούνταν, σύμφωνα με το Άρθρο 187.1(α) αυτού, ως «οι νομίμως κατά την έννοια των διατάξεων του Συντάγματος εκλεγέντες». Επίσης, αναφορικά με τις τρεις προαναφερθείσες συνθήκες, παρά το ότι αυτές υπογράφηκαν πριν η Κύπρος καταστεί υποκείμενο του διεθνούς δικαίου και πριν ο Πρόεδρος και ο Αντιπρόεδρος της Δημοκρατίας εγκατασταθούν στο λειτούργημά τους δυνάμει του Άρθρου 42, εν τούτοις, δυνάμει ρητής πρόβλεψης στο Άρθρο 195, ο Πρόεδρος και ο Αντιπρόεδρος είχαν από κοινού «το αποκλειστικόν δικαίωμα και την εξουσίαν να υπογράψωσι και συνομολογήσωσι εν ονόματι της Δημοκρατίας» τις συνθήκες αυτές. Με βάση τα όσα εκτίθενται πιο πάνω, προκύπτει σαφώς ότι συμβαλλόμενο μέρος στις τρεις διεθνείς συνθήκες είναι και η Κυπριακή Δημοκρατία.

Τα πρώτα μέτρα που αποφασίστηκε να ληφθούν μετά τη συνομολόγηση των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου και απέβλεπαν στη μεταβίβαση της κυριαρχίας στην Κυπριακή Δημοκρατία ήταν η συγκρότηση των πιο κάτω Επιτροπών:

α, Μιας Μικτής Συνταγματικής Επιτροπής, που θα εδρεύει στην Κύπρο, επιφορτισμένη με το καθήκον της κατάρτισης Σχεδίου Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας στο οποίο θα

ενσωματωθεί η συμφωνηθείσα στη Διάσκεψη της Ζυρίχης διάρθρωση.

β, Μιας Μικτής Μεταβατικής Επιτροπής στην Κύπρο, με έργο να καταρτίσει σχέδια προσαρμογής και αναδιάρθρωσης της κυβερνητικής μηχανής της Κύπρου, για να προετοιμαστεί η μετάβαση της εξουσίας στην Κυπριακή Δημοκρατία. Η Επιτροπή συστάθηκε στις 5/3/1959. Ο Κυβερνήτης Φουτ συμφώνησε με τον Μακάριο και τον Κουτσιούκ όπως οι Κύπριοι, επτά Ελληνοκύπριοι και τρεις Τουρκοκύπριοι, μέλη της Επιτροπής, αποτελέσουν το Υπουργικό Συμβούλιο της μεταβατικής κυβέρνησης.

γ, Μιας Μικτής Επιτροπής, που θα εδρεύει στο Λονδίνο, επιφορτισμένη να καταρτίσει τις τελικές Συμβάσεις, σε εφαρμογή των συμφωνηθέντων κατά τη Διάσκεψη του Λονδίνου. Μεταξύ των αρμοδιοτήτων της Επιτροπής ήταν και η ετοιμασία σχεδίων αναφορικά με θέματα που προκύπτουν από τη διατήρηση περιοχών στην Κύπρο υπό τη Βρετανική κυριαρχία και την παραχώρηση στην κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου ορισμένων δικαιωμάτων και ευκολιών από την Κυπριακή Δημοκρατία.¹⁹⁴

Το έργο της Μικτής Συνταγματικής Επιτροπής, που, όπως έχει προαναφερθεί, είχε συσταθεί για να εκπονήσει Σχέδιο Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας, ήταν αρκετά δύσκολο. Το άρθρο 26 των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου πρόβλεπε την πλήρη εφαρμογή των Συνθηκών σε τρεις μήνες. Το χρονοδιάγραμμα επεκτάθηκε στους 12 μήνες, αλλά ούτε και αυτό το χρονοδιάγραμμα εφαρμόστηκε, καθώς το Σύνταγμα τέθηκε, τελικά, σε ισχύ 18 μήνες μετά την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου.¹⁹⁵

---

¹⁹⁴ Νίκος Κρανιδιώτη, *Δύσκολα χρόνια, Κύπρος, 1950-1960*, σ. 555.

¹⁹⁵ Αχιλλεύς Κ. Αιμιλιανίδης, *Οι Μυστικές Διαπραγματεύσεις, Η γένεση της Κυπριακής Δημοκρατίας (1959-1960)*, σ. 93.

Το πιο ακανθώδες πρόβλημα αποδείχθηκε το ζήτημα της εκτελεστικής εξουσίας και, ειδικά, οι εξουσίες του Προέδρου και του Αντιπροέδρου.

Η δυσκολία ξεκινούσε από το λεκτικό στο πρωτότυπο κείμενο της Συμφωνίας της Ζυρίχης, το οποίο ήταν στα γαλλικά. Το άρθρο 5 των συμφωνιών της Ζυρίχης, που αναφερόταν στην εκτελεστική εξουσία, προνοούσε στο γαλλικό κείμενο ότι η εκτελεστική εξουσία θα «διασφαλίζεται από τον πρόεδρο και τον αντιπρόεδρο της Δημοκρατίας, οι οποίοι θα ορίζουν προς το σκοπό αυτό Υπουργικό Συμβούλιο απαρτιζόμενο από 7 Ελληνοκυπρίους και 3 Τουρκοκυπρίους υπουργούς». Η αγγλική μετάφραση ανέφερε ότι «Η εκτελεστική εξουσία θα «ανατίθεται (shall be vested) στον πρόεδρο και τον αντιπρόεδρο, που θα ορίζουν προς το σκοπό αυτό Υπουργικό Συμβούλιο απαρτιζόμενο από 7 Ελληνοκυπρίους και 3 Τουρκοκυπρίους υπουργούς». Στην ελληνική μετάφραση αναγραφόταν ότι η εκτελεστική εξουσία θα «ασκείται» από τον πρόεδρο και τον αντιπρόεδρο. Η τουρκική πλευρά, επικαλούμενη τη γραμματική ερμηνεία του προαναφερθέντος γαλλικού κειμένου του άρθρου 5 της Συμφωνίας της Ζυρίχης, πρόβαλε την άποψη ότι η εκτελεστική εξουσία ανατίθεται και ασκείται εξίσου από τον πρόεδρο και τον αντιπρόεδρο. Σύμφωνα με την τουρκική άποψη, η ερμηνεία αυτή εξέφραζε την ισότητα των δύο κοινοτήτων στην εκτελεστική εξουσία. Αυτό θα συνεπαγόταν μια μορφή συγκυριαρχίας του προέδρου και του αντιπροέδρου. Σύμφωνα με την ελληνική ερμηνεία, το συνταγματικό καθήκον του προέδρου και του αντιπροέδρου εκπληρώνεται με το διορισμό υπουργών και τον, κατ' αυτόν τον τρόπο, σχηματισμό του εκτελεστικού οργάνου, δηλαδή του Υπουργικού Συμβουλίου. Η ελληνοκυπριακή πλευρά, της οποίας ηγείτο ο Γλαύκος Κληρίδης, είχε σοβαρούς λόγους για τους οποίους δεν επιθυμούσε την αυτούσια συμπερίληψη του κειμένου της Συμφωνίας της Ζυρίχης, διαφωνώντας έντονα, ως προς το σημείο αυτό, με την ελληνική αντιπροσωπεία. Θεωρούσαν πως, με βάση το άρθρο αυτό, δεν θα υπήρχε οποιαδήποτε διαφοροποίηση μεταξύ προέδρου και αντιπροέδρου και, στην

ουσία, θα υπήρχαν δυο συμπρόεδροι, πράγμα που θα καθιστούσε αδύνατη τη λειτουργία της κυβέρνησης.¹⁹⁶

Τελικά, το ζήτημα λύθηκε ως εξής: Στο Άρθρο 46 του Συντάγματος τέθηκε η πρόνοια που ορίζει ότι η εκτελεστική εξουσία διασφαλίζεται από τον Πρόεδρο και τον Αντιπρόεδρο της Δημοκρατίας οι οποίοι προς τον σκοπό αυτό έχουν Υπουργικό Συμβούλιο. Όμως, η εκτελεστική εξουσία του Προέδρου και του Αντιπροέδρου ορίστηκε, στα θέματα που αναφέρονται στα Άρθρα 47, 48 και 49, περιοριστικά. Το «κατάλοιπο» της εκτελεστικής εξουσίας, δηλαδή τα υπόλοιπα θέματα της εκτελεστικής εξουσίας, ορίστηκε όπως ασκούνται από το Υπουργικό Συμβούλιο. Το Άρθρο 54 αναφέρει ενδεικτικά τα θέματα που το Υπουργικό Συμβούλιο ασκεί εκτελεστική εξουσία. Τέτοια εξουσία του Υπουργικού Συμβουλίου δεν προβλεπόταν στις συμφωνίες της Ζυρίχης. Η ύπαρξη του Υπουργικού Συμβουλίου ως ανεξάρτητης αρχής, υπέρ του οποίου υφίσταται το τεκμήριο της αρμοδιότητας, συνιστά απόκλιση από την κλασσική μορφή του προεδρικού συστήματος διακυβέρνησης.¹⁹⁷

Η εξέλιξη αυτή, συνηγορεί στην άποψη αυτών που υποστηρίζουν-όπως και ο γράφων-ότι, με ένα καλόπιστο διάλογο, θα μπορούσαν να βελτιωθούν και άλλες πρόνοιες που ήταν τροχοπέδη στην ομαλή λειτουργία του κράτους και παράβλαπταν τα καλώς νοούμενα συμφέροντα και των δυο κοινοτήτων.

Η Κυπριακή Δημοκρατία εγκαθιδρύθηκε δια του Διατάγματος της Βασίλισσας της Μεγάλης Βρετανίας ημερομηνίας 3 Αυγούστου 1960. Το Διάταγμα εκδόθηκε δυνάμει του άρθρου 1 του Cyprus Act του 1960 το οποίο προνοούσε ότι κατά την ημέρα έναρξης της ισχύος του Συντάγματος «εγκαθιδρύεται στη νήσο Κύπρο ανεξάρτητη κυρίαρχη Κυπριακή Δημοκρατία». Σύμφωνα με τη Βρετανική συνταγματική πρακτική, η παροχή ανεξαρτησίας σε «εξαρτώμενες χώρες» (dependent territories) και η, με αυτή, λήξη

---

¹⁹⁶ Αχιλλεύς Κ. Αιμιλιανίδης, *Οι Μυστικές Διαπραγματεύσεις, Η γένεση της Κυπριακής Δημοκρατίας (1959-1960)*, σ. 166 και σσ 171, 172.

¹⁹⁷ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Η Δράση και ο Έλεγχος της Δημόσιας Διοίκησης*, 2η Έκδοση 2004, σσ. 228-230. Κρίτων Γ. Τορναρίτης, *Το Πολιτειακόν Δίκαιον της Κυπριακής Δημοκρατίας*, σ. 32.

της Βρετανικής κυριαρχίας σ' αυτές, γινόταν πάντοτε με νόμο του Αγγλικού Κοινοβουλίου με τον οποίο δινόταν εξουσία στη Βασίλισσα να προνοήσει και για το σύνταγμα της υπό ανεξαρτησία χώρας.¹⁹⁸

Η Κυπριακή Δημοκρατία έγινε δεκτή στην οικογένεια των κρατών την 21η Σεπτεμβρίου 1960, όταν έγινε μέλος του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Η εισδοχή στον ΟΗΕ δεν αποτελούσε για τους Ελληνοκυπρίους απλή τελετουργία. Με την εισδοχή, η Κύπρος θεωρήθηκε ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος, ισότιμο με τα άλλα κράτη-μέλη του διεθνούς Οργανισμού. Και, πραγματικά, η Κυπριακή Δημοκρατία έγινε δεκτή στον ΟΗΕ, όπως και γενικότερα στη διεθνή κοινότητα, ως κυρίαρχο κράτος. Θα πρέπει εδώ να αναφερθεί ότι, σύμφωνα με τα όσα γράφει ο Stephen G. Xydīs, η τουρκική πλευρά κατά τις διαπραγματεύσεις, τις προηγηθείσες εκείνων της Ζυρίχης, είχε επιχειρήσει ν' αποκλείσει την ένταξη στον ΟΗΕ.¹⁹⁹ Ο Κρίτων Γ. Τορναρίτης, αποδίδει μεγάλη σημασία στο γεγονός ότι η Κύπρος, με την ένταξη της στον ΟΗΕ, αναγνωρίστηκε ως ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος, επιβεβαιώνοντας τη σχετική πρόνοια του Άρθρου 1 του Κυπριακού Συντάγματος. Ο διαπρεπής νομικός αναφέρεται, μεταξύ άλλων, στην αρχή της κυριαρχής ισότητας όλων των μελών του ΟΗΕ. Επίσης, αναφέρεται και στην απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας της 4ης Μαρτίου 1964, στην οποία γινόταν λόγος ρητώς για την κατάσταση «στην κυρίαρχη Δημοκρατία της Κύπρου» («in the sovereign Republic of Cyprus»)²⁰⁰ Η επιχειρηματολογία αυτή έχει μεγάλη βαρύτητα όχι μόνο από πολιτική, αλλά και από νομική άποψη. Όμως, αυτή η καθ' όλα ορθή προσέγγιση δεν επιτρέπεται να μας οδηγήσει στο να

---

¹⁹⁸ Κρίτων Γ. Τορναρίτης, *Το Πολιτειακόν Δίκαιον της Κυπριακής Δημοκρατίας*, σ. 24.

¹⁹⁹ Παύλος Ν. Τζερμιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος Ι, σ. 470.

²⁰⁰ Κρίτων Γ. Τορναρίτης, *Το Πολιτειακόν Δίκαιον της Κυπριακής Δημοκρατίας*, σ. 13.

παραβλέψουμε τις αδυναμίες του ΟΗΕ. Αυτές οι αδυναμίες ήλθαν στην επιφάνεια καθ' όλη την τραγική εξέλιξη του Κυπριακού.

Το Φεβρουάριο του 1961 κατέστη ισότιμο μέλος της Κοινοπολιτείας και την 24η Μαΐου 1961 μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης. Από της 1ης Μαΐου του 2004 είναι πλήρες και ισότιμο μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

B. ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Το Σύνταγμα της Κύπρου δεν είναι προϊόν της ελεύθερης θέλησης της έκφρασης του κυπριακού λαού. Κατά κανόνα, το Σύνταγμα σε μια χώρα θεσπίζεται από μια Συντακτική Συνέλευση που εκλέγει ο λαός. Έτσι, ο λαός ασκεί την πιο σημαντική εξουσία του, τη συντακτική εξουσία, που είναι εκδήλωση της λαϊκής κυριαρχίας. Όπως αναφέρεται πιο πάνω, το Σύνταγμα επιβλήθηκε στον κυπριακό λαό με βάση τις διατάξεις του Αγγλικού Cyprus Act του 1960, που εκδόθηκε ύστερα από τις Συνθήκες Ζυρίχης -Λονδίνου. Είναι, συνεπώς, «δοτό Σύνταγμα». Όμως, δεν μπορεί να παραβλεφθεί ότι το Σύνταγμα βασίστηκε στις πρόνοιες των Συνθηκών Εγκαθιδρύσεως, Εγγυήσεως και Στρατιωτικής Συμμαχίας στις οποίες, όπως αναφέρθηκε, συμβαλλόμενο μέρος είναι και η Κυπριακή Δημοκρατία. Από την άλλη, η υποχρέωση της Κυπριακής Δημοκρατίας να μην μεταβάλει το επιβληθέν συνταγματικό στάτους, σήμαινε μεγάλο περιορισμό της ανεξαρτησίας της.

Η συνταγματική διάρθρωση στηρίζεται στην ύπαρξη όχι ενός λαού, αλλά δυο κοινοτήτων, της Ελληνοκυπριακής και της Τουρκοκυπριακής κοινότητας, και το δικοινοτικό αυτό πνεύμα διέπει ολόκληρη τη συνταγματική διάρθρωση.

Τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας εκλέγει η Ελληνοκυπριακή κοινότητα και τον Αντιπρόεδρο η Τουρκοκυπριακή κοινότητα (Άρθρο1) και, όταν αυτοί απουσιάζουν ή κωλύονται, αντικαθίστανται αντίστοιχα από τον Πρόεδρο και τον Αντιπρόεδρο της Βουλής των Αντιπροσώπων (Άρθρο 36.3).

Η Βουλή των Αντιπροσώπων αποτελείται από βουλευτές που εκλέγονται χωριστά από την Ελληνοκυπριακή και από την Τουρκοκυπριακή κοινότητα (Άρθρο 62). Ο Πρόεδρος της Βουλής

είναι Ελληνοκύπριος και εκλέγεται από βουλευτές που εκλέγονται από την Ελληνοκυπριακή κοινότητα και ο Αντιπρόεδρος είναι Τουρκοκύπριος και εκλέγεται από βουλευτές που εκλέγονται από την Τουρκοκυπριακή κοινότητα (Άρθρο 72.1) και, σε περίπτωση απουσίας ή κωλύματος του Προέδρου ή του Αντιπροέδρου της Βουλής, τα καθήκοντα αυτού ασκεί ο πρεσβύτερος βουλευτής της αντίστοιχης κοινότητας (Άρθρο 72.2).

Αξίζει να σημειωθεί ότι, κατά τις συζητήσεις που προηγήθηκαν της Συμφωνίας στη Ζυρίχη, η ελληνική πλευρά πρότεινε στον Ζορλού όπως η εκλογή προέδρου, αντιπροέδρου και βουλευτών γίνεται από ενιαίο εκλογικό σώμα, αλλά ο τελευταίος ήταν αμετάπειστος. Η σκληρή θέση του Ζορλού ήταν συνυφασμένη με την τουρκική επιδίωξη-που τελικά εγκαταλείφθηκε- να έχει το πολίτευμα της Κυπριακής Δημοκρατίας ομοσπονδιακή μορφή.²⁰¹

Το Υπουργικό Συμβούλιο αποτελείται από 10 Υπουργούς, 7 Έλληνες που υποδεικνύει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας και 3 Τούρκους που υποδεικνύει ο Αντιπρόεδρος (Άρθρο 40). Αναφορικά με τους ανεξάρτητους αξιωματούχους της Δημοκρατίας, όπως είναι ο Γενικός Εισαγγελέας, ο Γενικός Ελεγκτής, ο Διοικητής Κεντρικής Τράπεζας, και ο Γενικός Λογιστής, αυτοί και οι Βοηθοί τους δεν μπορούν να ανήκουν στην ίδια κοινότητα (Άρθρα 112.1, 115.1, 118.1, 126.1). Το ίδιο συμβαίνει και για τον Αρχηγό και τον Υπαρχηγό του Στρατού, της Αστυνομίας και της Χωροφυλακής (Άρθρο 131.2). Σε σχέση με τα Δικαστήρια, το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο αποτελείται από ένα Ελληνοκύπριο, ένα Τουρκοκύπριο και ένα ουδέτερο Δικαστή (Άρθρο 133.1) και το Ανώτατο Δικαστήριο από δυο Ελληνοκύπριους, ένα Τουρκοκύπριο και ένα ουδέτερο Δικαστή. Και στα δυο Δικαστήρια πρόεδρος είναι ο ουδέτερος Δικαστής. Επίσης η Επιτροπή Δημόσιας Υπηρεσίας αποτελείται από 7 Ελληνοκύπριους και 3 Τουρκοκύπριους (Άρθρο 124.2).

Κάθε κοινότητα έχει τη δική της Κοινοτική Συνέλευση που ασκεί τόσο νομοθετικές όσο και διοικητικές αρμοδιότητες για την κοινότητα της (Μέρος IV Άρθρα 86-111). Δεν υπάρχει αμφιβολία

---

²⁰¹ Αχιλλεύς Κ. Αιμιλιανίδης, *Οι Μυστικές Διαπραγματεύσεις, Η γένεση της Κυπριακής Δημοκρατίας (1959-1960)*, σ. 307.

ότι οι κοινοτικές συνελεύσεις συνιστούσαν ένα θεσμό που ανταποκρινόταν στην αρχική τουρκική επιδίωξη για εγκαθίδρυση ομοσπονδιακού κράτους.

Συνυφασμένη με την τουρκική επιδίωξη για εγκαθίδρυση ομοσπονδιακού κράτους ήταν και η διάταξη του άρθρου 20 των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου σύμφωνα με το οποίο θα δημιουργούνταν χωριστά δημαρχία στις πέντε μεγαλύτερες πόλεις της Κύπρου, τη Λευκωσία, τη Λεμεσό, τη Λάρνακα και την Πάφο. Ο Πρόεδρος και ο Αντιπρόεδρος θα εξετάζαν εντός τεσσάρων ετών αν ο χωρισμός των δημαρχιών θα έπρεπε να συνεχιστεί. Η διάταξη για τους χωριστούς δήμους στις πέντε μεγαλύτερες πόλεις, στις οποίες οι κάτοικοι διέμεναν ανάμεικτοι μέσα στα δημοτικά τους όρια, προκάλεσε την έντονη αντίδραση των ελληνοκυπρίων δημάρχων και, γενικά, των Ελληνοκυπρίων. Ο Μακάριος, ο οποίος είχε υποτιμήσει αρχικά το θέμα, όταν, όπως αναφέρεται στο προηγούμενο Κεφάλαιο, ενημερωνόταν σχετικά από τους Καραμανλή και Αβέρωφ, άρχισε να συνειδητοποιεί τη σοβαρότητά του και τις προεκτάσεις που μπορούσε να έχει.

Σύμφωνα με το Άρθρο 78.2 του Συντάγματος, που αντιγράφει το άρθρο 7 των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου, για κάθε τροποποίηση του Εκλογικού Νόμου ή ψήφιση νόμων που αφορούν στα δημαρχία και κάθε νόμου που επιβάλλει φόρους ή τέλη, απαιτείται χωριστή πλειοψηφία των βουλευτών, που εκλέγονται από την Ελληνική κοινότητα και των βουλευτών που εκλέγονται από την Τουρκική κοινότητα, που μετέχουν στη ψηφοφορία.

Το δικοινοτικό πνεύμα επηρεάζει και την απονομή της δικαιοσύνης. Ο Δικαστής, που θα δικάσει πολιτικές ή ποινικές υποθέσεις, πρέπει να ανήκει στην ίδια την κοινότητα των διαδίκων ή του κατηγορουμένου (Άρθρο 159.1) και όταν σε ποινική υπόθεση ο κατηγορούμενος και το βλαβέν πρόσωπο δεν ανήκουν στην ίδια κοινότητα ή σε πολιτική υπόθεση οι διάδικοι ανήκουν σε διαφορετική κοινότητα, το Δικαστήριο αποτελείται από Δικαστές που ορίζει το Ανώτατο Δικαστήριο (Άρθρο 159.3 και 4).

Επιπλέον, το Σύνταγμα προέβλεπε ρητά τη σύναψη των Συνθηκών Εγγύησης και Συμμαχίας και προσέδιδε σ' αυτές την ισχύ θεμελιωδών συνταγματικών κανόνων (Άρθρα 181 και 195 και Παραρτήματα I, II και III του Συντάγματος). Συνεπώς η υποχρέωση

της Κυπριακής Δημοκρατίας να τηρήσει το επιβληθέν συνταγματικό στάτους σήμαινε, όπως αναφέρθηκε, μεγάλο περιορισμό της ανεξαρτησίας, τόσο προς τα έξω όσο και προς τα μέσα.

Στις τρεις εγγυήτριες δυνάμεις δόθηκε ένα δικαίωμα επέμβασης. Η Ελλάδα, η Μεγάλη Βρετανία κι η Τουρκία ανέλαβαν την υποχρέωση, σε περίπτωση οποιασδήποτε παραβίασης των διατάξεων της Συνθήκης Εγγύησης, να διαβουλευθούν μεταξύ τους με σκοπό να προβούν σε παραστάσεις ή να πάρουν τα αναγκαία μέτρα για την τήρηση των εν λόγω διατάξεων (Παράρτημα I, Άρθρο IV παράγραφος 1). Προβλεπόταν ακόμη και το εξής: «Εφ' όσον κοινή ή συντετονισμένη ενέργεια δεν ήθελεν αποδειχθή δυνατή, εκάστη των τριών εγγυητριών δυνάμεων επιφυλάσσει εαυτή το δικαίωμα, όπως ενεργήση με μόνον σκοπόν την επαναφοράν της δια της παρούσης Συνθήκης δημιουργηθείσης καταστάσεως» (Παράρτημα I, Άρθρο IV παράγραφος 2).

Οι διατάξεις για το δικαίωμα επέμβασης ήταν πολύ επισφαλείς και επικίνδυνες και, γενικά, η όλη ρύθμιση συνιστούσε μεγάλο περιορισμό της ανεξαρτησίας του κυπριακού κράτους. Για τη Συνθήκη Εγγυήσεως, γίνεται ειδική αναφορά σε επόμενο Κεφάλαιο.

Με βάση την ανάλυση που έγινε πιο πάνω, ο «δυαλισμός» της εξουσίας ήταν οφθαλμοφανής στις διάφορες διατάξεις του Συντάγματος.

Παρά τα πιο πάνω «δυσδικά» στοιχεία του Κυπριακού Συντάγματος, δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι το δημιουργηθέν με βάση τις Συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου κράτος ήταν ομοσπονδιακό. Σύμφωνα με το Σύνταγμα, δεν υφίσταντο αυτόνομες ή αυτοδιοικούμενες περιοχές. Η κρατική εξουσία ασκείτο από τα όργανα της Δημοκρατίας πάνω σε ολόκληρο το έδαφός της. Ούτε μπορεί να υποστηριχθεί ότι το δημιουργηθέν κράτος αποτελεί είδος συνεταιρισμού μεταξύ της Ελληνοκυπριακής Κοινότητας και της Τουρκοκυπριακής Κοινότητας. Η Τουρκική πλευρά επανειλημμένα πρόβαλε τον ισχυρισμό ότι η Κυπριακή Δημοκρατία λειτουργεί συνεταιρικά μεταξύ της Ελληνικής και της Τουρκικής κοινότητας. Τέτοιο ισχυρισμό πρόβαλε και στις προτάσεις της προς το Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών

ημερ. 13 Απριλίου 1978. Η έννοια του «συνεταιρικού κράτους», με την έννοια συνεταιρισμού μεταξύ δυο κοινοτικών ομάδων, είναι άγνωστη στο δημόσιο δίκαιο. Θα μπορούσαμε να μιλούμε περί συνεταιρισμού μεταξύ των τριών εγγυητριών δυνάμεων, της Μεγάλης Βρετανίας, της Ελλάδας και της Τουρκίας, αν η κρατική κυριαρχία στη νήσο ασκείτο από τις τρεις αυτές χώρες, όπως πρόβλεπε για το μέλλον το σχέδιο Macmillan.²⁰² Επίσης, μπορούμε να μιλούμε για «συνεταιρισμό» δυο κρατών που συνενώνονται μεταξύ τους σε μια ομοσπονδία ή συνομοσπονδία. Τούτο θα προκύψει στην Κύπρο αν, πριν από οποιαδήποτε λύση που θα συμφωνηθεί, αναγνωριστεί η λεγόμενη «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου». Εντούτοις, δεν μπορεί να παραγνωριστεί, πως ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του εγκαθιδρυθέντος το 1960 κυπριακού κράτους ήταν η εν πολλοίς αναγωγή των δύο εθνικών κοινοτήτων σε κρατικούς θεσμούς.

Γ. Η ΑΠΟΥΣΙΑ «ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΟΥ» ΙΔΕΩΔΟΥΣ

Ενόψει των πιο πάνω ιδιομορφιών και αρνητικών στοιχείων του Συντάγματος, προβάλλει το ερώτημα, που απασχόλησε πολλούς μελετητές του Κυπριακού: Υπήρξε το κυπριακό Σύνταγμα λειτουργικό;

Είναι γεγονός ότι το κυπριακό Σύνταγμα περιείχε όχι λίγα στοιχεία, εκ των προτέρων ικανά να ωθήσουν το νέο κράτος σε συνταγματική κρίση. Παρά τα αρνητικά στοιχεία, ο Καθηγητής του δικαίου στο πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης Ernst Forsthoff, ο οποίος άσκησε τα καθήκοντα του προέδρου του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου της Κυπριακής Δημοκρατίας όταν αυτή εγκαθιδρύθηκε και ο οποίος τρία χρόνια αργότερα παραιτήθηκε εξαιτίας της πολιτειακής κρίσης, τόνισε στις 5 Ιανουαρίου 1964 σε μια συνέντευξη του προς το Associated Press τα ακόλουθα: «Δεν υπάρχει στον κόσμο κανένα Σύνταγμα χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες. [...] Όταν υπάρχει καλή θέληση, ένα Σύνταγμα μπορεί να

---

²⁰² Κρίτων Γ. Τορναρίτης, *Το Πολιτειακόν Δίκαιον της Κυπριακής Δημοκρατίας*, σσ. 29-31.

εφαρμοστεί».²⁰³ Αρκετά εύγλωττο είναι και το πιο κάτω απόσπασμα από την ομιλία του τότε Έλληνα Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή στη Βουλή των Ελλήνων κατά τη συζήτηση που έγινε από τις 23 ως και τις 28 Φεβρουαρίου 1959: «Τονίζω ότι αι Συμφωνίαι αυταί και το πολίτευμα της Κύπρου στηρίζονται επί του πνεύματος της συνεργασίας των δυο Κοινοτήτων. Εάν, κύριοι συνάδελφοι, δεν επικρατήσει το πνεύμα αυτό, και το ιδανικώτερον πολίτευμα δεν θα ήτο δυνατόν να λειτουργήση ομαλώς και να αποδώση καρπούς. Εάν, αντιθέτως, επικρατήση το πνεύμα της συνεργασίας και του κοινού συμφέροντος, τότε όλα θα βαδίσουν καλώς...».²⁰⁴

Την ίδια προσέγγιση διατύπωσε και ο Ζορλού, όταν έλεγε στον Αβέρωφ λίγες μέρες πριν από τις Συμφωνίες ότι «η τύχη της Κύπρου εξαρτάται από δυο ανέμους. Ο ένας είναι η ειλικρίνεια με την οποία οι δυο πλευρές θα εφαρμόζουν μελλοντικά τις Συμφωνίες. Αν υπάρχει, οι αδυναμίες των όσων συμφωνήσουμε δεν θα φέρουν κανένα εμπόδιο. Αν δεν υπάρχει, όλα θα τιναχθούν στον αέρα. Ο άλλος άνεμος, ίσως ισχυρότερος, γιατί από αυτόν εξαρτάται κατά πολύ ο πρώτος, είναι οι σχέσεις Άγκυρας-Αθηνών. Αν είναι καλές, μη φοβάστε ατελείς συμφωνίες και διχοτομικά στοιχεία. Αν είναι κακές, μην εμπιστευθείτε ούτε τις πιο καλές συμφωνίες, θα κινδυνεύσουν να τιναχθούν όλα στον αέρα. Και τότε η τύχη της Κύπρου θα εξαρτηθεί από το ποιος και πόσο, ο ένας από τους δυο θα είναι εκείνη τη στιγμή ισχυρότερος από τον άλλο».²⁰⁵

Συμφωνώ με όλες τις πιο πάνω παρατηρήσεις και τις προσυπογράφω. Με καλές σχέσεις, τα μειονεκτήματα θα λιγότευαν. Με κακές σχέσεις, τα μειονεκτήματα θα μεγάλωναν ως το σημείο που θα εμπόδιζαν τη λειτουργία της νέας πολιτείας.

---

²⁰³ Παύλος Ν. Τζερμιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος Ι, σ. 478.

²⁰⁴ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Τόμος Β', σ. 248.

²⁰⁵ Ο. π., σσ. 179, 180.

Δυστυχώς, υπήρχε μεταξύ των δυο κοινοτήτων της Κύπρου αμοιβαία καχυποψία και δυσπιστία. Οι ηγεσίες τόσο των Ελληνοκυπρίων όσο και των Τουρκοκυπρίων δεν πίστευαν στο νεοσύστατο κράτος. Ο έγκριτος Έλληνας διπλωμάτης Βύρων Θεοδωρόπουλος εύστοχα παρατήρησε τα ακόλουθα: «Προϋπόθεση για να λειτουργήσει ένα τέτοιο σύστημα ήταν, ότι θα υπήρχε συνεργασία ανάμεσα στις δυο εθνικές ομάδες, καλή πίστη στην εφαρμογή των συνταγματικών διατάξεων και προ πάντων κοινή αντίληψη για την πολιτική φιλοσοφία, που εξέφραζε το Σύνταγμα. Όπως φάνηκε, έλειπαν και τα τρία αυτά στοιχεία».²⁰⁶ Δυστυχώς, αυτή η διαπίστωση τεκμηριώνεται από τα όσα καταγράφονται πιο κάτω, στο παρόν Κεφάλαιο και στα δυο που ακολουθούν.

Η τουρκική πλευρά, και συγκεκριμένα ο Ντενκτάς, θεωρούσε σαν δεδομένο το ανεφάρμοστο των Συμφωνιών και αναγκαία την προετοιμασία για επικράτηση της τουρκικής θέσης. Ο Ερήμ γράφει στο ημερολόγιο του κατά την επίσκεψη του στην Κύπρο, στις 22 Μαρτίου 1960, για μια συνομιλία του με τους Κουτσιούκ και Ντενκτάς, κατά την οποία ο Ντενκτάς του δήλωσε: «Αυτό το κράτος ούτως ή άλλως δεν θα λειτουργήσει. Να συμπεριφερθούμε, λοιπόν, ανάλογα».²⁰⁷ Πριν ακόμη εγκαθιδρυθεί η Κυπριακή Δημοκρατία και, συγκεκριμένα, στις 18/10/1959, συνελήφθηκε το τουρκικό πλοιάριο «Ντενίζ», σε περιοχή έξω από τη χερσόνησο της Καρπασίας, που μετέφερε από την Τουρκία όπλα για τους Τουρκοκύπριους. Οι μεθοδεύσεις των Τουρκοκυπρίων και, ειδικά, της ΤΜΤ υπό την ηγεσία του Ντενκτάς και την καθοδήγηση του τουρκικού Γραφείου Ειδικού Πολέμου, συνεχίστηκαν και μετά το επεισόδιο του «Ντενίζ». Ο Ντενκτάς ουδέποτε εγκατέλειψε τις ιδέες του για διχοτόμηση. Τελικά, κατάφερε, με τις πράξεις και τις παραλείψεις της ηγεσίας των Ελληνοκυπρίων, για τις οποίες γίνεται λόγος πιο κάτω, να επικρατήσει ως ηγέτης των Τουρκοκυπρίων, εξουδετερώνοντας τον Κουτσιούκ.

---

²⁰⁶ Βύρων Θεοδωρόπουλος, *Οι Τούρκοι και εμείς*, σ. 255.

²⁰⁷ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σ. 57.

Αναφορικά με τη συμπεριφορά της ελληνοκυπριακής ηγεσίας, αξιοσημείωτο είναι το πιο κάτω μέρος του διαγγέλματος του Μακαρίου, ημερομηνίας 27/11/1959, όταν εξαγγέλθηκε η υποψηφιότητά του για τις πρώτες προεδρικές εκλογές: «...Το οικοδόμημα όμως δεν ετελείωσε, το πνεύμα της επανάστασεως δεν ολοκληρώθη. Το συμβόλαιον, το οποίον μετά του Κυπριακού Λαού συνωμολόγησα κατά την διάρκεια του αγώνος και ενωρίτερον δεν εξέπνευσε και δεν ετερματίσθη.»²⁰⁸

Είναι προφανές ότι, τα πιο πάνω, λέχθηκαν ως αντίδραση στη μομφή, που του εκτόξευαν οι αντίπαλοί του, για «επίορκο της Φανερωμένης», δηλαδή για αθέτηση του πιο κάτω του όρκου, που έδωσε στις 22/8/1954 στην εκκλησία της Φανερωμένης στη Λευκωσία: «Υπό τους ιερούς αυτούς θόλους ας δώσωμεν σήμερον τον άγιον όρκον: Θα παραμείνωμεν πιστοί έως θανάτου εις το εθνικόν μας αίτημα. Άνευ υποχωρήσεων. Άνευ παραχωρήσεων. Άνευ συναλλαγών. Θα περιφρονήσωμεν την βίαν και την τυραννίαν. Με θάρρος θα υψώσωμεν το ηθικόν παράστημά μας υπεράνω των μικρών και εφημέρων κωλυμάτων, εν και μόνον επιδιώκοντες, εις εν και μόνον αποβλέποντες τέρμα, την Ένωσιν και μόνον την Ένωσιν.»

Θα παρακάμψω τις αναφορές του Μακαρίου, που έκανε, στη συνέχεια, στις διάφορες ομιλίες του, ότι «ο αγών δεν ετελείωσε» και «συνεχίζεται ο αγών μας με τα ίδια λάβαρα και τα ίδια σύμβολα» -και πάλιν, ως αντίδραση στα όσα του καταμαρτυρούσαν οι αντίπαλοί του-και θα αρκεστώ να αναφερθώ σε μια επιστολή του προς τον τότε πρωθυπουργό της Ελλάδας Γεώργιο Παπανδρέου, ημερομηνίας 1/3/1964, για την οποία γίνεται αναφορά και σε άλλο μέρος του βιβλίου. Στην επιστολή του, ο Μακάριος ανέφερε, μεταξύ άλλων, ότι υπέγραψε «εκ μέρους των Ελλήνων της Κύπρου» τις συμφωνίες αυτές, επειδή «ουκ ην άλλως γενέσθαι. Ουδ' επί στιγμήν όμως επίστευσα, ότι αι συμφωνίαι θα απετέλουν μόνιμον καθεστώς...».²⁰⁹

---

²⁰⁸ *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ', Τόμος Δ', σ. 111.*

²⁰⁹ *Άγγελος Βλάχος, Δέκα Χρόνια Κυπριακού, σσ. 288-289.*

Από την ανάλυση που έγινε, πιο πάνω, των διαφόρων διατάξεων του Συντάγματος, προκύπτει ότι η ισορροπία την οποία δημιουργούσαν οι Συμφωνίες ήταν ευπαθής. Θα έπρεπε να το είχαν συνειδητοποιήσει οι ηγεσίες των δυο κοινοτήτων και να επιδιώξουν ώστε αυτή η ισορροπία να διατηρηθεί και να παγιωθεί. Ορθά επισημαίνει ο τότε Γενικός Εισαγγελέας Κρίτων Γ. Τορναρίτης ότι «τόσο η ελληνοκυπριακή όσο και η τουρκοκυπριακή πλευρά, αντιμετώπιζαν τα διάφορα θέματα με πνεύμα καθαρώς κοινοτικό και όχι μέσα στα πλαίσια του νέου κράτους και γι' αυτό ήταν καθημερινές οι προστριβές πάνω στα πιο απλούστερα θέματα».²¹⁰

Όπως διαπιστώνει και ο Γλαύκος Κληρίδης, υπήρχαν και στις δυο πλευρές δυνάμεις που ήσαν γενικά δυσαρεστημένες με το συμβιβασμό της Ζυρίχης. «Οι Τούρκοι ήσαν απογοητευμένοι επειδή η διχοτόμηση όχι μόνο δεν εξασφαλίστηκε, αλλά και αποκλείστηκε σαν λύση. Οι Έλληνες ήσαν επίσης απογοητευμένοι γιατί η Ένωση όχι μόνο δεν επιτεύχθηκε, αλλά και αποκλείστηκε σαν μελλοντική λύση. Και οι δύο ηγεσίες ήσαν πολύ ευαίσθητες στις επικρίσεις ότι πρόδωσαν τις ιδέες που είχαν ορκισθεί να υπηρετήσουν. Ο Μακάριος ήταν πιο εκτεθειμένος και ευαίσθητος σε τέτοιες επικρίσεις αφ' ενός λόγω του εθναρχικού ρόλου του και αφ' ετέρου επειδή ο αγώνας κατά των Βρετανών για την Ένωση ξεκίνησε υπό την πολιτική ηγεσία του, ενώ η τουρκοκυπριακή ηγεσία πρότεινε τη διχοτόμηση μόνο σαν αντίδοτο στην Ένωση. Κάθε τουρκικό σχέδιο και κάθε τουρκική κίνηση εναντίον των συμφωνιών, για να μπορεί να δικαιολογήσει την τουρκική επιστροφή στη διχοτόμηση, έπρεπε προηγουμένως να αποδείξει την κακοπιστία των Ελλήνων και την πρόθεση τους να επιστρέψουν στην πολιτική της Ένωσης. Κάθε προσπάθεια των Ελλήνων να επιστρέψουν στην πολιτική της αυτοδιάθεσης-Ένωσης έπρεπε να περάσει από τη διαδικασία της αναθεώρησης των συμφωνιών. Και στις δυο πλευρές υπήρχαν παραστρατιωτικές δυνάμεις που ήθελαν την αναμέτρηση».²¹¹

Οι συμφωνίες είχαν και τα θετικά τους στοιχεία τα οποία θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν. Το πιο βασικό στοιχείο ήταν ότι η

---

²¹⁰ Κρίτων Γ. Τορναρίτης, *Ο Μακάριος όπως τον γνώρισα*, σ. 17.

²¹¹ Γλαύκος Κληρίδης, *Η Κατάθεσή μου*, Τόμος Α', σ. 223.

Κύπρος αποκτούσε, μετά από πολλούς αιώνες, την ανεξαρτησία της, έστω και κολοβωμένη. Επίσης, οι συμφωνίες διατηρούσαν την ενότητα της Κύπρου, απόλυτα από άποψη γεωγραφικού χώρου, περιορισμένα από άποψη διοίκησης, όπως αναλύεται πιο πάνω. Θα έπρεπε, τούτο, να αξιοποιηθεί κατάλληλα, κυρίως από την ελληνοκυπριακή ηγεσία. Ο Μακάριος, αναλαμβάνοντας το αξίωμα του Προέδρου της Δημοκρατίας, όφειλε να συνειδητοποιήσει τον νέο του ρόλο ως πολιτειακού ηγέτη ολόκληρου του κυπριακού λαού. Αυτός ο νέος του ρόλος, δεν μπορούσε να συνυπάρχει με αυτόν του «Εθνάρχη», άσχετα από το ότι, αυτός ο ρόλος, δεν είχε θέση και κατά τη διάρκεια που ήταν η Κύπρος βρετανική αποικία, μετά τη λήξη της οθωμανικής κατοχής της, όπως αναλύεται σε σχετικό Κεφάλαιο. Αλλά, ο Μακάριος δεν έχανε την ευκαιρία να διακηρύσσει ότι ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας συνεχίζεται. Στην αντίπερα όχθη, είναι αρκετά χαρακτηριστικό το μέρος του εγγράφου του Ντενκτάς του 1961, για το οποίο γίνεται εκτενής αναφορά πιο κάτω ότι «η έννοια “Κύπριος” είναι το πιο δραστικό μικρόβιο για την απώλεια της εθνικής συνείδησης».

Η επιδίωξη κοινών στόχων για την πρόοδο και ευημερία του κυπριακού λαού ως συνόλου, δεν θα νόθευε την εθνική συνείδηση είτε των Ελληνοκυπρίων είτε των Τουρκοκυπρίων. Ορθά επισημαίνει ο Παύλος Τζερμιάς ότι «δεν ήταν ζήτημα νομικών διασφαλίσεων όσο θέμα δημιουργίας ενός νέου πολιτικού κλίματος [...] στα πλαίσια μιας φιλελεύθερης δημοκρατικής πολιτειακής τάξης, που θα εξασφάλιζε πραγματική ισοπολιτεία ανεξάρτητα από τις όποιες διαφορές. Δεν ήταν λάθος ότι ελήφθη υπόψη η ύπαρξη δυο κοινοτήτων», αλλά λάθος ήταν «η απουσία ενωτικού πολιτειακού ιδεώδους ...».²¹² Η ανάπτυξη αυτού του ενωτικού πολιτειακού ιδεώδους, σε καμιά περίπτωση δεν απαιτούσε εγκατάλειψη ή απάρνηση της εθνικής συλλογικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Καμιά ανάγκη συγκρότησης κυπριακής εθνικής συλλογικής ταυτότητας ή πίστης σε κυπριακό έθνος υπήρχε, για να λειτουργήσει ομαλά του κυπριακό κράτος.

Όπως αναφέρθηκε, ο Μακάριος, αναλαμβάνοντας το αξίωμα του Προέδρου της Δημοκρατίας, έπρεπε να απαλλαγεί από τον ρόλο του

---

²¹² Παύλος Ν. Τζερμιάς, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Τόμος Α', σ. 476.

«Εθνάρχη». Τούτο, ήταν αδύνατο για τον Μακάριο. Από την όλη μετέπειτα συμπεριφορά του, προκύπτει, σαφώς, ότι, γι' αυτόν, ο υπό την ηγεσία του εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας του κυπριακού Ελληνισμού δεν τελείωσε με την Ανεξαρτησία και, ως εκ τούτου, δεν τελείωσε και ο ρόλος του ως «Εθνάρχη». Όπως αναφέρεται σε σχετικό Κεφάλαιο, το επιχείρημα περί της «εθναρχικής» ιδιότητας των εκκλησιαστικών ηγετών, που βασίζεται σε σουλτανικά «βεράτια», μπορεί να ευσταθεί για την περίοδο που η Κύπρος υπαγόταν διοικητικά στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και ο Αρχιεπίσκοπος ήταν ο αρχηγός του «μιλετιού» (millet) των Χριστιανών της νήσου. Αυτό το επιχείρημα είναι παντελώς ανεδαφικό αναφορικά με την περίοδο που η Κύπρος έπαυσε να διοικείται από την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Υποστηρίχθηκε από μερικούς ότι ο Μακάριος όφειλε να απόσχει από την πολιτική ζωή της Κυπριακής Δημοκρατίας, τόσο για τους πιο πάνω λόγους, όσο και για το ότι του το επέβαλλε το Κανονικό Δίκαιο της Ορθοδόξου Εκκλησίας, το οποίο, εκ πρώτης όψεως, απαγορεύει την ανάμιξη των κληρικών στην πολιτική. Ειδικότερα, η απαγόρευση αυτή προκύπτει από τους Κανόνες ΣΤ (6) και ΠΑ (81) των Αποστόλων οι οποίοι επικυρώθηκαν, μαζί με άλλους, το έτος 692, από την εν Τρούλλω Οικουμενική Σύνοδο, τη λεγόμενη Πενθέκτην Οικουμενική Σύνοδο, που προνοούν τα ακόλουθα: Κανών ΣΤ': «Επίσκοπος ή πρεσβύτερος, ή διάκονος κοσμικάς φροντίδας μη αναλαμβάνέτω. Ει δε μη καθαιρείσθω». Κανών ΠΑ': «Είπομεν, ότι ου χρηρ επίσκοπον, ή πρεσβύτερον καθιέναι εαυτόν εις δημοσίας διοικήσεις, αλλά προσευκαρείν ταις εκκλησιαστικαίς χρείαις. Ή πειθέσθω ουν τούτο μη ποιείν, ή καθαιρείσθω. Ουδείς γαρ δύναται δυσί κυρίοις δουλεύειν, κατά την Κυριακήν παρακέλευσιν».

Περαιτέρω, και, ανεξάρτητα από τα όσα αναφέρονται πιο πάνω, θα έπρεπε η ελληνοκυπριακή ηγεσία να επιδοθεί σε μια προσπάθεια διάλυσης της δυσπιστίας των Τουρκοκυπρίων, η οποία θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί με οικονομικά, κοινωνικά και διοικητικά μέτρα που θα δημιουργούσαν στους Τουρκοκυπρίους όχι μόνο το αίσθημα της ασφαλείας αλλά και της εμπιστοσύνης. Μια τέτοια πολιτική, θα εξουδετέρωνε τις προσπάθειες του Ντενκτάς και της ΤΜΤ να καλλιεργήσουν στις τάξεις των Τουρκοκυπρίων ένα νοσηρό εθνικιστικό πνεύμα, που απέβλεπε

στην αποξένωση των Τουρκοκυπρίων από τους Ελληνοκυπρίους, ώστε να μην επιτευχθεί αυτό το «ενωτικό πολιτειακό ιδεώδες». Όμως, τούτο χρειαζόταν ευρύτητα πνεύματος, επιδεξιότητα και σθένος, αλλά και διορατικότητα. Τα στοιχεία αυτά έλειψαν εντελώς από την ελληνική κυπριακή ηγεσία.

Επίσης, ο Μακάριος δεν φρόντισε, εκμεταλλευόμενος την μεγάλη αίγλη που είχε στον λαό, να εμπεδωθούν στο νεοσύστατο κράτος οι αρχές της αξιοκρατίας και της χρηστής διοίκησης. Ολόκληρος ο κρατικός μηχανισμός στελεχώθηκε από άτομα, κατά το πλείστον, ανεπαρκή, που είχαν μόνο την ιδιότητα του «αγωνιστή». Μερικοί, που πήραν και ηγετικές και, δη, υπουργικές θέσεις, ήταν αγράμματοι και άξεστοι. Άλλοι, ήταν νεαροί και άπειροι δικηγόροι. Υπήρχαν και οι γόννοι του παλαιού κατεστημένου, το οποίο επέδειξε καταπληκτικές ικανότητες προσαρμογής στη νέα κατάσταση πραγμάτων. Υπήρξαμε, τότε, μάρτυρες ενός ευρείας έκτασης «βολέματος» των ημετέρων στη δημόσια διοίκηση. Δεν είχε σημασία πόσα ξέρεις, αλλά ποιον ξέρεις. Δεν επιδιώχθηκε η ενότητα των ελληνοκυπρίων, με τη συμμετοχή στο κυβερνητικό σχήμα ικανών προσώπων, που δεν ανήκαν στο «Πατριωτικό Μέτωπο», περιλαμβανομένων και μελών της Αριστεράς.

Καταδιώχθηκαν, από το «παρακράτος» που συνέστησε ο παντοδύναμος υπουργός Εσωτερικών Πολύκαρπος Γιωρκάτζης, οι αντιφρονούντες στο καθεστώς. Αποκορύφωμα αυτής της καταδίωξης, φαίνεται να υπήρξε, με βάση πληροφορίες που διέρρευσαν, η δολοφονία των αγωνιστών της ΕΟΚΑ Νεοκλή Παναγιώτου και Ευριπίδη Νούρου, μελών του φιλογριβικού Παγκυπρίου Συνδέσμου Αγωνιστών, στις 16/8/1961 στον δρόμο Λευκωσίας-Λεμεσού. Οι Μυστικές Υπηρεσίες, που δημιούργησε ο Γιωρκάτζης, παρακολουθούσαν κάθε κίνηση των λεγόμενων «γριβικών», των κομμουνιστών, αλλά και των Τουρκοκυπρίων. Αλλά, «παρακράτος» υπήρχε και στην τουρκοκυπριακή πλευρά, η ΤΜΤ, την οποία υποκινούσε και καθοδηγούσε ο Ντενκτάς. Στις 23/4/1962, δολοφονήθηκαν από την ΤΜΤ δυο Τουρκοκύπριοι, εκδότες της εφημερίδας *Τζουμχουριέτ*, ο δημοσιογράφος Αϊχάν Χικμέτ και ο δικηγόρος Αχμέτ Μουζαφέρ Γκιουρκάν, που αντιτίθεντο στις δραστηριότητές της.

Η επίσημη επίσκεψη του Μακαρίου στην Άγκυρα, στις 22 Νοεμβρίου 1962, ήταν μια ευκαιρία για να δημιουργηθεί μεταξύ αυτού και της Τουρκικής Κυβέρνησης ένα κλίμα συνεργασίας, που θα εμπέδωνε την αμοιβαία εμπιστοσύνη. Περαιτέρω, τα όσα διαμείφθηκαν κατά τις εν λόγω συνομιλίες δεν έπρεπε να είχαν αφήσει καμιά αμφιβολία στον Μακάριο όσον αφορά την ουσιαστική θέση της Άγκυρας στα προβλήματα που ανέκυψαν μεταξύ των δυο κοινοτήτων της Κύπρου. Κατά τις συνομιλίες που έγιναν, οι Τούρκοι εξέφρασαν αμφιβολίες για την πρόθεση των Ελληνοκυπρίων να σεβαστούν το σύνολο των διατάξεων του Συντάγματος και των Συμφωνιών. Ο Μακάριος καθησύχασε τους Τούρκους, αλλά ανέφερε ότι υπάρχουν δυσχέρειες για την εφαρμογή του Συντάγματος. Ανέφερε, ιδίως, την κωλυσιεργία των Τουρκοκυπρίων στη ψήφιση των φορολογικών νομοσχεδίων, το ζήτημα των χωριστών δήμων. Η τουρκική πλευρά τόνισε ότι ήταν διατεθειμένη να συμβάλει στην εξεύρεση λύσης στο ζήτημα των χωριστών δήμων και ότι θα συντελούσε στην εξομάλυνση του θέματος των φορολογικών νομοσχεδίων. Του τόνισε, όμως, ότι θεωρούσε απαράδεκτη οποιαδήποτε τροποποίηση του Συντάγματος ή των συμφωνιών. Άλλωστε, η έκφραση ανησυχιών από μέρους των Τούρκων αποτελούσε ένδειξη ότι η Άγκυρα παρακολουθούσε άγρυπνα τις εξελίξεις, στην Κύπρο.²¹³ Εμπιστευτικό μήνυμα του Βρετανού πρέσβη στην Άγκυρα προς το Υπουργείο Εξωτερικό της χώρας του, ημερομηνίας 27/11/1962, αναφέρεται στην ενημέρωση που είχε από τον Τούρκο υπουργό Εξωτερικών σχετικά με την επίσκεψη Μακαρίου. Σύμφωνα με το μήνυμα, το πλήρες κείμενο του οποίου στην αγγλική παραθέτει ο Τάκης Χατζηδημητρίου στο βιβλίο του, ο Τούρκος Πρωθυπουργός Ισμέτ Ινονού προειδοποίησε αυστηρά τον Μακάριο πως «οποιαδήποτε απόπειρα αλλαγής του συντάγματος, θα θεωρηθεί από την Τουρκία ως ένα πολύ σοβαρό ζήτημα [...] Ο Πρόεδρος Μακάριο απάντησε στον κ. Ινονού ότι δεν υπάρχει πρόθεση αλλαγής του συντάγματος.²¹⁴

---

²¹³ Άγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σσ. 263-264.

²¹⁴ Τάκης Χατζηδημητρίου, *Κυπριακή Δημοκρατία 1959-1964, Κράτος και Παρακράτος*, σσ. 204, 205.

Ειδικότερα, για τα σχέδια του Μακαρίου να επιδιώξει τροποποίηση του Συντάγματος, αρκετά διαφωτιστική είναι η συνέντευξη που έδωσε στο *Βήμα* των Αθηνών στις 19/9/1971 ο Ισμέτ Ινονού. Σύμφωνα με τον Ινονού, στη συνάντηση που είχε με τον Μακάριο κατά την επίσκεψή του στην Άγκυρα, του είπε, μεταξύ άλλων, τα πιο κάτω: «Ακούστε. Δεν δύναστε να τροποποιήσετε μονομερώς το Σύνταγμα, όπως επιθυμείτε, και δεν δύνασθε να ανατρέψετε την ισορροπία την οποία αποκατέστησε το Σύνταγμα. Υπάρχει μια συνθήκη μεταξύ μας. Δεν αρκεί να επιτύχετε την αποδοχή ενός τετελεσμένου γεγονότος από την Τουρκική κοινότητα. Δεν μπορείτε να πράξετε τίποτε, χωρίς τη συγκατάθεσή μας». Σε παρατήρηση του Μακαρίου πώς μπορούσε να διευθύνει τις υποθέσεις της Κύπρου χωρίς τους φόρους, ο τότε Τούρκος Πρωθυπουργός του απάντησε: «Πράγματι, δεν δύνασθε να κυβερνήσετε χωρίς φόρους. Αν υφίστανται παρόμοιαι ατέλειαι, είναι δυνατόν να εξαλειφθούν. Αι εγγυήτριαι δυνάμεις είναι κράτη σοβαρά και σώφρονα. Δεν θα επιχειρήσωμεν να επιβάλωμεν δια της βίας την τήρησιν ενός άρθρου το οποίον δεν δύναται να εφαρμοσθή. Επί πλέον, δεν ζητούμε παρά αμοιβαίαν φιλίαν. Δι' ημάς, είναι πάντοτε δυνατόν να επιτύχωμεν τροποποιήσεις δια της πειθούς και της νομίμου οδού.»²¹⁵

---

²¹⁵ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Από την Ζυρίχην εις τον Αττίλαν*, Τόμος Α', σ. 279.

ΚΕΦ. V: Η ΥΠΟΤΡΟΠΗ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ

A. Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ

Οι προαναφερθείσες ιδιορρυθμίες του Συντάγματος, δεν άργησαν να φανερωθούν και να ασκήσουν σημαντική επίδραση στην ομαλή και απρόσκοπτη λειτουργία του κράτους. Ήδη από το δεύτερο χρόνο της ζωής της Δημοκρατίας δημιουργήθηκαν σοβαρά προβλήματα σε σχέση με τα φορολογικά νομοσχέδια. Είναι αρκετό να αναφερθεί ότι με την άρνηση των Τουρκοκυπρίων βουλευτών να ψηφίσουν τα φορολογικά νομοσχέδια, για τη ψήφιση των οποίων απαιτείτο χωριστή ψηφοφορία, κινδύνευσε το Κράτος να μείνει χωρίς οικονομικούς πόρους. Σε μια προσπάθεια να εξευρεθεί λύση στο πρόβλημα της επιβολής φορολογίας εισοδήματος, που προέκυψε από την εκβιαστική συμπεριφορά των τουρκοκυπρίων βουλευτών, η Ελληνική Κοινοτική Συνέλευση θέσπισε τον περί Επιβολής Προσωπικών Εισφορών των Μελών της Ελληνικής Κοινότητας Κοινοτικό Νόμο του 1961 (Νόμο 16/1961). Με τον νόμο αυτό, επιβλήθηκε στους Ελληνοκύπριους, ως προσωπική εισφορά, ποσό αντίστοιχο με αυτό που προνοούσε ο περί Φορολογίας του Εισοδήματος Νόμος του 1961. Ο Κοινοτικός Νόμος 16/1961, όπως και ο Κοινοτικός Νόμος 31/1962 που ακολούθησε, κρίθηκαν ομόφωνα από το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο ως συνταγματικοί.

Με βάση τη μεταβατική διάταξη της παραγράφου 2 του Άρθρου 188 του Συντάγματος, οι αποικιακοί νόμοι που αφορούσαν τις αρμοδιότητες των Δήμων και προνοούσαν για τουρκικά όργανα τοπικής διοίκησης θα εξακολουθούσαν να ισχύουν για διάστημα έξι μηνών από την ημέρα που άρχισε να ισχύει του Σύνταγμα. Η «προσωρινότητα» αυτή παρατεινόταν και διάρκεσε μέχρι το Δεκέμβριο του 1962. Ο Μακάριος δεν δέχτηκε νέα παράταση της «προσωρινής» ρύθμισης. Στις 31 Δεκεμβρίου 1962 οι Ελληνοκύπριοι βουλευτές καταψήφισαν το σχετικό τουρκοκυπριακό νομοσχέδιο. Από την πλευρά της η επ' αυτού αναρμόδια τουρκική Κοινοτική Συνέλευση είχε ήδη στις 29 Δεκεμβρίου 1962 «νομιμοποιήσει» την ύπαρξη των χωριστών τουρκικών δήμων. Η ελληνοκυπριακή αντίδραση ήρθε γρήγορα.

Στις 2 Ιανουαρίου 1963 η ελεγχόμενη από την ελληνοκυπριακή πλειοψηφία κυβέρνηση αποφάσισε, χρησιμοποιώντας ένα νόμο της εποχής της βρετανικής αποικιοκρατίας, την έκδοση Διατάγματος για την υπαγωγή των χωριστών δήμων σε ενιαία διεύθυνση μέσω της δημιουργίας «Συμβουλίων Βελτίωσης» (Improvement Boards). Η στάση του Μακαρίου προκάλεσε τις δριμείες αντιδράσεις της Άγκυρας.²¹⁶

Η τουρκοκυπριακή ηγεσία προσέφυγε στο Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο. Το ίδιο έκανε και η ελληνοκυπριακή. Στις 25 Απριλίου 1963 το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο αποφάνθηκε, πως κι οι δυο πράξεις (το διάταγμα του υπουργικού συμβουλίου κι ο νόμος της τουρκικής Κοινοτικής Συνέλευσης) ήταν αντισυνταγματικές. Αποφασιστική υπήρξε εδώ η στάση του προέδρου του δικαστηρίου Forsthoff, ο οποίος και στις δυο περιπτώσεις στήριξε με την ψήφο του τη θέση της αντισυνταγματικότητας. Ο Τουρκοκύπριος συνταγματικός δικαστής Mehmet Munir κι ο Ελληνοκύπριος συνάδελφός του Μιχαλάκης Τριανταφυλλίδης ψήφισαν περισσότερο «πατριωτικά», παρά νομικά. Ο πρώτος βρήκε την ελληνική ενέργεια παράνομη και την τουρκική νόμιμη, ο δεύτερος κατέληξε στο αντίστροφο συμπέρασμα. Τότε ήλθε η αρχή του τέλους!

Στη συνέχεια, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, αποφάσισε να υποβάλει προς την τουρκοκυπριακή πλευρά τα 13 σημεία για την αναθεώρηση αριθμού Άρθρων του Συντάγματος.

Ακολούθησαν οι διακοινοτικές ταραχές του Δεκεμβρίου του 1963 και η αποχώρηση της τουρκοκυπριακής πλευράς από τη κυβέρνηση της Δημοκρατίας, που είχε ως αποτέλεσμα να προχωρήσει η διακυβέρνηση της Δημοκρατίας με τη συμμετοχή μόνο της Ελληνοκυπριακής πλευράς.

Στις 21 Δεκεμβρίου 1963 έγινε στη Λευκωσία ένα επεισόδιο, που υπήρξε και η αρχή μιας αιματηρής διακοινοτικής σύγκρουσης. Μια ελληνοκυπριακή αστυνομική περίπτωση θέλησε τη νύχτα της 20ής

---

²¹⁶ Παύλος Ν. Τζερμιάς, *Η Κύπρος, Από την Αρχαιότητα ως την Ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος Ι, σ. 500.

προς την 21η Δεκεμβρίου 1963, περίπου στις δύο μετά τα μεσάνυχτα, σε μια κακόφημη συνοικία της πόλης να ελέγξει την ταυτότητα μιας ομάδας Τουρκοκυπρίων. Οι Τουρκοκύπριοι, μεταξύ τους και μια γυναίκα που λέγεται ότι ήταν ιερόδουλη, κάθονταν σ' ένα αυτοκίνητο κοντά στο αθλητικό σωματείο «Ολυμπιακός» στην οδό Ερμού. Κατά τον Γλαύκο Κληρίδη, οι αστυνομικοί έλεγχοι είχαν κατόπιν εντολής του Γιωρκάτζη ενταθεί, επειδή υπήρχαν πληροφορίες για σχεδιαζόμενη διανομή όπλων σε Τουρκοκυπρίους. Οι Τουρκοκύπριοι αρνήθηκαν να ελεγχθούν. Ακολούθησε ανταλλαγή πυρών κατά την οποία σκοτώθηκαν η γυναίκα και ένας Τουρκοκύπριος. Τραυματίστηκε και ένας Ελληνοκύπριος αστυνομικός. Το επεισόδιο πήρε διαστάσεις και γενικεύθηκε σε ένοπλη σύγκρουση.

Η αιματηρή σύγκρουση ανάμεσα σε Ελληνοκυπρίους και Τουρκοκυπρίους η οποία ξέσπασε πρώτα στη Λευκωσία και επεκτάθηκε, μετά, και σε άλλες περιοχές του νησιού, δεν μπορεί να περιγραφεί εδώ λεπτομερώς. Θα πρέπει, όμως να αναφερθεί ότι, στις συγκρούσεις, αποτρόπαιες πράξεις κτηνωδίας διαπράχθηκαν από ενόπλους των παραστρατιωτικών οργανώσεων και των δύο πλευρών. Πολλά ήταν τα θύματα μεταξύ των αμάχων. Πολλά είναι, επίσης, τα άτομα, κυρίως Τουρκοκύπριοι, που απήχθησαν και αγνοούνται.

Οι διακοινοτικές συγκρούσεις οδήγησαν στην βρετανική ανάμιξη και στη χάραξη της «πράσινης γραμμής» στις 30 Δεκεμβρίου 1963 από τον στρατηγό Γιανγκ, αρχηγό των βρετανικών στρατιωτικών δυνάμεων, που ανέλαβε ειρηνευτικό ρόλο, με συμφωνία των τριών εγγυητριών δυνάμεων. Ήταν το πρώτο βήμα για την υλοποίηση των σχεδίων της τουρκικής πλευράς, όπως αυτά προκύπτουν από δυο τουρκοκυπριακά έγγραφα που βρέθηκαν, μετά την αποχώρηση των τουρκοκυπρίων αξιωματούχων από την κυβέρνηση.

B. ΤΑ «13» ΣΗΜΕΙΑ

Στην υποτροπή συνέβαλε σημαντικά η ενέργεια του Μακαρίου να υποβάλει προς τους Τουρκοκυπρίους, τον Νοέμβριο του 1963, τα περιβόητα «13 σημεία» για ριζική αναθεώρηση του Συντάγματος. Ήταν μια ενέργεια που εύλογα μπορεί να χαρακτηριστεί ως

κρημνοβασία. Αντί να επιδιώξει, σε συνεννόηση με τις Εγγυήτριες Δυνάμεις, να βρει πρακτικές λύσεις στα προβλήματα που δημιούργησε η στάση των Τουρκοκυπρίων βουλευτών στη μη ψήφιση φορολογικών νόμων με αποτέλεσμα η δημοσιονομική κατάσταση της Κύπρου να κινδυνεύει να καταρρεύσει, ο Αρχιεπίσκοπος προτίμησε να επιχειρήσει μονομερώς την αναθεώρηση του Συντάγματος σε 13 σημεία του.

Για το άκαιρο και το άστοχο της υποβολής των «13 σημείων», ο Γλαύκος Κληρίδης γράφει σχετικά: «Μια έντιμη και χωρίς προπαγανδιστικές διαθέσεις αξιολόγηση της κατάστασης που επεκράτησε κατά την περίοδο 1960-1963, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, με την εξαίρεση της πρόνοιας για χωριστές πλειοψηφίες στην ψήφιση φορολογικής νομοθεσίας, δεν υπήρχε πειστική ανάγκη για συνταγματικές αναθεωρήσεις, ότι μια τέτοια κίνηση ήταν πρόωρη, ότι γινόταν πριν κτισθούν γέφυρες εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο κοινοτήτων κι ότι υπεκινείτο απ' την ψυχολογική δυσφορία την οποία ένιωθαν οι Ελληνοκύπριοι για τα υπερβολικά δικαιώματα που είχαν παραχωρηθεί στη μειονότητα και την ανάγκη που αισθανόταν ο Μακάριος να δικαιωθεί απέναντι στις συνεχείς κατηγορίες των αντιπάλων του για συνθηκολόγηση στο ζήτημα της Ένωσης και στο ζήτημα των δικαιωμάτων της μειονότητας. Οπωσδήποτε, η ευαίσθητη περίοδος 1960-1963, όταν και οι δύο κοινότητες αμφέβαλλαν αν η άλλη είναι ειλικρινής στην αφοσίωση της στην ανεξαρτησία, δεν ήταν η κατάλληλη στιγμή να ζητηθούν συνταγματικές αναθεωρήσεις με την αιτιολογία ότι το σύνταγμα δεν μπορούσε να λειτουργήσει, όταν μάλιστα η μη λειτουργικότητα δεν μπορούσε να θεμελιωθεί. Ακόμα και στο ζήτημα των χωριστών πλειοψηφιών, ήταν δυνατό ν' αποφευχθούν οι δυσκολίες χωρίς άμεσες συνταγματικές αναθεωρήσεις».²¹⁷ Είναι γεγονός ότι ο Γλαύκος Κληρίδης είχε επιφυλάξεις για τα «13 σημεία». Ο Ανδρέας Ζιαρτίδης ορθά καταλογίζει ευθύνη στον Κληρίδη «στο ότι δεν επέμενε στην άποψη του και δεν έκανε την άποψή του γνωστή στη Βουλή και στο λαό».²¹⁸

---

²¹⁷ Γλαύκος Κληρίδης, *Η Κατάθεσή μου*, Τόμος Α', σ. 140.

²¹⁸ Πάνικος Παιονίδης, *Ανδρέας Ζιαρτίδης, Χωρίς φόβο και πάθος*, Λευκωσία 1995, σ. 105.

Ο Μακάριος όφειλε να είχε αντιληφθεί από την επίσημη επίσκεψή του στην Άγκυρα-για την οποία γίνεται αναφορά πιο πάνω-ότι η Τουρκία θα αντιδρούσε έντονα και δυναμικά σε μια απόπειρα μονομερούς τροποποίησης του Συντάγματος και ότι- και τούτο είναι η «γυμνή αλήθεια»-η Ελλάδα θα βρίσκεται πάντα σε μειονεκτική θέση απέναντι της Τουρκίας όσον αφορά τη στρατιωτική βοήθεια προς την Κύπρο, αφού η Κύπρος απέχει ελάχιστα από τα νότια αεροδρόμια της Τουρκίας, και, έτσι, η τελευταία ελέγχει απόλυτα τον εναέριο χώρο της Κύπρου.

Η όλη πολιτεία του Αρχιεπισκόπου κατά την προβολή των 13 σημείων οδηγεί στη διαπίστωση ότι ενεργούσε με αυτοσχεδιασμό και χωρίς, όχι μόνο οποιαδήποτε βοήθεια από την Ελλάδα, αλλά και χωρίς οποιαδήποτε συνεννόηση με αυτήν.

Στις αρχές του 1963, ή Ελληνική Κυβέρνηση είχε απλώς πληροφορηθεί ότι ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος σκόπευε να θέσει ζήτημα αναθεώρησης του Συντάγματος και ο υπουργός Εξωτερικών Αβέρωφ-Τοσίτσας έστειλε στον Αρχιεπίσκοπο στις 19 Απριλίου 1963 επιστολή της όποιας το κύριο απόσπασμα είναι το ακόλουθο:

«...Ειδικότερον ως προς ό,τι άφορα τα κυπριακά θέματα, είμεθα αποφασισμένοι να εξακολουθήσωμεν να σας βοηθώμεν καθ' ον τρόπον επράξαμεν μέχρι τούδε, αλλά να διαχωρίσωμεν και δημοσία την γραμμήν μας αν επιδιωχθή μονομερής κατάργησις των συμφωνιών ή μέρους αυτών. Τούτο ειδικώς επιβάλλεται εις την Ελλάδα και ανεξαρτήτως ακόμη της μεταξύ πολιτισμένων κρατών καθιερωμένης τιμής προς την τεθείσαν υπογραφήν. Πράγματι, η Ελλάς εν ουδεμία περιπτώσει επιτρέπεται να δεχθή την δημιουργίαν προηγουμένου καθ' ο εις των συμβαλλομένων δύναται μονομερώς να καταγγέλλη ή ν' αγνοή ενοχλητικάς δι' αυτόν διατάξεις διεθνών πράξεων τας όποιας ο συμβαλλόμενος ούτος ανέλαβε να σεβασθή. Δεν αποκλείω βεβαίως η ενδεχομένη κατάληξις εις μίαν τόσον διάφορον τοποθέτησιν μεταξύ ημών και υμών να τύχη εντόνου εσωτερικής εκμεταλλεύσεως και-λόγω αυτής-να δημιουργηθούν εν Κύπρω πεπλανημένοι εντυπώσεις ως προς την δυνατότητα της εν τη πράξει εφαρμογής του προμνησθέντος διαχωρισμού.

»Επί ενός τόσον σοβαρού θέματος, το οποίον άλλωστε επανερχόμενον κάθε τόσον εις το προσκήνιον δύναται να

κλυδωνίζη συνεχώς και επικινδύνως το ευπαθές ελληνικόν σκάφος, πιστεύω ακραδάντως ότι δεν θα επιτρέπεται ανεύθυνος μικροπολιτικός θόρυβος ή λάθη εκτιμήσεως περί του τι πράγματι το έθνος βούλεται. Ως εκ τούτου, εις την περίπτωσιν αυτήν είμαι αποφασισμένος επιμόνως να εισηγηθώ προς την Κυβέρνησιν όπως κληθή ο ελληνικός λαός να αποφανθή ειδικώς επί του θέματος. Πιστεύω ότι η εισήγησίς μου θα γίνη αποδεκτή. Ούτω, θα γνωρίζωμεν όλοι που ακριβώς ευρισκόμεθα και αν ο ελληνικός λαός προτίμα να εισέλθη με άφθονον αίσθημα και πενιχρά τα μέσα εις την άκρως επικίνδυνον περιπέτειαν ή να παραμείνη εις την οδόν της αξιοπρεπούς και σώφρονος πορείας προς την σταθεράν πρόοδον και την ωραίαν ανέλιξιν του έθνους μας [...] Ουδέν το συγκεκριμένον ζητώ να πράξετε. Ειργάσθημεν διά την ανεξαρτησίαν σας και επιθυμούμεν να την σεβώμεθα κατά τρόπον απόλυτον. Θα κάμετε ό,τι σεις νομίζετε καλόν. Εγώ ηθέλησα μόνον να γνωρίζετε τας σκέψεις μας. Βάσει αυτών και εντελώς απερίσπαστα από πολιτικάς διαμάχας, ημείς θα πράξωμεν το καθήκον μας έναντι του Έθνους...».²¹⁹

Μετά την επιστολή, ο Μακάριος για ένα διάστημα έδειξε αυτοσυγκράτηση. Περίμενε την κατάλληλη ευκαιρία, η οποία του δόθηκε όταν η Κυβέρνηση του Κ. Καραμανλή απομακρύνθηκε από την εξουσία. Τότε, ο Μακάριος, χωρίς να συνεννοηθεί με τη νέα Ελληνική Κυβέρνηση, υιοθέτησε την πολιτική που από καιρό μελετούσε.

Το τελικό κείμενο των προτάσεων για τροποποίηση του Συντάγματος υπεβλήθη, στις 30 Νοεμβρίου 1963, από τον Πρόεδρο Μακάριο στον Αντιπρόεδρο Κουτσιούκ και, στις 5 Δεκεμβρίου, στους Πρέσβεις της Ελλάδας και της Τουρκίας και στον Ύπατο Αρμοστή της Βρετανίας για «ενημέρωση» των τριών εγγυητριών δυνάμεων. Οι τροποποιήσεις, που πρότεινε, αφορούσαν τα πιο κάτω θέματα:

---

²¹⁹ Άγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σσ. 275-276. Το πλήρες κείμενο της επιστολής παρατίθεται στο βιβλίο του Ευάγγελου Αβέρωφ-Τοσίτσα, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών*, (Κυπριακό, 1950 – 1963), Τόμος Β', σσ. 324-329.

1. Κατάργηση του δικαιώματος αρνησικυρίας του Προέδρου και του Αντιπροέδρου.
2. Αναπλήρωση του Προέδρου, σε περίπτωση απουσίας ή αδυναμίας άσκησης των καθηκόντων του, από τον Αντιπρόεδρο.
3. Ο Έλληνας Πρόεδρος και ο Τούρκος Αντιπρόεδρος της Βουλής των Αντιπροσώπων να εκλέγονται από την ολομέλεια και όχι χωριστά από του βουλευτές της κάθε κοινότητας.
4. Ο Τούρκος Αντιπρόεδρος της Βουλής των Αντιπροσώπων να αναπληροί τον Έλληνα Πρόεδρο αυτής, σε περίπτωση απουσίας του ή αδυναμίας άσκησης των καθηκόντων του.
5. Κατάργηση των διατάξεων για χωριστές πλειοψηφίες για τη ψήφιση νόμων που επιβάλλουν φορολογία ή αφορούν του Δήμους ή την τροποποίηση των εκλογικών νόμων.
6. Κατάργηση των διατάξεων για χωριστούς Δήμους και ίδρυση ενιαίων Δήμων στις πέντε μεγαλύτερες πόλεις.
7. Ενοποίηση της Δικαιοσύνης.
8. Κατάργηση του διαχωρισμού των σωμάτων Ασφαλείας σε Αστυνομία και Χωροφυλακή.
9. Η αριθμητική δύναμη των σωμάτων ασφαλείας και του στρατού να καθορίζεται με νόμο.
10. Η αναλογία συμμετοχής των Ελλήνων και των Τούρκων στη δημόσια υπηρεσία να βασίζεται στην αναλογία του πληθυσμού κάθε κοινότητας.
11. Ο αριθμός των μελών της Επιτροπής Δημόσιας Υπηρεσίας να μειωθεί από δέκα σε πέντε.
12. Οι αποφάσεις της Επιτροπής Δημόσιας Υπηρεσίας να λαμβάνονται με απλή πλειοψηφία.
13. Η Ελληνική Κοινοτική Συνέλευση να καταργηθεί. Η Τουρκική Κοινοτική Συνέλευση μπορεί να συνεχίσει να λειτουργεί, αν επιθυμούν τούτο οι Τούρκοι.

Η Τουρκία αντέδρασε έντονα. Στις 6/12/1961 συνήλθε το Υπουργικό Συμβούλιο της Τουρκίας και απέρριψε τις προτάσεις. Στις 16 Δεκεμβρίου ο πρέσβης της Τουρκίας στη Λευκωσία επέδωσε στον Πρόεδρο Μακάριο την αρνητική τουρκική απάντηση. Το έγγραφο της απάντησης επιστράφηκε από τον Μακάριο ως απαράδεκτο, τόσο από άποψη διατύπωσης όσο και από άποψη περιεχομένου, καθότι κρίθηκε ότι συνιστούσε επέμβαση στα εσωτερικά του κράτους. Για τον Μακάριο, το θέμα ήταν εσωτερικό και δεν αφορούσε την Τουρκία και τις άλλες εγγυήτριες δυνάμεις. Οι προτάσεις δεν απευθύνονταν προς αυτές, αλλά, απλά, τους κοινοποιήθηκαν. Οι προτάσεις απορρίφθηκαν και από τους Τουρκοκύπριους.

Πολλά έχουν γραφεί για το ρόλο της Βρετανίας και ιδιαίτερα του τότε Υπατου Αρμοστή της στην Κύπρο Sir Arthur Clark στην ετοιμασία των «13 σημείων». Είναι γεγονός ότι προσχέδιο του εγγράφου με τις προτάσεις για τροποποίηση του Συντάγματος δόθηκε από τον Μακάριο στον Sir Arthur Clark για τις απόψεις του. Ο τελευταίος το πήρε στο γραφείο του για να το μελετήσει. Το επέστρεψε κατόπιν στο Μακάριο με ορισμένες τροποποιήσεις που έκανε ιδιοχείρως, με μολύβι. Αυτό το έγγραφο, που έφερε τις χειρόγραφες τροποποιήσεις του Sir Arthur Clark, το έδειξε η υπουργός Δικαιοσύνης Στέλλα Σουλιώτη, η οποία αναπλήρωνε τον υπουργό Εξωτερικών Σπύρο Κυπριανού, στον επιτετραμμένο της Ελλάδας στην Κύπρο Ευσταθιο Λαγάκο.²²⁰ Σύμφωνα με τον Γλαύκο Κληρίδη, πριν υποβληθούν επίσημα οι προτάσεις του Μακαρίου για τροποποίηση του Συντάγματος, ο Μακάριος έστειλε στις 12 Νοεμβρίου 1963 επιστολή στον Sir Arthur Clark, εσωκλείοντας ένα κατάλογο των συνταγματικών αναθεωρήσεων, που προτίθετο να προτείνει στην άλλη πλευρά. Στην επιστολή του, ο Μακάριος δήλωνε ότι ο κατάλογος των κυριότερων σημείων, που, κατά τη γνώμη του, χρειαζόνταν αναθεώρηση, διαβιβαζόταν «προς ενημέρωση της κυβέρνησης της Αυτής Μεγαλειότητας» και ότι εντός ολίγων ημερών θα αποστέλλονταν και οι λόγοι που θ' απεδείκνυαν την αναγκαιότητα αυτών των συνταγματικών τροποποιήσεων. Η επιστολή της 12ης Νοεμβρίου δεν ήταν η

---

²²⁰ Μενέλαος Αλεξανδράκης, Βύρων Θεοδωρόπουλος, Ευστάθιος Λαγάκος, *Το Κυπριακό, 1950 – 1974, Μια Ενδοσκοπήση*, Αθήνα 1987, σσ. 32- 33.

επίσημη υποβολή των προτάσεων για συνταγματικές αναθεωρήσεις.²²¹

Βασιζόμενος στα πιο πάνω και, πιο συγκεκριμένα, στο ότι η επιστολή του της 12ης Νοεμβρίου που στάλθηκε «προς ενημέρωση της κυβέρνησης της Αυτής Μεγαλειότητας», δεν προκάλεσε καμιά βρετανική αντίδραση, ο Μακάριος εξέλαβε, λανθασμένα, ότι στο ζήτημα της πρότασης συνταγματικών αναθεωρήσεων είχε την ενθάρρυνση και την υποστήριξη της βρετανικής κυβέρνησης. Πιθανό, στη λανθασμένη αυτή εκτίμηση να οδηγήθηκε ο Μακάριος και από ενημέρωση που είχε από τον Σπύρο Κυπριανού σχετικά με τη στάση του Βρετανού υπουργού Κοινοπολιτειακών Σχέσεων Duncan Sandys ο οποίος, κατά τον Σπύρο Κυπριανού, αναγνώρισε την ανάγκη κάποιας τροποποίησης του Συντάγματος στα επίμαχα σημεία. Στην πραγματικότητα, η Βρετανική κυβέρνηση ήταν αντίθετη προς οποιαδήποτε τροποποίηση του Συντάγματος. Τούτο δηλώθηκε σαφώς από τον Βρετανό υπουργό Εξωτερικών Alec Douglas-Home στον Έλληνα ομόλογό του Ευάγγελο Αβέρωφ - Τσοσίτσα στις 31 Μαΐου 1963 κατά τη διάρκεια μιας σύσκεψης του NATO στην Οττάβα του Καναδά. Όπως αναφέρει ο Δημήτρης Μπίτσιος, ο Αβέρωφ από τη συνομιλία που είχε με τον Alec Douglas-Home «αποκομίζει ότι ο Άγγλος Υπουργός Εξωτερικών όχι μόνο δεν ενθαρρύνει οιαδήποτε μεταβολή του συμβατικού καθεστώτος, αλλά δυσκολεύεται να αντιληφθεί τη στάση των Κυπριών ακόμα και στο θέμα των Δήμων, ενώ βρίσκει την Άγκυρα συμβιβαστική».²²²

Δεν υπάρχει, κατά τη γνώμη μου, καμιά αμφιβολία ότι ο Arthur Clark, παρέχοντας τη βοήθεια και τις συμβουλές του, ενεργούσε υπό προσωπική ιδιότητα, όπως είναι ο ισχυρισμός του Sir David Hunt, Βρετανού Υπατου Αρμοστή στην Κύπρο το 1965. Σε επιστολή, που έστειλε ο τελευταίος στους τρεις Έλληνες διπλωμάτες, συγγραφείς του βιβλίου *Το Κυπριακό, 1950-1974, Μια Ενδοσκόπηση*, η οποία δημοσιεύεται ως Παράρτημα στη δεύτερη έκδοση του βιβλίου τους, αναφέρει, μεταξύ άλλων:

---

²²¹ Γλαύκος Κληρίδης, *Η Κατάθεσή μου*, Τόμος Α', σσ. 79-82.

²²² Μενέλαος Αλεξανδράκης, Βύρων Θεοδωρόπουλος, Ευστάθιος Λαγάκος, *Το Κυπριακό, 1950 – 1974, Μια Ενδοσκόπηση*, Αθήνα 1987, σ. 32

«Εξέτασα όλους τους φακέλους και ρώτησα μέλη του επιτελείου του Sir Arthur, που υπηρετούσαν ακόμα στην Κύπρο. Δεν βρήκαμε ούτε ίχνος των πρακτικών στα οποία οι διαβουλεύσεις αυτές έπρεπε να είχαν σημειωθεί ούτε αντίγραφα τηλεγραφημάτων για το θέμα αυτό. Ο λόρδος Duncan Sandys, ο οποίος την εποχή εκείνη ήταν υπουργός Κοινοπολιτειακών Σχέσεων, γνώριζε ότι σε περιπτώσεις διατύπωσης θέσεων απαιτείται απόλυτη ακρίβεια και, αν είχε ερωτηθεί, είμαι βέβαιος ότι θα υπέβαλλε τα 13 σημεία σε εξονυχιστική ανάλυση, πράγμα που θα είχε ως συνέπεια την ανταλλαγή πολλών τηλεγραφημάτων μεταξύ Λονδίνου και Λευκωσίας. Φαίνεται λοιπόν ότι οι συζητήσεις μεταξύ αρχιεπισκόπου Μακαρίου και Sir Arthur Clark πρέπει να έγιναν σε αυστηρά προσωπική βάση. Δε θέλω να κάνω οποιοδήποτε σχόλιο για τα κίνητρα του Sir Arthur».

Και προβάλλουν εύλογα τα ερωτήματα: Αν ο Μακάριος είχε τη στοιχειώδη συνεννόηση με την Ελληνική κυβέρνηση, θα προέβαινα σε αυτήν την άστοχη ενέργεια; Πως βασίστηκε στις συμβουλές ενός Βρετανού διπλωμάτη και αγνόησε τις συμβουλές της Ελληνικής κυβέρνησης; Είχε περισσότερη εμπιστοσύνη στην ικανότητα και την ειλικρίνεια ενός Βρετανού διπλωμάτη παρά στην Ελληνική κυβέρνηση;

Αρκετοί υποστηρίζουν ότι η υποβολή των 13 σημείων ήταν απλά μια πρόταση του Μακαρίου, σε μια προσπάθεια από μέρους του να αρθούν τα αδιέξοδα που προέκυψαν από τη δυσλειτουργία του πολιτεύματος. Η άποψη αυτή, δεν με βρίσκει σύμφωνο. Μια προσεκτική μελέτη των 13 σημείων, σε συνδυασμό με τον τρόπο υποβολής τους, συνηγορούν στην άποψη ότι επρόκειτο για μια προσπάθεια ανατροπής της όλης φιλοσοφίας από την οποία διείπτετο το συνταγματικό καθεστώς της Κυπριακής Δημοκρατίας. Όπως ορθά παρατηρεί ο Π. Γ. Πολυβίου, ήταν «μια προσπάθεια όχι αναθεώρησης αλλά ριζικής μεταβολής του Συντάγματος του 1960, καταστρέφοντας την κοινοτική ισορροπία που ήταν ο ακρογωνιαίος λίθος των συνταγματικών και πολιτειακών ρυθμίσεων του 1960».²²³

---

²²³ Πολύβιος Γ. Πολυβίου, *Μακάριος: τα τρία λάθη*, σσ. 21, 22.

Οι πραγματικές προθέσεις του Μακαρίου, αποκαλύπτονται, μεταξύ άλλων, στην επιστολή του της 1ης Μαρτίου 1964 προς τον Γεώργιο Παπανδρέου. Στην επιστολή του ο Μακάριος τόνιζε, πως στόχος του ήταν «η κατάλυσις των συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου, δια να δύναται αδεσμεύτως ο ελληνικός κυπριακός λαός εν συνεννοήσει μετά της μητρός πατρίδος να καθορίση το μέλλον του». Και ανέφερε, προσέτι, ότι υπέγραψε «εκ μέρους των Ελλήνων της Κύπρου» τις συμφωνίες αυτές, επειδή «ουκ ην άλλως γενέσθαι. Ουδ' επί στιγμήν όμως επίστευσα, ότι αι συμφωνίαι θα απετέλουν μόνιμον καθεστώς [...] Έκτοτε διεθνώς και επιτοπίως ήλλαξαν αι συνθήκαι, νομίζω δε, ότι ήλθεν ο καιρός, δια να επιχειρήσωμεν την απαλλαγήν μας εκ των επιβληθεισών συμφωνιών».²²⁴

Με τις άστοχες ενέργειές του, ο Μακάριος διευκόλυνε τα διχοτομικά σχέδια της Τουρκίας. Σχετικό απόρρητο έγγραφο του βρετανικού υπουργείου των Εξωτερικών, ημερομηνίας 1ης Οκτωβρίου 1963, αναφέρει: «Έχουμε λογούς να υποθέσουμε ότι η τουρκική κυβέρνηση όχι μόνο φαίνεται να ανέχεται την κίνηση του Μακαρίου για μονομερή δράση για τροποποιήσεις του Συντάγματος, αλλά, ίσως, και να την καλωσορίζουν, καθώς μάλλον μια τέτοια ενέργεια θα τους δημιουργήσει τις προϋποθέσεις, οι οποίες θα τους δώσουν την ευκαιρία να εφαρμόσουν τα σχέδια τους για τη διχοτόμηση της Κύπρου διά της βίας».²²⁵

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι προτάσεις του Μακαρίου για τροποποίηση του Συντάγματος έγιναν κατά τη χρονική περίοδο που επικρατούσε πολιτική κρίση στην Τουρκία και στην Ελλάδα.

Στην Τουρκία, ενώ ο Ινονού έλειπε στην Ουάσιγκτον για την κηδεία του Κέννεντυ, αποσύρθηκαν από την κυβέρνηση τα συνεργαζόμενα με το κόμμα του κόμματα, με αποτέλεσμα, όταν επέστρεψε στις 30/11/1963, να υποβάλει στις 2 Δεκεμβρίου την

---

²²⁴ Άγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, σσ. 288, 289.

²²⁵ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σ. 66.

παραίτηση της κυβέρνησής του. Η πολιτική κρίση διάρκεσε μέχρι τις 25 Δεκεμβρίου.²²⁶

Η κυβερνητική αλλαγή στην Αθήνα ενεθάρρυνε τον Μακάριο. Η κίνηση με τα «δεκατρία σημεία» έγινε κατά την πρώτη περίοδο της κυβέρνησης Γεωργίου Παπανδρέου (7 Νοεμβρίου ως 24 Δεκεμβρίου 1963). Η υπηρεσιακή κυβέρνηση υπό τον Ιωάννη Παρασκευόπουλο κυβέρνησε από τις 31 Δεκεμβρίου 1963 ως τις 19 Φεβρουαρίου 1964, δηλαδή ως την ημέρα, κατά την οποία ο θριαμβευτής των εκλογών της 16ης Φεβρουαρίου 1964 Παπανδρέου ήρθε πάλι στα πράγματα. Δεν είναι σίγουρο αν, και σε ποιο βαθμό, ο Μακάριος ενημέρωσε τον Παπανδρέου το Νοέμβριο του 1963 πριν από την κίνηση του με τα «δεκατρία σημεία». Ο Κύπριος πρόεδρος ισχυρίστηκε στο γράμμα του της 1ης Μαρτίου 1964 προς τον Παπανδρέου, ότι το έκανε. Πρόσθεσε όμως, πως ήταν υποχρεωμένος να ενεργήσει «εν τινι σπουδή». Ο Παπανδρέου διατύπωσε το Δεκέμβριο του 1963 στον Νίκο Κρανιδιώτη το παράπονο, ότι η ελλαδική κυβέρνηση δεν ενημερώθηκε. Αναμφίβολα, η ενέργεια του Μακαρίου ήρθε για την κυβέρνηση Παπανδρέου παράκαιρα.

Κατά τον προεκλογικό αγώνα, η κυπριακή κρίση αντιμετωπίστηκε από την ελλαδική πολιτική ηγεσία με ένα άκρατο λαϊκισμό. Ο Γεώργιος Παπανδρέου, ο οποίος στις 27 Φεβρουαρίου 1959, παρά τις κάποιες κριτικές παρατηρήσεις του για τις Συμφωνίες για την Κύπρο, είχε πάρει θέση εναντίον της ακύρωσής τους, τις χαρακτήριζε τον Οκτώβριο του 1963 ακόμη και ως «προδοσία». Όμως, ως πρωθυπουργός, απέρριψε το Δεκέμβριο του 1963 κατηγορηματικά την πρωτοβουλία του Μακαρίου.²²⁷ Ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Παπανδρέου και υπουργός Εξωτερικών Σοφοκλής Βενιζέλος, ο οποίος στην αντιπολίτευση είχε απαρχής επικρίνει σφοδρότατα το διακανονισμό της Ζυρίχης, έγραψε στις 29 Δεκεμβρίου 1963 (η κυβέρνηση είχε παραιτηθεί στις 24 Δεκεμβρίου 1963, αλλά συνέχιζε υπηρεσιακά την άσκηση των καθηκόντων της) μιαν επιστολή προς τον Μακάριο. Σε τόνο, το

---

²²⁶ Stella Soulioti, *Fettered Independence, Cyprus, 1878-1964*, Τόμος I, σ. 322.

²²⁷ Παύλος Ν. Τζεμμιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σ. 571.

γράμμα ήταν αυστηρότερο από εκείνο του Αβέρωφ της 19ης Απριλίου 1963. Ο Βενιζέλος πρόσαπτε στη Λευκωσία, ότι ενεργεί, χωρίς να συμβουλευτεί προηγουμένως την Αθήνα, και ότι έχει επαφές με κυβερνήσεις, με τις οποίες δεν συνεργάζεται πολιτικά η Ελλάδα. Τόνιζε, πως οι Συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου, «οσονδήποτε και αν υπήρξαν αποκύημα πολιτικής σκοπιμότητας, μόνον δια διαπραγματεύσεων και ουχί δια δυναμικών μέσων δύναται να βελτιωθούν σταδιακώς». Και σημείωνε, ότι χάρη σε πρόσφατες ενέργειες της κυβέρνησης της Ελλάδας «απετράπη ανεπανόρθωτος εις βάρος της Κύπρου και του λαού της καταστροφή». Ο επιστολογράφος υπονοούσε εδώ την αποφευχθείσα τουρκική εισβολή. Αξίζει να σημειωθεί ότι το Φεβρουάριο του 1959 ο Βενιζέλος, ως ηγέτης των Φιλελευθέρων τότε, είχε διακηρύξει στη Βουλή, πως ο διακανονισμός για την Κύπρο δεν δεσμεύει το έθνος.²²⁸

Γ. Ο «ΑΚΡΙΤΑΣ»

Το «σχέδιο Ακρίτας» πρωτοδημοσιεύτηκε στις 21 Απριλίου 1966 στην ελληνοκυπριακή εφημερίδα *Πατρίς*. Η αποκάλυψη έγινε με την πρόθεση να προξενηθεί βλάβη στον πρόεδρο Μακάριο. Κατά τον Σπύρο Παπαγεωργίου, το κείμενο διοχετεύθηκε στην εφημερίδα από τον Γρίβα.²²⁹ Η αυθεντικότητα του εγγράφου, που περιέχει το «σχέδιο Ακρίτας», είναι αναμφισβήτητη. Το «άκρως απόρρητον» έγγραφο δεν είχε τον τίτλο «σχέδιον Ακρίτας», αλλά, ως επί το πλείστον, αποκαλείται έτσι. Ήταν έγγραφο οργάνωσης η οποία, κατά τον Νίκο Κρανιδιώτη, ονομαζόταν Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων» (ΕΟΚ), που επεκράτησε όμως να αποκαλείται απλά «Οργάνωσις», με αρχηγό τον «Ακρίτα» ο οποίος στο τέλος του εγγράφου αναφερόταν ως ο συντάκτης του.²³⁰ Ο «Ακρίτας» ήταν ο Πολύκαρπος Γιωρκάτζης, τότε υπουργός Εσωτερικών της Κυπριακής Δημοκρατίας.

---

²²⁸ Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σ. 571.

²²⁹ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Από την Ζυρίχην εις τον Αττίλαν*, Τόμος Α', σ. 223.

²³⁰ Νίκος Κρανιδιώτης, *Ανοχύρωτη Πολιτεία*, Τόμος Α', σ. 34.

Στη συγκρότηση της οργάνωσης, σημαντικός ήταν ο ρόλος της Ελληνικής Δύναμης Κύπρου (ΕΛΔΥΚ), που ενεργούσε με οδηγίες του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Αμύνης (ΓΕΕΘΑ) της Ελλάδας. Σύμφωνα με ενημερωτικό σημείωμα του τότε Αρχηγού του ΓΕΕΘΑ προς τον υπουργό Εθνικής Αμύνης, ημερομηνίας 6/7/1964, που παραθέτει ο Σπύρος Παπαγεωργίου σε βιβλίο του, η Οργάνωση απέβλεπε στην «δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών δια την πραγματοποίησιν του Εθνικού Αντικειμενικού Σκοπού, ήτοι της Ενώσεως της Κύπρου μετά της Ελλάδος. [...] Προς πραγματοποίησιν του προαναφερθέντος Εθνικού Αντικειμενικού Σκοπού και δια την αντιμετώπισιν της υφισταμένης τότε καταστάσεως καθ' ην οι Τ/Κ (Τουρκοκύπριοι) διέθετον την οργάνωσιν ΤΜΤ δυναμένην να επικρατήση του Ε/Κ στοιχείου, το ΓΕΕΘΑ προέβη εις τα κάτωθι: 1) Εξέδωκε οδηγίας προς τον Δ/την της ΕΛΔΥΚ ίνα, εν συνεννοήσει με τον ΜΑΚΑΡΙΟΝ, προβή εις την συγκρότησιν ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ και προς τούτο διαθέση το απαιτούμενον προσωπικόν και υλικόν. 2) Κατά διάφορα χρονικά διαστήματα απέστειλεν εις ΚΥΠΡΟΝ προσωπικόν και υλικόν. 3) Συνεχώς παρακολουθούσε και ενημερούτο επί της προόδου της συγκροτήσεως της ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ. 4) Συνέταξεν επιτελικήν μελέτην επί της εξελίξεως της καταστάσεως εν ΚΥΠΡΩ ήν διεβίβασεν την 7-12-63 εις Υπουρ. Εξωτερικών δια του υπ' αρ. ΕΤΝΑ Α.ΑΠ.Φ.ΚΟ313/Λ/01/34 εγγράφου, δι ου τονίζεται η ανάγκη ενισχύσεως των Ελλήνων Κυπρίων.»²³¹

Σύμφωνα με τον Σπύρο Παπαγεωργίου, η εκπαίδευση των επιτελών της Οργάνωσης «εγένετο από του 1962» από αξιωματικούς της ΕΛΔΥΚ. Μεταξύ αυτών, ήταν και ο τότε ταγματάρχης Δημήτριος Ιωαννίδης-ο μετέπειτα «αόρατος» αρχηγός της χούντας που κυβέρνησε την Ελλάδα- που ήταν, τότε, υπεύθυνος του Γραφείου επιχειρήσεων και πληροφοριών της ΕΛΔΥΚ. Φαίνεται πως όλα τα πιο πάνω γίνονταν εν αγνοία της Ελληνικής Κυβέρνησης και σε αντίθεση με την επίσημη πολιτική της. Τούτο, προκύπτει από την, σε πολύ έντονο ύφος, επιστολή διαμαρτυρίας που έστειλε τον Απρίλιο του 1961 ο Πολύκαρπος Γιωρκάτζης στον Έλληνα υπουργό Εξωτερικών Ευάγγελο Αβέρωφ,

---

²³¹ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Τα Κρίσιμα Ντοκουμέντα του Κυπριακού (1959-1967)*, Τόμος Β', σ. 84.

μετά την άρνηση του τελευταίου να ικανοποιήσει το αίτημά του να του αποστείλει στην Κύπρο οπλισμό.²³²

Το δημοσιευόμενο από τον Κληρίδη ελληνικό κείμενο τιτλοφορείται: «Αι πρόσφαται (sic) πολιτικά εξελίξεις» και δεν έχει ημερομηνία.²³³ Κατά τον Ντενκτάς, το έγγραφο πρέπει να συντάχθηκε «κατά προτροπή του Μακαρίου» το αργότερο στις αρχές του 1963. Κατά τον Κληρίδη «περί τα τέλη του 1963».

Το κείμενο του «Σχεδίου» διακρίνονταν για όχι λίγα λογικά ή γλωσσικά λάθη και για σύγχυση. Αυτό το κείμενο δεν μπορεί να γράφηκε από τον Μακάριο, που ήξερε να διατυπώνει πολύ καλά τις σκέψεις του. Ακόμα και η επικεφαλίδα του εγγράφου, με εκείνο το φοβερό «πρόσφαται», αποκαλύπτει το μορφωτικό επίπεδο του συντάκτη του. Το «σχέδιο Ακρίτας» δικαιολογεί την κρίση του Πλουτή Σέρβα ότι ο Πολύκαρπος Γιωρκάτζης ήταν «σκληρός, άξεστος και αμόρφωτος».²³⁴

Διαβάζοντας ένας προσεκτικά το κείμενο του «Σχεδίου» και, ειδικά, «την άλυσιν ενεργειών και εξελίξεων» που καταγράφονται για την επίτευξη του επιδιωκόμενου στόχου, διαπιστώνει, όχι μόνο την άγνοια βασικών αρχών και κανόνων της διεθνούς έννομης τάξης, αλλά και παιδαριώδη πολιτική αφέλεια. Δεν πέρασε διόλου από το μυαλό των συντακτών του ο κίνδυνος στρατιωτικής επέμβασης της Τουρκίας. Και να σκεφθεί κανείς ότι οι άνθρωποι, που συμμετείχαν στην «Οργάνωσιν» για υλοποίηση αυτού του τερατώδους «Σχεδίου», διαδραμάτισαν πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαμόρφωση των εξελίξεων στις επόμενες δεκαετίες. Δεν θα πρέπει, ως εκ τούτου, να απορεί κανείς γιατί φτάσαμε στο σημερινό κατάντημα.

---

²³² Τάκης Χατζηδημητρίου, *Κυπριακή Δημοκρατία 1959-1964, Κράτος και Παρακράτος*, σσ. 226-228.

²³³ Γλαύκος Κληρίδης, *Η Κατάθεσή μου*, Τόμος Α', σσ. 227-235.

²³⁴ Παύλος Ν. Τζερμιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σσ. 538-539.

Για να καταδειχθεί η ορθότητα των πιο πάνω διαπιστώσεων, κρίνω σκόπιμο να παραθέσω απλά, χωρίς κανένα σχόλιο, το μέρος του «Σχεδίου» που αναφέρεται στο ρόλο της Οργάνωσης στην προσπάθεια αναθεώρησης του Συντάγματος:

«α. Σε περίπτωση αυθορμήτου αντιδράσεως των Τούρκων, εάν η αντεπίθεσίς μας δεν είναι άμεσος, διατρέχομεν τον κίνδυνον να αντιμετωπίσωμεν πανικόν των Ελλήνων [...] ενώ αφ' ετέρου άμεσος και καιρία επίδειξις της δυνάμεώς μας είναι πιθανόν να συνεντίσει τους Τούρκους και να περιορίση την δράσιν των εις σποραδικάς ασημάντους ενεργείας, και

β. Σε περίπτωσιν μελετημένης ή υποβολιμαίας επιθέσεως, σκηνοθετημένης ή μη, των Τούρκων, επιβάλλεται να καταστείλωμεν ταύτην δυναμικώς εις το συντομώτερον δυνατόν χρονικόν διάστημα εφ' όσον, εάν κατορθώσωμεν να γίνωμεν κύριοι της καταστάσεως εντός 1 -2 ημερών, ουδεμία έξωθεν επέμβασις θα είναι δυνατή, πιθανή ή δικαιολογημένη.

γ. Εις οιανδήποτε εκ των άνω περιπτώσεων, δυναμική και αποτελεσματική αντιμετώπισις των Τούρκων θα διευκολύνη τα μέγιστα τας μεταγενεστέρας ενεργείας μας δια περαιτέρω τροποποιήσεις, ότε αύται θα είναι δυνατόν να εφαρμοσθούν άνευ οιασδήποτε αντιδράσεως, διότι οι Τούρκοι θα γνωρίζουν ότι η αντίδρασίς των είναι αδύνατος ή επιζημία σοβαρώς δια την κοινότητά των και

δ. Εν περιπτώσει γενικωτέρας και γενικεύσεως της συγκρούσεως πρέπει να είμεθα έτοιμοι να προχωρήσωμεν άμέσως εις τας ενεργείας από α-δ, περιλαμβανομένης και της άμέσου κηρύξεως της Ενώσεως, διότι τότε ουδείς λόγος αναμονής ή διπλωματικών ενεργειών θα υπάρχη».²³⁵

Ο στρατηγός Γεώργιος Καραγιάννης, ο οποίος, μετά την εκδήλωση των γεγονότων του 1963, εκτελώντας αποστολή της ελληνικής κυβέρνησης, ανέλαβε τη διοίκηση των ενόπλων δυνάμεων της Κύπρου, σε σειρά άρθρων του, από τις 13-25 Ιουνίου 1965, στην εφημερίδα της Ελλάδας *Εθνικός Κήρυξ*, αναφέρει ότι αρχηγός της

---

²³⁵ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Από την Ζυρίχην εις τον Αττίλαν*, Τόμος Α', σσ. 226, 227.

στρατιωτικής οργάνωσης ήταν ο Πολύκαρπος Γιωρκάτζης και υπαρχηγοί ο τότε πρόεδρος της βουλής Γλαύκος Κληρίδης και ο υπουργός εργασίας Τάσος Παπαδόπουλος. Επιτελάρχης ανέλαβε ο Νίκος Κόσιης.

Όπως αναφέρει ο Γλαύκος Κληρίδης, στην προετοιμασία του Σχεδίου «έλαβαν μέρος ορισμένοι υπουργοί και συνεργάτες του Μακαρίου». Ο Κληρίδης αναφέρει επίσης ότι ο ίδιος «δεν είχε προσωπική γνώση του σχεδίου έως ότου δημοσιεύθηκε λίγα χρόνια αργότερα σε κυπριακή εφημερίδα».²³⁶

Κατά τον Σπύρο Παπαγεωργίου, η υπό τον Πολύκαρπο Γιωρκάτζη «Οργάνωσις» είχε ιδρυθεί «προτροπή του Μακαρίου, ελειτούργει εγκρίσει αυτού, εστελεχούτο κρυφίως υπό υπουργών και άλλων στενών συνεργατών του και απέβλεπεν εις το να τον θωρακίση έναντι των συνεπειών του εγχειρήματος τροποποίησης του Συντάγματος».²³⁷

Γενικά, το Σχέδιο προνοούσε την κατά στάδια κατάργηση των αρνητικών σημείων του Συντάγματος και των Συμφωνιών, ώστε να καταστεί ανεμπόδιστη η άσκηση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης.

Το Σχέδιο θεωρούσε αναγκαίο και έθετε, ως προϋπόθεση επιτυχίας, να μη προβληθεί ή διακηρυχθεί η ένωση ως αίτημα ή στόχος του αγώνα, αλλά να συγκαλυφθεί κάτω από την απαίτηση για άσκηση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης. Θεωρούσε βέβαιο ότι οι Τούρκοι θα προκαλούσαν σύγκρουση, οπότε επιβαλλόταν «δυναμική και αποτελεσματική αντιμετώπιση» της τουρκικής δραστηριότητας και «εν περιπτώσει γενικωτέρας και γενικεύσεως της συγκρούσεως πρέπει», όπως γράφτηκε πιο πάνω, «να είμεθα έτοιμοι να προχωρήσωμεν εις ενεργείας, περιλαμβανομένης και της αμέσου κηρύξεως της ενώσεως, διότι ουδείς λόγος αναμονής ή διπλωματικών ενεργειών θα υπάρχη». Τόσο απλά ήταν τα πράγματα γι' αυτά τα ... «μεγάλα μυαλά»!

---

²³⁶ Γλαύκος Κληρίδης, *Η Κατάθεσή μου*, Τόμος Α', σ. 224.

²³⁷ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Από την Ζυρίχην εις τον Αττίλαν*, Τόμος Α', σσ. 219-220.

Κατά τον «Ακρίτα», για την επίτευξη του «τελικού και αμετάθετου εθνικού σκοπού» (της αυτοδιάθεσης) ήταν αναγκαίες ενέργειες στο διεθνές και στο εσωτερικό πεδίο. Διεθνώς σημειώθηκαν, κατά τον «αρχηγό», ήδη οι εξής: Οι πλείστες διπλωματικές αντιπροσωπείες (αντιπροσωπίες) είναι τώρα πεπεισμένες, ότι η λύση της Ζυρίχης και του Λονδίνου «ούτε δικαία, ούτε ικανοποιητική είναι» και «ότι υπεγράφη λόγω πιέσεων και άνευ πραγματικών διαπραγματεύσεων, επιβληθείσα υπό διαφόρους απειλάς». Επίσης, «δεν επεκυρώθη υπό του λαού». «Γενικώς η μέχρι σήμερον διακυβέρνησις της Κύπρου απεδείχθη, ότι επιτελείται υπό των Ελλήνων, των Τούρκων περιοριζομένων εις τον ρόλον του αρνητού και της τροχοπέδης». Σ' ένα δεύτερο στάδιο έπρεπε, κατά το Σχέδιο, να γίνουν «περαιτέρω προσπάθειες επί του διεθνούς πεδίου». Επειδή «οι Τούρκοι έχουν ήδη κατορθώσει να πείσουν την διεθνή κοινή γνώμη, ότι η Ένωσις της Κύπρου με την Ελλάδα ισοδυναμεί με προσπάθειαν υποδουλώσεώς των», πρέπει ο αγώνας να γίνει στη βάση της αυτοδιάθεσης. Αυτή όμως προϋποθέτει την «αποδέσμευση από όλας εκείνας τας προνοίας του Συντάγματος και των συμφωνιών (π.χ. συνθήκη εγγυήσεως, συνθήκη συμμαχίας κτλ.), οι οποίες εμποδίζουν την ελευθέραν και αδέσμευτον έκφρασιν και εφαρμογήν των επιθυμιών του λαού. Όταν τούτο επιτελεσθή, ο λαός θ' αποφασίσει για το μέλλον του δια δημοψηφίσματος». Ο Γιωρκάτζης τόνιζε, μεταξύ των άλλων, πως η επιδιωκόμενη λύση διασφαλίζει τα «λογικά δικαιώματα της μειονότητας».²³⁸

Παράλληλα με την «Οργάνωσιν» του Γιωρκάτζη, ιδρύθηκαν και άλλες δυο μικρότερες παρακρατικές οργανώσεις. Η μια με αρχηγό της τον Νίκο Σαμψών και η άλλη με αρχηγό τον Βάσο Λυσσαρίδη.

Από την επιστολή του ημερ. 1/3/1964 στον Γεώργιο Παπανδρέου προκύπτει ότι ο Μακάριος ήταν γνώστης της δράσης της «Οργάνωσης», της γνωστής ως «Ακρίτας». Στην επιστολή του έγραφε, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα: «Διαθέτομεν μίαν δυναμικήν Οργάνωσιν, της οποίας τα εκπαιδευθέντα μέλη ανέρχονται εις πέραν των 5.000 άνδρας, ο αριθμός δε ούτος αυξάνει. Δεν

---

²³⁸ Παύλος Ν. Τζερμιός, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σσ. 538-539.

αποκρύπτω, ότι η Οργάνωσίς μας παρουσιάζει αδύνατα σημεία και υπήρξαν περιπτώσεις απειθαρχίας ή πρωτοβουλιών επιζήμιων». Ο Μακάριος δεν παρέλειπε ν' αναφερθεί και στη μεγάλη βοήθεια της ΕΛΔΥΚ.²³⁹

Κατά τον Σπύρο Παπαγεωργίου, όταν άρχισε, την παραμονή των Χριστουγέννων, η μαζική ελληνοκυπριακή επίθεση κατά τουρκοκυπριακών θέσεων, κύριος στόχος ήταν, σύμφωνα με τα επιτελικά σχέδια του «Ακρίτα», όπως «αι Ελληνοκυπριακά δυνάμεις επιβληθούν εις τον αντίπαλον εντός ταχυτάτου χρονικού διαστήματος και δη καθ' άπασαν την νήσον, ώστε να μην δυνηθή να διατηρήση υπό τον έλεγχόν του ουδέ το ελάχιστον έδαφος, διότι-ως ορθώς εκρίνετο-τούτο θα εχρησιμοποιείτο ως πυρήν διχοτομήσεως. Παρά ταύτα έλεγχος τοιαύτης εκτάσεως δεν κατορθώθη, δια πολιτικούς και στρατιωτικούς λόγους, να επιβληθεί επί των Τουρκοκυπρίων. Και αι συνέπειαι, αφεύκτως υπήρξαν μοιραία...».²⁴⁰

Δ. ΤΑ ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ

Πολλά έχουν γραφεί για τα τουρκοκυπριακά έγγραφα που βρέθηκαν μετά την αποχώρηση των τουρκοκυπρίων αξιωματούχων από την κυβέρνηση. Για τα έγγραφα αυτά δεν υπάρχει ομογνωμία, τόσο για το χρόνο κατάρτισής τους, όσο και για το μέρος που ανακαλύφθηκαν. Σύμφωνα με τον Μιλτιάδης Χριστοδούλου, τα δυο έγγραφα βρέθηκαν στα συρτάρια του γραφείου του τότε Τουρκοκύπριου υπουργού Γεωργίας Φαζίλ Πλουμέρ. Επίσης, σύμφωνα με τον ίδιο, το σχέδιο που περιέχεται στα έγγραφα έφερε τις υπογραφές του Κουτσιοúk και Ντενκτάς και είχε ημερομηνία 14 Σεπτεμβρίου 1963.²⁴¹ Σύμφωνα με τον Γλαύκο Κληρίδη, και τα δυο έγγραφα βρέθηκαν το Δεκέμβριο του 1963 στο

---

²³⁹ Παύλος Ν. Τζερμιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σ. 535.

²⁴⁰ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Από την Ζυρίχη εις τον Αττίλα*, Τόμος Α, σ. 249.

²⁴¹ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σ. 68.

χρηματοφυλάκιο του αντιπροέδρου της Δημοκρατίας, όταν οι δυνάμεις ασφαλείας μπήκαν στο γραφείο του.²⁴²

Στο πρώτο από τα έγγραφα διαπιστώνονται τα ακόλουθα: «Οι συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου έγινα αποδεκτές όχι ως οριστική λύση, αλλά ως προσωρινός ενδιάμεσος σταθμός. Στόχος μας παραμένει η διχοτόμηση (taksim), η πλήρης μας ελευθερία. Το στάτους της Ζυρίχης είναι ως τελική λύση απαράδεκτο. Ένα καθεστώς, που βασίζεται στην αναλογία 7 προς 3, είναι ελληνικό. Η συνεργασία με τους Έλληνες χάριν της κυπριακής ενότητας δεν σημαίνει τίποτα άλλο παρά εξόντωση των Τούρκων της Κύπρου. Ο πρόεδρος Gursel σε επαφές μαζί του μας διαβεβαίωσε, πως για μας και την Τουρκία οι συμφωνίες είναι απλώς προσωρινός σταθμός. Και οι Έλληνες θεωρούν το καθεστώς της Δημοκρατίας προσωρινό. Δεξιοί και αριστεροί Έλληνες εξοπλίζονται με αφάνταστη ταχύτητα. Σχεδόν κανένα από τα θεσπισθέντα στις συμφωνίες της Ζυρίχης δικαιώματα των Τούρκων δεν έχει πραγματοποιηθεί. [...] (Εδώ το έγγραφο περιείχε σειρά συγκεκριμένων παραπόνων). Η μόνη διέξοδος είναι να ενισχυθεί η πεποίθηση πως οι συμφωνίες είναι προσωρινός σταθμός και πως η κοινότητά μας αποτελεί χωριστό κράτος. Οι αντιπολιτευόμενοι μέσα στην κοινότητά μας βλάπτουν τον εθνικό μας αγώνα. Ο Δρ. Ihsan Ali είναι φίλος των Ελλήνων ενωτικών εξτρεμιστών και των Βρετανών. Ο συνεργάτης του Ahmet(Ahmed) M. Gurkan έχει σχέσεις με τους κομμουνιστές. Ο Ayhan Hikmet βοηθάει τους Έλληνες με τα γραφόμενά του και τις ενέργειές του. Όλοι αυτοί θα πρέπει να παύσουν να τα κάνουν αυτά. Αν δεν πιστεύουν στον εθνικό αγώνα μας, πρέπει να τους αναγκάσουμε να σιωπήσουν. Σ' αυτούς που για οικονομικούς λόγους είναι υπέρ της συνεργασίας με τους Έλληνες λέμε, πως αυτό το συναίσθημα πρέπει να ξεριζωθεί. Θ' αντιμετωπίσουμε τη φτώχεια και θα δημιουργήσουμε μια κοινωνία, που θα πιστεύει στον εαυτό της. Το στάτους της χωριστής κοινότητας πρέπει να ριζώσει στην Κύπρο».²⁴³

---

²⁴² Γλαύκος Κληρίδης, *Η Κατάθεσή μου*, Τόμος Α', σσ. 212-222.

²⁴³ Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σ. 549.

Το έγγραφο αυτό συντάχθηκε, κατά τον Κληρίδη, «από τη μαχητική οργάνωση των Τουρκοκυπρίων», δηλ. την ΤΜΤ. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Νιαζί Κιζίλγιουρεκ, γράφτηκε από τον ίδιο τον Ραούφ Ντενκτάς το 1960. Οπωσδήποτε, θα πρέπει να γράφτηκε, το αργότερο, στις 23 Απριλίου 1962, γιατί τη νύχτα προς τις 24 Απριλίου 1962 δολοφονήθηκαν, από την ΤΜΤ οι προαναφερθέντες Τουρκοκύπριοι Ahmet M. Gurkan και Ayhan M. Hikmet, των οποίων η «φιλελληνική» στάση επικρινόταν σφοδρά στο ντοκουμέντο. Ο Τούρκος πρεσβευτής στη Λευκωσία Εμίν Ντιρβάνα (Emin Dirvana), γνωστός για τη μετριοπάθεια του, καταδίκασε τη δολοφονία. Κατόπιν ενεργειών του Ντενκτάς ανακλήθηκε στην Αγκυρα.

Το δεύτερο έγγραφο, που φέρει ημερομηνία 14 Σεπτεμβρίου 1963, αποτελεί, στην ουσία, το πρόγραμμα δράσης της τουρκοκυπριακής ηγεσίας για τη διχοτόμηση και φέρει την υπογραφή των Φαζίλ Κουτσιούκ και Ραούφ Ντενκτάς.

Τα κύρια σημεία του δεύτερου εγγράφου, είναι: «Το 1964 θα είναι μια αποφασιστική χρονιά. Οι Έλληνες ίσως καταργήσουν επίσημα το Σύνταγμα ή προσπαθήσουν να το αναθεωρήσουν. Σε μια τέτοια περίπτωση πρέπει να εγκαθιδρυθεί μια τουρκική Κυπριακή Δημοκρατία εκτός των συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου. Ο Τούρκος Αντιπρόεδρος θα είναι Πρόεδρος. Θα σχηματιστεί μια καθαρά τουρκική κυβέρνηση. Η Τουρκία θ' αναγνωρίσει αμέσως αυτή την κυβέρνηση. Ύστερα, από αίτημα της τελευταίας η Αγκυρα θα επέμβει. Οι Τούρκοι (Τουρκοκύπριοι), που είναι μέλη της Βουλής των Αντιπροσώπων, και τα μέλη της τουρκικής Κοινοτικής Συνέλευσης θα σχηματίσουν κοινοβούλιο. Χωρίς αμφιβολία τα μέτρα αυτά θα προκαλέσουν ελληνικές αντιδράσεις. Μόλις αρχίσει η σύγκρουση, πρέπει οι Τουρκοκύπριοι να συγκεντρωθούν δια της βίας σε μια περιοχή και να υποχρεωθούν να την υπερασπίσουν. Η περιοχή θα επιλεγεί από ειδικούς. Για τη λειτουργία των διαφόρων υπηρεσιών πρέπει να ετοιμαστούν εγκαίρως λεπτομερή σχέδια. Τι θα γίνει όμως, αν οι Ελληνοκύπριοι συνεχίσουν την παρούσα τακτική της μόνο de facto κατάργησης του Συντάγματος; Και σε μια τέτοια περίπτωση στόχος της τουρκικής κοινότητας πρέπει να είναι η εγκαθίδρυση χωριστής Δημοκρατίας, επειδή οι Τουρκοκύπριοι δεν μπορούν πλέον ν' ανεχθούν την παρούσα κατάσταση. Ο τουρκικός πληθυσμός του νησιού πρέπει ν' αυξηθεί με την είσοδο

δήθεν τουριστών από την Τουρκία. Μόλις ολοκληρωθούν οι προετοιμασίες από οικονομικής, στρατιωτικής και ηθικής πλευράς, η τουρκική κοινότητα θα είναι σε θέση ν' αποκομίσει δικά της οφέλη από τη συνταγματική κρίση, την οποία θα δημιουργήσουν οι Έλληνες».²⁴⁴

Αμέσως μετά τις συγκρούσεις του Δεκεμβρίου του 1963, η τουρκική ηγεσία προχώρησε στην εφαρμογή των πρώτων φάσεων του σχεδίου, που αναφέρεται στο προαναφερθέν έγγραφο που είχε ημερομηνία 14 Σεπτεμβρίου 1963. Οι παράγραφοι του σχεδίου, που άρχισαν να εφαρμόζονται, ήσαν η 1η, η 4η, η 7η και η 8η:

«1. Ο Τούρκος Αντιπρόεδρος της Δημοκρατίας, θα γίνει αποδεκτός ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας από την τουρκική κοινότητα και μια κυβέρνηση που θα απαρτίζεται εξ ολοκλήρου από Τούρκους θα σχηματισθεί σύμφωνα με τις πρόνοιες του ισχύοντος συντάγματος». Στις 11/1/1964 ο Kutchuk δήλωσε ότι δεν θεωρεί τον εαυτό του ως Αντιπρόεδρο της Δημοκρατίας. Επίσης, λίγες ημέρες πριν, στις 30/12/1963, δήλωνε ότι «η Δημοκρατία είναι νεκρή» και ότι «το Κυπριακό Σύνταγμα είναι νεκρό. Δεν υπάρχει η δυνατότητα η Τουρκική Κοινότητα να ζήσει μαζί με την Ελληνική Κοινότητα. Η κάθε κοινότητα θα πρέπει να είναι υπεύθυνη για το σπίτι της».

«4. Οι Τούρκοι μέλη της Βουλής των Αντιπροσώπων και οι Τούρκοι μέλη της Κοινοτικής Συνέλευσης θα σχηματίσουν τη Βουλή της Δημοκρατίας και θα εφαρμόσουν τις πρόνοιες του ισχύοντος συντάγματος για την εγκαθίδρυση μιας Δημοκρατίας που θα αποτελείται αποκλειστικά από Τούρκους». Οι Τούρκοι βουλευτές εγκατέλειψαν τη Βουλή των Αντιπροσώπων και λίγο αργότερα άρχισαν να συμμετέχουν σε κοινές συνεδριάσεις με τα μέλη της Τουρκικής Κοινοτικής Συνέλευσης, όπου «νομοθετούσαν» για ζητήματα που ανήκαν αποκλειστικά στη δικαιοδοσία της Βουλής των Αντιπροσώπων.

«7. Όταν αρχίσει η σύγκρουση, η διασκορπισμένη σ' όλο το νησί τουρκική κοινότητα πρέπει να συγκεντρωθεί δια της βίας σε μια

---

²⁴⁴ Γλαύκος Κληρίδης, *Η Κατάθεσή μου*, Τόμος Α', σσ. 219-220. Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σσ. 550, 551.

περιοχή και να υποχρεωθεί να την υπερασπίσει. Η επιλογή της περιοχής εξαρτάται από το στρατηγικό σχέδιο που θα ετοιμάσουν ειδικοί. Πριν αρχίσει η σύγκρουση είναι απαραίτητο η τουρκική κοινότητα να αυξήσει τα εφόδια της σε τροφές και άλλα απαραίτητα και να ετοιμάσει λεπτομερή σχέδια για την ενίσχυση των δεσμών της με τη μητέρα πατρίδα». Λίγο μετά τα επεισόδια, άρχισε, πρώτα σποραδικά, μετά οργανωμένη από τους ηγέτες των Τουρκοκυπρίων, η έξοδος τους από τα μέχρι τότε μικτά χωριά και η εγκατάστασή τους σε αμιγή τουρκικά, ενώ στις πόλεις οι Τουρκοκύπριοι οχυρώθηκαν σε δικές τους συνοικίες. Έτσι, δημιουργήθηκαν οι θύλακες. Δεν υπάρχει αμφιβολία, πως ο σχηματισμός θυλάκων έγινε από την τουρκοκυπριακή ηγεσία και την κυβέρνηση της Άγκυρας εντελώς ενσυνείδητα με στόχο τη διχοτόμηση, με βάση το πρόγραμμα που αναφέρεται στα προαναφερθέντα έγγραφα. Η τουρκοκυπριακή ηγεσία ήθελε να θεμελιώσει τον ισχυρισμό της πως η συμβίωση με τους Ελληνοκύπριους δεν είναι πια δυνατή. Όμως, το σχέδιο της πληθυσμιακής μετακίνησης διευκολύνθηκε πολύ από την επιθυμία των Τουρκοκυπρίων για ασφάλεια. Σε τούτο, συνέβαλαν αρκετά οι Ελληνοκύπριοι!

Με την πληθυσμιακή μετακίνηση, η τουρκοκυπριακή ηγεσία εξασφάλισε μια οιονεί εδαφική βάση. Σύμφωνα με μια έκθεση του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ, οι Ελληνοκύπριοι ήλεγχαν το 1964 το 98% του εδάφους της Δημοκρατίας.²⁴⁵ Ο ελεγχόμενος από την τουρκοκυπριακή ηγεσία χώρος ήταν μικρός κι όχι συμπαγής. Αποτελείτο από θυλάκους. Ο σημαντικότερος απ' αυτούς περιλάμβανε το βόρειο μέρος της Λευκωσίας (τουρκικές συνοικίες της παλιάς πόλης), ένα τμήμα των βορειοδυτικών προαστίων της πρωτεύουσας και μια έκταση στο Βορρά εκατέρωθεν της οδού προς την Κερύνεια ως την περιφέρεια της πόλης. Στην περιοχή τούτη, βρισκόταν το φρούριο του Αγίου Ιλαρίωνος. Εκτός αυτού, υπήρχαν θύλακοι στις τουρκικές συνοικίες της Λεμεσού, Πάφου, Αμμοχώστου (παλιά πόλη) και Λάρνακας, στην Κοφίνου, απ' όπου μπορούσαν να παρακολουθούνται οι δρόμοι Λεμεσού-Λευκωσίας και Λευκωσίας-Λάρνακας, στην τοποθεσία Λουρουτζίνα (κοντά

---

²⁴⁵ Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σ. 558.

στο δρόμο από τη Λευκωσία στη Λάρνακα), στη Λεύκα, στις παράκτιες περιοχές Κόκκινα, Άγιος Θεόδωρος, Λιμνίτης και Μανσούρα και, τέλος, σε μια περιοχή ανατολικά της Κυθρέας. Στους θυλάκους ζούσαν περίπου 59.000 Τούρκοι, δηλαδή περίπου το ήμισυ του συνόλου του τουρκοκυπριακού πληθυσμού. Γύρω στους 25.000 από τους Τουρκοκυπρίους των θυλάκων ήταν πρόσφυγες από 94 τουρκικά ή μικτά χωριά. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι αμέσως μετά την αναχώρηση των προσφύγων Τουρκοκυπρίων από τα σπίτια τους, αρκετοί Ελληνοκύπριοι βρήκαν την ευκαιρία να προβούν σε λεηλασίες και καταστροφές των εγκαταλειφθέντων σπιτιών. Ο συγγραφέας του παρόντος βιβλίου, υπήρξε μάρτυρας αυτών των αθλιότητων.²⁴⁶

Οποιαδήποτε απόπειρα των Τουρκοκυπρίων για επανένταξη αντιμετωπιζόταν με σκληρότητα από την ηγεσία τους. Τουρκοκύπριοι πρόσφυγες, που θέλησαν το 1964 να γυρίσουν στα χωριά τους, εμποδίστηκαν και μερικοί απ' αυτούς λέγεται, μάλιστα, πως δολοφονήθηκαν.²⁴⁷

«8. Είναι αναγκαίο οι δημόσιοι υπάλληλοι που βρίσκονται στο διοικητικό μηχανισμό σήμερα να μεταφερθούν στη νέα υπηρεσία ώστε να μην παρεμποδισθεί η εργασία τις πρώτες μέρες και να προχωρήσουμε από τώρα με τον αναγκαίο πυρήνα για την καθιέρωση μιας υπηρεσίας της τουρκικής κοινότητας. Είναι, επίσης, απαραίτητο να ετοιμασθούν λεπτομερή σχέδια για τη λειτουργία των υπηρεσιών σύμφωνα μ' αυτά και ν' αρχίσει από τώρα η προετοιμασία των απαραίτητων από οικονομικής απόψεως σχεδίων». Και η πρόβλεψη αυτή άρχισε να εφαρμόζεται. Οι Τουρκοκύπριοι δημόσιοι υπάλληλοι δεν επέστρεψαν στις θέσεις τους, ακόμα κι όταν έγινε κατάπαυση πυρός την οποία επέβλεπε μια ειρηνευτική δύναμη.²⁴⁸

---

²⁴⁶ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Αναζητώντας την Αυτογνωσία*, Τόμος II, σ. 151.

²⁴⁷ M. Attalides, *Nationalism and International Politics*, σσ. 90-93.

²⁴⁸ Γλαύκος Κληρίδης, *Η Κατάθεσή μου*, Τόμος Α', σσ. 242-243.

Ε. Η ΠΕΝΤΑΜΕΡΗΣ ΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ ΤΟ 1964

Οι διακοινοτικές συγκρούσεις οδήγησαν στην βρετανική ανάμιξη, με την άφιξη στην Κύπρο του υπουργού Κοινοπολιτείας Duncan Sandys (Σάντς). Στις 30/12/1963 συμφωνείται από τον Μακάριο, τον Κουτσιούκ και τον Σάντς η χάραξη της «πράσινης γραμμής» η επιτήρηση της οποίας αναλήφθηκε από τον στρατηγό Πήτερ Γιανγκ, αρχηγό των βρετανικών στρατιωτικών δυνάμεων στην Κύπρο, που είχε ήδη αναλάβει ειρηνευτικό ρόλο, με συμφωνία των τριών Εγγυητριών Δυνάμεων.

Η Βρετανία, συνεχίζουσα τον «μεσολαβητικό» της ρόλο, συγκάλεσε Πενταμερής Διάσκεψη στο Λονδίνο, που άρχισε τις εργασίες της στις 15/1/1964 στο Λάνκαστερ Χάουζ. Στη Διάσκεψη, στην οποία, αρχικά, δεν κλήθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία, θα ελάμβαναν μέρος οι τρεις Εγγυήτριες Δυνάμεις και εκπρόσωποι των δυο κοινοτήτων της Κύπρου. Αργότερα, έγινε αποδεκτό να εκπροσωπηθεί και η Κυπριακή Δημοκρατία. Έτσι, τυπικά, η Διάσκεψη ήταν εξαμερής. Στη Διάσκεψη δεν υπήρχε συγκεκριμένη ημερήσια διάταξη. Ο τότε υπουργός Κοινοπολιτείας Ντάνκαν Σάντς διευκρίνιζε ότι δεν θα ετίθετο κανένας περιορισμός στις συζητήσεις.

Στην αρχή της Διάσκεψης, εξετέθησαν οι απόψεις της κάθε πλευράς. Οι Ελληνοκύπριοι υπέβαλαν προτάσεις για τροποποίηση του Συντάγματος και ζήτησαν να καταστεί η Κύπρος πραγματικά ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος, με καθεστώς αυτοκυβέρνησης στους Τουρκοκυπρίους σε θέματα παιδείας, θρησκείας και πολιτισμού. Οι προτάσεις των ελληνοκυπρίων δεν περιορίστηκαν στα «13 σημεία». Όπως αναφέρει ο Γλαύκος Κληρίδης, σε σχετική ερώτηση του Σάντς «του εξηγήσαμε ότι τα 13 Σημεία δεν είχαν σκοπό να είναι η λύση στο συνταγματικό πρόβλημα της Κύπρου και ότι αντιμετωπίζαν μερικές μόνο από τις δυσκολίες του

συστήματος»²⁴⁹ Οι Τουρκοκύπριοι ζήτησαν όπως η πολιτική και διοικητική διάρθρωση βασισθεί στην αρχή ότι οι δυο κοινότητες θα είναι γεωγραφικώς χωρισμένες και, προς τούτο, να γίνει μετακίνηση πληθυσμών, ώστε το σύνολο ή το μεγαλύτερο μέρος του Τουρκικού πληθυσμού να συγκεντρωθεί σε μια ή δυο μεγάλες περιοχές και ο Ελληνικός πληθυσμός στο υπόλοιπο έδαφος της Κύπρου. Η λύση αυτή υπολογίζεται ότι θα απαιτούσε την υποχρεωτική μετακίνηση 35,000 Ελλήνων και 45,000 Τούρκων. Επίσης, ζητούσαν όπως οι Συνθήκες Εγγυήσεως και Συμμαχίας παραμείνουν ισχυρές.²⁵⁰

Κατά τη Διάσκεψη, στις 31/1/1964, υποβλήθηκε για συζήτηση Αμερικανο-Βρετανικό σχέδιο το οποίο απέβλεπε στην ουσιαστική κατάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Πρόβλεπε, μεταξύ άλλων, τα πιο κάτω: Εγκαθίσταται στην Κύπρο Ειρηνευτική Δύναμη η οποία θα αποτελείται από στρατεύματα των χωρών του ΝΑΤΟ για περίοδο όχι μεγαλύτερη των τριών μηνών. Οι κυβερνήσεις την Ελλάδα και της Τουρκίας αναλαμβάνουν την υποχρέωση όπως, στο διάστημα των τριών μηνών, μη ασκήσουν το δικαίωμα της μονομερούς επέμβασης με βάση το Άρθρο IV της Συνθήκης Εγγυήσεως. Ο διοικητής της Δύναμης θα λάμβανε πολιτική καθοδήγηση από επιτροπή πρεσβευτών των χωρών που θα συμμετείχαν σε αυτήν, η οποία θα είχε την έδρα της στο Λονδίνο. Οι τρεις Εγγυήτριες Δυνάμεις και οι Ηνωμένες Πολιτείες θα ζητήσουν από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο και τον Δρα Κιουτσούκ όπως αποδεχθούν την εγκατάσταση της Δύναμης και όπως παράσχουν διαβεβαιώσεις ότι θα πράξουν παν το δυνατόν προς συγκράτηση των οικείων κοινοτήτων τους στην Κύπρο.

Τα Νατοϊκά στρατεύματα, εκτός από την αστυνόμευση της Κύπρου, θα είχαν την εξουσία να διεξάγουν επιχειρήσεις και να προβαίνουν σε συλλήψεις ατόμων που θα ενέχονταν σε

---

²⁴⁹ Γλαύκος Κληρίδης, *Η Κατάθεσή μου*, Τόμος Α', σσ. 308, 309.

²⁵⁰ Δημήτρης Μπίτσιος, *Κρίσιμες Ωρες*, σ. 144.

διακοινοτικές συγκρούσεις ή θα προέβαιναν σε ενέργειες που έθεταν σε κίνδυνο την ασφάλεια των συμμαχικών δυνάμεων. Η Κύπρος, όπως παρατήρησε ο Μακάριος σε μια επιστολή του στον Γεώργιο Παπανδρέου στις 21/2/1965, θα ήταν «έρμαιο μιας διακυβερνητικής επιτροπής εν Λονδίνο, από την οποία θα εξηρτάτο απολύτως η τύχη και το μέλλον της».²⁵¹ Όπως ορθά παρατηρεί ο Γλαύκος Κληρίδης, ο οποίος ηγείτο της ελληνοκυπριακής αντιπροσωπείας, με το σχέδιο η Κύπρος «θα ετίθετο υπό κατοχή ξένης δύναμης».²⁵²

Όπως αναμενόταν, η πλευρά των Ελληνοκυπρίων απέρριψε το σχέδιο, παρά τις ασφυκτικές πιέσεις που δέχθηκε ο Μακάριος από όλες τις πλευρές, περιλαμβανομένης και της Ελληνικής κυβέρνησης, που είχε τότε ως υπηρεσιακό πρωθυπουργό τον Ιωάννη Παρασκευόπουλο. Ο υπουργός Εξωτερικών Ξανθόπουλος Παλαμάς, στην προσπάθειά του να πείσει την ελληνοκυπριακή πλευρά να δεχθεί το σχέδιο, τους προειδοποίησε ότι η Τουρκία απειλούσε με μονομερή στρατιωτική επέμβαση και, σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο, η Ελλάδα δεν θα ήταν σε θέση να υπερασπίσει την Κύπρο.²⁵³

Από όλες τις πιέσεις, πιο έντονη, με μορφή απειλών και εκβιασμών, ήταν αυτή του υφυπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ Τζωρτζ Μπόλ, που είχε επισκεφθεί, για τον σκοπό αυτό, την Κύπρο στις 11 Φεβρουαρίου, μετά από τις επισκέψεις του στην Αθήνα και την Άγκυρα, για να υποβάλει ένα σχέδιο το οποίο αποτελούσε, στα κύρια σημεία του, επανάληψη του σχεδίου που είχε ήδη απορρίψει η κυπριακή κυβέρνηση στη Διάσκεψη του Λονδίνου.

---

²⁵¹ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Από την Ζυρίχην εις τον Αττίλαν*, Τόμος Α', σ. 289.

²⁵² Γλαύκος Κληρίδης, *Η Κατάθεσή μου*, Τόμος Α', σ. 329.

²⁵³ Ο. π., σ. 322.

Στις 10/2/1964 η Διάσκεψη του Λονδίνου έληξε αδόξως. Είναι φανερό ότι αντικείμενό της δεν ήταν άλλο «παρά να υποσκάψει την υπόσταση της Κυπριακής Δημοκρατίας, την έννοια της ανεξαρτησίας της, της κυριαρχίας της, την εδαφική της ακεραιότητα, τη νομιμότητα της κυβερνήσεώς της».²⁵⁴ Επρόκειτο για την πρώτη απόπειρα κατάλυσης της Κυπριακής Δημοκρατίας, για να ικανοποιηθεί η Τουρκία η οποία τη θεωρούσε από τότε ως «εκλιπούσα».

Μετά το ναυάγιο της Διάσκεψης, της δημιουργηθείσας κατάστασης στην Κύπρο επιλήφθηκε το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, ύστερα από αίτημα της Βρετανίας που υποβλήθηκε στις 15/2/1964, στις 2 μ.μ.. Ακολούθησε, το απόγευμα της ίδια ημέρας, και αίτημα της Κύπρου η οποία είχε ήδη υποβάλει προσφυγή, αλλά η συζήτηση της προσφυγής αναβλήθηκε λόγω της Διάσκεψης του Λονδίνου.

Η Κύπρος επεδίωκε Ψήφισμα το οποίο, μεταξύ άλλων, θα καταδίκαζε ονομαστικά την Τουρκία, ως τη χώρα που απειλούσε την ανεξαρτησία και την εδαφική της ακεραιότητα και θα ακύρωνε τη Συνθήκη Εγγυήσεως. Δεν πέτυχε αυτούς τους στόχους της. Όμως, με το Ψήφισμα 186 που εγκρίθηκε ομόφωνα στις 4/3/1964, η κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας, στην οποία δεν συμμετείχαν οι Τουρκοκύπριοι, πέτυχε να αποκτήσει διεθνή νομιμότητα. Στο Ψήφισμα γίνεται αναφορά στην κυβέρνηση της Κύπρου και την καλεί «να λάβει όλα τα επιπρόσθετα και απαραίτητα μέτρα για τον τερματισμό της βίας και της αιματοχυσίας στην Κύπρο». Επίσης, ζητούσε τη δημιουργία ειρηνευτικής δύναμης του ΟΗΕ «με τη συναίνεση της κυπριακής κυβέρνησης». Στις 17 Ιανουαρίου 1964 ο γενικός γραμματέας του ΟΗΕ ανακοίνωσε την αποστολή στην Κύπρο του Ινδού στρατηγού Γκυάνι, ως προσωπικού απεσταλμένου του, για να παρακολουθεί την κατάσταση.

---

²⁵⁴ Δημήτρης Μπίτσιος, *Κρίσιμες Ωρες*, σ. 145.

ΣΤ. Η ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΗΣ

Η ειρηνευτική δύναμη του ΟΗΕ, η οποία, στάλθηκε στην Κύπρο το Μάρτιο του 1964, εξασφάλιζε, ας πούμε, τα «σύνορα» ανάμεσα στα αντίπαλα στρατόπεδα. Στο υπό τουρκοκυπριακό έλεγχο τμήμα της πρωτεύουσας σχηματίστηκε τουρκοκυπριακός διοικητικός μηχανισμός με επικεφαλής τον Κιουτσούκ. Γενικά, οι ζώντες στους θυλάκους Τουρκοκύπριοι αντιμετώπιζαν πολύ μεγαλύτερες δυσχέρειες. Σημαντικές δημόσιες υπηρεσίες (ταχυδρομείο, τηλεπικοινωνίες, ηλεκτρικό) ήταν σε ελληνικά χέρια. Περίπου 56.000 Τουρκοκύπριοι εφοδιάζονταν με τρόφιμα και φάρμακα από την Τουρκία.²⁵⁵

Έτσι, άρχισε με μεθοδικότητα και συγκαλυμμένα να υλοποιείται ο μακροπρόθεσμος σχεδιασμός της πολιτικής της Άγκυρας στο Κυπριακό. Ο μεσολαβητής του ΟΗΕ για το Κυπριακό Galo Plaza, στην Έκθεσή του της 26ης Μαρτίου 1965 προς το γενικό γραμματέα του Οργανισμού, ανέφερε πως οι εκπρόσωποι της τουρκοκυπριακής κοινότητας ζητούσαν τη δημιουργία δικής τους ζώνης στο Βορρά, η οποία θα είχε έκταση περίπου 1.084 τετραγωνικών μιλίων (ή των 38% του συνολικού εδάφους της Δημοκρατίας). Για την πραγμάτωση του διζωνικού κράτους προβλεπόταν η αναγκαστική μετακίνηση περίπου 20.000 οικογενειών (σχεδόν εξ ημισείας Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων). Όπως ορθά παρατηρεί ο Παύλος Ν. Τζερμιάς, αυτό το σχέδιο κατά βάση πραγματοποιήθηκε *de facto* με την εισβολή του 1974.²⁵⁶

Μετά την αποχώρηση από τον κρατικό μηχανισμό των Τουρκοκυπρίων, το κράτος συνέχισε να λειτουργεί μόνο με Ελληνοκυπρίους με βάση το «δίκαιο της ανάγκης». Το δίκαιο της ανάγκης, που βασίζεται στο νομικό αξίωμα «*salus populi est*

---

²⁵⁵ Παύλος Ν. Τζερμιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σ. 559.

²⁵⁶ Παύλος Ν. Τζερμιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σ. 563.

suprema lex» (η σωτηρία του λαού είναι ο υπέρτατος νόμος), επιτρέπει τη λήψη μέτρων κατά παρέκκλιση από τις διατάξεις του Συντάγματος, για να καταστεί δυνατή η διατήρηση και συνέχιση μιας βασικής λειτουργίας του κράτους η οποία δεν μπορεί να λειτουργήσει σύμφωνα με τις συνταγματικές διατάξεις.²⁵⁷

Τα όργανα των Ηνωμένων Εθνών, το Συμβούλιο Ασφαλείας και η Γενική Συνέλευση, σε σειρά αποφάσεών τους, αρχομένων από το Ψήφισμα 186, που εγκρίθηκε ομόφωνα στις 4/3/1964, αναγνωρίζουν την ανεξαρτησία, κυριαρχία και εδαφική ακεραιότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας.

---

²⁵⁷ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους. *Η Δράση και ο Έλεγχος της Δημόσιας Διοίκησης*, 2η έκδοση, σ. 223.

ΚΕΦ. VI: ΑΠΟ ΤΟ ΑΝΕΦΙΚΤΟ ΣΤΟ ΕΦΙΚΤΟ

A. Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Μετά την κατάρρευση του οικοδομήματος, που στηρίχθηκε πάνω στα θεμέλια των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου, υπήρξε από ελληνικής πλευράς στροφή προς την Ένωση. Διερευνάται κατά πόσο είναι εφικτή η Ένωση είτε με ανταλλάγματα προς την Τουρκία είτε πραξικοπηματικά. Επικρατεί η άποψη της παροχής εδαφικών ανταλλαγμάτων, για να γίνει αποδεκτή, από τουρκικής πλευράς, η Ένωση, κάτι που βρίσκει αντίθετο τον Μακάριο. Ένα κλίμα δυσπιστίας καλλιεργήθηκε ανάμεσα σε Αθήνα και Λευκωσία. Η Αθήνα υποψιάζεται ότι ο Μακάριος δεν θέλει πραγματικά την Ένωση, ενώ στη Λευκωσία δυναμώνουν οι υποψίες ότι η Αθήνα βιάζεται να κλείσει όπως-όπως το Κυπριακό.²⁵⁸

Προς προώθηση της νέας πολιτικής που χάραξε η Ελλάδα για το Κυπριακό, αποφασίστηκε η ενίσχυσης της άμυνας της Κύπρου. Ο σκοπός στον οποίο απέβλεπε το εγχείρημα ήταν διττός: Να αποτρέψει ή να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τουρκική εισβολή, αλλά και να αποδυναμώσει τον Μακάριο, εξουδετερώνοντας ενδεχόμενη αντίδρασή του σε μια συμφωνία με την Τουρκία, που θα εξυπηρετούσε τα συμφέροντα του ΝΑΤΟ, αλλά αυτός θα τη θεωρούσε απαράδεκτη.

Στη συνάντηση Μακαρίου-Παπανδρέου του Απριλίου 1964, λήφθηκε η απόφαση να στείλει η Ελλάδα λαθραία στην Κύπρο στρατό και οπλισμό. Άρχισε, αμέσως, κρυφά και σε μεγάλη κλίμακα, η αποστολή όπλων και στρατού «εθελοντών», που έφθαναν στην Κύπρο τη νύχτα, με πολιτική περιβολή, και ,την

---

²⁵⁸ Μενέλαος Αλεξανδράκης, Βύρων Θεοδωρόπουλος, Ευστάθιος Λαγάκος, *Το Κυπριακό 1950-1974, Μια Ενδοσκόπηση*, σ. 36.

επομένη, κατατάσσονταν στις «κυπριακές» μονάδες τους. Η αποστολή στέφθηκε με επιτυχία. Στα μέσα του καλοκαιριού, πάνω από είκοσι χιλιάδες αξιωματικοί και στρατιώτες, με πλήρη εξοπλισμό, είχαν φθάσει στην Κύπρο. Κατά τον Αύγουστο του 1964, σχηματίστηκε στην Κύπρο μια πλήρης ελληνική Μεραρχία η οποία, επί πλέον, διέθετε δύναμη πυρός Σώματος Στρατού, λόγω της μεγάλης ποσότητας υλικού που διέθετε.

Ο Μακάριος φαίνεται να άρχισε να ανησυχεί για το σχετικά μεγάλο αριθμό των αξιωματικών και στρατιωτών από την Ελλάδα. Η δυσπιστία της ελληνοκυπριακής ηγεσίας είχε να κάνει και με την εκ νέου παρουσία του Γρίβα στην Κύπρο η οποία, όμως, αρχικά έγινε ευμενώς αποδεκτή.

Πριν τη μετάβασή του στην Κύπρο, ο Γρίβας εργαζόταν στο Γενικό Επιτελείο Εθνικής Αμύνης (ΓΕΕΘΑ) για την ετοιμασία επιτελικών σχεδίων για την άμυνα της Κύπρου. Με υπόδειξη του Γρίβα, επιλέγηκε ο στρατηγός Γεώργιος Καραγιάννης για την ηγεσία της Εθνικής Φρουράς. Ο στρατηγός Καραγιάννης υπέβαλε, σε λίγο καιρό, μετά την άφιξη του Γρίβα, την παραίτησή του η οποία έγινε δεκτή.

Σύμφωνα με τον τότε υπουργό Εθνικής Αμύνης Πέτρο Γαρουφαλιά, ο Γρίβας μετέβηκε στην Κύπρο με τη συγκατάθεση της ελληνικής κυβέρνησης, υπό τον όρο να είναι μυστική η εκεί παραμονή του και να είναι ολιγοήμερη, όχι πέραν της μιας εβδομάδας. Όταν έγινε γνωστή η παρουσία του, η ελληνική κυβέρνηση, φοβούμενη την τουρκική αντίδραση, αποφάσισε να τον ανακαλέσει στην Αθήνα. Ο Γρίβας δεν υπάκουσε. Τελικά, η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε να αποδεχθεί την παρουσία του στην Κύπρο και να του αναθέσει την αρχηγία της τότε δημιουργηθείσας Ανωτέρας Στρατιωτικής Διοικήσεως Αμύνης Κύπρου (ΑΣΔΑΚ), στην οποία υπάχθηκε η Στρατιωτική Διοίκησης Κύπρου (ΣΔΙΚ) της οποίας Διοικητής ήταν ο στρατηγός Γ. Καραγιάννης.²⁵⁹

Η Μεραρχία και, γενικά, τα ευρισκόμενο στην Κύπρο ελληνικό στράτευμα, υπαγόταν άμεσα στον υπουργό Εθνικής Αμύνης

---

²⁵⁹ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Από την Ζυρίχη εις τον Αττίλα*, Τόμος Β', σ. 9.

Γαρουφαλιά, παρά τις παραστάσεις του Π. Γιωρκάτζη, υπουργού Εσωτερικών και Άμυνας της Κύπρου. Ο Γαρουφαλιάς είχε, προφανώς, τους λόγους του να αποδίδει μεγάλη σημασία στον έλεγχο των δρωμένων στο ελληνοκυπριακό στρατόπεδο.

Στις 23 Ιουνίου, την άφιξη του Γρίβα, ανακοίνωσε ο ίδιος ο Μακάριος, ο οποίος έδωσε και δεξίωση προς τιμή του. Στις 28/6/1964, ο Γρίβας, έχοντας πλάι του τον Μακάριο, μίλησε ενώπιον μεγάλης συγκέντρωσης στη Λευκωσία. Στις 6 Ιουλίου, προσφώνησε τη Βουλή των Αντιπροσώπων, όπου είπε ότι δεν θα μιλούσε ως πολιτικός, αλλά ως εθνικός ηγέτης και ότι είχε έλθει στην Κύπρο «ως ιεραπόστολος μιας ιδέας, της Ενώσεως». Την ομιλία του, χειροκρότησαν όλα τα μέλη της Βουλής των Αντιπροσώπων, περιλαμβανομένων και των βουλευτών της Αριστεράς. Πριν από την πιο πάνω ομιλία του Γρίβα, ο τότε γενικός γραμματέας του ΑΚΕΛ Εζεκίας Παπαϊωάννου, μιλώντας στις 26/6/1964 στη Βουλή των Αντιπροσώπων έλεγε: «Καλωσορίζομεν τον Στρατηγόν Γεώργιον Γρίβαν-Διγενήν και ελπίζομεν ότι η παρουσία του εν Κύπρω θα συμβάλη εις την περαιτέρω ενίσχυσιν της καθολικής ενότητος ολοκλήρου του λαού προς διεξαγωγήν επιτυχούς αγώνος δια την αυτοδιάθεσιν της Κύπρου».²⁶⁰

Τη δραστηριοποίηση του Γρίβα την έβλεπε, ως ορισμένο βαθμό, με καλό μάτι η Αθήνα. Αναμφίβολα, η κυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου επηρεαζόταν, όχι λίγο, από ανθρώπους του Γρίβα στην Κύπρο και στην Ελλάδα οι οποίοι θεωρούσαν ότι ο Γρίβας θα ήταν ένα «αντίβαρο» του Μακαρίου και θα τον «δάμαζε» ή και θα τον ανέτρεπε. Η αντίληψη αυτή, εξηγεί και τη σχετικά μικρή αντίσταση των Δυτικών συμμάχων της Ελλάδας στη μυστική αποστολή ελλαδικού στρατού στην Κύπρο.

Η δυσπιστία των Δυτικών προς τον Μακάριο οφειλόταν όχι μόνο στις σχέσεις του με το ΑΚΕΛ και τη Μόσχα, αλλά και στις απόπειρές του να αγοράσει πυραύλους και οπλισμό από τη Σοβιετική Ένωση και αργότερα από την Τσεχοσλοβακία, που προκάλεσαν σοβαρές διαταραχές στις σχέσεις της Λευκωσίας με

---

²⁶⁰ Μακάριος Δρουσιώτης, *Η πρώτη διχοτόμηση*, σσ. 243-245.

την Αθήνα. Τελικά, οι πύραυλοι, οι οποίοι σύμφωνα με την σύμβαση του 1964 μεταξύ Κύπρου και Σοβιετικής Ένωσης θα παραδίδονταν με άλλο υλικό στη Λευκωσία, έμειναν λόγω των αμερικανικών αντιρρήσεων και παρεμβάσεων της Αθήνας, στην Αίγυπτο.

Οι σχέσεις της κυπριακής κυβέρνησης με την κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου, που δεν ήταν εξ αρχής καλές, επιδεινώθηκαν με τα όσα έλαβαν χώρα το καλοκαίρι του 1964 στην Τηλλυρία, που, παραλίγο, να οδηγούσαν σε ελληνοτουρκικό πόλεμο και είχαν, ως τραγική κατάληξη, τους πολύνεκρους τουρκικούς βομβαρδισμούς στην περιοχή. Όλα αυτά έλαβαν χώρα, όταν ο Άτσεσον βρισκόταν ακόμη στη Γενεύη, συνεχίζοντας την προσπάθειά του να προσφέρει, δια των σχεδίων του, την Ένωση στους Έλληνες και τη Διχοτόμηση στους Τούρκους.

Τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, που άρχισαν στις 8 Αυγούστου, για διάλυση των τουρκικών θυλάκων στην περιοχή, αποφάσισε ο Γρίβας, ο οποίος και ανέλαβε την ευθύνη και υπέβαλε, για τούτο, την παραίτησή του. Την επομένη, ο Γρίβας, μετά από παράκληση του Παπανδρέου, ανακάλεσε την υποβολή της παραίτησής του.

Οι βομβαρδισμοί των τουρκικών αεροπλάνων που σκόρπισαν, με τις βόμβες ναπάλμ, τον θάνατο και τον σοβαρό τραυματισμό σε μεγάλο αριθμό ατόμων, κατά το πλείστον αμάχων, δεν προκάλεσαν την ανάλογη αντίδραση της Ελλάδας. Η Κύπρος έμεινε, ουσιαστικά, αβοήθητη. Τούτο, προκάλεσε ένταση των ανθελληνικών αισθημάτων στο νησί.

Οι επιχειρήσεις είχαν αναληφθεί εν αγνοία της ελληνικής κυβέρνησης και του Γενικού Επιτελείου και παρά τα όσα είχαν συμφωνηθεί μεταξύ Αθηνών και Λευκωσίας ότι έπρεπε να τηρηθεί απόλυτη ειρήνη και ότι μόνο μετά από κοινού συμφωνία θα αναλαμβάνονταν τέτοιες ενέργειες. Όπως αναφέρθηκε, οι επιχειρήσεις έγιναν ενώ βρισκόταν σε εξέλιξη η μεσολαβητική προσπάθεια του Άτσεσον, στην οποία είχε επενδύσει αρκετά η ελληνική κυβέρνηση. Τούτο, δικαιολογημένα προκάλεσε την οργή του Παπανδρέου ο οποίος, όμως, αντί να στραφεί προς την κύριο υπεύθυνο, που ήταν ο Γρίβας, στράφηκε προς τον Μακάριο, θεωρώντας, λανθασμένα, ότι αυτός διέταξε τις επιχειρήσεις. Σε επιστολή του στον Μακάριο, του έγραφε: «Άλλα συμφωνούμε και

άλλα πράττετε». Επίσης, σε σύσκεψη που έγινε στις 11 Αυγούστου στην οικία του στο Καστρί στην οποία μετείχαν και ο υπουργός Εξωτερικών της Κύπρου Σπύρος Κυπριανού και ο πρέσβης της Κύπρου στην Αθήνα Νίκος Κρανιδιώτης, ο Έλληνας πρωθυπουργός, απευθυνόμενος προς αυτούς, είπε: « ... Επιθυμώ όμως να τονίσω ότι δεν είναι δίκαιο να είναι δικαί σας αι πρωτοβουλία και δικαί μας αι συνέπειαι».²⁶¹

Στη συνέχεια, παρατηρείται μια οργανωμένη πολεμική κατά του Μακαρίου τόσο στην Κύπρο όσο και στην Ελλάδα. Στην Κύπρο, επι κεφαλής της πολεμικής κατά του Μακαρίου ήταν ο Γρίβας. Την πολεμική υπέθαλπε η ελληνική κυβέρνηση, η οποία, μάλιστα, χρηματοδοτούσε τη «φιλογορβική» εφημερίδα *Πατρίς*. Στην Ελλάδα, ο φιλοκυβερνητικός τύπος, επιδιδόταν σε μια πρωτοφανή σε βιαιότητα επίθεση κατά του Μακαρίου. Η εφημερίδα *Ελευθερία* των Αθηνών, σε άρθρο της στις 30/1/1965, απευθυνόμενη στον Μακάριο ο οποίος την κατηγόρησε ότι «έχει ύποπτα κίνητρα» και υπηρετεί όχι εθνικά συμφέροντα, έγραφε και τα ακόλουθα: «Αι ιδικαί σας φιλοδοξίαι και επιδιώξεις [...] λογικώς ημπορούν να αντιστρατευθούν την Ένωσιν και εις την πράξιν την αντιστρατεύθησαν, όταν υπογράφατε τας συνθήκας, που την απέκλειαν εσαεί. Την ιδικήν σας μετάνοιαν και την ιδικήν σας ανάνηψιν και την υπερνίκησιν των τεραστίων συμφερόντων και των φοβερών πειρασμών, που σας παραμονεύουν, έχετε σεις την υποχρέωσιν να αποδείξετε εις το Έθνος. Και δεν θα την αποδείξετε με τας ύβρεις κατά των υπερμάχων της Ενώσεως».

Γενική είναι η διαπίστωση ότι, την εποχή εκείνη, δεν υπήρχε ούτε κοινή γραμμή, ούτε σύμπνοια, μεταξύ Αθηνών και Λευκωσίας, αναφορικά με τον χειρισμό του Κυπριακού. Μάλλον, αμοιβαία καχυποψία υπήρχε. Η ίδια κατάσταση συνεχίστηκε, προς το χειρότερο, επί κυβερνήσεων «αποστατών», μετά την παραίτηση του Γεωργίου Παπανδρέου. Όπως θα αναφερθεί πιο κάτω, ο Στέφανος Στεφανόπουλος, όταν ήταν πρωθυπουργός, στις 23 Ιουνίου 1965 είχε διακηρύξει στη Βουλή των Ελλήνων ότι τον Αύγουστο του 1964 «εφθάσαμεν εις τα πρόθυρα της ενώσεως της Κύπρου με την Ελλάδα [...] Μετά ταύτα απεμακρύνθημεν από την ένωσιν, διότι

---

²⁶¹ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Από την Ζυρίχη εις τον Αττίλα*, Τόμος Β', σ. 176.

δυνάμεις σατανικάί, εωσφόροι, αντέδρασαν».²⁶² Αργότερα, ανακάλεσε τα πιο πάνω.

Η στάση της χούντας, που ανέλαβε την εξουσία με το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967, έναντι της ένωσης παρέμεινε η ίδια και εξακολούθησε η δυσπιστία προς τον Μακάριο, παρά το ότι αυτός δεν έχανε την ευκαιρία να δηλώνει την αφοσίωσή του στον στόχο της ένωσης. Η πολεμική της χούντας στρεφόταν και κατά των «ανθενωτικών» της Κύπρου και, ειδικά, των κομμουνιστών, που τους χαρακτήριζε «προγεφύρωμα ξένων συμφερόντων».

Στην Κύπρο, οι λεγόμενοι «ανθενωτικοί» ήταν, στη μεγάλη πλειοψηφία τους, οι εναντιωμένοι στα διχοτομικά σχέδια. Στις 26 Ιουνίου, η Βουλή των Αντιπροσώπων συζήτησε το θέμα και, μετά από έντονες συζητήσεις μεταξύ «ενωτικών» και «αντιστασιακών» βουλευτών, κατέληξε σε ομόφωνο ψήφισμα στο οποίο διακηρυσσόταν ότι ο ελληνισμός της Κύπρου «δεν θα αναστείλη τον νυν διεξαγόμενο αγώνα του, μέχρις ότου ο αγών αυτός ευοδωθεί δια της άνευ ενδιαμέσου τινός σταθμού ΕΝΩΣΕΩΣ ενιαίας και ολοκληρού της Κύπρου μετά της Μητρος Πατρίδος».²⁶³

Στις 9 Αυγούστου η ηγέτης της χούντας Γεώργιος Παπαδόπουλος εκτέλεσε επίσημη επίσκεψη στην Κύπρο, μετά το τέλος της οποίας δήλωσε ότι δεν είδε πουθενά αντίθεση «προς τον καθολικό πόθο του Έθνους μας. Ένωσιν ζητούμεν οι πάντες και δια την Ένωσιν αγωνιζόμεθα ...»

Λίγους μήνες μετά το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967, έλαβε χώρα η περιβόητη συνάντηση του Έβρου στις 9 και 10 Σεπτεμβρίου 1967. Οι συνομιλίες κατέληξαν σε φιάσκο, παρά το ότι η ελληνική πλευρά δέχθηκε όπως, έναντι της ένωσης, παραχωρηθεί στρατιωτική βάση υπό απόλυτη τουρκική κυριαρχία. Η Τουρκία κατέστησε σαφές ότι δεν συζητεί θέμα ένωσης.

Η Ελλάδα, με το καθεστώς της χούντας, βρισκόταν σε διεθνή απομόνωση. Η παρουσία της ελληνικής μεραρχίας στην Κύπρο με

---

²⁶² Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σ. 91.

²⁶³ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Από την Ζυρίχη εις τον Αττίλα*, Τόμος Γ', σ. 167.

σκοπό, όπως η ίδια η Ελλάδα διακήρυττε προς όλες τις κατευθύνσεις, την κατάργηση της κυπριακής ανεξαρτησίας και την πραγματοποίηση της ένωσης, δεν ήταν ανεκτή για την Τουρκία, η οποία προσπαθούσε να βρει την κατάλληλη ευκαιρία για να απειλήσει στρατιωτική επέμβαση, επικαλούμενη τις σχετικές πρόνοιες της Συνθήκης Εγγυήσεως.

Η στρατιωτική επιχείρηση στην Κοφίνου, στις 15/11/1967, πρόσφεραν στην Τουρκία αυτή την ευκαιρία. Η όλη επιχείρηση έγινε μετά από πλήρη συνεννόηση με την Αθήνα, με το ΓΕΕΘΑ.²⁶⁴ Κατά τον Σπύρο Παπαγεωργίου, οι επιχειρήσεις στην Κοφίνου, έγιναν χωρίς σοβαρή αιτία και, πρόδηλα, έγιναν για να εξυπηρετηθούν στόχοι άσχετοι τόσο προς τις στρατιωτικές ανάγκες όσο και προς τον εθνικό πόθο της ένωσης. Επικαλείται τα όσα ισχυρίστηκε, μετά από τρία χρόνια, ο Γρίβας, σύμφωνα με τα οποία οι επιχειρήσεις «έλαβον χώραν κατόπιν επανειλημμένων αιτήσεων του Μακαρίου και τη εγκρίσει της ελληνικής κυβερνήσεως, παρά τη δική μου γνώμη».²⁶⁵

Ακολούθησε η αντίδραση της Τουρκίας η οποία απαίτησε, με τελεσίγραφο και τη απειλή για στρατιωτική επέμβαση, την άμεση αποχώρηση της ελληνικής στρατιωτικής δύναμης από την Κύπρο. Στις 12 Δεκεμβρίου το στρατιωτικό καθεστώς της Ελλάδας, συμμορφούμενο με τους όρους του τουρκικού τελεσιγράφου, άρχισε να αποσύρει τη Μεραρχία. Μαζί με τη Μεραρχία, απομακρύνθηκε από την Κύπρο και ο Γρίβας, ενώ, κάτω από επιμονή του Μακαρίου, παράμεινε η Εθνική Φρουρά. Η διατήρηση, όμως, της Εθνικής Φρουράς, συνεπαγόταν την ανάγκη παραμονής στην Κύπρο πεπειραμένων Ελλήνων αξιωματικών, που θα την είχαν υπό τη διοίκηση και τον έλεγχό τους.

Με την απομάκρυνση της Μεραρχίας, εγκαταλείπεται ο πρώτος από τους προαναφερθέντες σκοπούς που επιδιώχθηκαν με το σχηματισμό της και η Κύπρος παρέμεινε στρατιωτικά

---

²⁶⁴ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σελ.101.

²⁶⁵ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Από την Ζυρίχη εις τον Αττίλα*, Τόμος Γ', σσ. 188-190.

απροστάτευτη. Η Κύπρος έμεινε μια «ανοχύρωτη πολιτεία». Όμως, είναι αξιοσημείωτη μια δήλωση, στις 4/12/1967, του υπουργού Εξωτερικών του στρατιωτικού καθεστώτος Παναγιώτη Πιπινέλη, σύμφωνα με την οποία η ελληνική κυβέρνηση αντιμετώπιζε την ανάκληση της Μεραρχίας πολύ πριν από τα γεγονότα της Κοφίνου για στρατιωτικούς λόγους, τους οποίους, όμως, δεν ανέφερε. Πιθανόν, να θεωρούσε ότι η Μεραρχία δεν ήταν σε θέση να αποκρούσει μια εισβολή από την Τουρκία.²⁶⁶ Όμως, τέτοια άποψη δεν ευσταθεί. Η άμυνα της Κύπρου ήταν ικανή να αντιμετωπίσει μια τουρκική εισβολή και, τούτο, το γνώριζε καλά η Τουρκία και δεν θα την επιχειρούσε. Εξ άλλου, οι τότε αποβατικές δυνάμεις της Τουρκίας δεν ήταν αυτές του 1974. Στις 27/11/1967 ο Τσακλαγιαγκίλ, τότε υπουργός Εξωτερικών της Τουρκία, δήλωνε στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση ότι η αποχώρηση του ελληνικού στρατού από την Κύπρο μετέβαλε την ισορροπία δυνάμεων και εκμηδένιζε μια στρατιωτική παρουσία, που θα μπορούσε να οδηγήσει βίαια στην ένωση. Χαρακτήρισε την αποχώρηση ως «μια σημαντική εξέλιξη « για την τελική λύση και τόνισε ότι «μια μέρα το Κυπριακό-φτάνει μόνο να διατηρήσουμε την αποφασιστικότητά μας-θα λυθεί σύμφωνα με τη δική μας επιθυμία».²⁶⁷

Μπορεί, με την απομάκρυνση της Μεραρχίας, να έμεινε στρατιωτικά απροστάτευτη η Κύπρος, όμως η ελληνική χούντα, με την Εθνική Φρουρά που την έλεγχε, παράμεινε για να διαπράξει, στα χρόνια που ακολούθησαν, τα ανοσιουργήματα που παρατίθενται στο σχετικό Κεφάλαιο του βιβλίου. Το 1975, μετά την τουρκική εισβολή, ο Μακάριος, σε συνέντευξή στον Έλληνα δημοσιογράφο στη *Βραδινή των Αθηνών* Βάσο Βασιλείου, δήλωνε ότι «ήταν λάθος του να μην απαλλαγεί από την Εθνική Φρουρά το 1967».²⁶⁸

---

²⁶⁶ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σ.101.

²⁶⁷ Ο. π., σ.104.

²⁶⁸ Ο. π., σσ. 103-104.

Β. ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΑΤΣΕΣΟΝ

Από το 1964 και μετά, ο Μακάριος επιδιόταν σε μια αγωνιώδη προσπάθεια ματαίωσης σχεδίων, που ήταν, στην ουσία τους, διχοτομικά και αναιρούσαν την ανεξαρτησία και εδαφική ενότητα της Κύπρου.

Οι απόπειρες επιβολής των διχοτομικών σχεδίων ήταν απόρροια της απόφασης των Δυτικών Δυνάμεων να καταλύσουν την Κυπριακή Δημοκρατία. Οι συγκρούσεις του Δεκεμβρίου του 1963, μετά από προσπάθειες του Μακαρίου να ανατρέψει τις ισορροπίες που καθιέρωσαν οι Συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου, η κλιμάκωση των οποίων έτεινε να φέρει σε εμπόλεμη κατάσταση δυο εταίρους του ΝΑΤΟ, σε συνδυασμό με την προσκόλληση της κυπριακής κυβέρνησης στο κίνημα των αδεσμεύτων και των διασυνδέσεών της με τον σοβιετικό συνασπισμό, προκάλεσαν το έντονο ενδιαφέρον των ΗΠΑ και την ενεργό ανάμιξή τους στην προσπάθεια εξεύρεσης μιας λύσης στο Κυπριακό πρόβλημα, που θα άφηνε ικανοποιημένους του δυο συμμάχους τους. Τέτοιας μορφής λύση, αναπόφευκτα, θα είχε στοιχεία διχοτόμησης ή μιας «συνεταιρικής» διακυβέρνησης της Κύπρου.

Στις αρχές του Ιουνίου του 1964, η ρήξη μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας έφθασε σε μη ανατρέψιμο σημείο, με την απόφαση της τελευταίας να επέμβει στρατιωτικά στην Κύπρο και να καταλάβει τμήμα της. Το ενδεχόμενο τούτο, κινητοποίησε την κυβέρνηση των ΗΠΑ. Ο Αμερικανός Πρόεδρος Λύντον Τζόνσον απέστειλε αυστηρή επιστολή προς τον πρωθυπουργό της Τουρκίας Ισμέτ Ινονού, με ημερομηνία 5/6/1964, με την οποία ζητούσε από την Τουρκική κυβέρνηση να ματαιώσει τα σχέδιά της για διενέργεια εισβολής στην Κύπρο. Στην επιστολή του, ο Τζόνσον επιστούσε την προσοχή του Τούρκου πρωθυπουργού ότι η εισβολή «θα προκαλέσει μια στρατιωτική σύγκρουση μεταξύ των τουρκικών και ελληνικών δυνάμεων» και, περαιτέρω, «είναι δυνατό να διανοίξει την οδό για άμεση επέμβαση της Σοβιετικής Ένωσης». Επίσης, στην επιστολή γινόταν αναφορά και στη μεταξύ ΗΠΑ και Τουρκίας διμερή σύμβαση για παροχή στρατιωτικής βοήθειας του 1947 με βάση την οποία, η τουρκική κυβέρνηση «πρέπει να λάβει τη

συγκατάθεση των ΗΠΑ, προκειμένου να χρησιμοποιήσει τη χορηγούμενη στρατιωτική βοήθεια για σκοπούς άλλους από εκείνους για τους οποίους αυτή χορηγείται». Σε απαντητική του επιστολή, ημερομηνίας 15/6/1964, ο Ινονού διαβεβαίωνε τον Αμερικανό Πρόεδρο ότι η Τουρκία ανέβαλε την απόφασή της για μονομερή στρατιωτική επέμβαση στην Κύπρο. Επίσης, στην επιστολή του ο Ινονού έγραφε ότι η χώρα του αισθάνθηκε τέσσερις φορές, από του τέλους του 1963, την ανάγκη να επέμβει στρατιωτικώς.²⁶⁹

Μέσα σε αυτό το κλίμα, έλαβαν χώρα οι συνομιλίες που είχε στην Ουάσιγκτον, στις 24 και 25 Ιουνίου 1964, ο πρωθυπουργός της Ελλάδας Γεώργιος Παπανδρέου με τον πρόεδρο των ΗΠΑ Λύντον Τζόνσον. Ο Τζόνσον είχε, ταυτόχρονα συνομιλίες και με τον Ινονού, ο οποίος είχε και αυτός μεταβεί, προς τούτο, στην Ουάσιγκτον. Στις συναντήσεις του με τον Τζόνσον, ο Παπανδρέου δέχτηκε την αμερικανική πρόταση για μεσολάβηση του πρώην υπουργού Εξωτερικών Ντιν Άτσεσον (Dean Acheson), που ήταν εκείνο τον καιρό σύμβουλος του Τζόνσον για θέματα εξωτερικής πολιτικής. Αυτή η μεσολάβηση περιβλήθηκε, με πρόταση του Γ. Παπανδρέου, τον «μανδύα» υποστήριξης των μεσολαβητικών προσπαθειών του μεσολαβητή του ΟΗΕ. Σακάρι Τουομιόγια (Sakari Tuomioja).²⁷⁰ Από του σημείου αυτού, τίθεται σε λειτουργία ένας μηχανισμός, οι διεργασίες του οποίου, σταδιακά, θα οδηγήσουν στις ελληνο-τουρκικές συνομιλίες της Γενεύης και στα περιλάλητα «Σχέδια Άτσεσον».

Η «παράλληλη μεσολάβηση» του Acheson στη Γενεύη διάρκεσε από τις 5 Ιουλίου 1964 ως τις 22 Αυγούστου 1964. Έχουν γραφεί πάρα πολλά για τις συνομιλίες της Γενεύης και το λεγόμενο «Σχέδιο Άτσεσον» και, ειδικά, για το περιεχόμενό του. Οι διαφορετικές εκδοχές οφείλονται στο ότι ο Acheson ήταν

---

²⁶⁹ Σπύρου Παπαγεωργίου, *Τα Κρίσιμα Ντοκουμέντα του Κυπριακού (1959-1967)*, Τόμος Α΄. σσ. 346-356.

²⁷⁰ Παύλος Ν. Τζεμμιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σ. 610.

αναγκασμένος να τροποποιεί κάθε τόσο, κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, τις προτάσεις του.

Εκείνο που είναι σίγουρο, είναι ότι δεν υπήρξε ένα και μόνο σταθερό Σχέδιο Άτσεσον.

Αρχικά, το Σχέδιο, το Σχέδιο Ι, πρόβλεπε την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και τη δημιουργία μιας στρατιωτικής βάσης στην Καρπασία υπό την πλήρη κυριαρχία της Τουρκίας. Η έκταση αυτής της βάσης ήταν αρκετά μεγάλη. Σύμφωνα με τον Νιχάτ Ερήμ, η στρατιωτική βάση θα έπρεπε να αναλογεί με το 11% της συνολικής επιφάνειας της Κύπρου.²⁷¹ Εκτός αυτού, προτεινόταν η δημιουργία δυο ή τριών τουρκοκυπριακών αυτοδιοικούμενων περιοχών. Με βάση το Σχέδιο ΙΙ, η έκταση περιορίζεται. Σε αυτό προβλεπόταν εκμίσθωση της περιοχής της βάσης.

Η Τουρκία αποδέχθηκε το Σχέδιο Ι ως βάση διαπραγματεύσεων, ενώ απέρριψε το Σχέδιο ΙΙ. Έκρινε την πρόταση για εκμίσθωση της βάσης ως εντελώς απαράδεκτη. Ο λόγος είναι προφανής. Δεν ήταν συμβατό με τα διχοτομικούς της στόχους. Η Ελλάδα απέρριψε το Σχέδιο Ι, ακόμη και ως βάση διαπραγματεύσεων, ενώ το Σχέδιο ΙΙ το δέχθηκε αρχικά «σχεδόν, αλλά όχι εντελώς».²⁷²

Τον Γεώργιο Παπανδρέου τον γοήτευε η θεμελιακή ιδέα του «Σχεδίου Acheson» που συνίστατο στην Ένωση, με ταυτόχρονη λήψη υπόψη των συμφερόντων της Άγκυρας, δηλαδή παροχή κυπριακού εδάφους στην Τουρκία. Με άλλα λόγια, διπλή Ένωση. Συνήθιζε να λέει: «Μας προσφέρουν μια πολυκατοικία έναντι αντιπαροχής ενός διαμερίσματος». Το «διαμέρισμα» σ' αυτή την περιώνυμη φράση ήταν η τουρκική στρατιωτική βάση ή ζώνη.²⁷³

Στις 22 Αυγούστου 1964 ο Παπανδρέου απάντησε στον Acheson, με μια όχι εντελώς ξεκάθαρη επιστολή. «Δεχόμεθα», έγραφε, «να εκμισθώσουμε στην Τουρκία μια περιοχή, για μια λογική περίοδο, για την εγκατάσταση τουρκικής βάσης». Όμως: «Η πρότασή σας

---

²⁷¹ Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος ΙΙ, σ. 612.

²⁷² Ο. π., σ. 613.

²⁷³ Ο. π., σ. 614.

[...] υπερβαίνει κατά πολύ την απαραίτητη για την εγκατάσταση μιας στρατιωτικής βάσης έκταση και έχει το χαρακτήρα περιορισμένης διχοτόμηση [...] Η Ελλάδα δέχεται να υποστηρίξει την ιδέα της τουρκικής βάσης, ακόμη και αν ο αρχιεπίσκοπος διαφωνεί σ' αυτό, [...] αρκεί η έκταση της βάσης να είναι περιορισμένη, να αντιστοιχεί π.χ. στην έκταση των βρετανικών βάσεων, που υπάρχουν σήμερα στην Κύπρο». Επίσης, την προτεραία, στις 21 Αυγούστου, ο Γ. Παπανδρέου απέστειλε στη Γενεύη το διευθυντή του διπλωματικού του γραφείου Ιωάννη Σωσσίδη για να γνωστοποιήσει στον Acheson την καταρχήν αποδοχή του Σχεδίου, προτείνοντας ορισμένες εδαφικές βελτιώσεις υπέρ της ελληνικής πλευράς σε σχέση με την τουρκική βάση. Όμως, την επομένη τηλεφώνησε στον Σωσσίδη και του έδωσε την εντολή να ανακαλέσει την καταρχήν αποδοχή.²⁷⁴ Δεν επιδέχεται αμφισβήτηση, πως ο Γεώργιος Παπανδρέου άλλαξε, εντός πολύ μικρού χρονικού διαστήματος, τη στάση του απέναντι στο Σχέδιο Acheson.

Στην προσπάθειά τους να επιβάλουν στην Κύπρο ένα σχέδιο παρεμφερές με το «σχέδιο Acheson», οι ΗΠΑ προσπάθησαν να υποδαυλίσουν τις σχέσεις του Μακαρίου με τον Γρίβα, εκμεταλλευόμενες το αντιμακαριακό και αντικομμουνιστικό μένος του Γρίβα. Όπως αναφέρει ο τότε υφυπουργός Εξωτερικών George Ball στο βιβλίο του *The Past Has Another Pattern*, οι αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες καθιέρωσαν στενές επαφές με τον Σωκράτη Ηλιάδη, στενό συνεργάτη του Γρίβα, με σκοπό την προώθηση του σχεδίου του τελευταίου για Ένωση. Το σχέδιο πρόβλεπε προστασία των Τουρκοκυπρίων που θα διαβιούσαν στην Κύπρο ή αποζημίωση όσων επιθυμούσαν να την εγκαταλείψουν, ένταξη της Κύπρου στο ΝΑΤΟ και απομάκρυνση του Μακαρίου.²⁷⁵

Γ. ΣΧΕΔΙΑ ΠΡΑΞΟΚΟΠΗΜΑΤΙΚΗΣ «ΕΝΩΣΗΣ»

Το πόσο αστόχαστη υπήρξε εκείνο τον καιρό η πολιτική της Αθήνας στο Κυπριακό, καταδεικνύει, μεταξύ άλλων, και το σχέδιο

---

²⁷⁴ Παύλος Ν. Τζερμιός, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σσ. 614, 615.

²⁷⁵ Christopher Hitchens, *Cyprus*, σσ. 58, 59.

ενός πραξικοπήματος για την Ένωση ή, με άλλη ονομασία, το σχέδιο της «μονομερούς Ενώσεως». Επρόκειτο για την ιδέα μονομερούς ανακήρυξης της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα με ταυτόχρονες αποφάσεις της κυπριακής και της ελλαδικής Βουλής. Κατά τον Πέτρο Γαρουφαλιά, τότε υπουργό Εθνικής Αμύνης, η ιδέα ήταν δική του. Άλλοι αποδίδουν την «έμπνευση» στον Γεώργιο Παπανδρέου. Πάντως το Συμβούλιο του Στέμματος, υπό την προεδρία του βασιλιά, αποφάσισε στις 19 Αυγούστου 1964, παρόντος του ηγέτη της αντιπολίτευσης Παναγιώτη Κανελλοπούλου, την εκτέλεση του σχεδίου. Ο Κύπριος υπουργός Εξωτερικών Σπύρος Κυπριανού, που βρισκόταν τότε στην Αθήνα, φέρεται να συνήνεσε.

Στις 20 Αυγούστου 1964 ο Γαρουφαλιάς πήγε στη Λευκωσία, για να υποβάλει το σχέδιο στον Μακάριο. Οι συνομιλίες του Γαρουφαλιά με τον Μακάριο δεν ολοκληρώθηκαν, γιατί ο Γεώργιος Παπανδρέου ειδοποίησε τον Γαρουφαλιά να επιστρέψει στην Αθήνα, όπου του ανακοίνωσε ότι άλλαξε γνώμη, επειδή είχε στο μεταξύ αποφασίσει να δεχθεί το δεύτερο σχέδιο Άτσεσον.²⁷⁶

Σύμφωνα με τον Γαρουφαλιά, θα γινόταν «χειρουργική εκκαθάριση μιας πυορροούσης πληγής». Κατ' άλλη ορολογία, σχεδιαζόταν «πραξικοπηματική Ένωσις».²⁷⁷

Άλλοι συγγραφείς (π.χ. οι Νίκος Κρανιδιώτης και Σπύρος Λιναρδάτος) πιστεύουν, πως υπήρξε συνάρτηση ανάμεσα στη «μονομερή Ένωση» και στην πολιτική της Ουάσιγκτον. Ο Κύπριος πρόεδρος φέρεται να εξέφρασε αργότερα στον Νίκο Κρανιδιώτη την πεποίθηση, πως η πρόταση του Γαρουφαλιά έγινε σε συνεννόηση με τους Αμερικανούς και πως στόχος της ήταν η πραξικοπηματική επιβολή του «Σχεδίου» Acheson, δηλαδή στην πραγματικότητα η διχοτόμηση της Κύπρου.²⁷⁸

---

²⁷⁶ Μενέλαος Αλεξανδράκης, Βύρων Θεοδωρόπουλος, Ευστάθιος Λαγάκος, *Το Κυπριακό 1950-1974, Μια Ενδοσκόπηση*, σ. 38.

²⁷⁷ Παύλος Ν. Τζερμιός, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σ. 616.

²⁷⁸ Νίκος Κρανιδιώτης, *Ανοχύρωτη Πολιτεία*, Τόμος Α', σσ. 227, 228.

Κατά τον Μενέλαο Αλεξανδράκη, τότε πρέσβη της Ελλάδας στην Κύπρο, η Ελληνική Πρεσβεία δεν είχε καθόλου ενημερωθεί για τις μυστικές συνομιλίες του Μακαρίου με τον Γαρουφαλιά. Αργότερα, τρεις μήνες μετά, ο Μακάριος του είπε ότι απέκλεισε την ιδέα πραξικοπηματικής ενώσεως, αν και είχε κάνει τη σκέψη και μάλιστα είχε μιλήσει γι' αυτήν. Αλλά, συνέχισε, θα επρόκειτο περί «ανοήτου ηρωισμού». Ήρωας θα ήμουνα εγώ ο Αρχιεπίσκοπος, προσέθεσε, και συνέπεια η επέμβαση της Τουρκίας, των Δυνάμεων και η διχοτόμηση.²⁷⁹

Ο Ιωάννης Σωσσίδης, ένθερμος υποστηρικτής της ρύθμισης Acheson και σφοδρός επικριτής της «ανθελληνικής δραστηριότητας» του Μακαρίου, έγραφε στις 25 Αυγούστου 1964 σε υπόμνημα του προς τον Γεώργιο Παπανδρέου, πως ο Acheson του είχε πει στις 22 Αυγούστου 1964, ότι η Αθήνα έπρεπε, με βοήθεια του στρατού της στην Κύπρο να επιδιώξει να επιβάλει στην πράξη στο νησί καθεστώς ελεγχόμενο από την Ελλάδα, οπότε θα καθίστατο δυνατή η ανακήρυξη της Ένωσης παρά την αντίσταση του Μακαρίου. Ειδικότερα, σύμφωνα με σχετική έκθεση του Σωσσίδη προς τον Έλληνα πρωθυπουργό, έδιδε προς τους Έλληνες τις πιο κάτω συμβουλές:

«α) Να εξασφαλίσωμεν τον πληρέστερον δυνατόν έλεγχο της νήσου, υπό του ελληνικού στρατού, ούτως ώστε να στερηθή ο Μακάριος πάσης στρατιωτικής δυνάμεως και να μη δύναται να εκτελή επιχειρήσεις του είδους της Μανσούρας, συνεπαγόμενος τον κίνδυνον της τουρκικής επεμβάσεως.

β) Να καταλάβη ο ελληνικός στρατός άπαντα τα στρατηγικά σημεία της νήσου και να απόδειξη εν συνεχεία διά της στάσεως του την διαφοράν μεταξύ της ελληνικής και της κυπριακής διοικήσεως, ως και τα πλεονεκτήματα, τα οποία θα συνεπήγετο διά τους Τουρκοκυπρίους η ένωσις της Κύπρου με την Ελλάδα. Κατ' αυτόν

---

²⁷⁹ Μενέλαος Αλεξανδράκης, Βύρων Θεοδωρόπουλος, Ευστάθιος Λαγάκος, *Το Κυπριακό 1950-1974, Μια Ενδοσκόπηση*, σ. 38.

τον τρόπον θα επήρχετο σταδιακώς ύφεσις εις τας ελληνοτουρκικὰς σχέσεις, και

γ) Να εγκαθιδρυθή βαθμιαίως de facto καθεστώς ελληνικής διοικήσεως εις την Κύπρον, ώστε να καταστή δυνατή, βραδύτερον, η κήρυξις της ενώσεως και επισήμως, χωρίς να χρειασθή προγενεστέρα συνεννόησις μετά των Τούρκων και παρά την αντίδρασιν του Αρχιεπισκόπου, όστις κατά τον συνομιλητήν μου, θα πράξει το παν διά να την ματαίωση».

Ο Nihat Erim αναφέρει στο *Ημερολόγιό* του τα ακόλουθα σχετικά με την συνάντηση που είχε με τον Acheson στις 26 Αυγούστου 1964:

«Ο Άτσεσον, εκείνη την ημέρα, μας ζήτησε να μη γράψουμε τα σπουδαία πράγματα, τα οποία μας είπε. “Αν τα γράψεις θα τα διαψεύσω, θα τα αρνηθώ”, είπε. “Περιληπτικά και φιλικά σας μιλώ, μπορείτε να καταλάβετε, με στρατιωτική δύναμη που θα αποβιβάσετε, την περιοχή που σας έχει παραχωρηθεί, δίχως να χύσετε πολύ αίμα. Αν είσθε σε θέση να το πραγματοποιήσετε, πηγαίνετε να την καταλάβετε. Δεν θα βρείτε αντιμετώπο τον Έκτο Αμερικανικό Στόλο. Τουναντίον θα σας καλύψει, θα σας προστατεύσει”».²⁸⁰

Παρά την ματαίωση του σχεδίου Άτσεσον, ο Γ. Παπανδρέου έμεινε προσκολλημένος στην πολιτική και τη φιλοσοφία του. Δεν δόθηκε, όμως, ευκαιρία στον Παπανδρέου να εφαρμόσει τις αποφάσεις του. Στις 15 Ιουλίου 1965 υπέβαλλε την παραίτηση της κυβέρνησής του.

Ακολούθησαν οι κυβερνήσεις των «αποστατών». Στις 24 Σεπτεμβρίου 1965 αναλάμβανε την πρωθυπουργία ο Στέφανος Στεφανόπουλος, που έμεινε στην εξουσία μέχρι τα τέλη Δεκεμβρίου 1966. Ο Στεφανόπουλος επέμενε στη συνέχιση των συνεννοήσεων με την Τουρκία και ήταν εκείνος που χαρακτήρισε το Μακάριο ως τις «σατανικές και εωσφορικές δυνάμεις», που ματαίωσαν την ένωση. Στις 23 Ιουνίου 1965 είχε διακηρύξει στη Βουλή των Ελλήνων ότι τον Αύγουστο του 1964 «εφθάσαμεν εις τα πρόθυρα

---

²⁸⁰ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σσ. 87-88. Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σσ. 616-617.

της ενώσεως της Κύπρου με την Ελλάδα [...] Μετά ταύτα απεμακρύνθημεν από την ένωσιν, διότι δυνάμεις σατανικάί, εωσφόροι, αντέδρασαν». Αργότερα, ανακάλεσε τα πιο πάνω.²⁸¹

Αποκορύφωμα των ενεργειών της κυβέρνησης του Στεφανόπουλου για το Κυπριακό, με υπουργό Εξωτερικών τον Ιωάννη Τούμπα, ήταν η συνάντηση και το Μνημόνιο του Παρισιού στις 17 Δεκεμβρίου 1966. Η συνάντηση πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι μεταξύ του Τούμπα και του υπουργού Εξωτερικών της Τουρκίας Τσακλαγιαγκίλ. Στο Μνημόνιο της συνάντησης, αναφέρονται λεπτομερειακά οι απόψεις και των δυο μερών. Ο Τούμπας ζήτησε την ένωση, γιατί η ανεξάρτητη Κύπρος αποτελούσε μεγάλο κομμουνιστικό κίνδυνο για την περιοχή. Και διασαφήνιζε: «Όταν λέγωμεν ένωσιν έχομεν υπόψιν ότι υπάρχουν πολλαί μορφαί ενώσεως και είμεθα πρόθυμοι να συζητήσωμεν εκείνας που προσφέρονται εις κοινήν αποδοχήν». Έδωσε, στη συνέχεια, τη διαβεβαίωση ότι, με την πραγματοποίηση της ένωσης, θα ήταν διαθέσιμη η βάση της Δεκέλειας. Σχετικά με τη θέση του Μακάριου, ο Τούμπας είπε ότι «ο Τούρκος υπουργός ασχολείται υπερβαλλόντως με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο».

Ο Τσακλαγιαγκίλ, αφού επανέλαβε τις τουρκικές απόψεις για τη θέση της τουρκικής κοινότητας, επέμεινε ότι «αι δύο κοινότητες ανήκουν αντιστοίχως εις Ελλάδα και Τουρκίαν και ότι εάν εις τον αριθμόν των Τουρκοκυπρίων προστεθή και ο αριθμός των Τούρκων της Τουρκίας και εάν το αντίστοιχον γίνη και διά τους Έλληνας, τότε αι αριθμητικά αναλογίαι αποβαίνουν προς όφελος των Τούρκων». Μίλησε για την ένωση και τη διχοτόμηση και για την ανάγκη αναζήτησης και άλλης λύσης, προσθέτοντας, στην πορεία της συζήτησης, το αίτημα της συγκυριαρχίας. Τόνισε ότι «εάν η Ελλάς εδέχετο κυρίαρχον τουρκικήν βάσιν, τούτο θα ήτο στοιχείον θετικών», για να προσθέσει ότι η Τουρκία ήταν αδύνατο να συζητήσει περί του καθεστώτος της νήσου προτού πληροφορηθεί «σαφώς εάν η Ελλάς δύναται να εξασφάλιση από τους Άγγλους την τουρκικήν κυριαρχίαν της Βάσεως. Μετά την διευκρίνησιν του

---

²⁸¹ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σ. 91.

θέματος τούτου, θα ηδυνάμην να παρουσιασθώ εις την κυθέρνησιν μου και να ζητήσω να καθορίση αυτή την τελικήν θέσιν της».

Από τα πιο πάνω καταφαίνεται ότι το Μνημόνιο της 17ης Δεκεμβρίου ούτε έθεσε τις βάσεις ούτε προώθησε την ένωση. Αποτελούσε μια απόπειρα Ελλάδας και Τουρκίας, με προεξάρχοντα ρόλο της ελληνικής πλευράς, για διάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας και παροχή εδαφικών ανταλλαγμάτων στην Τουρκία. Δεν στάθηκε, όμως, τυχερό. Υπογραφόταν στις 17 Δεκεμβρίου και σε τέσσερις μέρες, στις 21 Δεκεμβρίου, 1966, η κυβέρνηση Στεφανοπούλου καταψηφιζόταν στη Βουλή και υπέβαλλε την παραίτηση της.²⁸²

Δ. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ «ΕΦΙΚΤΟΥ»

Λίγους μήνες μετά το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967, έλαβε χώρα η περιβόητη συνάντηση του Έβρου στις 9 και 10 Σεπτεμβρίου 1967. Υπάρχουν ασάφειες όσον αφορά τις Ελληνικές προτάσεις που βασιζόνταν στην Ένωση. Οι συνομιλίες κατέληξαν σε φιάσκο. Δυο μέρες μετά τη συνάντηση του Έβρου ο Ντεμιρέλ είπε ξεκάθαρα, ότι οι μαθητευόμενοι μάγοι της δικτατορίας, συνεπαρμένοι από την ευφορία της «Ένωσης», αδυνατούσαν να συνειδητοποιήσουν ότι: «Η Τουρκία δεν θα δεχτεί ποτέ την προσάρτηση της Κύπρου στην Ελλάδα».

Η κρίση του Νοεμβρίου του 1967, μετά τα επεισόδια της Κοφίνου, οδήγησε στην απομάκρυνση της Ελληνικής στρατιωτικής μεραρχίας από την Κύπρο. Ακολούθησε, στα τέλη Δεκεμβρίου του ίδιου χρόνου ο σχηματισμός της «Προσωρινής Τουρκοκυπριακής Διοίκησης».

Ο Μακάριος άρχισε να μελετά αλλαγή της μέχρι τότε επίσημης γραμμής του. Στις 12 Ιανουαρίου 1968, πριν από τις προεδρικές εκλογές, ο Μακάριος διακήρυξε την περίφημη θεωρία του «εφικτού», κάνοντας διάκριση ανάμεσα στο ευκταίο (την Ένωση) και στο εφικτό (την ανεξαρτησία).

---

²⁸² Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σσ. 91-93.

Ακολούθησαν οι συνομιλίες Κληρίδη-Ντενκτάς. Στο μακρύ χρονικό διάστημα, που κράτησαν οι συνομιλίες μέχρι την Τουρκική εισβολή, σημειώθηκαν ορισμένες πρόοδοι, κυρίως, μετά που αυτές έλαβαν την μορφή των «ενισχυμένων» συνομιλιών, με τη συμμετοχή σε αυτές, ως εμπειρογνομόνων, του Έλληνα Μιχαήλ Δεκλερή και του Τούρκου Ορχάν Αλντικαστή. Οι πρόοδοι σημειώθηκαν στο θέμα της συνταγματικής δομής του κράτους. Μα, το βαθύ χάσμα απόψεων στο καίριο θέμα της τοπικής αυτοδιοίκησης των Τουρκοκυπρίων εξακολουθούσε να υπάρχει. Κατά τον Δεκλερή, στα τέλη 1972 και στις αρχές 1973 υφίστατο μια «χρυσή ευκαιρία» που χάθηκε λόγω των προεδρικών εκλογών του Φεβρουαρίου 1973.²⁸³ Αυτή η κρίση δεν ευσταθεί, παρά το ότι, σχετικά με την οργάνωση των κρατικών εξουσιών, είχε εκείνο τον καιρό επιτευχθεί αξιοσημείωτη σύγκλιση θέσεων. Όμως, οι διχογνωμίες για την τοπική διοίκηση, αλλά και για άλλα ζητήματα, ιδιαίτερα τη Συνθήκη Εγγύησης, συνεχίζονταν. Τον Απρίλιο του 1973 ο Κληρίδης θέλησε, λόγω της διχόνοιας στο ελληνοκυπριακό στρατόπεδο, να παραιτηθεί από διαπραγματευτής. Όμως, ο Μακάριος δεν δέχτηκε την παραίτηση του.²⁸⁴ Τον επόμενο μήνα ο Κληρίδης συζήτησε στην Αθήνα με κυβερνητικούς εκπροσώπους τα του διακοινοτικού διαλόγου. Όπως δείχνουν σχετικά έγγραφα («Greek Proposals on the Organic Law of Local Government της 14ης Δεκεμβρίου 1973 - «Turkish Proposals on Regional Autonomy» της 21ης Δεκεμβρίου 1973), τον Δεκέμβριο του 1973 οι απόψεις Κληρίδη και Ντενκτάς εξακολουθούσαν να συγκρούονται.²⁸⁵

Κατά τον Δεκλερή, στις 13 Ιουλίου του 1974 οι εμπειρογνώμονες είχαν συμφωνήσει για την αυτοδιοίκηση των πέντε μεγάλων πόλεων της Κύπρου. Η συμφωνία διαβιβάστηκε στην Αθήνα και στην Άγκυρα και συμφωνήθηκε να κατατεθεί στην τράπεζα των

---

²⁸³ Μιχαήλ Ηλ. Δεκλερή, *Κυπριακό 1972 -1974: Η Τελευταία ευκαιρία*, σσ. 174 και επ.

²⁸⁴ Γλαύκος Κληρίδης, *Η Κατάθεσή μου*, Τόμος Γ', σσ. 259 και επ.

²⁸⁵ Παύλος Ν. Τζερμιός, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σ. 670.

διαπραγματεύσεων στις 16 Ιουλίου 1974.²⁸⁶ Οπωσδήποτε, αυτή η συμφωνία των δυο εμπειρογνομόνων δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτή τόσο από την Ελλάδα όσο και από την Τουρκία μετά τις κυβερνητικές αλλαγές που έλαβαν χώρα στις δυο αυτές χώρες, με την πτώση του Παπαδόπουλου από τον Ιωαννίδη το Νοέμβριο του 1973 και την άνοδο στην εξουσία του Μπουλέντ Ετσεβίτ. Ο Ιωαννίδης «οραματιζόταν» την ένωση και ο Ετσεβίτ, σύμφωνα με τις προγραμματικές του δηλώσεις, υποστήριζε λύση του Κυπριακού πάνω σε ομοσπονδιακή βάση.²⁸⁷

---

²⁸⁶ Μιχαήλ Ηλ. Δεκλερή, *Κυπριακό 1972-1974: Η Τελευταία ευκαιρία*, σ. 272.

²⁸⁷ Παύλος Ν. Τζερμιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σ. 670.

ΚΕΦ. VII: Η ΚΑΤΟΛΙΣΘΗΣΗ.

A. ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ

Οι σχέσεις του Μακαρίου με την ελληνική χούντα, δεν υπήρξαν ποτέ καλές και σχέδια για παραμερισμό του τεκταίνονταν και επί εποχής Γεωργίου Παπαδοπούλου.

Στις 8 Μαρτίου 1970, έγινε απόπειρα κατά της ζωής του Μακαρίου, όταν πλήγηκε το προεδρικό ελικόπτερο. Ο Μακάριος σώθηκε ως εκ θαύματος και τραυματίστηκε βαριά ο χειριστής του ελικοπτερού επισημναγός Ζαχαρίας Παπαδογιάννης, Έλληνας αξιωματικός. Πίσω από την ομάδα που έριψαν τις σφαίρες κατά του ελικοπτερού, κρυβόταν ο Πολύκαρπος Γιωρκάτζης, ο οποίος στις 1/11/1968 απομακρύνθηκε από τη θέση του υπουργού Εσωτερικών και Αμύνης, μετά από απαίτηση της χούντας των Αθηνών, λόγω της ανάμιξής του στην υπόθεση της παροχής προστασίας στον Παναγούλη στην Κύπρο. Ο Γιωρκάτζης φαίνεται πως, μετά την απομάκρυνσή του από τα υπουργεία Εσωτερικών και Αμύνης, δημιούργησε στενές διασυνδέσεις με τη χούντα και, ειδικότερα, με υψηλόβαθμους αξιωματικούς της Εθνικής Φρουράς, όπως τον συνταγματάρχη Παπαποστόλου, αλλά και με τον σταθμάρχη της CIA στην Κύπρο Eric Neff. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι είχε ενεργό ανάμιξη στην κατάστρωση του συνωμοτικού σχεδίου εξόντωσης του Μακαρίου. Ο Μακάριος ήταν γνώστης των δραστηριοτήτων του Γιωρκάτζη και, όταν προσγειώθηκε το διάτρητο από σφαίρες προεδρικό ελικόπτερο, έδωσε εντολή «να συλληφθεί ο Γιωρκάτζης». Ο Γιωρκάτζης, μόλις πληροφορήθηκε τούτο, φρόντισε να κρυφτούν σε αποθήκη προαστείου της Λευκωσίας τα όπλα της ενέδρας στα οποία υπήρχαν τα δακτυλικά αποτυπώματα των φίλων του, που ήταν οι δράστες της απόπειρας. Όταν έγινε έρευνα στην οικία του, βρέθηκαν μόνο δυο περίστροφα για τα οποία καταδικάστηκε σε πρόστιμο επειδή δεν είχε τη σχετική άδεια. Ο ίδιος ισχυρίστηκε ότι του τα δώρισε ο Μακάριος. Αρνήθηκε οποιαδήποτε συμμετοχή στην απόπειρα και χαρακτήρισε τις κατηγορίες εναντίον του ως συκοφαντίες, που διασπείρουν μερικοί

που αποσκοπούν να αποκομίσουν πολιτικά οφέλη. Επίσης, ζήτησε να συναντηθεί με τον Μακάριο. Η ενέργεια του αυτή, ενέβαλε σε υποψίες τους χουντικούς συνεργάτες του. Θεώρησαν ότι «ο Γιωρκάτζης έσπασε» και υπήρχε μεγάλη πιθανότητα να έλθει σε συναλλαγή με τον Μακάριο και να προβεί σε ομολογία και αποκαλύψεις. Έπρεπε να σιωπήσει! Σε συνάντηση που είχε μαζί με δυο από αυτούς στις 14/3/1970, για να συζητήσουν, τάχα, την κατάσταση νέου σχεδίου ανατροπής του Μακαρίου, οι συνεργάτες του, ένας από τους οποίους ήταν ο Παπαποστόλου, του έκλεισαν διαπαντός το στόμα.²⁸⁸

Οι σχέσεις του Παπαδόπουλου με τον Μακάριο βρίσκονταν σε τετωμένο σκοινί το 1972. Ο Γρίβας ήλθε στην Κύπρο, κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες, πιθανότατα με την ανοχή της χούντας, και ίδρυσε την ΕΟΚΑ Β', που επιδόθηκε σε τρομοκρατικές ενέργειες κατά του κράτους. Η υπονομευτική δράση της οργάνωσης αυτής υποθαλάπταν από την Αθήνα. Αυτή βρισκόταν σε στενή επαφή και συνεργασία με αξιωματικούς και στελέχη της Κυπριακής Εθνικής Φρουράς. Τότε, ο Μακάριος θέλησε να εξοπλίσει ένα δικό του ένοπλο σώμα με όπλα από τη Τσεχοσλοβακία, η οποία ανήκε τότε στο σοβιετικό μπλοκ. Η ενέργεια αυτή του Μακαρίου, προκάλεσε την έντονη αντίδραση της χούντας των Αθηνών.

Εκείνες τις ημέρες, έφταναν πληροφορίες, από την Αθήνα και την Άγκυρα, που συνέκλιναν στο ότι Ελλάδα και Τουρκία ήταν κοντά στην εξεύρεση μιας «δυναμικής» λύσης στην Κύπρο, που, στην ουσία, θα επέβαλλε τη διπλή ένωση. Προς τούτο, θα έπρεπε «να φύγει από τη μέση» ο Μακάριος. Την εκτίμηση αυτή έκαναν και οι πρεσβείες των ΗΠΑ σε Λευκωσία και Αθήνα σε τηλεγραφήματά τους ημερομηνίας 12 και 11 Φεβρουαρίου 1972, αντίστοιχα. Ο Μακάριος πληροφορήθηκε ότι σχεδιαζόταν από τη χούντα βίαιη ανατροπή του και ζήτησε την αμερικανική παρέμβαση. Μετά από αυστηρή προειδοποίηση του Προέδρου των ΗΠΑ στον Παπαδόπουλο, μέσω του Αμερικανού πρέσβη στην Αθήνα, το πραξικόπημα αποφεύχθηκε. Ο Μακάριος δέχθηκε να παραδώσει τα

---

²⁸⁸ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Από την Ζυρίχη εις τον Αττίλαν*. Τόμος Γ', σσ. 225-233. Christopher Hitchens, *Cyprus*, σσ. 70, 71.

επίμαχα όπλα στην ειρηνευτική δύναμη του ΟΗΕ για να αποθηκευτούν.²⁸⁹

Μετά την ανατροπή του Παπαδόπουλου, τη χούντα διηύθυνε, ουσιαστικά και από το παρασκήνιο, ο Δημήτριος Ιωαννίδης, διοικητής της Ελληνικής Στρατιωτικής Αστυνομίας (ΕΣΑ).

Τα εχθρικά αισθήματα του Ιωαννίδη προς τον Μακάριο ανάγονται στο 1963, όταν ο πρώτος βρισκόταν στην Κύπρο.

Η «νέα χούντα» που ανέλαβε την εξουσία στις 25/11/1973 και η οποία τελούσε υπό την «αόρατη» ηγεσία του Ιωαννίδη, από την αρχή υπέσκαπτε το καθεστώς Μακαρίου. Προς τούτο, στενές υπήρξαν οι διασυνδέσεις των Ελλαδιτών αξιωματικών της Εθνικής Φρουράς με την ΕΟΚΑ Β΄ και σημαντική η βοήθεια που παρείχαν στα μέλη της. Μετά τον θάνατο του Γρίβα και τη σύντομη αρχηγία του Καρούσου, η ΕΟΚΑ Β΄ πέρασε εντελώς στα χέρια ανδρών που ήταν πειθήνια όργανα της ελληνικής χούντα και εκτελούσαν πρόθυμα τις εντολές της.

Το πραξικόπημα εκδηλώθηκε τη Δευτέρα 15 Ιουλίου 1974 και ώρα 8.15 πρωινή. Η επιλογή αυτής της ώρας έγινε, γιατί οι πραξικοπηματίες ήταν βέβαιοι ότι ο Μακάριος αυτήν την ώρα θα ήταν στο Προεδρικό Μέγαρο και θα μπορούσαν έτσι να τον σκοτώσουν ή να τον συλλάβουν. Δεν μπορούσε να γίνει τις νυχτερινές ώρες, γιατί οι κυβερνητικές δυνάμεις παρακολουθούσαν τα στρατόπεδα της Εθνικής Φρουράς και τα σπίτια των αξιωματικών της και οποιαδήποτε μετακίνηση μονάδων θα γινόταν αντιληπτή.

Δεν ήταν η πρώτη φορά που η χούντα των Αθηνών αποπειράθηκε να ανατρέψει τον Μακάριο και ή να τον δολοφονήσει. Ενδεικτικά, αναφέρονται:

- Η προαναφερθείσα ένοπλη επίθεση που έγινε τον Μάρτιο του 1970 μέσα στη Λευκωσία κατά του ελικοπτέρου στο οποίο επέβαινε ο Μακάριος, με πιλότο τον επισημηναγό Ζαχαρία Παπαδογιάννη.

---

²⁸⁹ Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δομάτιο, 1967-1974*, σσ.138, 141-143.

- Η προαναφερθείσα απόφαση πραξικοπήματος τον Φεβρουάριο του 1972, που αποφασίστηκε από τον Γεώργιο Παπαδόπουλο, με πρωταγωνιστές τους Π. Παπαδάκη, τότε Διοικητή της ΕΛΔΥΚ, τον Α. Κονδύλη κ.α. Το πραξικόπημα αποτράπηκε ύστερα από επέμβαση των ΗΠΑ.

- Το σχέδιο δολοφονικής επίθεσης εναντίον του Μακαρίου κοντά στον Άγιο Σέργιο, τον Οκτώβριο του 1973.

Το πραξικόπημα εκτελέστηκε από την Εθνική Φρουρά της οποίας στελέχη ήταν Έλληνες αξιωματικοί που τελούσαν κάτω από τις διαταγές της χούντας των Αθηνών. Εμπνευστής του πραξικοπήματος ήταν ο «αόρατος δικτάτορας» Δημήτριος Ιωαννίδης. Το σχέδιο του πραξικοπήματος το επεξεργάστηκε ο ταξίαρχος Παύλος Παπαδάκης, διοικητής της ΕΛΔΥΚ. Υπεύθυνος στην Κύπρο για την εκτέλεση του πραξικοπήματος ήταν ο Γεωργίτσης. Ο Σπύρος Παπαγεωργίου, ο οποίος διορίστηκε από τους πραξικοπηματίες Διευθυντής του Γραφείου Δημοσίων Πληροφοριών και γνωστός για τον αντιμακαριακό φανατισμό του, σε άρθρο του στην εφημερίδα *Η Σημερινή* αναφέρει ότι τα μέλη της ΕΟΚΑ Β' αναμίχθηκαν στην τελευταία φάση του πραξικοπήματος, τελώντας, ουσιαστικά, κάτω από τις διαταγές του ΓΕΕΦ.²⁹⁰

Το αίτιο, δεν ήταν η γνωστή επιστολή του Μακαρίου προς τον Γκιζίκη. Ο Ιωαννίδης είχε προ πολλού πάρει τις αποφάσεις του για το πραξικόπημα και την ανατροπή του Μακαρίου. Η τελική απόφαση για το πραξικόπημα ελήφθη σε σύσκεψη στο γραφείο του Γρηγόρη Μπονάνου, Αρχηγού των Ενόπλων Δυνάμεων, μια μέρα πριν φθάσει η επιστολή του Μακαρίου προς τον Γκιζίκη, με την οποία ζητούσε την απομάκρυνση των Ελλήνων αξιωματικών της Εθνικής Φρουράς.

Σημαντικά, εν προκειμένω, είναι τα όσα αναφέρονται στο Ενημερωτικό Σημείωμα, που ετοιμάστηκε μετά την πτώση της χούντας, από τον τότε υπουργό Εθνικής Αμύνης Ευάγγελο Αβέρωφ στον πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή, στο οποίο έγραφε, μεταξύ άλλων: «Τα γεγονότα δεν οφείλονται, ως πιστεύεται

---

²⁹⁰ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Τα τανκς εξορμούν κατά του Μακαρίου*, στην εφημερίδα *Η Σημερινή*, ημερ. 15/7/1988.

συνήθως, εις την γνωστή επιστολήν Μακαρίου σχετικώς με την απόσυρσιν των Ελλήνων αξιωματικών της Εθνοφρουράς. Η επιστολή επέσπευσε τα γεγονότα. [...] Τότε ο Ιωαννίδης εσκέφθη ότι δεν υπήρχε άλλη λύσις παρά η ανατροπή του Μακαρίου. Ο Ιωαννίδης έθεσε το θέμα εις σύσκεψιν εις την οικία του Ανδρουτσόπουλου, εις την οποία ήταν παρόντες οι Ανδρουτσόπουλος, Γκιζίκης, Ιωαννίδης, Μπονάτος. Εδίστασαν και οι τρεις και τελικώς αντιτάχθηκαν φοβούμενοι τας συνεπείας. Ο στρατηγός Γκιζίκης ετήρησεν αυτήν την στάσιν μολονότι προ της συσκέψεως, ιδιαιτέρως ο Ιωαννίδης, όστις είχε επαφάς με την CIA, του είχε πει επανειλημμένως ότι οι ΗΠΑ δεν έβλεπαν δυσαρέστως την απομάκρυνσιν Μακαρίου. Του είπεν επίσης ότι από υποκλοπήν είχε εις χείρας του σήμα συμφώνως προς το οποίον η Τουρκία θα έβλεπε ευχαρίστως την αντικατάστασιν του Μακαρίου, εις τον οποίον δεν είχε καμίαν εμπιστοσύνην. [...] Εις δευτέραν σύσκεψιν των τεσσάρων εις την οικία του Ανδρουτσόπουλου, το απεφάσισαν. Εμυήθη αμέσως ο στρατηγός Γαλατσάνος, αρχηγός Στρατού, όστις ήτο εκ των πλέον φοβισμένους από τα όσα έπραττε ο Μακάριος. Ταύτα, περί τα τέλη Ιουνίου.[...] Ο στρατηγός Γκιζίκης πιστεύει ότι πράγματι ο Ιωαννίδης είχε ενθαρρύνσεις από την CIA. Εις αμφιβολίας δικάς μου (παρετήρησα ότι οι ΗΠΑ είχαν κάθε λόγον να αποφύγουν ενέργειαν που θα εψύχραινε τας ελληνοτουρκικάς σχέσεις ή και ηδύνατο να οδηγήση εις σύγκρουσιν), ο στρατηγός Γκιζίκης απήντησε λέγων ότι πιθανόν η ενθάρρυνσις να προήρχετο από την CIA μόνο ή έστω από δευτέρας σειράς όργανά της. Πάντως θεωρεί ότι υπήρξε ενθάρρυνσις». Ο Ιωαννίδης δεν ενημέρωσε τους αρχηγούς Ναυτικού Αραπάκη και Αεροπορίας Παπανικολάου γιατί, σύμφωνα με τους στενούς του συνεργάτες, θεωρούσε ότι διατηρούσαν επαφές με τους Αμερικανούς και, ενδεχομένως, να τους ενημέρωναν.²⁹¹

Σύμφωνα με τηλεγράφημα της πρεσβείας των ΗΠΑ στην Αθήνα στο Στέιτ Ντιπάρτμεντ, ημερομηνίας 16/7/1974, ο Ιωαννίδης αρνείτο ότι είναι αυτός που αποφάσισε το πραξικόπημα. Ισχυρίστηκε ότι το πραξικόπημα το ενήργησαν Ελληνοκύπριοι της Εθνικής Φρουράς όταν συνειδητοποίησαν τον κίνδυνο κομμουνιστικοποίησης της Κύπρου και «παρακάλεσαν τη μητέρα

---

²⁹¹ Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο, 1967-1974*, σσ. 255-257.

πατρίδα να τους δώσει μια ευκαιρία να δράσουν εναντίον του Μακαρίου». Αυτός, απλώς, βοήθησε όταν βρέθηκε προ τετελεσμένου γεγονότος. Αποφάσισε να βοηθήσει του Ελληνοκυπρίου εθνικιστές, καθότι, αν ο Μακάριος επετύγχανε να πετάξει κλοτσηδόν τους Έλληνες από την Κύπρο, τίποτε δε θα τον συγκρατούσε από του να προσπαθήσει να πετάξει και τη χούντα από την Ελλάδα. Ισχυρίστηκε ότι την απόφασή του να βοηθήσει τους Ελληνοκυπρίους δεν την ανέφερε στην ηγεσία του στρατού, ούτε σε κανένα Έλληνα αξιωματούχο. Περιορίσε την πληροφόρηση των προθέσεών του σε ελάχιστους επιλεγμένους αξιωματούχους, τους οποίους ενημέρωσε στις 13 Ιουλίου. Πρόσθεσε δε, ότι «έδρασε βάσει στιγμιαίας παρόρμησης».²⁹²

Οι πραξικοπηματίες στράφηκαν, πρώτα, κατά του Προεδρικού Μεγάρου, με Δυνάμεις Καταδρομών και άρματα. Την όλη επιχείρηση ανέλαβε ο Κομπόκης ο οποίος και διοικούσε τις Δυνάμεις Καταδρομών. Η επίθεση κατά του Προεδρικού Μεγάρου άρχισε με τη συνθηματική διαταγή της Εθνικής Φρουράς: «Αλέξανδρος εισήλθεν εις το νοσοκομείον. Άμεσος εφαρμογή σχεδίου Αφροδίτη 3».

Όταν, στη συνέχεια, καταλήφθηκε το ΡΙΚ, άρχισαν να εκπέμπονται εμβατήρια και έγινε η πρώτη ανακοίνωση: «Σήμερα την πρωίαν, η Εθνική Φρουρά επενέβη δια να σταματήσει τον αδελφοκτόνον πόλεμον. Η Εθνική Φρουρά είναι την στιγμίν αυτήν κυρία της καταστάσεως. Ο Μακάριος είναι νεκρός».

Ο Μακάριος διασώθηκε. Ο Μακάριος κατόρθωσε να εξέλθει από τη δυτική πτέρυγα του περιβόλου του Προεδρικού Μεγάρου, που αφέθηκε από τους πραξικοπηματίες ακάλυπτη και αθέατη και, με τη συνοδεία τριών εμπίστων μελών της φρουράς του, κατόρθωσε να διαφύγει, πρώτα, στη Μονή Κύκκου και, ύστερα, στην Πάφο.

Διατυπώθηκε ο ισχυρισμός από τον Κομπόκη ότι οι πραξικοπηματίες, εκτελώντας διαταγή του Ιωαννίδη, άφησαν αφύλακτη μια πλευρά του Προεδρικού Μεγάρου για να διευκολύνουν τη διαφυγή του Μακαρίου. Ο ισχυρισμός αυτός είναι,

---

²⁹² Κώστας Βενιζέλος, Μιχάλης Ιγνατίου, *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, σ.126.

το λιγότερο, αστείος. Εξ άλλου, ο ισχυρισμός αυτός έρχεται σε σύγκρουση με όσα ο Γεωργίτης κατάθεσε στην Εξεταστική Επιτροπή της Βουλής των Ελλήνων που ανέλαβε να ανοίξει το «Φάκελο» της Κύπρου και για την οποία γίνεται λόγος πιο κάτω. Ο Γεωργίτης κατέθεσε ότι έμεινε αψύλακτη η μια πλευρά του Προεδρικού Μεγάρου διότι δεν διέθεταν τις απαιτούμενες δυνάμεις, ενώ, παράλληλα, τόνισε ότι εντολή των Ιωαννίδη-Μπονάνου ήταν να τους παραδοθεί ο Μακάριος νεκρός ή ζωντανός. Τούτο, επιβεβαιώνεται και από τη βιαιότητα με την οποία ενεργήθηκε η επιχείρηση κατά του Προεδρικού Μεγάρου, που κατέληξε στον εμπρησμό του.²⁹³

Ο Σπύρος Παπαγεωργίου, στο προαναφερθέν άρθρο του στην εφημερίδα *Η Σημερινή*, αναφέρει τα ακόλουθα: «... τα τανκς δεν είχαν την ευχέρεια να αχθούν μέχρι του δυτικού εσωτερικού περιτειχίσματος του μεγάρου, ελλείψει διόδου. Οι ενεργήσαντες άλλωστε την επίθεσιν φαίνεται να είχαν την βεβαιότητα, ότι ο Κύπριος ηγέτης είχε παγιδευθή εντός κρύπτης του Προεδρικού Μεγάρου, το οποίο, ευθύς μετά την κατάληψίν του, επυρπολήθη δι' εμπρηστικών βομβών, καταστραφέν πλήρως. Δι' ο και ο επί κεφαλής αξιωματικός, μέχρι της μεσημβρίας σχεδόν της Δευτέρας, διεβεβαίωσεν ότι ο Μακάριος ετάφη υπό τα ερείπια».²⁹⁴

Μετά από την Πάφο, ο Μακάριος κατέφυγε στο Φινλανδικό απόσπασμα του ΟΗΕ, που έδρευε στην Πάφο και από εκεί, με ελικόπτερο, μεταφέρθηκε στην αγγλική βάση του Ακρωτηρίου όπου του παραχωρήθηκε αεροπλάνο, το οποίο τον μετέφερε στη Μάλτα.

Μετά την αποτυχία των πραξικοπηματιών να εξοντώσουν βιολογικά τον Μακάριο και παρά την επικράτηση του πραξικοπήματος, οι πραξικοπηματίες είχαν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα σχηματισμού «κυβέρνησης», μετά την άρνηση ή μη

---

²⁹³ Νίκος Χρ. Χαράλαμπος, *Αναζητώντας την Αυτογνωσία*, Τόμος Β', σ.165

²⁹⁴ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Τα τανκς εξορμούν κατά του Μακαρίου*, στην εφημερίδα *Η Σημερινή*, ημερ. 15/7/1988.

ανεύρεση «προέδρων» που είχαν υποδειχθεί από τη Χούντα των Αθηνών. Τελικά, βρέθηκε και χρίστηκε «πρόεδρος» ο Νίκος Σαμψών.

Υπάρχουν αρκετές αφηγήσεις για το πώς έγινε η επιλογή του Σαμψών. Κατά μια από τις αφηγήσεις, μετά το μεσημέρι της ημέρας του πραξικοπήματος, ο Γεωργίτσης είδε σε κάποιο γραφείο του ΓΕΕΦ να περιφερόταν ο Νίκος Σαμψών. Χωρίς να συνεννοηθεί με την Αθήνα, τον πλησίασε και, σύμφωνα με τα όσα κατάθεσε ο ίδιος στην Εξεταστική Επιτροπή της Βουλής των Ελλήνων, του είπε: «Πήγαινε βάλε μια γραβάτα και έλα να σε ορκίσουμε Πρόεδρο». Έτσι, ανέλαβε ο Νικόλαος, πλέον, Σαμψών, τον οποίο όρκισε ο καθαιρεθείς Μητροπολίτης Πάφου Γεννάδιος. Μετά την ορκωμοσία, ο Σαμψών διάβασε το διάγγελμα που είχε ετοιμάσει η Χούντα των Αθηνών και σχημάτισε την «κυβέρνησή» του.

Σύμφωνα με καταθέσεις, που έγινα στην προαναφερθείσα Επιτροπή, ο Ιωαννίδης και η ηγεσία των χουντικών εξοργίστηκαν από την επιλογή του Γεωργίτη για τον Σαμψών. Συναφώς, αναφέρεται η πιο κάτω συνομιλία μεταξύ Μπονάνου και Γεωργίτη:

«Μπονάνος: Είναι αλήθεια ότι έγινε ο Σαμψών Πρόεδρος;

Γεωργίτη: Ναι, κύριε αρχηγέ.

Μπονάνος: Τον Χριστό σου και την Παναγία σου. Από τους 500.000 Έλληνες δεν βρήκατε άλλο;».²⁹⁵

Υπάρχει και η εκδοχή ότι ο Σαμψών ανέλαβε κατόπιν εντολής του Ιωαννίδη τον οποίο γνώριζε από το 1963.²⁹⁶

Τα μέλη της «κυβέρνησης» του Νικολάου Σαμψών ήταν:

Ντίμης Δημητρίου, Υπουργός Εξωτερικών.

Παντελής Δημητρίου, Υπουργός Εσωτερικών και Αμύνης.

---

²⁹⁵ Νίκος Χρ. Χαράλαμπος, *Αναζητώντας την Αυτογνωσία*, Τόμος Β', σσ. 166, 167.

²⁹⁶ Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο, 1967-1974*, σ. 250.

Κώστας Αδαμίδης, Υπουργός Δικαιοσύνης.
Παναγιώτης Δημητρίου, Υπουργός Παιδείας.
Κυριάκος Σαβεριιάδης, Υπουργός Συγκοινωνιών και Έργων.
Οδυσσέας Ιωαννίδης, Υπουργός Υγείας.
Ανδρέας Νεοκλέους, Υπουργός Γεωργίας και Φυσικών Πόρων.
Γιαννάκης Δρουσιώτης, Υπουργός Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων.
Άρης Χατζηγεωργίου, Υπουργός Εμπορίου και Βιομηχανίας.
Ανδρέας Παρισινός, Υφυπουργός παρά τω Προέδρω.

Από τη Μάλτα, ο Μακάριος μετέβηκε στο Λονδίνο και, από εκεί, στη Νέα Υόρκη όπου το βράδυ της 19ης Ιουλίου 1974 μίλησε στο Συμβούλιο Ασφαλείας ως αρχηγός κράτους.

Νέφος μυστηρίου κάλυπτε, για αρκετό χρονικό διάστημα, τα κίνητρα και τις επιδιώξεις αυτών που αποφάσισαν και διενήργησαν το πραξικόπημα. Ο Σπύρος Παπαγεωργίου, στο προαναφερθέν άρθρο του στην εφημερίδα *Η Σημερινή*, παραθέτει ένα διάλογο μεταξύ του Αρχηγείου Στρατού (ΑΣ) στην Αθήνα και του ΓΕΕΦ αναφορικά με τα προβλήματα που παρουσιάστηκαν λόγω της αντίστασης που παρουσιάστηκε στην Πάφο:

«Α.Σ.: Για την Πάφο τι κάνατε; Ετοιμαστήτε να αναχωρήσετε αμέσως. Μέχρι αύριο το πρωί, το πολύ, να ξεκαθαρίση και αυτή.

ΓΕΕΦ: Η Πάφος είναι όλη δική του (Σ.Σ. του Μακαρίου) και πρέπει να προετοιμαστούμε, να στείλουμε τανκς. Είναι πολύ δύσκολο και θέλουμε χρόνο.

Α.Σ.: Αποκλείεται. Πρέπει να τελειώνετε. Μας πιέζουν απ' έξω, ξέρεis ποιοι [...] Πρέπει να τελειώνετε γιατί χάνουμε το παιγνίδι».

Και τίθεται το ερώτημα: Ποιοί ήταν αυτοί οι «απ' έξω», που τους πίεζαν; Τι ήταν το «παιγνίδι» που κινδύνευαν να χάσουν; Φαίνεται ότι το παιγνίδι ήταν η κήρυξη της ένωσης, που θα κατέληγε σε διπλή ένωση, και που στην πραγματικότητα οι πραξικοπηματίες το είχαν ήδη χαμένο μετά τη διάσωση του Μακαρίου.

Σύμφωνα με το βιβλίο του Νίκου Κακαουνάκη *2650 μερόνυχτα συνομοσίας*, στις 22/7/1974 και ενώ συνεχιζόταν η εισβολή, ο Γεωργίτης έλεγε στο Νίκο Σαμψών: «Νικώμεν παντού. Θα κηρύξουμε την Ένωσιν. Ετοιμάσατε, κύριε πρόεδρε, το διάγγελμα της Ενώσεως μετά της μητρός Ελλάδος». Είναι πιθανόν, ο Γεωργίτης να ήταν με την πεποίθηση ότι ο «Αττίλας Ι» ήταν μέρος του σχεδίου. Ο Σαμψών ετοίμασε το διάγγελμα με το οποίο κήρυττε την ένωση «εν ονόματι θεού και ανθρώπων και των θυσιών του Κυπριακού Ελληνισμού», αλλά, τελικά, η ένωση δεν κηρύχθηκε.²⁹⁷

Άπλετο φως έδωσαν τα στοιχεία από πρωτογενείς πηγές, που έχουν δημοσιευθεί τα τελευταία χρόνια σε αξιόλογα βιβλία, στα οποία γίνονται αναφορές στο βιβλίο. Σήμερα, δεν υπάρχει οποιαδήποτε αμφιβολία ότι σκοπός των εμπνευστών και εκτελεστών του πραξικοπήματος ήταν η διπλή ένωση.

B. Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ

Την εισβολή στην Κύπρο στις 20 Ιουλίου 1974, την οποία ενήργησε η Τουρκία, χρησιμοποιώντας ως πρόσχημα το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου, μελετούσε και σχεδίαζε από καιρό.

Διατυπώθηκε ο ισχυρισμός ότι την τούρκικη εισβολή προκάλεσε ο Μακάριος με την ομιλία του στον ΟΗΕ το βράδυ της 29ης Ιουλίου 1974. Το σχετικό απόσπασμα της ομιλίας του είναι το ακόλουθο: «Τα γεγονότα εις Κύπρον δεν αποτελούν εσωτερικήν υπόθεσιν των Ελλήνων της Κύπρου. Οι Τούρκοι της Κύπρου επηρεάζονται επίσης. Το πραξικόπημα της Ελληνικής Χούντας είναι μια εισβολή και εκ των συνεπειών της θα υποφέρει όλος ο λαός της Κύπρου. Αμφότεροι, Έλληνες και Τούρκοι.» Δεν πρόκειται περί σοβαρού ισχυρισμού. Αν ληφθεί υπόψη η διαφορά της ώρας, όταν ο Μακάριος εκφώνουσε την ομιλία του, είχε ήδη αρχίσει η εισβολή. Εξ άλλου, μια εισβολή χρειάζεται προετοιμασία που απαιτεί αρκετό χρόνο. Όπως θα αναφερθεί πιο κάτω, η Τουρκία από πολλού προετοιμαζόταν για την εισβολή, με τη συγκρότηση της 39ης

---

²⁹⁷ Νίκος Κακαουνάκης, *2650 Μερόνυχτα Συνομοσίας*, Τόμος Β, 7η Έκδοση, σελ.327. Εφημερίδα *Κήρυκας*, ημερ. 17/7/1988.

Μεραρχίας. Η Τουρκία δεν χρειαζόταν την πρόσκληση του Μακαρίου για να εισβάλει στην Κύπρο.

Ήδη, όπως αναφέρθηκε, από τον Ιούνιο του 1964 η Τουρκία σχεδίαζε να εισβάλει στην Κύπρο, ύστερα από τις διακοινοτικές ταραχές του 1963, αλλά η εισβολή ματαιώθηκε ύστερα από την προσωπική παρέμβαση του τότε Προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών Lyndon Johnson προς τον τότε πρωθυπουργό της Τουρκίας Ισμέτ Ινονού.

Μετά το πραξικόπημα, η Τουρκία ήταν αποφασισμένη να επέμβει στρατιωτικά. Δεν μπορούσε να χάσει τέτοια ευκαιρία που της δόθηκε. Σε συνάντηση που είχε ο Αμερικανός πρεσβευτής στην Άγκυρα Ρόμπερτ ΜακΚλόσκι με τον Ετσεβίτ στις 17 Ιουλίου, ο τελευταίος ουσιαστικά εξήγγειλε την εισβολή στην Κύπρο. Απορρίπτοντας την ελληνική θέση ότι το πραξικόπημα αφορούσε μια εσωτερική υπόθεση της Κύπρου, σημείωσε ότι αυτό «σχεδιάστηκε εξ ολοκλήρου από την ελληνική κυβέρνηση» και ότι το θέμα ήταν ένα «διεθνές ζήτημα που συνεπάγεται την παραβίαση μιας συμφωνίας της οποίας η Τουρκία αποτελεί μέρος και εγγυητής» και ξεκαθάρισε ότι «δεν πρόκειται να καθυστερήσει την επέμβαση πέραν από ελάχιστες ημέρες. [...] Εάν το νέο καθεστώς εξακολουθήσει να ελέγχει το νησί, η τουρκική κυβέρνηση θα μπορούσε να αναστείλει τη στρατιωτική επέμβαση, εάν υπήρχαν εγγυήσεις ότι θα παραχωρηθεί στους Τούρκους κατοίκους του νησιού διέξοδος προς τη θάλασσα. Αυτό, σε συνδυασμό με τη σαφή τουρκική στρατιωτική υπεροχή στην περιοχή, θα έδινε στην τουρκική κυβέρνηση τη σιγουριά ότι θα μπορούσε να σώσει τον τουρκικό πληθυσμό, εάν υπήρχε ανάγκη».²⁹⁸

Σύμφωνα με τηλεγράφημα του Έλληνα πρέσβη στην Άγκυρα προς το υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας, ημερομηνίας 20 Ιουλίου, το πρωί της ημέρας αυτής ο Έλληνας πρέσβης κλήθηκε στο τουρκικό υπουργείο Εξωτερικών και συνάντησε τον υπουργό Εξωτερικών Γκιουνές ο οποίος του διαβίβασε μήνυμα προς την Ελληνική κυβέρνηση, το οποίο ανέφερε ότι η Τουρκική κυβέρνηση αποφάσισε να κάνει χρήση του Άρθρου 4, εδάφιο 2, της Συνθήκης

---

²⁹⁸ Κώστας Βενιζέλος, Μιχάλης Ιγνατίου, *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, σσ 142-144.

Εγγυήσεως. Περαιτέρω, το μήνυμα, σύμφωνα με το τηλεγράφημα, αναφέρει: «...κατά συνομιλίας μας με κ. Σίσκο διαβεβαιώσαμε τούτον ότι τα τουρκικά στρατεύματα δεν θα ανοίξουν ποτέ πυρ εφ' όσον αυτό πράξουν δυνάμεις αίτινες ευρίσκονται εν νήσω. Επαναλαμβάνεται ότι δια της ενεργείας ταύτης τουρκική κυβέρνηση δεν αποβλέπη ποσώς έλθη εις ένοπλον ρήξιν μετά της Ελλάδος και ελπίζει ότι, εν συνεχεία της ενέργειας αυτής, έδαφος συνεννοήσεως θα ηδύνατο να δημιουργηθεί ευχερέστερον. Τουρκική κυβέρνηση επαναλαμβάνει απόψεις της περί ανάγκης καλών σχέσεων μεταξύ δυο μελών NATO, συγκεκριμένως Τουρκίας και Ελλάδος».²⁹⁹

Η Τουρκία εισέβαλε στην Κύπρο για να εκπληρώσει στόχο που έθεσε προ πολλού. Είκοσι χρόνια πριν την εισβολή, ο τότε Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας Ζορλού, αναφερόμενος στη διεκδίκηση της Κύπρου από την Τουρκία, δήλωνε στην Τριμερή Διάσκεψη του Λονδίνου, στις 1/9/1954, τα ακόλουθα: «Η Τουρκία δεν ασκεί μόνο τα δικαιώματά της όταν προβάλλει τέτοια απαίτηση αλλ' έχει καθήκον να κάμει αυτό. Γιατί η σπουδαιότητα της Κύπρου για την Τουρκία δεν οφείλεται σε μια μόνη αιτία. Είναι μια αναγκαιότητα που προκύπτει από την ιστορία, γεωγραφία, οικονομία και στρατιωτική στρατηγική, από το δικαίωμα της υπάρξεως, της ασφάλειας, το οποίο είναι το ιερότερο δικαίωμα κάθε κράτους, εν συντομία από αυτή ταύτη την φύση των πραγμάτων».³⁰⁰

Χαρακτηριστικά, επίσης, είναι τα όσα γράφει ο Δημήτρης Μπίτσιος: «Χωρίς το πραξικόπημα οι Τούρκοι θα έβλεπαν ακόμα το “Πράσινο Νησί” από την απέναντι όχθη». Και μνημόνευσε τα λόγια ενός Τούρκου διπλωμάτη: «Είκοσι χρόνια περιμέναμε αυτήν την ευκαιρία. Και μας την προσφέρατε με το πραξικόπημα πάνω σε ασημένιο δίσκο».³⁰¹

---

²⁹⁹ Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο, 1967-1974*, σσ. 358, 359.

³⁰⁰ Νίκος Χρ. Χαράλαμπος, *Αναζητώντας την Αυτογνωσία*, Τόμος Β', σσ.175, 176.

³⁰¹ Δημήτρης Μπίτσιος, *Φύλλα Ημερολογίου*, Εκδόσεις Κολλάρος 1978, σ. 49.

Δεν θα ασχοληθώ με τη στρατιωτική πτυχή της εισβολής. Θα αρκεστώ να αναφέρω ότι δεν υπήρξε ουσιαστική άμυνα από μέρους της Εθνικής Φρουράς. Ενώ η εισβολή είχε αρχίσει και η Κερύνεια και η Λευκωσία δέχονταν ανηλεή βομβαρδισμό, στην Αθήνα, στις ειδήσεις των 7 π.μ. η Χούντα ανακοινώνει: «Πλήρης σταθερότης έχει αποκατασταθεί στην Κύπρο. Δεν υπάρχει θέμα ξένης επεμβάσεως. Ένα λαμπρό μέλλον διαγράφεται δια την νήσον υπό το νέον καθεστώς του προέδρου Νίκου Σαμψών».

Από την κατάθεση του Γκιζίκη στην Εξεταστική Επιτροπή της Βουλής των Ελλήνων προκύπτει ότι ο Ιωαννίδης, προκειμένου να κάμψει τους δισταγμούς των Γκιζίκη, Μπονάνου και Ανδροτσόπουλου, τους διαβεβαίωσε ότι είχε «συνεχείς και έντονες υποσχέσεις και εγγυήσεις από όλους τους ενδιαφερομένους και δη από τας ΗΠΑ [...] ότι, σε περίπτωση πραξικοπήματος κατά του Μακαρίου, η Τουρκία δεν θα επενέβαινε».

Όμως, αποτελεί αναμφισβήτητο γεγονός ότι, όταν εκτελέστηκε το πραξικόπημα, ήταν γνωστό στους ηγέτες της χούντας ότι η Τουρκία ήταν στρατιωτικά έτοιμη να εισβάλει στην Κύπρο, έχοντας στις δυτικές περιοχές της (Μερσίνα, Αλεξανδρέττα κ.λπ.) αναπτυγμένες πολλές από τις στρατιωτικές, ναυτικές και αεροπορικές δυνάμεις της. Είναι αρκετά αποκαλυπτικά τα πιο κάτω, που κατάθεσε στην Εξεταστική Επιτροπή της Βουλής των Ελλήνων ο Αλέξανδρος Σημαιοφορίδης ο οποίος υπηρετούσε την εποχή εκείνη ως επικεφαλής του κλιμακίου της Ελληνικής ΚΥΠ στην Κερύνεια: «Η 39η Μεραρχία της Τουρκίας είχε από την εποχή της συγκρότησής της στόχο την Κύπρο [...] Παρακολουθούσαμε επί 5 χρόνια τις κινήσεις της Μεραρχίας και ξέρουμε πολλές λεπτομέρειες [...] Τον Ιούλιο όχι μόνο η Μεραρχία, αλλά και όλη η στρατιά είχε τεθεί σε επιφυλακή. Για όλα αυτά συντάσσονταν δελτία που μεταβιβάζονταν τηλετυπικά και αυθημερόν στην προϊστάμενη υπηρεσία η οποία τα έστελλε στο ΓΕΕΦ, την ΕΛΔΥΚ, την Ελληνική Πρεσβεία, τον Αρχηγό της ΚΥΠ στην Αθήνα και στην ηγεσία των Ενόπλων Δυνάμεων».³⁰²

---

³⁰² Νίκος Χρ. Χαράλαμπος, *Αναζητώντας την Αυτογνωσία*, Τόμος Β', σ' 169.

Μετά την έναρξη της τουρκικής εισβολής στις 20 Ιουλίου, συνήλθε το Πολεμικό Συμβούλιο. Τα απομαγνητοφωνημένα πρακτικά της συνεδρίασης, που κράτησε μια ώρα, αποτυπώνουν, με ανάγλυφο τρόπο, τη χαώδη κατάσταση που επικρατούσε εκείνες τις κρίσιμες ώρες στην Ελλάδα. Ο Ιωαννίδης εμφανίζεται να προτείνει την άμεση ανακήρυξη της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Ο Ανδρουτσόπουλος διαφωνεί γιατί στο «εξωτερικό μάς αποδυναμώνει». Ο Μπονάνος συμφωνεί και ο Ιωαννίδης υποχωρεί με το επιχείρημα ότι «Ένωση θα γίνει αυτομάτως, θα γίνει δια της αμύνης». Το πιο συνταρακτικό, όμως, είναι η πιο κάτω φράση του Ιωαννίδη: «Να τους αφήσουμε να επέμβουν στην Κερύνεια και μετά επεμβαίνουμε». Την επαναλαμβάνει, σε άλλη εκδοχή, απαντώντας, αργότερα, στον πρωθυπουργό: «Μα θα τους σταματήσουμε μετά. Αφού πάρουν το λιμάνι, την Κυρήνεια και ενώσουν τη Λευκωσία, τότε θα σταματήσουν. Αυτό είμαστε σίγουροι». Ο Ιωαννίδης πιστεύει ότι οι Τούρκοι θα σταματούσαν στην Κερύνεια και κατόπιν θα συμφωνούσαν στη Διπλή Ένωση. Είναι πολύ πιθανόν να είχε υπόψη του κάποιες συμπεριφορές, που εξέλαβε ως «διαβεβαιώσεις» των Τούρκων και των Αμερικανών. Όταν, σε λίγο, ενημερώνεται από τους επιτελείς του ότι τα τουρκικά αεροσκάφη βομβαρδίζουν πολλούς στόχους σε διάφορες περιοχές της νήσου, γίνεται έξαλλος και συνειδητοποιεί ότι το σχέδιό του για μια προσυμφωνημένη λύση διπλής ένωσης καταρρέει και ότι είχε πέσει στην παγίδα που του έστησαν. Τότε, όρθιος και σε έξαλλη κατάσταση φωνάζει: «Βομβαρδίζονται όλες οι πόλεις της Κύπρου. Κηρύσσουμε τον πόλεμο τώρα».³⁰³

Για έξι ώρες μετά την εισβολή υπήρξε τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο πλήρης αδράνεια. Μόνο στις 11 π.μ., αφού προηγήθηκε η σύσκεψη της στρατιωτικής και «πολιτικής» ηγεσίας με τους Σίσκο και Τάσκα, ανακοινώνεται ότι «εν όψει της δημιουργηθείσης καταστάσεως διετάχθη γενική επιστράτευσις» και ότι «η Ελλάς [...] δηλοί ότι θα υπερασπίση πάση δυνάμει τα νόμιμα δικαιώματα και τα εθνικά της συμφέροντα, οπουδήποτε κρίνη ότι ταύτα απειλούνται εκ παρανόμων και επεκτατικών τουρκικών ενεργειών». Φαίνεται να κρίθηκε ότι με την Τούρκικη εισβολή δεν απειλούνταν τα «νόμιμα δικαιώματα και τα εθνικά

---

³⁰³ Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο, 1967-1974*, σσ. 368, 355-359.

συμφέροντα» της Ελλάδας, τουλάχιστον, μέχρι την ολοκλήρωση του σχεδίου «Αττίλας 1».³⁰⁴

Όταν, στις 23 Ιουλίου 1974, κατέρρευσε η Χούντα των Αθηνών, κατέρρευσε και η πραξικοπηματική κυβέρνηση της Κύπρου. Η Δημοκρατία στην Ελλάδα αποκαταστάθηκε μετά από επταετή τυραννία, αλλά θεμελιώθηκε πάνω στην τραγωδία της Κύπρου. Στην Ελλάδα, επανήλθε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και ηγήθηκε κυβέρνησης εθνικής ενότητας. Στην Κύπρο, Πρόεδρος ανέλαβε ο τότε Πρόεδρος της Βουλής Γλαύκος Κληρίδης. Δεν είναι πλήρως γνωστές οι συνθήκες κάτω από τις οποίες ανάλαβε ο Γλαύκος Κληρίδης. Υποστηρίχθηκε η άποψη ότι ο διορισμός του αποφασίστηκε από τους Αμερικανούς, από τον τότε πρέσβη των ΗΠΑ στην Κύπρο Ρότζερ Ντέιβις που αργότερα δολοφονήθηκε.³⁰⁵ Ο Γλαύκος Κληρίδης σε μια μακροσκελή συνέντευξή του στους συγγραφείς του βιβλίου *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, όταν ρωτήθηκε πως έγινε η μεταβίβαση της εξουσίας, απάντησε: «Υπήρξε παρέμβαση του γενικού γραμματέα. Ήρθε και με είδε ο διοικητής της UNFICYP και μου είπε ότι μου διαβιβάζει μήνυμα από το γενικό γραμματέα να αναλάβω και να φύγει ο Σαμψών από τη μέση. Διότι είχαν πληροφορίες πως, εάν παρέμενε η κυβέρνηση Σαμψών, οι Τούρκοι δεν θα περιορίζονταν στη γραμμή που έφθασαν μέχρι τότε».³⁰⁶ Ορκίστηκε και ο Κληρίδης από τον Γεννάδιο και διατήρησε στη κυβέρνησή του τα μέλη της «κυβέρνησης» του Σαμψών μέχρι της 8/8/1974, που σχημάτισε τη δική του κυβέρνηση. Για το λόγο αυτό, μερικοί μίλησαν για «μεταπραξικόπημα».

---

³⁰⁴ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Αναζητώντας την Αυτογνωσία*, Τόμος Β', σσ. 176, 177.

³⁰⁵ Νίκος Κακαουνάκης, *2650 Μερόνυχτα Συνομοσίας*, Τόμος Β, 7 η Έκδοση, σ.331.

³⁰⁶ Κώστας Βενιζέλος, Μιχάλης Ιγνατίου, *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, σ.474.

Οι πραξικοπηματίες «εοκαβητατζήδες» συνέχισαν, ουσιαστικά, να διοικούν και να τρομοκρατούν. Ένα από τα ελεεινά τους «κατορθώματα», ήταν η στυγερή δολοφονία του στελέχους της ΕΔΕΚ Δώρου Λοΐζου και η απόπειρα δολοφονίας του Βάσσου Λυσσαρίδη στις 30/8/1974. Το παρακράτος, που διοικούσε, εμπόδισε την προσαγωγή των φυσικών και ηθικών αυτουργών του εγκλήματος ενώπιον της δικαιοσύνης και την τιμωρία τους. Παρά ταύτα, ένας αντικειμενικός ερευνητής θα πρέπει να πιστώσει τον Γλαύκο Κληρίδη με το ότι κατόρθωσε, κατά τη διάρκεια της τότε θητείας του, να εξομαλύνει, σταδιακά, την εσωτερική κατάσταση και, τούτο, συνέβαλε στην επιστροφή του Μακαρίου στην Κύπρο, τον Δεκέμβριο του 1974, για να επανακτήσει το αξίωμα του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Μετά την κατάρρευση της δεύτερης φάσης της Διάσκεψης της Γενεύης στις 14 Αυγούστου 1974, για την οποία γίνεται αναφορά πιο κάτω, ακολούθησε η δεύτερη φάση της τούρκικης εισβολής, ο «Αττίλας II». Μέχρι την ημέρα εκείνη, η Τουρκία ενίσχυε το στρατό της στην Κύπρο συνεχώς, παρά τη συμφωνία κατάπαυσης του πυρός.

Πριν από την κατάρρευση της Διάσκεψης, στις 11 το πρωί της 12ης Αυγούστου πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα σύσκεψη στο γραφείο του Προέδρου της Δημοκρατίας στην οποία παρακάθησαν ο πρωθυπουργός, οι υπουργοί Εθνικής Αμύνης και Δημοσίας Τάξεως και οι αρχηγοί των Ενόπλων Δυνάμεων. Στην αρχή της σύσκεψης, ο Καραμανλής έκανε μια ψυχρή καταγραφή της εξέλιξης του κυπριακού προβλήματος. Στη συνέχεια, ο Καραμανλής, αφού τόνισε ότι «ουδεμία βεβαιότητα δύναται να υφίσταται περί αποφυγής του κινδύνου πολέμου», ζήτησε να ενημερωθεί σε βάθος για την κατάσταση των Ενόπλων Δυνάμεων, παρατηρώντας ότι, σύμφωνα με τις πληροφορίες του, η επιστράτευση δεν ήταν επιτυχής. Μπονάνος και Γαλατσάνος συμφώνησαν με την εκτίμησή του και προέβλεψαν ότι θα χρειαζόταν ένας χρόνος τουλάχιστον για να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα από πλευράς σχεδίασης. Από πλευράς προμήθειας του απαιτούμενου υλικού, η ολοκλήρωση τοποθετείται γύρω στα 1977-78.³⁰⁷ Στη σύσκεψη τέθηκε η ιδέα,

---

³⁰⁷ Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο, 1967-1974*, σ. 508.

εφόσον η Ελλάδα μειονεκτούσε ως προς τη στρατιωτική ισχύ, να αναχωρήσει μια ελληνική νηοπομπή από την Κρήτη που θα μετέφερε ενισχύσεις στην Κύπρο και να επιβιβαστούν σε ένα από τα πλοία ο Καραμανλής και ο Αβέρωφ, διασφαλίζοντας ότι οι Τούρκοι δεν θα τολμήσουν να το βουλιάξουν. Το σχέδιο συζητήθηκε, αλλά εγκαταλείφθηκε.³⁰⁸

Σύμφωνα με εκτίμηση της CIA, σε σχετική έκθεσή της ημερομηνίας 14/8/1974, η Ελληνική κυβέρνηση «δεν είχε τη δυνατότητα να επηρεάσει αποφασιστικά τη στρατιωτική κατάσταση στην Κύπρο και η διάθεση της Ελλάδας να επέμβει στρατιωτικά στο νησί μοιάζει να είναι ελάχιστη».³⁰⁹

Όταν άρχισε η δεύτερη στρατιωτική επίθεση κατά της νήσου, οι εισβολείς είχαν στη διάθεση τους 35.000-40.000 άνδρες, 250-300 άρματα μάχης και πάνω από 1.000 οχήματα. Εκτός αυτών οι Τούρκοι είχαν αποβιβάσει στο νησί πυροβολικό κι είχαν εγκαταστήσει εκτενές σύστημα ανεφοδιασμού κι επικοινωνιών.

Η δεύτερη τουρκική επίθεση διενεργήθηκε σύμφωνα με το «σχέδιο Αττίλας», κατά το οποίο η νήσος επρόκειτο να διαμελιστεί και να καταληφθεί το βόρειο τμήμα της από το στρατό εισβολής. Σε συνάρτηση με το εν λόγω σχέδιο, η πρώτη φάση της τουρκικής εισβολής αποκαλείται «Αττίλας Ι» κι η δεύτερη «Αττίλας ΙΙ». Ο βασιλιάς των Ούννων Αττίλας (5ος αιώνας μ.Χ.) θαυμάζεται από τους Τούρκους σαν μια μεγάλη ιστορική μορφή. Για τους Έλληνες και τους Ελληνοκυπρίους αντίθετα, ο Αττίλας είναι η προσωποποίηση της βαρβαρότητας.

Μετά τη δεύτερη εισβολή και τη στρατιωτική κατοχή από την Τουρκία του 36,4% περίπου του εδάφους της Κύπρου, έγινε πεντακάθαρο, πως η Άγκυρα δεν ήθελε την αποκατάσταση του status quo ante, όπως αυτό προβλέπεται στη Συνθήκη Εγγυήσεως την οποία επικαλέστηκε, αλλά τη δημιουργία μιας ντε φάκτο διχοτόμησης.

---

³⁰⁸ Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο, 1967-1974*, σ. 516..

³⁰⁹ Ο. π., σ. 521.

Γ. Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΕΓΓΥΗΣΕΩΣ

Η Τουρκία, για την εισβολή της στην Κύπρο το 1974, επεχείρησε να οχυρωθεί πίσω από το Άρθρο IV της Συνθήκης Εγγυήσεως. Το Άρθρο αυτό επιφυλάσσει, σε περίπτωση παραβίασης των προνοιών της Συνθήκης, το δικαίωμα σε μια από τις Εγγυήτριες Δυνάμεις «να προβεί σε ενέργεια με μόνο τον σκοπό της αποκατάστασης του καθεστώτος που δημιουργήθηκε από την παρούσα Συνθήκη». Για την άσκηση του δικαιώματος αυτού προαπαιτείται η διαβούλευση των τριών Εγγυητριών Δυνάμεων «αναφορικά με τις παραστάσεις και τα μέτρα που είναι αναγκαία για τη διασφάλιση της τήρησης των προνοιών της Συνθήκης».

Καταρχήν, μπορεί ένας να υποστηρίξει ότι η Συνθήκη Εγγυήσεως, όπως και κάθε σύστημα «εγγυήσεων» με οποιαδήποτε επιγραφή, αντιβαίνουν προς θεμελιώδεις αρχές του διεθνούς δικαίου, που κατοχυρώνονται από τον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ, όπως είναι η αρχή της αυτοδιάθεσης, της ίσης κυριαρχίας των κρατών μελών του Οργανισμού και της μη επέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις ενός κράτους. Ιδιαίτερης μνείας χρήζει η αρχή της ίσης κυριαρχίας που προνοούν τα Άρθρα 1, 2 και 78 του Καταστατικού Χάρτη. Με βάση την αρχή αυτή, τα κράτη είναι νομικά ίσα, απολαμβάνουν όλων των δικαιωμάτων που εκπηγάζουν από την κυριαρχία τους και η νομική προσωπικότητα του κράτους, καθώς και η εδαφική του ακεραιότητα και η πολιτική του ανεξαρτησία είναι σεβαστά. Σύμφωνα με το Άρθρο 103, σε περίπτωση αντίθεσης οποιασδήποτε των υποχρεώσεων των μελών του ΟΗΕ, που εκπηγάζει από τον Καταστατικό Χάρτη και υποχρέωσης δυνάμει οποιασδήποτε Συνθήκης, υπερισχύει η υποχρέωση που προβλέπεται στον Καταστατικό Χάρτη.

Ανεξάρτητα από την πιο πάνω γενική τοποθέτηση, η πρόνοια του Άρθρου IV της Συνθήκης, ερμηνευόμενη με βάση την επιταγή του προαναφερθέντος Άρθρου 103 του Καταστατικού Χάρτη, δεν επιτρέπει στρατιωτική επέμβαση και άσκηση ένοπλης βίας. Σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ, η προσφυγή στην ένοπλη βία δικαιολογείται μόνο σε δύο περιπτώσεις, αυτές που προβλέπονται στα Άρθρα του 42 και 51 του Κεφαλαίου 7. Στο μεν Άρθρο 42, προβλέπεται ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας νομιμοποιείται «να προβεί, από αέρος, διά θαλάσσης ή από ξηράς

σε τέτοιου είδους ενέργεια, προκειμένου να προστατεύσει ή να αποκαταστήσει την ειρήνη και την ασφάλεια». Το Άρθρο 51 νομιμοποιεί τη χρήση βίας «για λόγους αυτοάμυνας». Την άποψη αυτή υποστήριξαν εγνωσμένου κύρους διεθνολόγοι όπως ο Hans Kelsen στη σχετική γνωμοδότησή του στον ΟΗΕ, όταν εξετάζονταν η εισδοχή της Κύπρου στον Οργανισμό. Ο Kelsen, παρά το ότι δέχεται ότι η Συνθήκη Εγγυήσεως θα είναι μια έγκυρη διεθνής συμφωνία όταν τεθεί σε ισχύ και δεν εμποδίζει την εισδοχή της Κύπρου στην οικογένεια του ΟΗΕ, εντούτοις είναι κατηγορηματικός στο ότι το προαναφερθέν Άρθρο IV της Συνθήκης «δεν μπορεί έγκυρα να ερμηνευθεί ότι παρέχει στις Εγγυήτριες Δυνάμεις απεριόριστο δικαίωμα επέμβασης με χρήση ενόπλων δυνάμεων σε περίπτωση παράβασης των διατάξεων της Συνθήκης. Παρόμοια χρήση βίας θα μπορούσε να δικαιολογηθεί μόνο σε περιπτώσεις αυτοάμυνας ή με την εξουσιοδότηση του ΟΗΕ ή μετά από πρόσκληση του κυπριακού κράτους». Περίπτωση αυτοάμυνας είναι «η περίπτωση κατά την οποία το Κυπριακό Σύνταγμα ανατρέπεται από εσωτερική επανάσταση, η οποία δεδηλωμένα στοχεύει είτε στον περιορισμό των μειονοτικών δικαιωμάτων είτε σε ένωση με άλλο κράτος ή σε διχοτόμηση» ή «αν, κατά τη διάρκεια μιας επανάστασης, γινόταν ένοπλη επέμβαση κατά των στρατευμάτων μιας εγγυήτριας δύναμης που βρίσκονται σταθμευμένα στην Κύπρο». Τα ίδια υποστηρίζουν και ο Soskice στη γνωμοδότησή του στις 1/11/1963 και ο Eli Lauterpacht στη γνωμοδότησή του το 1964.

Πέραν τούτου, η Τουρκία παραβίασε τη Συνθήκη γιατί, όπως καταφάνηκε περίτρανα, η επέμβασή της δεν απέβλεπε στην «αποκατάσταση του καθεστώτος που δημιουργήθηκε» με βάση τη Συνθήκη, αλλά στη διχοτόμηση. Επίσης, η ένοπλη επέμβαση της Τουρκίας του 1974, με πρόσχημα άσκηση δικαιωμάτων με βάση τη Συνθήκη Εγγυήσεως, που κατέληξε στην παράνομη κατοχή κυπριακού εδάφους συνιστά «επιδρομή», σύμφωνα με τον ορισμό που έδωσε στον όρο αυτό η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ με την Απόφασή της 2330/67 στις 11/12/1967.³¹⁰

---

³¹⁰ Κριτων Γ. Τορναρίτης, *Η νομική πτυχή του Κυπριακού προβλήματος*, 1983, σσ. 48, 49.

Τα όσα εκτίθενται πιο πάνω, δεν αφήνουν καμιά αμφιβολία ότι η Τουρκία, εισβάλλουσα στην Κύπρο το 1974, παραβίασε τόσο τη Συνθήκη Εγγυήσεως όσο και θεμελιώδεις αρχές του διεθνούς δικαίου. Επίσης, έχει καταφανεί ότι, γενικά, ένα σύστημα «εγγυήσεων», με οποιαδήποτε επιγραφή, αντιστρατεύεται αυτές τις θεμελιώδεις αρχές του διεθνούς δικαίου, που κατοχυρώνονται από τον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ. Δυστυχώς, όμως, όπως επανειλημμένα σημείωσε ο γράφων, δεν είναι οι διεθνολόγοι που ερμηνεύουν το διεθνές δίκαιο και τις Διεθνείς Συνθήκες αλλά οι ισχυροί. Ειδικά, στην περίπτωση της Κύπρου, το διεθνές δίκαιο έχει προ πολλού παραμεριστεί, ηττημένο από τη δύναμη της τουρκικής βουλิมίας και τις στρατηγικές ανάγκες των ισχυρών συμμάχων της Τουρκίας στη περιοχή μας.³¹¹

Δ. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΗΠΑ ΚΑΙ CIA

Πολλά έχουν γραφεί και ειπωθεί για τον ρόλο των ΗΠΑ και, ειδικά, του Κίσιντζερ και της CIA, τόσο κατά τη λήψη και εκτέλεση της απόφασης του πραξικοπήματος, όσο και για την τουρκική εισβολή που ακολούθησε. Τώρα, αποχαρακτηρισμένα απόρρητα έγγραφα, που είδαν το φως της δημοσιότητας σε αξιόλογα βιβλία που συνέγραψαν σοβαροί ιστορικοί ερευνητές, μας προσφέρονται, ως αξιόπιστες πρωτογενείς πηγές, για να βγάλουμε μερικά ασφαλή συμπεράσματα. Όμως, αρκετά αποδεικτικά στοιχεία, που θα έριχναν περισσότερο φως, παραμένουν άγνωστα, είτε γιατί τα σχετικά έγγραφα έχουν εξαφανιστεί είτε γιατί οι κρίσιμες διαταγές είχαν δοθεί προφορικά. Υπάρχουν αρκετά στοιχεία που καλύφθηκαν και συγκαλύφθηκαν και τα πήραν στον τάφο τους οι κάτοχοί τους.

Ο Μακάριος, με την πολιτική της ένταξης της Κύπρου στο «Κίνημα των Αδεσμεύτων» που ακολουθούσε, δεν ήταν αρεστός στις ΗΠΑ. Με βάση ένα αρκετά αποκαλυπτικό αμερικανικό έγγραφο, που φέρει ημερομηνία 6/8/1971, και που συντάχθηκε ένα μήνα μετά την επιστροφή του Μακαρίου από τη Σοβιετική Ένωση,

---

³¹¹ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Οι εγγυήσεις και το διεθνές δίκαιο*, στην εφημερίδα *Φιλελεύθερος*, ημερ. 17/1/2016.

υπό τον τίτλο «Πολιτική των ΗΠΑ έναντι των πιθανών ενδεχομένων και των επιλογών στην Κύπρο», το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας του Λευκού Οίκου άφηγε ανοικτό το θέμα της ανατροπής του Μακαρίου από τη χούντα. Στο έγγραφο αυτό, που καταγράφει μια σειρά από πιθανά σενάρια για την κατάσταση στην Κύπρο και τους τρόπους εμπλοκής των ΗΠΑ, τίθεται και το θέμα της διχοτόμησης. Το αδιέξοδο στις ενδοκυπριακές συνομιλίες ήταν δεδομένο, καθότι, σύμφωνα με τους Αμερικανούς, «εξάντλησαν τη δυναμική τους, επειδή έχουν διευθετηθεί δευτερεύοντα θέματα και μέχρι τώρα ήταν αδύνατο να βρεθεί ένας συμβιβασμός στα κεντρικά θέματα. Αυτό ισχύει, κυρίως, γιατί ο Μακάριος προσπαθεί να αναλώσει τους Τούρκους, ώστε να αποδεχτούν φυσιολογικά το καθεστώς της μειονότητας». Οι Αμερικανοί άφηναν σαφώς να εννοηθεί πως υπάρχει μια προσπάθεια συνεννόησης μεταξύ της χούντα του Παπαδόπουλου με την τουρκική κυβέρνηση υπό τον πρωθυπουργό Ερήμ. Στα διάφορα σενάρια έθεταν και την πιθανότητα της διχοτόμησης. Στην προσπάθεια αυτή, θεωρούσαν εμπόδιο τον Μακάριο τον οποίο κατηγορούσαν για αδιαλλαξία και ότι «κάνει παιγνίδια» με τα ανοίγματά του προς τη Μόσχα και, γι' αυτό, «θα μπορούσε να απομακρυνθεί».³¹²

Δεν υπάρχει, τώρα, καμιά αμφιβολία ότι κυβέρνηση των ΗΠΑ και ο Κίσιντζερ πρέπει να ήταν ενήμεροι για τα σχέδια του Ιωαννίδη να ανατρέψει με πραξικόπημα τον Μακάριο. Οι πληροφορίες, για τα σχέδια της χούντας και των συνεργατών της, καταγράφονταν από τις αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες και διαβιβάζονταν προς την ηγεσία του Στέιτ Ντιπάρτμεντ και του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας, που διοικούσε ο Χένρι Κίσιντζερ.

Οι πληροφορίες που συγκεντρώνονταν και αφορούσαν την εσωτερική κατάσταση στην Κύπρο και τα σχέδια ανατροπής του Μακαρίου, φαίνεται ότι αντιμετωπίζονταν με σχετική απάθεια. Τούτο, προκύπτει από τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονταν οι εκθέσεις και παραστάσεις του Τόμας Μπόγιατ, διευθυντή του Γραφείου Κύπρου στο Στέιτ Ντιπάρτμεντ από τις αρχές του 1972, ο οποίος προειδοποιούσε συνεχώς πως, αν οι ΗΠΑ δεν επέμβουν

---

³¹² Κώστας Βενιζέλος, Μιχάλης Ιγνατίου, *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, σσ. 64, 65.

άμεσα, η κρίση στην Κύπρο θα είχε τραγικές συνέπειες. Επίσης, και ο υπεύθυνος των ελληνικών υποθέσεων στο Στέιτ Ντιπάρτμεντ Τζον Ντέι, κατάλαβε και αυτός την κρισιμότητα της κατάστασης και συμμεριζόταν τις ανησυχίες του Τόμας Μπόγιατ. Την ίδια άποψη είχε και ο Ρόμπερτ Ντίλον, που είχε την ευθύνη για την Ελλάδα και την Τουρκία στο Στέιτ Ντιπάρτμεντ. Για τον λόγο αυτό, θα έπρεπε, κατά τον Ντίλον, «να σταλεί το μήνυμα μέσα από τα κανάλια της CIA προς τον Ιωαννίδη έτσι ώστε να μην υπάρχει καμιά ασάφεια για τη θέση μας. Τελικά, αποφασίστηκε να σταλεί τηλεγράφημα στον πρέσβη των ΗΠΑ στην Αθήνα Τάσκα, με οδηγίες να δει τον Ιωαννίδη και να του ζητούσε να ακυρώσει τους σχεδιασμούς του. Σύμφωνα με τον Ντίλον, «όλα τα σημαντικά, άμεσα μηνύματα σβήστηκαν.³¹³ Αξίζει, εν προκειμένω, να σημειωθεί ότι οι εκθέσεις που υπέβαλλε ο Τόμας Μπόγιατ κρατήθηκαν, με διαταγή του Κίσιντζερ, απόρρητες στην ολοκληρωτική τους μορφή. Επίσης, ο Κίσιντζερ απαγόρευσε, αρχικά, στον Μπόγιατ να καταθέσει ενώπιον της αρμόδιας Επιτροπής του Κογκρέσου. Τελικά, αναγκάστηκε να άρει την απαγόρευσή του, για να αποφύγει δίωξη για καταφρόνηση. Όμως, η κατάθεση του Μπόγιατ έγινε «κεκλεισμένων των θυρών».³¹⁴

Οι Σίσκο και Μπόγιατ αποδίδουν τη σχεδόν απαθή στάση του Κίσιντζερ στις εισηγήσεις των ανώτερων λειτουργών του Στέιτ Ντιπάρτμεντ στην έλλειψη από μέρους του εκτίμησης σ' αυτούς και, γενικά, σε όσους δεν ανήκαν στον στενό κύκλο των συνεργατών του.³¹⁵ Σημειωτέον ότι, μετά την τούρκικη εισβολή του 1974, ο Κίσιντζερ αποφάσισε να παύσει τον Μπόγιατ, μαζί με τον διευθυντή του Γραφείου Ελλάδας, που υποστήριζε τις θέσεις του Μπόγιατ. Τούτο, έγινε μετά την επιστροφή τους από το ταξίδι στο Λονδίνο, την Αθήνα και την Άγκυρα, όπου είχαν πάει με τον Σίσκο. Παύτηκε, επίσης, και ο Τάσκα.

---

³¹³ Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο, 1967-1974*, σ. 267.

³¹⁴ Christopher Hitchens, *Cyprus*, σ. 80. Κώστας Βενιζέλος, Μιχάλης Ιγνατίου, *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, σ.22.

³¹⁵ Κώστας Βενιζέλος, Μιχάλης Ιγνατίου, *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, σ.57.

Ο Γλαύκος Κληρίδης, σε συνέντευξη που έδωσε στους συγγραφείς του βιβλίου *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, αναφερόμενος στην συμπεριφορά των ΗΠΑ να μην εμποδίσουν το πραξικόπημα, πράγμα που έκαναν προηγουμένως, το 1972, είπε: «Εγώ δεν πιστεύω στη δικαιολογία του Κίσιντζερ, που μου είπε ότι “είχαμε το Γουοτεργκέιτ και δεν γνωρίζαμε τι γινόταν στην Κύπρο”».³¹⁶

Ο Τάσκα παρέλειψε να δει τον Ιωαννίδη. Έφυγε για διακοπές στην Ελβετία, όπου φοιτούσε ο γιος του. Οι συνεργάτες του δεν έκαναν καμιά προσπάθεια να συναντηθούν με τον Ιωαννίδη. Τελικά, ο επιτετραμμένος των ΗΠΑ στην Αθήνα, που αντικαθιστούσε τον Τάσκα, ενημέρωσε τον αρχιεπίσκοπο Αθηνών Σεραφείμ για το περιεχόμενο του τηλεγραφήματος και τον παρακάλεσε να δει τον Ιωαννίδη, ο οποίος δεν έδωσε καμιά σημασία.³¹⁷

Σε κατάθεση που έδωσε στις 29/6/1975, ο κατά το 1974 πρεσβευτής των ΗΠΑ στην Αθήνα Τάσκα σε Επιτροπή του Αμερικανικού Κογκρέσου, ανέφερε ότι ο Ιωαννίδης διατηρούσε άμεση επαφή με τον σταθμάρχη της CIA στην Αθήνα. Στην κατάθεσή του, ισχυρίστηκε ότι θεωρούσε τα όσα λέγονταν για πραξικόπημα ως «κουτσομπολιά». «Κάτι τέτοιο το ακούγαμε στην Ελλάδα τα τελευταία τέσσερα χρόνια». Επίσης, ο Τάσκα ανέφερε: «Όταν έγινε το πραξικόπημα, εμείς δεν το περιμέναμε.»³¹⁸ Επίσης, στην κατάθεσή του στον ανακριτή της Επιτροπής Jack Boos, ο Τάσκα ήταν κατηγορηματικός πως δεν είχε δει ούτε το πρώτον τηλεγράφημα της 20ης Ιουνίου που πρόβλεπε ότι ο Ιωαννίδης θα προχωρούσε στην ανατροπή του Μακαρίου, ούτε, όμως και το δεύτερο, το παραπλανητικό, σύμφωνα με το οποίο είχε αλλάξει γνώμη. Όπως ισχυρίστηκε: «Αν είχα αυτές τις πληροφορίες, θα είχα κάνει τα πάντα άνω κάτω και θα είχα λάβει την απόφαση να προειδοποιήσω προσωπικά τον Ιωαννίδη ότι οι ΗΠΑ δεν θα ανεχθούν ένα πραξικόπημα κατά του Μακαρίου». Και πρόσθεσε

---

³¹⁶ Κώστας Βενιζέλος, Μιχάλης Ιγνατίου, *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, σ. 63.

³¹⁷ Ο. π., σσ. 55, 56.

³¹⁸ Ο. π., σ.51,

ότι, επειδή δεν είχε όλες τις πληροφορίες, αρνήθηκε να δει τον Ιωαννίδη, όπως του ζήτησε το Στέιτ Ντιπάρτμεντ.³¹⁹

Ο Τζον Ντέι, υπεύθυνος των ελληνικών υποθέσεων στο Στέιτ Ντιπάρτμεντ εκείνη την περίοδο, στη συνέντευξή του στον Αλέξη Παπαχελά, αποκλείει να μην είχε δει τις απόρρητες αναφορές της CIA ο επικεφαλής της πρεσβείας στην Αθήνα: «Πραγματικά, αμφιβάλλω ότι μπορεί να συνέβη κάτι τέτοιο. Αμφιβάλλω πολύ. Από την ώρα που οι αναφορές αυτές έφθαναν σε εμάς στο Στέιτ Ντιπάρτμεντ, προφανώς θα έπρεπε να τις είχε και ο Τάσκα».³²⁰

Για τον ρόλο και την όλη συμπεριφορά της αμερικανικής κυβέρνησης και της CIA, κατά την κρίση στην Κύπρο, ασχολήθηκε η Επιτροπή Μυστικών Υπηρεσιών της Βουλής των Αντιπροσώπων των ΗΠΑ, υπό την προεδρία του βουλευτή των Δημοκρατικών Ότις Πάικ. Παρατίθενται πιο κάτω, μερικά από τα πορίσματα της Επιτροπής: Στις 29 Ιουνίου 1974, ο υπουργός Εξωτερικών Χένρι Κίσιντζερ, αντιδρώντας σε προειδοποιήσεις προερχόμενες από τους εκπροσώπους του Στέιτ Ντιπάρτμεντ, απέστειλε τηλεγράφημα προς τον πρέσβη των ΗΠΑ στην Αθήνα Χένρι Τάσκα, συμβουλευόντάς τον να ενημερώσει προσωπικά τον Ιωαννίδη για την αμερικανική αντίθεση σε οποιαδήποτε περιπέτεια που θα αφορούσε την Κύπρο. Το τηλεγράφημα συντάχτηκε από τον Τζον Ντέι του Γραφείου Ελλάδας και έφερε την υπογραφή του Τζόζεφ Σίσκο, ανώτερου βοηθού του υπουργείου Εξωτερικών. Οι συνεργάτες του Τάσκα έπεισαν τον Τζόζεφ Σίσκο, τον πιο στενό βοηθό του Κίσιντζερ, ότι θα είχε ικανοποιητικό αντίκτυπο ένα γενικού περιεχομένου μήνυμα που θα περνούσε διά μέσου κυβερνητικών καναλιών. Ο πρέσβης ανέφερε στα μέλη της Επιτροπής ότι ο Σίσκο συμφώνησε πως δεν θα ήταν απαραίτητο να πλησιάσει ο Τάσκα τον Ιωαννίδη, ο οποίος δεν κατείχε επίσημη κυβερνητική θέση. Αυτή η ερμηνεία, αμφισβητήθηκε έντονα. Είναι, όμως, ολοφάνερο ότι η πρεσβεία δεν έκανε κανένα βήμα για να υπογραμμίσει στον Ιωαννίδη τη μέγιστη ανησυχία των Ηνωμένων Πολιτειών για πιθανή απόπειρα πραξικοπήματος στην Κύπρο. Αυτό το επεισόδιο, η αποκλειστική προσέγγιση της CIA με τον Ιωαννίδη, οι ενδείξεις ότι ο Τάσκα δεν

---

³¹⁹ Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δομάτιο, 1967-1974*, σ. 297.

³²⁰ Ο. π., σσ. 297, 298.

είχε διαβιβάσει τα σημαντικά μηνύματα που έστειλε ο σταθμάρχης της CIA από την Αθήνα, η υπόθεση που είχε κάνει ο Ιωαννίδης ότι, λόγω της χλιαρότητας του περιεχομένου του μηνύματος, οι ΗΠΑ δεν ενδιαφέρονταν γνήσια για τον Μακάριο, σε συνδυασμό με τη ψυχρότητα της Ουάσιγκτον προς αυτόν, έχουν οδηγήσει στο να επικρατήσει η αντίληψη ότι οι Αμερικανοί αξιωματούχοι δεν έδιναν σημασία στις εκθέσεις που μιλούσαν για εξελισσόμενη κρίση ή απλά επέτρεψαν να συμβεί το πραξικόπημα με το να μην προειδοποιήσουν έντονα και απευθείας τον Ιωαννίδη να μην προχωρήσει. Η Επιτροπή πιστεύει ότι οι ισχυρές αμερικανικές παραστάσεις στον Ιωαννίδη, θα μπορούσαν να προλάβουν την κρίση. Στις 3 Ιουλίου μια έκθεση της CIA ανέφερε ότι κάποιο άτομο, που αργότερα χαρακτηρίστηκε ως «μη δοκιμασμένη πηγή», δήλωσε ότι, παρά την όξυνση από την πλευρά του Μακαρίου, ο Ιωαννίδης έχει αλλάξει γνώμη. Για ανεξήγητους ακόμη λόγους, αυτή η έκθεση δεν προωθήθηκε και φυλάχθηκε μέχρι της 15 Ιουλίου, ημέρα του πραξικοπήματος. Εκ των υστέρων, η Υπηρεσία Πληροφοριών φαίνεται να κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η πληροφορία ήταν ένα τέχνασμα. Σ' αυτό το σκηνικό, το χονδροειδέστατο λανθασμένο δελτίο της CIA της 15ης Ιουλίου δεν αποτελεί έκπληξη, όπως δεν αποτελούν έκπληξη και οι ενστάσεις του πρέσβη Τάσκα ότι δεν βλέπει πραξικόπημα στον ορίζοντα. Η Αμερικανική Υπηρεσία Πληροφοριών πρέπει να συμφωνήσει ότι φέρει ένα μερίδιο ευθύνης για την τραγωδία στην Κύπρο. Επίσης, η CIA φέρει ευθύνη γιατί δεν πρόβλεψε την τουρκική εισβολή στην κυριολεξία μέχρι τις τελευταίες ώρες.³²¹ Το άτομο η «μη δοκιμασμένη πηγή» στο οποίο αναφέρεται το πιο πάνω πόρισμα της Επιτροπής, ήταν ο αρχηγός των ΛΟΚ Αλέξανδρος Γιάννακας, ο οποίος, κατά τον Έστες Ρον, υπεύθυνο επιχειρήσεων του σταθμού της CIA στην Ελλάδα, ήταν σύνδεσμός τους.³²²

Η κυβέρνηση των ΗΠΑ, με τη στάση που τήρησε έναντι του πραξικοπήματος που διενήργησε η ελληνική χούντα και τη συμπεριφορά της προς την πραξικοπηματική κυβέρνηση του

---

³²¹ Κώστας Βενιζέλος, Μιχάλης Ιγνατίου, *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, σσ. 379-388.

³²² Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο, 1967-1974*, σ. 284.

Σαμπσών, έδειχνε πως σιωπηρά αποδεχόταν τη νέα κατάσταση πραγμάτων που δημιουργήθηκε στην Κύπρο. Κατά τον εκπρόσωπο τύπου του Κίσιντζερ πρέσβη Robert Anderson, για το πραξικόπημα στην Κύπρο «δεν έγινε οποιαδήποτε εξωτερική επέμβαση». Ο τότε πρέσβης των ΗΠΑ στη Λευκωσία Roger Davies δέχθηκε ως «υπουργό Εξωτερικών» τον Ντίμη Δημητρίου, κάτι που δεν έκαναν άλλοι διπλωματικοί αντιπρόσωποι.³²³

Μετά το πραξικόπημα, ο κύριος στόχος της πολιτικής των ΗΠΑ ήταν η αποφυγή ενός πολέμου μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. Υπήρχε ιδιαίτερη ανησυχία για το ενδεχόμενο μονομερούς στρατιωτικής επέμβασης από μέρους της Τουρκίας. Τούτο, προκύπτει από ένα Μνημόνιο, ημερομηνίας 17 Ιουλίου, της Επιχειρησιακής Ομάδας για την Κύπρο στο Στέιτ Ντιπάρτμεντ, προς τον Σίσκο, υφυπουργό Εξωτερικών.³²⁴ Για να αποτραπεί η μελετώμενη ανακήρυξη της ένωσης, ο Κίσιντζερ είχε ήδη αποστείλει, στις 15 Ιουλίου, οδηγίες στις οποίες τόνιζε την ανάγκη να αποφευχθούν κινήσεις αποσταθεροποίησης στην ανατολική Μεσόγειο. Οι οδηγίες έγραφαν, μεταξύ άλλων: «Σύμφωνα με την πολιτική μας, επιθυμούμε να γνωρίζει η κυβέρνηση της Ελλάδας ότι οι ΗΠΑ συνεχίζουν να θεωρούν την Κύπρο ένα ενιαίο, κυρίαρχο και ανεξάρτητο κράτος [...] Έχουμε επισημάνει το ίδιο και στην κυβέρνηση της Τουρκίας. Συνεπείς προς την παραπάνω αρχή, οι ΗΠΑ δεν μπορούν να παραβλέψουν οποιαδήποτε δράση της κυβέρνησης της Ελλάδας για τη μεταβολή της πολιτικής και συνταγματικής δομής της νήσου».³²⁵

Σε σύσκεψη που συγκάλεσε ο Κίσιντζερ στις 17 Ιουλίου της «Ειδικής Επιτροπής Δράσης» (Washington Special Action Group), ο αρχηγός της CIA Κόλμπι έδωσε πληροφορίες για τις ετοιμασίες των Τούρκων να εισβάλουν στο βόρειο τμήμα της Κύπρου. Ο Αμερικανός υπουργός ρώτησε τον Κόλμπι: «Ποιος είναι ο στόχος της Άγκυρας;» και εκείνος απάντησε: «Να διχοτομήσει ή να

---

³²³ Christopher Hitchens, *Cyprus*, σ. 84.

³²⁴ Κώστας Βενιζέλος, Μιχάλης Ιγνατίου, *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, σσ. 132, 135.

³²⁵ Ο.π., σ. 131.

μοιράσει το νησί». Στη συνέχεια, το ενδιαφέρον είχε μεταφερθεί στο Λονδίνο, όπου είχε φθάσει ο Τούρκος πρωθυπουργός Ετσεβίτ. Ο Κίσιντζερ αποφάσισε να στείλει, αρχικά στο Λονδίνο και κατόπιν στην Αθήνα και στην Άγκυρα, τον υφυπουργό Τζον Σίσκο ο οποίος, όπως ανέφερε ο ίδιος αργότερα, θεώρησε ότι του είχε ανατεθεί μια «αδύνατη αποστολή» (mission impossible). Οι σχέσεις Κίσινγκερ-Σίσκο, έμοιαζαν με σχέσεις αφεντικού μα αυλικό, όπως τούτο προκύπτει από τις τηλεφωνικές τους συνομιλίες τις οποίες ο υπουργός είχε τη συνήθεια να μαγνητοφωνεί.³²⁶

Στην προσπάθεια των ΗΠΑ να αποτρέψουν ένα πόλεμο μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας, ο υφυπουργός Εξωτερικών Τζόζεφ Σίσκο άρχισε, στις 18 Ιουλίου, μια περιοδεία στο Λονδίνο, την Αθήνα και την Άγκυρα, με συνοδεία έντεκα συνεργατών του στο Στέιτ Ντιπάρτμεντ. Μεταξύ αυτών ήταν και ο Τόμας Μπόγιατ, διευθυντής του Γραφείου Κύπρου.

Όταν έφτασε στο Λονδίνο, εκεί ήταν και ο Ετσεβίτ. Είδε τον βρετανό υπουργό Εξωτερικών Τζέιμς Κάλαχαν ο οποίος τον πληροφόρησε ότι ο Ετσεβίτ ήταν αποφασισμένος να ασκήσει το δικαίωμα της Τουρκίας να επέμβει. Στη συνέχεια, συνάντησε τον Ετσεβίτ. Η συνάντηση μαζί του ήταν θυελλώδης. Στη συνάντηση, ο Ετσεβίτ έδωσε στον Σίσκο μια δακτυλογραφημένη σελίδα, που περιείχαν τους όρους που έπρεπε να τηρηθούν, για να μη αναλάβει η Τουρκία στρατιωτική επιχείρηση. Μεταξύ των όρων ήταν: Να παραδώσει την εξουσία ο Σαμψών. Η Ελλάδα να δεχθεί να υπογράψει συμφωνία για τη δημιουργία ομοσπονδιακού κράτους, το οποίο θα αποτελούσαν οι δυο κοινότητες. Να εξασφαλιστεί για τις τουρκικές δυνάμεις έξοδος προς τη θάλασσα της Κερύνειας.

Επίσης, ζήτησε από τον Σίσκο να μην σταθούν οι ΗΠΑ εμπόδιο στα τουρκικά σχέδια, τονίζοντας, σύμφωνα με τη συνέντευξη που έδωσε ο Σίσκο στους συγγραφείς του βιβλίου *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, τα ακόλουθα: « Τα πράγματα είναι πολύ διαφορετικά από το 1964. Αυτή τη φορά θα το κάνουμε με τον δικό μας τρόπο». Στην ίδια συνέντευξη, ο Σίσκο ανέφερε ότι μεταξύ των όρων του Ετσεβίτ ήταν, αρχικά, όπως επανέλθει στην εξουσία ο Μακάριος.

---

³²⁶ Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο, 1967-1974*, σσ. 314, 315.

Όμως, αυτός ο όρος αποσύρθηκε την επομένη.³²⁷ Σε δεύτερη συνάντηση που είχαν οι δυο άντρες στο Λονδίνο, ο Ετσεβίτ ανέφερε στον Σίσκο ότι η Τουρκία δεν μπορεί να ανεχθεί την κατάσταση που δημιουργήθηκε και ότι «πραγματοποιείται μια έρπουσα ένωση» Ζήτησε να υπάρξουν δυο αυτόνομες προσωρινές κυβερνήσεις.³²⁸

Στην Αθήνα, ο Σίσκο συνάντησε τον Ιωαννίδη στον οποίο προσπάθησε να εξηγήσει ότι η κατάσταση οδηγεί σε ελληνοτουρκική σύρραξη. Συνάντησε και τον πρωθυπουργό Αδαμάντιο Ανδρουτσόπουλο και τον υπουργό Εξωτερικών Κωνσταντίνο Κυπραίό. Σε τηλεγράφημα που έστειλε στις 19 Ιουλίου στον Κίσιντζερ, ανέφερε και τα ακόλουθα: « Δεν κατάφερα τίποτε γι' αυτό που ενδιαφέρει περισσότερο τους Τούρκους, την παροχή πρόσβασης στην τουρκική κοινότητα μέσω ενός ή περισσοτέρων λιμανιών κάτω από την επίβλεψη του ΟΗΕ. Όπως ανέμενα, η ελληνική κυβέρνηση είδε αυτήν την πρόταση σαν μια μορφή διχοτόμησης (που είναι) και για αυτό την απέρριψαν ευγενικά, αλλά σίγουρα. Για αυτόν τον λόγο δεν πρότεινα την ιδέα μιας καθαρής διχοτόμησης, την οποία έκανε ο Ετσεβίτ στη δεύτερη συνάντησή μας χθες. [...] Έχω τη σαφή εντύπωση πως, ό,τι και αν συμβεί σε αυτήν την κατάσταση, οι Τούρκοι τη βλέπουν σαν την ιδανική στιγμή να πετύχουν με μια στρατιωτική επέμβαση τον μακροχρόνιο στόχο τους, τη Διπλή Ένωση». ³²⁹

Όταν άρχισε η εισβολή, στις 20 Ιουλίου, ο Σίσκο βρισκόταν στην Άγκυρα. Ο Σίσκο έσπευσε αμέσως να συναντήσει τον Ετσεβίτ στο γραφείο του, όπου ο τελευταίος ψυχρά και ωμά του ανακοίνωσε ότι το ποτάμι δεν γυρίζει πίσω. «Τα πλοία μας ξεκινούν για την Κύπρο. [...] Δεν θα μας σταματήσετε και τώρα. Δεν θα επαναλάβω το λάθος του Ινονού». Στη συνέχεια, ο Σίσκο επικοινωνήσε με τον Κίσιντζερ στον οποίο εισηγήθηκε την παρέμβαση του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ Κουρτ Βάλντχαϊμ ώστε να σταλούν οι άντρες

---

³²⁷ Κώστας Βενιζέλος, Μιχάλης Ιγνατίου, *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, σ.155.

³²⁸ Ο.π., σ.159.

³²⁹ Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο, 1967-1974*, σ. 334.

της Ειρηνευτικής Δύναμης στα παράλια της Κερύνειας. Αν γίνει αυτό, υπογράμμισε ο Σίσκο, ο Ετσεβίτ θα αναγκαστεί να ακυρώσει την εντολή επέμβασης. Ο Κίσιντζερ απέρριψε την εισήγηση και, όπως αναφέρει στη συνέντευξη που έδωσε ο Σίσκο στους συγγραφείς του βιβλίου *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, του έδωσε εντολή να αναχωρήσει για την Αθήνα και να πράξει ό,τι ήταν δυνατό για να αποτρέψει τον πόλεμο μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας.³³⁰

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο Κίσιντζερ και ο Ετσεβίτ δεν είχαν καμιά τηλεφωνική επικοινωνία πριν από την εισβολή. Επικοινωνήσαν τηλεφωνικώς στις 21 Ιουλίου.

Όταν, στη συνέχεια, ο Σίσκο και η συνοδεία του έφθασαν στην Αθήνα από την Άγκυρα, πήγαν κατευθείαν στο Πεντάγωνο, στο γραφείο του αρχηγού των Ενόπλων Δυνάμεων Γρηγόρη Μπανάου, όπου συνάντησαν την πολιτική και στρατιωτική ηγεσία, συμπεριλαμβανομένου και του Ιωαννίδη. Στη συνάντηση ήταν παρών και ο Τάσκα. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του Ιωαννίδη, που κατά καιρούς πρόβαλλε, ο Σίσκο προσπάθησε να πείσει τους Έλληνες συνομιλητές να επιδείξουν αυτοσυγκράτηση και να αποφύγουν κάθε πολεμική ενέργεια. Υποσχέθηκε ότι αυτός και ο Κίσιντζερ θα έπειθαν τους Τούρκους να αποχωρούσαν, αφήνοντας μια δύναμη 1.500 ανδρών για ενίσχυση της ΤΟΥΡΔΥΚ. Τότε, αυτός (ο Ιωαννίδης) κτύπησε το χέρι του στο τραπέζι και είπε: «Μας εξαπατήσατε, όπως κάνατε και προ ημερών, όταν μας υποσχθήκατε ότι ο Έκτος Στόλος θα περιπολούσε τα στενά της Μερσίνης, ώστε να αποτρέψει την αποβατική ενέργεια».³³¹

Σύμφωνα με τα κατά καιρούς λεγόμενά του, ο Ιωαννίδης πίστευε στις πληροφορίες που οι Αμερικανοί του διοχέτευαν ότι οι Τούρκοι μπλόφαραν και «δεν θα επενέβαιναν, γι' αυτό δεν αποφάσισα ευρεία στρατιωτική κινητοποίηση και αποστολή δυνάμεων στην Κύπρο, σκεπτόμενος ευλόγως να μην δώσω την παραμικρή αφορμή στους Τούρκους, προκαλώντας τους και για να τηρήσω τα

---

³³⁰ Κώστας Βενιζέλος, Μιχάλης Ιγνατίου, *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, σσ. 168-172.

³³¹ Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο, 1967-1974*, σ. 362.

προσχήματα, έχων εν νόω την εφαρμογή εντός συντόμου χρόνου των σχεδίων μου δια την κήρυξιν της Ενώσεως. [...] Ουδεμία δήλωση έκαμα προς τους Αμερικανούς σχετικά με το κρυφό μου σχέδιο να κηρύξω την Μονομερή Ολοκληρωτική Ένωση σε πρώτη ευκαιρία μετά την ανατροπή του Μακαρίου, διότι δεν ήξερα πώς θα αντιδρούσαν και τι θα έκαναν. Αντιθέτως, είπα και εφρόντισα να μεταβιβαστεί, για να τους παραπλανήσω και καθησυχάσω, ότι δεν ζητώ περί Ενώσεως και εμμένω σε Ανεξαρτησία».³³²

Στην κατάθεση του ο Γκιζίκης στην Εξεταστική Επιτροπή της Βουλής των Ελλήνων ισχυρίστηκε ότι ο Ιωαννίδης, προκειμένου να κάμψει τους δισταγμούς των Γκιζίκη, Μπονάνου και Ανδροτσόπουλου, τους διαβεβαίωσε ότι είχε «συνεχείς και έντονες υποσχέσεις και εγγυήσεις από όλους τους ενδιαφερομένους και δη από τας ΗΠΑ [...] ότι, σε περίπτωση πραξικοπήματος κατά του Μακαρίου, η Τουρκία δεν θα επενέβαινε».

Ο Τάσκα, αμέσως μετά την πιο πάνω συνάντηση του Σίσκο στο Πεντάγωνο, έστειλε ένα επείγον τηλεγράφημα στο οποίο ανέφερε τους όρους του Ιωαννίδη που ήταν: άμεση κατάπαυση του πυρός από τους Τούρκους και άμεση αποχώρηση των τουρκικών δυνάμεων από την Κύπρο, αλλιώς, «θα κηρύξει την Ένωση και τον πόλεμο με την Τουρκία». Όμως, στην εν λόγω συνάντηση, διαφάνηκε ότι οι στρατηγοί δεν συµμερίζονταν την προσέγγιση του Ιωαννίδη.³³³

Όταν άρχισε η τουρκική εισβολή, ο Κίσιντζερ ένα και μόνο σκοπό είχε: Να αποτρέψει ένα ελληνοτουρκικό πόλεμο, πείθοντας, προς τούτο, τους Έλληνες να μην αντιδράσουν. Τηλεφώνησε στον Νίξον ο οποίος βρισκόταν στην Καλιφόρνια. Είναι χαρακτηριστική η πιο κάτω στιχομυθία μεταξύ των δυο ανδρών: Κίσιντζερ: Αν οι Έλληνες δεν πάνε σε πόλεμο ως το πρωί, θα είμαστε εντάξει. Νίξον: Αν οι Έλληνες πάνε σε πόλεμο, θα επιστρέψω στην Ουάσιγκτον. Κίσιντζερ: Και θα κόψουμε κάθε βοήθεια. Νίξον: Αυτό θα

---

³³² Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο, 1967-1974*, σσ. 363, 364.

³³³ Ο. π., σ. 365.

σταματήσει τον πόλεμο. Κίσιντζερ: Δεν θα μπορέσουν να πολεμήσουν για πολύ τότε».³³⁴

Την επομένη, στις 21 Ιουλίου, ο πρόεδρος Νίξον έστειλε δυο ξεχωριστές αλλά παρόμοιες επιστολές στους προέδρους της Ελλάδας και της Τουρκίας στις οποίες έγραφε: «Έχω καταλήξει στο συμπέρασμα πως η κατάσταση στην Κύπρο, χωρίς εκεχειρία, θέτει σε κίνδυνο την ασφάλεια της ανατολικής Μεσογείου και τη Συμμαχία μας. [...] Σας ζητάω να συμφωνήσετε σε μια εκεχειρία στις 4 μ.μ. (ώρα Ελλάδας). Αν δεν συμφωνήσετε στην εκεχειρία ως τότε, οι ΗΠΑ, παρά τους δισταγμούς μας, θα αναγκαστούν να αναθεωρήσουν όλες τις σχέσεις τους στην περιοχή».³³⁵

Φαίνεται ότι η τουρκική επιχείρηση δεν ήταν καλά οργανωμένη, με αποτέλεσμα, οι τουρκικές δυνάμεις να μην μπορέσουν να επιτύχουν τους στόχους τους στον χρόνο που σχεδίαζαν και, για τον λόγο αυτό, ο Ετσεβίτ ήθελε να κερδίσει χρόνο, ώστε τα τουρκικά στρατεύματα να ενισχύσουν το προγεφύρωμα που είχαν φτιάξει μετά την απόβαση. Οι Τούρκοι καθυστερούσαν και ανέβαλλαν συνεχώς την εκεχειρία. Προφασίζονταν ότι οι Έλληνες δεν ήταν αξιόπιστοι. Σε μια τηλεφωνική συνομιλία Κίσιντζερ και Ετσεβίτ στις 21 Ιουλίου, ο τελευταίος αναφέρθηκε σε τέχνασμα των Ελλήνων να κυκλοφορούν πλοία τους με τουρκική σημαία και επανδρωμένα με προσωπικό που γνώριζε την τουρκική γλώσσα και τους τουρκικούς κώδικες, για να ξεγελούν το τουρκικό ναυτικό και να μεταφέρουν ελληνικό στρατό στην Κύπρο.³³⁶ Η ελληνική κυβέρνηση ήταν αγανακτισμένη με αυτές τις παλινωδίες της Τουρκίας. Ο Ανδρουτσόπουλος, σε συνεννόηση με τον Γκιζίκη και τον Ιωαννίδη, αποφάσισαν να «εξαφανιστούν» και να διακόψουν τις επαφές με τον Σίσκο και τον Τάσκα. Σε συνάντηση που είχε ο Σίσκο με τους αρχηγούς των Ενόπλων Δυνάμεων στο γραφείο του Μπονάνου, ο τελευταίος τού ανέφερε ότι «λίγος χρόνος απομένει έως ότου η Ελλάδα πάει σε πόλεμο». Ο Σίσκο, μετά από επικοινωνία με τον Κίσιντζερ, τους πληροφόρησε ότι οι Τούρκοι

³³⁴ Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο, 1967-1974*, σσ. 399, 400.

³³⁵ Ο. π., σ.420.

³³⁶ Henry Kissinger, *Years of Renewal*, σσ. 221, 222.

δέχθηκαν την εκχειρία και ζήτησε να πληροφορήσουν σχετικά την κυβέρνηση γιατί είχε κουραστεί να ψάχνει την πολιτική ηγεσία, τον Ανδρουτσόπουλο, τον Ιωαννίδη και τον Κυπραίό. Επίσης, ρώτησε με ποιον έπρεπε να επικοινωνήσει, αν είχε νέα από την Άγκυρα. Ο Μπονάνος του απάντησε: «Πάρτε στο γραφείο μου και θα σας φέρουμε σε επαφή με τους αρμόδιους της ελληνικής κυβέρνησης». Ο Σίσκο, στη συνέντευξη που έδωσε στον Αλέξη Παπαχελά, του είπε: «Σε ότι αφορά εκείνη τη συγκεκριμένη περίοδο, ο στρατηγός Μπονάνος ήταν η ελληνική κυβέρνηση». Στην ίδια συνέντευξή του, ο Σίσκο παρατήρησε ότι: «Όπως και να ελήφθη η απόφαση, πάντως η Ελλάδα ορθά πράττουσα, σοφά πράττουσα κατά την κρίση μου, αποφάσισε να μην πάει σε πόλεμο εναντίον της Τουρκίας».³³⁷

Σε ένα Post-Mortem Report της CIA, που συντάχθηκε τον Ιανουάριο του 1975, η CIA θεωρούσε ότι ήταν επιτυχία της το γεγονός ότι μπόρεσε να πείσει την ελληνική κυβέρνηση και τους στρατιωτικούς να μην πάνε σε πόλεμο με την Τουρκία μετά την τουρκική εισβολή.³³⁸

Ο Κίσιντζερ σε σύσκεψη με τους συνεργάτες του στις 5/8/1974 τόνισε ότι η εισβολή ήταν αναπόφευκτη και ότι δεν μπορούσε κανείς να την αποτρέψει. «Το 1974, χάρη στη βλακεία της ελληνικής χούντας, στους Τούρκους έπεσε ο πρώτος αριθμός του λαχείου. Δεν υπήρχε κυβέρνηση στην Κύπρο που να αναγνωρίζεται από οποιονδήποτε, έτσι δεν έκαναν επίθεση σε νόμιμη κυβέρνηση, αλλά υπήρχε ένας άντρας που θεωρούνταν διεθνώς φονιάς και μια κυβέρνηση στην Ελλάδα που ήταν διεθνώς απόβλητη, που κανένας δεν την υποστήριζε». Κατά τον Κίσιντζερ, ένας λόγος που ο Ετσεβίτ ήταν άκαμπτος και δεν ήταν δυνατό να μεταπειστεί και να αλλάξει την απόφασή του για την εισβολή, ήταν γιατί δεν είχε την αυτοδυναμία στην Εθνοσυνέλευση. Αλλά, και αν την είχε,

---

³³⁷ Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο, 1967-1974*, σσ. 438-440.

³³⁸ Ο. π., σ. 465.

ελάχιστες πιθανότητες υπήρχαν να άλλαζαν τα πράγματα. Η έκβαση θα ήταν σε γενικές γραμμές η ίδια.³³⁹

Με βάση τα μέχρι σήμερα αποκαλυφθέντα στοιχεία, δεν προκύπτει με βεβαιότητα ότι οι ΗΠΑ συμμετείχαν ενεργά στη διαμόρφωση της απόφασης για διενέργεια του πραξικοπήματος.

Όμως, όπως έχει αναφερθεί, ενώ ο Κίσιντζερ ήταν ενήμερος, από πληροφορίες και εκθέσεις αρμοδίων λειτουργών του Στέιτ Ντιπάρτμεντ, για τα σχέδια του Ιωαννίδη να ανατρέψει με πραξικόπημα τον Μακάριο, συνειδητά δεν επενέβη. Δεν επενέβη άμεσα και αποφασιστικά, όπως οι ΗΠΑ είχαν κάνει το Φεβρουάριο του 1972. Οι δικαιολογίες που γράφει στα *Απομνημονεύματά* του, για τα οποία γίνεται λόγος πιο κάτω, δεν πείθουν. Μπορεί, ακόμη, κάποιος να ισχυριστεί ότι, με την όλη στάση του, ενεθάρρυνε τον Ιωαννίδη στη διάπραξη του πραξικοπήματος, δίνοντάς του την εντύπωση ότι οι ΗΠΑ έβλεπαν ευνοϊκά ένα πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, γιατί, τούτο, θα είχε, ως συνέπεια, την επέμβαση της Τουρκίας και τη διχοτόμηση της Κύπρου, πράγμα που θα εξυπηρετούσε τα συμφέροντά των ΗΠΑ. Αξίζει, εν προκειμένω, να αναφερθεί και το συμπέρασμα της Επιτροπής Μυστικών Υπηρεσιών της Βουλής των Αντιπροσώπων των ΗΠΑ, που συστάθηκε, υπό την προεδρία του Ότις Πάικ, ότι «οι ισχυρές αμερικανικές παραστάσεις στον Ιωαννίδη, θα μπορούσαν να προλάβουν την κρίση».

Επίσης, είναι αμφίβολο αν ο Ιωαννίδης, προκειμένου να κάμψει τους δισταγμούς των Γκιζίκη, Μπονάνου και Ανδροτσόπουλου, τους διαβεβαίωνε ότι είχε «συνεχείς και έντονες υποσχέσεις και εγγυήσεις από όλους τους ενδιαφερομένους και δη από τας ΗΠΑ ότι, σε περίπτωση πραξικοπήματος κατά του Μακαρίου, η Τουρκία δεν θα επενέβαινε, όπως ισχυρίστηκε ο Γκιζίκης στην Εξεταστική Επιτροπή της Βουλής των Ελλήνων. Θεωρώ ότι ο Γκιζίκης δεν είπε όλη την αλήθεια. Πολύ πιθανόν, με βάση τα όσα εκτενώς αναφέρονται πιο πάνω, να αποκάλυψε σ' αυτούς τους στενούς συνεργάτες του, τις πραγματικές πληροφορίες που είχε ή, μάλλον, τις συνεννοήσεις που έκανε, ότι οι Τούρκοι θα περιορίζονταν σε ένα

---

³³⁹ Κώστας Βενιζέλος, Μιχάλης Ιγνατίου, *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, σ. 193.

μικρό τμήμα της Κύπρου, στην επαρχία της Κερύνειας και θα ακολουθούσε, όπως πίστευε, η ένωση του υπόλοιπου μέρους του νησιού με την Ελλάδα. Γι' αυτό και δεν υπήρξε ελληνική αντίδραση κατά τις πρώτες ώρες της εισβολής. Ο Ιωαννίδης έγινε έξαλλος όταν κατάλαβε ότι οι Τούρκοι προχωρούσαν και, σε σύσκεψη που έγινε στην Αθήνα με τον υφυπουργό εξωτερικών των ΗΠΑ Σίσκο, ο Ιωαννίδης οργισμένος του είπε: «Μας εξαπατήσατε».

Όταν εκδηλώθηκε η τουρκική εισβολή, ο Κίσιντζερ, ο οποίος τότε ήταν ο απόλυτος άρχων της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, όχι μόνο δεν αντέδρασε, αλλά και δέχθηκε ευμενώς τους διχοτομικούς σχεδιασμούς της Τουρκίας, γιατί, όπως ωμά δήλωνε, η διχοτόμηση εξυπηρετούσε τα γεωστρατηγικά συμφέροντα των ΗΠΑ στην περιοχή. Αξίζει, εν προκειμένω, να επισημανθεί ότι ο Κίσιντζερ και ο Ετσεβίτ δεν είχαν καμιά τηλεφωνική επικοινωνία πριν από την εισβολή. Επικοινωνήσαν τηλεφωνικά στις 21 Ιουλίου. Η όλη προσπάθειά του επικεντρώθηκε στο να αποφευχθεί ένας ελληνοτουρκικός πόλεμος. Προκειμένου να επιτύχει τούτο, κατάφερε να πείσει την Ελλάδα και τον Μακάριο-όπως θα φανεί πιο κάτω-να αποδεχθούν τις πραγματικότητες που δημιούργησε η εισβολή.

Σε σχέση με το θέμα που πραγματεύεται το Μέρος αυτό του βιβλίου, αρκετά ενδιαφέροντα είναι τα πιο κάτω, που αναφέρει ο Χένρι Κίσιντζερ στον τελευταίο Τόμο των *Απομνημονευμάτων* του, που κυκλοφόρησε το 1999:³⁴⁰

Ο Κίσιντζερ θεωρεί μυθολογία τον ισχυρισμό ότι ο Νίξον και αυτός προκάλεσαν την κρίση, για να εκδικηθούν τον Μακάριο, ή, για προώθηση γεωπολιτικών σκοπών, σε συνεργασία με την Τουρκία. Όμως, στο σχετικό Μέρος του βιβλίου του, δεν αποκρύπτει τις προτιμήσεις του για τη διχοτόμηση της Κύπρου, ως τη μόνη σωστή λύση του προβλήματος. Για τον Μακάριο, εκφράζεται πολύ απαξιωτικά. Τον χαρακτηρίζει πανούργο. Δεν τον θεωρεί απειλή αλλά οχληρία και τονίζει ότι ουδέποτε σχεδίασε τον παραμερισμό του. Κατά τον Κίσιντζερ, η αρχή της πλειοψηφίας εφαρμόζεται μόνο στις περιπτώσεις που η μειοψηφία έχει τη

---

³⁴⁰ Henry Kissinger, *Years of Renewal*, σσ. 192-239.

δυνατότητα να καταστεί πλειοψηφία ή όπου το δικαστικό σύστημα είναι τόσο ισχυρό, ώστε να διασφαλίζεται η προστασία της μειοψηφίας. Στην περίπτωση της Κύπρου, δεν υφίστανται αυτές οι προϋποθέσεις. Η τουρκική μειονότητα προστατεύθηκε εγκλωβισμένη σε παράνομα εξοπλισμένους θυλάκους και όχι δια της δικαστικής οδού.³⁴¹

Αναφορικά με την αναφορά του Τόμας Μπόγιατ τον Μάιο του 1974, αναφέρει ότι, όταν αυτή στάλθηκε σ' αυτόν, απουσίαζε στη Μέση Ανατολή, απασχολημένος πλήρως με τις συνομιλίες για απαγκίστρωση των δυνάμεων Ισραήλ και Συρίας. Το θέμα χειρίστηκε ο αναπληρωτής του ο οποίος αποδέχθηκε τις εισηγήσεις του Μπόγιατ. Προσπαθώντας ο Κίσιντζερ να αποσεισει τις ευθύνες του, ρίχνει την ευθύνη στον Μακάριο ο οποίος για μια ακόμη φορά δοκίμασε «την επιδεξιότητά σε ψηλό σύρμα» (his dexterity on the high wire) με καταστροφικά, αυτήν τη φορά, αποτελέσματα, στέλνοντας την επιστολή της 2ας Ιουλίου στον Πρόεδρο της Ελλάδας.³⁴² Παράλληλα, επικαλείται την απασχόληση στην κρίση του Γουοτεργκέιτ για να δικαιολογήσει την αδράνεια των Ηνωμένων Πολιτειών στο να αποτρέψουν το πραξικόπημα.

Ο Κίσιντζερ επιβεβαιώνει την άποψη ότι η Τουρκία, μετά την εισβολή, το τελευταίο πράγμα που είχε κατά νουν ήταν η επαναφορά του προηγούμενου status quo στην Κύπρο. Όλες οι συνθήκες την ευνοούσαν για να πραγματοποιήσει τον στόχο που σχεδίαζε για πέραν της δεκαετίας, που ήταν η διχοτόμηση. Ο Νίξον αντιμετώπιζε δίωξη, το καθεστώς που κυβερνούσε την Κύπρο ήταν παράνομο και δεν αναγνωριζόταν από οποιαδήποτε χώρα και η ελληνική χούντα ήταν ένας διεθνής παρίας.³⁴³

Για τον Κίσιντζερ, γεωπολιτικοί λόγοι καθιστούν την Τουρκία πολυτιμότερο σύμμαχο για τις ΗΠΑ από την Ελλάδα. Την θεωρεί πιστό και αναντικατάστατο σύμμαχο. Αρκετά ενδιαφέροντα είναι τα επιχειρήματα που προβάλλει για να υποστηρίξει τη θέση του ότι

---

³⁴¹ Henry Kissinger, *Years of Renewal*, σσ. 195, 196.

³⁴² Ο. π., σ. 205.

³⁴³ Ο. π., σ. 214.

με την τούρκικη εισβολή, κατά την οποία χρησιμοποιήθηκε αμερικανικός οπλισμός, δεν παραβιάστηκε ο Νόμος περί Ξένης Βοήθειας (Foreign Assistance Act) ο οποίος απαγορεύει τη χρήση του χορηγούμενου αμερικανικού οπλισμού για σκοπούς άλλους από εθνική αυτοάμυνα. Κατά τον Κίσιντζερ, η κυπριακή κρίση εμπειρείχε για την Τουρκία ουσιώδη στοιχεία διεθνούς ασφάλειας. Κακίζει την απόφαση του Κογκρέσου για το εμπάργκο όπλων προς την Τουρκία και τη θεωρεί ως απόφαση που αντιστρατεύεται τα συμφέροντα των ΗΠΑ και του ΝΑΤΟ.³⁴⁴ Παράλληλα, θεωρεί ότι η απόφαση κάθε άλλο παρά συνέβαλε στην επίλυση του Κυπριακού.³⁴⁵

Ε. ΟΙ ΔΙΑΣΚΕΨΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΕΥΗΣ

Την πρώτη φάση της τούρκικης εισβολής, τον «Αττίλα Ι», ακολούθησαν οι Διασκέψεις της Γενεύης για το Κυπριακό.

Από τις 25 ως τις 30 Ιουλίου 1974 έλαβε χώρα η πρώτη φάση της Διάσκεψης της Γενεύης. Αυτή η Διάσκεψη συγκλήθηκε μετά το Ψήφισμα 353/1974 του Συμβουλίου Ασφαλείας το οποίο απαιτούσε «τον άμεσο τερματισμό της ξένης στρατιωτικής επέμβασης και απόσυρση, χωρίς καθυστέρηση, από την Κύπρο του ξένου στρατιωτικού προσωπικού». Βάσει της παραγράφου 5 του Ψηφίσματος, εκαλούντο η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ηνωμένο Βασίλειο «να αρχίσουν, χωρίς καθυστέρηση, διαπραγματεύσεις για την αποκατάσταση της ειρήνης στην περιοχή και της συνταγματικής κυβέρνησης στην Κύπρο».

Η Μεγάλη Βρετανία, η Ελλάδα κι η Τουρκία εκπροσωπήθηκαν στη Γενεύη από τους υπουργούς Εξωτερικών James Callaghan, Γεώργιο Μαύρο και Turan Gunes, αντίστοιχα. Οι υπουργοί Εξωτερικών των τριών χωρών συμφώνησαν στη Κοινή Διακήρυξη της 30ής Ιουλίου 1974, που αποτελούσε για την ελληνική πλευρά ήττα.³⁴⁶

---

³⁴⁴ Henry Kissinger, *Years of Renewal*, 225, 226.

³⁴⁵ Ο. π., σ. 234.

³⁴⁶ Παύλος Ν. Τζερμιός, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σ. 733.

Η Κοινή Διακήρυξη της Γενεύης πρόβλεπε, ότι «προς σταθεροποίησιν της καταστάσεως αι περιοχαί της Δημοκρατίας της Κύπρου αι ελεγχόμεναι υπό των αντιμαχομένων δυνάμεων την 30ήν Ιουλίου 1974 και την 22αν ώραν Γενεύης δεν θα επεκταθούν». Δεν μιλούσε, δηλαδή, για την χωρίς καθυστέρηση απόσυρση ξένου στρατιωτικού προσωπικού. Η Κοινή Διακήρυξη της Γενεύης προνοούσε, επίσης, για τη δημιουργία μιας ελεγχόμενης από την ειρηνευτική δύναμη του ΟΗΕ ζώνης ασφαλείας «εις το όριον των περιοχών των κατεχομένων υπό των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων». Η Διακήρυξη όριζε επίσης: «Όλοι οι τουρκοί θύλακες οι κατεχόμενοι υπό δυνάμεων ελληνικών ή ελληνοκυπριακών πρέπει να εκκενωθούν αμέσως. Οι θύλακες θα συνεχίσουν να τυγχάνουν της προστασίας της ειρηνευτικής δυνάμεως υπό την ζώνην ασφαλείας και θα δύνανται, ως και κατά το παρελθόν, να διατηρούν την ιδίαν αυτών αστυνομίαν και δυνάμεις ασφαλείας». Ένα άλλο σημαντικό σημείο της Διακήρυξης της Γενεύης αφορούσε τη διεξαγωγή διαπραγματεύσεων για την επανεγκαθίδρυση συνταγματικής κυβέρνησης στην Κύπρο («the re-establishment of constitutional government in Cyprus»). Όχι της συνταγματικής κυβέρνησης. (Η υπογράμμιση δική μου). Συμφωνήθηκε να αρχίσουν, προς τούτο, περαιτέρω συνομιλίες στη Γενεύη στις 8 Αυγούστου 1974. Εκτός αυτού, συνομολογήθηκε να συμμετάσχουν στις διαπραγματεύσεις για το Σύνταγμα εκπρόσωποι των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων.

Η Διακήρυξη της Γενεύης διευκρίνιζε, πως στα συνταγματικά προβλήματα συγκαταλεγόταν «η άμεσος επιστροφή εις την συνταγματικήν νομιμότητα, του αντιπροέδρου αναλαμβάνοντος τα καθήκοντά του συμφώνως προς το Σύνταγμα του 1960».

Αλλά, το πιο αξιομνημόνευτο τμήμα της Διακήρυξης είναι το εξής: «Οι υπουργοί εσημείωσαν την ύπαρξιν εν Κύπρω, εν τη πράξει (in practice), δύο αυτονόμων διοικήσεων, της ελληνικής κοινότητος και της τουρκικής κοινότητος. Χωρίς να προδικάζουν τα συμπεράσματα της καταστάσεως αυτής, οι υπουργοί συμφωνούν να εξετάσουν εις την προσεχή συνάντησίν των τα προβλήματα, που θα

τεθούν εκ της υπάρξεως των».³⁴⁷ Σε συμπληρωματικό κείμενο, συνοδεύον τη Διακήρυξη, τονίζοταν, πως αυτή δεν δεσμεύει τα μέρη ως προς την ερμηνεία της Συνθήκης Εγγύησης. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι πριν από την τελική διατύπωση της Διακήρυξης η Τουρκία επέμενε όπως αναγνωριστεί ότι «στην Κύπρο υπάρχουν δυο αυτόνομες διοικήσεις». Στην απαίτηση της Τουρκίας, ο Μαύρος αντέδρασε έντονα και ανέφερε στον Κάλαχαν ότι τέτοιος όρος θα σήμαινε αναγνώριση της διχοτόμησης, κάτι που ήταν εντελώς απαράδεκτο και εκτός της αρμοδιότητας των Εγγυητριών Δυνάμεων. Τελικά, με εισήγηση της Βρετανίας, συμφωνήθηκε η διατύπωση που περιλήφθηκε στο συμφωνηθέν κείμενο, το οποίο, στην ουσία, έκανε αποδεκτή την τουρκική θέση.³⁴⁸ Όταν, στο τέλος της Διάσκεψης, ρωτήθηκε ο Γεώργιος Μαύρος τι κυρίως επιτεύχθηκε στη Γενεύη, απάντησε: «Με τη Διακήρυξη των τριών υπουργών Εξωτερικών επιτεύχθηκε η εμμονή των εγγυητριών δυνάμεων στην εφαρμογή του ψηφίσματος του Συμβουλίου Ασφαλείας, προπαντός όμως η ύφεση στις σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας...».³⁴⁹

Δεν χρειάζεται να εξαρθεί ιδιαίτερα, πως η Διακήρυξη της Γενεύης συνιστούσε επιτυχία της Άγκυρας. Το εν λόγω έγγραφο, εξουδετέρωνε το Ψήφισμα 353. Τούτο ίσχυε, μεταξύ άλλων, για το συνταγματικό ζήτημα. Το Συμβούλιο Ασφαλείας έκανε λόγο ρητώς για τον πρόεδρο της Δημοκρατίας της Κύπρου, αρχιεπίσκοπο Μακάριο, η διακήρυξη της Γενεύης, αντίθετα, για την *de facto* ύπαρξη δύο διοικήσεων και για την επανεγκαθίδρυση όχι της, αλλά μιας συνταγματικής κυβέρνησης.

Η νίκη της Άγκυρας στη Γενεύη υπήρξε φυσικά περισσότερο στρατιωτική παρά διπλωματική. Ήταν μια νίκη οφειλόμενη στη

---

³⁴⁷ Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σ. 734.

³⁴⁸ Πολύβιος Γ. Πολυβίου, *Η διπλωματία της εισβολής, Η Διάσκεψη της Γενεύης για την Κύπρο τον Αύγουστο του 1974*, σσ. 50-53.

³⁴⁹ Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σ. 734.

στρατιωτική υπεροχή της, της οποίας η τουρκική ηγεσία είχε πλήρη συναίσθηση. Όμως, ο Καραμανλής εξέφρασε την ικανοποίησή του «διότι κατ' αρχήν διά της συμφωνίας αυτής τίθεται τέρμα εις τας εχθροπραξίας. Πιστεύω δε, ότι δύναται να αποτελέσει αφετηρίαν μιας δικαίας διευθετήσεως του Κυπριακού, η οποία θα εξασφάλιση την γαλήνην και την ευημερίαν του λαού της μεγαλονήσου, την αποκατάστασιν των σχέσεων των δύο γειτονικών χωρών και θα κατοχύρωση την ειρήνην εις την περιοχὴν αὐτὴν του κόσμου».

Η δεύτερη φάση της Διάσκεψης της Γενεύης άρχισε στις 8 Αυγούστου 1974 και κράτησε ως τις 14 Αυγούστου 1974. Η ατμόσφαιρα ήταν πολύ ψυχρή. Και το κλίμα είχε επιβαρυνθεί από αμοιβαίες κατηγορίες για μη τήρηση της Διακήρυξης της 30ής Ιουλίου 1974. Συμφωνήθηκε όπως στη Διάσκεψη λάβουν μέρος και οι Γλαύκος Κληρίδης και Ραούφ Ντενκτάς, ως εκπρόσωποι των δυο κοινοτήτων της Κύπρου. Η πρώτη σύνοδος της Διάσκεψης με τη νέα της σύνθεση άρχισε στις 10 Αυγούστου.

Οι τουρκικές θέσεις αποτυπώνονται στις δυο προτάσεις που υπέβαλαν οι Ντενκτάς και Γκιουνές στις 12 Αυγούστου. Και οι δυο προτάσεις απέβλεπαν στην αναγνώριση των πραγματικοτήτων που δημιούργησε η τουρκική εισβολή, δηλαδή στη νομιμοποίηση της ντε φάκτο διχοτόμησης.

Η πρόταση Ντενκτάς πρόβλεπε, μεταξύ άλλων: Η Δημοκρατία της Κύπρου θα απαρτιζόταν από δυο ομόσπονδα κράτη, με πλήρη έλεγχο και αυτονομία εντός των δικών τους γεωγραφικών συνόρων. Η περιοχή του τουρκοκυπριακού ομόσπονδου κράτους θα κάλυπτε το 34% του εδάφους της Δημοκρατίας και θα συνίστατο από μια συμπαγή και συνεχή έκταση στο βόρειο μέρος της Κύπρου. Μέχρι να επιτευχθεί συμφωνία επί της τελικής συνταγματικής δομής της Δημοκρατίας, οι δυο αυτόνομες διοικήσεις θα αναλάμβαναν την πλήρη διοίκηση των αντιστοίχων περιοχών, όπως αυτές καθορίζονταν στον χάρτη που δόθηκε ταυτόχρονα.³⁵⁰

Τα βασικά στοιχεία της πρότασης Γκιουνές ήταν τα ακόλουθα: Η Δημοκρατία της Κύπρου θα απαρτιζόταν από μια τουρκοκυπριακή

---

³⁵⁰ Πολύβιος Γ. Πολυβίου, *Η διπλωματία της εισβολής, Η Διάσκεψη της Γενεύης για την Κύπρο τον Αύγουστο του 1974*, σ. 100.

αυτόνομη ζώνη, που θα αποτελείτο από έξι αυτόνομες επαρχίες και από μια ελληνοκυπριακή αυτόνομη ζώνη, που θα αποτελείτο από δυο αυτόνομες επαρχίες. Η ελληνοκυπριακή αυτόνομη ζώνη θα αποτελείτο από την κυρίως ελληνοκυπριακή επαρχία και από το ελληνοκυπριακό καντόνι της Καρπασίας. Η τουρκοκυπριακή αυτόνομη ζώνη θα αποτελείτο από την κυρίως τουρκοκυπριακή επαρχία στο βόρειο μέρος της Κύπρου και από πέντε άλλα καντόνια σε διάφορα μέρη της Κύπρου, όπως φαινόταν στον συνοδευτικό χάρτη. Η συνολική περιοχή της αυτόνομης τουρκοκυπριακής ζώνης θα ήταν περίπου ίση προς το 34% του εδάφους της Δημοκρατίας. Επίσης, αξίωση του Γκιουνές ήταν όπως εκκενωθούν αμέσως οι περιοχές που θα περιλάμβαναν την τουρκοκυπριακή ζώνη και να καταληφθούν από τουρκικά στρατεύματα.³⁵¹

Ο Γκιουνές είχε διαμηνύσει ότι το σχέδιό του έπρεπε να γίνει αποδεκτό εντός της ημέρας, σε σύσκεψη της Ολομέλειας της Διάσκεψης το βράδυ στις 10 μ.μ.³⁵²

Οι ΗΠΑ, στις οποίες την προεδρία ανέλαβε ο Φορντ μετά την παραίτηση του Νίξον, ήταν ενήμεροι για τις τουρκικές διχοτομικές θέσεις και την αποφασιστικότητα της Τουρκίας να επεκτείνει την περιοχή που κατείχαν τότε τα τουρκικά στρατεύματα. Ο Κίσιντζερ στις 10 Αυγούστου είχε τηλεφωνική επικοινωνία με τον Φορντ και τον ενημέρωσε για την κατάσταση στην Κύπρο και για τα όσα λάμβαναν χώρα στη Διάσκεψη της Γενεύης στην οποία είχε σταλεί ο Άρθουρ Χάρτμαν «για να συμβάλει» σ' αυτή. Ο Κίσιντζερ ανέφερε στον Φορντ ότι «οι Τούρκοι θέλουν ένα γρήγορο αποτέλεσμα που να καταλήγει σε διχοτόμηση της νήσου σε ελληνικό και τουρκικό τμήμα, με μια γενικής φύσεως ομοσπονδιακή κυβέρνηση που θα είναι πάντως πολύ αδύναμη. Ελέγχουν το 15% του νησιού και επιθυμούν το 30%. Μίλησα στον πρωθυπουργό της Τουρκίας, που ήταν φοιτητής μου, και του είπα ότι δεν θα μπορούσαμε-πραγματικά στις πρώτες σαράντα οκτώ ώρες της θητείας σας στην προεδρία-να είμαστε πολύ ήρεμοι έναντι μιας

---

³⁵¹ Πολύβιος Γ. Πολυβίου, *Η διπλωματία της εισβολής, Η Διάσκεψη της Γενεύης για την Κύπρο τον Αύγουστο του 1974*, σσ. 102-104.

³⁵² Ο. π., σ. 103.

μονομερούς στρατιωτικής ενέργειας. [...] Ο κίνδυνος για μας είναι η Τουρκία και γι' αυτό πρέπει να ελιχθούμε προσεκτικά. Ίσως κινηθούν προς πολύ εθνικιστικές θέσεις και οι Σοβιετικοί προσπαθήσουν να το εκμεταλλευθούν αυτό, αλλά δεν μπορούμε να τους επιτρέψουμε να ενεργήσουν μονομερώς. Γράφω μια επιστολή στον Ετσεβίτ. Έχει υποσχεθεί να περιμένει είκοσι τέσσερις ώρες. [...] Οι Τούρκοι προτείνουν δυο περιοχές, μια τουρκική και μια ελληνική. Νομίζω ότι μπορούμε να πιέσουμε τους Έλληνες να αποδεχθούν δυο ή τρεις αυτόνομες τουρκικές περιοχές, αλλά όχι μια ενιαία περιοχή. Κάτι τέτοιο θα απέτρεπε τη μεταφορά πληθυσμών».³⁵³

Ο πρέσβης της Τουρκίας στην Ουάσιγκτον Μελίχ Εσενμπέλ επικοινωνήσε με τον Σίσκο αργά το απόγευμα της 12ης Αυγούστου και του ανέφερε, σύμφωνα με σημείωμα που έστειλε ο τελευταίος στον Κίσιντζερ, τους λόγους για τους οποίους έπρεπε να επεκταθεί η κατοχική γραμμή, ώστε η υπό κατοχή περιοχή να είναι οικονομικά βιώσιμη.³⁵⁴ Επίσης, ο Τούρκος πρέσβης, σε συνάντησή του με τον Σίσκο, του ανέφερε ότι η διπλή ένωση ήταν εκτός θέματος, εφόσον η τουρκική κυβέρνηση δεν ήθελε «άλλο ένα ελληνικό νησί να περιβάλλει την Τουρκία».³⁵⁵

Επανερχομαι στις εργασίες της Διάσκεψης, μετά την υποβολή της πρότασης Γκιουνές. Ο Κάλαχαν, στην προσπάθειά του να προλάβει το ναυάγιο της Διάσκεψης, προσπάθησε να πείσει τον Κληρίδη ώστε η ελληνοκυπριακή πλευρά να αποδεχτεί όπως η μελλοντική διάρθρωση του Κυπριακού Κράτους διαφοροποιηθεί, και «η Κύπρος να καταστεί ομοσπονδιακό κράτος, της προτεινομένης ομοσπονδίας εδραζομένης επί γεωγραφικής βάσης». Επίσης, τον πληροφόρησε ότι, σε τηλεφωνική συνομιλία που είχε με τον Κίσιντζερ, ο τελευταίος του δήλωσε με απολύτως σαφή τρόπο ότι οι ΗΠΑ δεν επρόκειτο να ασκήσουν την απαιτούμενη πίεση επί της Τουρκίας, ώστε να εμποδιστεί η περαιτέρω προέλαση του

---

³⁵³ Κώστας Βενιζέλος, Μιχάλης Ιγνατίου, *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, σ. 215.

³⁵⁴ Ο. π., σσ. 216, 217.

³⁵⁵ Ο. π., σ. 225.

τουρκικού στρατού στην Κύπρο.³⁵⁶ Ακολούθησε συνάντηση των αντιπροσωπειών Ελλάδας και Κύπρου και αποφασίστηκε να επιδιωχθεί αναβολή της Διάσκεψης.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα, επανήρχεσαν οι εργασίες της Διάσκεψης το απόγευμα της 13ης Αυγούστου. Ο Γκιουνές αξίωσε άμεση απάντηση στις τουρκικές προτάσεις. Ο Κληρίδης παρατήρησε ότι θα ήταν σωστό όπως η Διάσκεψη διακόψει τις εργασίες της για τριάντα έξι έως σαράντα οκτώ ώρες, για να μπορέσει να μεταβεί στην Κύπρο, να συμβουλευθεί τον λαό της Κύπρου και, επιστρέφοντας, να δώσει σαφή απάντηση στις τουρκικές προτάσεις. Μάλιστα, προχώρησε και δήλωσε ότι θα εξέταζε της προτάσεις προσεκτικά και «με ανοικτό μυαλό». Τόσο ο Κάλαχαν όσο και ο Μαύρος συμφώνησαν με την πρόταση του Κληρίδη, αλλά ο Γκιουνές ήταν εντελώς αρνητικός. Ζητούσε όπως υπάρξει μια σαφής αποδοχή του σχεδίου του. Μαύρος και Κληρίδης χαρακτήρισαν την αξίωση του Γκιουνές ως τελεσίγραφο το οποίο δεν μπορούσαν να αποδεχθούν. Για τον Γκιουνές, οι απαντήσεις που έλαβε για την πρότασή του ήταν αρνητικές και, έτσι, δήλωσε ότι δεν θα συνέχιζε να μετέχει στη Διάσκεψη. Η Διάσκεψη διαλύθηκε στις 3.00 π. μ. της 14ης Αυγούστου.³⁵⁷ Σε λίγες ώρες, άρχισε η δεύτερη φάση της εισβολής.

Η Τουρκία είχε ήδη προγραμματίσει τη συνέχιση των στρατιωτικών επιχειρήσεων για κατάληψη και άλλου εδάφους, που δεν πρόλαβε να καταλάβει κατά την πρώτη φάση της εισβολής, σε περίπτωση αποτυχίας της Διάσκεψης. Το μήνυμα που είχε λάβει ο Γκιουνές από την Άγκυρα στις 13 Αυγούστου ήταν ξεκάθαρο: «Αν η άλλη πλευρά δεν δεχθεί τις προτάσεις μας, η Διάσκεψη πρέπει να σταματήσει το αργότερο στις 1.30 ώρα Γενεύης».³⁵⁸

Από τα όσα εκτίθενται πιο πάνω, καταφαίνεται ότι η Τουρκία δεν προσήλθε στη δεύτερη φάση της Διάσκεψης για να

---

³⁵⁶ Πολύβιος Γ. Πολυβίου, *Η διπλωματία της εισβολής, Η Διάσκεψη της Γενεύης για την Κύπρο τον Αύγουστο του 1974*, σσ. 110-111.

³⁵⁷ Ο. π., σσ. 114-130.

³⁵⁸ Μεχμέτ Αλή Μπιράντ, *Παζαρέματα*, σ. 23.

διαπραγματευθεί. Κατά τρόπο εκβιαστικό και τελεσιγραφικό απαίτησε, είτε με το σχέδιο Ντενκτάς είτε με το σχέδιο Γκιουνές, που υποβλήθηκαν, την πλήρη αποδοχή των επεκτατικών της σχεδίων. Και τα δυο σχέδια απέβλεπαν στην κατάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας και τη διχοτόμηση, με τη νομιμοποίηση των «δύο αυτονόμων διοικήσεων». Η από μέρους της ελληνικής πλευράς μη αποδοχή των σχεδίων της Τουρκίας, εμπόδισε την τελευταία να πραγματοποιήσει πλήρως τους στόχους της και να υλοποιήσει τα όσα πέτυχε στην πρώτη φάση της διάσκεψης της Γενεύης. Η Τουρκία μπορεί, με τη συνέχιση της εισβολής, να κατέλαβε το 36,4% περίπου του εδάφους της Κυπριακής Δημοκρατίας και να διχοτόμησε de facto την Κύπρο, όμως, δεν πέτυχε πλήρως τον στόχο της, που απέβλεπε και στην κατάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η εισβολή δεν επηρέασε τη διεθνή υπόσταση της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Στις 13 Αυγούστου ο Κίσιντζερ ενημέρωσε τον πρόεδρο Φορντ για τις εξελίξεις και την πιθανότητα να αρχίσει αμέσως ο δεύτερος γύρος της τουρκικής εισβολής. Σε αυτή τη συνομιλία, ο Κίσιντζερ είπε στον Φορντ και τα πιο κάτω, που αποκαλύπτουν, με τον πιο ωμό τρόπο, την προσέγγισή του στους επεκτατικούς τουρκικούς σχεδιασμούς: « Μερικοί από τους συναδέλφους μου θέλουν να σταματήσουν τη βοήθεια προς την Τουρκία. Αυτό θα ήταν καταστροφή. Δεν υπάρχει κάποιος αμερικανικός λόγος για τον οποίο δεν πρέπει οι Τούρκοι να έχουν το ένα τρίτο της Κύπρου».³⁵⁹

Στις 14 Αυγούστου, στις 5 π. μ., άρχισε η δεύτερη φάση της εισβολής και η προέλαση των Τούρκων στην Κύπρο. Αμέσως μετά, την ίδια ημέρα, συνήλθε στην Αθήνα το Πολεμικό Συμβούλιο όπου αποφασίστηκε η αποχώρηση τη Ελλάδα από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ.³⁶⁰

Ένα τηλεγράφημα του Αμερικανού πρέσβη στη Λευκωσία Ρότζερ Ντέιβις στον Κίσιντζερ, ημερομηνίας 15/8/1974, μας δίνει μια

---

³⁵⁹ Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο, 1967-1974*, σ. 528.

³⁶⁰ Ο. π., σ. 528.

αρκετά σαφή εικόνα των θέσεων των ΗΠΑ έναντι των τουρκικών σχεδιασμών. Το τηλεγράφημα ανέφερε, μεταξύ άλλων: «Οι κινήσεις των τουρκικών στρατευμάτων τις τελευταίες τριάντα ώρες έδειξαν μια αποφασιστικότητα για να καταλάβουν δια της βίας όσα δεν μπόρεσαν να επιβάλουν στη Γενεύη. [...] Το πιθανότερο είναι η κυβέρνηση της Κύπρου να αποδεχθεί την εκχειρία ενόψει της συντριπτικής δύναμης του αντιπάλου της, ενώ παράλληλα θα αντιστέκεται σε μια συνταγματική διευθέτηση. [...] Όσο και να μη θέλουμε να το προτείνουμε, πιστεύουμε ότι δεν υπάρχει άλλη λύση από κάποιου είδους διχοτόμηση (ελπίζουμε εντός ενός ανεξάρτητου κυπριακού κράτους). Ασχέτως της διεθνούς κοινής γνώμης και/ή διμερούς πίεσης, υποπτευόμαστε ότι δεν υπάρχει τρόπος να εμποδίσουμε τους Τούρκους από το να εκδιώξουν την πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων που ζουν εντός της περιοχής που ελέγχουν. [...] Μολονότι καταδικάζουμε αυτή την προσπάθεια για διχοτόμηση και φυλετικό διαχωρισμό, φαίνεται αναπόφευκτη, εκτός της απίθανης περίπτωσης εξωτερικής επέμβασης. Το πρόβλημα για μας (τις ΗΠΑ) είναι πώς, μόλις επαναρχίσει η διπλωματική διαδικασία, αυτό θα πραγματοποιηθεί χωρίς σημαντικές επιπτώσεις στις σχέσεις μας με την Ελλάδα και χωρίς να δώσουμε στους Σοβιετικούς σημαντικές ευκαιρίες που μπορούν να εκμεταλλευθούν στην Ελλάδα και την Κύπρο. Πιστεύουμε ότι θα πρέπει να είμαστε έτοιμοι να ελαφρύνουμε τις επιπτώσεις αυτές μέσω ανθρωπιστικής και οικονομικής βοήθειας. [...] Η Αθήνα δεν μπορεί με κανένα τρόπο να αλλάξει την πορεία των πραγμάτων τώρα στο νησί. Αν και την κύρια ευθύνη για την τραγωδία φέρει το προηγούμενο καθεστώς, η νέα κυβέρνηση θα πρέπει να αναγνωρίσει αυτό που για όλους τους Έλληνες φαίνεται μη αποδεκτή κατάσταση. Τα ανωτέρω, θα μπορούσαν να γίνουν πιο αποδεκτά από την Αθήνα εάν η Άγκυρα μπορεί να πειστεί να μειώσει τις εδαφικές διεκδικήσεις της σε κάτι ανάλογο με τις πραγματικές ανάγκες της Τουρκίας για ασφάλεια. [...] Ακόμα και σ' αυτή την περίπτωση, βρίσκουμε δύσκολο να φανταστούμε ότι οι Έλληνες και οι Τούρκοι μπορούν να εργαστούν μαζί σε μια ομόσπονδη διχοτομημένη χώρα, όπου για το άμεσο μέλλον τα πάθη

από τα πρόσφατα γεγονότα θα χρειαστούν χρόνο για να υποχωρήσουν». ³⁶¹

Μετά τη δεύτερη φάση της εισβολής, ο Κίσιντζερ σε σύσκεψη που έγινε στο γραφείο του στις 19 Αυγούστου, τάχθηκε καθαρά υπέρ της διζωνικής ομοσπονδίας, μιας ιδέας που «ήλθε στο προσκήνιο από τους Βρετανούς» και κάλεσε τους συνεργάτες τους να προσπαθήσουν να πείσουν τον Κληρίδη να στραφεί προς την κατεύθυνση της λύσης αυτής και να τον βοηθήσουν «να μην πανικοβληθεί». Την ίδια ημέρα, δολοφονήθηκε στη Λευκωσία ο Αμερικανός πρέσβης Ρότζερ Ντέιβις. ³⁶²

Αρκετά αποκαλυπτικός, για τις προθέσεις της Άγκυρας, ήταν ο αντικαταστάτης του Ντέιβις, ο Λ. Ντιν Μπράουν, σε τηλεγράφημά του στον Κίσιντζερ, ημερομηνίας 25/8/1974, στο οποίο ανέφερε: «... η Τουρκία επιθυμεί ομόσπονδο κράτος ή συνομοσπονδία και δεν έχει μάλλον κανένα ενδιαφέρον για τη δημιουργία ανεξάρτητου τουρκικού κράτους, ούτε θέλει διπλή ένωση. Η δημιουργία κρατών και η διπλή ένωση, θα μπορούσαν να ακυρώσουν τον βασικό λόγο της επέμβασής τους, καθώς θα ανοίξουν την πόρτα και την είσοδο χιλιάδων δυνάμεων από την Ελλάδα στο νησί ...». ³⁶³

Μετά την ολοκλήρωση της δεύτερης φάσης της τουρκικής εισβολής, ο Κίσιντζερ είχε βρεθεί στο στόχαστρο του ελληνοαμερικανικού λόμπι. Το Κογκρέσο ψήφισε το εμπάργκο στην παροχή εξοπλισμών στην Τουρκία τον Δεκέμβριο του 1974, παρά την προσπάθεια του Κίσιντζερ να το αποφύγει με κάθε τρόπο, μαζί με τον πρόεδρο Φορντ. Το εμπάργκο τέθηκε σε ισχύ τον Φεβρουάριο του 1975.

Στις 30 Ιουλίου 1975 ο Καραμανλής συναντήθηκε με τους Φορντ και Κίσιντζερ στο Ελσίνκι. Ο Φορντ, που προσπαθούσε ανεπιτυχώς την άρση του εμπάργκο, ήταν εκνευρισμένος για τη στάση της

---

³⁶¹ Κώστας Βενιζέλος, Μιχάλης Ιγνατίου, *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, σσ. 244-248.

³⁶² Ο. π., σσ. 253, 254.

³⁶³ Ο. π., σ. 269.

Ελλάδας, στο θέμα αυτό. Η συζήτηση μεταξύ των τριών ανδρών μπήκε, κάποια στιγμή, στην ουσία. Αρκετά ενδιαφέρουσα είναι η θέση που εξέθεσε ο Καραμανλής για τη λύση του Κυπριακού: «Έχω υιοθετήσει μια θέση. Είμαι διατεθειμένος να ικανοποιήσω τουρκικές απαιτήσεις. Έχω αποδεχθεί τη γεωγραφική ομοσπονδία. Είμαι έτοιμος να δεχθώ δυο ζώνες, αλλά υπό τον όρο ότι θα επιστραφεί αρκετό έδαφος, ώστε το τουρκικό ποσοστό να είναι ίσο ή περίπου ίσο με το ποσοστό του τουρκοκυπριακού πληθυσμού. Μπορεί να είναι 1,2 ή 3% πάνω από το 18%. Αυτό θα διευκολύνει την επιστροφή προσφύγων. Είμαι διατεθειμένος να δώσω στους Τούρκους ό,τι ομοσπονδιακές εξουσίες θέλουν. Μπορώ να επιβάλω μια λύση τώρα. Είμαι αρκετά ισχυρός στην Αθήνα και μπορώ να ελέγξω τον Μακάριο».³⁶⁴

ΣΤ. ΟΙ «ΦΑΚΕΛΟΙ» ΚΑΙ Η «ΚΑΘΑΡΣΗ»

Στις 21 Φεβρουαρίου του 1986, ομόφωνα η Βουλή των Ελλήνων αποφάσισε τη σύσταση τριακονταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής για την έρευνα, συγκέντρωση και αξιολόγηση των στοιχείων της υπόθεσης της κυπριακής τραγωδίας. Το πόρισμα, ψηφίστηκε στις συνεδρίες της ολομέλειας της Επιτροπής, κατά κεφάλαιο και στο σύνολό του, κατά πλειοψηφία, στις 29 και 30 Οκτωβρίου του 1988. Κατά τη διάρκεια της συνεδρίας της ολομέλειας της Επιτροπής την 1η Ιουνίου 1988, οι έντεκα βουλευτές της Νέας Δημοκρατίας δήλωσαν προφορικά και γραπτά ότι παύουν να μετέχουν των εργασιών της Επιτροπής και κατέθεσαν δικό τους κείμενο θέσης, που περιλαμβάνεται στο Παράρτημα Γ' του πορίσματος. Η κύρια διαφωνία των βουλευτών της Νέας Δημοκρατίας εστιάζεται στην περίοδο μετά τις 24 Ιουλίου 1974, ημερομηνία κατά την οποία την εξουσία στην Ελλάδα αναλάμβανε η μεταπολιτευτική κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή και, πιο συγκεκριμένα, για τα γεγονότα πριν και μετά τον Αττίλα ΙΙ.

Σε επίσημη τελετή στη Βουλή των Αντιπροσώπων παραδόθηκε, στις 14/7/2017, από τον Πρόεδρο της Βουλής των Ελλήνων Νίκο Βούρτση ο περιλάλητος «Φάκελος της Κύπρου». Το «άνοιγμα του

---

³⁶⁴ Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο, 1967-1974*, σσ. 564, 565.

Φακέλου», κατά τον πρωθυπουργό Αλέξη Τσίπρα, «είναι ανεκπλήρωτο χρέος της Ελλάδας στον κυπριακό λαό».

«Φάκελο» για την προδοσία και τραγωδία της Κύπρου ανέλαβε να σχηματίσει και η κυπριακή Βουλή των Αντιπροσώπων. Πρωτοφανής δυστοκία, όμως, παρουσιάστηκε και στην Κύπρο. Τελικά, έβγαλε και η Βουλή των Αντιπροσώπων το πόρισμά της.

Αναμφίβολα, το υλικό που συνέλεξε η εξεταστική επιτροπή της Βουλής των Ελλήνων είναι πολύτιμο για τους ιστορικούς. Το ίδιο μπορεί να λεχθεί και για τον κυπριακό «Φάκελο» που κατάρτισε η επιτροπή της Βουλής των Αντιπροσώπων. Όμως, το έργο που έχει να επιτελέσει ο ιστορικός του μέλλοντος παραμένει τεράστιο. Μπορεί να λέχθηκαν και κατατέθηκαν πολλά σημαντικά στοιχεία στις δυο εξεταστικές επιτροπές. Όμως, αρκετά αποδεικτικά στοιχεία, που θα έριχναν φως, δεν παρουσιάστηκαν. Είτε, γιατί τα σχετικά έγγραφα έχουν εξαφανιστεί, είτε, γιατί οι κρίσιμες διαταγές είχαν δοθεί προφορικά. Επίσης, όπως φάνηκε, πέραν από αυτούς που βρέθηκαν στο προσκήνιο, υπήρχαν και πολλοί άλλοι στο παρασκήνιο, όπου πολλά έγιναν, άλλα καλύφθηκαν και συγκαλύφθηκαν. Συμπερασματικά, μπορεί να λεχθεί ότι «Φάκελος της Κύπρου» δεν σχηματίστηκε ούτε στην Ελλάδα ούτε στην Κύπρο.

Δεν ήταν έργο των δυο Βουλών να γράφουν Ιστορία. Τα μέλη των Επιτροπών δεν ήταν ιστορικοί αλλά πολιτικοί και πολιτικό και όχι ιστορικό αναμενόταν να ήταν το «πόρισμα» της έρευνάς τους. Η Ιστορία είναι αναμφίβολα συνδεδεμένη με τη πολιτική. Δεν πρέπει, όμως, αυτή η σχέση να φτάνει μέχρι του σημείου που η μελέτη και η σημασιοδότηση του παρελθόντος να χρησιμοποιείται από τους πολιτικούς για εξυπηρέτηση μικροπολιτικών σκοπιμοτήτων. Δυστυχώς, αυτό συνέβηκε. Αρκετά μέρη από τα «πορίσματα», στην εξυπηρέτηση αυτών των μικροπολιτικών σκοπιμοτήτων απέβλεπαν.

Τα μέλη των δυο Βουλών, αντί να αναλάβουν το ρόλο του ιστορικού, θα έπρεπε, έγκαιρα, να αξιώσουν από τους αρμοδίους την ποινική δίωξη αυτών που συμμετείχαν στο πραξικόπημα, ώστε να επέλθει η πραγματική κάθαρση στο δημόσιο βίο τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο.

Στην Ελλάδα, κανένας από τους πρωταίτιους του πραξικοπήματος, αυτού του αποτρόπαιου εγκλήματος σε βάρος της Κύπρου και του

λαού της, δεν δικάστηκε. Η πρώτη, μετά την μεταπολίτευση, κυβέρνηση εθνικής ενότητας του Κωνσταντίνου Καραμανλή έκρινε ότι το «εθνικό συμφέρον» δεν επέτρεπε την προσαγωγή σε δίκη αυτών των εγκληματιών. Μόνο αυτοί που διενήργησαν το πραξικόπημα στις 21 Απριλίου του 1967 δικάστηκαν και καταδικάστηκαν και το έγκλημά τους θεωρήθηκε «στιγμαίο». Και όχι μόνο τούτο. Οι στρατιωτικοί της Χούντας, που διέπραξαν το πραξικόπημα στην Κύπρο, συνέχισαν τη σταδιοδρομία τους ή και αφυπηρέτησαν μετά από προαγωγή τους σε ανώτερο βαθμό.

Στην Κύπρο, ο αρμόδιος για τις ποινικές διώξεις Γενικός Εισαγγελέας, βασιζόμενος, προφανώς, στον «κλάδο ελαίας» που έφερε με την επιστροφή του στην Κύπρο ο Μακάριος το Δεκέμβριο του 1974, δεν προέβη σε ποινική δίωξη εναντίον οποιουδήποτε από αυτούς που μετείχαν στην πραξικοπηματική κυβέρνηση υπό την «προεδρία» του Νικολάου Σαμψών. Βέβαια, μπορεί ένας να υποστηρίξει ότι η συμμετοχή αυτών των ανθρώπων στην επικράτηση του πραξικοπήματος δεν ήταν σημαντική. Υπήρξαν απλοί κομπάρσοι, αν όχι απλές «μαριονέτες» των στρατιωτικών. Όμως, αυτή και μόνη η συμμετοχή τους στην πραξικοπηματική κυβέρνηση συνέβαλε αποφασιστικά στην εδραίωση του πραξικοπήματος και συνιστά αξιόποινη εγκληματική ενέργεια. Η μόνη εξαίρεση έγινε για τον Σαμψών. Αφορμή υπήρξε ένας εμπρηστικός λόγος, που εκφώνησε στο μνημόσυνο του Γρίβα στη Λεμεσό. Το 1976 ο Σαμψών καταδικάστηκε σε φυλάκιση 20 ετών για τη συμμετοχή του στο πραξικόπημα. Τρία χρόνια αργότερα μετέβη στη Γαλλία για ιατρική περίθαλψη, όπου και παρέμεινε ως το 1990. Στις 22 Μαρτίου 1992 του απονεμήθηκε χάρη από τον τότε Πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας Γιώργο Βασιλείου. Πέθανε το 2001.

Όταν «ξεράθηκε» ο κλάδος ελαίας, η κυβέρνηση του Σπύρου Κυπριανού αποφάσισε, στο τέλος του 1978, να επιφέρει την «κάθαρση» των κρατικών υπηρεσιών από άτομα τα οποία ενέχονταν σε οποιαδήποτε ενέργεια «αποσκοπούσαν εις την προπαρασκευήν του πραξικοπήματος ή καθ' οιονδήποτε τρόπον τείνουσαν εις την προαγωγήν τούτου ή εις την ανατροπήν της συνταγματικής τάξεως ή του πολιτειακού καθεστώτος». (άρθρο 2 του Νόμου 3 του 1977). Συνεστήθησαν οι αρμόδιες πειθαρχικές Επιτροπές και άρχισαν το έργο.

Ο συγγραφέας του βιβλίου, διετέλεσε πρόεδρος μιας από αυτές τις Επιτροπές, για την Αστυνομική Δύναμη. Επρόκειτο για μια πραγματική παρωδία. Ο διαθέσιμος χώρος δεν μου επιτρέπει να αναφερθώ σε λεπτομέρειες. Θα αρκεστώ στις πιο κάτω δυο τραγελαφικές περιπτώσεις. Παρουσιάστηκε ενώπιό μας ως κατηγορούμενος ένα υπαστυνόμος ο οποίος τις ημέρες του πραξικοπήματος ήταν κρατούμενος στο προαύλιο της Αστυνομικής Διεύθυνσης Αμμοχώστου. Όταν είδε κάποιο γνώριμό του, ηγετικό στέλεχος της Ε-ΟΚΑ Β', να περιφέρεται μεταξύ των ιθυνόντων, τον προσέγγισε και του είπε «καλημέρα κύριε Κ.», με την ελπίδα, προφανώς, ότι θα τον βοηθήσει να απελευθερωθεί. Θεωρήθηκε από τον συντάκτη του κατηγορητηρίου η ενέργεια αυτή ως «τείνουσα εις την προαγωγήν του πραξικοπήματος». Βέβαια, ο κατηγορούμενος απαλλάχτηκε και δεν κλήθηκε καν σε απολογία. Σε άλλη περίπτωση, κατά την ακροαματική διαδικασία, αποδείχθηκε ότι ο κατηγορούμενος ήταν μεταξύ αυτών, που στις ημέρες του πραξικοπήματος ήταν κρατούμενοι στην Αστυνομική Διεύθυνση Αμμοχώστου μαζί με τον Τάσσο Παπαδόπουλο ο οποίος ήταν μεταξύ των μαρτύρων υπεράσπισης. Στη θέση του κατηγορουμένου, έπρεπε να ήταν ο βασικός μάρτυρας κατηγορίας ο οποίος, την τρίτη ημέρα του πραξικοπήματος, ανέλαβε υπεύθυνος της ΚΥΠ Αμμοχώστου.

Όταν η όλη διαδικασία έβαινε προς εκφυλισμό, το Υπουργικό Συμβούλιο αποφάσισε να την τερματίσει και με πέντε αποφάσεις του, από 20/9/1979 μέχρι 31/1/1980, να προβεί το ίδιο σε αναγκαστική αφυπηρέτηση 61 ατόμων «για λόγους δημοσίου συμφέροντος». Επρόκειτο για μια αυθαίρετη επιλογή. Με βάση την κτηθείσα πείρα μου στην προαναφερθείσα Επιτροπή, δεν αποκλείω να «έδρασαν», κατά την επιλογή, η συκοφαντία και η διαβολή, κοινώς η «ρουφιανιά». Τελικά, το Υπουργικό Συμβούλιο της κυβέρνησης του Γλαύκου Κληρίδη αποφάσισε, κατά πλειοψηφία, στις 22/4/1993 να ανακαλέσει τις αποφάσεις για τερματισμό των υπηρεσιών των 61.

Η Βουλή των Αντιπροσώπων το 1990, δεκαέξι χρόνια μετά το πραξικόπημα, αποπειράθηκε με τον περί του Πραξικοπήματος (Ειδικά Διατάξεις) (Τροποποιητικό) Νόμο του 1990 να αφαιρέσει από τα μέλη της πραξικοπηματικής κυβέρνησης το δικαίωμα του εκλέγεσθαι στα αξιώματα του Προέδρου της Δημοκρατίας και του Βουλευτή. Επειδή, οι πιο πάνω διατάξεις ήταν αντίθετες με τις πρόνοιες των Άρθρων 40 και 64 του Συντάγματος, έγινε επίκληση

του «δικαίου της ανάγκης». Ύστερα από Αναφορά του Προέδρου της Δημοκρατίας με βάση του Άρθρο 140 του Συντάγματος, το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε το πιο πάνω Νόμο αντισυνταγματικό και, έτσι, δεν δημοσιεύθηκε στην επίσημη εφημερίδα της Δημοκρατίας. Όπως τονίστηκε από το Ανώτατο Δικαστήριο, «η μη εφαρμογή των ποινικών διαδικασιών για τη δίωξη των πραξικοπηματιών δεν παρέχει λόγο για προσφυγή στο δίκαιο της ανάγκης, ούτε και δίνει έρεισμα στη Βουλή των Αντιπροσώπων να υποκαταστήσει τη δικαστική εξουσία στη διαπίστωση της διάπραξης αδικήματος το οποίο αποστερεί τον παραβάτη του δικαιώματος του εκλέγεσθαι, όπως καθορίζεται στα Άρθρα 40 και 64 του Συντάγματος». (Πρόεδρος της Δημοκρατίας και Βουλή των Αντιπροσώπων, (1991) 3 Α.Α.Δ. 252, 268).³⁶⁵

Έτσι, οι άνθρωποι που διετέλεσαν μέλη της πραξικοπηματικής κυβέρνησης παρέμειναν ανενόχλητοι. Μερικοί από αυτούς καταξιώθηκαν πολιτικά και επαγγελματικά. Ένα ακόμη παράδειγμα που αναδεικνύει την Κύπρο ως χώρα των παραδοξοτήτων!

---

³⁶⁵ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, Εγχειρίδιο Κυπριακού Διοικητικού Δικαίου, σελ. 167.

ΚΕΦ. VIII: ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΑΓΙΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

A. ΟΙ «ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΥΨΗΛΟΥ ΕΠΙΠΕΔΟΥ»

Τα νέα πραγματικά δεδομένα, που διαμορφώθηκαν από την τουρκική εισβολή, δεν άργησαν να γίνονται αποδεκτά από την ελληνοκυπριακή ηγεσία. Το αίτημα για άρση της τούρκικης κατοχής συνεχώς νοθεύονταν, για να μετατραπεί σε ένα απλό σύνθημα. Το πρόβλημα επανήλθε στην αρχική του φύση, ως δικαιοδικό.

Έτσι, άρχισε ένας νέος κύκλος των διακοινοτικών συνομιλιών. Στις 27 Ιανουαρίου 1977 έλαβε χώρα η πρώτη μετά από τον Δεκέμβριο του 1963 συνάντηση Μακαρίου με τον Ντενκτάς. Ακολούθησε δεύτερη, στις 12 Φεβρουαρίου 1977, στην παρουσία του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ Βάλντχαϊμ. Για τη συνάντηση αυτή, διαδραμάτισε, οπωσδήποτε, ρόλο η επίσκεψη εκείνες τις ημέρες στο τρίγωνο Αθήνας, Άγκυρας και Λευκωσίας του απεσταλμένου του Προέδρου Κάρτερ Κλαρκ Κλίφορντ, πρώην υπουργού Άμυνας των ΗΠΑ.

Επίσης, αξίζει να σημειωθούν οι συναντήσεις που είχε ο Κίσιντζερ με τον Μακάριο στις 29 Σεπτεμβρίου 1974 στη Νέα Υόρκη και με τον Ντενκτάς στις 20 Νοεμβρίου 1975. Οι συναντήσεις αυτές προλείαναν το έδαφος για την πρώτη «Συμφωνία Υψηλού Επιπέδου» της 12/2/1977 στις οποίες έγινε η πρώτη από μέρους των Ελληνοκυπρίων αποδοχή των πραγματικοτήτων που δημιούργησε η τουρκική εισβολή.

Στη συνάντησή του με τον Μακάριο, ο Κίσιντζερ ζήτησε τη γνώμη του για μια λογική συμφωνία και ο Μακάριος απάντησε ότι η βάση θα μπορούσε να είναι διζωνική, με μια τουρκική περιοχή μικρότερη του 25% και με μια κεντρική κυβέρνηση στην οποία οι Τούρκοι δε θα συμμετείχαν στη βάση 50-50.³⁶⁶ Επίσης, στη συνάντηση ο

---

³⁶⁶ Κώστας Βενιζέλος, Μιχάλης Ιγνατίου, *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, σ.346.

Κίσιντζερ εξέθεσε τους στόχους του που θα επεδίωκε, τους οποίους χαρακτήρισε ρεαλιστικούς, για τη λύση: «Η μείωση της περιοχής που ελέγχουν οι Τούρκοι και η επίλυση του προβλήματος των προσφύγων».³⁶⁷ Άξια αναφοράς είναι και η συνάντηση του Καραμανλή με τους Φορντ και Κίσιντζερ στο Ελσίνκι στις 30 Ιουλίου 1975, για την οποία έγινε αναφορά πιο πάνω.

Η συνάντηση με τον Ντενκτάς, κατέληξε με τον Κίσιντζερ να λέει τα πιο κάτω: «Καταλήγοντας, συμφωνούμε στο διζωνικό σύστημα και σε μια αδύναμη κεντρική κυβέρνηση και σε αποκλεισμό της ένωσης. Νομίζω, δε, ότι η διευθέτηση στο εδαφικό θα πρέπει να είναι περίπου στο 30%. Αυτά τα στοιχεία, κατά κάποιο τρόπο, θα πρέπει να συμπεριληφθούν σε μια συμφωνία-πακέτο. Εάν οι Τούρκοι δεν κάνουν καμιά πρόταση, δεν θα μπορούσαμε να ελέγξουμε τις εξελίξεις».³⁶⁸

Όπως αναφέρθηκε, κατά τη συνάντηση της 12ης Φεβρουαρίου 1977 έγινε η πρώτη «Συμφωνία Υψηλού Επιπέδου». Ο Μακάριος και ο Ντενκτάς συνομολόγησαν τέσσερις κατευθυντήριες γραμμές («Guidelines»), που θα ήταν καθοριστικές για τις παραπέρα διακοινοτικές διαπραγματεύσεις για τη ρύθμιση του Κυπριακού,. Αυτές ήταν:

«1.Επιζητούμε μια ανεξάρτητη, αδέσμευτη δικοινοτική ομόσπονδη Δημοκρατία.

2. Το έδαφος υπό τη διοίκηση της κάθε κοινότητας («The territory under the administration of each community») πρέπει να συζητηθεί υπό το φως της οικονομικής βιωσιμότητας ή παραγωγικότητας και της ιδιοκτησίας γης.

3. Θέματα αρχών όπως η ελευθερία διακίνησης, η ελευθερία εγκατάστασης, το δικαίωμα παρουσίας και άλλα εξειδικευμένα ζητήματα, είναι ανοικτά για συζήτηση, λαμβάνοντας υπόψη τη

---

³⁶⁷ Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο, 1967-1974*, σ. 558.

³⁶⁸ Κώστας Βενιζέλος, Μιχάλης Ιγνατίου, *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ*, σ.355.

θεμελιώδη βάση ενός δικοινοτικού ομοσπονδιακού συστήματος και ορισμένες πρακτικές δυσκολίες, οι οποίες μπορεί να προκύψουν για την τουρκοκυπριακή κοινότητα.

4. Οι εξουσίες και αρμοδιότητες της κεντρικής ομοσπονδιακής κυβέρνησης θα είναι τέτοιες, ώστε να διασφαλίζουν την ενότητα της χώρας λαμβανομένου υπόψη και του δικοινοτικού χαρακτήρα του κράτους».

Το έγγραφο με τις «Guidelines» ήταν από κάμποσες απόψεις αόριστο. Αλλά περιείχε σημαντικές παραχωρήσεις της ελληνοκυπριακής ηγεσίας προς τον Ντενκτάς. Ένα παράδειγμα: Το εδαφικό στοιχείο δεν εξαρτήθηκε ρητώς από τη δημογραφική κατάσταση. Αντίθετα, γινόταν λόγος για άλλους παράγοντες: «οικονομική βιωσιμότητα», «ιδιοκτησία γης». Πλην τούτου, η αναφορά των «πρακτικών δυσχερειών» της τουρκοκυπριακής κοινότητας σήμαινε μερική απόκλιση από την αρχή της ελευθερίας της διακίνησης, της εγκατάστασης και της ιδιοκτησίας.

Στις 3 Αυγούστου 1977 απεβίωσε ο Πρόεδρος Μακάριος. Πρόεδρος εκλέγηκε ο Σπύρος Κυπριανού.

Μετά από έντονες προσπάθειες του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ, ο πρόεδρος Κυπριανού κι ο Τουρκοκύπριος ηγέτης Ντενκτάς, σε συνάντησή τους στις 19 Μαΐου 1979, συνήψαν συμφωνία δέκα σημείων, τη δεύτερη Συμφωνία Υψηλού Επιπέδου, η οποία θα αποτελούσε τη βάση για την επανέναρξη των προ αρκετού χρόνου διακοπεισών διακοινοτικών συνομιλιών.

Συνομολογήθηκε να ξαναρχίσουν οι διακοινοτικές συνομιλίες στις 15 Ιουνίου 1979 (σημείο 1). Βάση του διαλόγου θ' αποτελούσαν οι κατευθυντήριες γραμμές της 12ης Φεβρουαρίου 1977 και τα Ψηφίσματα του ΟΗΕ (σημείο 2). Εξήρητο ο οφειλόμενος σεβασμός προς τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες όλων των πολιτών της Δημοκρατίας (σημείο 3). Οι συνομιλίες θα περιλαμβάνανε όλες τις εδαφικές και συνταγματικές πτυχές (σημείο 4). Έπρεπε να δοθεί προτεραιότητα στη σύναψη συμφωνίας για την επανεγκατάσταση των Αμμοχωστιανών στα Βαρώσια υπό την αιγίδα του ΟΗΕ ταυτόχρονα με την έναρξη της εξέτασης των συνταγματικών και εδαφικών πτυχών μιας συνολικής ρύθμισης. Μετά την επίτευξη συμφωνίας για τα Βαρώσια, αυτή θα

εφαρμοζόταν, χωρίς να αναμένεται το αποτέλεσμα της συζήτησης άλλων πτυχών του προβλήματος της Κύπρου (σημείο 5). Συμφωνήθηκε αποχή από οποιαδήποτε ενέργεια, που θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την έκβαση των συνομιλιών. Τα δύο μέρη όφειλαν ν' αποδώσουν ιδιαίτερη σημασία στα δρομολογηθέντα πρακτικά μέτρα για την προαγωγή της καλής θέλησης, της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και της επιστροφής σε ομαλές συνθήκες (σημείο 6). Θα συζητούντο θέματα σχετικά με την προβλεφθείσα αποστρατιωτικοποίηση της Δημοκρατίας της Κύπρου (σημείο 7). Η ανεξαρτησία, η κυριαρχία, η εδαφική ακεραιότητα και το αδέσμευτο της Δημοκρατίας έπρεπε να διασφαλιστούν αποτελεσματικά κατά μιας ολικής ή μερικής ένωσης με οιονδήποτε άλλο κράτος και κατά κάθε μορφής διαίρεσης ή απόσχισης (σημείο 8). Οι διακοινοτικές συνομιλίες θα διεξάγοντα σε συνεχή και αδιάλειπτη βάση με αποφυγή κάθε καθυστέρησης (σημείο 9). Τόπος διεξαγωγής των διακοινοτικών συνομιλιών θα ήταν η Λευκωσία (σημείο 10).³⁶⁹

Αρκετοί παρατηρητές είχαν τότε το αίσθημα, πως, επιτέλους, κατορθώθηκε η «έξοδος από το αδιέξοδο». Ωστόσο, η συμφωνία της 19ης Μαΐου 1979 ήταν σε πολλά σημεία γενικόλογη και επιδεκτική πολλών ερμηνειών.

Κατά τη συνεδρία της 15ης Ιουνίου 1979 υπό την προεδρία του αναπληρωτή γενικού γραμματέα του ΟΗΕ Perez de Cuellar, ο Ελληνοκύπριος Γεώργιος Ιωαννίδης κι ο Τουρκοκύπριος Omit Suleyman Onan συμφώνησαν πάνω σε αρκετά διαδικαστικά ζητήματα. Αλλά, στις 22 Ιουνίου 1979, οι συνομιλίες αναβλήθηκαν επ' αόριστον. Επαναλήφθηκαν στις 9 Αυγούστου 1980 χωρίς κανένα αποτέλεσμα. Ο Τουρκοκύπριος διαπραγματευτής, προβάλλοντας τα στοιχεία της «διζωνικότητας» και της «ασφάλειας της τουρκοκυπριακής κοινότητας», επιζητούσε, στην ουσία, αποδοχή της διχοτόμησης. Και για τα Βαρώσια δεν σημειώθηκε πρόοδος.³⁷⁰ Ειδικότερα, η τουρκοκυπριακή πλευρά επέμενε στην αποδοχή της δημιουργίας δυο κρατών. Είναι χαρακτηριστικά τα

---

³⁶⁹ Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σ. 802.

³⁷⁰ Ο.π., σ. 803.

όσα είπε ο Ντενκτάς σε μια συνέντευξή του στο τουρκοκυπριακό περιοδικό *Olay* στις 16 Ιουλίου 1979: «Η έννοια της “διζωνικής” είναι ότι είμαι ένα κράτος που έχω έδαφος, ως ένα από τα δυο ομόσπονδα κράτη. Είμαι κυρίαρχος σε πολλά πράγματα σε αυτό το έδαφος. Η κυριαρχία μου είναι απόλυτη και κανένας δεν μπορεί να μου την αφαιρέσει».³⁷¹

Όπως προκύπτει από τα όσα εκτίθενται πιο κάτω, η τουρκοκυπριακή στάση δεν έχει αλλάξει μέχρι σήμερα ούτε κατά ένα «ιώτα».

B. ΤΟ ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΒΡΕΤΑΝΟΚΑΝΑΔΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ

Πριν από τη δεύτερη Συμφωνία Υψηλού Επιπέδου, στις 10 Νοεμβρίου 1978 καταρτίστηκε και προτάθηκε στα μέρη ένα Σχέδιο ύστερα από στενή συνεργασία των κυβερνήσεων των ΗΠΑ, της Βρετανίας και του Καναδά.

Μερικοί υποστηρίζουν ότι το «αμερικανοβρετανοκαναδικό σχέδιο» του Νοεμβρίου του 1978, ήταν μια «χαμένη ευκαιρία» για λύση του Κυπριακού, που χάθηκε λόγω της απόρριψής του από την ελληνοκυπριακή πλευρά. Μάλιστα, κάποιοι επιμένουν ότι μαζί με το σχέδιο αυτό χάθηκε και μια χρυσή ευκαιρία για να παραδοθεί η Αμμόχωστος στα Ηνωμένα Έθνη και να επιστρέψουν σε αυτήν οι νόμιμοι κάτοικοί της. Ένας από τους μεγάλους θιασώτες του σχεδίου, ο Νίκος Ρολάνδης, σε άρθρο του στην εφημερίδα *Πολίτης* στις 19/2/2012 ισχυρίστηκε ότι το πιο πάνω σχέδιο, εκτός του ότι «ήταν συγκροτημένο, ομοσπονδιακό και κάλυπτε τα βασικά συμφέροντα των δύο κοινοτήτων», πρόβλεπε πως «οι κάτοικοι των Βαρωσίων θα πήγαιναν στα σπίτια τους με την έναρξη των συνομιλιών και δεν θα έφευγαν, ανεξαρτήτως αποτελέσματος. Στο εδαφικό θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ο Χάρτης Γκόμπι του 1981».

Μια προσεκτική μελέτη αυτού του παρουσιαζόμενου ως «αμερικανοβρετανοκαναδικού σχεδίου», δεν τεκμηριώνει τους πιο πάνω ισχυρισμούς. Κατ' αρχάς, θα πρέπει να αναφερθεί ότι δεν

---

³⁷¹ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σ. 168.

επρόκειτο περί σχεδίου λύσης, αλλά περί ενός εγγράφου, που θα αποτελούσε βάση για διαπραγματεύσεις. Το σχετικό έγγραφο έφερε τον τίτλο «Πλαίσιο για ένα διακανονισμό για την Κύπρο» (Framework for a Cyprus settlement). Η σύνταξη του εγγράφου, σχετίζεται, άμεσα, με την άρση, στις 1/8/1978, του εμπάργκο στην πώληση αμερικανικών όπλων στην Τουρκία, που επιβλήθηκε από το αμερικανικό Κογκρέσο τον Οκτώβριο του 1974, συνεπεία της εισβολής της στην Κύπρο.

Το πλαίσιο, το οποίο δόθηκε στα ενδιαφερόμενα μέρη από την κυβέρνηση των ΗΠΑ, προνοούσε, μεταξύ άλλων, τη δημιουργία ενός δικοινοτικού ομόσπονδου κράτους με δύο πολιτείες, μία για την κάθε κοινότητα. Στο σχέδιο αποτυπώνεται η «φιλοσοφία» της ρατσιστικής Διζωνικής Δικοινοτικής Ομοσπονδίας, που, έκτοτε, μας κυνηγά.

Σε ό,τι αφορά το θέμα των Βαρωσίων, για το οποίο έχει γίνει πολύς λόγος, υπήρχε Παράρτημα στο πλαίσιο, το οποίο προνοούσε ότι η επανεγκατάσταση προσφύγων θα ξεκινούσε με την επανάληψη πλήρων διαπραγματεύσεων στη βάση συμφωνίας με τον γ.γ. του ΟΗΕ. Προνοούσε, επίσης, ότι η επιστροφή θα γινόταν υπό την εποπτεία των Η.Ε. και το έδαφος εκείνο θα θεωρείτο ως επέκταση της νεκρής ζώνης. Με άλλα λόγια, το θέμα της επιστροφής των κατοίκων της Αμμοχώστου θα εξεταζόταν και θα αποφασιζόταν μέσα στο πλαίσιο μιας ευρύτερης συμφωνίας μεταξύ των πλευρών και των Η.Ε. Το ίδιο, περίπου, προνοούσε και το σημείο 5 της δεύτερης Συμφωνίας Υψηλού Επιπέδου, για την οποία γίνεται λόγος πιο πάνω.

Σε κάθε περίπτωση, το σχέδιο απορρίφθηκε όχι μόνο από την ελληνοκυπριακή πλευρά, αλλά και από την Τουρκία.³⁷² Όπως δήλωσε ο Ετσεβίτ, η τουρκοκυπριακή πλευρά ήταν έτοιμη να το αποδεχθεί ως συμβολή στις διαπραγματεύσεις, αν οι Ελληνοκύπριοι ήταν διατεθειμένοι να κάνουν το ίδιο.³⁷³

---

³⁷² Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σ. 800.

³⁷³ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σ. 167.

Γ. ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΓΚΟΥΕΓΙΑΡ. Η «ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΚΥΠΡΟΥ»

Το Αύγουστο του 1983 άρχισε η πρωτοβουλία του Perez de Cuellar για του Κυπριακό. Στις 8 Αυγούστου, ο γενικός γραμματέας του ΟΗΕ επέδωσε στις δυο πλευρές Μνημόνιο και τις καλούσε να διεξαγάγουν συνομιλίες στο πλαίσιο ορισμένων «δεικτών» οι οποίοι περιέχονταν σε αυτό. Ο γενικός γραμματέας καλούσε τα δύο μέρη να του γνωστοποιήσουν ως τις 15 Σεπτεμβρίου 1983, αν είναι έτοιμα να συνεχίσουν τις διακοινοτικές διαπραγματεύσεις στο πλαίσιο των «δεικτών».

Στο Μνημόνιο του Perez de Cuellar οι τρεις «δείκτες» είχαν την εξής σειρά: εκτελεστική εξουσία, νομοθετική εξουσία, κατανομή του εδάφους. Επιπλέον, ο γενικός γραμματέας του ΟΗΕ σημείωνε το ενδεχόμενο εξέτασης και άλλων «δεικτών» («If this approach proves acceptable, further suggested indicators will be forthcoming in due course»³⁷⁴).

Στο Μνημόνιό του, ο γενικός γραμματέας σημείωνε, για κάθε έναν από τους τρεις δείκτες, δύο μοντέλα λύσης.

Το πρώτο μοντέλο λύσης πρόβλεπε: Κατανομή του εδάφους με βάση την αναλογία 77% για τη «νότια επαρχία» (ελληνική Κύπρος) και 23% για τη «βόρεια επαρχία» (τουρκική Κύπρος). Τα δυο τμήματα θα εκπροσωπούνταν στην ομοσπονδιακή εκτελεστική εξουσία (δηλαδή στην κεντρική κυβέρνηση) σύμφωνα με τη φόρμουλα 60% για το Νότο και 40% για το Βορρά. Ο εκλεγείς ηγέτης («the elected head») της «νότιας επαρχίας» θα ήταν πρόεδρος, ο εκλεγείς ηγέτης της «βόρειας επαρχίας» αντιπρόεδρος του ομοσπονδιακού κράτους (της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας). Για την Κάτω Βουλή θα ίσχυε η αρχή της εκπροσώπησης σύμφωνα με το μέγεθος των τμημάτων του πληθυσμού («proportional representation»). Στην Άνω Βουλή οι δύο «επαρχίες» θα είχαν ίση εκπροσώπηση (50% η μία και 50% η άλλη).

---

³⁷⁴ Παύλος Ν. Τζερμιιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σσ. 853, 854.

Το δεύτερο μοντέλο λύσης πρόβλεπε: Κατανομή του εδάφους με βάση την αναλογία 70% για τη «νότια επαρχία» (ελληνική Κύπρος) και 30% για τη «βόρεια επαρχία» (τουρκική Κύπρος). Η ίδια αναλογία θα ίσχυε και στην εκπροσώπηση των δύο τμημάτων στην ομοσπονδιακή εκτελεστική εξουσία και στην Κάτω Βουλή. Οι εκλεγέντες ηγέτες των δύο «επαρχιών» θα εναλλάσσονταν στο αξίωμα του αρχηγού του κράτους και πρωθυπουργού. Στην Άνω Βουλή οι δύο «επαρχίες» θα είχαν ίση εκπροσώπηση (από 50% η καθεμιά).

Ο πρόεδρος Κυπριανού και ο πρωθυπουργός της Ελλάδας Ανδρέας Παπανδρέου τήρησαν αρνητική στάση έναντι των προτάσεων του Perez de Cuellar. Ο τότε υπουργός εξωτερικών της Κύπρου Νίκος Ρολάνδης διαφώνησε και παραιτήθηκε. Επίσης, το δυο μεγάλα κόμματα της Κύπρου, ο Δημοκρατικός Συναγερμός (ΔΗΣΥ) και το ΑΚΕΛ, υιοθέτησαν κοινή, ουσιαστικά, θέση εναντίον της απορριπτικής θέσης του Κυπριανού.

Ο Ντενκτάς πληροφόρησε το γενικό γραμματέα ότι απέρριπτε την πρωτοβουλία του, διαφωνούσε με τη μεθοδολογία που ακολουθούσε και δεν θα υπέβαλλε οποιοδήποτε σχόλιο στους δείκτες του. Ζητούσε όπως οι συνομιλίες επαναρχίσουν από το σημείο που είχαν αφεθεί. Επίσης, ζητούσε όπως πραγματοποιηθεί νέα συνάντηση υψηλού επιπέδου.

Ενώ, ο αντιπρόσωπος του γενικού γραμματέα στην Κύπρο Ούγκο Γκόμπι προγραμμάτιζε να επιδώσει στις 15 Νοεμβρίου 1983 στους δυο ηγέτες πρόσκληση για νέα συνάντηση, την ίδια ημέρα, στις 15 Νοεμβρίου 1983, ο Ντενκτάς ανακήρυσσε την «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου» («ΤΔΒΚ»).

Αυτό το καθεστώς δεν έχει τα στοιχειώδη συστατικά ενός κράτους σύμφωνα με τις διεθνώς παραδεδεγμένες αρχές του συνταγματικού δικαίου και του διεθνούς δικαίου. Το έδαφος της «ΤΔΒΚ» κατέχεται με τη βία από τον τούρκικο στρατό εισβολής και κατοχής, αφού εκδιώχθηκαν βίαια 200 χιλιάδες περίπου Ελληνοκύπριοι από τα σπίτια και τις περιουσίες τους. Το «κράτος» του Ντενκτάς ήταν γέννημα και θρέμμα της τουρκικής εισβολής του 1974. Στηριζόταν στα στρατεύματα κατοχής.

Το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών (ΣΑ), με τα Ψηφίσματά του Αρ. 541 τη 15ης Νοεμβρίου 1983 και 550 της 11ης Μαΐου 1984, καταδίκασε την πιο πάνω ενέργεια των Τουρκοκυπρίων.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης στην απόφασή του, ημερομηνίας 18 Δεκεμβρίου 1996 στην Υπόθεση Τιτίνας Λοϊζίδου ν. Τουρκίας αποφάσισε, κατά τον πιο κατηγορηματικό τρόπο, ότι «η διεθνής κοινότητα δεν θεωρεί την Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου ως Κράτος δυνάμει του διεθνούς δικαίου και η Κυπριακή Δημοκρατία παραμένει η μόνη νόμιμη Κυβέρνηση της Κύπρου» και ότι η Τουρκία η οποία «ασκεί αποτελεσματικό καθολικό έλεγχο στη βόρεια Κύπρο» είναι υπεύθυνη για τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που διαπράττονται στο μέρος αυτό της Κύπρου. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ακολούθησε την ίδια τοποθέτηση και στην απόφασή του ημερομηνίας 10 Μαΐου 2001 επί της τέταρτης Διακρατικής Προσφυγής της Κύπρου εναντίον της Τουρκίας με Αρ. 2578/94. Την «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου» καμία χώρα, εκτός από την Τουρκία, δεν έχει αναγνωρίσει.³⁷⁵

Με την ανακήρυξη της «ΤΔΒΚ», άρχισε από τουρκικής πλευράς μια έντονη προσπάθεια εδραίωσης της διχοτόμησης πάνω σε οργανωμένη και προγραμματισμένη βάση, με σχέδια όπως τα καθόριζε το τουρκικό υπουργείο Εξωτερικών. Είναι αρκετά αποκαλυπτικό ένα έγγραφο του τουρκικού υπουργείου Εξωτερικών ημερομηνίας 20/1/1984, που παραθέτει στο βιβλίο του ο Μιλτιάδης Χριστοδούλου.³⁷⁶ Το έγγραφο συνοψίζει τις εκτιμήσεις του τουρκικού υπουργείου των Εξωτερικών για την εξέλιξη της κατάστασης και για τις επιπτώσεις από την ανακήρυξη της «ΤΔΒΚ» και εκθέτει την πολιτική γραμμή που θα ακολουθηθεί. Ως στόχοι,

---

³⁷⁵ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Η Δράση και ο Έλεγχος της Δημόσιας Διοίκησης*, 2η Έκδοση 2004, σσ. 4-6.

³⁷⁶ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σσ. 181-182.

προκαθορίζονταν η, μέσω διαπραγματεύσεων με την ελληνική πλευρά, επιβεβαίωση, εδραίωση και κατοχύρωση της κατάστασης, που δημιούργησε η, με τη χρήση των όπλων, τουρκική στρατιωτική επέμβαση και κατοχή και η δημιουργία καθεστώτος, στο οποίο οι Ελληνοκύπριοι θα υποχρεώνονταν να συμμετάσχουν, μαζί με τους Τουρκοκύπριους, στις ρυθμίσεις των εξωτερικών υποθέσεων και σε διακυβέρνηση του κράτους. Σ' αυτό το κράτος, οι Τουρκοκύπριοι θα είχαν, υπό τον απόλυτο έλεγχό τους, εδαφική περιοχή, που δεν θα ήταν μικρότερη από 30% του συνολικού κυπριακού εδάφους. Στην περιοχή αυτή οι Ελληνοκύπριοι δεν θα είχαν κανένα δικαίωμα ή αρμοδιότητα.

Το τουρκικό υπουργείο των Εξωτερικών εκτιμούσε ότι μερικές επιπτώσεις της ανακήρυξης της «ΤΔΒΚ» «δεν ξεπέρασαν τις προβλέψεις» του και απέδιδε το «σχετικά ευνοϊκό» αυτό αποτέλεσμα και στο ότι «δεν υπάρχουν συγκρούσεις ανάμεσα στα συμφέροντα των ΗΠΑ και της Τουρκίας για το πρόβλημα αυτό». Το τελευταίο, το στήριζε στο αποτέλεσμα των διαβουλεύσεων, που είχαν μεσολαβήσει, με την αμερικανική πλευρά. Κατά τη διάρκεια των διαβουλεύσεων, αναφέρει το έγγραφο, που έγιναν πρόσφατα με τους υπεύθυνους της κυβέρνησης Ρέιγκαν, επαναβεβαιώθηκε ακόμη μια φορά ότι τα συμφέροντα των ΗΠΑ στην Κύπρο δεν βρίσκονται σε αντίθεση με τη διχοτόμηση του νησιού σε δυο ζώνες, μέσα στα πλαίσια μιας ομοσπονδίας, ή ακόμη με δυο ανεξάρτητα κράτη. Εξάλλου, δεν είναι ούτε εναντίον της διχοτόμησης της Κύπρου ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία. Σύμφωνα με τις διαβεβαιώσεις τους, υπογραμμίζει το έγγραφο, προτιμούν τη στρατιωτική παρουσία της Τουρκίας, γιατί εξυπηρετούνται καλύτερα τα γενικά συμφέροντα των ΗΠΑ σ' αυτή την περιοχή, κυρίως σε περίπτωση μιας στρατιωτικής σύγκρουσης με την ανάμιξη της Σοβιετικής Ένωσης. Σε ό,τι αφορά το Κυπριακό, για τις ΗΠΑ δημιουργείται πρόβλημα εξ αιτίας της ανάμιξης σ' αυτό δυο συμμάχων στο ΝΑΤΟ (Ελλάδας και Τουρκίας) και από την παρουσία του ελληνικού λόμπι στο Κογκρέσο, του οποίου ο ρόλος δεν μπορεί να παραγνωρισθεί. Παρά τις δυσκολίες που δημιουργεί το ελληνικό λόμπι στο Κογκρέσο, η κυβέρνηση των ΗΠΑ δεν μπορεί να προτιμήσει την Ελλάδα από την Τουρκία.

Ακολούθησαν οι «εκ του σύνεγγυς» συνομιλίες μεταξύ Σπύρου Κυπριανού και Ραούφ Ντενκτάς που άρχισαν στη Νέα Υόρκη στις

12 Σεπτεμβρίου 1984. Κατέληξαν σε συνάντηση κορυφής μεταξύ των δυο ηγετών στις 17 Ιανουαρίου 1985. Αντικείμενο διαπραγματεύσεως ήταν ένα προσχέδιο συμφωνίας που ετοίμασε ο γενικός γραμματέας του ΟΗΕ. Όλα έδειχναν ότι η συνάντηση θα κατόλθιζε σε συμφωνία. Ο ντε Γκουεγιάρ μίλησε για «πολύ εποικοδομητική πρόοδο, οδηγούσα σε περιεκτική λύση του προβλήματος της Κύπρου». Όμως, οι διαπραγματεύσεις κατέληξαν σε αποτυχία. Ο Ντενκτάς αποδέχθηκε το προσχέδιο, ενώ ο Κυπριανού υποστήριζε ότι ήταν αναγκαία η συγκεκριμενοποίηση και συμπλήρωσή του. Τα δυο μεγάλα κόμματα της Κύπρου, το ΑΚΕΛ και το ΔΗΣΥ επέρριψαν την ευθύνη στον Κυπριανού. Γενικά, ανάμεσα στην ελληνοκυπριακή πλευρά επεκράτησε διάσταση απόψεων, διαφωνίες, επικρίσεις, βαβυλωνία και αντιπαραθέσεις, με αποκορύφωμα την απόφαση της Βουλής των Αντιπροσώπων στις 29 Μαρτίου 1985 με την οποία εκαλείτο ο πρόεδρος Κυπριανού να παραιτηθεί από το αξίωμά του, σε περίπτωση μη συμμόρφωσης με Ψήφισμα της Βουλής των Αντιπροσώπων, που του αφαιρούσε τον χειρισμό του Κυπριακού. Ο πρόεδρος αρνήθηκε να εκδώσει την απόφαση και, με Αναφορά του στο Ανώτατο Δικαστήριο, ζητούσε από αυτό να γνωματεύσει, με βάση το Άρθρο 140 του Συντάγματος, κατά πόσο η εν λόγω απόφαση συνάδει με το Σύνταγμα. Το Ανώτατο Δικαστήριο δικαίωσε τον πρόεδρο και έκρινε ότι η απόφαση δεν μπορούσε να εκδοθεί διότι «το αντικείμενό της αφορούσε τους χειρισμούς του Κυπριακού και ως εκ της φύσεώς της συνιστούσε θέμα έξω από τα πλαίσια του Συντάγματος».³⁷⁷

Κατά τον Μιλτιάδη Χριστοδούλου, η συμπεριφορά της ελληνοκυπριακής πλευράς έναντι των προτάσεων του γενικού γραμματέα χαρακτηριζόταν διεθνώς ως ανακόλουθη και ως υπαναχώρηση έναντι υποχρεώσεων που αναλήφθηκαν. Σύμφωνα με τον ίδιο, η όλη στάση του Σπύρου Κυπριανού στις διαπραγματεύσεις, είχε, ως αποτέλεσμα, να τραυματίσει σημαντικά την πολιτική αξιοπιστία της ελληνικής πλευράς, με αποτέλεσμα να

---

³⁷⁷ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Η Δράση και ο Έλεγχος της Δημόσιας Διοίκησης*, 2η Έκδοση 2004, σ. 211.

της αποδοθούν έλλειψη διάθεσης για ουσιαστική διαπραγμάτευση προς λύση του κυπριακού προβλήματος.³⁷⁸

Τον Απρίλιο του 1985 ο ντε Γκουεγιάρ παρουσίασε νέο σχέδιο, που ευνοούσε την ελληνοκυπριακή πλευρά και, γι' αυτό, το αποδέχθηκε, ενώ ο Ντενκτάς το απέρριψε. Ακολούθησε τρίτο σχέδιο του ντε Γκουεγιάρ στις 29 Μαρτίου 1986 το οποίο οι Ελληνοκύπριοι το απέρριψαν ως απαράδεκτο.

Οι εκλογές του 1988 έφεραν στην προεδρία της Κυπριακής Δημοκρατίας το Γιώργο Βασιλείου, που υιοθετούσε νέους χειρισμούς για τη λύση του κυπριακού προβλήματος. Ήταν έτοιμος, για να επιτύχει «λύση χθες», να προβεί σε περαιτέρω υποχωρήσεις. Εγκαινίαζε, προς τούτο, εκστρατεία με κύριο σκοπό την επανέναρξη των συνομιλιών με συνομιλητές τον ίδιο και το Ραούφ Ντενκτάς.

Η πρώτη συνάντηση Βασιλείου-Ντενκτάς, πραγματοποιήθηκε στις 24 Αυγούστου 1988, στην παρουσία του γενικού γραμματέα, στη Γενεύη, και αποτελούσε το ξεκίνημα για νέες συνομιλίες. Συμφωνήθηκε να αρχίσουν συνομιλίες στη Λευκωσία στο ξενοδοχείο Λήδρα Πάλας. Ο διακοινοτικός διάλογος διήρκεσε ουσιαστικά ένα χρόνο, από το Σεπτέμβριο του 1988 μέχρι τον Ιούλιο του 1989 και διεξήχθη σε τρεις φάσεις.

Στις συνομιλίες, βασική αρχή της τουρκοκυπριακής θέσης ήταν η διατήρηση του τουρκοκυπριακού «κράτους», το οποίο, μαζί με το «ελληνοκυπριακό ομόλογο του», θα αποφάσιζαν ποιες εξουσίες θα εκχωρούσαν στην κεντρική κυβέρνηση της Ομοσπονδίας, που από κοινού και ισότιμα θα ίδρυναν. «Η Κύπρος», δήλωνε ο Ντενκτάς στην εφημερίδα των Αθηνών *Καθημερινή*, «είναι δυο κομμάτια. Και ο τρόπος που είχαμε συζητήσει με το Μακάριο, για να την κάμουμε μια, είναι να βάλουμε μια ομοσπονδιακή σκέπη στα κεφάλια μας. [...] Μια ιδέα είναι όπως στην Ελβετία, εκ περιτροπής προεδρία, ένα εκτελεστικό συμβούλιο, όπου τα μέλη εναλλάσσονται [...] Εν τάξει, λοιπόν, να κάνουμε μια παραχώρηση. Αν δεχθούμε τη θέση του αντιπροέδρου για τους Τουρκοκυπρίους,

---

³⁷⁸ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σ. 186.

πρέπει να μας εξασφαλίσετε και τη θέση του υπουργού Εξωτερικών και εμείς θα αλλάξουμε θέση σχετικά με την εκ περιτροπής προεδρία».³⁷⁹ Οι συνομιλίες δεν καταλήξαν σε κανένα αποτέλεσμα. Όμως, όπως αποδείχθηκε στη συνέχεια, οι πιο πάνω ιδέες του Ντενκτάς υιοθετήθηκαν, ουσιαστικά, από τον ΟΗΕ.

Ο γενικός γραμματέας υπέβαλε στις 25 Ιουλίου 1989 ένα κείμενο ιδεών για να χρησιμοποιηθούν «ως τροφή για σκέψη (food for thought)» και από τις δυο πλευρές. Παρά το ότι υπήρχαν αρκετές επιφυλάξεις στην ελληνική πλευρά για σημεία της «δέσμης ιδεών» του γενικού γραμματέα και εκδηλώθηκαν διαφωνίες, ο Βασιλείου δέχθηκε όπως το επίσημο αυτό έγγραφο χρησιμοποιηθεί ως βοήθημα, ως βάση για συζήτηση στις διακοινοτικές συνομιλίες. Ο Ντενκτάς και η Τουρκία έβλεπαν στο πρόσωπο του Βασιλείου το πρόσωπο που θα μπορούσε εύκολα να προβεί σε περαιτέρω υποχωρήσεις. Έτσι, αρνητική ήταν και πάλιν η θέση της τουρκοκυπριακής πλευράς, η οποία, με τη συγκατάθεση και την πλήρη υποστήριξη της Άγκυρας, όχι μονάχα το απέρριπτε αλλά προχωρούσε και στην έγκριση Ψηφίσματος της «Βουλής» της με το οποίο αμφισβητούσε την εντολή του γενικού γραμματέα. Μέσα στο αρνητικό αυτό κλίμα, που δημιουργούσε η στάση της τουρκικής πλευράς, δεν έφεραν οποιοδήποτε αποτέλεσμα οι προσπάθειες του γενικού γραμματέα στις ξεχωριστές συναντήσεις του με τους δυο ηγέτες τον Οκτώβριο και Δεκέμβριο του 1989. Επίσης, ανεπιτυχής υπήρξε απόπειρα του γενικού γραμματέα να επιδιώξει συνεννόηση και συνέχιση των συνομιλιών, σε κοινή συνάντηση των δυο ηγετών στη Νέα Υόρκη από τις 26 Φεβρουαρίου μέχρι τις 2 Μαρτίου 1990. Με τη λήξη των συνομιλιών στις 2 Μαρτίου, ο γενικός γραμματέας απέρριπτε την ευθύνη για το νέο αδιέξοδο στον Τουρκοκύπριο ηγέτη. Όπως ανέφερε στη σχετική δήλωσή του, «Στο πλαίσιο της συζήτησής μας, ο κ. Ντενκτάς δήλωσε ότι ο όρος “κοινότητες” θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί κατά τέτοιο τρόπο που να είναι

---

³⁷⁹ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σ. 189.

συνώνυμος με τον όρο “λαοί”, με δικαίωμα χωριστής αυτοδιάθεσης ...». ³⁸⁰

Στη συνέχεια, το ΣΑ στο Ψήφισμά του Αρ. 649 της 12/3/1990 επανεβεβαίωσε τους όρους εντολής του γενικού γραμματέα, περιλαμβανομένου του δικαιώματός του να υποβάλλει προτάσεις και ανέτρεψε τους ισχυρισμούς του Ντενκτάς περί χωριστής «αυτοδιάθεσης», υιοθετώντας τις συμφωνίες υψηλού επιπέδου του 1977 και 1979, ως τη βάση για λύση. ³⁸¹

Ακολούθησε το Ψήφισμα 716 της 11ης Οκτωβρίου 1991 το οποίο στην παράγραφο 4 «επαναβεβαιώνει ότι η θέση του για τη λύση του Κυπριακού βασίζεται σε ένα κυπριακό κράτος, αποτελούμενο από δυο πολιτικά ισότιμες κοινότητες, όπως καθορίζεται από το γενικό γραμματέα στην παράγραφο 11 του παραρτήματος Ι της έκθεσης του ημερομηνίας 8 Μαρτίου 1990 (S/21183)». Στην έκθεση του της 8ης Μαρτίου, ο γενικός γραμματέας αναφέρθηκε στην εναρκτήρια δήλωση του στις διακοινοτικές συνομιλίες της Νέας Υόρκης στις 26 Φεβρουαρίου 1990, όπου, μεταξύ άλλων, δήλωσε: «Η Κύπρος είναι το κοινό σπίτι της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Η σχέση τους δεν είναι σχέση πλειοψηφίας και μειοψηφίας, αλλά σχέση δυο κοινοτήτων στο κυπριακό κράτος». Και η 11η παράγραφος του παραρτήματος Ι της εν λόγω έκθεσης ανέφερε: «Η πολιτική ισότητα των δυο κοινοτήτων στην ομοσπονδία και η δικοινοτική φύση της ομοσπονδίας πρέπει να αναγνωρισθούν. Ενώ η πολιτική ισότητα δεν σημαίνει ίση αριθμητική συμμετοχή σε όλα τα ομοσπονδιακά κυβερνητικά όργανα και τη διοίκηση, πρέπει να αντανακλάται, μεταξύ άλλων, με διάφορους τρόπους: στην ανάγκη όπως το ομοσπονδιακό σύνταγμα του κράτους της Κύπρου πρέπει να εγκρίνεται ή να τροποποιείται με τη σύμφωνη γνώμη των δυο κοινοτήτων, στην αποτελεσματική συμμετοχή και των δυο κοινοτήτων σε όλα τα όργανα και τις αποφάσεις της ομοσπονδιακής κυβέρνησης, σε εγγυήσεις που να διασφαλίζουν ότι η ομοσπονδιακή κυβέρνηση δεν θα έχει εξουσίες να υιοθετεί οποιαδήποτε μέτρα εναντίον μιας κοινότητας και στην

---

³⁸⁰ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*, σ. 192.

³⁸¹ Γιώργος Βασιλείου, *Πραγματισμός vs Λαϊκισμός*, σ. 139.

ισότητα και τις ταυτόσημες εξουσίες και λειτουργίες των δυο ομόσπονδων κρατών».

Είναι φανερή η σαφής διαφορά των προνοιών του Ψηφίσματος τούτου από εκείνες των προηγούμενων Ψηφισμάτων και το νέο σημαντικό στοιχείο που εισήγαγε. Τώρα, για πρώτη φορά, η θέση του ΣΑ για τη λύση του Κυπριακού καθορίζεται ότι «βασίζεται σε ένα κυπριακό κράτος, αποτελούμενο από δυο πολιτικά ισότιμες κοινότητες».

Δ. Η «ΔΕΣΜΗ ΙΔΕΩΝ» ΓΚΑΛΙ

Ο νέος γενικός γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών Μπούτρος-Μπούτρος Γκάλι, με την ανάληψη των καθηκόντων του, άρχισε ενέργειες για συνέχιση των συνομιλιών. Στις 15 Ιουλίου 1992 έδωσε στα δυο μέρη τη «Δέσμη Ιδεών» του, για λύση του προβλήματος. Ήταν η πρώτη φορά που ο ΟΗΕ εμφανιζόταν με συγκεκριμένο Σχέδιο και το έθετε προς συζήτηση υποστηρίζοντας ότι, με την τελική συμπλήρωση του στις διακοινοτικές συνομιλίες, θα αποτελούσε την κατάλληλη βάση για την επίτευξη ενός πλαισίου συνολικής συμφωνίας.

Στις κυριότερες και βασικές πρόνοιες του Σχεδίου, που επέδωσε στους δυο συνομιλητές στις 15 Ιουλίου 1992, ο γενικός γραμματέας καθόριζε, στην αρχή, τους συνολικούς στόχους και τις κατευθυντήριες γραμμές, υπογραμμίζοντας ότι το πλαίσιο συνολικής συμφωνίας θα οδηγήσει σε ένα νέο συνεταιρισμό και ένα νέο Σύνταγμα για την Κύπρο που θα διέπει τις σχέσεις των δυο κοινοτήτων πάνω σε ομοσπονδιακή βάση, δηλαδή δικοινοτική σε ό,τι αφορά τις συνταγματικές πτυχές και διζωνική σε ό,τι αφορά τις εδαφικές πτυχές και ότι το πλαίσιο αυτό βασίζεται στις Συμφωνίες Υψηλού Επιπέδου του 1977 και 1979 και τα Ψηφίσματα του ΣΑ.

Υπογράμμισε ότι το Σχέδιο διασφαλίζει ότι η διευθέτηση του Κυπριακού στηρίζεται σε ένα μόνο κράτος της Κύπρου με μια κυριαρχία και διεθνή προσωπικότητα και μια ιθαγένεια, με την ανεξαρτησία και εδαφική του ακεραιότητα κατοχυρωμένες και αποτελούμενο από δυο πολιτικά ίσες κοινότητες σε μια δικοινοτική και διζωνική ομοσπονδία και ότι η διευθέτηση πρέπει να αποκλείει ένωση ολόκληρης ή μέρους της Κύπρου με οποιαδήποτε άλλη χώρα ή οποιαδήποτε μορφή διχοτόμησης ή απόσχισης.

Καθόριζε ότι πολιτική ισότητα δεν σήμαινε ίση αριθμητική συμμετοχή σε όλους τους ομοσπονδιακούς κυβερνητικούς κλάδους και τη διοίκηση. Διασαφηνίζοντας το θέμα της κυριαρχίας, ανέφερε ότι η ομοσπονδιακή δημοκρατία θα έχει μια κυριαρχία που είναι αδιαίρετη και που θα εκπηγάξει ισότιμα από την ελληνοκυπριακή και την τουρκοκυπριακή κοινότητα και ότι η μια κοινότητα δεν μπορεί να έχει κυριαρχία πάνω στην άλλη. Τα δυο ομόσπονδα κράτη της Δημοκρατίας θα έχουν τις ίδιες εξουσίες και αρμοδιότητες και κάθε ομόσπονδο κράτος θα διοικείται από μια κοινότητα.

Παρέθετε, στη συνέχεια, λεπτομερή κατάλογο των εξουσιών και των αρμοδιοτήτων της ομοσπονδιακής κυβέρνησης στον οποίο περιλάμβανε τις εξωτερικές υποθέσεις, την άμυνα, τη μετανάστευση και την ιθαγένεια. Όμως, σε ό,τι αφορούσε τις εξωτερικές υποθέσεις, ανέφερε, συγκεκριμένα, ότι τα ομόσπονδα κράτη μπορούν να συνάψουν συμφωνίες με ξένες κυβερνήσεις και διεθνείς οργανισμούς στους τομείς της αρμοδιότητάς τους και ότι η αντιπροσώπευση στις εξωτερικές υποθέσεις θα αντικατοπτρίζει το δικοινοτικό χαρακτήρα της ομοσπονδιακής δημοκρατίας. Ανέφερε, επίσης, ότι η άμυνα πρέπει να συζητηθεί σε συνδυασμό με τις Συμφωνίες Εγγυήσεως και Συμμαχίας.

Για τη Νομοθετική Εξουσία, προνοούσε την ίδρυση δυο Βουλών: την Κάτω Βουλή με σύνθεση 70:30 και την Άνω Βουλή 50:50. Για την έγκριση των διαφόρων νόμων, ιδιαίτερα για τις εξωτερικές υποθέσεις, την άμυνα, την ασφάλεια, τον προϋπολογισμό, τη φορολογία, τη μετανάστευση και την ιθαγένεια προνοούσε χωριστές πλειοψηφίες των δυο κοινοτήτων. Όταν οι δυο Βουλές αποτύχουν να εγκρίνουν νομοσχέδιο ή απόφαση, τότε αρχίζουν διαδικασία για επίτευξη συναίνεσης. Δεν υπήρχε μηχανισμός για λύση των αδιεξόδων.

Το Σχέδιο προνοούσε ότι η Εκτελεστική Εξουσία θα απαρτίζεται από τον πρόεδρο, τον αντιπρόεδρο και ένα ομοσπονδιακό υπουργικό συμβούλιο που θα αποτελείται από Ελληνοκυπρίους και Τουρκοκυπρίους υπουργούς σε αναλογία 7:3. Ο πρόεδρος και ο αντιπρόεδρος θα συμβόλιζαν την ενότητα της χώρας και την πολιτική ισότητα των δυο κοινοτήτων. Ένα από τα τρία υπουργεία, Εξωτερικών, Οικονομικών και Άμυνας θα δινόταν σε

Τουρκοκύπριο υπουργό. Ο πρόεδρος και ο υπουργός Εξωτερικών δεν θα ανήκαν στην ίδια κοινότητα. Οι αποφάσεις του υπουργικού συμβουλίου θα λαμβάνονταν κατά πλειοψηφία, οι αποφάσεις, όμως, για τις εξωτερικές υποθέσεις, την άμυνα, την ασφάλεια, τους προϋπολογισμούς, τη φορολογία, τη μετανάστευση και την ιθαγένεια απαιτούσαν τη συναίνεση του προέδρου και του αντιπροέδρου. Επίσης ο πρόεδρος και ο αντιπρόεδρος, από κοινού ή χωριστά, θα είχαν το δικαίωμα αρνησικυρίας στα προαναφερθέντα ζητήματα. Θα είχαν, επίσης, κατά τον ίδιο τρόπο, δικαίωμα να αναπέμψουν οποιοδήποτε νόμο ή απόφαση της νομοθετικής εξουσίας ή οποιαδήποτε απόφαση του υπουργικού συμβουλίου για επανεξέταση.

Σχετικά με το εδαφικό, ο γενικός γραμματέας επισύναπτε χάρτη με τις εδαφικές προσαρμογές που εισηγείτο, και χάρασσε τα όρια των δυο ομόσπονδων κρατών με βάση την αρχή ότι μεγάλος αριθμός εκτοπισμένων θα μπορούσαν να επιστρέψουν στα σπίτια τους στην περιοχή που θα περιερχόταν στην ελληνοκυπριακή διοίκηση. Παραχωρούσε τα 55% των ακτών της νήσου στο τουρκοκυπριακό ομόσπονδο κράτος και γινόταν πρόνοια ώστε το τουρκοκυπριακό ομόσπονδο κράτος να εφάπτεται στα ανατολικά της κυρίαρχης βρετανικής βάσης. Σύμφωνα με τις ρυθμίσεις αυτές τα Βαρώσια, η Μόρφου και άλλα 40 χωριά περιέρχονται στην ελληνοκυπριακή διοίκηση και επανεγκαθίστανται περί τις 80 χιλ. πρόσφυγες, για την επανεγκατάσταση των οποίων, όμως, υπήρχαν ειδικές πρόνοιες.

Τα θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες, περιλαμβανομένων των τριών ελευθεριών, κατοχυρώνονται και θα περιληφθούν στο ομοσπονδιακό σύνταγμα. Η εφαρμογή των δικαιωμάτων αυτών, θα λαμβάνει υπόψη τη συμφωνία υψηλού επιπέδου του 1977. Η ελευθερία διακίνησης θα ασκείται χωρίς οποιουδήποτε περιορισμούς και θα υπόκειται μόνο σε συνήθεις αστυνομικές δραστηριότητες. Η ελευθερία εγκατάστασης και το δικαίωμα ιδιοκτησίας θα εφαρμοσθούν μετά τη συμπλήρωση της διαδικασίας επανεγκατάστασης, που θα προκύψει από τις εδαφικές προσαρμογές, και τα ομόσπονδα κράτη θα ρυθμίζουν τα δικαιώματα αυτά με τρόπο που θα συμφωνηθεί. Πρόσωπα που είχαν ή έχουν ανάμειξη σε πράξεις βίας ή υπόθαλψης βίας και μίσους εναντίον προσώπων της άλλης κοινότητας δυνατό να

παρεμποδίζονται να μεταβαίνουν στο ομόσπονδο κράτος που θα διοικείται από την άλλη κοινότητα.

Οι απαιτήσεις ιδιοκτησίας των Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων εκτοπισμένων αναγνωρίζονται και θα τύχουν δίκαιου χειρισμού, με βάση χρονοδιάγραμμα και πρακτικούς κανονισμούς βασισμένους στη Συμφωνία Υψηλού Επιπέδου του 1977, με βάση την ανάγκη διασφάλισης κοινωνικής ειρήνης και αρμονίας και με βάση διευθετήσεις που εκτίθενται. Αλλά, πρώτη προτεραιότητα θα δοθεί στην ικανοποιητική μετακίνηση και υποστήριξη των Τουρκοκυπρίων που ζουν στην περιοχή που θα διοικείται από την ελληνοκυπριακή κοινότητα και σε εκτοπισμένους που θα επιστρέψουν στην περιοχή αυτή. Στους Τουρκοκυπρίους οι οποίοι το 1974 ζούσαν στην περιοχή που θα διοικείται από την ελληνοκυπριακή κοινότητα, θα δοθεί η επιλογή να παραμείνουν στις ιδιοκτησίες που τώρα κατέχουν ή να ζητήσουν ανάλογη κατοικία στην περιοχή που θα περιέλθει στην τουρκοκυπριακή διοίκηση. Τουρκοκύπριοι εκτοπισμένοι, που σήμερα ζουν στην περιοχή που θα περιέλθει στην ελληνοκυπριακή διοίκηση, θα έχουν την επιλογή να εξασφαλίσουν ανάλογη κατοικία στην περιοχή αυτή, να επιστρέψουν στην παλιά κατοικία τους, ή να πάρουν ανάλογη κατοικία στην περιοχή που θα περιέλθει στην τουρκοκυπριακή διοίκηση. Για την επιστροφή και την επανεγκατάσταση εκτοπισθέντων, προβλεπόταν ότι κάθε χρόνο, για ορισμένα χρόνια που ο αριθμός τους θα καθορισθεί, θα γίνονται διευθετήσεις από το ενδιαφερόμενο ομόσπονδο κράτος για την επιστροφή ορισμένων χιλιάδων εκτοπισμένων οι οποίοι θα επιλέξουν να επιστρέψουν στην προηγούμενη μόνιμη κατοικία τους. Η Δέσμη Ιδεών του γενικού γραμματέα Γκάλι περιλαμβάνει και την ακόλουθη πρόνοια για την επιστροφή και την επανεγκατάσταση των εκτοπισμένων: «Η εγκατάσταση όσων επιλέξουν να επιστρέψουν θα λάβει χώρα μετά την ικανοποιητική μετακίνηση των προσώπων που θα επηρεασθούν. Αν ο σημερινός κάτοχος είναι επίσης εκτοπισμένος και επιθυμεί να παραμείνει, ή αν η περιουσία έχει ουσιαστικά αλλοιωθεί ή έχει μετατραπεί σε

δημόσιας χρήσης, ο πρώην μόνιμος κάτοικος θα τύχει αποζημίωσης ή θα του δοθεί διαμονή παρόμοιας αξίας».³⁸²

Η Δέσμη Ιδεών του γενικού γραμματέα αποτέλεσε αντικείμενο των διακοινοτικών συνομιλιών εκ του σύνεγγυς και υπό την προεδρία του γενικού γραμματέα, που με διάφορες φάσεις και συναντήσεις παρατάθηκαν μέχρι τις 11 Νοεμβρίου 1992. Πώς εξελίχθηκαν τα πράγματα στις συνομιλίες αυτές καταφαίνεται από τις εκθέσεις του γενικού γραμματέα και τα τρία Ψηφίσματα του ΣΑ: τα υπ' αριθμό 750, 774 και 789 του 1992.

Το ΣΑ στο Ψήφισμά του Αρ. 750 (1992), στην παράγραφο 2, αφού επαναβεβαιώνει τα Ψηφίσματα 649(1990) και 716 (1991), κρίνει ότι μια διευθέτηση στο Κυπριακό θα πρέπει να βασίζεται στις αρχές ότι θα υπάρχει ένα κράτος με μια κυριαρχία και διεθνή προσωπικότητα και μια ιθαγένεια και που να αποτελείται από δυο πολιτικά ίσες κοινότητες, όπως καθορίστηκε στην παράγραφο 11 της Έκθεσης του γενικού γραμματέα, σε μια δικοινοτική και διζωνική ομοσπονδία. Περαιτέρω, στην παράγραφο 4 το πιο πάνω Ψήφισμα υιοθετεί τη Δέσμη Ιδεών, όπως αυτή περιγράφεται στις παραγράφους 17-25 και 27 της έκθεσης του γενικού γραμματέα Μπούτρος Γκάλι. Ιδιαίτερης σημασίας είναι το Ψήφισμα Αρ.774 με το οποίο το ΣΑ ενέκρινε την έκθεση προς αυτό του γενικού γραμματέα με τις ιδέες και εισηγήσεις του, ημερομηνίας 21 Αυγούστου 1992. Το Ψήφισμα Αρ.774 υιοθετεί και προσυπογράφει τη «Δέσμη Ιδεών» και το χάρτη που περιέχεται στο Παράρτημα της έκθεσης του γενικού γραμματέα, ως βάση για την επίτευξη πλαισίου συνολικής συμφωνίας.

Επίσης, αξιοσημείωτο είναι και το Ψήφισμα Αρ.789 που υιοθετήθηκε από το ΣΑ στις 25 Νοεμβρίου 1992, μετά το τέλος των συνομιλιών για τη «Δέσμη Ιδεών». Στο Ψήφισμα, αφού επαναβεβαιώνονται όλα τα προηγούμενα Ψηφίσματα για το Κυπριακό, αναφέρονται τα ακόλουθα στις παραγράφους 3-6: «3. Επαναβεβαιώνει την υιοθέτηση της “Δέσμης Ιδεών”»,

---

³⁸² Γιώργος Βασιλείου, *Πραγματισμός vs Λαϊκισμός*, Τόμος Α', Παράρτημα 18, σσ. 519-535.

συμπεριλαμβανομένων των εδαφικών προσαρμογών, οι οποίες φαίνονται στο χάρτη που περιέχεται στο παράρτημα της έκθεσης του γενικού γραμματέα της 21ης Αυγούστου 1992 (S/244729), ως τη βάση για επίτευξη συνολικού πλαισίου συμφωνίας. 4. Επαναβεβαιώνει περαιτέρω τη θέση του ότι το σημερινό status quo δεν είναι αποδεκτό και ότι μια συνολική συμφωνία στη γραμμή της “Δέσμης Ιδεών” θα πρέπει να επιτευχθεί χωρίς άλλη καθυστέρηση. 5. Σημειώνει ότι με τις πρόσφατες κοινές συναντήσεις δεν επιτεύχθηκε ο επιδιωκόμενος κοινός στόχος, ιδιαίτερα διότι ορισμένες θέσεις που υιοθετήθηκαν από την τουρκοκυπριακή πλευρά, παρέκκλιναν θεμελιωδώς από τη “Δέσμη Ιδεών”. 6. Καλεί την τουρκοκυπριακή πλευρά να υιοθετήσει θέσεις που να συνάδουν με τη “Δέσμη Ιδεών” στα θέματα εκείνα που καθορίζει ο Γενικός Γραμματέας στην έκθεσή του και όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη να είναι έτοιμα κατά τον επόμενο γύρο των συνομιλιών να πάρουν αποφάσεις που θα οδηγήσουν σύντομα σε συμφωνία».

Στη συνέχεια, το Ψήφισμα προτρέπει τα ενδιαφερόμενα μέρη να δεσμευθούν για την εφαρμογή μιας σειράς μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης που παραθέτει.

E. ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ANAN

(1) Από το Σχέδιο Ανάν I στο Σχέδιο Ανάν III

Όταν αναφερόμαστε στο «σχέδιο Ανάν» θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι αυτό είχε σε διάφορες ημερομηνίες διάφορες εκδοχές: Η πρώτη εκδοχή, το Σχέδιο Ανάν I, έγινε στις 11 Νοεμβρίου 2002, η δεύτερη εκδοχή, το σχέδιο Ανάν II (πρώτη αναθεώρηση) στις 10 Δεκεμβρίου 2002 και η τρίτη εκδοχή, το σχέδιο Ανάν III, (δεύτερη αναθεώρηση) στις 26 Φεβρουαρίου 2003. Ακολούθησε το σχέδιο Ανάν IV και η τελική του μορφή, το σχέδιο Ανάν V.

Η φιλοσοφία του σχεδίου Ανάν δεν ήταν «κεραυνός εν αιθρία» και δεν ήλθε από το πουθενά. Θα την βρούμε στα όσα συμφωνήθηκαν ή αποφασίστηκαν στα πρώτα χρόνια μετά την Τουρκική εισβολή του Ιουλίου του 1974.

Ούτε το σχέδιο Ανάν είναι το σχέδιο που αναγνώριζε για πρώτη φορά τα δεδομένα της εισβολής. Οι αδυσώπητες πραγματικότητες της τούρκικης εισβολής, αναγνωρίστηκαν κατά τρόπον πανηγυρικό στην πρώτη «Συμφωνία Υψηλού Επιπέδου» στις 12/2/1977, όπου έγινε ο μέγας συμβιβασμός και ο Μακάριος δέχτηκε τη λύση της δικαιοδικής ομοσπονδίας. Δέχτηκε και τη «διζωνική» ομοσπονδία, αφού δέχτηκε να συζητηθεί «το έδαφος το οποίο θα είναι υπό τη διοίκηση της κάθε κοινότητας» («The territory under the administration of each community»). Δηλαδή, έγινε αποδεκτό ότι οι δύο κοινότητες πρέπει να ζήσουν σε δύο διαφορετικές ζώνες, έχοντας, μάλιστα, η κάθε μια πλειοψηφία επί του εδάφους που θα ελέγχει. Όπως αναλύεται στο σχετικό μέρος του παρόντος Κεφαλαίου, η ελληνοκυπριακή ηγεσία αποδέχθηκε τη λύση ομοσπονδίας, χωρίς να προηγηθεί οποιαδήποτε σοβαρή επιστημονική μελέτη για την έννοια και το περιεχόμενο αυτής της μορφής διακυβέρνησης και χωρίς αντίληψη των αναπόφευκτων συνεπακόλουθων που ενείχε η αποδοχή μιας τέτοιας λύσης.

Οι αδυσώπητες πραγματικότητες, που δημιούργησε η τουρκική εισβολή, αναγνωρίστηκαν και από τα Ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΣΑ), τα οποία μερικοί συνηθίζουν, χωρίς να γνωρίζουν το περιεχόμενό τους ή γιατί η «βελόνα» κόλλησε στο 1964, να τα προβάλλουν ως «λάβαρα» του αγώνα για απελευθέρωση από την κατοχή και επανένωση της Κύπρου. Η «Δέσμη Ιδεών» Γκάλι, η οποία προβλέπει ως λύση του Κυπριακού τη δικαιοδική διζωνική ομοσπονδία, υιοθετήθηκε από τα Ψηφίσματα υπ' αριθμό 750, 774 και 789 του 1992 του ΣΑ. Όταν συζητείτο στην Βουλή των Αντιπροσώπων η Δέσμη Ιδεών Γκάλι, που υιοθετήθηκε από το ΣΑ με το Ψήφισμα 750 (1992), ο τότε βουλευτής και μετέπειτα Πρόεδρος της Δημοκρατίας Τάσος Παπαδόπουλος, σε ομιλία του στις 7/5/1992, είπε χαρακτηριστικά ότι αυτή «διαγράφει τη λύση του Κυπριακού που το Συμβούλιο Ασφαλείας θεωρεί “κατάλληλη” και που η Έκθεση Γκάλι χαρακτηρίζει “δίκαιη”».

Πριν από τη διαμόρφωση του σχεδίου Ανάν στην τελική του μορφή, προηγήθηκαν οι μοιραίες συναντήσεις στην Νέα Υόρκη και στο Burgenstock της Ελβετίας. Όμως, πριν από τις πιο πάνω συναντήσεις, έλαβαν χώρα σημαντικά γεγονότα για τα οποία αξίζει να γίνει ειδική αναφορά.

Στη Σύνοδο Κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) στις 10 και 11 Δεκεμβρίου του 1999 στο Ελσίνκι, η Ελλάδα προσπάθησε να προωθήσει την ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ). Η άποψη, που κυριαρχούσε, έθετε ως προϋπόθεση για την ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ, την προηγούμενη επίλυση του Κυπριακού. Τελικά, αποφασίστηκε ότι η λύση του Κυπριακού δεν ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για την ένταξη της Κύπρου, αλλά όταν θα λαμβάνονταν η απόφαση, «θα συνυπολογιστούν όλοι οι σχετικοί παράγοντες». Ταυτόχρονα, αναγνώριζε στην Τουρκία το καθεστώς της υποψήφιας χώρας. Μερικοί επένδυσαν στο τελευταίο, θεωρώντας ότι θα αποτελέσει καταλύτη για μια δίκαιη και σωστή λύση του Κυπριακού. Σε άρθρο μου στην εφημερίδα *Η Σημερινή* στις 12/3/2001, έγραφα ότι «η Άγκυρα δεν αλλάζει τους στόχους της για την Κύπρο για χάρη μιας απίθανης ευρωπαϊκής προοπτικής. Τούτο δηλώθηκε σαφώς από εκπρόσωπο του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών, αμέσως μετά το Ελσίνκι, που δήλωσε τα ακόλουθα: “Ο πρωθυπουργός Μπουλέντ Ετσεβίτ έχει δηλώσει επανειλημμένως ότι οι αποφάσεις του Ελσίνκι δεν θα αλλάξουν τη στάση της Τουρκίας προς την ελληνοκυπριακή πλευρά”».³⁸³

Ακολούθησε η πρωτοβουλία του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ Κόφι Ανάν ο οποίος στις 11 Νοεμβρίου 2002, λίγες μέρες μετά που ανήλθε στην εξουσία στην Τουρκία ο Ταγίπ Ερντογάν, ετοίμασε την πρώτη εκδοχή του Σχεδίου του, το Σχέδιο Ανάν Ι.

Στις 12 και 13 Δεκεμβρίου 2002, έλαβε χώρα η Σύνοδος Κορυφής της ΕΕ της Κοπεγχάγης, η οποία αποτέλεσε ένα κρίσιμο σταθμό για τις εξελίξεις που ακολούθησαν στο Κυπριακό, αλλά και για την ενταξιακή πορεία της Κύπρου. Δυο μέρες πριν τη Σύνοδο, στις 10/12/2002, δόθηκε στις δυο πλευρές το αναθεωρημένο Σχέδιο Ανάν ΙΙ από το Ειδικό Σύμβουλο του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ Άλβαρο ντε Σότο. Στη Σύνοδο παρουσιάστηκε το Σχέδιο Ανάν ΙΙ και καλούνταν τα μέρη να το διαπραγματευθούν. Παρόντες στη Σύνοδο ήταν, μαζί με τον Πρόεδρο Γλαύκο Κληρίδη, και τα μέλη του Εθνικού Συμβουλίου. Οι Τουρκοκύπριοι δεν εκπροσωπούσαν από τον Ντενκτάς, ο οποίος ασθενούσε, αλλά από τον Ταχσίν

---

³⁸³ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Η προοπτική της ένταξης πριν από τη λύση*, στην εφημερίδα *Η Σημερινή*, ημερ. 12/3/2001.

Ερτουγρούλογλου. Η αρνητική τουρκική στάση, οδήγησε την προσπάθεια να γίνει αποδεκτό το Σχέδιο από τα ενδιαφερόμενα μέρη, σε αποτυχία.

Στη Σύνοδο της Κοπεγχάγης, το Συμβούλιο των τότε 15 μελών της ΕΕ, αφού «καλωσορίζει τη δέσμευση των δυο πλευρών να συνεχίσουν τις διαπραγματεύσεις, με στόχο την επίτευξη συνολικής διευθέτησης του Κυπριακού μέχρι τις 28/2/2003, στη βάση των προτάσεων του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ» αποφασίζει, λαμβάνοντας υπόψη την «ιδιομορφία» της Κύπρου, την ένταξη ολόκληρης της Κύπρου, «αλλά η εφαρμογή του κοινοτικού κεκτημένου θα ανασταλεί, εφόσον δεν υπάρξει λύση, για το βόρειο τμήμα του νησιού, μέχρι το Συμβούλιο να αποφασίσει διαφορετικά, βάσει συγκεκριμένης πρότασης της Κομισιόν». Η απόφαση προκάλεσε την έντονη αντίδραση της Τουρκίας. Το τουρκικό υπουργείο Εξωτερικών με ανακοίνωσή του, εκφράζει μεν την υποστήριξη στη συνέχιση των συνομιλιών επί του Σχεδίου Ανάν, αλλά απορρίπτει ως απαράδεκτη από νομική και πολιτική άποψη την απόφαση, επικρίνοντας την ΕΕ ότι «λαμβάνει μονομερείς αποφάσεις για το μέλλον της Κύπρου και δημιουργεί διεθνείς υποχρεώσεις, παραβιάζοντας διεθνείς συμφωνίες» διότι «με την απόφαση της Κοπεγχάγης, εντάσσεται στην ΕΕ μόνο η ελληνοκυπριακή διοίκηση, καθώς, από το 1963, που καταργήθηκε με τη βία των όπλων των Ελληνοκυπρίων το συνεταιρικό κράτος του 1960, δεν υπάρχει ένα και μοναδικό κράτος και κυβέρνηση που να εκπροσωπεί όλο το νησί».³⁸⁴

Η εκλογή του Τάσσου Παπαδόπουλου ως Προέδρου της Δημοκρατίας στις εκλογές στις 16/2/2003, ανάτρεψε το σκηνικό που είχαν στήσει οι μεσολαβητές. Ο Τάσσος Παπαδόπουλος ήταν αντίθετος με την όλη φιλοσοφία του Σχεδίου Ανάν. Θα πρέπει, εδώ, να επισημανθεί ότι η φιλοσοφία του Σχεδίου Ανάν αποτυπώνεται στις πρώτες του δύο εκδοχές, που τις διαπραγματεύθηκε ο τότε Πρόεδρος Γλαύκος Κληρίδης, με την ενεργό συμμετοχή του τότε Γενικού Εισαγγελέα Αλέκου Μαρκίδη. Και τα δυο Σχέδια περιείχαν πρόνοιες, που έγιναν αποδεκτές από την ελληνοκυπριακή πλευρά

---

³⁸⁴ Κώστας Βενιζέλου, Μιχάλης Ιγνατίου, Νίκος Μελέτης, *Σχέδιο Ανάν, Το Μυστικό Παζάρι*, Εκδόσεις Λιβάνη, σσ. 68, 69 και 81..

και που οδηγούσαν σε μια καταστροφική για τον κυπριακό ελληνισμό λύση. Η Τουρκία δεν τα αποδέχθηκε, γιατί ανέμενε περισσότερες παραχωρήσεις από τους συντάκτες του, πράγμα που, τελικά, το κατάφερε.

Στις 26/2/2003, ο γενικός γραμματέας του ΟΗΕ παρουσίασε το Σχέδιο Ανάν III. Η νέα πολιτική ηγεσία της Τουρκίας δεν αντίκρουσε αρνητικά το Σχέδιο, στη νέα του εκδοχή. Ο Ταγίπ Ερντογάν, μιλώντας στην κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματός του, εξέφρασε την εκτίμηση ότι το Σχέδιο Ανάν III «θα είναι πιο εύκολα διαπραγματεύσιμο και πιο κοντά στις πραγματικότητες στο νησί», προσθέτοντας ότι «εάν το Σχέδιο ολοκληρωθεί με βάση τις συγκεκριμένες ρυθμίσεις, η λύση του Κυπριακού βρίσκεται πιο κοντά από ποτέ». Όμως, ο Πρόεδρος της Τουρκίας Σεξέρ χαρακτήρισε μη «αποδεκτές» τις ρυθμίσεις του Σχεδίου στο εδαφικό, στην επιστροφή των προσφύγων, στο θέμα της κυριαρχίας και της ασφάλειας. Στη συνάντησή του με τον Ανάν, ζήτησε όπως η λύση του Κυπριακού στηρίζεται «σε δυο λαούς και δυο ιδρυτικά κράτη» και να βασίζεται «στις πραγματικότητες στο νησί». Σύσκεψη της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας κατέληξε στο ότι «το Σχέδιο Ανάν απέχει κατά πολύ από το να ικανοποιεί τις προσδοκίες της τουρκικής πλευράς». Επίσης, η Τουρκική Εθνοσυνέλευση υποστήριξε λύση η οποία θα βασίζεται «στο ίσο καθεστώς και στην ισότητα των πλευρών», απέρριψε τη διασύνδεση του Κυπριακού με την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας και στράφηκε εναντίον της ΕΕ, αναφέροντας ότι «η ένταξη στην ΕΕ της ελληνοκυπριακής διοίκησης, πριν από την Τουρκία, συνιστά παραβίαση των διεθνών συμφωνιών»³⁸⁵

Η πιο σημαντική διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στο Σχέδιο III και το προηγούμενό του Σχέδιο II είναι η αναφορά σ' αυτό του όρου «συνιστώντα κράτη» (constituent states). Ενώ, προηγουμένως, γινόταν λόγος για «συστατικά κράτη» (component states), από το Σχέδιο III και μετά γίνεται μνεία του όρου «συνιστώντα κράτη» (constituent states). Η διαφορά είναι τεράστια. «Συνιστώντα κράτη»

---

³⁸⁵ Κώστας Βενιζέλου, Μιχάλης Ιγνατίου, Νίκος Μελέτης, *Σχέδιο Ανάν, Το Μυστικό Παζάρι*, Εκδόσεις Λιβάνη, σσ. 75, 76.

(constituent states) σημαίνει κράτη που θα καθιδρύσουν το νέο κράτος, ενώ «συστατικά κράτη» (component states) σημαίνει τα κράτη που θα αποτελούν τα μέρη του νέου κράτους.

Για να αντιληφθεί κάποιος τη σημασία αυτής της αλλαγής θα πρέπει να ανατρέξει στο ιστορικό της. Εμπνευστής του όρου των «constituent states», που δεν απαντάται σε κανένα σύγγραμμα συνταγματικού δικαίου, ήταν ο τότε Sir David Hannay, ο σημερινός Lord Hannay of Chiswick. Τον ανακάλυψε στο σύνταγμα της πρώην Γιουγκοσλαβίας, στο μόνο σύνταγμα στο οποίο γινόταν μνεία του όρου αυτού, και τον εισηγήθηκε στον Alvaro de Soto, τότε ειδικό αντιπρόσωπο του γ.γ. του ΟΗΕ, όπως αναφέρει στο βιβλίο του: *Cyprus, The Search for a Solution*, 2005. Στο πολύ ενδιαφέρον και χρήσιμο για τους μελετητές του Κυπριακού βιβλίο του, ο David Hannay είναι αρκετά αποκαλυπτικός για το πώς υιοθετήθηκε ο πιο πάνω όρος και-το πιο σημαντικό-σε τι η υιοθέτηση του όρου αυτού απέβλεπε. Ήταν μια από τις «εποικοδομητικές ασάφειες» για τις οποίες επαίρεται.

Όπως αναφέρει στις σελίδες 151 και 152, υπήρχε μεγάλη διάσταση απόψεων μεταξύ των δυο πλευρών στα θέματα της συνέχειας, του καθεστώτος (status) και της κυριαρχίας.

Για το πρώτο θέμα, η ελληνική πλευρά επεδίωκε τη συνέχιση της Κυπριακής Δημοκρατίας, ενώ η τουρκική επεδίωκε τη σύσταση ενός νέου κράτους από δυο ιδρυτικά κράτη, ένα από τα οποία θα ήταν η «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου». Εφευρέθηκε τότε από τα Ηνωμένα Έθνη, πριν καταρτιστεί το Σχέδιο στην αρχική του μορφή, το Σχέδιο Ανάν I, η ιδέα της «παρθενογένεσης» της νέας Κύπρου, η οποία ενσωματώθηκε στο Σχέδιο. Με βάση την ιδέα αυτήν, η νέα Κύπρος θα ήταν πολιτικά νέο κράτος, αλλά νομικά δεν θα ήταν νέο κράτος και, ως στοιχεία συνέχειας, θα ήταν η διατήρηση σε ισχύ ό,τι είχε θεσπιστεί και από τις δυο πλευρές από το 1963 μέχρι την έγκριση με δημοψηφίσματα της συνολικής λύσης.

Ως προς το θέμα της κυριαρχίας, για το οποίο ο Ντενκτάς και οι Τούρκοι έδιναν μεγάλη σημασία, οι τουρκικές προτάσεις δεν γίνονταν αποδεκτές από την ελληνική πλευρά και, ιδιαίτερα, η θέση ότι η κυριαρχία του κοινού κράτους «θα εκπηγάξει από τα συστατικά κράτη» (emanating from the component states). Η ελληνική πλευρά ζητούσε όπως κυριαρχία θα είχε μόνο το κοινό κράτος και καμιά κυριαρχία δεν θα είχαν τα συστατικά κράτη. Ήταν τότε που ο David Hannay εισηγήθηκε στον Alvaro de Soto την ιδέα όπως ο όρος «συστατικά κράτη» (component states), αντικατασταθεί από τον όρο «συνιστώντα κράτη» (constituent states). Όπως αναφέρω πιο πάνω, η ιδέα αυτή υιοθετήθηκε κατά τον καταρτισμό του σχεδίου III και, στη συνέχεια, του τελικού που τέθηκε στα δημοψηφίσματα. Αναφερόμενος στο άρθρο 1 του σχεδίου III, το οποίο αναδιατυπώθηκε πλήρως, ο David Hannay, στη σελίδα 208, αναφέρει ότι, αφού εγκαταλείφθηκαν τα παλιά σκευάσματα (old placebos) του «κοινού» (common) κράτους και των «συστατικών» (component) κρατών, προβλέφθηκε ότι η «Ενωμένη Κυπριακή Δημοκρατία είναι ένα ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος με μια μόνη διεθνή νομική προσωπικότητα και μια ομοσπονδιακή κυβέρνηση και αποτελείται από δυο «συνιστώντα κράτη» (constituent states), το Ελληνικό Κυπριακό Κράτος και το Τουρκικό Κυπριακό Κράτος». Συνεχίζοντας ανέφερε ότι αυτή η «σολομώντεια απόφαση» πρόσφερε στους Ελληνοκύπριους την «ομοσπονδιακή ετικέτα» (federal label) στην οποία πάντα επέμεναν και «στους Τουρκοκύπριους την ιδέα των συνιστώντων κρατών και ένα πολύ ελκυστικό όνομα για το κράτος τους. Θα μπορούσε να λεχθεί ότι η παρθενογένεση είχε επιτευχθεί» (... the Turkish Cypriots getting the concept of constituent states and a very attractive name for their own state. It could be said that parthenogenesis had been achieved).³⁸⁶

---

³⁸⁶ David Hannay, *Cyprus, The Search for a Solution*, σ. 208.

(2) Το νέο σκηνικό

Μετά την ετοιμασία του Σχεδίου ΙΙΙ, ο Κόφι Ανάν κάλεσε τα μέρη σε σύσκεψη στη Χάγη στις 10/3/2003 για να διαπραγματευτούν επί του Σχεδίου του. Και από τις δυο πλευρές, δεν υπήρξε πραγματική διάθεση για διαπραγμάτευση. Στόχος της ελληνικής πλευράς ήταν η επίρριψη ευθυνών στην άλλη πλευρά. Το πέτυχε, εκμεταλλευόμενη τη σκλήρυνση της στάσης του Ταγίπ Ερντογάν και του Ραούφ Ντενκτάς.

Λίγο μετά τη Σύσκεψη της Χάγης, έλαβε χώρα, στις 16 Απριλίου 2003, στην Αθήνα, η υπογραφή των Συνθηκών προσχώρησης της Κύπρου, μαζί με εννέα άλλους νέους εταίρους, στην ΕΕ, σε μια έκτακτη σύνοδος των αρχηγών κρατών και πρωθυπουργών της ΕΕ. Η αίτηση ένταξης είχε επιτυχή κατάληξη λόγω των εύστοχων χειρισμών του θέματος από μέρους των κυβερνήσεων Ελλάδας και Κύπρου και ενώ βρίσκονταν σε εξέλιξη οι συνομιλίες για το σχέδιο Ανάν. Η ελλαδική και ελληνοκυπριακή επιτυχία της 16ης Απριλίου 2003 οφειλόταν σε διάφορους παράγοντες. Μπορεί ένας να υποστηρίξει ότι αυτή η επιτυχία δεν θα ήταν ασφαλώς νοητή χωρίς το Ελσίνκι. Δεν πρέπει, ωστόσο, να αποδοθεί αποκλειστικά σε εκείνη την απόφαση, αφού υπήρχε κι η λεγόμενη «ουρά», σύμφωνα με την οποία, σε περίπτωση μη επίτευξης λύσης, θα λαμβάνονταν υπόψη «all the relevant factors» (όλοι οι σχετικοί παράγοντες). Αν αυτή η «ουρά» δεν έπαιξε το ρόλο της τον Απρίλιο τον 2003, αυτό οφειλόταν, μεταξύ άλλων, από τη μια, στην υποβόσκουσα, αλλά μη εκδηλούμενη τότε αντίθεση όχι λίγων Ευρωπαίων κατά της ένταξης της Τουρκία στην ΕΕ και, από την άλλη, σε προφανείς αδυναμίες της τουρκικής διπλωματίας, η οποία λόγω και της εσωτερικής κατάστασης στη χώρα δεν κατόρθωσε ν' αποφύγει το στίγμα της αδιαλλαξίας. Περισσότερο, όμως, στη σθεναρή θέση της Ελλάδας να μη συγκατανεύσει στη διεύρυνση, αν σ' αυτή δεν περιλαμβανόταν και η Κύπρος.

Η ΕΕ ήθελε στους κόλπους της μια Κύπρο με λυμένο το πρόβλημά της και έβλεπε ως εμπόδιο για τη λύση του Κυπριακού τη στάση που τηρούσε τότε η Τουρκία και ο Ντενκτάς. Η στάση αυτή οδήγησε και στην αποτυχία της συνάντησης της Χάγης. Στην

έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 5ης Νοεμβρίου 2003 για την Τουρκία αναφέρονταν τα εξής σχετικά με το Κυπριακό: «...Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έχει επανειλημμένα τονίσει την έντονη προτίμηση του για την ένταξη μιας ενιαίας Κύπρου. Η Επιτροπή κρίνει, πως οι συνθήκες είναι ευνοϊκές, για να φτάσουν οι δυο κοινότητες σε μια γενική διευθέτηση του κυπριακού προβλήματος πριν από την ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση την 1η Μαΐου 2004. Προς το σκοπό αυτό, η Ευρωπαϊκή Ένωση θα επαναλάβει την έκκληση της σε όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη και, ιδιαίτερα, στην Τουρκία και την τουρκοκυπριακή ηγεσία να συνεχίσουν τις συνομιλίες με βάση την πρόταση του γενικού γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών. Η μη διευθέτηση του προβλήματος θα μπορούσε να αποτελέσει σοβαρό εμπόδιο στις ευρωπαϊκές φιλοδοξίες της Τουρκίας...».³⁸⁷ Η πολιτική βαρύτητα της εν λόγω περικοπής της έκθεσης της Επιτροπής των Βρυξελλών ήταν προφανής. Όχι μόνο γιατί οι Βρυξέλλες άφηναν να φανεί, πως θεωρούσαν την Άγκυρα και τον Ντενκτάς υπεύθυνους για την μέχρι τότε αποτυχία των προσπαθειών του Κόφι Ανάν για λύση του Κυπριακού, μα και γιατί συνέδεαν, για πρώτη φορά, την ένταξη της Τουρκίας με το Κυπριακό. Βέβαια η σύνδεση αυτή, προσεκτικά μάλιστα διατυπωμένη, δεν είχε την έννοια νομικής προϋπόθεσης. Η πολιτική της σημασία ήταν, όμως, μεγάλη.

Ενώ, μετά την αποτυχία της συνάντησης της Χάγης και την μη αποδοχή του Σχεδίου Ανάν III, διαφαινόταν η αποτυχία της πρωτοβουλίας του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ και ο ίδιος παρέμεινε για πολλούς μήνες αδρανής, δυο συναντήσεις του πρωθυπουργού της Τουρκίας Ταγίπ Ερντογάν άλλαξαν το σκηνικό. Ήταν οι συναντήσεις του Τούρκου πρωθυπουργού με τον Ανάν στο Νταβός στις 24 Ιανουαρίου 2004 και με τον Πρόεδρο Μπους στην Ουάσιγκτον στις 28 Ιανουαρίου 2004. Όπως φάνηκε από τα όσα ακολούθησαν, ο Ερντογάν απόσπασε, στις πιο πάνω συναντήσεις, αρκετές υποσχέσεις. Ήταν τότε που ο Τούρκος πρωθυπουργός έκανε την περιβόητη δήλωση: «Στο Κυπριακό, η Τουρκία θα είναι ένα βήμα μπροστά από την ελληνική πλευρά». Ήταν ένα μήνυμα το οποίο δε φάνηκε να αξιολογήθηκε δεόντως, με τη Λευκωσία να

---

³⁸⁷ Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σσ. 1024.

μη συνειδητοποιεί ότι ένα νέο σκηνικό άρχισε να στήνεται.³⁸⁸ Στο στήσιμο αυτού του νέου σκηνικού, σημαντική υπήρξε η συμβολή του αμερικανικού παράγοντα δια του Τόμας Γουέστον.

Στη προώθηση της νέας πολιτικής της Τουρκίας έναντι της πρωτοβουλίας του Κόφι Ανάν συνέβαλε οπωσδήποτε και το αποτέλεσμα στις εκλογές στα κατεχόμενα, όπου στις 14 Δεκεμβρίου 2003 αναδείχτηκε νικητής και νέος «πρωθυπουργός» ο Μεχμέτ Αλί Ταλάτ. Ο αδιάλλακτος Ραούφ Ντενκτάς, αν και παρέμεινε στη θέση του «Προέδρου», σταδιακά αποδυναμώθηκε και, έτσι, διευκολύνθηκαν οι νέες πρωτοβουλίες.

Τελικά, η επίσημη τουρκική στάση διαμορφώθηκε μετά τη συνεδρία του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας στις 23/1/2004. Στο ανακοινωθέν, που εκδόθηκε, επισημάνθηκαν τα εξής: «Συμφωνήθηκε ότι, μετά το σχηματισμό της νέας κυβέρνησης στην Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου, θα είναι χρήσιμο να αναληφθούν πρωτοβουλίες προς την κατεύθυνση επανάληψης της διαδικασίας των συνομιλιών. Αποτελεί κοινό στόχο και επιθυμία της Τουρκίας και της Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου για επίτευξη δίκαιης και διαρκούς λύσης του Κυπριακού. Η Τουρκία επιβεβαίωσε την πολιτική αποφασιστικότητα της να υποστηρίξει τις καλές υπηρεσίες του γενικού γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών για την επίτευξη λύσης βασισμένης στις πραγματικότητες του νησιού, μέσω διαπραγματεύσεων».³⁸⁹

Έτσι, η πρωτοβουλία του Ανάν αναζωογονήθηκε και ο τελευταίος προσκάλεσε στις 4 Φεβρουαρίου 2004 τα δυο μέρη για συνομιλίες στη Νέα Υόρκη.

Προηγήθηκε η μοιραία επιστολή του προέδρου Τάσσου Παπαδόπουλου στον Κόφι Ανάν στις 17 Δεκεμβρίου 2003. Στην επιστολή του ο Τάσσο Παπαδόπουλος έγραφε, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα: «Αδράχνω την ευκαιρία αυτή, για να επαναλάβω την πιστή μου αφοσίωση στη διενέργεια διακαώς ουσιαστικών διαπραγματεύσεων στη βάση του Σχεδίου Ανάν και υπό την αιγίδα

---

³⁸⁸ Κώστας Βενιζέλου, Μιχάλης Ιγνατίου, Νίκος Μελέτης, *Σχέδιο Ανάν, Το Μυστικό Παζάρι*, Εκδόσεις Λιβάνη, σσ. 106-107.

³⁸⁹ Ο.π., σ. 109.

σας, σε οποιαδήποτε στιγμή μας καλέσετε εσείς, Εξοχότατε, σε διαπραγματεύσεις. Επίσης, επιθυμώ να σας διαβεβαιώσω ότι η προσέγγιση της ελληνοκυπριακής πλευράς σε τέτοιες διαπραγματεύσεις καθώς και η στάση μας μέσα στο πλαίσιο τους θα κινηθούν μέσα στη φιλοσοφία και την ιδέα του Σχεδίου Ανάν [...] Είμαστε έτοιμοι να εμπλακούμε αμέσως σε σημαντικές, ουσιαστικές διαπραγματεύσεις στη βάση του Σχεδίου Ανάν και γι αυτό σας καλούμε να κηρύξετε την άμεση επανέναρξη των διαπραγματεύσεων, με σκοπό την επίτευξη μιας πιο λειτουργικής και πιο βιώσιμης λύσης στο κυπριακό πρόβλημα μέσα στις παραμέτρους του Σχεδίου σας, το οποίο θα επιτρέψει την αποτελεσματική συμμετοχή μιας επανενωμένης Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση».

Οι λόγοι που οδήγησαν τον πρόεδρο Παπαδόπουλο στην απόφασή του να στείλει την πιο πάνω επιστολή απασχόλησαν και εξακολουθούν να απασχολούν έντονα του ιστορικούς αναλυτές των γεγονότων της εποχής εκείνης. Στους συγγραφείς του βιβλίου *Σχέδιο Ανάν, το Μυστικό Παζάρι*, ο Τάσσος Παπαδόπουλος έδωσε μια μακροσκελή εξήγηση της ενέργειάς του, από την οποία προκύπτει ότι, από τις επαφές του με ξένους διπλωμάτες και άλλους παράγοντες, αντιλήφθηκε ότι «άρχισε να υφέρπει η άποψη ότι, μετά την προβλεπόμενη “νίκη” του κ. Ταλάτ στις επικείμενες εκλογές, θα ακολουθούσε η δοκιμασία (το τεστ) της ειλικρίνειας των προθέσεών μας για λύση. Και, κατά τους ίδιους παράγοντες, η δοκιμασία (το τεστ) της ειλικρίνειας των προθέσεών μας για λύση θα ήταν να ζητήσουμε εμείς από το Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ να αναλάβει νέα πρωτοβουλία στο Κυπριακό».³⁹⁰ Φαίνεται ότι στην απόφαση του Κύπριου προέδρου επέδρασε αποφασιστικά η συνάντηση που είχε στη Λευκωσία με τον Τόμας Γουέστον την ίδια ημέρα που έστειλε την επιστολή.

Ο Κόφι Ανάν σε απαντητική επιστολή του ημερ. 8/1/2004, που έγραψε στον Παπαδόπουλο, αφού αναφέρεται στην έκθεσή του προς το Συμβούλιο Ασφαλείας, ημερομηνίας 1/4/2003, σημειώνει

---

³⁹⁰ Κώστας Βενιζέλου, Μιχάλης Ιγνατίου, Νίκος Μελέτης, *Σχέδιο Ανάν, Το Μυστικό Παζάρι*, Εκδόσεις Λιβάνη, σ. 118.

τα ακόλουθα: «Οι λόγοι της απροθυμίας μου να ξεκινήσω μία νέα προσπάθεια χωρίς προκαθορισμένη ημερομηνία λήξης εξηγήθηκαν επαρκώς σ' αυτήν την Έκθεση. Λαμβάνοντας υπόψη τις δυσκολίες που προκάλεσε στην προσπάθεια μου το απογοητευτικό αποτέλεσμα στη Χάγη, είμαι βέβαιος ότι θα εκτιμήσετε την επιθυμία μου να εξασφαλίσω τις απαιτούμενες προϋποθέσεις πριν επαναρχίσω. Όσον αφορά αυτό που εσείς βλέπετε ως στόχο των νέων συνομιλιών, επιθυμώ να επαναλάβω ότι τα μέρη είναι ελεύθερα να αλλάξουν το Σχέδιο κατόπιν αμοιβαίας συμφωνίας. [...] Πριν αναλάβω μια νέα πρωτοβουλία, πρέπει να είμαι σίγουρος ότι η επανάληψη των συνομιλιών πρέπει να καταλήξει σε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο, που θα τεθεί προς έγκριση σε χωριστά ταυτόχρονα δημοψηφίσματα, και γι αυτό αναμένω από όλους τους ενδιαφερομένους τη δέσμευση την οποία περιέγραψα στην παράγραφο 148 της Έκθεσης μου τον Απριλίου, η οποία υποστηρίχτηκε πλήρως από το Συμβούλιο Ασφαλείας με την απόφαση 1475 του 2003».

Ακολούθησε η υπό ημερομηνία 4/2/2004 πρόσκληση του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ. Στην πρόσκληση, τονιζόταν πως η αποδοχή της θα εθεωρείτο και δέσμευση για την οριστικοποίηση (finalize) του Σχεδίου και την υποβολή του σε ταυτόχρονα χωριστά δημοψηφίσματα. Ο γενικός γραμματέας του ΟΗΕ απέκλειε ρητώς την επανασυζήτηση των βασικών αρχών του ή του πυρήνα του σχεδίου του («...without reopening its basic principles or cork tradeoffs ...»). Παρατίθενται, πιο κάτω, τα κύρια σημεία της μακροσκελούς επιστολής του Ανάν:

«... Θα θυμάστε ότι, μετά τη συνάντηση της Χάγης, υπέβαλα έκθεση στο Συμβούλιο Ασφαλείας την 1η Απριλίου 2003. Σ' εκείνη την έκθεση (στην παράγραφο 147), ανέφερα ότι δεν είχα πρόθεση να αναλάβω νέα πρωτοβουλία, εκτός και αν είχα ισχυρό λόγο να πιστεύω ότι υπάρχει η αναγκαία πολιτική βούληση για επιτυχή έκβαση. Επιπροσθέτως, κατέθεσα την άποψη μου ότι μια λύση στη βάση του Σχεδίου (με την οποία αναφορά εννοώ το έγγραφο *Βάση για Συνολική Διευθέτηση του Κυπριακού Προβλήματος*, που παρουσίασα επισήμως στις 26 Φεβρουαρίου 2003), θα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο εάν υπήρχε μία κατηγορηματικώς δηλωθείσα ετοιμότητα από μέρους των ηγετών των δύο πλευρών, πλήρως και αποφασιστικώς υποστηριζόμενης στο ανώτατο πολιτικό επίπεδο

στην Ελλάδα και την Τουρκία, να δεσμευτούν για να ολοκληρώσουν το Σχέδιο (χωρίς να επανανοίγουν τις βασικές αρχές ή να διαταράσσουν τις βασικές ισορροπίες) μέχρι μια συγκεκριμένη ημερομηνία, με τη βοήθεια των Ηνωμένων Εθνών, και να το θέσουν σε χωριστά και ταυτόχρονα δημοψηφίσματα, όπως προβλέπεται στο Σχέδιο, σε συγκεκριμένη μεταγενέστερη (της συμφωνίας) ημερομηνία.

»Το Συμβούλιο Ασφαλείας υιοθέτησε με θέρμη αυτή την προσέγγιση στο Ψήφισμα 1475 (2003). Σ' αυτό το πλαίσιο έχω ζυγίσει τις πρόσφατες δηλώσεις πολιτικής βούλησης για να επαναρχίσουν οι διαπραγματεύσεις για επίτευξη λύσης πριν από την 1η Μαΐου 2004. [...] Ειλικρινά πιστεύω (όπως δήλωσα στην παράγραφο 144 της Έκθεσης μου) ότι το Σχέδιο που κατέθεσα, που ήταν η κορύφωση μιας μακράς διαδικασίας, στην οποία όλα τα θέματα ηγέρθησαν και συζητήθηκαν πλήρως, θα επιτρέψει την επανένωση της Κύπρου μέσω μιας έντιμης, ισορροπημένης και διαρκούς διευθέτησης που θα προστατεύει και θα εγγυάται τα βασικά συμφέροντα και τις προσδοκίες αμφοτέρων των πλευρών. Ως εκ τούτου, πιστεύω επίσης ότι τα μέρη θα ενεργούσαν σωστά εάν αποδέχονταν τα πακέτο που έχουν ενώπιον τους ως αντιπροσωπευτικό ενός προσεκτικού ισοζυγίου.

»Αναγνωρίζω, ωστόσο, ότι αμφότερες οι πλευρές επιθυμούν να προσπαθήσουν να επιφέρουν αλλαγές στο Σχέδιο. Έχω διαβεβαιωθεί από τον Τούρκο πρωθυπουργό και εσάς ότι οι επιδιωκόμενες αλλαγές από τις δύο πλευρές θα είναι περιορισμένες σ' ένα μικρό αριθμό και θα παραμείνουν, εντός των παραμέτρων του Σχεδίου. Αυτό το καλωσορίζω και έχω υποδείξει ότι, εάν επαναρχίσουν οι διαπραγματεύσεις, θα κάνω ό,τι μπορώ για να βοηθήσω τα μέρη να καταλήξουν σε μια γρήγορη συμφωνία επί των αλλαγών στο Σχέδιο, προκειμένου να το βελτιώσουν για αμφότερες τις πλευρές, διατηρώντας την ίδια ώρα το συνολικό ισοζύγιο, καθώς δεν μπορεί να αναμένεται πως οποιαδήποτε πλευρά θα αποδεχόταν αλλαγές που τροποποιούν το Σχέδιο εις βάρος της [...] Θα θεωρήσω αποδοχή αυτής της πρόσκλησης ως δέσμευση για να ολοκληρωθεί το Σχέδιο (χωρίς να ξανανοίγουν οι βασικές αρχές ή να διαταράσσονται οι βασικές ισορροπίες) με τη βοήθεια των Ηνωμένων Εθνών μέχρι την 31η Μαρτίου 2004 και να τεθεί το

ολοκληρωμένο Σχέδιο σε χωριστά ταυτόχρονα δημοψηφίσματα, όπως προνοείται στο Σχέδιο, στις 21 Απριλίου 2004 ...».

Στη συνέχεια της επιστολής, καθορίζεται σε 10 παραγράφους η ακολουθητέα διαδικασία. Η παράγραφος 6 αναφέρει: «Είναι εμφανώς επιθυμητό όπως το ολοκληρωμένο κείμενο προκύψει από τις διαπραγματεύσεις μεταξύ των μερών μέχρι τις ημερομηνίες που καθορίζονται ανωτέρω. Ωστόσο, εάν αυτό δεν συμβεί μέχρι την 31η Μαρτίου, θα προβώ στις όποιες απαραίτητες εισηγήσεις για να συμπληρωθεί το κείμενο. Φυσικά, θα προβώ σ' αυτή την ενέργεια με τη μέγιστη απροθυμία και πραγματικά ελπίζω ότι αυτή η προοπτική θα ωθήσει τα μέρη να προσεγγίσουν την προσπάθεια με την απαιτούμενη αποφασιστικότητα για την εμπρόθεσμη επίτευξη συναίνεσης».

Στη Νέα Υόρκη, όπου μετέβησαν στη συνέχεια ο Παπαδόπουλος και ο Ντενκτάς, ο Κόφι Ανάν είχε, στις 10/2/2004, κοινή συνάντηση με τους δυο ηγέτες, αφού προηγήθηκαν χωριστές με αυτούς συναντήσεις του. Και οι δυο ηγέτες έδωκαν στο γενικό γραμματέα του ΟΗΕ Σημειώματα. Υποστηρίζεται η άποψη ότι κατά τη συνάντηση ο πρόεδρος Παπαδόπουλος εξέφρασε «εμμέσως πλην σαφώς» την άρνηση του να αποδεχτεί τη συμπλήρωση, εκ μέρους του Ανάν, των σημαντικών σημείων που δε θα είχαν συμφωνηθεί κατά τις διαπραγματεύσεις. Ο Ντενκτάς, ακούγοντας τον Παπαδόπουλο, όχι μόνο συμφώνησε μαζί του, αλλά και πλειοδότησε. Επίσης, ο Κύπριος πρόεδρος ανέφερε ότι η παρουσία του εκεί δε συνιστούσε αποδοχή της επιστολής της 4ης Φεβρουαρίου, αλλά ότι ο ίδιος ήθελε να ξεκινήσουν οι διαπραγματεύσεις. Και αν διαφαινόταν, μετά από μια δυο εβδομάδες ή ένα μήνα διαπραγματεύσεων, ότι όντως υπάρχει κοινό έδαφος, τότε, έλεγε ο κ. Παπαδόπουλος, δεν υπάρχει πρόβλημα να συμπληρώσει ο γενικός γραμματέας τα κενά. Ο Ανάν τόνισε ότι δεν διαπραγματεύεται το διαιτητικό του ρόλο, προς συμπλήρωση των κενών ή των σημείων που δεν θα έχουν συμφωνηθεί από τις δυο πλευρές. Επίσης, ο Κύπριος ηγέτης τόνισε ότι «μόνο αν υπάρξει συμφωνία, θα υποβληθεί το Σχέδιο σε δημοψήφισμα».³⁹¹

---

³⁹¹ Κώστας Βενιζέλου, Μιχάλης Ιγνατίου, Νίκος Μελέτης, *Σχέδιο Ανάν, Το Μυστικό Παζάρι, Εκδόσεις Λιβάνη*, σσ. 206-209.

Οι συνομιλίες στην έδρα του ΟΗΕ κατέληξαν στις 13 Φεβρουαρίου 2004 σε μια συμφωνία που είχε εκ πρώτης όψεως διαδικαστικό χαρακτήρα. Προδιάγραψε, ωστόσο, ουσιαστικές πολιτικές εξελίξεις. Η «συμφωνία της Νέας Υόρκης» ενείχε το ακόλουθο χρονοδιάγραμμα: Διακοινοτικές διαπραγματεύσεις στη Λευκωσία από τις 19 Φεβρουαρίου έως τις 22 Μαρτίου 2004, ενδεχόμενη παρεμβολή της Αθήνας και της Άγκυρας από τις 22 έως τις 29 Μαρτίου 2004, χορήγηση της αναγκαίας τεχνικής βοήθειας από την Ευρωπαϊκή Ένωση, εξουσιοδότηση του Ανάν να συμπληρώσει ενδεχόμενα κενά συμφωνίας στο πλαίσιο του Σχεδίου του, διενέργεια χωριστών ταυτόχρονων δημοψηφισμάτων στα δυο μέρη της Κύπρου πριν από την 1η Μαΐου 2004 και, σε περίπτωση θετικής έκβασης των δημοψηφισμάτων, ένταξη μιας ενωμένης Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση την 1η Μαΐου 2004. Απότοκο της διαδικασίας αυτής ήταν το παράδοξο να τίθεται, προς λαϊκή έγκριση μία διεθνής συνθήκη, την οποία απορρίπτει η κυβέρνηση που τη διαπραγματεύθηκε. Έτσι, για να χρησιμοποιήσω τα λόγια ενός έμπειρου Έλληνα διπλωμάτη, ο λαός της Κύπρου οδηγήθηκε σε μια «εκ των προτέρων ναρκοθετημένη πορεία».³⁹²

Με την πιο πάνω συμφωνία, κατάρρευσε η στρατηγική της ελληνοκυπριακής ηγεσίας. Παρά το ότι ο Τάσσος Παπαδόπουλος ήταν σφόδρα αντίθετος με το περιεχόμενο και την όλη φιλοσοφία του Σχεδίου Ανάν, έγραψε την επιστολή της 17ης Δεκεμβρίου 2003 και, στη συνέχεια, μετέβηκε στη Νέα Υόρκη με τη ψευδαίσθηση ότι θα επαναλαμβάνονταν τα σκηνικά της Κοπεγχάγη και της Χάγης, αδυνατώντας να δει το νέο σκηνικό που στήθηκε μετά τις συζητήσεις του Ερντογάν με τον Ανάν στο Νταβός (24 Ιανουαρίου 2004) και με τον Μπους στην Ουάσιγκτον (28 Ιανουαρίου 2004). Πήγε στη Νέα Υόρκη για να συνεχίσει το «παιγνίδι επίρριψης ευθυνών» (blame game) που έπαιζαν η ελληνοκυπριακή και η τουρκοκυπριακή ηγεσία και στο οποίο νικητής μέχρις εκείνης της ώρας αναδεικνυόταν η πρώτη. Ο David Hannay στο βιβλίο του *Cyprus, The Search for a Solution*, υποστηρίζει ότι στο παιγνίδι

---

³⁹² Στέφανος Σταθάτος, επιστολή στην *Καθημερινή των Αθηνών*, ημερ. 7/4/2004.

αυτό πρωταθλητής ήταν πάντα η ελληνοκυπριακή ηγεσία.³⁹³ Δεν συμφωνώ. Όταν η ελληνοκυπριακή ηγεσία μετέβη στη Νέα Υόρκη, αγνοώντας τις νέες συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί, ήταν «καμένη από χέρι».

Όταν η Ελληνοκυπριακή ηγεσία αντιλήφθηκε τη νέα τακτική της Τουρκίας, ήταν, ήδη, αργά. Δεν ήταν προετοιμασμένη να αντιδράσει κατάλληλα και, γι' αυτό, παρέμεινε ουσιαστικά αμέτοχη στην εξέλιξη των γεγονότων που ακολούθησαν. Ο Τάσσο Παπαδόπουλος προσπάθησε μέχρι την τελευταία στιγμή, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του ίδιου, να ματαιώσει τη διαδικασία της διαιτησίας του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ. Όμως, είναι σαφές από το κείμενο της πρόσκλησης του γενικού γραμματέα ημερομηνίας 4/2/2004 ότι, αποδεχόμενος ο Παπαδόπουλος την πρόσκληση, αποδέχθηκε απερίφραστα και ανεπιφύλακτα και τη διαδικασία της διαιτησίας.

(3) Από το Burgenstock στα δημοψηφίσματα

Στις 17 Μαρτίου 2004, ο Κόφι Ανάν απέστειλε επιστολές με τις οποίες προσκαλούσε, σε διευρυμένη συνάντηση για τις 23 Μαρτίου στο Μπούργκενστοκ της Ελβετίας, εκπροσώπους της Ελλάδας, της Τουρκίας, των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων, σε επίπεδο που θα επιτρέψει να ληφθούν αποφάσεις, για να συνομιλήσουν στη βάση των συμφωνηθέντων στη Νέα Υόρκη. Ο ίδιος θα προσερχόταν στη συνάντηση στα τέλη Μαρτίου.

Στο Burgenstock δεν έγιναν διαπραγματεύσεις, με την κυριολεκτική σημασία αυτού του όρου. Εκτός από τον Κόφι Ανάν, που απουσίαζε μέχρι την 27η Μαρτίου, απουσίαζαν, επίσης, για μερικές ημέρες, για την εαρινή Σύνοδο Κορυφής της ΕΕ στις Βρυξέλλες στις 25 και 26 Μαρτίου, ο Τάσσο Παπαδόπουλος και ο πρωθυπουργός της Ελλάδας Κώστα Καραμανλής. Τον Τάσσο Παπαδόπουλο αντικαθιστούσε ο πρόεδρος της Βουλής των Αντιπροσώπων Δημήτρης Χριστόφιας. Ο Ντενκτάς, με γραπτή δήλωσή του, ανακοίνωσε ότι δεν θα παραστεί και εξουσιοδότησε τον Μεχμέτ Αλί Ταλάτ και τον Σερντάρ Ντενκτάς να εκπροσωπήσουν την τουρκοκυπριακή πλευρά. Την τουρκική

---

³⁹³ David Hannay, Cyprus, The Search for a Solution, σ. 229.

αντιπροσωπεία απάρτιζαν, αρχικά, ο υπουργός Εξωτερικών Αμπντουλάχ Γκιουλ και ο υφυπουργός Εξωτερικών Ουγούρ Ζιγιάλ. Προς το τέλος της συνάντησης, προσήλθε και ο πρωθυπουργός Ταγίπ Ερντογάν.

Ο Ντε Σότο προσπάθησε επίμονα να πραγματοποιηθεί μια Τετραμερής Συνάντηση, πράγμα που απόρριπτε η ελληνική και η ελληνοκυπριακή πλευρά. Κατά τον τότε υπουργό Εξωτερικών της Ελλάδας Πέτρο Μολυβιάτη, ο ρόλος των «μητέρων πατρίδων» ήταν μόνο υποβοηθητικός, με βάση τα συμφωνηθέντα στη Νέα Υόρκη.³⁹⁴ Ο Ντε Σότο αναγκάστηκε, τελικά, να περιοριστεί στην ιδέα των κοινωνικών επαφών.

Ο Περουβιανός διπλωμάτης κάλεσε τα μέρη να του υποβάλουν ένα «κατάλογο των προτεραιοτήτων» για τις αλλαγές που επιθυμούσαν στο Σχέδιο. Η τουρκική πλευρά ανταποκρίθηκε, υποβάλλοντας στις 26 Μαρτίου, δια του υφυπουργού Εξωτερικών Ζιγιάλ, κατάλογο από 11 σημεία. Η ελληνοκυπριακή πλευρά δεν υπέβαλε τέτοιο κατάλογο. Όμως, είχε ήδη υποβάλει κείμενο 220 σελίδων και, στις 25 Μαρτίου, έγγραφο 44 σελίδων, με τις παρατηρήσεις της. Ο Τάσσοσ Παπαδόπουλος ισχυρίζεται ότι, στη συνάντηση που είχε με τον Κόφι Ανάν στις 30 Μαρτίου, του ανέφερε σε συντομία, με τα δικαιολογητικά, τις απαιτήσεις της ελληνοκυπριακής πλευράς.³⁹⁵

Ένα σημείο στο οποίο επέμενε η τουρκική πλευρά ήταν αυτό των «μόνιμων παρεκκλίσεων», δηλαδή ρυθμίσεων που ήταν αντίθετες προς το κοινοτικό κεκτημένο και θα έπρεπε, για να «νομιμοποιηθούν», να καταστεί το περιεχόμενο της λύσης μέρος του «πρωτογενούς δικαίου» της ΕΕ.

Το πρωτογενές δίκαιο περιλαμβάνει τους κανόνες που θεσπίστηκαν από τα κράτη-μέλη. Πρόκειται για τις Συνθήκες που πρόβλεπαν την ίδρυση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΚ), με τα Παραρτήματα και τα Πρωτόκολλά τους, όπως συμπληρώθηκαν ή τροποποιήθηκαν μεταγενέστερα. Ενδεικτικά, αναφέρονται η

---

³⁹⁴ Κώστας Βενιζέλου, Μιχάλης Ιγνατίου, Νίκος Μελέτης, *Σχέδιο Ανάν, Το Μυστικό Παζάρι*, Εκδόσεις Λιβάνη, σ. 334.

³⁹⁵ Ο. π., σ. 417.

Συνθήκη της Ρώμης της 25/3/1957 με την οποία συστάθηκε η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), η Σύμβαση των Βρυξελλών στις 8/4/1965 για τη σύσταση του Συμβουλίου και της Επιτροπής των ΕΚ, η Συνθήκη του Μάαστριχτ στις 7/2/1992 για την Ευρωπαϊκή Ένωση, η Συνθήκη του Άμστερνταμ που τέθηκε σε ισχύ από την 1/5/1999 και τροποποίησε τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, η Συνθήκη της Νίκαιας και, τέλος, η ισχύουσα σήμερα Συνθήκη της Λισαβόνας η οποία υπογράφηκε στις 13 Δεκεμβρίου 2007. Μέρος της Συνθήκης της Λισαβόνας είναι ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Έτσι, τα δικαιώματα του ανθρώπου κατέστησαν πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο. Επίσης, αποτελούν πρωτογενές δίκαιο οι Συνθήκες Προσχώρησης των διαφόρων κρατών-μελών, όπως η Συνθήκη Προσχώρησης της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, που υπογράφηκε στις 16 Απριλίου 2003 στην Αθήνα.³⁹⁶

Για την Ελλάδα και την ηγεσία των Ελληνοκυπρίων, τέτοια ρύθμιση ήταν εντελώς απαράδεκτη. Όπως ορθά παρατηρούν οι συγγραφείς του βιβλίου *Σχέδιο Ανάν, Το Μυστικό Παζάρι*, «το αίτημα της Τουρκίας υπέκρυπτε τον κίνδυνο, εφόσον γινόταν αποδεκτό, να ανατρέψει την ήδη υπογεγραμμένη Συνθήκη Προσχώρησης και να τινάξει στον αέρα την ήδη δρομολογημένη ένταξη της Κύπρου την 1η Μαΐου, καθώς πλέον θα έπρεπε να δρομολογηθεί και να εγκριθεί από τα εθνικά Κοινοβούλια των κρατών-μελών ένα νέο κείμενο Συνθήκης Προσχώρησης».³⁹⁷

Όμως, η ΕΕ, στη Σύνοδο των Βρυξελλών, εμφανιζόταν έτοιμη να υιοθετήσει μόνιμες παρεκκλίσεις. Τελικά, το Κείμενο Συμπερασμάτων της Συνόδου αναφέρει, σε σχέση με το θέμα αυτό, ότι το Συμβούλιο «επαναλαμβάνει την ισχυρή προτίμηση για ένταξη μιας ενωμένης Κύπρου στην ΕΕ και επαναλαμβάνει την ετοιμότητά του να ενσωματώσει τους όρους μιας τέτοιας λύσης σύμφωνα με τις ιδρυτικές αρχές της ΕΕ».

---

³⁹⁶ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Εγχειρίδιο Κυπριακού Διοικητικού Δικαίου*, 3η έκδοση, σ. 9.

³⁹⁷ Κώστας Βενιζέλου, Μιχάλης Ιγνατίου, Νίκος Μελέτης, *Σχέδιο Ανάν, Το Μυστικό Παζάρι*, Εκδόσεις Λιβάνη, σσ. 349, 350.

Ο Κόφι Ανάν παρουσίασε στις 29 Μαρτίου 2004 στις δυο πλευρές το Σχέδιο του, και τις καλούσε να κάνουν τις παρατηρήσεις του μέχρι την επομένη, 30 Μαρτίου 2004.

Αργά, λίγο πριν από τα μεσάνυκτα, στις 31 Μαρτίου ο Κόφι Ανάν παρουσίασε το πέμπτο Σχέδιό του, το Σχέδιο V. Το Σχέδιο αυτό, δεν υπήρξε αποτέλεσμα συμφωνίας των μερών, αλλά ο καρπός της διαιτησίας του Ανάν. Στο τελικό Σχέδιο, έγιναν ουσιαστικά αποδεκτές όλες οι απαιτήσεις της Τουρκίας που περιείχονταν στον προαναφερθέντα κατάλογο των 11 σημείων που παρέδωσε ο Ζιγιάλ στις 26 Μαρτίου. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι στόχος των συντακτών του τελικού Σχεδίου Ανάν, του Σχεδίου V, και των υποβολέων τους (Τόμας Γουέστον και Ντέιβιντ Χάνι), που υποβλήθηκε στα χωριστά δημοψηφίσματα, που ακολούθησαν, ήταν η πλήρης ικανοποίηση των απαιτήσεων της Τουρκίας, ώστε το Σχέδιο να υπερψηφιστεί από τους Τουρκοκύπριους και, σε περίπτωση καταψήφισής του από του Ελληνοκύπριους-πράγμα που διαφαινόταν-να αποενοχοποιηθεί η Τουρκία και να διευκολυνθεί η ενταξιακή της πορεία.

Στα χωριστά δημοψηφίσματα, που διεξήχθησαν στις 24 Απριλίου 2004, οι Ελληνοκύπριοι με το εντυπωσιακό ποσοστό του 75,83% ψήφισαν «Όχι» για το Σχέδιο, ενώ οι Τουρκοκύπριοι με ποσοστό 64,91% ψήφισαν «Ναι».

Των δημοψηφισμάτων, προηγήθηκε το γνωστό διάγγελμα του προέδρου Τάσσου Παπαδόπουλου, το οποίο χαρακτήριζε η συναισθηματική φόρτιση και, σε ορισμένα σημεία, η υπερβολή. Από μια προσεκτική μελέτη του διαγγέλματος του Τάσσου Παπαδόπουλου, αποκαλύπτεται η οξεία αντίθεσή του όχι μόνο στα σημεία που έκρινε αντिलειτουργικά και καθιστούσαν την προτεινόμενη λύση μη βιώσιμη, αλλά και στην ίδια τη φιλοσοφία του Σχεδίου, που ήταν η ίδια με τις προηγούμενες εκδοχές του.

Η στάση της Τουρκίας και των Τουρκοκυπρίων στο Σχέδιο Ανάν είχαν θετική απήχηση στον ευρωπαϊκό και στον ευρύτερο διεθνή χώρο.

Στον ελληνοκυπριακό χώρο άρχισε ένας διχασμός πολιτικών δυνάμεων και λαού μεταξύ των υποστηρικτών του «Ναι» και αυτών του «Όχι». Οι πρώτοι, δαιμονοποιούσαν το ηγετικό προφίλ του προέδρου Παπαδόπουλου, θεωρώντας τον αποκλειστικά υπεύθυνο

για τη διεθνή απομόνωση της Κύπρου και για την απενοχοποίηση της Άγκυρας. Οι δεύτεροι, κατηγορούσαν τους θιασώτες του «Ναι» για ενδοτισμό με διάφορα επίθετα, με αποκορύφωμα το επίθετο «Νενέκος».³⁹⁸ Τους κατηγορούσαν, επίσης, ότι ήταν μίσθαρνα όργανα σκοτεινών κύκλων της Ουάσιγκτον, του ΟΗΕ, του Λονδίνου και των Βρυξελλών.

(4) Αξιολόγηση του Σχεδίου

Σε σειρά άρθρων μου, προσπάθησα να υποδείξω ότι, στην περίπτωση της Κύπρου, δεν υφίστανται οι απαραίτητες προϋποθέσεις για να λειτουργήσει, επιτυχώς, ακόμα και ένα «ορθόδοξο» ομοσπονδιακό σύστημα διακυβέρνησης.

Η βιωσιμότητα ενός οποιουδήποτε ομοσπονδιακού κράτους εξαρτάται, κυρίως και πάνω από όλα, από τη θέληση των μερών, που θα το συγκροτήσουν, να ζήσουν μαζί, με πνεύμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης, συναντίληψης και συνδιαλλαγής, για προώθηση μερικών κοινών σκοπών. Η προϋπόθεση αυτή, που είναι εκ των ων ουκ άνευ στις περιπτώσεις που το ομοσπονδιακό κράτος αποτελείται μόνο από δυο ομόσπονδα κράτη, δεν υπάρχει στην Κύπρο. Αλλά, δεν είναι μόνο το τείχος δυσπιστίας και καχυποψίας που χωρίζει τις δυο κοινότητες που καθιστούσαν τη λύση, με βάση το Σχέδιο, μη βιώσιμη, αλλά, πρώτιστα, οι κατακτητικοί σχεδιασμοί της Τουρκίας. Το Σχέδιο Ανάν προνοούσε μια λύση προσαρμοσμένη στα κατακτητικά σχέδια της Τουρκίας, με ένα σύστημα εγγυήσεων, ώστε να έχει και το ελληνοκυπριακό κράτος υπό την επικυριαρχία της.

Όποιος μελετήσει νηφάλια και προσεκτικά το μακροσκελές και πολυσέλιδο κείμενο του Σχεδίου Ανάν, όπως αυτό διαμορφώθηκε στην τελική του μορφή, διαπιστώνει εύκολα, πως, λόγω της πρόθεσης των συντακτών του και των υποβολέων τους στο

---

³⁹⁸ Ο Δημήτρης Νενέκος ήταν οπλαρχηγός του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Αργότερα, προσκύνησε τον Ιμπραήμ και από το 1826 συνεργάστηκε με τους Αιγυπτίους εναντίον των Ελλήνων αγωνιστών στη μάχη του Τσετσεβά. Το 1828 δολοφονήθηκε κατόπιν εντολής του Κολοκοτρώνη.

προσκήνιο και το παρασκήνιο, να γεφυρωθούν αντιθέσεις, τούτο είχε πολλές διαφορούμενες διατάξεις, οι οποίες, με τη σειρά τους, παρείχαν τη δυνατότητα διατύπωσης ερμηνειών ριζικά αλληλοσυγκρουόμενων. Ο Sir David Hannay, που το όνομα του ταυτίστηκε με τη διαμόρφωση του Σχεδίου Ανάν, μίλησε για «εποικοδομητικές ασάφειες». Μόνο, που οι διατάξεις αυτές του Σχεδίου, κάθε άλλο παρά περιείχαν «ασάφειες» για ένα καλόπιστο σοβαρό μελετητή του και κάθε άλλο παρά ήταν «εποικοδομητικές», αλλά ήταν ικανές να ανατινάξουν στον αέρα το νέο κρατικό μόρφωμα, που προβλεπόταν, σε πολύ λίγο χρόνο, αν ληφθεί υπόψη και η αμοιβαία δυσπιστία και καχυποψία καθώς και η έλλειψη αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των δυο μερών που θα αναλάμβαναν να το λειτουργήσουν. Σε κάθε περίπτωση, όπως η Ιστορία μάς έχει διδάξει, τις «ασαφείς» διατάξεις των διεθνών συνθηκών, τις ερμηνεύουν, κατά το δοκούν, οι ισχυροί και όχι οι συνταγματολόγοι και οι διεθνολόγοι.

Μια από τις διατάξεις, η οποία οδήγησε σε εκ διαμέτρου αντίθετες ερμηνείες, ήταν αυτή που αναφέρεται στα «συνιστώσα κράτη» (constituent states) και εισάχθηκε, το πρώτον, στο Σχέδιο III και για την οποία γίνεται εκτενής λόγος πιο πάνω. Ενώ, προηγουμένως, γινόταν λόγος για «συστατικά κράτη» (component states), από το σχέδιο III και μετά γίνεται μνεία του όρου «συνιστώσα κράτη»(constituent states). Η διαφορά είναι τεράστια.

Υπάρχει η άποψη σύμφωνα με την οποία στο Σχέδιο προβλέπεται η μετεξέλιξη της Κυπριακής Δημοκρατίας. Την άποψη αυτή, υποστηρίζει και Καθηγητής Επαμεινώνδας Π. Σπηλιωτόπουλος. Σύμφωνα με τον Σπηλιωτόπουλο, «φραστικά στο Σχέδιο τα κρατίδια αναφέρονται ως constituent states, προφανώς όχι με την έννοια ότι αυτά ιδρύουν το κράτος της Ενωμένης Δημοκρατίας της Κύπρου, αλλά ότι ιδρύονται στο πλαίσιο του υφισταμένου κράτους της Κυπριακής Δημοκρατίας, το οποίο με την ίδρυση των κρατιδίων αλλάζει μορφή και όνομα».³⁹⁹ Θα είχε δίκαιο ο έγκριτος νομικός, αν υπήρχε στον Σχέδιο Ανάν III ο όρος «συστατικά κράτη» (component states), που προϋπήρχε του Σχεδίου III. Πιο πάνω, έγινε

---

³⁹⁹ Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σσ. 1026, 1027.

αναφορά για τον σκοπό που επιδιώχθηκε από τον εμπνευστή του Sir David Hannay. Ο Sir David Hannay μίλησε για «παρθενογένεση» («virgin birth») με την οποία θα δημιουργούταν, την ημέρα μετά την έγκριση των δημοψηφισμάτων, μια πολιτικά, αλλά όχι νομικά, νέα Κύπρος, με στοιχεία συνέχειας αναφορικά με τα όσα είχαν γίνει και από τις δυο πλευρές της νήσου από το 1963.⁴⁰⁰

Σε Σημείωμα, σχετικά με το θέμα αυτό, ημερομηνίας 12 Νοεμβρίου 2002, που συνέταξε για ενημέρωση του Εθνικού Συμβουλίου ο τότε Γενικός Εισαγγελέας Αλέκος Μαρκίδης όταν το Σχέδιο ήταν στην αρχική του μορφή, αναφέρει τα ακόλουθα:

«Το Σχέδιο ουδέν αναφέρει για το θέμα αυτό. Ανάλυση, όμως, των επί μέρους διατάξεων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι με το Σχέδιο δεν δημιουργείται νέο κράτος, αλλά μετεξελίσσεται η ίδια η Κυπριακή Δημοκρατία, και αυτό ανεξάρτητα από το γεγονός ότι η φράση «Κυπριακή Δημοκρατία» δεν αναφέρεται πουθενά, διότι το κράτος θα αποκτήσει άλλο όνομα, άλλη σημαία και άλλο ύμνο.

(α) Η φρασεολογία που χρησιμοποιείται και συγκεκριμένα η φράση «new State of Affairs» δεν επαρκεί, προς δημιουργίαν νέου κράτους.

(β) Το σημαντικότερο είναι ότι στο Άρθρο 2. 1(α) του Foundation Agreement αναφέρεται ρητώς «Cyprus is an independent state [...] has a single international legal personality and sovereignty and is a member of the United Nations». Η φράση «Cyprus is a member» οδηγεί στο συμπέρασμα ότι δεν χρειάζεται νέα αίτηση, προκειμένου ένα νέο κράτος να εισέλθει και να γίνει μέλος του Διεθνούς Οργανισμού.

(γ) Το επιχείρημα της υποπαραγράφου (β) ενισχύεται και από τη διατύπωση του άρθρου 3 του Foundation Agreement, σύμφωνα με το οποίο, ευθύς ως η Foundation Agreement τεθεί σε ισχύ, οι δύο συμπρόεδροι (βλ. πιο κάτω Κεφ. X) θα πληροφορήσουν τα Ηνωμένα Έθνη ότι «henceforth the membership rights and

---

⁴⁰⁰ David Hannay, *Cyprus, The Search for a Solution*, σ. 151.

obligations of Cyprus in the United Nations shall be exercised in accordance with the new State of Affairs».

(δ) Η ίδια άποψη ενισχύεται και από το Άρθρο 1.3 του Foundation Agreement, όπου αναφέρεται ρητά ότι «The Treaty of Establishment, the Treaty of Guarantee and the Treaty of Alliance remain in force...».

Θα πρέπει εδώ να αναφερθεί ότι οι διεθνολόγοι James Crawford και Gerhard Hafner σε γνωμοδότηση τους, βασισθείσα στο αρχικό σχέδιο Ανάν, καταλήγαν στην άποψη ότι «the State of Cyprus as it will emerge from the Comprehensive Settlement will not be a new State nor will there be a succession of States» (Το Κράτος της Κύπρου που θα προέλθει από τη Συνολική Διευθέτηση δεν θα είναι νέο Κράτος ούτε θα είναι διαδοχή κρατών). Οι πιο πάνω απόψεις, πιθανόν να ευσταθούν για τα Σχέδια, όπως αυτά ήταν διατυπωμένα πριν από την αλλαγή που επέφερε ο Ανάν στο Σχέδιο ΙΙΙ, αναφορικά με το ποιες οντότητες θα συνιστούσαν την «United Cyprus Republic» (Ενωμένη Κυπριακή Δημοκρατία). Κατά τον Αλέκο Μαρκίδη, η αλλαγή αυτή δεν διαφοροποιεί τη θέση του, αφού η Κύπρος θα συνέχιζε να είναι μέλος του ΟΗΕ.

Οι πιο πάνω θέσεις του Αλ. Μαρκίδη, δεν με βρίσκουν σύμφωνο. Με την αλλαγή που επέφερε ο Ανάν στο Σχέδιο ΙΙΙ, αναφορικά με το ποιες οντότητες θα συνιστούσαν την «United Cyprus Republic» (Ενωμένη Κυπριακή Δημοκρατία), προβλεπόταν η διάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας και η διαδοχή της από ένα νέο κράτος. Ο όρος «συνιστώντα κράτη» (constituent states) σημαίνει κράτη που θα καθιδρύσουν το νέο κράτος, ενώ ο όρος «συστατικά κράτη» (component states) σημαίνει τα κράτη που θα αποτελέσουν τα μέρη του νέου κράτους.

Στο Διεθνές Δίκαιο, υπάρχει διάκριση μεταξύ «συνέχισης του κράτους» (state continuity), όπου ένα κράτος συνεχίζει να υφίσταται, παρά την αλλαγή στην εσωτερική συνταγματική του δομή ή στο έδαφος ή στον πληθυσμό του, και «διαδοχής του κράτους» (state succession), όπου ένα κυρίαρχο κράτος αντικαθίσταται από άλλο, σε μια συγκεκριμένη εδαφική επικράτεια.

Στην περίπτωση «διαδοχής του κράτους», τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του παλαιού κράτους δεν μεταφέρονται αυτόματα στο νέο κράτος. Οι Διεθνείς Συνθήκες που υπέγραψε το παλαιό κράτος δεν αφορούν το νέο κράτος το οποίο μπορεί να τις αποδεχθεί ή όχι. Η σημασία της πιο πάνω διάκρισης στην περίπτωση της Κύπρου είναι προφανής. Αν καταλυθεί η Κυπριακή Δημοκρατία και δημιουργηθεί στη θέση της ένα νέο κράτος που θα είναι «διάδοχο» και όχι «συνέχιση» της, είναι αμφίβολο αν το νέο κράτος θα συνεχίσει να είναι μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), έστω και αν στη σχετική συμφωνία προβλέπεται ότι το νέο κράτος θα είναι μέλος της. Θα απαιτηθεί η υποβολή αίτησης και η ομόφωνη αποδοχή της από τα κράτη-μέλη της ΕΕ, πράγμα απίθανο. Περαιτέρω, από τη δημιουργία του νέου κράτους και έπειτα, όποια κρίση θα προκύψει, θα αντιμετωπίζεται διεθνώς σε εντελώς άλλη βάση. Οι πιθανότητες για δημιουργία τέτοιων κρίσεων θα είναι πάμπολλες. Κυρίως, αν τις ευκαιρίες θα τις παρέχει η μη λειτουργικότητα του νέου κράτους. Μετά από μια τέτοια κρίση, δεν θα υπάρχει καμιά τουρκική εισβολή, καμιά παράνομη κατοχή, καμιά Κυπριακή Δημοκρατία, της οποίας θα πρέπει να αποκατασταθεί η εδαφική ακεραιότητα.

Ανεξάρτητα, όμως, από τη νομική πλευρά του ζητήματος, η πείρα, που δοκίμασε η Κύπρος και άλλα κράτη, έδειξε ότι τις Διεθνείς Συνθήκες δεν είναι οι διεθνολόγοι που τις ερμηνεύουν αλλά οι ισχυροί. Παρά το ότι οι νομικοί σύμβουλοι του ΟΗΕ γνωμάτευσαν ότι η σχετική πρόνοια της Συνθήκης Εγγυήσεως που προνοούσε μονομερή επέμβαση δεν πρόβλεπε και ένοπλη επέμβαση, τούτο δεν απέτρεψε την Τούρκικη εισβολή.

Άλλη ασάφεια, αφορούσε το θέμα της κυριαρχίας. Ενιαία και αδιαίρετη κυριαρχία κατά τους μεν, απαράδεκτη και ανεπίτρεπτη κατάτμηση της κυριαρχίας κατά τους δε. Οι συντάκτες του Σχεδίου, παρά το ότι ξεκίνησαν, από την αντίληψη πως η United Cyprus Republic έχει μόνο μία διεθνή νομική προσωπικότητα και κυριαρχία και πως η κυπριακή ιθαγένεια είναι επίσης μία και μοναδική, όμως, στην προσπάθεια τους να γεφυρώσουν τις αντιθέσεις, άφησαν στο θέμα της κυριαρχίας ασάφειες για το νομικό καθεστώς των δύο ομόσπονδων κρατών. Έχει γίνει, πιο πάνω, εκτενής αναφορά στον όρο «συνιστώντα κράτη» (constituent states), που εισάχθηκε στο Σχέδιο III.

Στο άρθρο 2 της Foundation Agreement του σχεδίου Ανάν υπό τον τίτλο «Η Ενωμένη Κυπριακή Δημοκρατία, η ομοσπονδιακή της κυβέρνηση και τα συνιστώντα της κράτη», γίνεται αναφορά στο «ελβετικό μοντέλο»: «The status and relationship of the United Cyprus Republic, its federal government, and its constituent states, is modelled on the status and relationship of Switzerland, its federal government, and its cantons». Όπως, εμφαντικά τονίζει ο Παύλος Ν. Τζεργιάς, «Από το 1848 η Ελβετία είναι Ομοσπονδία, όχι Συνομοσπονδία. Κι αυτό το ομοσπονδιακό κράτος δεν στηρίζεται σε μικρόψυχες ρυθμίσεις προσδίδουσες δυσπιστία, αλλά σ' ένα συνειδησιακό στοιχείο, το οποίο συνιστά την πεμπτουσία του λεγόμενου πολιτικού έθνους ή έθνους βούλησης ή συναινετικού έθνους».⁴⁰¹ Όμως, η μεγάλη διαφορά με το «ελβετικό μοντέλο» είναι ότι στην Ελβετία υπάρχουν 20 καντόνια και 6 «ημικαντόνια» και όχι δύο και μόνο «συνιστώντα κράτη». Ως εκ τούτου, το κάθε ένα από τα καντόνια έχει πολύ μικρότερη δυνατότητα να οδηγήσει το κράτος σε πολιτειακή παράλυση, απ' ό,τι ένα συνιστών κράτος στην «Ενωμένη Κυπριακή Δημοκρατία».

Μια από τις αντιλειτουργικές ρυθμίσεις του Σχεδίου Ανάν ήταν και αυτή που προνοούσε εξαμελές Προεδρικό Συμβούλιο (Constitution of the United Cyprus Republic, Άρθρο 26) και, ειδικά, οι διατάξεις που αναφέρονταν στον τρόπο της συγκρότησής του και στον τρόπο λήψης αποφάσεων. Το Σχέδιο Ανάν δεν είχε Πρόεδρο και Αντιπρόεδρο με εκτελεστικές εξουσίες. Είχε Προεδρικό Συμβούλιο απαρτιζόμενο από 6 άτομα, το οποίο μετά από εισήγηση της ελληνοκυπριακής πλευράς έγινε 9μελές, αλλά τα τρία άτομα δεν θα είχαν δικαίωμα ψήφου. Στην ουσία παρέμεινε 6μελές. Τέσσερις Ελληνοκύπριοι, δύο Τουρκοκύπριοι. Πρόεδρος του Συμβουλίου θα ήταν εκ περιτροπής ένας από τους έξι. Για 40 μήνες θα προήδρευε ένας Ελληνοκύπριος από το Συμβούλιο και για 20 μήνες ένας Τουρκοκύπριος. Ο Πρόεδρος του Συμβουλίου θα εκπροσωπούσε το Συμβούλιο ως Αρχηγός Κράτους. Υπό την ιδιότητά του αυτή, ο Πρόεδρος του Συμβουλίου θα εκπροσωπούσε την Ενωμένη Κυπριακή Δημοκρατία σε συνδιασκέψεις αρχηγών κυβερνήσεων. Όμως, κατά την εκπροσώπηση αυτή θα δεσμευόταν από τις

---

⁴⁰¹ Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, Από την Αρχαιότητα ως την Ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σ. 1028.

αποφάσεις του Συμβουλίου. (Άρθρα 27 και 29). Οι αποφάσεις θα λαμβάνονταν κατά πλειοψηφία με την απαραίτητη προϋπόθεση όπως μια τέτοια πλειοψηφία περιλαμβάνει ένα τουλάχιστον μέλος από κάθε συνιστώσα πολιτεία. Η καθιέρωση στο Σχέδιο μιας τέτοιας προϋπόθεσης, προϋπόθεσης που απολήγει ουσιαστικά σε βέτο, ενείχε τον κίνδυνο της αντिलειτουργικότητας, αφού, μάλιστα, το εν μέρει από ξένους δικαστές αποτελούμενο Ανώτατο Δικαστήριο (Constitution of the United Cyprus Republic, Άρθρο 36), το καλούμενο να βοηθήσει στην υπέρβαση του αδιεξόδου, μάλλον θα περιέπλεκε ακόμη περισσότερο τα πράγματα.

Η ιδέα για ένα τέτοιο Συμβούλιο, που θα ασκούσε την εκτελεστική εξουσία και θα ήταν ουσιαστικά ο «Αρχηγός» του κράτους, ήταν των Ηνωμένων Εθνών. Την ιδέα του Συμβουλίου την είχε ο Ελβετός νομικός σύμβουλος του Ντε Σότο, από το σύστημα της πατρίδας του. Η ιδέα σχετίζεται με το πολυσυζητηθέν θέμα της εκ περιτροπής προεδρίας που ορισμένοι υποστηρίζουν ότι την αποδέχθηκε ο Γλαύκος Κληρίδης. Ο Αλέκος Μαρκίδης σε μια συνέντευξή του στην κυπριακή εφημερίδα *Αλήθεια* αναφέρει σχετικά: «Σε κάποια από τις όλες στιχομυθίες, στην οποία ήμουν παρών, κάπου το 1998-1999, ο Κληρίδης είπε “μπορεί να δεχθώ την εκ περιτροπής με αναλογία 3:1”, αλλά δεν ήταν το δέχομαι, αλλά το “μπορεί να δεχθώ”. Βεβαίως, όταν ο συνομιλητής σου ακούσει το “μπορεί να δεχθώ” το ερμηνεύει “δέχθηκες”. Αμέσως μετά, αρχίσαμε μια συστηματική αντίδραση σε όποιον έλεγε ότι ο Κληρίδης δέχθηκε την εκ περιτροπής. Μάλιστα σε μια συνομιλία μου με τον Λόρδο Χάνεϊ, εγώ του έλεγα συνεχώς ότι η πλευρά μας δεν δέχθηκε την εκ περιτροπής και μου απάντησε “μα δεν είσαι εσύ ο Πρόεδρος” και του είπα, “βεβαίως δεν είμαι εγώ, αλλά ούτε και ο Πρόεδρος Κληρίδης δέχθηκε”. Η όλη όμως ιστορία ώθησε τα Ηνωμένα Έθνη να μας παρουσιάσουν το σύστημα του Συμβουλίου στο πρώτο σχέδιο του 2002. Και δεν σας το κρύβω ότι ένα από τα σημεία αυτού του σχεδίου για τα οποία αντέδρασα ήταν η ιδέα του Συμβουλίου. Και σε επιστολή του ο Κληρίδης προς τον Ντε Σότο αντέδρασε και σημείωνε πως η δική μας πλευρά επιθυμεί κανονική εκτελεστική εξουσία με Πρόεδρο. Όταν όμως άρχισε να αναλύεται το σύστημα, και παρά να πάμε σε Πρόεδρο και Αντιπρόεδρο και κάπου πολιτικά ήταν πλέον φανερό πως τα Ηνωμένα Έθνη δεν θα εξαφάνιζαν την εκ περιτροπής, αποφασίσαμε ότι θα ήταν καλύτερα

να είχαμε εκ περιτροπής στην προεδρία του Συμβουλίου παρά του κράτους [...] Εμείς ούτε καν σκεφτήκαμε για το Προεδρικό Συμβούλιο. Ήταν ιδέα των Ηνωμένων Εθνών. Ωστόσο όταν αναλύθηκαν τα πράγματα, εκτιμήθηκε ότι αν είναι να μην μπορούμε να αποφύγουμε την εκ περιτροπής, τότε καλύτερα να την είχαμε στο Συμβούλιο παρά σε εκτελεστικό επίπεδο μεταξύ Προέδρου και Αντιπροέδρου».⁴⁰²

Επίσης, αντιλειτουργικά στοιχεία εισήχθησαν και ως προς τον τρόπο λήψης αποφάσεων και στα δυο νομοθετικά σώματα, λαμβάνοντας πάντα υπόψη, την έλλειψη αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των δυο κοινοτήτων. Στο πλαίσιο ανάλογης νοοτροπίας, για την οποία αναφέρομαι εκτενώς στο σχετικό Κεφάλαιο, η απόπειρα εφαρμογής των Συνθηκών Ζυρίχης και Λονδίνου είχε οδηγήσει μέσα σε τρία χρόνια στο αιματοκύλισμα της Κύπρου, με τελική κατάληξη την εισβολή του Αττίλα.

Όμως, οφείλω να παραδεχθώ ότι, αν δεν υπήρχαν οι επεκτατικές βλέψεις της Τουρκίας-στις οποίες εντάσσεται και η αλλοίωση του δημογραφικού χαρακτήρα των κατεχομένων- και αφήνονταν οι δυο κοινότητες να αναπτύξουν αμοιβαία εμπιστοσύνη, η αντιλειτουργικότητα των πιο πάνω προνοιών θα εξουδετερωνόταν και θα διευκόλυνε τη δημιουργία ενιαίας κυπριακής πολιτικής ζωής και, ειδικότερα, τη δημιουργία, αν όχι πολιτικών κομμάτων που θα περιλάμβαναν πολιτικούς και από τις δυο κοινότητες, οπωσδήποτε πολιτικών συμμαχιών μεταξύ πολιτικών κομμάτων των δυο κοινοτήτων.

Παρενθετικά, θα ήθελα να σημειώσω ότι σε τούτο απέβλεπε και η πρόταση του Δημήτρη Χριστόφια στον Μεχμέτ Αλή Ταλάτ για εκ περιτροπής προεδρία με σταθμισμένη ψήφο. Όπως ορθά παρατηρεί ο Αλέκος Μαρκίδης σε μια άλλη συνέντευξή του στην κυπριακή εφημερίδα *Πολίτης*, αν συμφωνηθεί κάτι τέτοιο, «θα δημιουργηθεί μετά τη λύση μια γενεά πολιτικών η οποία θα επιδιώκει τη συναίνεση και θα αποβλέπει στην προώθηση πολιτικών που έχουν σχέση με σύμπνοια και ενότητα του συνόλου. Διότι οι πολιτικοί και των δύο κοινοτήτων δεν θα έχουν την πολυτέλεια να απευθύνονται

---

⁴⁰² Εφημερίδα *Αλήθεια*, ημερ. 24/1/2010.

μόνο ξεχωριστά στη δική τους κοινότητα, αλλά θα χρειάζονται και κάποιες ψήφους από την άλλη κοινότητα για να υπερισχύουν των αντίστοιχων πολιτικών τους αντιπάλων στην ίδια την κοινότητά τους».⁴⁰³ Βέβαια, όλα αυτά, εφόσον παραβλέψουμε τους επεκτατικούς σχεδιασμούς της Άγκυρας.

Στο άρθρο 2,1. α της Foundation Agreement διακηρύχθηκε η ανεξαρτησία του κυπριακού κράτους (The United Cyprus Republic is an independent state...). Εντούτοις, στο προηγούμενο άρθρο περιλήφθηκαν ρυθμίσεις διασφαλίζουσες τη διατήρηση του στάτους των τριών Εγγυητριών Δυνάμεων, της Μεγάλης Βρετανίας, της Τουρκίας και της Ελλάδας, ενός στάτους, το οποίο συνιστά περιορισμό της ανεξαρτησίας. Όπως στο πλαίσιο του νομικού καθεστώτος του 1960, η «εγγύηση» περιλάμβανε και στο Σχέδιο Ανάν το δικαίωμα μονομερούς επέμβασης.

Επίσης, το Σχέδιο πρόβλεπε σοβαρούς περιορισμούς των τριών ελευθεριών (διακίνησης, εγκατάστασης, ιδιοκτησίας) που δεν ήταν συμβατοί με το ευρωπαϊκό κεκτημένο και με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Σχετικά με το θέμα αυτό, για το οποίο γίνεται αναφορά πιο πάνω, είχε εξαρχής γίνει από τις Βρυξέλλες γνωστό ότι θα μπορούσαν να συμφωνηθούν παρεκκλίσεις. Τα προηγούμενα απαγορεύσεων της Δανίας να αποκτούν γη οι Γερμανοί (διατυπωμένη ως Πρωτόκολλο στη Συνθήκη του Μάαστριχτ), ή η εξαίρεση των νησιών Åland της Φινλανδίας (που έχουν σουηδόφωνο πληθυσμό) και των νησιών της Μάγχης της Βρετανίας (με βάση τις προηγούμενες διευρύνσεις της ΕΕ) έδιναν μία βάση. Οι παρεκκλίσεις θα είχαν τεθεί ως Προσάρτημα Ε: «αιτήματα προς την ΕΕ».

Ήταν αρκετοί αυτοί που υποστήριζαν ότι, παρά τα πιο πάνω μειονεκτήματα του Σχεδίου, που δικαιολογημένα προκαλούσαν κάποιο προβληματισμό, θα έπρεπε να ληφθεί υπόψη η δυναμική που θα δημιουργηθεί με την ένταξη της ενωμένης Κύπρου στην ΕΕ. Και αυτή είναι η μεγάλη διαφορά, σε σύγκριση με το παρελθόν. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, η ένταξη στην ΕΕ, προοπτική που δεν υπήρχε στις λύσεις που είχαν προταθεί τα προηγούμενα χρόνια,

---

⁴⁰³ Εφημερίδα « Πολίτης», ημερ. 17.1.2010.

θα αποτελούσε τον καταλύτη για μια θεαματική ανάπτυξη του επανενωμένου κράτους, όπου οι όποιες δυσλειτουργίες, που υπήρχαν στα χαρτιά, θα ανατρέπονταν από τα ίδια τα πράγματα. Υποστήριζαν ότι θα έπρεπε να προσβλέψουμε στη λεγόμενη «δυναμική των πραγμάτων», που πηγάζουν από την ένταξη της ενοποιημένης Κύπρου στην ΕΕ. Ακόμη, υποστήριζαν ότι και στην περίπτωση που τα πράγματα θα εξελίσσονταν άσχημα, η ένταξη της Κύπρου στην Ενωμένη Ευρώπη θα διασφάλιζε την πορεία της στο προστατευτικό πλαίσιο των ευρωπαϊκών κεκτημένων και της νομιμότητας. Όλοι αυτοί, αγνοούν ή παραγνωρίζουν ότι η ΕΕ αποτελεί μια διεθνή οντότητα, με υπόσταση ακόμα ρευστή και, σε τελευταία ανάλυση, ευάλωτη, κατά τη λήψη σημαντικών αποφάσεων που αφορούν, ακόμη, και την κυριαρχία και ασφάλεια των μελών της, σε έσωθεν ανταγωνισμούς και έξωθεν επιδράσεις. Χωρίς ενιαία εξωτερική πολιτική και άμυνα. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, αν το νέο κράτος δεν λειτουργούσε καλά, η Κύπρος όχι μόνο θα έμενε αβοήθητη αλλά η κρίση θα είχε χρησιμοποιηθεί για να απαλλαγεί η ΕΕ από τον πονοκέφαλο της Κύπρου, την οποία δέχθηκε στους κόλπους της ύστερα από τις γνωστές πιέσεις της Ελλάδας. Το κυριότερο, όμως, αγνοούν τον παράγοντα Τουρκία, της οποίας οι προοπτικές ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν από τότε μηδαμινές. Με το δεδομένο αυτό, η Άγκυρα θα μπορούσε να οδηγήσει σε όσες πολιτειακές κρίσεις ήθελε, αξιοποιώντας τις πολλές λειτουργικές αδυναμίες του Σχεδίου.

Επίσης, αρκετοί Ελληνοκύπριοι υποστηρίζουν ότι το Σχέδιο Ανάν είχε, ως θετικά στοιχεία, που συνηγορούσαν στην αποδοχή του, τις πρόνοιες που πρόβλεπαν για επιστροφή τμήματος των κατεχομένων εδαφών και τη δυνατότητα σταδιακής επιστροφής εκτοπισμένων στις περιουσίες τους στην περιοχή που θα παρέμεινε υπό τουρκοκυπριακή διοίκηση. Εν πρώτοις, μπορεί ένας να παρατηρήσει ότι, λόγω της έλλειψης του κατάλληλου μηχανισμού που να διασφαλίζει την εφαρμογή αυτών των ρυθμίσεων, είναι αμφίβολο αν αυτές θα υλοποιούνταν. Σε κάθε περίπτωση, έχω την άποψη ότι δίδεται μια υπερβάλλουσα σημασία στις ρυθμίσεις που προβλέπονταν στο Σχέδιο αναφορικά με το εδαφικό και το περιουσιακό. Μπορεί να είναι σημαντικά τα θέματα του περιουσιακού και του εδαφικού, γιατί έχουν σχέση με θεμελιώδη

ανθρώπινα δικαιώματα των πολιτών του κράτους που θα δημιουργείτο, αλλά δεν άπτονται της βιωσιμότητας της λύσης. Η βιωσιμότητα της λύσης εξαρτάτο, σε μεγάλο βαθμό, όπως προαναφέρθηκε, από τη λειτουργικότητα του κράτους που προνοείτο στη λύση, που ήταν μια λύση τουρκικών προδιαγραφών. Πρόβλεπε την κατάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας και τη διαδοχή της από ένα θνησιγενές δυσλειτουργικό κρατικό μόρφωμα και αναγνώριση επεμβατικών δικαιωμάτων στην Τουρκία, που θα επέτρεπε στην τελευταία, όταν έβρισκε κατάλληλες τις συνθήκες, να καταλάβει, όχι μόνο τα εδάφη που θα επιστρέφονταν, αλλά και ολόκληρη την Κύπρο. Τις ευκαιρίες, για τη δημιουργία τέτοιων συνθηκών, θα τις παρείχε στην Τουρκία η μη λειτουργικότητα της λύσης.

Πολύς λόγος γίνεται, τελευταία, για την «πολιτική ισότητα» η οποία έχει μετεξελιχθεί από την τουρκική πλευρά, κατά μερικούς αφελείς πολιτικούς μας, σε «κυριαρχική ισότητα» και λύση δυο κρατών, ενώ, αν μελετούσαν την ιστορία του Κυπριακού, θα γνώριζαν ότι η κυριαρχική ισότητα και η λύση δυο κρατών ήταν, διαχρονικά, ο πυρήνας της αξίωσης της Τουρκίας, που ικανοποιήθηκε πλήρως από τους συντάκτες του Σχεδίου Ανάν. Το Σχέδιο, στην ουσία του, πρόβλεπε για λύση δυο κρατών τα οποία, ως «συνιστώντα κράτη», μετά τη διάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, θα δημιουργούσαν την «Νέα Κυπριακή Δημοκρατία».

Η ισοτιμία των ομόσπονδων κρατών που συνθέτουν ένα ομοσπονδιακό κράτος είναι ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των ομοσπονδιακών κρατών. Κατά πρώτο λόγο, η ισοτιμία συνίσταται στο ότι ένα ομόσπονδο κράτος θα έχει ισότιμη υπόσταση με τα άλλα ομόσπονδα κράτη. Με άλλα λόγια, κάθε ομόσπονδο κράτος θα έχει στην εδαφική περιοχή που διοικεί, ακριβώς την ίδια κρατική εξουσία που έχουν τα άλλα ομόσπονδα κράτη στην εδαφική περιοχή που διοικούν, χωρίς το ένα να μπορεί να μειώσει τις εξουσίες των άλλων.

Περαιτέρω, η ισοτιμία των ομόσπονδων κρατών έχει την έννοια και της ισότιμης συμμετοχής τους στα όργανα του ομοσπονδιακού κράτους. Μπορεί, στην περίπτωση της Κύπρου, η ισοτιμία των δυο ομόσπονδων κρατών να έχει την έννοια της ίσης συμμετοχής τους στα όργανα του ομοσπονδιακού κράτους; Σύμφωνα με την παράγραφο 5 των Ιδεών Γκάλι οι οποίες υιοθετήθηκαν από το Συμβούλιο Ασφαλείας (Ψήφισμα 750 του 1992), «παρόλο που πολιτική ισότητα δεν σημαίνει ίση αριθμητική συμμετοχή σε όλους του κλάδους και τη διοίκηση του ομόσπονδης κυβέρνησης, αυτή θα πρέπει να αντανakλάται [...] στην αποτελεσματική συμμετοχή των δυο κοινοτήτων σε όλα τα όργανα και τις αποφάσεις της ομοσπονδιακής κυβέρνησης ...». Ποια θα είναι αυτή η «αποτελεσματική συμμετοχή των δυο κοινοτήτων σε όλα τα όργανα και τις αποφάσεις της ομοσπονδιακής κυβέρνησης» εξακολουθεί να είναι το ζητούμενο!

Σε κάθε περίπτωση, η «αποτελεσματική συμμετοχή των δυο κοινοτήτων σε όλα τα όργανα και τις αποφάσεις της ομοσπονδιακής κυβέρνησης» δεν μπορεί να σημαίνει ανισότητα των ψήφων των πολιτών του ομοσπονδιακού κράτους. Δεν μπορεί η πλειοψηφία των πολιτών, με διάφορα τεχνάσματα, να είναι υποχείριο της μειοψηφίας των πολιτών. Μια τέτοια προσέγγιση είναι εξόφθαλμα ρατσιστική και αντιστρατεύεται τον βασικό κανόνα «ένα άτομο, μια ψήφος» και, οπωσδήποτε, το ευρωπαϊκό κεκτημένο, δηλαδή τις ιδέες και αξίες πάνω στις οποίες εδράζεται το οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην οποία ανήκει η Κυπριακή Δημοκρατία.

Αλλά, δεν είναι μόνο το ρατσιστικό υπόβαθρο μιας λύσης με βάση την πολιτική ισότητα, όπως την αντιλαμβάνεται η τουρκική πλευρά, που αντιβαίνει προς το ευρωπαϊκό κεκτημένο. Είναι και το τεραστίων διαστάσεων, λησμονημένο πια, έγκλημα του εθνικισμού το οποίο η Συνθήκη της Γενεύης του 1949, χαρακτηρίζει ως «έγκλημα πολέμου».

Το πλέον, όμως, βασικό, είναι το θέμα της τύχης της Κυπριακής Δημοκρατίας. Το τέλος της ζωής της και η διαδοχή της από ένα

κρατικό μόρφωμα, ήταν μια από τις βασικές πρόνοιες του Σχεδίου, όπως αναλύεται πιο πάνω, παρά το ότι αυτή χαρακτηρίζεται ως «εποικοδομητική ασάφεια». Έτσι, η Κυπριακή Δημοκρατία θα έπαινε αυτόματα να υπάρχει μετά τα δημοψηφίσματα και, οπωσδήποτε, στη μεταβατική περίοδο. Κατά τη μεταβατική περίοδο ή από τη δημιουργία του νέου κράτους και έπειτα, όποια κρίση θα προέκυπτε και όποια στρατιωτική επέμβαση της Τουρκίας θα ακολουθούσε, θα αντιμετωπιζόταν διεθνώς σε εντελώς άλλη βάση. Οι πιθανότητες για δημιουργία τέτοιων κρίσεων ήταν πάμπολλες. Τις ευκαιρίες θα τις παρείχε η μη λειτουργικότητα της λύσης. Μετά από μια τέτοια κρίση δεν θα υπήρχε καμιά τουρκική εισβολή, καμιά παράνομη κατοχή, καμιά Κυπριακή Δημοκρατία, της οποίας θα έπρεπε να αποκατασταθεί η εδαφική ακεραιότητα. Θα ακολουθούσαν, στην καλύτερη, για του Ελληνοκύπριους, περίπτωση, δύο κρατίδια, που πιθανό να καθίσταντο και τα δυο υποκείμενα του Διεθνούς Δικαίου.

Καταληκτικά, είναι η θέση του συγγραφέα του βιβλίου αυτού ότι το Σχέδιο Ανάν ήταν ένα σαθρό κατασκεύασμα, που πρόβλεπε τη σύσταση ενός κρατικού μορφώματος το οποίο θα είχε, ως πυρήνα του, παρωχημένες ρατσιστικές αντιλήψεις και νομιμοποιούσε, κατά τρόπο πανηγυρικό, τα εγκλήματα της τουρκικής εισβολής. Πέραν τούτου, αυτό το κρατικό μόρφωμα, δεν ήταν βιώσιμο και σύντομα θα διαλυόταν «εις τα εξ ων συνετέθη» και θα οδηγούσε τον κυπριακό ελληνισμό σε νέες περιπέτειες, με απρόβλεπτες συνέπειες. Είναι εξόχως εύστοχα τα όσα παρατηρεί ο Παύλος Ν. Τζερμιάς για το Σχέδιο: «Οι εγγενείς αδυναμίες των κειμένων τους δεν οφείλονται στην πρόθεση διασφάλισης των δικαιωμάτων των Τουρκοκυπρίων (αυτή η πρόθεση είναι σαφώς σωστή), αλλά στην επιδίωξη του στόχου αυτού με απρόσφορα μέσα. Όπως στις συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου, έτσι και στο σχέδιο Ανάν σχεδιάστηκε στα χαρτιά ένας κρατικός μηχανισμός βασισμένος σε εθνικιστικό δυαδισμό. Για να το πω πιο κτυπητά: Όποιος διαβάζει τις ρυθμίσεις του σχεδίου Ανάν, αναρωτιέται σε πολλά σημεία: Θέλησαν οι «αρχιτέκτονες» του σχεδίου να «ενώσουν» την Κύπρο

χωρίζοντάς την;».⁴⁰⁴ Η απάντηση του γράφοντος είναι ότι μόνο με τέτοια «αρχιτεκτονική» θα ικανοποιούνταν τα επεκτατικά σχέδια της Τουρκίας, που δεν είχαν να κάνουν με τα συμφέροντα των Τουρκοκυπρίων.

(5) Η διαχείριση του «Όχι»

Μετά το «Όχι», η θέση της Κύπρου στον διεθνή χώρο και, ειδικότερα, στο χώρο της ΕΕ, ήταν δεινή. Δημιουργήθηκε στον διεθνή χώρο η εντύπωση ότι ο Τάσσο Παπαδόπουλος ενέπαιξε και την ΕΕ και τον ΟΗΕ, κατηγορούμενος ότι δεν διαπραγματεύτηκε με ειλικρίνεια την προτεινόμενη λύση, για να τη βελτιώσει, αλλά, απλά, δεν ήθελε λύση.

Στην κατάσταση που δημιουργήθηκε, συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό τα λάθη που διέπραξε η ελληνοκυπριακή ηγεσία τόσο πριν όσο και μετά από το Δημοψήφισμα.

Στο διάστημα Δεκεμβρίου 2003 και Φεβρουαρίου 2004 έγιναν τραγικά λάθη τακτικής. Η ευθύνη ανήκε στον νεοεκλεγέντα, τότε, πρόεδρο Τάσσο Παπαδόπουλο και στην απερχόμενη κυβέρνηση Σημίτη-Παπανδρέου στην προεκλογική Αθήνα. Το πρώτο και το πιο βασικό λάθος, ήταν η αποδοχή, αφενός του ρόλου επιδιαιτησίας στο πρόσωπο του γενικού γραμματέα Κόφι Ανάν και, αφετέρου του όρου για υποβολή ενός σχεδίου, που δεν θα τύγχανε της αποδοχής της ελληνοκυπριακής ηγεσίας, σε δημοψήφισμα. Δεν υπήρχε λόγος για την Αθήνα και τη Λευκωσία να δεσμευτούν σε μια καταδικασμένη διαδικασία που θα απενοχοποιούσε την Άγκυρα και θα μετέθετε την ευθύνη του απορριπτισμού στους ώμους της Λευκωσίας και της Αθήνας. Ο Τάσσο Παπαδόπουλος μετέβηκε στη Νέα Υόρκη με τη ψευδαίσθηση ότι θα επαναλαμβάνονταν τα σκηνικά της Κοπεγχάγη και της Χάγης, Προσπάθησε, μέχρι την τελευταία στιγμή, να ματαιώσει τη διαδικασία της διαιτησίας του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ, ενώ γνώριζε ότι, αποδεχόμενος την πρόσκληση του γενικού γραμματέα ημερομηνίας 4/2/2004,

---

⁴⁰⁴ Παύλος Ν. Τζερμιάς, *Η Κύπρος, Από την Αρχαιότητα ως την Ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Τόμος II, σ. 1037.

αποδέχθηκε, απερίφραστα και ανεπιφύλακτα, και τη διαδικασία της διαιτησίας.

Βέβαια, δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι όταν ο Τάσος Παπαδόπουλος εκλέγηκε πρόεδρος της Δημοκρατίας, αρχές του 2003, βρισκόταν σε εξέλιξη η πορεία της Κύπρου για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση η οποία ήθελε στην οικογένειά της μια Κύπρο με λυμένο το πρόβλημά της, στη βάσει των προδιαγραφών που έθεσαν τα Ψηφίσματα του ΣΑ του ΟΗΕ και της «φιλοσοφίας» που διέπταν τα προηγούμενα Σχέδια των γενικών γραμματέων του διεθνούς Οργανισμού. Οι θέσεις του Τάσσου Παπαδόπουλου επί του Κυπριακού ήταν γνωστές και ήταν, σαφώς, άκρως αντίθετες με την όλη «φιλοσοφία» του Σχεδίου Ανάν, όπως αυτή αποτυπώνονταν από την πρώτη του εκδοχή, και η οποία ακολουθούσε αυτή των προηγούμενων Σχεδίων του ΟΗΕ. Για παράδειγμα, η Δέσμη Ιδεών Γκάλι, για τον Τάσσο Παπαδόπουλο ήταν «τρίτος Αττίλας».

Έτσι, θα πρέπει να βρέθηκε προ του σοβαρού διλήμματος: Να τηρήσει, ευθύς εξ αρχής, αρνητική στάση, έναντι της πρωτοβουλίας του Ανάν, που να ήταν σύμφωνη με τις απόψεις του και οι οποίες, αντικειμενικά εξεταζόμενες, ήταν ορθές, πράγμα που, πολύ πιθανόν, θα οδηγούσε σε ματαίωση της ένταξης; Ή να μετάσχει σε μια διαδικασία στην οποία ο ίδιος δεν ήθελε; Προτίμησε τη δεύτερη επιλογή, αποδεχόμενος, προφανώς, τις εισηγήσεις ή υποδείξεις του του συνεταίρου του στην κυβέρνηση ΑΚΕΛ, που είχε εκ διαμέτρου αντίθετες με αυτόν απόψεις. Όμως, η επιλογή αυτή, δεν τον υποχρέωνε, σε καμιά περίπτωση, να διαπράξει τα λάθη, που αναφέρθηκαν πιο πάνω.

Μετά την εισδοχή της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ο Τάσος Παπαδόπουλος έμεινε ουσιαστικά αδρανής, αντί να επιδιώξει να συζητήσει επί της ουσίας του Κυπριακού και να δείξει στον διεθνή παράγοντα και στους εταίρους της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση τα τρωτά του Σχεδίου Ανάν, που πρόβλεπε ένα μη βιώσιμο, ρατσιστικό και αντιδημοκρατικό κράτος. Δεν το έκανε, γιατί πίστευε ότι στα επόμενα χρόνια θα μπορούσε, ελέγχοντας την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας, να την πειθαναγκάσει σε ουσιαστικές υποχωρήσεις στο Κυπριακό, με αποτέλεσμα να έλθει στο τραπέζι ένα νέο σχέδιο στο Κυπριακό. Πίστευε ότι αργά ή

γρήγορα η Τουρκία, προκειμένου να ενταχθεί και αυτή στην ΕΕ, θα αναγκαστεί να αποχωρήσει από τα κατεχόμενα εδάφη της Κύπρου.

Μετά το δημοψήφισμα, αντί να ακολουθήσει μια επιθετική πολιτική, για να πείσει τους εταίρους μας στην ΕΕ και τον διεθνή παράγοντα για την ορθότητα της στάσης που τήρησαν οι Ελληνοκύπριοι στο δημοψήφισμα και για τη μη βιωσιμότητα του απορριφθέντος Σχεδίου, πήρε μια απολογητική στάση και προέβαινε σε δηλώσεις που απέβλεπαν στον κατευνασμό τους και στην ικανοποίηση του συνεταίρου του στην κυβέρνηση. Παρατίθενται μερικές: 3/5/2004: «Θα συνεχίσουμε τις προσπάθειες πάνω στη χαραγμένη πολιτική και στρατηγική μας που είναι ότι θέλουμε να επαναρχίσει μια πρωτοβουλία με σκοπό να επέλθουν κάποιες βελτιώσεις στο Σχέδιο Ανάν». 9/5/2004: «Πρέπει να επιδιώξουμε κάποιες αλλαγές στο Σχέδιο Ανάν, που να το κάνουν πιο λειτουργικό και άρα βιώσιμο». 10/5/2004: «Παραμένει σταθερή η δική μας επιδίωξη για επαναδιαπραγμάτευση μερικών πτυχών, περιορισμένων, του Σχεδίου Ανάν στους τομείς που προκαλούν ανησυχίες στον Κυπριακό Ελληνισμό». 11/6/2004: «Έχουμε συνεννοηθεί μαζί με το ΑΚΕΛ ποια έκταση είναι δυνατόν να έχουν (οι αλλαγές) και έχουμε καθάρσει ότι δεν πρόκειται να γίνει επαναδιαπραγμάτευση όλου του Σχεδίου». 28/9/2004: «Υποστηρίζουμε και παραμένουμε σταθεροί στη θέση ότι η λύση του Κυπριακού πρέπει να βρεθεί μέσα στα πλαίσια του σχεδίου Ανάν για μια διζωνική, δικοινοτική ομοσπονδία». 3/10/2004: «Αναγκαστικά η λύση αυτή θα αναζητηθεί στα πλαίσια, τις παραμέτρους και τη φιλοσοφία του Σχεδίου Ανάν». 15/4/2005: «Πιστεύω ότι θα βρούμε ελάχιστη, αν όχι καθόλου, κατανόηση στο εξωτερικό στην περίπτωση που η δική μας θέση θεωρηθεί ότι υπονοεί ότι το Σχέδιο Ανάν είναι εντελώς θαμμένο».⁴⁰⁵

Στοιχειώδης σεβασμός προς την ιστορική αλήθεια επιβάλλει όπως παραθέσω, πιο κάτω, και τη θέση του τότε γενικού γραμματέα του ΑΚΕΛ και μετέπειτα προέδρου της Δημοκρατίας Δημήτρη Χριστόφια για το Σχέδιο Ανάν στη Συνδιάσκεψη του ΑΚΕΛ στις 14 Απριλίου 2004:

---

⁴⁰⁵ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Αναζητώντας την Αυτογνωσία*, Τόμος II, σ. 225.

«Εμείς κάνουμε μια νηφάλια και, κατά το δυνατόν, αντικειμενική ανάλυση του σχεδίου (Ανάν). Οι θιασώτες του ΟΧΙ εκμεταλλεύτηκαν το κενό που αντικειμενικά δημιουργούσε τόσο ο δικός μας προβληματισμός όσον και άλλων, για να παρουσιάσουν, και μάλιστα με τα πιο μελανά χρώματα, τις αρνητικές μόνον πτυχές του σχεδίου. Υπήρξε υπερβολή, διαστρέβλωση και παραπληροφόρηση [...] Όσοι αισθάνονται να βολεύονται με την παρούσα διχοτομική κατάσταση εξαπέλυσαν σταυροφορία κατά του σχεδίου, καπηλευόμενοι την Κυπριακή Δημοκρατία. Δημιουργήθηκε, έτσι, ένας παροξυσμός αρνητισμού στην ελληνοκυπριακή κοινωνία που δεν επιτρέπει τον νηφάλιο προβληματισμό και τη νηφάλια συζήτηση. Με τον πιο εύκολο τρόπο η διαφορετική άποψη χαρακτηρίζεται προδοσία».⁴⁰⁶

---

⁴⁰⁶ Γλαύκος Κληρίδης, *Ντοκουμέντα μιας Εποχής, 1993-2003*.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Ανατρέχοντας στη μακραίωνα ιστορία της Κύπρου, διαπιστώνουμε ότι αυτή υπήρξε πάντα το «μήλο της έριδος» για τους ισχυρούς που ήθελαν να κυριαρχήσουν στην περιοχή. Με τη συνδρομή μιας ανεπαρκούς ηγεσίας, καταδικάστηκε από τη Γεωγραφία να γίνει όμηρός της και να οδηγηθεί στο σημερινό τραγικό κατάντημα, το οποίο, πολύ φοβούμαι, δεν είναι ανατρέψιμο.

Χωρίς να υποτιμάται, με οποιοδήποτε τρόπο, ο αποφασιστικός παράγοντας της αδυσώπητης Γεωγραφίας, στον κατήφορο στον οποίο οδηγήθηκε ο αλυτρωτικός αγώνας της Κύπρου, δεν πρέπει να παραγνωρίζονται τα λάθη και οι ευθύνες των πολιτικών ηγεσιών της Κύπρου και της Ελλάδας.

Η εκάστοτε ηγεσία των Ελληνοκυπρίων, έστω και αν ωθείτο από γνήσια πατριωτικά κίνητρα, σε αρκετές, κρίσιμες για την ιστορία της Κύπρου, στιγμές, ενεργούσε απρογραμμάτιστα και με προχειρότητα, αγνοώντας το βασικό κανόνα ότι ο καθορισμός μιας πολιτικής υπαγορεύεται από τις δυνατότητες που υπάρχουν, λόγω των διεθνών συνθηκών μιας δεδομένης στιγμής. Και, το χειρότερο, η ηγεσία ενεργούσε χωρίς τη θέληση και, σε αρκετές περιπτώσεις, αντίθετα με τις απόψεις ή παρά τις νουθεσίες της «μητρός πατρίδος». Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της «εξέγερσης» του 1931. Η εξέγερση του 1931 έκλεισε για πολλά χρόνια το δρόμο για μια ευλύγιστη και καλομελετημένη στρατηγική και τακτική, που θα οδηγούσε σε μια γνήσια ανεξαρτησία.

Η Αθήνα παρασύρθηκε, απρόθυμα, από την Λευκωσία, σ' ένα άνισο και, εκ των προτέρων, καταδικασμένο αγώνα, λόγω της μορφής με την οποία άρχισε, χωρίς να διαθέτει τις, προς τούτο, απαραίτητες δυνάμεις να αντιμετωπίσει το πανίσχυρο αγγλοτουρκικό μέτωπο, και παρά την αντίθεση των παντοδυνάμων Ηνωμένων Πολιτειών από τις όποιες εξαρτάτο, τότε, κατά τα πάντα, η Ελλάδα. Η Ελλάδα, τότε, δεν διέθετε και ούτε προβλεπόταν δυνατότητα να διαθέτει, κανένα απολύτως μέσον.

Αντιθέτως, θα βρισκόταν, μόνιμα, σε σαφέστατα μειονεκτική θέση, αφού εξαρτάτο, κατά τα πάντα, από τους συμμάχους της. Ο Μακάριος έπρεπε, εξ αρχής, να είχε λάβει σοβαρά υπόψη το γεγονός ότι τρεις Έλληνες Πρωθυπουργοί είχαν εμφανέστατα εκδηλώσει την απροθυμία τους να ανακινήσουν το κυπριακό ζήτημα. Το γεγονός τούτο, σε συνδυασμό με τη δεινή κατάσταση στην οποία βρισκόταν η Ελλάδα, όπως έχει περιγραφεί στο σχετικό Κεφάλαιο, έπρεπε να επενεργήσει ανασχετικά στις επιδιώξεις του Αρχιεπισκόπου.

Έτσι, όταν, μετά το 1954, η επίσημη Ελλάδα αποφάσισε, κάτω από τη πίεση της κοινής γνώμης, να προωθήσει τη διεθνοποίηση του Κυπριακού με προσφυγές στα Ηνωμένα Έθνη, οι κυβερνήσεις της Αθήνας, που ήταν ενταγμένες στο δυτικό στρατόπεδο, ουσιαστικά, χειρίζονταν το θέμα με κάποια δειλία και η ανησυχία τους ήταν στο να μη διαταραχθούν «υπέρμετρα» οι σχέσεις τους με την Αγγλία και τους άλλους συμμάχους. Κατά τούτο, ο ελληνοκυπριακός αλυτρωτισμός ήταν ένας αλυτρωτισμός χωρίς τη συγκατάθεση της «μητέρας Ελλάδας», κάποτε, μάλιστα, και εναντίον της θέλησης της τελευταίας.

Η υπόθεση της Κύπρου, θα ήταν ευκολότερο να προωθηθεί αν η ηγεσία της είχε, εξ αρχής, υιοθετήσει, μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, τη μορφή του αντιαποικιακού αγώνα, που είχαν ξεκινήσει όλες οι άλλες αποικίες, για να απαλλαγούν από τους αποικιακούς αφέντες τους και να πετύχουν την ανεξαρτησία τους. Την πορεία αυτή, θα μπορούσαν να ακολουθήσουν και οι Ελληνοκύπριοι, αν άδραχναν την ευκαιρία που τους δόθηκε το 1948 και αποδέχονταν την πρόταση για αυτοκυβέρνηση που υπέβαλε η αποικιακή κυβέρνηση. Όμως, ο τυφλός κομματικός φανατισμός, που χώριζε τις δυο παρατάξεις των Ελληνοκυπρίων, σε συνδυασμό με τον νοσηρό εθνικισμό που διέκρινε τις ενέργειες και την όλη πολιτική της ηγεσίας της «Εθναρχούσας» Εκκλησίας, δεν τους επέτρεψε να αλλάξουν μυαλά και να προσπαθήσουν να χαράξουν μια πορεία που θα οδηγούσε σε μια γνήσια ανεξαρτησία.

Η απόρριψη των βρετανικών συνταγματικών προτάσεων του 1948 υπήρξε μια χαμένη ευκαιρία, ίσως η μοναδική, για να αποκτήσει η Κύπρος, σταδιακά, την αυτοδιάθεσή της. Όταν, μετά την έναρξη της δράσης της ΕΟΚΑ, επανήλθαν σχέδια λύσης στη βάση της

αυτοκυβέρνησης, τα σχέδια αυτά, όπως έχει αναλυθεί στα σχετικά Κεφάλαια, είχαν το σπέρμα της διχοτόμησης και κάθε άλλο παρά οδηγούσαν στην αυτοδιάθεση. Τέτοια ήταν οι Προτάσεις Χάρντινγκ και το Σχέδιο Ράντκλιφ, τα οποία, κάθε άλλο παρά χαμένες ευκαιρίες ήταν και το εμφανώς διχοτομικό Σχέδιο Μακμίλλαν, που ακολούθησε.

Είναι αναμφισβήτητα τα πατριωτικά ελατήρια του Μακαρίου, όταν άρχισε ο απελευθερωτικός αγώνας στη δεκαετία του '50 και ήταν, απόλυτα φυσικό, ο λαός στην Κύπρο και στην Ελλάδα, να θαυμάζουν, σαν είδωλο, τον νεαρό «Εθνάρχη» για την απροσμάχητη αγωνιστικότητά του για άμεση ένωση με την Ελλάδα και τον έντονο πατριωτισμό του. Όμως, όπως έχει καταδειχθεί στα σχετικά Κεφάλαια, όταν αυτός ο πόθος και η αγωνιστικότητα προσκρούουν στις διεθνείς συγκυρίες και στην «αδυσώπητη γεωγραφία», τότε ο πόθος μετατρέπεται σε χίμαιρα και η αγωνιστικότητα σε φιάσκο.

Ειδικά, ο Μακάριος χρεώνεται και με τα ακόλουθα λάθη:

Πρώτο, με το πως συμπεριφέρθηκε όταν ανέλαβε Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας. Εξακολουθούσε να είναι δέσμιος της «εθναρχικής» του ιδιότητας και δεν πολιτεύτηκε ως Πρόεδρος του νεοσύστατου κράτους, αλλά ως ηγέτης των Ελληνοκυπρίων. Αναμφισβήτητα, η ηγεσία της Κύπρου, Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, δεν πίστεψαν στο νεαρό κράτος τους και το καταφρόνησαν. Όμως, η ηγεσία μας όφειλε να καθοδηγήσει κατάλληλα τον λαό, ώστε να συνυπάρξουν η νομιμοφροσύνη προς το κράτος και η αγάπη προς την πατρίδα. Θα έπρεπε να καλλιεργηθεί ένα «ενωτικό πολιτειακό ιδεώδες», όπως το περιγράφει ο γνωστός ιστορικός Παύλος Ν. Τζερμιάς. Η ανάπτυξη αυτού του ενωτικού πολιτειακού ιδεώδους, σε καμιά περίπτωση δεν απαιτούσε εγκατάλειψη ή απάρνηση της εθνικής συλλογικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Καμιά ανάγκη συγκρότησης κυπριακής εθνικής συλλογικής ταυτότητας ή πίστης σε κυπριακό έθνος υπήρχε, για να λειτουργήσει ομαλά του κυπριακό κράτος. Η έλλειψη αυτού του ενωτικού πολιτειακού ιδεώδους, οδήγησε στην καταστροφή των θεμελίων πάνω στα οποία οικοδομήθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία. Έκτοτε, άρχισαν να εμφανίζονται, ξανά, τα διχοτομικά σχέδια, ώσπου η Κύπρος

δέχτηκε την πισώπλατη μαχαιριά από τη «μητέρα πατρίδα» με το εγκληματικό πραξικόπημα, που οδήγησε στη ντε φάκτο διχοτόμηση. Με τις ενέργειές του αναφορικά με τα «δεκατρία σημεία», ο Μακάριος διευκόλυνε τα διχοτομικά σχέδια της Τουρκίας. Είναι αρκετά αποκαλυπτικό το απόρρητο έγγραφο του βρετανικού υπουργείου των Εξωτερικών, ημερομηνίας 1ης Οκτωβρίου 1963 που παρατίθεται στο σχετικό Κεφάλαιο και αναφέρει: «Έχουμε λογούς να υποθέσουμε ότι η τουρκική κυβέρνηση όχι μόνο φαίνεται να ανέχεται την κίνηση του Μακάριου για μονομερή δράση για τροποποιήσεις του Συντάγματος, αλλά, ίσως, και να την καλωσορίζουν, καθώς μάλλον μια τέτοια ενέργεια θα τους δημιουργήσει τις προϋποθέσεις, οι οποίες θα τους δώσουν την ευκαιρία να εφαρμόσουν τα σχέδια τους για τη διχοτόμηση της Κύπρου διά της βίας».

Δεύτερο, όταν το 1977 η Τουρκία επιτυγχάνει την πρώτη από μέρους μας αποδοχή των κατοχικών δεδομένων. Στην πρώτη Συμφωνία Υψηλού Επιπέδου στις 12/2/1977, όπου έγινε ο μέγας «οδυνήρως», όπως τον αποκαλούμε, συμβιβασμός, ο Μακάριος δέχτηκε τη λύση της ομοσπονδίας και δη της «δικοινοτικής» ομοσπονδίας. Το αν δέχτηκε και τη «διζωνική» ομοσπονδία, έχει πλέον ακαδημαϊκό μόνο ενδιαφέρον, αν ληφθούν υπόψη τα όσα ακολούθησαν. Η ελληνοκυπριακή ηγεσία αποδέχθηκε τη λύση αυτής της αμερικανο-αγγλικής επινόησης *sui generis* ομοσπονδίας, χωρίς να προηγηθεί οποιαδήποτε σοβαρή μελέτη για την έννοια και το περιεχόμενο αυτής της μορφής διακυβέρνησης και χωρίς αντίληψη των αναπόφευκτων συνεπακόλουθων που ενείχε η αποδοχή μιας τέτοιας λύσης. Σε σειρά άρθρων μου προσπάθησα να υποδείξω ότι, στην περίπτωση της Κύπρου, δεν υφίστανται οι απαραίτητες προϋποθέσεις για να λειτουργήσει επιτυχώς ακόμα και ένα «ορθόδοξο» ομοσπονδιακό σύστημα διακυβέρνησης. Δεν είναι μόνο το τείχος δυσπιστίας και καχυποψίας που χωρίζει τις δυο κοινότητες που καθιστούν μια τέτοια λύση μη βιώσιμη, αλλά, πρώτιστα, οι κατακτητικοί σχεδιασμοί της Τουρκίας.

Παράλληλα, οι ηγεσίες της Ελλάδας και των Ελληνοκυπρίων υποτίμησαν ευθύς εξ αρχής τον τουρκικό παράγοντα. Έπρεπε να είχαν αντιληφθεί ότι ο αγώνας για την Ένωση δεν θα περιοριζόταν μεταξύ των Ελληνοκυπρίων και της αποικιακής δύναμης, άλλα θα έπαιρνε, μοιραία, την μορφή αναμέτρησης μεταξύ Ελλάδος και

Τουρκίας. Έτσι, ο αλυτρωτικός αγώνας μετατράπηκε σε ένα πολιτικό πρόβλημα μεταξύ τριών χωρών.

Υπερτιμήθηκαν, επίσης, τόσο ο ρόλος των Ηνωμένων Εθνών όσο και οι δυνατότητές του. Οι διπλωματικοί και πολιτικοί κύκλοι των Αθηνών και η ελληνοκυπριακή ηγεσία απέτυχαν να πάρουν τα αναγκαία διδάγματα από την πρώτη προσφυγή και να αναπροσαρμόσουν τη στρατηγική τους. Δυστυχώς, η όλη στάση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) αναφορικά με το Κυπριακό, επιβεβαιώνει τη διαχρονικότητα της σοφιστικής αντίληψης περί δικαίου, για την οποία μας πληροφορεί ο Πλάτωνας στην *Πολιτεία* του με το στόμα του Θρασύμαχου: «φημί γαρ εγώ είναι το δίκαιον ουκ άλλο τι ή το του κρείττονος συμφέρον» (το δίκαιο δεν είναι τίποτα άλλο από το συμφέρον του ισχυρού).⁴⁰⁷ Τόσο η ελληνοκυπριακή όσο και η ελλαδική ηγεσία δεν μπόρεσαν να αντιληφθούν πως οι Μεγάλες Δυνάμεις έχουν τα δικά τους συμφέροντα να κατοχυρώσουν και να προαγάγουν. Τους διέφευγε το γεγονός ότι ή Ελλάδα ανέκαθεν υπήρξε πιόνι στη διαμάχη του «μεγάλου παιχνιδιού» και ποτέ συμπαίκτης. Η Ιστορία διδάσκει ότι τα «απαράγραπτα ιστορικά δίκαια» του Ελληνισμού είχαν αναγνωρισθεί, μόνον όταν συνέπιπταν με τα συμφέροντα των Μεγάλων στην περιοχή. Όχι, γιατί βασίζονταν στο δίκαιο, στην ηθική και στη λογική.

Ιδιαίτερης αναφοράς χρήζει η στάση που τήρησε το Συμβούλιο Ασφαλείας (ΣΑ) του ΟΗΕ για την τούρκικη εισβολή του 1974 με τα σχετικά Ψηφίσματά του. Η Τουρκία εισέβαλε σε ένα ανεξάρτητο κράτος, κατέλαβε το 36,4% του εδάφους του και προέβη σε βίαιο εκτοπισμό του 1/3 περίπου των κατοίκων του, διαπράττοντας μαζικά και διαρκή αποτρόπαια εγκλήματα σε βάρος του λαού του. Όμως, το ΣΑ δεν έλαβε οποιαδήποτε μέτρα εναντίον της Τουρκίας με βάση το Κεφάλαιο 7 του Καταστατικού Χάρτη. Δεν έκανε καν μνεία για εισβολή της Τουρκίας. Αρκέστηκε με τα Ψηφίσματα 353/1974 και 357/19974 στο να καλέσει όλα τα μέρη να

---

⁴⁰⁷ Πλάτωνος, *Πολιτεία* Α' 336b.

τερματίσουν τις εχθροπραξίες και απαίτησε τον άμεσο τερματισμό της ξένης στρατιωτικής επέμβασης. (Οι υπογραμμίσεις είναι δικές μου). Εξίσωσε τον θύτη με το θύμα! Άλλη αντιμετώπιση είχε η εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ, τον Αύγουστο του 1990. Για κατατόπιση των αναγνωστών, αναφέρω ότι, με βάση το άρθρο 42 του Κεφαλαίου 7, το ΣΑ νομιμοποιείται «να προβεί, από αέρος, διά θαλάσσης ή από ξηράς σε τέτοιου είδους ενέργεια, προκειμένου να προστατεύσει ή να αποκαταστήσει την ειρήνη και την ασφάλεια».

Τα λάθη συνεχίστηκαν και μετά την τούρκικη εισβολή. Η διολίσθηση προς την παγίωση της τούρκικης κατοχής, ξεκίνησε από τη στιγμή που εμείς οι ίδιοι, υποκύπτοντες στις πιέσεις των ισχυρών φίλων της Τουρκίας δια των αξιωματούχων του ΟΗΕ, συνεργήσαμε στο να μετατραπεί το Κυπριακό σε δικαιοδικό πρόβλημα και δώσαμε συγχωροχάρτι στην Τουρκία. Στη διεθνή κοινότητα, κανένας δεν μιλά πια για την κατοχή. Και γιατί να μιλήσει, αφού εμείς οι ίδιοι δεν μιλάμε και έχουμε «λάβαρα» του αγώνα μας τη Διζωνική Δικαιοδική Ομοσπονδία (ΔΔΟ) ;

Όπως προαναφέρθηκε, το 1977 η ελληνοκυπριακή ηγεσία αποδέχθηκε τη λύση αυτής της αμερικανο - αγγλικής επινόησης *sui generis* ομοσπονδίας, χωρίς να προηγηθεί οποιαδήποτε σοβαρή μελέτη για την έννοια και το περιεχόμενο αυτής της μορφής διακυβέρνησης και χωρίς αντίληψη των αναπόφευκτων συνεπακόλουθων που ενείχε η αποδοχή μιας τέτοιας λύσης.

Από τότε, άρχισε να διαμορφώνεται, ανεπαίσθητα και σταδιακά, από τη γραμματεία του ΟΗΕ, τους μεσολαβητές του προσκηνίου και του παρασκηνίου και τους υποβολείς τους, το περιεχόμενο της Διζωνικής Δικαιοδικής Ομοσπονδίας (ΔΔΟ). Το περιεχόμενο της ΔΔΟ αποτυπώνεται στα σχετικά Ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας. Το Ψήφισμα του ΣΑ 649/1990, στις 12//3/1990, στο οποίο γίνεται, για πρώτη φορά, αναφορά σε λύση δικαιοδικής διζωνικής ομοσπονδίας, «καλεί τους ηγέτες των δυο κοινοτήτων να συνεχίσουν τις προσπάθειές τους για να επιτύχουν ελεύθερα μια αμοιβαία αποδεκτή λύση που να προνοεί για την εγκαθίδρυση ομοσπονδίας, η οποία θα είναι δικαιοδική όσον αφορά τις

συνταγματικές πτυχές και διζωνική όσον αφορά τις εδαφικές πτυχές, σύμφωνα με το παρόν ψήφισμα και τις συμφωνίες υψηλού επιπέδου του 1977 και 1979...».

Τα σχετικά Ψηφίσματα, στα οποία βρίσκεται το περιεχόμενο της ΔΔΟ, συνθέτουν την όλη «φιλοσοφία» της λύσης, που η ελληνοκυπριακή ηγεσία ανήγαγε σε «λάβαρο» αγώνα, μιας λύσης μη βιώσιμης, ανορθόδοξης, αντιδημοκρατικής, ρατσιστικής και, πάνω από όλα, μιας λύσης που ικανοποιεί τους κατακτητικούς σχεδιασμούς της Τουρκίας.

Έκτοτε, η ελληνοκυπριακή ηγεσία έχει συρθεί σε ένα καταστροφικό διάλογο. Οι θέσεις της ελληνοκυπριακής πλευράς, σταδιακά, προσαρμόζονταν στις στρατηγικές επιδιώξεις της Άγκυρας. Παρακαθόμασταν σε συνομιλίες με τον ηγέτη της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου» («ΤΔΒΚ»), η οποία προβάλλεται-για να τηρηθούν τα προσχήματα-ως «τουρκική κοινότητα» ή «τουρκική πλευρά». Όπως έχει αναλυθεί στο σχετικό Κεφάλαιο, αυτό το καθεστώς, η ΤΔΒΚ, που ανακηρύχθηκε στις 15/11/1983 από τον Ραούφ Ντενκτάς, δεν έχει τα στοιχειώδη συστατικά ενός κράτους, σύμφωνα με τις διεθνώς παραδεδεγμένες αρχές του διεθνούς δικαίου.

Παρά την απόρριψη του σχεδίου Ανάν, οδηγηθήκαμε, αρχικά, στη συμφωνία της 8/7/2006 μεταξύ Παπαδόπουλου και Ταλάτ η οποία στην πρώτη παράγραφο προβλέπει «δέσμευση για την επανένωση της Κύπρου με βάση μια διζωνική, δικοινοτική ομοσπονδία και πολιτική ισότητα, όπως καθορίζεται στα σχετικά ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας». Ακολούθησαν η «κοινή δήλωση» της 23/5/2008 των Χριστόφια και Ταλάτ και, στη συνέχεια, η «κοινή διακήρυξη» της 11/2/2014 των Αναστασιάδη και Έρογλου στις οποίες ορίζεται ότι «η λύση θα βασίζεται σε μία δικοινοτική, διζωνική ομοσπονδία με πολιτική ισότητα, όπως καθορίζεται στα σχετικά ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας και τις Συμφωνίες Υψηλού Επιπέδου». Με την «κοινή δήλωση» της 23/5/2008 και την «κοινή διακήρυξη» της 11/2/2014, αποδεχθήκαμε πλαίσιο συνομιλιών οι οποίες θα οδηγούσαν σε μια λύση που θα προβλέπει την κατάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας και τη διαδοχή της από

ένα θνησιγενές δυσλειτουργικό κρατικό μόρφωμα, που θα το ιδρύσουν δυο «συνιστώντα» κράτη, η υποβαθμισμένη σε «ελληνοκυπριακή διοίκηση» Κυπριακή Δημοκρατία και η αναβαθμισμένη «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου». Μια τέτοια λύση, θα καθιστούσε, σε πρώτο στάδιο, την Κύπρο προτεκτοράτο της Τουρκίας. Απώτερος στόχος της Τουρκίας, είναι η κατάληψη όλης της Κύπρου όταν βρει κατάλληλες τις συνθήκες. Τις ευκαιρίες, για τη δημιουργία τέτοιων συνθηκών, θα τις παράσχει στην Τουρκία η μη λειτουργικότητα της λύσης.

Η απόρριψη του Σχεδίου Ανάν με το συντριπτικό 76% στο δημοψήφισμα του 2004 και η ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, μας έδωσαν την ευκαιρία να χαράξουμε μια νέα στρατηγική. Αντί αυτού, η κυπριακή ηγεσία, συνέχισε, στους νέους κύκλους διαπραγματεύσεων που ακολούθησαν, να συζητά λύση με προδιαγραφές το απορριφθέν σχέδιο. Για να επαληθεύσει το κυνικό και πικρόχολο σχόλιο του λόρδου Χάνεϊ, μετά την απόρριψη του σχεδίου Ανάν: «Οι Ελληνοκύπριοι δεν πρέπει να δραπετεύσουν από το Σχέδιο Ανάν και δεν θα δραπετεύσουν».

Αυτή είναι η τραγική κατάληξη μιας ολέθριας πολιτικής. Όμως, η ηγεσία του τόπου συνεχίζει τα μικροπολιτικά της παιχνίδια και την επικοινωνιακή της πολιτική για εσωτερική κατανάλωση, εμπαίζοντας τον λαό και τροφοδοτώντας τον με ψευδαισθήσεις.

Το εγκληματικό πραξικόπημα στις 15/7/1974 έδωσε μοναδική αφορμή στην Τουρκία για να επιχειρήσει την προσχεδιασμένη εισβολή της στην Κύπρο. Η Τουρκία εισέβαλε στην Κύπρο το 1974 για να πραγματοποιήσει τα στρατηγικά της σχέδια. Δεν εισέβαλε για να προστατεύσει τους Τουρκοκύπριους.

Η Τούρκικη εισβολή και κατοχή δημιούργησαν ασφυκτικά δεδομένα και αδυσώπητες πραγματικότητες που δεν μπορούν να παραγνωρίζονται. Ούτε μπορούν να ανατραπούν. Οπωσδήποτε, δεν μπορούν να ανατραπούν με συναισθηματικές εξάρσεις και δημαγωγικά συνθήματα που επαναλαμβάνονται από το 1974 από πολιτικούς οι οποίοι έχουν αναδείξει τον πατριωτισμό σε βιοποριστικό επάγγελμα. Για όλους αυτούς, ο Γεώργιος Σουρής (1853-1919), σατιρικός ποιητής και εκδότης της εφημερίδας

Ρωμιός έγραψε τα ακόλουθα: «έχουν μονίμως ως επάγγελμα την σωτηρία της πατρίδος. Δι ο, και αποφεύγουν επιμελώς να την σώσουν. Μετά την σωτηριάν, δεν θα έχουν επάγγελμα».

Πότε, επί τέλους, θα κατανοήσει η ηγεσία μας ότι το Κυπριακό δεν είναι, στην ουσία του, δικοινοτική διαφορά, αλλά ανάγεται στους επεκτατικούς σχεδιασμούς της Τουρκίας; Δεν είναι διαφορά μεταξύ των δυο κοινοτήτων της Κύπρου. Και, οπωσδήποτε, η σωστή λύση του δεν εξαρτάται από την εδαφική του πτυχή. Από το αν θα μας δοθούν η Αμμόχωστος ή η Μόρφου ή η Καρπασία. Μπορεί να είναι σημαντικά τα θέματα του περιουσιακού και του εδαφικού, γιατί έχουν σχέση με θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα των πολιτών του κράτους που θα δημιουργηθεί, αλλά δεν άπτονται της βιωσιμότητας της λύσης που θα προκύψει. Η βιωσιμότητα της λύσης εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, από τη λειτουργικότητα του κράτους που θα προνοείται στη λύση που θα συμφωνηθεί. Μια λύση τουρκικών προδιαγραφών, που θα προβλέπει την κατάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας και τη διαδοχή της από ένα θνησιγενές δυσλειτουργικό κρατικό μόρφωμα και αναγνώριση επεμβατικών δικαιωμάτων στην Τουρκία, θα επιτρέψει στην τελευταία, όταν βρει κατάλληλες τις συνθήκες, να καταλάβει, όχι μόνο τα εδάφη που θα επιστραφούν, αλλά και ολόκληρη την Κύπρο. Τις ευκαιρίες, για τη δημιουργία τέτοιων συνθηκών, θα τις παράσχει στην Τουρκία η μη λειτουργικότητα της λύσης.

Η Τουρκία, επαναλαμβάνω, δεν εισέβαλε στην Κύπρο για τους Τουρκοκύπριους, αλλά για να εξυπηρετήσει τους γεωστρατηγικούς της στόχους στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Αρκετά αποκαλυπτικός είναι ο Αχμέτ Νταβούτογλου στο βιβλίο του *Το Στρατηγικό Βάθος, Η διεθνής θέση της Τουρκία*: «Μια Τουρκία που έχει αποκλειστεί από το Αιγαίο κι έχει περικυκλωθεί στα νότια από τη Ρωμαίικη Διοίκηση της νότιας Κύπρου σημαίνει ότι τα περιθώριά της να κάνει ένα άνοιγμα στον κόσμο έχουν περιοριστεί σημαντικά» (σελ. 267). Για την Κύπρο, χωρίς περιστροφές, αναφέρει: «Ακόμη και αν δεν υπήρχε ούτε ένας μουσουλμάνος Τούρκος εκεί, η Τουρκία όφειλε να διατηρεί ένα Κυπριακό ζήτημα.

Καμιά χώρα δεν μπορεί να μείνει αδιάφορη σε ένα τέτοιο νησί που βρίσκεται στην καρδιά του ζωτικού της χώρου» (σελ. 279).⁴⁰⁸

Η Τουρκία, μετά την εισβολή, για να πραγματοποιήσει τους επεκτατικούς της σχεδιασμούς, δεν αρκέστηκε στο βίαιο εδαφικό διαχωρισμό των δυο κοινοτήτων, αλλά διέπραξε ένα αποτρόπαιο έγκλημα πολέμου, τον εποικισμό των κατεχομένων. Η Τουρκία με τον εποικισμό απέβλεψε και πέτυχε να πλήξει καίρια τους Τουρκοκύπριους οι οποίοι έπαψαν να υφίστανται ως αυτοτελής και αυθύπαρκτη κοινότητα. Δυστυχώς, τα κατεχόμενα έχουν, εδώ και αρκετό χρόνο, ουσιαστικά ενσωματωθεί πλήρως στην Τουρκία και οι Τουρκοκύπριοι, που αποτελούν πλέον μειοψηφία στην «ΤΔΒΚ», είναι όμηροι της Τουρκίας στρατιωτικά, οικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά. Η Τουρκία, εκμεταλλευόμενη τον μακρύ χρόνο που διέρρευσε κατά τη διάρκεια των συνομιλιών, παγίωσε, ανενόχλητη από διεθνείς αντιδράσεις, την κατοχή και τουρκοποίησε τη βόρεια Κύπρο. Η στρατιωτική, οικονομική, ενεργειακή και πολιτική εξάρτηση των κατεχομένων και της «κυβέρνησής» τους από την Τουρκία είναι απόλυτη. Αυτή η ωμή πραγματικότητα έχει προ πολλού συντελεστεί.

Η Τουρκία οραματίζεται το ρόλο της υπερδύναμης της περιοχής, ρόλο που έπαιζε κάποτε η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στην πραγμάτωση των σχεδίων της, η Τουρκία θεωρεί εμπόδιο τόσο την Κυπριακή Δημοκρατία (ΚΔ) όσο και το σημερινό status quo στο Αιγαίο. Θεωρεί ότι η Κύπρος και τα νησιά του Αιγαίου είναι μέρος του «ζωτικού χώρου», που έχει ανάγκη.

Πολύς θόρυβος έγινε για τη δήθεν μεταστροφή της πολιτικής των Τούρκων στη λύση «δυο κρατών». Θα πρέπει, εξ αρχής, να τονιστεί πως όταν οι Τούρκοι αναφέρονται σε «λύση δυο κρατών», δεν εννοούν, απλά, απόσχιση του κατεχομένου μέρους από την Κυπριακή Δημοκρατία, την ύπαρξη της οποίας δεν αναγνωρίζουν. Οι Τούρκοι διαχρονικά επιδιώκουν την κατάργηση της Κυπριακής Δημοκρατίας και την υποκατάστασή της από δύο ισόβαθμες κρατικές οντότητες. Με άλλα λόγια, την υποβάθμιση της διεθνώς αναγνωρισμένης Κυπριακής Δημοκρατίας και την αναβάθμιση της

---

⁴⁰⁸ Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος, Η διεθνής θέση της Τουρκία*, σσ. 267, 279.

«Τουρκικής Δημοκρατίας Βορείου Κύπρου». Θέλουν, προς το παρόν, να έχουν μιας μορφής επικυριαρχία και στο ελληνοκυπριακό κράτος, με το σύστημα των εγγυήσεων.

Η Τουρκία δεν επιδιώκει μια γνήσια λύση δυο κρατών, που θα ανατρέψει τα μακροχρόνια σχέδιά της για κατάκτηση ολόκληρης της Κύπρου. Επιδιώκει λύση δύο κρατών που θα της δίδει το δικαίωμα να «κηδεμονεύει» και το ελληνοκυπριακό κράτος, μέχρις ότου το κατακτήσει.

Η αποκάλυπτη αναφορά της Τουρκίας στην επιδιωκόμενη από αυτή λύσης, έδωσε μια μοναδική ευκαιρία στην ελληνοκυπριακή ηγεσία να σπάσει τη διαπραγματευτική ομηρεία στην οποία ο κυπριακός ελληνισμός έχει περιέλθει και να χαράξει μια νέα εθνική στρατηγική, που θα επιδιώξει μια νέα διαπραγματευτική βάση. Αντί αυτού, η ηγεσία μας έχει υψώσει ως «λάβαρο» της ΔΔΟ, με βάση την «κοινή διακήρυξη» της 11/2/2014 και τις συγκλίσεις που ακολούθησαν. Για να συνεχιστεί ο εγκλωβισμός της ελληνικής πλευράς σε ένα καταστροφικό διάλογο. Ήταν μια ευκαιρία, για την ηγεσία μας, να απαλλαγεί από τα φοβικά της σύνδρομα και να διορθώσει τα λάθη που διέπραξε το 1977.

Δεν είναι αργά για χάραξη μιας νέας εθνικής στρατηγικής, που θα επιδιώξει μια νέα διαπραγματευτική βάση, με σκοπό την εξεύρεσης της καλύτερης δυνατής ρεαλιστικής λύσης. Μιας λύσης, που θα είναι βιώσιμη και θα διασφαλίζει την εθνική και φυσική επιβίωση του κυπριακού ελληνισμού. Διαθέτουμε ένα ισχυρό νομικό οπλοστάσιο-το οποίο δεν αξιοποιήσαμε και το αφήσαμε να «σκουριάσει»-για να προβάσουμε προς τα έξω, την ουσία του προβλήματός μας, με μια επιθετική διπλωματία προς όλες τις κατευθύνσεις, εγκαταλείποντας τον ρόλο του «καλού παιδιού», για να μην δυσαρεστηθεί ο διεθνής παράγοντας.

Προβάλλεται ο ισχυρισμός-και είναι ευλογοφανής-ότι, αν εγκαταλείψουμε τη γραμμή της ΔΔΟ, θα έλθουμε αντιμέτωποι με τον διεθνή παράγοντα (ΟΗΕ και ΕΕ), που θεωρεί αυτή τη λύση ως τη μόνη εφικτή και βιώσιμη. Πώς, όμως, αναμένονταν από τον διεθνή παράγοντα διαφορετική προσέγγιση, όταν η εκάστοτε ηγεσία μας, για λόγους αυτοδικαίωσης, δεν έσπευσε να τον πείσει ότι το κράτος που θα προκύψει από μια τέτοια λύση, εκτός από το ότι θα είναι αντιδημοκρατικό και ρατσιστικό, δεν θα μπορεί να

λειτουργήσει; Θα είναι ένα θνησιγενές κρατικό μόρφωμα και θα διαλυθεί εις τα εξών συνετέθη, δημιουργώντας ένα νέο Κυπριακό πρόβλημα.

Με την εισήγησή μου, για χάραξη νέας εθνικής στρατηγικής, δεν εννοώ ανέφικτους και επικίνδυνους δονκιχωτισμούς. Ο γράφων επανειλημμένα υποστήριξε στην αρθρογραφία του ότι δεν είναι, ανέφικτη η εξεύρεση μιας βιώσιμης λύσης που θα αποτρέψει την πλήρη πραγμάτωση των τουρκικών σχεδιασμών και θα διασφαλίζει, πρώτιστα, τη συνέχιση της ΚΔ για την εθνική και φυσική επιβίωση του κυπριακού ελληνισμού. Τούτο, όμως, προϋποθέτει την ύπαρξη ηγεσίας που να έχει την αναγκαία πολιτική διορατικότητα και την ικανότητα να διακρίνει ανάμεσα στο εφικτό και το επιθυμητό.

Το πρόβλημα δεν είναι υπόθεση θάρρους και αγωνιστικότητας, αλλά σωστής ανάγνωσης του συσχετισμού δυνάμεων και επιλογής πολιτικών που κινούνται πιο κοντά στο χώρο του εφικτού παρά στις επιταγές του επιθυμητού. Βέβαια, άλλο συμβιβασμός και άλλο παράδοση και υποταγή. Η επιβίωση του κυπριακού Ελληνισμού θα επιτευχθεί μόνο όταν η Τουρκία αναγκαστεί - για να εξυπηρετήσει πιο ζωτικά της συμφέροντα - να εγκαταλείψει τους σχεδιασμούς της, για κατάληψη ολόκληρης της Κύπρου. Για τον χειρισμό των εθνικών ζητημάτων, ο Ελευθέριος Βενιζέλος μάς άφησε μια παρακαταθήκη: «Ν' αντικρύζωμεν τα πράγματα ως έχουν. Όχι αισθηματολογικώς. Να είμεθα θετικοί. Ν' αφίσωμεν τους θρύλους [...] Η φρόνησις, η διορατικότης, η προορατικότης, η επαφή με την πραγματικότητα. Ιδού τι θα μας βοηθήση θετικά να επανορθώσωμεν ό,τι είναι επανορθώσιμον».

Η χάραξη εθνικής στρατηγικής για ανατροπή των τουρκικών σχεδιασμών, προϋποθέτει την ύπαρξη σοβαρού εθνικού διαλόγου, στον οποίο οι διάφορες πολιτικές ηγεσίες, με διαφορετικές απόψεις, ανταλλάσσουν επιχειρήματα. Σοβαρό εθνικό διάλογο σχετικά με τον χειρισμό του εθνικού μας προβλήματος δεν είχαμε ούτε έχουμε στην Κύπρο. Το υπάρχον σαθρό και τοξικό πολιτικό σύστημα δεν επιτρέπει ένα τέτοιο διάλογο.

Γι' αυτό, ως κατακλείδα, θα παραθέσω τα λόγια που είπε ο Περικλής: «περισσότερον φοβούμαι τα ιδικά μας σφάλματα παρά τα σχέδια των εχθρών μας».⁴⁰⁹

---

⁴⁰⁹ Θουκυδίδου, *Ιστορία*, Α, 144, κατά μετάφραση Ελευθερίου Βενιζέλου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(Κατά σειρά εμφάνισης)

- Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Αρχαίοι Πολιτισμοί στην Ανατολική Μεσόγειο*.
- Θεόδωρος Παπαδόπουλος, *Η Εκκλησία της Κύπρου κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Δ΄, Ενετοκρατία.
- Ανδρέας Μιτσίδης, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας, Ιστορία της Κύπρου*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Στ, Τουρκοκρατία.
- Gilles Grivaud, *Δίκαιο-Οικονομία, Ιστορία της Κύπρου*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Στ, Τουρκοκρατία.
- G. S. Georghallides, *Cyprus and the governorship of Sir Ronald Storrs*.
- Doros Alastos, *Cyprus in History*.
- Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Ο Υπόδουλος Ελληνισμός από το 1881 έως το 1913, Κύπρος*, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους της Εκδοτική Αθηνών, Τόμος ΙΔ.
- Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Η Κύπρος, από την αρχαιότητα ως την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση*.
- Κυριάκος Μ. Αγκαστινιώτης, *Ο Συνεργατισμός, Γέννησις και Ανάπτυξις του εν Κύπρω*, Λευκωσία 1965.
- Ronald Storrs, *Orientations*.
- Γ. Β. Δερτιλής, *Αεί παίδες απαίδευτοι*, Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Αναζητώντας την Αυτογνωσία*, Τόμος Α΄.
- Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Απόφαση για την Επέκταση της Ελληνικής Κυριαρχίας στην Μικρά Ασία*, Εκδόσεις Ίκαρος 2009.
- Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Ο Υπόδουλος Ελληνισμός, Κύπρος*, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους της Εκδοτική Αθηνών, Τόμος ΙΓ΄.

- Γιάννης Π. Πικρός, *Ο Βενιζέλος και το Κυπριακό*. Αθήναι 1980.
- G.S.Geordhallides, *Political and Administrative History of Cyprus*, Λευκωσία 1979.
- Πανταζής Τερλεξής, *Διπλωματία και πολιτική του κυπριακού, ανατομία ενός λάθους*, Έκδοση Β΄.
- Σάββας Λοϊζίδης, *Ατυχη Κύπρος*, Εκδόσεις Μπεργάδη, 1980.
- Αχιλλέας Λυμπουρίδης, *Μελέτες για την Αγγλοκρατία στην Κύπρο*.
- Πέτρος Στυλιανού, *Το Κίνημα του Οκτώβρη του 1931 στην Κύπρο*.
- Πλουτής Σέρβας, *Κυπριακό, Ευθύνες*.
- Αλέξης Κύρου, *Όνειρα και πραγματικότητα, Χρόνια Διπλωματικής Ζωής*.
- Κωνσταντίνα Π. Κωνσταντίνου, *Ο αντίκτυπος του Ελληνικού Εμφυλίου στην Κύπρο*.
- Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια, Κύπρος 1950-1960*.
- Φιφής Ιωάννου, *Έτσι άρχισε το Κυπριακό. Στα χνάρια μιας δεκαετίας (1940-1950). Σχέσεις ΑΚΕΛ-ΚΚΕ στα χρόνια του εμφυλίου*, Αθήνα 2005.
- Πανίκος Παιονίδης, Ανδρέας Ζιαρτίδης, *Χωρίς φόβο και πάθος*, Λευκωσία 1995.
- Άγγελος Βλάχος, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*.
- Γεώργιος Αγγελετόπουλος, *Η Hürriyet και η Πολιτική της Τουρκίας στο Κυπριακό (1948-1955)*, Εκδόσεις Ρίζες.
- Γλαύκος Κληρίδης, *Η κατάθεσή μου*.
- Στρατηγός Γεώργιος Γρίβας-Διγενής, *Απομνημονεύματα*, Αθήναι 1961.
- Ευάγγελος Αβέρωφ – Τοσίτσα, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών*, Τόμος Α΄.
- Anthony Eden, *Full Circle*, 1960.
- Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Κύπρος, η Διχοτόμηση, μια πορεία χωρίς επιστροφή*.
- Δημήτρης Μπίτσιος, *Κρίσιμες Ώρες*.
- Harold Macmillan, *Riding the Storm*.
- Stella Soulioti, *Fettered Independence*.

Robert Stephens, *Cyprus: A place of arms.*

Φανούλας Αργυρού, Ανδρέα Παπακωνσταντίνου, *η Κύπρος στο σφυρί.*

Αχιλλεύς Κ. Αιμιλιανίδης, *Οι Μυστικές Διαπραγματεύσεις, Η γένεση της Κυπριακής Δημοκρατίας (1959-1960).*

Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Η Δράση και ο Έλεγχος της Δημόσιας Διοίκησης*, 2η Έκδοση 2004.

Κρίτων Γ. Τορναρίτης, *Το Πολιτειακόν Δίκαιον της Κυπριακής Δημοκρατίας.*

Βύρων Θεοδωρόπουλος, *Οι Τούρκοι και εμείς.*

Άπαντα Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ', Τόμος Δ'.

Κρίτων Γ. Τορναρίτης, *Ο Μακάριος όπως τον γνώρισα.*

Τάκης Χατζηδημητρίου, *Κυπριακή Δημοκρατία 1959-1964, Κράτος και Παρακράτος.*

Σπύρος Παπαγεωργίου, *Από την Ζυρίχην εις τον Αττίλαν.*

Μενέλαος Αλεξανδράκης, Βύρων Θεοδωρόπουλος, Ευστάθιος Λαγάκος, *Το Κυπριακό, 1950 – 1974, Μια Ενδοσκοπήση*, Αθήνα 1987.

Πολύβιος Γ. Πολυβίου, *Μακάριος: τα τρία λάθη.*

Νίκος Κρανιδιώτης, *Ανοχύρωτη Πολιτεία.*

Σπύρος Παπαγεωργίου, *Τα Κρίσιμα Ντοκουμέντα του Κυπριακού (1959-1967).*

M. Attalides, *Nationalism and International Politics.*

Μακάριος Δρουσιώτης, *Η πρώτη διχοτόμηση.*

Christopher Hitchens, *Cyprus.*

Μιχαήλ Ηλ. Δεκλερή, *Κυπριακό 1972 – 1974: Η Τελευταία ευκαιρία.*

Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα Σκοτεινό Δωμάτιο, 1967-1974.*

Κώστας Βενιζέλος, Μιχάλης Ιγνατίου, *Τα Μυστικά Αρχεία του Κίσιντζερ.*

Νίκος Κακαουνάκης, *2650 Μερώνυχτα Συνωμοσίας.*

Δημήτρης Μπίτσιος, *Φύλλα Ημερολογίου*, Εκδόσεις Κολλάρος 1978.

Κρίτων Γ. Τορναρίτης, *Η νομική πτυχή του Κυπριακού προβλήματος*, 1983.

Henry Kissinger, *Years of Renewal*.

Πολύβιος Γ. Πολυβίου, *Η διπλωματία της εισβολής, Η Διάσκεψη της Γενεύης για την Κύπρο τον Αύγουστο του 1974*.

Μεχμέτ Αλή Μπιράντ, *Παζαρέματα*.

Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, *Εγχειρίδιο Κυπριακού Διοικητικού Δικαίου*.

Γιώργος Βασιλείου, *Πραγματισμός vs Λαϊκισμός*.

David Hannay, *Cyprus, The Search for a Solution*.

Κώστας Βενιζέλου, Μιχάλης Ιγνατίου, Νίκος Μελέτης, *Σχέδιο Ανάν, Το Μυστικό Παζάρι*, Εκδόσεις Λιβάνη.

Γλαύκος Κληρίδης, *Ντοκουμέντα μιας Εποχής, 1993-2003*.

Πλάτωνος, *Πολιτεία Α'*.

Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος, Η διεθνής θέση της Τουρκία*.

Θουκυδίδου, *Ιστορίαι*, Α, 144, κατά μετάφραση Ελευθερίου Βενιζέλου.